

UNIwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

por. mgr Sławomir Chomiccki

nr albumu: 70017

**System reakcji
prawnokarnej i dyscyplinarnej
wobec żołnierzy**

**Rozprawa doktorska przygotowana pod
kierunkiem naukowym:**

dr. hab. W. Filipkowskiego, prof. UwB

Białystok 2022

SPIS TREŚCI

UNIwersytet w Białymstoku	1
Wydział Prawa.....	1
SPIS TREŚCI	2
Wykaz skrótów.....	6
Wstęp	11
Część I Karna.....	25
Rozdział 1 Rys historyczny wojskowej odpowiedzialności karnej żołnierza	25
1.1 Prawo rycerskie od pierwszych Piastów.....	26
1.2 Etap przedrozbiorowy	28
1.3 Etap rozbiorów	34
1.4 Etap międzywojenny (II Rzeczpospolita Polska)	45
1.5 Etap II wojny światowej	55
1.6 Unifikacja prawa karnego powszechnego z prawem karnym wojskowym.....	64
Rozdział 2 Wojskowa odpowiedzialność karna żołnierza – ogólna charakterystyka	71
2.1 Zadania i charakter prawny wojskowej odpowiedzialności karnej	71
2.2 Przestępstwo wojskowe	79
Rozdział 3 <i>Stricte</i> wojskowe kary kryminalne	89
3.1 Zagadnienia wstępne.....	89
3.1.1 System wojskowych form reakcji karnej.....	90
3.1.2 Istota wojskowych form reakcji karnej.....	91
3.1.3 Aspekt wychowawczy wojskowych form reakcji karnej	94
3.2 Kara aresztu wojskowego	97
3.2.1 Rys historyczny.....	97
3.2.2 Charakter prawny kary aresztu wojskowego	107
3.2.3 Rodzaje i zakres temporalny kary aresztu wojskowego	116
3.2.5 Kara aresztu wojskowego - varia.....	123
Rozdział 4 <i>Stricte</i> wojskowe środki karne	125
4.1 Zagadnienia wstępne.....	125
4.2 Wydalenie z zawodowej służby wojskowej	127

4.2.1 Rys historyczny.....	127
4.2.2 Treść i zakres podmiotowy	135
4.2.3 Przesłanki orzekania	138
4.3 Degradacja	141
4.3.1 Rys historyczny.....	142
4.3.2 Treść i zakres podmiotowy	149
4.3.3 Przesłanki orzekania	151
Rozdział 5 Wojskowe formy reakcji karnej w ujęciu <i>de lege ferenda</i>.....	154
5.1 <i>De lege ferenda</i> w zakresie kary aresztu wojskowego	156
5.2 <i>De lege ferenda</i> w zakresie wydalenia z zawodowej służby wojskowej.....	162
5.3 <i>De lege ferenda</i> w zakresie degradacji	170
5.4 <i>De lege ferenda</i> w zakresie obniżenia stopnia wojskowego.....	174
5.4.1 Rys historyczny.....	174
5.4.2 Treść i zakres podmiotowy	176
5.4.3 Przesłanki orzekania	177
5.4.4 Propozycja <i>de lege ferenda</i>	178
CZĘŚĆ II DYSCYPLINARNA	182
Rozdział 6 Rys historyczny odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierza	182
6.1 Prawo dyscyplinarne od pierwszych Piastów	182
6.2 Etap przedrozbiorowy	185
6.3 Etap rozbiorów	190
6.4 Etap międzywojenny (II Rzeczpospolita Polska)	195
6.5 Przepisy dyscyplinarne okresu PRL	200
6.6 Współczesne akty prawno-dyscyplinarne.....	211
Rozdział 7 Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierza – ogólna charakterystyka	221
7.1 Zadania i charakter prawny wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej... 221	
7.2 Wojskowe przewinienie dyscyplinarne	229
Rozdział 8 Wojskowe kary dyscyplinarne.....	237
8.1 Zagadnienia wstępne.....	237
8.1.1 System oraz podział wojskowych form reakcji dyscyplinarnej.....	237
8.1.2 Istota wojskowych form reakcji dyscyplinarnej	241
8.1.3 Aspekt wychowawczy wojskowych form reakcji dyscyplinarnej	243

8.2 Wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).....	247
8.2.1 Upomnienie.....	252
8.2.2 Nagana	254
8.2.3 Kara pieniężna	257
8.2.4 Ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym.....	260
8.2.5 Ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej	265
8.3 Wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym .	268
8.3.1 Zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe	276
8.3.1 Zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej.....	281
Rozdział 9.....	285
Wojskowe środki dyscyplinarne.....	285
9.1 Zagadnienia wstępne.....	285
9.1.1 System oraz podział wojskowych środków dyscyplinarnych.....	285
9.1.2 Wojskowe środki dyscyplinarne - varia.....	288
9.2 Wojskowe środki dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).....	291
9.2.1 Zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego	294
9.2.2 Zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych	297
9.2.3 Zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody	298
9.2.4 Podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób	300
9.3 Wojskowy środek dyscyplinarny o dominującym pierwiastku eliminacyjnym	303
9.3.1 Pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska.....	305
Rozdział 10 Wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej w ujęciu <i>de lege ferenda</i>	309
10.1 <i>De lege ferenda</i> w zakresie materii dyscyplinarnej <i>sensu largo</i>	309
10.1.1 <i>De lege ferenda</i> w zakresie katalogu podmiotów posiadających uprawnienia dyscyplinarne (art. 358 u.o.o.)	309
10.1.2 <i>De lege ferenda</i> w zakresie definicji „dyscypliny wojskowej”	318

10.1.3 <i>De lege ferenda</i> w zakresie definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, a także jego zakresu przedmiotowego	325
10.1.4 <i>De lege ferenda</i> w zakresie aktu wykonawczego określającego warunki wykonania wojskowych form reakcji dyscyplinarnej	331
10.2 <i>De lege ferenda</i> w zakresie wojskowych kar dyscyplinarnych	334
10.2.1 <i>De lege ferenda</i> w zakresie kary pieniężnej (art. 364 u.o.o.)	337
10.2.2 <i>De lege ferenda</i> w zakresie ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym (art. 365 u.o.o.).....	339
10.2.3 <i>De lege ferenda</i> w zakresie zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o., art. 366 u.o.o.).....	341
10.2.4 <i>De lege ferenda</i> w zakresie ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej (art. 367 u.o.o.).....	344
10.2.5 <i>De lege ferenda</i> w zakresie zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 368 u.o.o.)	346
10.3 <i>De lege ferenda</i> w zakresie wojskowych środków dyscyplinarnych	346
10.3.1 <i>De lege ferenda</i> w zakresie warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych (art. 373 ust. 4 u.o.o.)	349
10.3.2 <i>De lege ferenda</i> w zakresie pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.)..	351
ZAKOŃCZENIE	353
BIBLIOGRAFIA	362
SPIS RYSUNKÓW I TABEL.....	392

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Akty prawne:

- skrót	- rozwinięcie
d.d. z 1939	Dekret z 07.08.1939, Przepisy dyscyplinarne dla Sił Zbrojnych, Dz. U. 1939, nr 75, poz. 504 ze zm.
d.d. z 1945	Dekret z 26.06.1945, Wojskowe przepisy dyscyplinarne, Dz. U. 1954, nr 37, poz. 219 ze zm.
dys.p.kar.AP z 1918	Rozkaz Szefa Sztabu Generalnego L. 48 z 09.12.1918, dotyczący zatwierdzenia dyscyplinarnych przepisów karnych dla Armii Polskiej, CAW, I.300.26.10.
k.k.	Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1138.
k.k. z 1932	Rozporządzenia Prezydenta RP z 11.07.1932, Kodeks karny, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm.
k.k. z 1969	Ustawa z 19.04.1969, Kodeks karny, Dz. U. 1996, nr 13, poz. 94 ze zm.
k.k.K.P. z 1818	Uchwalony 16.04.1818, Kodex Karzący dla Królestwa Polskiego, Dz. Pr. K.P. 1818, t. V, nr 20.
k.k.s.	Ustawa z 10.09.1999, Kodeks karny skarbowy, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1301.
k.k.w.	Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz. U. 2022, poz. 655.
k.k.woj. z 1928	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.03.1928, ws. kodeksu karnego wojskowego, Dz. U. 1928, nr 36, poz. 328 ze zm.
k.k.woj. z 1932	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.10.1932, Kodeks karny wojskowy, Dz. U. 1932, nr 91, poz. 765 ze zm.
k.k.W.P. z 1944	Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 27 ze zm.
k.p.	Ustawa z 26.06.1974, Kodeks pracy, t.j. Dz. U. 2021, poz. 1162.
k.p.a.	Ustawa z 14.06.1960, Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. 2022, poz. 1301.
k.p.k.	Ustawa z 06.06.1997, Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1375.
k.p.w.	Ustawa z 24.08.2001, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1124.
k.w.p.k. z 1936	Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 537 ze zm.

Kodeks Honorowy	Załącznik do obwieszczenia MON z 03.03.2008, Kodeks honorowy żołnierza zawodowego Wojska Polskiego, Dz. Urz. MON nr 5, poz. 55.
Konstytucja RP	Ustawa z 02.04.1997, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. 2009, nr 114, poz. 946.
m.k.k.	Dekret Rady Ministrów z 13.06.1946, o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. 1946, nr 30, poz. 192 ze zm.
n.k.k.w. z 1872	Niemiecki Kodeks Karny Wojskowy z 20.06.1872, źródło: https://polona.pl/item/niemiecki-kodeks-karny-wojskowy-z-dnia-20-czerwca-1872-r,MTEyNjUxNDUy/2/#info:metadata dostęp: 2021.07.04.
p.dys. z 1920	zatwierdzone 17.01.1920 przez Naczelnego Wodza, Przepisach dyscyplinarnych dla wojska, Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych 1920, nr 4, poz. 60 ze zm.
r.d. z 1925	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.08.1925, ws. wojskowych przepisów dyscyplinarnych, Dz. U. 1925, nr 91, poz. 638 ze zm.
r.d.SZ PRL z 1959	Regulamin Dyscyplinarny Sił Zbrojnych PRL, Szt. Gen 238/59, zatwierdzony i wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 30/MON z 28.07.1959.
r.d.SZ PRL z 1963	Regulamin Dyscyplinarny Sił Zbrojnych PRL z 19.01.1963, zatwierdzony i wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej (wydanym w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych) nr 57/MON z 19.10.1963.
r.d.SZ z 1994	Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 21.10.1994, Regulamin dyscyplinarny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1994, nr 122, poz. 596 ze zm.
r.o.SZ z 2014	Decyzja Ministra Obrony Narodowej z 30.12.2013, ws. wprowadzenia do użytku Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. Urz. MON 2013, poz. 398.
rozp.MON z 2010	Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.06.2010, ws. wyróżniania żołnierzy, byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, Dz. U. 2010, nr 124, poz. 841 ze zm.
rozp.MON z 2017	Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017, ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2017, poz. 955 ze zm.
u.a.b.w.a.w.	Ustawa z 24.05.2002, o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, t.j. Dz. U. 2022, poz. 557.
u.d. z 1951	Ustawa z 18.01.1951, o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz. U. 1951, nr 6, poz. 55 ze zm.
u.d. z 1963	Ustawa z 21.05.1963, o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz. U. 1992, nr 5, poz. 17 ze zm.

u.d.w. z 1997	Ustawa z 04.09.1997, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2002, nr 42, poz. 307 ze zm.
u.d.w. z 2009	Ustawa z 09.10.2009, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2009, nr 190, poz. 1474 ze zm.
u.o.o.	Ustawa z 11.03.2022, o obronie Ojczyzny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 974.
u.p.o.o.	Ustawa z 21.11.1967, o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1967, nr 44, poz. 220 ze zm.
u.p.s.poż.	Ustawa z 24.08.1991, o Państwowej Straży Pożarnej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
u.pol.	Ustawa z 06.04.1990, o Policji, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
u.s.g.	Ustawa z 12.10.1990, o Straży Granicznej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
u.s.k.w.s.w.w.	Ustawa z 09.06.2006, o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, t.j. Dz. U. 2022, poz. 655.
u.s.o.p.	Ustawa z 08.12.2017, o Służbie Ochrony Państwa, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
u.s.wię.	Ustawa z 09.04.2010, o Służbie Więziennej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
u.s.w.ż.z.	Ustawa z 11.09.2003, o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz. U. 2003, nr 179, poz. 1750 ze zm.
w.k.k. z 1920	Rozporządzeniem Rady Ministrów z 10.05.1920, w sprawie wprowadzenia w życie Wojskowego kodeksu karnego, Dz. U. 1920, nr 59, poz. 369.

2. Czasopisma, publikatory, periodyki

- skrót	-rozwińnięcie
ATDiP	Administracja: teoria, dydaktyka i praktyka
Biul. IW SN	Biuletyn Izby Wojskowej Sądu Najwyższego
Biul. SN	Biuletyn Sądu Najwyższego
CPH	Czasopismo Prawno-Historyczne
IPPK	Informacja Prawnicza. Prawo Karne
KP	Kwartalnik Policyjny
OMT	Organizacja. Metody. Technika.
ONSA	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSNAPiUS	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego

OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Izba Wojskowa
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Powszechnych
OTK ZU	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
OZN	Obronność. Zeszyty Naukowe
PiP	Państwo i Prawo
PIPiA PWSZ	Prace Instytutu Prawa i Administracji Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
PPen.	Przegląd Penitencjarny
PPiech.	Przegląd Piechoty
PPK	Przegląd Prawa Karnego
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
RAiP	Roczniki Administracji i Prawa
Rej.	Rejent
RNGA	Rada Narodowa, gospodarka, administracja
RNR	Roczniki Nauk Rolniczych
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SPod.	Studia Podlaskie
SZN UMCS	Studenckie Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
TN KUL	Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
ZN WSOWL	Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych
ZP	Zeszyty Prawnicze

3. Inne

- skrót

- rozwinięcie

AL.

Armia Ludowa

DR MSW

Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych

Dz. Pr. K.P.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego

Dz. Pr. P.P.

Dziennik Praw Państwa Polskiego

Dz. R.W.

Dziennik Rozkazów Wojskowych

Dz. Urz.	Dziennik Urzędowy
Dz. Urz. KG PSP	Dziennik Urzędowy Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej
Dz. Urz. MON	Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej
Dz. Urz. MS	Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości
GL	Gwardia Ludowa
IW	Izba Wojskowa
IW SN	Izba Wojskowa Sądu Najwyższego
JW.	Jednostka Wojskowa
MON	Ministerstwo Obrony Narodowej
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
NSW	Najwyższy Sąd Wojskowy
NSZ	Narodowych Sił Zbrojnych
PiW	Prawo i Więź
PKWN	Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
SN	Sąd Najwyższy
SZ	Siły Zbrojne
TK	Trybunał Konstytucyjny
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny
ZWZ	Związek Walki Zbrojnej

WSTĘP

Wojsko stanowi autonomiczny, posiadający specyficzne zadania i cechy, człon mechanizmu państwowego. Z uwagi na: zasady organizacyjne, hierarchiczną strukturę oraz cele, którym wojsko służy, w kolektywie tym zachodzą pewne specyficzne procesy i zjawiska socjologiczne, właściwe tylko dla niego. Tylko poznanie i rozumienie owych procesów i zjawisk daje podstawy do zrozumienia właściwości wojskowego prawa karnego i wojskowego prawa dyscyplinarnego oraz zadań stawianych przed nimi, które to niejednokrotnie różnią się od zadań przewidzianych dla powszechnego prawa karnego czy dla innych systemów odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Podjęcie w niniejszej dysertacji, badań porównawczych na płaszczyźnie wojskowego prawa karnego oraz wojskowego prawa dyscyplinarnego, było podyktowane względami konieczności i celowości głębszego poznania wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), jakie mają zastosowanie wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej. Zarówno w zakresie wojskowego prawa karnego, jak i wojskowego prawa dyscyplinarnego, można zauważyć wyraźny brak opracowań naukowych. Z pewnymi wyjątkami (autorstwa np.: M. Flemminga, M.S. Przyjemskiego, J. Muszyńskiego czy T. Leśko) na tej płaszczyźnie przeważają niepogłębione, ogólne sformułowania zawarte w komentarzach do części wojskowej kodeksu karnego¹, lub incydentalnie podejmowane rozważania odnoszące się do niektórych tylko artykułów umieszczonych w części wojskowej k.k., przy jednoczesnym, praktycznie całkowitym pominięciu analizy wojskowych przepisów dyscyplinarnych (skodyfikowanych w dziale XIII ustawy z 11.03.2022 r., o obronie ojczyzny²). Wprawdzie, tym wąskim tematycznie opracowaniom nie można odmówić relewancji, niemniej jednak odczuwa się wyraźny brak; pogłębionych, merytorycznych, systematycznych oraz opisowo-historycznych opracowań na temat poszczególnych zagadnień wojskowego prawa karnego i wojskowego prawa dyscyplinarnego, które by stawiały przedmiotowe zakresy naukowe na odpowiednim poziomie.

Taki stan rzeczy wynika niewątpliwie z faktu, iż zarówno wojskowe prawo karne jak i wojskowe prawo dyscyplinarne w zbyt małym stopniu angażują zainteresowanie akademików, którzy w znacznej większości przypadków rozważania dotyczące prawa

¹ Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1138 (dalej k.k.).

² Ustawa z 11.03.2022, o obronie Ojczyzny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 974 (dalej u.o.o.).

karnego wojskowego traktują „po macoszemu”, zaś problematykę wojskowego prawa dyscyplinarnego pomijają raczej milczeniem. Wyraźnie odżegnują się oni bowiem do wskazanych zakresów naukowych, pozostawiając je jako domenę realizowaną, co do zasady, przez praktyków, którzy niejednokrotnie nie dysponują odpowiednim przygotowaniem naukowo-teoretycznym.

W związku z tym, niniejsza dysertacja ma na celu wypełnić – chociaż w niewielkim zakresie, bo na płaszczyźnie jedynie wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) – luki literatury przedmiotu w tym zakresie.

Konieczność i celowość podjęcia badań z zakresu wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) jest również uwarunkowana dążeniem do rozwoju teorii wojskowego prawa karnego oraz teorii wojskowego prawa dyscyplinarnego, a także względami czysto praktycznymi, wynikającymi z potrzeby wprowadzenia zmian na analizowanej płaszczyźnie. Zauważyć bowiem należy, że badania prowadzone nad systemem kar w wojskowym prawie karnym, stanowiły przedmiot 2 rozpraw doktorskich, autorstwa T. Leśko i Z. Domino³. Niemniej jednak, przedmiotowe rozważania, mają wymiar jedynie historyczny, a swym zakresem merytorycznym nie obejmują one wojskowych form reakcji dyscyplinarnej. Okoliczność ta dała natomiast asumpt do podjęcia w sposób porównawczy problematyki wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) stosowanych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej.

Do tej pory, w polskiej literaturze prawniczej, dotyczącej obowiązującego stanu prawnego, powstało jedno opracowanie, w którym dokonano zestawienia systemu wojskowej odpowiedzialności karnej z systemem wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Jest to monografia autorstwa A. Ziółkowskiej⁴, która choć ma charakter kompleksowy, to (po wejściu w życie u.o.o.), tj. od kwietnia 2022 r., połowicznie jest ona już nieaktualna. Zatem w literaturze przedmiotu, na dziś (tj. na dzień 01.09.2022 r.) nie ma komparatystycznego opracowania monograficznego, które porównywałoby

³ Praca doktorska T. Leśko, Ewolucja kar w wojskowym prawie karnym materialnym Polski Ludowej, vide: sprawozdanie z publicznej obrony tej pracy autorstwa: A. Zoll, Sprawozdanie z publicznej obrony pracy doktorskiej ppłk. mgr. Teofila Leśki, WPP 1967, nr 1, s. 125-127; oraz Z. Domino, Studium porównawcze kar sądowych i środków społecznego oddziaływania stosowanych wobec żołnierzy w prawie karnym Polski, ZSRR, CSRS i NRD, vide: sprawozdanie z publicznej obrony tej pracy autorstwa: A. Grześkowiak, Sprawozdanie z obrony pracy doktorskiej ppłk. mgr. Zbigniewa Domino, WPP 1967, nr 4, s. 525-528.

⁴ A. Ziółkowska, Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność dyscyplinarna w wojsku – zagadnienia materialnoprawne, cz. I, Warszawa 2020.

obowiązujące przepisy wojskowego prawa karnego z wojskowymi przepisami dyscyplinarnymi.

Budując system wiedzy o wojskowym prawie karnym oraz o wojskowym prawie dyscyplinarnym pamiętać należy, że przeciwstawności tychże systemów prawa (widoczne przede wszystkim w treści oraz zakresie merytorycznym zawartych w nich wojskowych form reakcji prawnej) wobec pozostałych gałęzi systemu prawa (tj. np. wobec prawa karnego powszechnego) wynikały (i nadal powinny wynikać) z poszanowania tzw. funkcji ogólnowojskowej⁵.

Przedmiotowa funkcja widoczna jest przede wszystkim w 2 aspektach: (1) zagwarantowaniu w ramach systemu prawa karnego *sensu largo*, wojskowych form reakcji karnej (które orzekane są jedynie wobec żołnierzy), (2) zagwarantowaniu skazanym żołnierzom (wobec których orzeczono *stricte* wojskowe formy reakcji karnej) prawa do dalszego pełnienia / odbywania przez nich służby wojskowej.

Innymi słowy, funkcja ogólnowojskowa ma na celu zagwarantowanie żołnierzom (wobec których orzeczono *stricte* wojskowe środki reakcji karnej) możliwości dalszego pozostania przez nich w strukturze wojskowej. Jedynym wyjątkiem od tej zasady, były i nadal są instrumenty oddziaływania karno-wojskowego, które już w swojej nazwie mają wyodrębnioną właściwość eliminacyjną. Mowa tu o wojskowym środku karnym w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej (art. 324 §1 pkt 2 k.k.), który w systemie wojskowego prawa karnego, z pewnymi modyfikacjami na płaszczyźnie jego nazwy, występuje od 1920 r. (z jednym wyjątkiem, tj. w ustawie z 19.04.1969, Kodeks karny⁶, ustawodawca nie przewidział wskazanej formy wojskowej reakcji karnej – o czym szerzej w dalszej części wywodu).

Ustawodawca wprowadzając i utrzymując na przestrzeni lat w systemie prawa karnego *sensu largo*, wojskowe formy reakcji karnej, które czynią zadość funkcji ogólnowojskowej, miał na względzie nie tylko specyfikę służby wojskowej, ale przede wszystkim fakt, że wyszkolenie dobrego żołnierza jest procesem żmudnym i długotrwałym, który niejednokrotnie często wymaga poniesienia znacznych nakładów sił i środków finansowych. Między innymi dlatego, nie każdy czyn zabroniony żołnierza (mając na uwadze w szczególności dotychczasowy przebieg jego służby wojskowej), za który można go pociągnąć do wojskowej odpowiedzialności karnej

⁵ Zob. np.: T. Leśko, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe PRL*, Warszawa 1987, s. 134.

⁶ Ustawa z 19.04.1969, Kodeks karny, Dz. U. 1969, nr 13, poz. 94 ze zm. (dalej k.k. z 1969 r.).

(a także powszechnej odpowiedzialności karnej, o ile w jej ramach orzeczone są wojskowe formy reakcji karnej, nawet w postaci wojskowej kary izolacyjnej) *ad hoc* uzasadnia usunięcie skazanego żołnierza z czynnej służby wojskowej.

Zauważyć bowiem należy, że wprowadzenie do systemu odpowiedzialności karno-wojskowej, *stricte* wojskowych form reakcji karnej, miało i nadal ma na celu utrzymanie skazanego żołnierza w reżimie służby wojskowej, tak by po zakończeniu ich wykonywania, żołnierz ten mógł z powodzeniem dalej kontynuować swoją służbę wojskową.

Ponadto, nie bez znaczenia na płaszczyźnie funkcji ogólnowo-wojskowej jest również fakt, że ustawowe progi zagrożenia wojskową karą izolacyjną (tj. karą aresztu wojskowego), wymierzaną zarówno w oparciu o przepis typizujący przestępstwo wojskowe (zawarty np. w części wojskowej k.k.) jak i w oparciu o orzeczenie zamiennej kary aresztu wojskowego (art. 329 k.k.), nakazują przyjąć, że przedmiotowa kara wiąże się z czynami o stosunkowo niewielkim ciężarze gatunkowym oraz o stosunkowo niewielkim stopniu (społecznej) szkodliwości. Dlatego też, orzeczenie nawet wojskowej kary izolacyjnej, w myśl poszanowania funkcji ogólnowo-wojskowej oraz założeń wykonywania przedmiotowej kary, nie powinno prowadzić do automatycznego zwolnienia skazanego żołnierza ze służby wojskowej.

Co więcej, *ratio legis* funkcji ogólnowo-wojskowej, wynikało również ze stosunku społeczeństwa do służby wojskowej, którego dzisiaj niestety się nie spotyka – co jest błędem, chociażby ze względu na katalog potencjalnych zagrożeń militarnych dla Polski, wynikających z jej geopolitycznego położenia. Owe zagrożenia od lat są niezmiennie, gdyż od lat niezmiennie jest również położenie Polski na mapie świata. Szkoda tylko, że dopiero wojskowa napaść Federacji Rosyjskiej na Ukrainie (trwającą nieprzerwanie od lutego 2022 r., po dziś, tj. 01.09.2022 r.), uzmysłowiła przeciwnikom służby wojskowej oraz wojska, że nie jest ono strukturą pozbawioną racji bytu, zaś możliwość wystąpienia zagrożenia militarnego nie ma już tak abstrakcyjnego i odległego charakteru, co niestety przez wiele lat było (naiwnie) proklamowane. Między innymi, bowiem w oparciu o to przekonanie, od 2000 r. sukcesywnie ograniczano struktury wojskowe i marginalizowano znaczenie wojska dla funkcjonowania państwa, a także i całą infrastrukturę wojskową, co szczególnie widoczne jest w: zaprzestaniu obowiązkowego

poboru do zasadniczej służby wojskowej (2009 r.)⁷, likwidacji prokuratur wojskowych (2016 r.)⁸ czy sukcesywnym wyprzedawaniu, najczęściej pod inwestycje deweloperskie, gruntów wojskowych, na których mieściły się jednostki wojskowe (co trwa od 2000 r.).

Z uwagi na fakt, iż k.k. z 1969 r. wprowadzono nieco ponad 20 lat od zakończenia II wojny światowej, ówczesny ustawodawca zdawał sobie sprawę z potrzeby poszanowania, na gruncie prawa karnego *sensu largo*, funkcji ogólnowojskowej. Bowiem, w myśl zasady: „mądry Polak po szkodzie”, im świeższe w tamtym okresie były wspomnienia o wydarzeniach wojennych, tym bardziej ceniono nie tylko system wojskowych form reakcji karnej (umożliwiający z jednej strony ukaranie żołnierza, z drugiej zaś dalszą jego służbę w wojsku) ale przede wszystkim konieczność powszechnej realizacji służby wojskowej. Potrzeby obronności kraju uzasadniały nawet nieodbycie krótkoterminowej kary pozbawienia wolności przez żołnierza, który miał obowiązek odbycia zasadniczej służby wojskowej⁹.

Stwierdzić bowiem należy, że zarówno ówczesne społeczeństwo jak i ówczesny wymiar sprawiedliwości zdawał sobie sprawę z tego, iż kwestia obronności kraju jest sprawą: nadrzędną, priorytetową oraz uniwersalną. Mimo upływu lat, na tej płaszczyźnie nic się nie zmieniło. Zmieniło się natomiast podejście społeczeństwa i rządzących do służby wojskowej, co zasługuje na krytykę, bowiem z biegiem lat kompletnie rozmyła się a nawet wręcz można powiedzieć, że została utracona, optyka statuująca wojsko oraz służbę w nim, jako obowiązek realizowany w interesie wszystkich obywateli państwa polskiego.

Wracając jednak do *meritum* zastanowić się należy, czy współczesne wojskowe prawo karne, a także wojskowe przepisy dyscyplinarne, poprzez system form reakcji prawnej, właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, czynią zadość standardom wynikającym z funkcji ogólnowojskowej. Innymi słowy, zbadać należy czy skazanie karne lub ukaranie dyscyplinarne żołnierza przesądza o konieczności jego eliminacji z kolektynu wojskowego, czy też nie. Zadanie to wymaga przeprowadzenia badania naukowego, czyli działania, które jest procesem wieloetapowym. Badanie naukowe (a konkretnie procedura badawcza) rozpoczyna się od sprecyzowania przedmiotu badania i celu badania.

⁷ Ustawa z 09.01.2009, o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2009, nr 22, poz. 120.

⁸ Ustawa z 28.01.2016, Prawo o prokuraturze, Dz. U. 2016 poz. 177.

⁹ Wyrok SN z 17.10.1972, Rw 1003/72, OSNKW 1973, nr 1, poz. 16.

Przedmiot badania w bezpośredni sposób odzwierciedla intencję badacza. W oparciu o kilka różnych, wskazanych w polskiej literaturze metodologicznej, sposobów rozumienia tego pojęcia¹⁰, stwierdzić należy, że „przedmiotem badania” jest to, co badacz chce zbadać, w projektowanym, a następnie realizowanym przez siebie badaniu naukowym. W niniejszej dysertacji przedmiotem badań są: wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich zastosowania prawne skutki skazania albo ukarania.

Okolicznością charakteryzującą badanie naukowe jest cel (cele), jakiemu owe badanie ma służyć. Podobnie jak przy „problemie badawczym” również i na płaszczyźnie „celu badawczego”, występuje kilka jego definicji¹¹. Mimo pewnych rozbieżności zachodzących między nimi, ich wspólnym mianownikiem jest definiowanie „celu badania” jako swoistego dążenia do poszerzenia wiedzy o „przedmiocie badania”. Poprzez badanie naukowe wykazuje się pewne stałe prawidłowości, w oparciu o które dochodzi do sformułowania wniosków relewantnych uniwersalnie lub indywidualnie¹².

Od poprawnie sprecyzowanego „celu badania” zależy zarówno właściwy wektor prowadzonych badań, a także i efektywność realizacji poszczególnych jego etapów. W metodologii *sensu largo* spotkać można kilka rodzajów celów badania naukowego¹³. Mając jednak na uwadze przedmiot badań, wydaje się, że projektowane badanie naukowe realizuje przede wszystkim – cel poznawczy nastawiony na wypracowanie lub wzbogacenie już istniejącej wiedzy czy też dokonanie na jej płaszczyźnie zmian oraz cel praktyczny, który stwarza podstawy do aktywnego i twórczego wykorzystania wiedzy w praktyce¹⁴.

W ramach badania naukowego, przeprowadzonego w przedmiotowej dysertacji, jako OGÓLNY „CEL BADAWCZY”, przyjęto: ocenę wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej,

¹⁰ Por. J. Sztumski, *Wstęp do metodologii i technik badań społecznych*, Katowice 1995, s. 7; A.W. Maszke, *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Rzeszów 2004, s. 44; W. Puślecki, *Metody badań pedagogicznych*, Kalisz 1985, s. 3 oraz T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995, s. 101.

¹¹ Por. W. Dutkiewicz, Praca magisterska: przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki, Kielce 1996, s. 15; T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 36; S. Stachak, *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Warszawa 2006, s. 32 oraz M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1984, s. 58.

¹² B. Klepacki, Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych, RNR 2009, seria G, t. 96, z. 2, s. 42.

¹³ O różnych rodzajach „celów badawczych” pisze m.in.: S. Nowosielski, *Cele w badaniach naukowych z zakresu zarządzania. Aspekty metodologiczne*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2016, nr 421, s. 468-482.

¹⁴ M. Pelc, *Elementy metodologii badań naukowych*, Warszawa 2012, s. 15.

a także wynikających z ich zastosowania prawnych skutków skazania albo ukarania w zakresie realizacji (przez wskazane czynniki) założeń funkcji ogólnowo-wojskowej.

Złożoność podejmowanej problematyki była sprawczą dla sformułowania przez badacza następujących SZCZEGÓŁOWYCH „CELÓW BADAWCZYCH”:

1. ocena wojskowych form reakcji karnej, orzekanych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, w zakresie realizacji założeń funkcji ogólnowo-wojskowej;
2. ocena prawnych skutków skazania, wynikających z orzeczenia wojskowych form reakcji karnej wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, w zakresie realizacji założeń funkcji ogólnowo-wojskowej;
3. ocena wojskowych form reakcji dyscyplinarnej, wymierzanych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, w zakresie realizacji założeń funkcji ogólnowo-wojskowej;
4. ocena prawnych skutków ukarania, wynikających z wymierzenia wojskowych form reakcji dyscyplinarnej wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, w zakresie realizacji założeń funkcji ogólnowo-wojskowej.

Ponadto, zakłada się również osiągnięcie celów użytecznych, jakimi są:

1. przedstawienie postulatów *de lege ferenda* w zakresie płaszczyzny wojskowych form reakcji karnej,
2. przedstawienie postulatów *de lege ferenda* w zakresie płaszczyzny wojskowych form reakcji dyscyplinarnej.

Określenie przedmiotu badania i celu badania jest punktem wyjścia do realizacji pierwszego etapu badania naukowego, tj. przyjęcia jednego lub kilku problemów badawczych¹⁵. Mimo różnych, występujących w polskiej literaturze z zakresu metodologii, definicji „problemu badawczego”¹⁶, pojęcie to najczęściej sprowadzane jest do: „(...) [pytania – S.Ch.] lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie”¹⁷. Kierując się zacytowaną powyżej definicją autorstwa S. Nowaka, za główny problem badawczy, badania naukowego realizowanego w niniejszej dysertacji, przyjęto następujące pytanie badawcze: czy wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej,

¹⁵ S. Palka, *Metodologia. Badania. Praktyka*, Gdańsk 2006, s. 11.

¹⁶ Por. S. Palka, *Metodologia. Badania...*, op. cit., s. 12.; T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych, strategie ...*, op. cit. s. 43-44; W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995, s. 30; M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2007, s.110 oraz J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984, s. 28.

¹⁷ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2007, s. 214.

a także wynikające z ich zastosowania prawne skutki skazania albo ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?

W nawiązaniu do głównego problemu badawczego, postawiono następujące szczegółowe problemy badawcze:

1. Czy wojskowe formy reakcji karnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich orzeczenia prawne skutki skazania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?, wobec którego wyodrębniono (częstkowe) szczegółowe problemy badawcze o treści:
 - a) Czy wojskowa kara kryminalna realizuje założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?;
 - b) Czy prawny skutek skazania, wynikający z orzeczenia wojskowej kary kryminalnej, realizuje założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?;
 - c) Czy wojskowe środki karne realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?;
 - d) Czy prawne skutki skazania, wynikające z orzeczenia wojskowych środków karnych, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?
2. Czy wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich wymierzenia prawne skutki ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?, wobec którego wyodrębniono (częstkowe) szczegółowe problemy badawcze o treści:
 - a) Czy wojskowe kary dyscyplinarne realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?;
 - b) Czy prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych kar dyscyplinarnych, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?;
 - c) Czy wojskowe środki dyscyplinarne realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?;
 - d) Czy prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych środków dyscyplinarnych, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej?

W oparciu o problemy badawcze formułuje się hipotezy badawcze, czyli pewne przypuszczenie wynikające: „(...) z dotychczasowego stanu naszych badań i dotyczące stanu naszej wiedzy”¹⁸. Mimo różnych, występujących w metodologii *sensu largo*,

¹⁸ W. Pytkowski, *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa 1981, s. 153.

definicji „hipotezy badawczej” (zwanej również „hipotezą roboczą”)¹⁹, stwierdzić należy, że ich wspólną cechą jest postrzeganie przedmiotowego pojęcia w kategorii inwersji pytania badawczego, wyrażonego w „problemie badawczym”. Zatem z technicznego punktu widzenia, tworzenie „hipotezy badawczej” polega na zamianie pytania w zdanie odpowiednio: przeczące lub twierdzące. Między innymi dlatego, sprawdzenie hipotez badawczych w ramach badania naukowego, polega na ich potwierdzeniu (weryfikacji) wówczas ich poziom prawdopodobieństwa jest tak wysoki, że stają się one prawem naukowym lub zaprzeczeniu (falsyfikacji).

W oparciu o stopień ogólności „problemów badawczych” (postawionych w postaci pytania badawczego) oraz mając na uwadze zdobytą już wiedzę z zakresu wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikających z ich zastosowania prawnych skutków skazania / ukarania, sformułowano następującą, główną hipotezę badawczą: przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich zastosowania prawne skutki skazania albo ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej.

W nawiązaniu do głównej hipotezy, postawiono następujące szczegółowe hipotezy badawcze:

1. Przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji karnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich orzeczenia prawne skutki skazania, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej, wobec której wyodrębniono (cząstkowe) szczegółowe hipotezy badawcze o treści:
 - a) przypuszcza się, że wojskowa kara kryminalna realizuje założenia funkcji ogólnowojskowej;
 - b) przypuszcza się, że prawny skutek skazania, wynikający z orzeczenia wojskowej kary kryminalnej, realizuje założenia funkcji ogólnowojskowej;
 - c) przypuszcza się, że wojskowe środki karne realizują założenia funkcji ogólnowojskowej;

¹⁹ Por. W. Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1984, s. 97; T. Kotarbiński, Dzieła wszystkie. Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk, Warszawa 1961, s. 34; M. Łobocki, Wprowadzenie do metodologii badań ..., op. cit., s. 132; T. Pilch, T. Bauman, Zasady badań pedagogicznych, Warszawa 1999, s. 46 oraz J. Pieter, Zarys metodologii pracy naukowej, Warszawa 1975, s. 48.

- d) przypuszcza się, że prawne skutki skazania, wynikające z orzeczenia wojskowych środków karnych, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej.
2. Przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich wymierzenia prawne skutki ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej, wobec której wyodrębniono (częstkowe) szczegółowe hipotezy badawcze o treści:
- a) przypuszcza się, że wojskowe kary dyscyplinarne realizują założenia funkcji ogólnowojskowej;
 - b) przypuszcza się, że prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych kar dyscyplinarnych, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej;
 - c) przypuszcza się, że wojskowe środki dyscyplinarne realizują założenia funkcji ogólnowojskowej;
 - d) przypuszcza się, że prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych środków dyscyplinarnych, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej.

Przy realizacji badania naukowego, w kontekście badania dokumentów (jako techniki badawczej), posłużono się następującymi teoretycznymi metodami badawczymi: metoda dogmatyczna, studium literatury, analizą (dokumentów), syntezą, abstrahowaniem oraz wnioskowaniem.

W niniejszej rozprawie zastosowano dogmatyczną metodę badań. Jak słusznie zauważa F. Longchamps, zadaniem dogmatyki jest: „działalność myślowa, która przez wykładnię tekstów ustawowych, konceptualizację, porządkowanie, usuwanie sprzeczności i zapełnianie tak zwanych luk w prawie – szuka odpowiedzi na pytanie *quid iuris?* (...)”²⁰. Zastosowanie metody dogmatycznej prowadzi zatem do odpowiedzi na pytanie: jakie normy obowiązują w danym systemie? Ponadto, metoda ta jest również wykorzystywana do interpretacji tych norm, refleksji nad praktyką ich stosowania, ich systematyzacji, kształtowania pojęć, a w konsekwencji do sformułowania wniosków *de lege ferenda*. Metodą dogmatyczną w niniejszej dysertacji posłużono się m.in. przy określaniu celów utylitarnych oraz konstruowaniu postulatów *de lege ferenda*.

²⁰ F. Longchamps, *Z problemów poznania prawa*, Wrocław 1968, s. 8.

Studium literatury, jako metoda badawcza, ma na celu weryfikację wiedzy, jaką badacz posiada w danej dziedzinie naukowej. Metoda ta jest punktem wyjścia dla możliwości prowadzenia dalszych rozważań badawczych²¹. Została ona wykorzystana podczas zbierania literatury przedmiotu oraz weryfikacji wiedzy badacza na temat wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikających z ich zastosowania prawnych skutków skazania / ukarania.

Mającą charakter uzupełniający metoda badawcza w postaci analizy (dokumentów) polega na: zbieraniu, selekcji, charakterystyce, a następnie naukowej weryfikacji okoliczności i faktów umieszczonych w dokumentach²². Zastosowanie przedmiotowej metody prowadzi do analizy oraz usystematyzowania treści dokumentów pod kątem przyjętego przez badacza: celu badawczego, problemu badawczego oraz hipotez badawczych²³. Dokumentem, jaki można poddać analizie w ramach zastosowania przedmiotowej metody jest każdy dokument (przedmiot materialny), wytworzony przez człowieka, w którym zawarto jakiegokolwiek treści czy informację²⁴ (np. uzasadnienia ustaw, projektów kodeksu karnego, treść ustawy). Metodę analizy (aktów prawnych) wykorzystano przy rozłożeniu wojskowych form reakcji prawnej, właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, na:

- wojskowe formy reakcji karnej;
- prawne skutki skazania, wynikające z orzeczenia wojskowych form reakcji karnej;
- wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej;
- prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych form reakcji dyscyplinarnej.

Posłużenie się metodą badawczą w postaci analizy (dokumentów) spowodowało, że w kolejnej fazie badania naukowego, badacz musiał dokonać syntezy, która jako proces myślowy: „(...) polega na łączeniu w całość wyodrębnionych i zbadanych w toku analizy elementów składowych (...). Łączenie to następuje na podstawie ustalenia istotnych związków i stosunków pomiędzy częściami i polega na odtworzeniu badanego zjawiska (obiektu, procesu) w jego najważniejszych właściwościach, cechach

²¹ M. Guziuk, *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych*, Warszawa 2005, s. 81.

²² J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002, s. 68.

²³ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań...*, op. cit., s. 256.

²⁴ J. Apanowicz, *Metodologia ogólna...*, op. cit., s. 68.

i stosunkach”²⁵. Metodę badawczą syntezy zastosowano podczas łączenia w całość elementów wyodrębnionych w toku analizy (dokumentów), w tym przypadku elementów w postaci informacji na temat: (1) wojskowych form reakcji karnej i wynikających z ich orzeczenia prawnych skutków skazania oraz (2) wojskowych form reakcji dyscyplinarnej i wynikających z ich wymierzenia prawnych skutków ukarania.

W oparciu o metodę badawczą w postaci abstrahowania (polegającą na: „(...) pominięciu (eliminacji) pewnych części (...) przedmiotu badań nieistotnych ze względu na dany cel, (...) etap badań, [czy – S.Ch.] rozwiązanie oraz skupienie uwagi z tych samych powodów na badaniu związków (cech, właściwości) uznanych za istotne”²⁶); metodą tą posłużono się już podczas konceptualizacji badań. Przyjęto bowiem, że ustalenie poszanowania funkcji ogólnowojskowej na płaszczyźnie wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) wymaga zbadania nie tylko ich katalogu, ale także wynikających z ich zastosowania – prawnych skutków skazania / ukarania. Między innymi dlatego, każdy z tych elementów został poddany badaniu naukowemu, przeprowadzonemu osobno dla wojskowej materii karnej i osobno dla wojskowej materii dyscyplinarnej.

Ostatnią metodą badawczą, jaką posłużono się podczas realizacji przedmiotowego badania naukowego, było wnioskowanie. Już na etapie konceptualizacji badań zastosowano analogię (wchodzącą w skład wnioskowania zawodnego, czyli niededukcyjnego). Zatem wnioskując w oparciu o podobieństwo, w trakcie budowania głównej hipotezy badawczej wykorzystano wiedzę o wojskowych środkach reakcji dyscyplinarnej, właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikających z ich wymierzenia prawnych skutków ukarania. Cechą, w oparciu o którą odbyło się wnioskowanie analogiczne, była ciągłość czynnej służby wojskowej żołnierza ukaranego dyscyplinarnie, karą inną niż zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej.

Wnioskowanie przeprowadzono także przy zastosowaniu indukcji enumeracyjnej (wchodzącej w skład wnioskowania niezawodnego, czyli dedukcji). Indukcja enumeracyjna polega na wyliczeniu uprzednio stwierdzonych faktów²⁷. Innymi słowy, jest to wnioskowanie od szczegółu do ogółu. Indukcją enumeracyjną posłużono się także na etapie konceptualizacji badań (konkretnie przy tworzeniu głównej hipotezy

²⁵ M. Pelc, *Elementy metodologii...*, op. cit., s. 68.

²⁶ Ibidem, s. 68-69.

²⁷ Ibidem, s. 73.

badawczej), a także przy formułowaniu, w oparciu o zebrany materiał empiryczny, postulatów *de lege ferenda* dotyczących wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) właściwych wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikających z ich zastosowania prawnych skutków skazania / ukarania.

W celu realizacji założeń metodologicznych, a także chcąc zapewnić przejrzystość wyводу oraz należyte zrozumienie dość wyspecjalizowanych zagadnień występujących na płaszczyźnie wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), dysertacje podzielono na 2 części, odpowiednio: część karną (część I) oraz część dyscyplinarną (część II).

Każda z tych części, w oparciu o zasadę „lustra” składa się z 5 jednostek redakcyjnych, tj. rozdziałów, w których zawarto: rys historyczny wojskowej odpowiedzialności karnej oraz dyscyplinarnej (rozdziały 1 i 6), czy ogólną charakterystykę wojskowej odpowiedzialności karnej i dyscyplinarnej, w ramach której szczególną uwagę poświęcono instytucji „przestępstwa wojskowego” oraz wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (rozdziały 2 i 7).

W następnej kolejności (tj. w rozdziałach odpowiednio dla części karnej: 3 i 4; zaś dla części dyscyplinarnej: 8 i 9) przybliżono *stricte* wojskowe formy reakcji prawnej, tj. zarówno wojskowe formy reakcji karnej (z podziałem na wojskową karę kryminalną oraz wojskowe środki karne), jak i wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej (z podziałem na wojskowe kary dyscyplinarne oraz wojskowe środki dyscyplinarne).

Każdą z tych części dysertacji zwieńczono rozdziałami poświęconymi osobno: postulatowi *de lege ferenda* odnoszącym się do wojskowych form reakcji karnej (rozdział 5) oraz postulatowi *de lege ferenda* odnoszącym się do wojskowych form reakcji dyscyplinarnej (rozdział 10). Z uwagi na dokonane w kwietniu 2022 r., na mocy postanowień u.o.o., zmiany na płaszczyźnie wojskowego prawa dyscyplinarnego, w rozdziale 10 dysertacji, zawarto również postulaty *de lege ferenda* dotyczące także wybranych kwestii z zakresu materii dyscyplinarnej *sensu largo*, które wymagają konieczności wprowadzenia natychmiastowych zmian.

Całość dysertacji, poza elementami technicznymi (tj. bibliografią oraz spisem rysunków i tabel), wieńczy zakończenie. W dokonanym w nim podsumowaniu przeprowadzono sprawdzenie głównej hipotezy badawczej, jak i szczegółowych hipotez badawczych.

W niniejszej dysertacji uwzględniono stan prawny wojskowych przepisów karnych (zawartych w części wojskowej k.k.) jak i wojskowych przepisów dyscyplinarnych (skatalogowanych w Dziale XIII u.o.o.) obowiązujący na dzień 01.09.2022 r.

CZEŚĆ I KARNA

Rozdział 1 Rys historyczny wojskowej odpowiedzialności karnej żołnierza

Prawo karne wojskowe na przestrzeni wieków, zarówno wtedy, kiedy było ono skodyfikowane w ramach autonomicznych aktów prawnych²⁸, jak i po jego unifikacji z prawem karnym powszechnym (która trwa od 1969 r.²⁹) było i nadal jest autonomiczne. Dlatego w systemie prawa *sensu largo* funkcjonuje ono jako szczególna dziedzina prawa karnego wyodrębniona z uwagi na kryterium mieszane, tj. podmiotowo-przedmiotowe³⁰. Dla właściwej interpretacji i zrozumienia podstaw odpowiedzialności karnej żołnierza prześledzić należy ewolucję prawa karnego wojskowego, sięgając od czasów funkcjonowania prawa rycerskiego aż po dzień dzisiejszy. Z uwagi na sposób legislacji prawa, analiza historyczna prawa karnego wojskowego przeprowadzona została z zastosowaniem podziału na epoki, które odegrały zasadniczą rolę nie tylko w kształtowaniu się państwowości Rzeczypospolitej Polskiej, ale również i tworzeniu jej systemu normatywnego. Co więcej, przy omawianiu ewolucji materialnych wojskowych przepisów prawnokarnych, zostały przywołane (w niezbędnym zakresie) regulacje, które miały wpływ na rozwój sądownictwa karnego wojskowego. Zabieg ten uzasadnia nie tylko zbieżność podmiotowo-przedmiotowa jaka występowała (i nadal występuje)

²⁸ Wojskowe przepisy prawnokarne zawarte były w następujących aktach prawnych:

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 10.05.1920, ws. wprowadzenia w życie Wojskowego kodeksu karnego, Dz. U. 1920, nr 59, poz. 369 ze zm. (dalej w.k.k. z 1920);
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.03.1928, ws. kodeksu karnego wojskowego, Dz. U. 1928, nr 36, poz. 328 ze zm. (dalej k.k.woj. z 1928);
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.10.1932, Kodeks karny wojskowy, Dz. U.1932, nr 91, poz. 765 ze zm. (dalej k.k.woj. z 1932);
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 27 ze zm. (dalej k.k.W.P. z 1944).

²⁹ Część wojskowa ustawy z 19.04.1969, Kodeks karny, Dz. U. 1969, nr 13 poz. 94 ze zm. (dalej cz. woj. k.k. z 1969).

³⁰ Por. V. Konarska-Wrzošek, A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2019, s. 11; zob.: J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 25; A. Marek, 5. *Co to są wyspecjalizowane (szczególne) dziedziny prawa karnego?*, [w:] A. Marek, *Prawo karne. W pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 1996, s. 24; T. Bojarski, §3 *Działy prawa karnego*, [w:] T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006, s. 30; A. Marek, *podział prawa karnego*, [w:] A. Marek, A. Grześkowiak, M. Filar, *Zarys prawa karnego*, Toruń 1976, s. 14; A. Marek, *Rodzaje prawa karnego, jego źródła*, [w:] A. Marek, *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz, 1993, s. 20; M. Cieślak, §13 *Dyscypliny pokrewne prawu karnemu ze względu na pokrewieństwo gałęzi prawa*, [w:] M. Cieślak, *Wstęp do nauki polskiego prawa karnego*, Gdańsk 1988, s. 39.

między płaszczyzną materialną i płaszczyzną procesową, ale przemawia za tym również aspekt natury funkcjonalnej, tzn. likwidacja sądownictwa wojskowego (co do zasady) dezaktualizowała potrzebę posiadania autonomicznych unormowań materialnych penalizujących *stricte* przestępstwa wojskowe. Rys historyczny przepisów materialnych tworzących zakres wojskowej odpowiedzialności karnej żołnierza zawarto w sześciu jednostkach redakcyjnych, datowanych od czasów Bolesława Chrobrego aż po ustawodawstwo współczesne. Już sam ich intytulacja (tj. 1. Prawo rycerskie od pierwszych Piastów, 2. Etap przedrozbiorowy, 3. Etap rozbiórów, 4. II Rzeczpospolita Polska, 5. Etap II wojny światowej oraz 6. Unifikacja prawa karnego powszechnego z prawem karnym wojskowym) wskazuje jakie akty prawne (z jakiego czasu) zostały przybliżone w konkretnej jednostce redakcyjnej, a także dlaczego przyjęto taki (a nie inny) interwał czasowy podziału. Miał on na celu wyeksponować tożsamość dziejową w jakiej akurat znajdowało się historycznie państwo polskie.

1.1 Prawo rycerskie od pierwszych Piastów

W okresie tzw. prawa rycerskiego, charakterystycznego dla początków kształtowania się państwowości polskiej, tworzenie oraz funkcjonowanie polskich sił zbrojnych (dalej SZ) w oparciu o prawo zwyczajowe, unormowane było autonomicznie dla każdej z dzielnic kraju. Co ciekawe, w prawie tym występowały również wojskowe normy zwyczajowe, na zasadzie niezależności. Z czasem doszło do wyodrębnienia norm prawa wojskowego (z aktów prawa zwyczajowego) w oddzielne akty prawne.³¹

Katalog prawodawstwa wojskowego okresu rycerskiego datowano od nadanego przez Bolesława Chrobrego na początku IX w. statutu „o stóży”³² a także od nadanego przez Bolesława Krzywoustego w 1124 r. statutu o daninach i obowiązkach służby wojskowej³³. Wprawdzie wskazane akty normatywne posiadały zasięg ogólnokrajowy to w poszczególnych dzielnicach państwa polskiego nadal kontynuowana była autonomiczna praktyka legislacyjna mająca na celu uregulowanie materii prawa karnego wojskowego. Jako przykład powołać się można na treść statutu Przemysława II z 1294 r., na mocy którego można było nałożyć na rycerza karę konfiskaty mienia, jeżeli:

³¹ S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVII wieku*, Kraków 1937, s. 27.

³² J. Bordziłowski (red.), *Mala Encyklopedia wojskowa*, T.3, Warszawa 1971, s. 220.

³³ Zob. Z. Kozłowska-Budkowska, *Repetitorium polskich dokumentów doby piastowskiej Zeszyt I: Do końca wieku XII*, Kraków 1937, s. 27-28.

„wrogo wkroczywszy jawnie z wojskami pod sztandarem do dóbr naszego metropolitarne Kościoła gnieźnieńskiego, nikczemnie je złupili”³⁴.

Właściwe dla kolektywu oraz ustawodawstwa wojskowego były akty prawne penalizujące niesubordynację. Za czasów Bolka I (tj. I połowa XIV w.) na śląsku obowiązywał statut nakładający karę dziesięciu grzywien od każdego konia (którego miał wystawić lennik książe) za niestawienie się na wyprawę wojenną³⁵.

O wojskowym prawodawstwie karnym traktowały ogłoszone w latach 1346-1347 w Piotrkowie Trybunalskim i Wiślicy przez Kazimierza Wielkiego statuty, stanowiące dwa (można powiedzieć) odrębne zbiory uformowane osobno dla wielkopolski i małopolski. Mimo, iż z założenia miały one dotyczyć kwestii *stricte* wojskowej, to jednak wśród ich postanowień spotkać można było również normy prawa zwyczajowego. W połowie XV w., w oparciu o postanowienia zawarte w tychże aktach prawnych, zredagowano (wydany drukiem w 1488 r.) jednolity zbiór prawny zwany „digestami”. Pod kątem technicznym „digesty” zawierały 151 artykułów, wśród których prawdopodobnie zamieszczony był (ogłoszony w 1359 r. jako odrębna ustawa obowiązująca na terenie małopolski) tzw. artykuł wojskowy. Już jego intytulacja (tj. „Jadąc na wojnę szkody nie czyni ani we wsi stój” albo „O jadących na wojnę”) wskazywała podstawy wprowadzenia komentowanej regulacji. Jej *ratio legis* wynikało z potrzeby zahamowania nadużyć i swawoli rycerstwa wyruszającego na wyprawy wojenne. Pewnym *novum* zawartym w zbiorze małopolskim były przepisy statuujące odpowiedzialność karną rycerza za popełnienie przestępstwa związanego z naruszeniem obowiązku służby wojskowej, które w ostateczności godziłoby w interesy państwa³⁶.

W treści statutów Kazimierza Wielkiego szeroko akcentowano również konieczność przestrzegania zasad dyscypliny wojskowej; z tym, że nie sprecyzowano w nich ani zasad, ani zakresu przedmiotowego wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Brak tych postanowień nie stanowił jednak żadnej przeszkody w wymierzeniu kary śmierci wobec sprawcy naruszenia dyscypliny wojskowej³⁷.

³⁴ S. Godek, M. Wilczek-Karczewska, *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł*, Warszawa 2006, s. 305-307.

³⁵ H. Gajewski, *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, Warszawa 1956, s. 96.

³⁶ M. Handelsman, *Prawo karne w Statutach Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1909, s.188-189.

³⁷ J. Muszyński, *Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim przedzoborowym ustawodawstwie wojskowym*, WPP 1961, nr 4., s. 537-539.

W statutach Kazimiera Wielkiego zawarto także powszechnie obowiązujące zwyczajowe zasady funkcjonowania sądownictwa w czasie wyprawy wojennej³⁸.

Kunszt legislacyjny statutów Kazimierza Wielkiego widać było nie tylko w czasie ich obowiązywania (tj. w XV w.) ale również znacznie później, kiedy aktualność rozwiązań prawnych w nich zawartych potwierdzona została m.in.: w edyktach królewskich Władysława Jagiełły (np. edykt „o przechodach wojsk” wydany 11.02.1432 r. w Lublinie) czy Kazimierza Jagiellończyka (np. edykt z 03.12.1457 r. wydany na sejmie w Piotrkowie)³⁹. Na mocy tych aktów wprowadzono: 1. zakaz naruszania dóbr kościelnych (który nie był przestrzegany, stąd 10.03.1474 r. w Opatowcu wydano gwarantujący nietykalność dóbr kościelnych, edykt „O łupieżcach dóbr duchownych”⁴⁰); 2. zakaz stacjonowania maszerujących wojsk na terenie: klasztorów, wsi lub miast; 3. sprecyzowano ceny żywności nabywanej przez żołnierzy, 4. określono zasady ścigania (oraz kary) za nieprzestrzeganie obowiązków wynikających z edyktu.

1.2 Etap przedrozbiorowy

W początkowym etapie okresu przedrozbiorowego normy karno-wojskowe umieszczano w edyktach królewskich. Z czasem materię tą zaczęto regulować w drodze konstytucji sejmowych oraz artykułów hetmańskich a w okresie tuż przed rozbiorami normy prawa karnego wojskowego zawierano w ustawach sejmowych. W takiej również kolejności (z uwagi na chęć zapewnienia przejrzystości wywodu) zostały scharakteryzowane prawnokarne przepisy wojskowe okresu przedrozbiorowego.

Wprawdzie pierwsze edykty królewskie regulujące kwestię karno-wojskowe pojawiły się już w XIV i XV w., to jednak najprężniejszy rozwój legislacji tej płaszczyzny przypadł na przełom XV i XVI w., tj. za czasów panowania króla Zygmunta I Starego (ur. 01.01.1467 r., zm. 01.04.1548 r.). Wydał on m.in. 2 ordynacje wojskowe z 1521 r. (tj. „Dla wojska w Prusiech” i „O porządku w obozie”) a także „Ordynację wojenną” z 1534 r. Również temu królowi przypisuje się autorstwo „Artykułów wojennych dla Litwy” z 1534 r., na mocy których za nieprzestrzeganie dyscypliny wojskowej można było orzec karę śmierci.

³⁸ J. Kamiński, *Historia sądownictwa wojskowego w dawnej Polsce*, Warszawa 1928, nr 1, s. 15.

³⁹ S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe ...*, op. cit., s. 8.

⁴⁰ L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne w zarysie*, Warszawa 1981, s. 11.

Za panowania Zygmunta II Augusta w 1557 r., wydano: 1. „Porządek praw rycerskich i wojennych” (akt ten opracowano w związku z wyprawą inflancką i stanowił on podręczny zbiór wojskowych przepisów porządkowych i dyscyplinarnych); 2. „Artykuły dla puszkarzy” (czyli artykuły dla rzemieślników odlewających działa, którzy początkowo mieli swój cech, zaś z czasem włączono ich w strukturę wojska)⁴¹.

Działalność legislacyjną z zakresu prawa wojskowego prowadził również Stefan Batory. W trakcie wojen z Moskwą, król ustanowił m.in.: „Artykuły wszemu rycerstwu” (z 1581 r.), „Na żywność żołnierzom zamków w ziemi inflanckiej posłanym” (z 1582 r.) oraz „O zachowaniu się żołnierzy w obozie i hufcu” (wydane w bliżej nie ustalonym czasie). Ze wskazanych aktów najbardziej doniosłe znaczenie posiadał pierwszy z nich. „Artykuły wszemu rycerstwu” nie tylko kompleksowo regulowały zagadnienia dotyczące dyscypliny wojskowej, ale na mocy ich postanowień powołano również profosa generalnego, który miał czuwać nad ich przestrzeganiem⁴².

Za czasów sprawowania władzy przez Władysława IV, legislacje z zakresu wojskowości zaczęły być profilowane pod określony rodzaj żołnierzy. Szczególne znaczenie wśród całego katalogu zbiorów prawa karnego wojskowego posiadały: „Artykuły dla artylerii” oraz postrzegane (przez przedstawicieli nauki) jako pierwszy polski kodeks karny wojskowy „Artykuły wojsku cudzoziemskiemu pisane” (z 1633 r.). U podstaw takiej konstatacji leżał zarówno zakres merytoryczny jak i sposób redakcji technicznej tychże artykułów. Zebrano w nich bowiem pokaźny, przejrzyste zredagowany i odznaczający się gradacją ogół przepisów prawnokarnych normujących (w zasadzie) wszystkie płaszczyzny ówczesnego życia żołnierskiego⁴³.

Dwuetapowy system sądownictwa wojskowego (wraz z sędziami wojskowymi) powołano w oparciu o „Ordynację sądów wojskowych” wydaną przez Jana Kazimierza. Mimo, iż intytulacja *expressis verbis* sugeruje procesowy charakter tego opracowania, to w przedmiotowej ordynacji (konkretnie w tytule VI pt.: O służbie żołdatów”) zawarto również 24 artykuły, które miały charakter materialnoprawny⁴⁴. Ordynacja obowiązywała aż do upadku I Rzeczypospolitej, a z uwagi na jej zakres merytoryczny,

⁴¹ Zob.: J. Bordziłowski (red.), *Mała encyklopedia wojskowa*, T.2, Warszawa 1970, s. 827; S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe...*, op. cit., s. 10.

⁴² M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego wobec prawa karnego powszechnego*, Warszawa 2010, s. 22.

⁴³ *Ibidem*, s. 23.

⁴⁴ K. Koranyi, *Z badań nad polskimi i szwedzkimi artykułami wojskowymi XVII stulecia*, Kraków 1938, s. 272-282.

umieszczono ją w zbiorze przepisów prawa wojskowego ogłoszonym w Nieświeżu w 1754 r. z rozkazu hetmana wielkiego koronnego M.K. Radziwiłła⁴⁵.

Do czasów rozbiorów, ostatnim przykładem królewskiego ustawodawstwa wojskowego (obowiązującego na terytorium państwa polskiego) były ogłoszone w 1698 r. artykuły Augusta II Mocnego. Ich zakres merytoryczny obejmował nie tylko formację o charakterze wojskowym, ale składały się na nie również postanowienia przewidziane dla armii saskiej⁴⁶.

Legislacja zagadnień wojskowych przebiegała dwutorowo. Obok ustawodawstwa królewskiego (mającego postać edyktów królewskich, od których z czasem zaczęto odchodzić) funkcjonowały (dotyczące wyłącznie spraw z zakresu wojskowości) tzw. konstytucje sejmowe. Wraz z powstaniem sejmu walnego konstytucje sejmowe wyrugowały z obiegu prawnego edykty królewskie. Konstytucje sejmowe posiadały charakter doraźny, tj. obowiązywały one jedynie podczas trwania wyprawy wojskowej. Między innymi dlatego, nie były one ujmowane w zbiorach praw, stąd też do czasów obecnych zachowały się tylko niektóre z nich. Pod względem merytorycznym konstytucje sejmowe wyznaczały zakres obowiązków wojskowych szlachty, a do najbardziej znanych zaliczyć należy konstytucje wydane w: 1477 r., 1503 r., 1506 r., 1537 r. oraz 1544 r. Kary Kryminalne i dyscyplinarne za nieprzestrzeganie dyscypliny wojskowej czy nienależyte wykonywanie służby wojskowej, przewidywał (wydany w 1477 r. przez sejm walny) tzw. „Statut wojenny”⁴⁷.

Wypracowanie nowych ram prawnych funkcjonowania SZ było konsekwencją (zachodzącej w XV w.) reorganizacji zasad prowadzenia działań wojennych; gdyż w tym czasie doszło do wzrostu znaczenia wojsk zaciężnych przy jednoczesnym zmniejszeniu roli pospolitego ruszenia. W 1503 r. powołano urząd hetmana wielkiego koronnego, do którego kompetencji należało m.in. dowodzenie wojskami zaciężnymi. Z czasem zyskał on również prawo stanowienia rozwiązań legislacyjnych o charakterze prawnym i porządkowym dla (będących pod jego zwierzchnictwem) oddziałów. Pierwsze tego typu akty były datowane na: 1509 r., 1521 r. i 1527 r. Wraz z sukcesywnym wzrostem znaczenia aktów prawnych i porządkowych wydanych przez hetmana wielkiego koronnego zaczęto je nazywać artykułami hetmańskimi, a w 1590 r. na mocy postanowień *Disciplina militaris* zrównano je z konstytucjami sejmowymi; ponieważ:

⁴⁵ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 23.

⁴⁶ K. Koranyi, *Z badań nad polskimi i szwedzkimi ...*, op. cit., s. 271.

⁴⁷ J. Muszyński, Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim ..., op. cit., s. 539.

„Cokolwiek by (...) mocą *Imperii militaris* albo hetmańską ten Hetman y Hetmani (...) uczynił, rozkazał y postanowił między żołnierzami y ludźmi wojennymi: kogokolwiek by skarali (...) wedle zwyczaju y prawa dawnego hetmańskiego, to tak wszystko ma być ważono, jakoby przez nas samym na sejmie było uczyniono”⁴⁸. Artykuły hetmańskie z uwagi na zakres spraw nimi uregulowanych (gdyż zawierały one postanowienia dotyczące np.: organizacji sądów wojskowych, taktyki, porządku marszu i obozowania, dyscypliny wojskowej czy spraw sanitarno-finansowych związanych z funkcjonowaniem struktury wojskowej) zaczęto je traktować w kategorii regulaminów wojskowych. Mimo, iż przepisy hetmańskie miały charakter doraźny, to Hetmani ochoczo korzystali ze swojego uprawnienia w tym zakresie (sam J. Zamojski wydał co najmniej pięć artykułów hetmańskich: z 1580 r. – „O wychowaniu się w wojsku i ciągnienu w obozie”, z 1582 r. – „W ruszeniu i w ciągnienu”, z 1583 r. – „Artykuły żołnierskie” oraz dwa mniej popularne z lat: 1593 i 1602)⁴⁹.

Prekursorem w dziedzinie kompleksowej kodyfikacji polskiego prawa karnego wojskowego uznaje się (mianowanego w 1527 r.) hetmana J. Tarnowskiego. Wraz z nominacją otrzymał on od sejmu prerogatywy do stanowienia unormowań karnych obowiązujących podległych mu żołnierzy w czasie sprawowania urzędu. W oparciu o europejskie doświadczenie zdobyte w trakcie przebywania na dworze cesarza Karola V, hetman J. Tarnowski postanowił opracować artykuły hetmańskie, które stanowiłyby kompilację europejskiej myśli wojskowej z polską tradycją państwową. Efektem jego prac było napisane w 1558 r. i wydane w Tarnowie, dzieło pt.: *Consilium rationis bellicae*. Pod kątem merytorycznym, dominowały w nim przepisy o charakterze materialnoprawnym⁵⁰.

Zdarzało się, że hetmani niekiedy wydawali artykuły hetmańskie dla innych hetmanów. Przykładem takiego działania było wydane w 1559 r. przez hetmana F. Zebrzydowskiego „pouczenie wojenne” dla hetmana litewskiego M. Radziwiłła. Wśród całego katalogu ustawodawstwa karno-wojskowego podejmowanego w formie artykułów hetmańskich, szczególną uwagę zwrócić należy na artykuły hetmańskie autorstwa: F. Zebrzydowskiego (z 1561 r.), M. Zebrzydowskiego (z 1595 r.), K. Myszkowskiego (z 1572 r. *tempore interregni* „Artykuły dla wojska na granicach śląskich”); a także nieco mniej znane, artykuły S. Cikowskiego, ustanowione dla wojska

⁴⁸ J. Makarewicz, *Polskie prawo karne*, Lwów-Warszawa 1919, s. 2.

⁴⁹ S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe ...*, op. cit., s. 9.

⁵⁰ Zob.: M. Podbiera, *Wojskowy postęp sądowy Polski przedrozbiorowej*, Warszawa 1926, s. 7.

polskiego na Litwie na czas przemarszu z Inflant do kraju w 1565 r. oraz „Artykuły dla podległego sobie wojska” z 1623 r. marszałka skonfederowanego wojska stołecznego J. Cieklińskiego. Co ciekawe, wojska litewskie podlegały pod odrębne prawodawstwo hetmańskie. Tradycje artykułów hetmańskich litewskich zapoczątkowały wydane w 1532 r. przez Wielkiego księcia Litewskiego, artykuły wojskowe dla Litwy. W następnej kolejności były wydane w 1562 r. przez hetmana litewskiego G. Chodkiewicza „Artykuły dla rotmistrzów na zamku w Pernawie”. W trakcie odwrotu wojsk polskich (po walkach stoczonych w Inflantach) tj. w 1635 r. opracowano „artykuły wojskowe po ekspedycji inflanckiej od księcia J.M. pana K. Radziwiłła (...) wojsku podane (...)”. Stwierdzić można, że wydawanie innych artykułów hetmańskich na czas wojny i innych na czas powrotu z niej stanowiło powszechną praktykę hetmanów litewskich. Ich liczba (oraz wiążąca się z nią dezinformacja legislacyjno-wykonawcza) stała się sprawczą dla publikacji (w 1673 r. z polecenia hetmana M.K. Paca) wszystkich wydanych dla Litwy: edyktów królewskich i artykułów hetmańskich. Katalog ustawodawstwa hetmańskiego wieńczyły artykuły: z 1648 r. wydane przez J. Radziwiłła oraz (zredagowane przy współpracy z dowódcami polskich oddziałów autoramentu cudzoziemskiego) artykuły z 1746 r. wydane przez M.K. Radziwiłła. Warto wskazać, że pod koniec istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów zebrano (w 1769 r.) i wydrukowano (w 1771 r.) artykuły konfederacji barskiej⁵¹.

Obok hetmańskiego ustawodawstwa, kwestię karno-wojskowe niekiedy regulowały także akty prawne wydane przez: urzędników państwowych (prowadzących autonomiczne akcje zbrojne na pograniczu kraju) oraz możnowładców (posiadających swoją formację wojskową). Jako przykład powołać się można na ustawodawstwo starosty żmudzkiego J. Chodkiewicza, mające postać „Artykułów dla wojska na leżach” z 1564 r. W praktyce spotykane były sytuacje, w których szlachta w ramach połączenia: swojej służby wojskowej z korzystaniem ze „złotej szlacheckiej wolności”, czyniła z siebie prawodawcę w zakresie spraw wojskowych. Co więcej, w formacjach wojskowych autoramentu narodowego, za przyzwoleniem wyższych dowódców wojskowych zwoływano (jako ciało legislacyjne z zakresu spraw wojskowych) sejmiki szlacheckie⁵².

⁵¹ L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne ...*, op. cit., s. 12-15.

⁵² Ibidem, s. 15.

Mimo doraźnego charakteru zarówno edyktów królewskich jak i artykułów hetmańskich, zasadnicze źródło polskiego prawa karnego wojskowego w XVI w. stanowiły pierwsze z nich⁵³. Za stanowiskiem takim przemawiała nie tylko materia w nich zawarta ale również i sposób jej ujęcia. Edykty królewskie były usystematyzowanymi i starannie opracowanymi zbiorami, regulującymi ogół zagadnień dotyczących dyscypliny wojskowej. Szczegółowość i precyzyjność tych opracowań widoczna była m.in. w merytorycznym pogrupowaniu przepisów, a następnie opatrzeniu ich odrębnymi tytułami (takimi jak np.: art. 1 „O porządku i posłuszeństwie”, art. 2 „O ciągnienu i odciągnienu”, art. 3 „O szyku, gonieniu, potykaniu i łupie”, art. 4 „O obozie i zachowaniu w nim, tak w ciągnienu jak i w leżeniu”, art. 5 „Jako się sprawować mają po wytrąbieniu hasła” itd.)⁵⁴.

Rozwój ustawodawstwa wojskowego opartego na aktach prawnych wydanych przez władców czy hetmanów zakończył się wraz z podjęta w 1609 r. uchwałą sejmową „Artykuły wojenne hetmańskie”⁵⁵ (nie zostały one uznane jedynie na Litwie). Obowiązujący do końca I Rzeczypospolitej, wskazany akt sejmowy, swoją nazwę zawdzięczał: po pierwsze okoliczności, iż w znacznej mierze bazował on na artykułach hetmańskich J. Zamojskiego z 1593 r., oraz po drugie (prawdopodobnie) referowany on był na sejmie przez któregoś z hetmanów. Do materii karno-wojskowej oraz dyscypliny wojskowej *expressis verbis* odnosiła się ostatnia spośród trzech grup przepisów, tj.: administracyjnych, taktycznych oraz prawno-karnych, zawartych w „Artykułach wojennych hetmańskich” z 1609 r. Pod kątem legislacyjnym, przepisy prawno-karne stanowiły autonomicznie uregulowaną materię albo były one częścią składową przepisów z zakresu taktyki i administracji. Treść przepisów karnych zawartych w „Artykułach wojennych hetmańskich” pozwala na przyjęcie wniosku, iż penalizowały one czyny godzące w: wolność; zdrowie i życie; wierność żołnierską; karność wojskową; dyscyplinę wojskową; zasady dotyczące działań wojennych i wykonywania czynności służbowych. Za poszczególne typy przestępstw można było orzec od kary śmierci (przewidzianej w 20 sytuacjach) przez karę grzywny czy karę mutilacyjną (przez obcięcie dłoni za „dobycie szabli”) aż po kary na czci⁵⁶.

⁵³ S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe ...*, op. cit., s. 16.

⁵⁴ Ibidem, s. 12.

⁵⁵ Zob.: J. Muszyński, Zagadnienia służby wojskowej w „Artykułach wojennych hetmańskich” z 1609 r., WPP 1961, nr 1, s. 105-125.

⁵⁶ Zob.: E.J. Heftman, Kary na honorze w Wojsku Polskim przedrozbiorem, WPP 1921, nr 3, s. 6.

Zasadnicze znaczenie dla kształtowania się ustawodawstwa karnego wojskowego okresu przedrozbiorowego, miała także uchwalona w 1775 r. ustawa sejmowa dotycząca: z jednej strony zagadnień proceduralnych („Procederu karnego wojskowego”) z drugiej zaś spraw natury materialnej („Artykuły wojskowe”). W oparciu o wskazane akty, doszło do unifikacji (w formie jednolitych kodeksów) prawa karnego wojskowego. Zabiegiem tym, nie tylko inkorporowano na grunt polskiego prawa karnego wojskowego instytucje charakterystyczne dla prawa nowożytnego, ale także wyłączono z katalogu źródeł prawa karnego wojskowego – zwyczaj⁵⁷.

Na mocy wskazanych aktów prawnych doszło również do ekspansji zasady terytorialności na gruncie polskiego prawa karnego wojskowego, pod które zaczęły podlegać tak obce wojska znajdujące się na terytorium Rzeczypospolitej (tzn. wojska autoramentu cudzoziemskiego⁵⁸) jak i osoby zrzeszone w ramach land-milicji.

1.3 Etap rozbiorów

Celem systematyzacji aktów prawnych podjętych w czasie rozbiorów, a dotyczących spraw karno-wojskowych oraz z uwagi na specyfikę legislacyjną państw zaborczych (obowiązującą na poszczególnych – zagarniętych przez nie – terenach państwa polskiego) wywód tej części podzielono na następujące etapy: ustawodawstwo karno-wojskowe powstałe podczas insurekcji kościuszkowskiej, akty karno-wojskowe podjęte na terenie: Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego oraz Wolnego Miasta Krakowa oraz dorobek legislacyjny wypracowany w trakcie powstania styczniowego.

W tym miejscu wskazać należy, że choć teoretycznie, rozwiązania prawne z zakresu wojskowości zawarte w ustawie sejmowej z 1775 r. (tj. w: „Procederu karnego wojskowego” oraz „Artykułach wojskowych”) przetrwały aż do czasów Księstwa Warszawskiego, to praktycznie w trakcie trwania powstania kościuszkowskiego zostały one zawieszane. Wskazany zryw narodowościowy zapoczątkował szereg relewantnych zmian na płaszczyźnie prawa karnego wojskowego. Powołano m.in. Sąd Kryminalny Wojskowy tj. instytucję sądu wojskowego o charakterze rewolucyjnym; ulokowany w Warszawie (dla Warszawy oraz Księstwa Warszawskiego) oraz w Wilnie. Sąd Kryminalny Wojskowy funkcjonował w oparciu o demokratyczne zasady

⁵⁷ L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne...*, op. cit., s. 17.

⁵⁸ E. Knap, *Ochrona osoby przełożonego w polskim prawodawstwie wojskowym (rys historyczny)*, WPP 1966, nr 3, s. 207.

z rozstrzygnięciami odwołującymi się do wartości patriotycznych. Działający od sierpnia 1794 r., sąd ten kompetentny był również wobec osób cywilnych podlegających pod unormowania karno-wojskowe. Kolejnym tworem jurysdykcyjnej struktury wojskowej (występującym w czasie powstania kościuszkowskiego) były krygskrechty (czyli powoływane przez naczelnika powstania, sądy wojenne dla żołnierzy) oraz sądy subordynacyjne (czyli sądy rozstrzygające w sprawach o zdradę wojskową, funkcjonujące na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego). Zgodnie z postanowieniami aktu z 24.03.1794 r., inaugurującego sądy subordynacyjne, penalizacji podlegały: „(...) zbrodnie przeciwko narodowi i czyny przeciwne świętemu celowi powstania naszego, jako zbrodnie przeciwko zbawieniu ojczyzny popełnione”⁵⁹. W czasie powstania kościuszkowskiego za zdradę uważano: „(...) spisek przeciwko państwu i narodowi, szpiegostwo, wejście w porozumienie z wrogiem, udział w sejmie rozbiorowym w Grodnie w roku 1793, pobieranie wynagrodzenia od mocarstw zaborczych, udział w działalności konfederacji targowickiej oraz wprowadzanie nieprzyjaciela do kraju”⁶⁰. Pewną systematyzację czynów zabronionych, uznanych za przestępstwo zdrady kraju, wprowadziła ustawa z 03.06.1794 r. pt.: „Organizacja sądów kryminalnych wojewódzkich z wyszczególnieniem zbrodni i kar”. Na mocy jej postanowień przestępstwem była tzw. zdrada publiczna polegająca np. na wprowadzeniu do kraju wojsk nieprzyjacielskich, szpiegostwie wojskowym, prowadzeniu korespondencji z nieprzyjacielem, znowie z nieprzyjacielem wymierzonej przeciwko krajowi, werbunkowi do armii nieprzyjacielskiej oraz dostarczaniu nieprzyjacielowi broni. Katalog przestępstw, które mogły godzić w powstanie kościuszkowskie, zawarty we wskazanej ustawie, obejmował m.in. umniejszanie potencjału obronnego kraju, poprzez „usunięcie się od obrony kraju lub usuwanie drugich” oraz „oporne nieposłuszeństwo” wobec władz powstańczych”⁶¹. Sędziowie Sądu Kryminalnego Wojskowego orzekali w sprawach dotyczących przestępstw penalizowanych w artykułach wojskowych, a jeżeli: „kary stosownej w artykułach wojskowych do przestępstwa nie znaleźli, tam postąpią według prawideł przez Radę Narodową Najwyższą (...) postanowionych”⁶².

⁵⁹ Cyt. za: M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 29; zob.: A. Lityński, Przestępstwo zdrady kraju w prawie karnym powstania kościuszkowskiego, CPH 1976, nr 2, s. 69 i n.

⁶⁰ Ibidem, s. 69 i n.

⁶¹ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 29-30.

⁶² A. Lityński, Przestępstwo zdrady kraju w prawie karnym ..., op. cit., s. 75.

Na wniosek księcia J. Poniatowskiego, uchwałą z 04.02.1807 r. podjętą przez Komisję Rządzającą Rządu Tymczasowego Księstwa Warszawskiego, przepisy karno-wojskowe wydane w 1775 r. przez Komisję Wojskową Obojga Narodów, wprowadzono jako ustawodawstwo obowiązujące armię Księstwa Warszawskiego. Zabieg ten nie spotkał się z aprobatą z uwagi na obecność kar cielesnych w katalogu kar wojskowych. Dlatego książę J. Poniatowski w listopadzie 1807 r. zdecydował się na zastąpienie ustaw z 1775 r. wojskowym prawem francuskim. Wojskowe prawo francuskie pierwotnie składało się z szeregu autonomicznych aktów prawnych wydanych u schyłku XVIII w., które następnie zebrano w całość jako „Le Guide des juges militaires” datowane na 1813 r. Ich fundamentalną część stanowił „Kodeks przestępstw i kar wojskowych” z 11.11.1794 r. Co ciekawe, w sprawach z katalogu tzw. spraw pospolitych, żołnierze podlegali pod kognicję sądów powszechnych. Z uwagi na niedoprecyzowanie zakresu stosowania polskich i francuskich rozwiązań karno-wojskowych, sądy wojskowe ferując wyrok posiadały dość duży zakres swobody⁶³.

Mimo przepisów karno-wojskowych w postaci ‘Le Guide des juges militaires’ obowiązujących na terenie Księstwa Warszawskiego, w praktyce zdarzało się, że wydawane były również i inne regulacje dotyczące tej materii. Traktowano je jako akty prawa pozakodeksowego, uzupełniające „Le Guide des juges militaires”. Wśród nich dużą relewancję przypisywano dekretem: z 1808 r. i 1812 r. „o ściganiu dezercerów z armii i osób udzielających im pomocy” oraz posiadający administracyjno-karny charakter dekret z 1810 r. ‘o urządzeniu administracji żywności wojska’, który posiadał przepisy penalizujące dezercję⁶⁴.

Utworzenie w miejsce Księstwa Warszawskiego na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r., Królestwa Polskiego spowodowało konieczność wprowadzenia nowych, autonomicznych rozwiązań instytucjonalno-legislacyjnych dotyczących m.in. spraw karno-wojskowych. Dnia 16.04.1818 r. sejm Królestwa Polskiego uchwalił Kodeks karzący dla Królestwa Polskiego⁶⁵, który żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej, poddawał pod kognicję sądów wojskowych. Co do zasady, kary orzekane

⁶³ J. Bardach (red.), M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 3, Warszawa 1973, s. 162.

⁶⁴ L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne...*, op. cit., s. 51.

⁶⁵ Uchwalony 16.04.1818, *Kodex Karzący dla Królestwa Polskiego*, Dz. Pr. K.P. 1818, t. V, nr 20, s. 3–232 (dalej k.k.K.P. z 1818); Kodeks ten obowiązywał od 20.07.1818 do 31.12.1847 – więcej na ten temat: F. Maciejowski, *Wykład prawa karnego w ogólności z zastosowaniem Kodexu kar głównych i poprawczych*, Warszawa 1848, s. 2.

na podstawie k.k.K.P. z 1818 r. charakteryzowały się surowością. Na karę śmierci (wymierzoną zaocznie) skazano członków władz powstania listopadowego, które wybuchło w nocy z 29 na 30.11.1830 r. i trwało do 21.10.1831 r. Sankcja ta przewidziana była również m.in. za: opuszczenie posterunku, rabunek, morderstwo, organizację buntu w wojsku, obrazę zwierzchności wojskowej lub wartowników czy powtórna dezercję⁶⁶. Zmodyfikowano także zakres temporalny kary izolacyjnej, która występowała jako: kara dożywotniego pozbawienia wolności, kara czasowego więzienia warownego (występującą w kumulacji z: zakuciem w kajdany, postem o chlebie i wodzie co trzeci dzień czy spaniem na twardym łożu) oraz kara łagodniejszego więzienia ciężkiego⁶⁷. Podkreślić należy, iż nowo powstałe materialne ustawodawstwo karno-wojskowe (autorstwa: Księcia Konstantego oraz gen J. Zajączka) przyjęte w formie postanowień i rozkazów, wydanych w latach: 1816, 1817, 1822, 1823, merytorycznie nawiązywało do rozwiązań przyjętych na gruncie „Le Guide des juges militaires” z 1813 r. Natomiast zagadnienia proceduralne (a także kwestia funkcjonowania armii Królestwa Polskiego) określone zostały w wydanym 31.03.1815 r. przez Komitet Wojskowy – Kodexie kryminalnym dla Wojska Polskiego⁶⁸. Akt ten zastąpił stosowaną dotychczas – francuską procedurę karną wojskową. Składał się on z dwóch części zatytułowanych: „O składzie sądów wojskowych” oraz „O audytorach”. Sądy wojenne mogły być siedmioosobowe (tzw. sądy „pułkowe” i „dywizyjne”) lub pięcioosobowe (tzw. sądy „armii” i „Sąd Wojenny Najwyższy”). Powoływane one były *ad hoc*, odpowiednio przez dowódcę: pułku, dywizji, „generała naczelnie dowodzącego wojskiem” czy namiestnika lub władcę i zgodnie z postanowieniami kodeksu: „(...) wszystkie sądy wojenne ten sam skład i tożsame postępowanie tak w czasie wojny, jako i pokoju zachować powinny”⁶⁹.

Przez wyraźne oddzielenie (na gruncie postanowień kodeksowych) funkcji jurysdykcyjnej od funkcji oskarżycielskiej organów procesowych, stwierdzić należy, że proces przed sądem wojskowym odznaczał się innowacyjnością. Oskarżonemu przyznano prawo do obrony i uprawnienie do wnioskowania o wyłączenie sędziego,

⁶⁶ Zob.: E. Kaczyńska, Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815-1914, Warszawa 1989, s. 73-74; zob. też: J. Śliwowski, Część II Ogólna charakterystyka Kodeksu, [w:] J. Śliwowski, Kodeks karzący Królestwa Polskiego (1818 r.), Warszawa 1958, s. 296-272.

⁶⁷ J. Bardach, J. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i państwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 438-439.

⁶⁸ Wydany 31.03.1815, Wojskowy Kodex kryminalny dla Wojska Polskiego, źródło: <https://polona.pl/item/kodex-kryminalny-dla-wojska-polskiego,ODIyNzY0Njg/7/#info:metadata> dostęp na dzień: 2021.08.22.

⁶⁹ Cyt. za: M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego...*, op. cit., s. 32.

zaś rozprawę w znacznej części uczyniono jawną. Znamiona inkwizycyjności procesu wojskowego widoczne były m.in. w: zasadzie pisemności (zgodnie z którą nawet obrona realizowana była w drodze pisemnej) a także w szerokich uprawnieniach audytora, odpowiadającego np. za: przeprowadzenie postępowania przygotowawczego czy odczytanie aktu oskarżenia. Miał on również możliwość bycia obecnym na sali rozpraw w trakcie: przewodu sądowego, narady oraz głosowania oraz przysługiwało mu prawo do ferowania wyroku⁷⁰.

Z uwagi na postanowienia Konstytucji Królestwa Polskiego z 27.11.1815 r.⁷¹, siły zbrojne Królestwa Polskiego składać się miały z czynnego wojska oraz wspierającej go milicji. Dyspozycja ta stała się faktem dopiero jednak po wybuchu powstania listopadowego, kiedy to na mocy rozporządzenia z 11.12.1830 r. wydanego przez Rząd Tymczasowy, utworzono (jako milicję) Gwardię Narodową, działająca w oparciu o autonomiczny akt prawny, tj. Kodeks karny dla Gwardii Narodowej Warszawskiej⁷². Fakt, iż: „Gwardia Narodowa Warszawska, jako złożona z obywateli sobie równych, w przedmiocie karalności wymaga przepisów odmiennych od tych, jakim ulega wojsko liniowe”⁷³, to wszystkie 147 artykułów Kodeksu karnego dla Gwardii Narodowej Warszawskiej (dotyczące kwestii: materialnoprawnych, procesowych czy ustrojowych) wzorowane były na rewolucyjnym ustawodawstwie francuskim. Co ciekawe, akt ten zawierał gradację przestępstw z uwagi na ich ciężar gatunkowy. Rozróznięto w nim: przestępstwa ważniejsze oraz wykroczenia przeciw karalności. Za enumeratywnie wyliczone w art. 6 tegoż kodeksu, wykroczenia (takie jak np.: spóźnienie lub niestawienie się do: apelu, służby musztry lub parady, oddalenie się bez zezwolenia z oddziału czy opieszałość lub niedbalstwo na służbie) można było orzec sankcję karną polegającą na: skarceniu lub karze. Twórcy Kodeksu karnego dla Gwardii Narodowej Warszawskiej, dzieląc delikty wojskowe na: przestępstwa wojskowe i wykroczenia wojskowe, potwierdzili tym samym, iż utrzymanie karność zależy nie tylko od (możliwych do orzeczenia) kar sądowych ale również i od dostępnych instrumentów wychowawczych⁷⁴. Co do zasady, skarcenia sprawcy (za wykroczenia przeciwko

⁷⁰ W. Daszkiewicz, *Kodeks karny dla Gwardii Narodowej Warszawskiej*, CPH 1956, nr 2, s. 299-300.

⁷¹ Ustawa z 27.11.1815, Konstytucja Królestwa Polskiego, Dz. Pr. K.P. 1816, t. 1, nr 1, s. 2-103.

⁷² Zob.: W. Lewandowski, *Kodeks karny dla Gwardii narodowej Warszawskiej*, CPH 1956, nr 2, s. 267-295; M. Czyżak, *Polskie kodyfikacje wojskowe okresu rozbiorów. Wybór źródeł*, Warszawa 2016, s. 62-89.

⁷³ Cyt. za: M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego...*, op. cit., s. 33.

⁷⁴ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne w polskim prawie wojskowym*, Warszawa 1968, s. 116.

karności) dokonywał właściwy dowódca lub komendant posterunku Gwardii Narodowej; chyba, że sprawcą czynu był: szeregowy żołnierz lub podoficer, wówczas karę wymierzał oficer lub (składający się wyłącznie z członków Gwardii) Sąd Karności Gwardii Narodowej. W razie wydania wyroku w sprawie sprawcy przestępstwa poważniejszego, subsydiarnie posługiwano się postanowieniami Wojskowego Kodexu kryminalnego dla Wojska Polskiego z 1815 r. Odwołania od rozstrzygnięć Sądu Wojennego Gwardii Narodowej (tzw. rekursy) rozpatrywał, złożony z sędziów wyznaczonych przez Naczelnika Gwardii Narodowej, Sąd Wojenny Kasacyjny Gwardii Narodowej⁷⁵. Wśród całego katalogu instytucji przewidzianych w Kodeksie karnym dla Gwardii Narodowej Warszawskiej, na uwagę zasługiwały (składające się z: żołnierzy o odpowiednim cenzusie majątkowym oraz podoficerów i oficerów) sądy przysięgłych, tak w składzie Sądu Karności jak i Sądu Wojennego. Ich zadanie sprowadzało się do „stanowienia o czynie”⁷⁶. Sądy te przyczyniły się do uznania Kodeksu karnego dla Gwardii Narodowej Warszawskiej jako aktu niezwykle postępowego. Po raz kolejny sądy przysięgłych pojawiły się dopiero w czasie międzywojennym.

Zauważyć należy, że w pierwszej połowie XIX w. poza Królestwem Polskim (które przestało istnieć wraz z upadkiem powstania listopadowego, tj. w październiku 1831 r.) przejawem państwowości polskiej było wyodrębnione z południowo-zachodniej części Księstwa Warszawskiego (jako rezultat postanowień kongresu wiedeńskiego z 1815 r.) tzw. Wolne Miasto Kraków. Mimo, iż nadzorowane one było przez rezydentów trzech mocarstw zaborczych, to o jego autonomii świadczył: Senat, Zgromadzenie Reprezentantów oraz Milicja Wolnego Miasta Krakowa⁷⁷. Celem dyscyplinowania członków Milicji oraz stania na straży wobec ewentualnych nadużyć jej funkcjonariuszy, w 1833 r. powołano specjalny Sąd Wojenny⁷⁸. Przepisy prawnokarne dla Milicji wydane przez Prezesa oraz Senat Rzeczypospolitej Krakowskiej w formie – Kodexu karnego wojskowego Milicji Wolnego Miasta Krakowa, stały się faktem dopiero 22.05.1839 r. (weszły w życie z dniem 01.07.1839 r.). Pod kątem merytorycznym, kodeks ten (zarówno na gruncie przepisów materialnych jak i procesowych) nawiązywał do rozwiązań

⁷⁵ M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 33.

⁷⁶ W. Daszkiewicz, *Kodeks karny dla Gwardii...*, op. cit., s. 307.

⁷⁷ J. Bardach, J. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i państwa...*, op. cit., s. 374-377.

⁷⁸ W.M. Bartel, J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa Polski. Od rozbiorów do uwłaszczenia*, T. 3, Warszawa 1981, s. 812.

austriackich⁷⁹ zawartych w austriackim kodeksie wojskowym dla księstwa Modeny⁸⁰. Choć nazwa komentowanego aktu prawnego *expressis verbis* sugerowała pewne zawężenie podmiotowe, to jednak rozwiązania w nim zawarte (poza Milicją) miały zastosowanie również i względem: policji, żandarmerii a także weteranów wojskowych. Katalog kar w nim zawartych odznaczał się gradacją, i jako taki składał się z: kary śmierci (wykonywanej poprzez rozstrzelanie lub powieszenie), kar cielesnych (dzielonych na bezpośrednie: sprawujące „bezpośrednie dla ciała cierpienie, jakimi są bieganie przez różgi i chłosta kijami”⁸¹ oraz pośrednie związane z ograniczeniem wolności - w ramach więzienia czy aresztu - lub obowiązkiem ciężkiej pracy), kary pieniężnej oraz kar na czci. Ostatnie z nich dzieliły się na: stosowaną względem oficerów (w trzech postaciach: z wyraźnym orzeczeniem niesławy, prostej i z wyraźnym utrzymaniem sławy) tzw. „kassacyę”, występującą z karą ciężkiego więzienia (skutkującą utratą znaków honorowych) i prowadzącą do pozbawienia urzędu tzw. „destytucyę” oraz orzekaną czasowo lub na stałe tzw. „degradacyę”. Jednym z powodów uchwalenia Kodexu karnego wojskowego Milicji Wolnego Miasta Krakowa, była występująca po stronie władz austriackich chęć uzyskania kontroli nad paramilitarnymi formacjami działającymi na terenie Rzeczypospolitej Krakowskiej. Dla wzmożenia założonego efektu, proces karny charakteryzował się inkwizycyjnością⁸², tzn. postępowanie wszczynano z inicjatywy sądu (w oparciu o doniesienia oraz jego własne obserwacje), który posiadał również uprawnienia w przedmiocie sprawowania: oskarżenia, obrony, a także wydawania wyroku. Stąd też oskarżonemu nie przysługiwało prawo do obrońcy, zaś przesłuchanie podejrzanego wykonywane było przez (zasiadającego w składzie orzekającym) audytora. Co istotne, od rozstrzygnięcia sądu zatwierdzonego przez komendanta milicji nie przysługiwało odwołanie. Wraz z upadkiem powstania krakowskiego (tj. w listopadzie 1846 r.) zakończyła się nie tylko era istnienia Rzeczypospolitej Krakowskiej (gdyż Kraków wcielono do Austrii) ale również i stosowania Kodexu karnego wojskowego Milicji Wolnego Miasta Krakowa. Mimo, iż powstanie temporalnie liczyło kilka dni⁸³, to w trakcie jego trwania podejmowane były próby tworzenia sądów wojennych (obok powoływanych

⁷⁹ J. Adamus, Przegląd źródeł polskiego prawa wojskowego obowiązującego za czasów Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego i powstania listopadowego, WPP 1931, nr 4, s. 41.

⁸⁰ J. Ziewiński, *Rozkaz wojskowy w prawie karnym*, Warszawa 1973, s. 183.

⁸¹ Cyt. za: M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego..., op. cit., s. 35.

⁸² W. Daszkiewicz, Próby reform procesu karnego w Królestwie Polskim, CPH 1956, nr 1, s. 241.

⁸³ Zob.: N. Davies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1999, s. 810-812.

przez komisarzy – powiatowych trybunałów rewolucyjnych). Do zakresu kompetencji sądów wojennych należały sprawy o: nielegalny handel bronią i wyposażeniem wojskowym, przestępstwa popełnione na szkodę sił zbrojnych oraz przestępstwa penalizowane w przepisach prawa karnego wojskowego⁸⁴.

Analizując historię polskich zrywów niepodległościowych stwierdzić należy, że nieodzownie współtowarzyszyły im próby utworzenia sądownictwa wojskowego. Kolejny przykład tego typu praktyki zaobserwować można było w trakcie powstania styczniowego (22-23.01.1863 r.), gdzie potrzeba utrzymania dyscypliny wśród oddziałów armii powstańczej (składających się przeważnie z sił nieregularnych) uzasadniała utworzenie autonomicznego sądownictwa wojskowego. Działo ono w oparciu o rozstrzygnięcia wypracowane na gruncie nowej kodyfikacji, tj. dekretu z 30.07.1863 r. Kodex karny wojskowy Dekretem Rządu Narodowego⁸⁵, zawierającego normy materialno-procesowo-ustrojowe. Pod względem technicznym, kodeks ten przypominał usystematyzowany akt prawny, który *prima facie* propagował zasadę *ignorantia iuris nocet*, połączoną z obligatoryjną koniecznością posiadania przez każdego żołnierza wyciągu z przepisów kodeksu karnego wojskowego. Kodeksowe formy reakcji karnej podzielić można było na dwie grupy: sankcje kryminalne (dwie kary ogłaszane ze wskazaniem czynu oraz imienia i nazwiska jego sprawcy w rozkazie dziennym armii, tj.: pozbawienie prawa służenia w wojsku i gwardii narodowej czy pozbawienie wszelkich praw politycznych i wygnanie z kraju oraz kara najsurowsza czyli kara śmierci) a także sankcje poprawcze (polegające na naganie udzielanej odpowiednio w: kole oficerów, podoficerów czy żołnierzy oraz nagana podana w rozkazie dziennym do armii). Z uwagi na okoliczności obowiązywania Kodexu karnego wojskowego Dekretem Rządu Narodowego (tj. czas powstania styczniowego) w katalogu form reakcji karnej w nim zawartych nie było kar o charakterze izolacyjnym, zaś pewnym *novum* legislacyjnym stanowiło ujednoclenie form reakcji karnych jakie można było orzekać względem: szeregowych żołnierzy, podoficerów i oficerów⁸⁶.

Przestępstwa

⁸⁴ W.M. Bartel, J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, *Historia państwa i prawa...*, t. 3, op. cit., s. 812.

⁸⁵ Zob.: M. Czyżak, *Prawo karne wojskowe powstania styczniowego*, źródło: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwirv9Slxf_4AhXQpYsKHRjYBowQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachm ent%2Fbf4febef-40a0-44f7-b27b-b08e9815c98b&usg=AOvVaw2g4uwNKt59DliberthdwD1 dostęp na dzień: 2021.08.22.

⁸⁶ M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 37.

(w omawianym akcie prawnym) ujęte były w sposób kazuistyczny, tzn. dość szczegółowo wskazywano na czym może polegać np.: wystąpienie z bronią przeciwko krajowi, ucieczka do nieprzyjaciela, złamanie lub niewykonanie wydanego rozkazu, prowadzenie korespondencji lub zmowa z wrogiem na szkodę kraju, samowolne opuszczenie przez dowódcę powierzonego mu oddziału czy zdrada. Mimo kompleksowości rozwiązań kodeksowych, pewne kategorie dezercji penalizowane były także w aktach odrębnego ustawodawstwa. Rząd Narodowy na mocy dekretu z 12.08.1863 r. wskazał, że: „(...) każdy żołnierz (...) opuszczający plac walki przed wydaniem rozkazu do odwrotu, uważany będzie za zbiega i zdrajcę sprawy narodowej, a jako taki ma być bez uprzedniego sądu niezwłocznie śmiercią przez rozstrzelanie ukarany”⁸⁷.

Kodex karny wojskowy Dekretem Rządu Narodowego pod względem merytorycznym był aktem o wysokim poziomie restrykcyjności i represyjności. Na 69 typów przestępstw w nim zawartych prawie połowa z nich (bo aż za 33 typy przestępstw) zagrożona była karą śmierci, która w dwóch przypadkach miała postać alternatywy (połączonej z wygnaniem) zaś w jednym kara śmierci polegała na dziesiątkowaniu oddziału „opuszczającego dowódcę”. Mimo przyjętych rozwiązań karno-wojskowych, które miały na celu zdyscyplinować armię powstańczą, losy powstania styczniowego niemalże od samego jego początku były przesądzone. Rząd Narodowy (świadom potrzeby uproszczenia działania sądownictwa wojskowego) zdecydował się na zmodyfikowanie Kodexu karnego wojskowego Dekretem Rządu Narodowego i 4 miesiące po jego wydaniu, tj. dnia 20.11.1863 r. wprowadzono w życie – Kodeks wojskowy Rządu Narodowego⁸⁸. Za wprowadzeniem Kodeksu wojskowego Rządu Narodowego przemawiała wskazana w preambule tego aktu, konieczność: „(...) utrzymania porządku i zaprowadzenia karności w Wojskach Narodowych, a przytem uznając konieczną potrzebę skrócenia przewodu sądów polowych

⁸⁷ Cyt. za: L. Hochberg, *Kodeks karny wojskowy z roku 1863*, WPP 1953, nr 3, s. 297.

⁸⁸ Dekret z 20.11.1863, Kodeks wojskowy Rządu Narodowego, źródło: <https://polona.pl/item/kodex-wojskowy-rzadu-narodowego-z-roku-1863,MTU3NDkwMjk/4/#info:metadata> dostęp na dzień: 2021.08.22; L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne ...*, op. cit., s. 55; zob. też: L. Kania, *Jeszcze o prawie karnym i sądach w powstaniu styczniowym. Uwagi krytyczne na marginesie artykułu Mariusza Czyżaka o prawie powstańczym z 1863 r. (artykuł polemiczny)*, źródło: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiMg_Cvyf_4AhWsQ_EDHcKDC_gQFnoECAsQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2F9ff2e054-0313-427e-b873-c62adbb3530e&usq=AOvVaw0bbrDAyY5U_vytpaQ7HNcG dostęp na dzień: 2021.08.22.

przez usunięcie formalności zbytecznych”⁸⁹. Rządowy akt prawny był gruntownie przeredagowany, zawierał mniejszą ilość przestępstw i kar oraz uproszczoną procedurę. Pod kątem technicznym Kodeks wojskowy Rządu Narodowego z listopada 1863 r. stanowił rozwiązanie autonomiczne, które jednak pod pewnymi względami, nawiązywało do poprzedniej regulacji karno-wojskowej, tj. do opracowanego w lipcu 1863 r. Kodexu karnego wojskowego Dekretem Rządu Narodowego. Tak samo jak kodeks lipcowy, kodeks listopadowy redakcyjnie składał się z trzech części: materialnej, procesowej oraz ustrojowej (ostatnia z nich zatytułowana „Kodeks postępowania sądów wojennych” poddana została największej nowelizacji). Na mocy nowo przyjętego rozwiązania legislacyjnego, obniżono cenzus wiekowy osoby orzekającej (z 25 na 21 lat), a także przeorganizowano przebieg rozprawy, w której uczestniczyć mogli żołnierze obcej narodowości. Mimo to, kodeks listopadowy (podobnie jak kodeks lipcowy) nie zawierał unormowań określających prawo do zaskarżenia wydanego orzeczenia⁹⁰.

Poza wskazanymi aktami normatywnymi wydanymi w czasie trwania powstań narodowościowych, charakter normatywny przypisuje się również kodeksowi karnemu, stanowiącemu integralną część broszury pt.: „Zbiór pism ulotnych z 1846-1848”. Podobnie jak i inne akty prawne okresu powstańczego, kodeks z 1846 r. odznaczał się niską techniką legislacyjną, stąd przyjęć można, iż stanowił on prawdopodobnie opracowanie dyletanta prawnego. Wniosek taki nasuwa się po lekturze treści tego kodeksu (wskazane w całości w przypisie – co było możliwe z uwagi na jego rozmiar)⁹¹.

⁸⁹ Cyt. za: M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 38.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 38.

⁹¹ Treść kodeksu z 1846, cyt. za: J. Adamus, *Przegląd źródeł powstańczego prawa wojskowego*, WPP 1932, nr 1, s. 22-23:

„Art. 1. Występki popełnione w oddziałach powstańczych dzielą się na:

1) występki przeciw służbie, 2) występki przeciw moralności.

Art. 2. Występki przeciw służbie: 1) zdrada, 2) nieposłuszeństwo dowódcy

w boju, 3) morderstwo, 4) nieposłuszeństwo na marszu lub w czasie biwakowania,

5) ucieczka z pola bitwy lub obozu, 6) wykroczenie na służbie forpocztów, 7) rzucanie lub utrata broni lub innych przyborów wojskowych.

Art. 3. Występki przeciw moralności: 1) złodziejstwo, 2) pijaństwo, 3) zwady i bójka.

Art. 4. Kary: 1) śmierć przez rozstrzelanie lub powieszenie, 2) wypędzenie z powstańczego wojska, 3) degradacja lub usunięcie z obowiązków, 4) ogłoszenie postętku w rozkazie dziennym, 5) areszt, 6) naznaczenia na wartę i do ciężkich robót, 7) nagana wobec kolegów.

Art. 5 Sądy: 1) sąd doraźny. W razach niecierpiących zwłoki, każdy oficer, jako komendant samodzielny chociażby najmniejszego oddziału, ma prawo karać śmiercią na miejscu za zdradę, nieposłuszeństwo w boju i za morderstwo. O wykonaniu takiego sądu doraźnego ma być złożony raport pisemny głównemu dowódcy oddziału.

2) sąd wojenny składa się z: dwóch podoficerów, czterech oficerów młodszych i jednego starszego, który przewodniczy. Wyrok zapada większością głosów, na wniosek najstarszego z asesorów. Głosy oddaje się, zaczynając od najmłodszego; przewodniczący w razie równości głosów rozstrzyga. Każdy wyrok taki podlega zatwierdzeniu głównego dowódcy oddziału. 3) Sąd kolegów składa się: a) dla oficerów: z trzech oficerów, przez głównego dowódcę oddziału oznaczonych, z których najstarszy w randze przewodniczy

Pod względem redakcyjnym kodeks z 1846 r. posiadał zróżnicowaną stylistykę a także wiele zbędnych powtórzeń. Wskutek połączenia funkcji oskarżyciela z funkcją przewodniczącego składu orzekającego (instytucji charakterystycznej dla Kodeksu kryminalnego dla Wojska Polskiego z 1815 r.) *ad hoc* nasuwał się wniosek, iż autor kodeksu z 1846 r. znał regulacje karno-wojskowe powstałe w czasie Królestwa Polskiego. Ze względu na brak daty wydania „Zbioru pism ulotnych 1846-1848”, nie wiadomo czy zawarty w nim kodeks karny wojskowy kiedykolwiek stanowił źródło prawa obowiązującego, a także czy nie był on jedynie prywatnym opracowaniem z czasu powstania styczniowego z 1863 r. lub też pracą przygotowawczą Tymczasowego Rządu Narodowego⁹².

Za przykład karno-wojskowego aktu powstańczego uznać należy również opracowanie zatytułowane: „Zasady i przepisy do prawa karnego wojskowego”, autorstwa W. Mazurkiewicza. Wzorowano je na (uchodzącym wówczas za najnowocześniejsze) prawie francuskim. Drukiem ukazały się one w 1864 r., wraz z przypisami poczynionymi przez gen. L. Mierosławskiego. Przywołanego opracowania (pod kątem merytorycznym – starannego) nigdy nie wykorzystano w praktyce, co poniekąd zgodne było z wolą jego autora, który postrzegał je w kategorii użytecznego komentarzu do kodeksu karnego wojskowego, służącego „normalnej organizacji sił zbrojnych narodowych”⁹³.

i w razie równości głosów rozstrzyga, straszy z assessorów wnosi oskarżenie i karę. Wyrok taki powinien być zatwierdzony przez głównego dowódcę oddziału; b) dla podoficerów i szeregowych: z pięciu podoficerów pod przewodnictwem podporucznika, niemającego głosu rozstrzygającego, tylko objaśniającego prawo i wnoszącego karę. Wyrok taki, większością głosów zapadły, idzie do zatwierdzenia dowódcy piechoty lub jazdy.

Art. 6. Sądowi wojennemu podlegają: 1) nieposłuszeństwo w czasie marszu lub biwakowania, 2) ucieczka z pola bitwy lub obozu, 3) wykroczenie na służbie forpocztów, 4) rzucanie lub utrata broni i innych przyborów wojskowych. Sąd wojenny może wyrokować na wszelkie art. 4 objęte kary.

Art. 7. Sądowi kolegów podlegają wszystkie występki przeciw moralności. Sąd taki nie może wydawać wyroku śmierci.

Art. 8. Okoliczności, w jakich był popełniony występki i skutki jego, mogą jako okoliczności obciążające lub łagodzące być wzięte pod rozwagę sędziów.

Art. 9. Główny dowódca oddziału ma prawo zupełnego ułaskawienia i prawo złagodzenia kary.

Art. 10. Pod sąd wojenny poddaje oficera główny dowódca oddziału, podoficera lub szeregowca dowódca piechoty lub jazdy. Pod sąd kolegów oddaje oficera główny dowódca oddziału, podoficera i szeregowca dowódca piechoty lub jazdy.

Art. 11. Każdy wyrok musi być na piśmie wydany i przez przewodniczącego sądu podpisany”.

⁹² J. Adamus, *Przegląd źródeł powstańczego ...*, op. cit., s. 21.

⁹³ *Ibidem*, s. 34 i n.

1.4 Etap międzywojenny (II Rzeczpospolita Polska)

Charakterystykę ustawodawstwa karno-wojskowego II Rzeczypospolitej Polskiej przybliżono dzieląc je na dwa zasadnicze okresy: pierwszy zawierający legislację powstałą w czasie prowadzenia walk o odzyskanie niepodległości, drugi zawierający legislację okresu międzywojennego.

W trakcie trwania I wojny światowej (tj. w czasie prowadzenia walk o odzyskanie niepodległości), w szeregach polskiej armii stosowano ustawodawstwo tychże państw, pod których sztandarem walczyli polscy żołnierze. Stąd też polskie formacje wojskowe podlegały pod przepisy: austriackie (wobec żołnierzy walczących pod dowództwem armii austro-węgierskiej⁹⁴) lub francuskie (wobec żołnierzy sądzonych przez sądy polowe utworzone dla Armii Polskiej działającej u boku armii francuskiej⁹⁵). Od wybuchu rewolucji lutowej (tj. do 23.02.1917 r.) utraciły moc zobowiązania rządu francuskiego wobec carskiej Rosji. Dlatego w tworzonej od 04.06.1917 r. Armii Polskiej we Francji (tzw. Błękitnej Armii) prezydent Francji dekretem z 31.05.1918 r. określił ustrój organizacyjny polskich sądów wojskowych, które orzekane przez siebie wyroki, wydawały w imieniu narodu polskiego. Pod jurysdykcję sądów I-szej instancji oraz jednego sądu rewizyjnego, podlegali ochotnicy zaciągnięci do polskich formacji wojskowych, jeżeli tylko popełnili oni czyn penalizowany jako: zbrodnia lub występki. Wskazany dekret (mimo swej autonomiczności) zawierał również przepisy materialno-proceduralno-ustrojowe recypowane z ustawodawstwa francuskiego⁹⁶.

W praktyce zdarzały się również sytuacje, że polskie formacje wojskowe stosowały (opracowane w oparciu o rozwiązania przyjęte przez prawo zaborcze) swoje własne dysertacje prawne. Na mocy rozkazu nr 179 z 22.03.1918 r. dla I Korpusu Polski, działającego na Białorusi pod dowództwem gen. J. Dowbora-Muśnickiego, otrzymano tzw. „Tymczasowy przepis organizacyjny sądownictwa i postępowania w sądach pułkowych i korpusowych czasu wojennego w Sile Zbrojnej Polskiej”⁹⁷. W formacji tej wprowadzono (oparty na rozwiązaniach carskiego prawa wojskowego) autonomiczny system sądownictwa wojskowego. Z uwagi na dość niedużą liczebność oddziałów, własnego systemu sądownictwa nie doczekał się III Korpus Polski stacjonujący

⁹⁴ Zob.: J. Muszyński, Początki sił zbrojnych II Rzeczypospolitej (aspekty prawne i organizacyjne), WPP 1968, nr 4, s. 480 i n.

⁹⁵ Zob. F. Ryszka, *Historia państwa i prawa Polski 1918-39*, Warszawa 1968, s. 125.

⁹⁶ M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 40.

⁹⁷ M. Flemming, *Komentarz do art. 318 k.k.*, [w:] M. Flemming, *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 50.

na Ukrainie. Tylko jego największej formacji bojowej, tj. Oddzielnej Brygadzie, nadano dnia 08.06.1918 r. akt normatywny regulujący zasady funkcjonowania sądownictwa wojskowego w postaci „Regulaminu Sądu Polowego Oddzielnej Brygady”. Wskutek jednak rozbitcia Brygady (pod koniec czerwca 1918 r.) wskazany dokument nigdy nie wszedł w życie⁹⁸.

Z kolei polskojęzyczne oddziały walczące u boku armii bolszewickiej podlegały pod jurysdykcję sądów pułkowych (wybieranych przez żołnierskie komitety pułkowe), które orzekały na podstawie prawa karnego stosowanego wobec formacji Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej⁹⁹.

W trakcie prowadzonych pod koniec I-szej wojny światowej - walk niepodległościowych - na Syberii (w połowie 1918 r.) powołano Polski Komitet Wojenny. Miał on za zadanie utworzyć (z Polaków znajdujących się fizycznie na terenie Rosji) polskie siły zbrojne. Rezultatem jego prac było zorganizowanie (na przełomie 1918-1919 r.) dwóch większych formacji wojskowych, tj.: 4 i 5 Dywizji Strzelców Polskich. Posiadały one własne sądownictwo polowe, a przy usytuowanym na Syberii - sztabie 5 Dywizji, we wrześniu 1918 r., powołano stanowisko oficera sądowego oraz sporządzono – Przepisy dyscypliny wojskowej dla WP. Wojskowy Sąd Polowy (działający przy Dowództwie Wojsk Polskich) powołano w drodze rozkazu dowódcy dywizji z 07.10.1918 r.; natomiast utworzona z prawników wojskowych i oficerów sztabowych – komisja sporządziła w listopadzie 1918 r. tzw. Statut dla Sądów Polowych Wojsk Polskich działających we Wschodniej Rosji. Akt ten, zawarte w nim rozwiązania materialno-procesowo-ustrojowe, w znacznej mierze wzorował na przepisach rosyjskich odpowiednio zmodyfikowanych do rzeczywistości związanej z funkcjonowaniem polskiej formacji wojskowej na Syberii. W Statucie dla Sądów Polowych Wojsk Polskich rozstrzygnięto kwestię organizacji sądu polowego, określono katalog przestępstw oraz kar za nie grożących a także tok postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego, które bazowały na zasadach: skargowości, tajności dochodzenia i śledztwa, bezpośredniości postępowania dowodowego oraz jawności rozprawy¹⁰⁰.

Rozkazem gen. L. Żeligowskiego (dowódcy Wojsk Polskich na Wschodzie) wydanym w dniu 17.11.1918 r., wszystkie polskie jednostki wojskowe znajdujące

⁹⁸ Ibidem, s. 51.

⁹⁹ J. Nazarewicz, *Z historii radzieckiego sądownictwa wojskowego*, WPP 1962, nr 3, s. 431-435.

¹⁰⁰ Zob.: J. Nazarewicz, *Wymiar sprawiedliwości w Czwartej Dywizji Strzelców Polskich na terytorium Rosji (sierpień 1918-czerwiec 1919)*, WPP 1991, nr 1, s. 28-42; Idem, *Wymiar sprawiedliwości w Piątej Dywizji Strzelców Polskich na Syberii (lipiec 1918 - maj 1920)*, WPP 1991, nr 2, s. 14-32.

się na terytorium Rosji zostały zobowiązane do wprowadzenia jednolitej organizacji sądownictwa wojskowego. W konsekwencji każda komórka wojskowa miała obowiązek powołania odpowiednio sądów: korpusowych, dywizyjnych i brygadowych, funkcjonujących w oparciu o (stosownie znowelizowane treścią wskazanego rozkazu) rosyjskie prawo karne materialne i procesowe¹⁰¹.

W odniesieniu do żołnierzy zgrupowanych w polskich oddziałach powstańczych (walczących w powstaniu wielkopolskim¹⁰² oraz w III powstaniu śląskim) stosowano przepisy prawa karnego wojskowego wzorowane na rozwiązaniach niemieckich. Choć plany logistyczne III powstania śląskiego, merytorycznie nie zwierały postulatu utworzenia systemu sądownictwa wojskowego, to jednak sądy polowe (sprawujące jurysdykcję na terenie objętym powstaniem, nad: powstańcami i osobami cywilnymi) stały się faktem na mocy Manifestu z 03.05.1921 r. autorstwa W. Korfanteo¹⁰³. Wskazać w tym miejscu należy, że wspomniany Manifest nie uchylał przepisów karnych właściwych dla Górnego Śląska, a jedynie wprowadzono nim (uzasadnione położeniem geograficznym) obostrzenia, stąd charakteryzował się on subsydiarnością. Do opracowania przez Wydział VI Prawny Naczelnej Komendy Wojsk Powstańczych, autonomicznych artykułów wojennych oraz przepisów dyscyplinarnych dla górnośląskich wojsk powstańczych (które ogłoszono rozkazem Komendy) doszło dopiero pod koniec maja 1921 r. Precyzowały one obowiązki żołnierza wojska powstańczego oraz konsekwencje za ich naruszenie¹⁰⁴.

We wczesnej fazie walk niepodległościowych, zdarzało się, że polskie formacje wojskowe podlegały pod sądownictwo działające w oparciu o przepisy państw zaborczych jak i sądownictwo utworzone i funkcjonujące z inicjatywy dowódców poszczególnych jednostek wojskowych¹⁰⁵. Rozwiązanie to pozwoliło na utworzenie (dnia 02.11.1918 r.) sądu polowego w Przemyślu (wraz z jego ekspozyturami w Jarosławiu i Sanoku), sądu polowego we Lwowie (dnia 23.11.1918 r.) czy sądu polowego dla frontu śląskiego w Cieszynie¹⁰⁶.

¹⁰¹ M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 42.

¹⁰² Zob. S.M. Przyjemski, *Organizacja wojskowego wymiaru sprawiedliwości w powstaniu wielkopolskim*, WPP 1968, nr 4, s. 504.

¹⁰³ Zob.: J. Musioł, *Sądy polowe w III powstaniu śląskim*, Katowice 1978, s. 33-35.

¹⁰⁴ J. Musioł, *Sądy polowe w III powstaniu ...*, op. cit., s. 52.

¹⁰⁵ J. Muszyński, *Początki sił zbrojnych II ...*, op. cit., s. 497.

¹⁰⁶ Zob.: T. Rybicki, *Sądownictwo polowe w latach 1919-1921 r.*, WPP 1928, nr 8-10, s. 46.

Czyniąc zadość konieczności ujednoczenia ustawodawstwa wojskowego, dekretem z 05.12.1918 r. o sądownictwie wojskowym, Wódz Naczelny w miejsce zlikwidowanych sądów wojskowych powołał (zorganizowane przy dowództwach okręgów wojskowych) pięć sądów, odpowiednio w: Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi oraz Warszawie. Dnia 29.07.1919 r. na mocy ustawy Sejmu, w zakresie jurysdykcji wojskowej doszło do zastąpienia tymczasowo obowiązujących przepisów prawa karnego niemieckiego (tj. niemieckiego kodeksu karnego wojskowego z 1872 r.¹⁰⁷.) nowym aktem prawnym, regulującym do czasu wprowadzenia jednolitego ustawodawstwa sędowo-wojskowego – kwestię sądownictwa wojskowego¹⁰⁸. Natomiast Rada Ministrów (działająca w oparciu o upoważnienie zawarte we wskazanej ustawie) dnia 10.05.1920 r. wydała rozporządzenie¹⁰⁹, na podstawie którego na grunt polskiego prawa karno-wojskowego recypowano postanowienia n.k.k.w. z 1872 r. Postanowienia te, dostosowane do realiów polskich, uchwalono jako Wojskowy Kodeks Karny z 1920 r. (dalej w.k.k. z 1920 r.). Część ogólna tego aktu, składała się z fragmentów zatytułowanych: „Postanowienia wstępne” oraz „O karaniu w ogólności” i nie zawarto w niej rozbudowanego systemu norm o charakterze ogólnym, lecz ograniczono się jedynie do skodyfikowania instytucji właściwych dla prawa karnego wojskowego. Dlatego wobec sprawcy przestępstwa wojskowego (a także przestępstwa powszechnego) miały subsydiarnie zastosowanie przepisy ogólne zawarte w ustawach obowiązujących w poszczególnych dzielnicach, czyli w zależności od dzielnicy wyroki w sprawach o przestępstwa wojskowe (a także przestępstwa powszechne) wydawano w oparciu o: przepisy kodeksu karnego rosyjskiego z 1903 r., przepisy n.k.k.w. z 1872 r. lub przepisy ustawy karnej austriackiej z 1855 r. Natomiast w przypadku dopuszczenia się czynu przestępnego na morzu, w grę dodatkowo wchodziły pruskie unormowania prawnokarne¹¹⁰.

Dla skompletowania obsady personalnej sądów wojskowych w okręgach generalnych, Sztab Generalny WP wydał 13.11.1918 r. rozporządzenie w przedmiocie wyznaczenia na stanowiska sędziów audytoriatu i sędziów wojennych orzekających

¹⁰⁷ Niemiecki Kodeks Karny Wojskowy z 20.06.1872, źródło: <https://polona.pl/item/niemiecki-kodeks-karny-wojskowy-z-dnia-20-czerwca-1872-r,MTEyNjUxNDUy/2/#info:metadata> dostęp na dzień: 2021.07.04 (dalej n.k.k.w. z 1872).

¹⁰⁸ Ustawa z 29.07.1919, o tymczasowym sądownictwie wojskowym, Dz. Pr. P.P. 1919, nr 65, poz. 389 ze zm..

¹⁰⁹ Rozporządzeniem Rady Ministrów z 10.05.1920, ws. wprowadzenia w życie Wojskowego kodeksu karnego, Dz. U. 1920, nr 59, poz. 369 ze zm. (dalej w.k.k. z 1920).

¹¹⁰ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 44.

w Sądzie I Brygady Piechoty oraz sądów rozlokowanych w poszczególnych okręgach generalnych¹¹¹. Na mocy wcześniej przytoczonego już dekretu Wodza Naczelnego z 05.12.1918 r. dotyczącego spraw sądownictwa, z dniem 01.01.1919 r. rozwiązaniu ulegały wszystkie sądy wojskowe: funkcjonujące w oparciu o prawo zaborcze czy prawo francuskie, a także sądy samoistnie utworzone przez dowódców poszczególnych oddziałów. W zamian miano utworzyć sądy pułkowe działające w oparciu o unormowania carskiej wojskowej ustawy sądowej z 1869 r. Reorganizacja sądownictwa polegająca na likwidacji nie objęła swym zasięgiem: Sądu Wojennego Wojska Polskiego w Warszawie oraz sądów funkcjonujących przy dowództwach okręgów generalnych. Jednostki te pozostawiono¹¹², i w zakresie swoich kompetencji orzekały one w oparciu o: wobec sprawców przestępstw wojskowych – przepisy n.k.k.w. z 1872 r. a także niemieckie przepisy proceduralne z 1898 r.; zaś w stosunku do sprawców przestępstw powszechnych wyrok wydawano z zastosowaniem rosyjskich unormowań kodeksu karnego z 1903 r. Wraz z wprowadzeniem (postanowieniami dekretu z dnia 03.01.1919 r.) stanu nadzwyczajnego na czas trwania wojny polsko-bolszewickiej, na terenach objętych wojną powołano sądy doraźne. Były one kompetentne w sprawach o przestępstwa popełnione przez osoby wojskowe i cywilne (poczytalne i mające powyżej 17 lat), zwłaszcza jeżeli ich czyn charakteryzował się znacznym ciężarem gatunkowym i nie było wątpliwości co do winy sprawcy. Sądy te powoływali dowódcy poszczególnych jednostek wojskowych w ciągu 24 godzin od zatrzymania sprawcy i zebrania materiałów wstępnych, dla rozstrzygnięcia konkretnej sprawy lub kilku czynów podobnych popełnionych w tym samym czasie. Ich wyrok orzekano w ciągu 48 godzin od wszczęcia postępowania dowodowego, przy tzw. drzwiach zamkniętych¹¹³.

W ferworze walk o granice odrodzonego państwa polskiego, rozkazem z 05.03.1919 r. Wódz Naczelnny powołał (tworzone w dywizjach oraz w Naczelnym Dowództwie) tzw. sądy polowe. Do połowy 1920 r. orzekały one w oparciu o prawo zaborcze, właściwe dla miejsca stacjonowania polskiej jednostki wojskowej. Zagrożenia związane z kulminacyjnym czasem wojny polsko-bolszewickiej, przyczyniły się do utworzenia przez Radę Obrony Państwa dwóch nadzwyczajnych (bo wykraczających poza obszar przyjęty systemem sądownictwa wojskowego) sądów,

¹¹¹ Rozporządzenie z 13.11.1918, w przedmiocie wyznaczenia na stanowiska sędziów audytoriatu i sędziów wojennych orzekających w Sądzie I Brygady Piechoty oraz sądów rozlokowanych w poszczególnych okręgach generalnych Dz. R.W. 1918, nr 6, poz. 112.

¹¹² S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999, s. 16.

¹¹³ J. Nazarewicz, *Wymiar sprawiedliwości w Czwartej...*, op. cit., s. 39-40.

tj.: Trybunału Obrony Państwa (utworzonego 11.08.1920 r.¹¹⁴ i orzekającego w sprawach osób zarówno cywilnych jak i wojskowych, piastujących stanowiska urzędnicze i wojskowe, za popełnienie przez nich przestępstwa szczególnej wagi na szkodę obronności kraju) oraz Naczelnego Sądu Wojskowego (utworzonego 18.08.1920 r.¹¹⁵ na czas trwania wojny i orzekającego w sprawach o przestępstwa oficerów i urzędników wojskowych, których nie przekazano pod kognicję Trybunału Obrony Państwa).

Wraz z zakończeniem wojny polsko-bolszewickiej (tj. w 1921 r.), rację bytu straciło dalsze funkcjonowanie sądownictwa wojskowego o charakterze: nadzwyczajnym i frontowym. Dlatego też (do 15.07.1922 r.) sądy załogowe¹¹⁶ przeorganizowano w sądy wojskowe rejonowe, zaś sądy okręgów generalskich na sądy wojskowe okręgowe. Zasady ustrojowo-organizacyjne sądownictwa wojskowego II Rzeczypospolitej, określone zostały w dekrete Prezydenta RP z 29.09.1936 r.¹¹⁷, który wydany został wraz z Kodeksem wojskowego postępowania karnego¹¹⁸ oraz Przepisami wprowadzającymi¹¹⁹ do tychże dwóch aktów prawnych. Wskazane regulacje kończyły zabiegi legislacyjne zmierzające do wypracowania oraz utworzenia jednolitego systemu sądownictwa wojskowego, w skład którego wchodzić miały: (na szczeblu niższym) wojskowe sądy rejonowe oraz sądy marynarskie; (na szczeblu wyższym) wojskowe sądy okręgowe oraz sądy admirałskie i Najwyższy Sąd Wojskowy, jako sąd właściwy dla wszystkich rodzajów sił zbrojnych¹²⁰. Mimo zakończenia działań wojennych, brano pod uwagę możliwość ich powrotu, stąd na czas wojny zagwarantowano możliwość powoływania morskich i lądowych sądów wojennych. Zgodnie z postanowieniami wskazanych dekretów, w mocy utrzymano instytucję prokuratury wojskowej, zaś nowe przepisy proceduralne, w znacznej mierze powielały model procesu powszechnego, z tą jednak

¹¹⁴ Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z 11.08.1920, o utworzeniu Trybunału Obrony Państwa, Dz. U. 1920, nr 81, poz. 538 ze zm.

¹¹⁵ Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z 18.08.1920, o utworzeniu Nadzwyczajnego Sądu Wojskowego dla spraw o przestępstwa oficerów i urzędników wojskowych, wynikające ze stosunku służbowego, Dz. U. 1920, nr 81, poz. 545 ze zm..

¹¹⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z 30.11.1920, w przedmiocie utworzenia wojskowych sądów załogowych oraz podziału wojskowych okręgów generalnych na obwody sądowe, Dz. U. 1921, nr 5, poz. 22 ze zm.

¹¹⁷ Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Prawo o ustroju sądów wojskowych, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 536 ze zm.

¹¹⁸ Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 537 ze zm. (dalej k.w.p.k. z 1936)

¹¹⁹ Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Przepisy wprowadzające prawo o ustroju sądów wojskowych oraz kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 538 ze zm.

¹²⁰ Zob. też: A. Mogilnicki, *Kodeks wojskowego postępowania karnego z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 39 i n.

modyfikacją, że w drugiej jego części było zawarte również postępowanie wykonawcze¹²¹.

Wraz z uchwaleniem Wojskowego Kodeksu Karnego z 1920 r. (dalej w.k.k. z 1920 r. – o czym już wspomiano) na terenie państwa polskiego doszło do wprowadzenia jednolitego prawa karnego materialnego dla żołnierzy i urzędników wojskowych. Mimo to do: cudzoziemców będących na obszarze działań wojennych, osób towarzyszących armii wojennej oraz jeńców wojennych zastosowanie nadal miało niemieckie prawo karne wraz z unormowaniami austriackiej ustawy z 1912 r. Występujący dualizm materialnego prawa karno-wojskowego został zakończony wraz z uchwaleniem i wprowadzeniem w formie rozporządzenia Prezydenta RP z 22.03.1928 r.¹²² pierwszego polskiego kodeksu karnego wojskowego (dalej k.k.w. z 1928 r.). Zgodnie z jego postanowieniami, względem sprawców przestępstw wojskowych (na terenie całego państwa polskiego) miały mieć zastosowanie przepisy ogólne rosyjskiego k.k. z 1903 r. Natomiast całość rosyjskiej kodyfikacji karnej stosowano względem sprawców przestępstw powszechnych, którzy podlegali pod jurysdykcję sądów wojskowych. Mimo opracowania autonomicznych polskich rozwiązań karno-wojskowych, wskazać należy, że wzorowały się one na rozwiązaniach zawartych w ustawodawstwie państw zaborczych. Jako przykład podać można art. 30 k.k.w. z 1928 r., którego brzmienie nawiązywało bezpośrednio do konstrukcji §47 n.k.k.w. z 1872 r., penalizującego wykonanie przestępnego rozkazu, w taki sposób, że: „Jeżeli naruszono prawo karne przez wykonanie rozkazu w sprawach służbowych, to odpowiada za to jedynie przełożony, który wydał rozkaz. Podwładnego spełniającego rozkaz spotyka jednak kara jako współnika przestępstwa: 1) gdy wydany mu rozkaz przekroczył albo 2) gdy wiedział o tym, że rozkaz przełożonego dotyczył czynu, którego celem było spełnienie zbrodni lub występku”¹²³.

Modyfikacje przepisów k.k.w. z 1928 r. miały dwojaki charakter: terminologiczno-systematyczny (występujący w przepisach części ogólnej) oraz merytoryczny (widoczny w zmianach dokonanych na płaszczyźnie systemu kar). Co ciekawe, k.k.w. z 1928 r. (w odróżnieniu od w.k.k. z 1920 r.) dysponował zróżnicowanym katalogiem form reakcji prawnokarnej. Stanowiło to wynik stosowania

¹²¹ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 47.

¹²² Rozporządzenia Prezydenta RP z 22.03.1928, ws. kodeksu karnego wojskowego, Dz. U. 1928, nr 36, poz. 328 ze zm. (dalej k.k.woj. z 1928).

¹²³ Cyt. za: M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 47.

względem sprawców przestępstw powszechnych podlegających prawu wojskowemu, rozwiązań zawartych w rosyjskim k.k. z 1903 r. Z rosyjskiego k.k. z 1903 r. przejęto również system kar możliwych do orzeczenia w sytuacji popełnienia przestępstwa wojskowego. Zatem katalog kar wojskowych głównych, poza karą śmierci przez rozstrzelanie i karą aresztu wojskowego, tworzyły także kary „przejęte” z rosyjskiego k.k. z 1903 r., takie jak: kara śmierci, kara zamknięcia w ciężkim więzieniu bezterminowym, kara zamknięcia w ciężkim więzieniu trwająca od 1 roku do 15 lat, kara zamknięcia w więzieniu zastępującym dom poprawy trwająca od 1 roku do 6 lat (sankcja w postaci domu poprawy została zniesiona rozporządzeniem Rady Ministrów z 10.05.1920 r.¹²⁴), kara zamknięcia w więzieniu trwająca od 2 tygodni do 1 roku, kara osadzenia w areszcie trwająca od 1 miesiąca do 6 miesięcy oraz wieńcząca katalog kara grzywny. Zgodnie z obowiązującym prawem, kara więzienia mogła mieć dwojaką postać: twierdzy (forma ta mimo, iż była surowsza to nie posiadała ona charakteru hańbiącego) lub więzienia. Pewne modyfikacje w przedmiocie sposobów wykonywania orzeczonej kary izolacyjnej były przewidziane dla kary aresztu, której postacie zróżnicowane były w zależności od stopnia wojskowego sprawcy. Polski k.k.w. z 1928 r. gwarantował także możliwość orzeczenia (w formie znacznie uproszczonej w stosunku do rozwiązań przyjętych w w.k.k. z 1920 r.) tzw. kar na czci. Jako rodzaj dolegliwości moralnej, kary te (skorelowane podobnie jak kara aresztu – ze stopniem wojskowym) polegały na: wobec szeregowych – wydaleniu z marynarki lub wojska, wobec starszych szeregowych i podoficerów – degradacji, wobec oficerów – wydaleniu z korpusu oficerów. Rozwiązaniem bezprecedensowym dotąd nieznanym, zawartym w części ogólnej k.k.w. z 1928 r., była możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności jedynie dyscyplinarnej (zamiast odpowiedzialności karnej) sprawcy czynu, który stanowił tzw. wypadek mniejszej wagi (art. 45 k.k.w. z 1928 r.).

Wraz z wejściem w życie kodeksu karnego z 11.07.1932 r.¹²⁵ czyli tzw. kodeksu Makarewicza, tj. od 01.01.1933 r. zaczął obowiązywać także nowy, uchwalony 21.10.1932 r., kodeks karny wojskowy¹²⁶ (dalej k.k.w z 1932 r.). Prawie równoczesne uchwalenie wskazanych aktów prawnych, przyczyniło się w znacznej mierze

¹²⁴ Rozporządzeniem Rady Ministrów z 10.05.1920, ws. wprowadzenia w życie Wojskowego kodeksu karnego, Dz. U. 1920, nr 59, poz. 369 ze zm. (dalej w.k.k. z 1920).

¹²⁵ Rozporządzenia Prezydenta RP z 11.07.1932, Kodeks karny, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm. (dalej k.k. z 1932).

¹²⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.10.1932, Kodeks karny wojskowy, Dz. U. 1932, nr 91, poz. 765 ze zm. (dalej k.k.woj. z 1932).

do harmonizacji instytucji prawa karnego wojskowego z instytucji prawa karnego powszechnego. Wprawdzie k.k.woj. z 1932 r. był efektem prac polskiej doktryny karnej, to jednak (w czasie dyskusji nad jego projektem) niejednokrotnie zastanawiano się: „(...) czy prawnictwo wojskowe polskie nie mogło zdobyć się na polski kodeks karny wojskowy zamiast nowej przeróbki kodeksu niemieckiego (...) nie tylko w części ogólnej, lecz zwłaszcza w szczegółowej, zamiast brać elaborat, w dodatku wrogiemu nam państwa (...)”¹²⁷.

W k.k.woj. z 1932 r. wprowadzono nie praktykowane dotąd odesłanie do unormowań części ogólnej k.k. z 1932 r. (zob. art. 6-8 k.k.woj. z 1932 r.), co w konsekwencji spowodowało zmianę wykładni przepisów części szczególnej k.k.woj. z 1932 r., które pod kątem merytorycznym nie uległy znacznej modyfikacji w stosunku do rozwiązań przyjętych w uprzednio obowiązującym k.k.w. z 1928 r. Niemalże bez zmian, na grunt k.k.woj. z 1932 r. przeniesiono (z k.k.w. z 1928 r.) postanowienia określające zakres obowiązywania ustawy karnej oraz definicję przestępstwa wojskowego. Natomiast u podstaw wszelkich nowelizacji przepisów k.k.woj. z 1932 r. (dotyczących np.: warunków odpowiedzialności karnej żołnierza za przestępstwo wynikłe z wykonania rozkazu) znajdowały się względy wynikające ze specyfiki SZ. Mając na uwadze całokształt przepisów k.k.woj. z 1932 r., stwierdzić należy, że proklamował on zasadę umiarkowanego posłuch rozkazom. Inaczej niż pod rządami k.k.w. z 1928 r., określona została reguła bezkarności działania w celu wymuszenia posłuchu i odniesiono ją nie do przełożonego (jak miało to miejsce w czasie obowiązywania k.k.w. 1928 r.) lecz do żołnierza uprawnionego do wykonania rozkazu. W k.k.woj. z 1932 r. w ramach systemu kar wojskowych, wyłączono możliwość zawieszenia wykonania kary jeżeli orzeczono ją za popełnienie przestępstwa wojskowego¹²⁸.

Zauważyć należy, że w trakcie prac zarówno nad k.k.w. z 1928 r. jak i k.k.w. z 1932 r., wzorowano się na postanowieniach n.k.k.w. z 1872 r. Dlatego w katalogu przestępstw wojskowych tychże kodeksów odnaleźć można było przestępstwa skodyfikowane w n.k.k.w. z 1872 r. polegające m.in. na: narażeniu na niebezpieczeństwo siły zbrojnej w polu, dezercji, samodzielnego oddalenia się, zdrady (stanu, kraju

¹²⁷ S. Szczepaniec, Nowy Wojskowy kodeks karny, Wilno 1932, k. 1, cyt. za: L. Kania, Kodyfikacja wojskowego prawa karnego materialnego w 1932 r. – geneza, przebieg prac, próba oceny (cz. I), WPP 2001, nr 2, s. 23.

¹²⁸ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 49.

i wojennej) czy posiadające bardzo szczegółowy charakter (podyktowany koniecznością zapewnienia sprawnego funkcjonowania armii) przestępstwa przeciwko subordynacji. Mając na uwadze realia wojny, twórcy polskich międzywojennych kodyfikacji karno-wojskowych, w części szczególnej tychże kodyfikacji zawarli przepisy penalizujące zachowania przestępne dokonane w polu na osobach lub mieniu (np. samowolne oddalenie się w celu plądrowania czy niszczenia dobytku ludności). Ponadto, w k.k.woj. z 1932 r. umieszczono przepisy, które z uwagi na kryterium przedmiotowe lub podmiotowe stanowiły szczególną postać przestępstwa penalizowanego w k.k. z 1932 r. (zob. przestępstwa: przeciwko porządkowi wojskowemu, przeciwko własności czy przeciwko naruszeniu obowiązków służbowych podczas szczególnych czynności służbowych). Wraz z wprowadzeniem k.k.woj. z 1932 r., doszło do zniesienia typów przestępstw charakteryzujących się rozbudowaną kazuistyką. Zlikwidowano także typy przestępstw dotyczące: usiłowania, podżegania czy pomocnictwa, które w n.k.k.w. z 1872 r. uznawane były za odrębne czyny zabronione. Analiza całokształtu uregulowań k.k.woj. z 1932 r. prowadzi do wniosku, że choć system form reakcji karnej odwoływał się do wartości charakterystycznych dla prewencji generalnej, to jednak niektóre z nowo wprowadzanych rozwiązań prawnych sugerowały, iż intencją ustawodawcy była chęć wywołania poprawy u żołnierza będącego sprawcą przestępstwa¹²⁹.

Mimo maksymalnej harmonizacji k.k.woj. z 1932 r. z postanowieniami k.k. z 1932 r., kodyfikacja karno-wojskowa (z uwagi na specyfikę służby wojskowej) przewidywała cały szereg odmienności od postanowień części ogólnej powszechnej kodyfikacji karnej. Widoczne one były m.in. w przekazaniu uprawnień do wymierzania kar dyscyplinarnych (za przestępstwa wojskowe, powszechne oraz wykroczenia) – dowódcom, wprowadzeniu przepisów intensyfikujących represję karną za podżeganie lub pomocnictwo przy przestępstwach wojskowych czy w zawężeniu możliwości orzekania nadzwyczajnego złagodzenia kary. Zawarcie w k.k.woj. z 1932 r., aż 37 typów przestępstw wojskowych, wobec których dowódca wojskowy miał prawo do ścigania dyscyplinarnego, stanowiło jawny przejaw racjonalnego działania ustawodawcy. W odróżnieniu od (charakteryzujących się dużą represyjnością) zaborczych kodyfikacji wojskowych, w k.k.woj. z 1932 r. bezpośrednio akcentowano potrzebę zapewnienia prawnokarnej ochrony dyscypliny wojskowej. O innowacyjności

¹²⁹ Zob.: E. Sasaki, *Pożądanne zmiany w k.k.woj. z 1932 r.*, WPP 1936, nr 3, s. 4.

(a zarazem nowoczesności) k.k.woj. z 1932 r. stanowiło m.in.: 1. dostosowanie jego postanowień do przechodzącego wówczas modernizację profilu SZ, 2. wyeliminowanie przepisów natury proceduralno-ustrojowych, 3. posługiwanie się (w części szczególnej) dyspozycją przepisu karno-wojskowego typu syntetycznego. Przejrzystością i zwięzłością charakteryzowała się nie tylko systematyka k.k.woj. z 1932 r., ale również i poszczególne jego rozwiązania, czym wyeliminowano możliwość wystąpienia ewentualnych sporów interpretacyjnych. Nie bez znaczenia była okoliczność, iż k.k.woj. z 1932 r. wzorowano na k.k. z 1932 r., który był uznany za jedną z najlepiej skodyfikowanych ustaw karnych tamtych czasów¹³⁰.

1.5 Etap II wojny światowej

Charakterystykę ustawodawstwa karno-wojskowego okresu II wojny światowej dokonano poprzez przybliżenie norm karnych stosowanych wobec polskich SZ działających poza terytorium państwa polskiego (tj.: na zachodzie, Wyspach Brytyjskich oraz wschodzie – tereny ZSRR), a także omówienie ustawodawstwa tzw. konspiracyjnego oraz postanowień kodeksu karnego Wojska Polskiego z 1944 r.

Z chwilą najazdu hitlerowskich Niemiec na Polskę (tj. 01.09.1939 r.) wojskowa służba sprawiedliwości przeszła na organizację wojenną. Wobec niepowodzeń frontu polskiego, dnia 09.09.1939 r., Wódz Naczelny wydał (mające charakter ogólny) dyrektywy, nakładające na sądy wojskowe obowiązek ścigania w trybie doraźnym, osób dopuszczających się przestępstw utrudniających lub całkowicie uniemożliwiających prowadzenie określonych działań wojennych¹³¹. Szybka ekspansja wojsk niemieckich spowodowała, że rzeczywista działalność sądów polowych (orzekających przy polskich jednostkach wojskowych) wyniosła zaledwie kilka dni¹³².

Klęska wrześniowa (poza tym, że spowodowała ponowną konieczność funkcjonowania polskich jednostek wojskowych na terytorium i pod jurysdykcją prawną agresora) zapoczątkowała ona przede wszystkim nowy etap rozwoju polskiego wojskowego prawa karnego. Na mocy dekretu Prezydenta RP z 30.11.1939 r.¹³³,

¹³⁰ Zob.: L. Kania, Kodyfikacja wojskowego prawa karnego materialnego w 1932 r. – geneza, przebieg prac, próba oceny (cz. II), WPP 2001, nr 3-4, s. 95-96.

¹³¹ Zob. J. Nazarewicz, Polskie sądy wojenne w wojnie obronnej 1939 r., Warszawa 1939, s. 98.

¹³² J. Nazarewicz, Działalność sądów polowych w obronie Warszawy we wrześniu 1939 r., WPP 1975, nr 4, s. 437-438.

¹³³ Dekret Prezydenta RP z 30.11.1939, o odpowiedzialności oficerów za działalność w czasie kampanii wojennej 1939, Dz. U. 1939, nr 103, poz. 1007 ze zm.

określającego zasady odpowiedzialności oficerów za działalność w czasie trwania kampanii wojennej z 1939 r., powołano również Wojskowy Trybunał Orzekający, który był kompetentny do rozpatrywania stawianych oficerom zarzutów w przedmiocie np.: przywłaszczenia przez nich mienia państwowego, opuszczenia jednostki czy zaniedbania obowiązków dowódcy. Rozstrzygnięcie Wojskowego Trybunału Orzekającego mogło prowadzić do: wydalenia oficera ze służby, przekazania sprawy do właściwego sądu honorowego lub wojskowego czy też uniewinnienia oficera od stawianych mu zarzutów¹³⁴.

Mimo klęski wojsk polskich, prawo do korzystania z rozwiązań polskiego k.k.woj. z 1932 r. nie było całkowicie wyłączone i wymagało ono zgody władz państw, na terytorium których gościnnie przebywała polska formacja wojskowa. W związku z tym stosowanie wobec polskich SZ rozwiązań karno-wojskowych obcego ustawodawstwa mogło mieć różną postać, tj.: limitacji podmiotowej, limitacji przedmiotowej oraz limitacji możliwości autonomicznego wykonywania kary izolacyjnej w postaci pozbawienia wolności. Dwa pierwsze wskazane kryteria ograniczeń miały charakter zasadniczy i wynikały one z chęci wyłącznego sprawowania (przez każde suwerenne państwo) wymiaru sprawiedliwości na swoim terytorium, w każdym przypadku popełnienia na nim przez sprawcę (nawet cudzoziemca) – przestępstwa. Ostatnie ze wskazanych ograniczeń podyktowane było względami technicznymi, tj. koniecznością zabezpieczenia miejsc w zakładach penitencjarnych dla więźniów skazanych przez obcy wymiar sprawiedliwości¹³⁵.

Reguły stosowania k.k.woj. z 1932 r. przez (stacjonującą na terenie Francji) polską formację wojskową, sprecyzowane zostały w umowie polsko-francuskiej z 04.01.1940 r. dotyczącej utworzenia Polskich SZ we Francji (dokładnie w jej art. VI) oraz w (stanowiącym załącznik do tejże ustawy) protokole dodatkowym. W ostatnim ze wskazanych dokumentów zawarto zasady ustrojowe oraz reguły funkcjonowania polskich sądów wojskowych na terytorium RP (m.in. sprecyzowano ich właściwość rzeczową oraz miejscową). Do zakresu kompetencji polskich sądów wojennych należało orzekanie w sprawach o przestępstwa popełnione przez osoby zrzeszone w Armii Polskiej we Francji, chyba, że posiadały one obywatelstwo francuskie, wówczas rozstrzygnięcie wydawano w sądach francuskich w oparciu o prawo francuskie. Prawo francuskie

¹³⁴ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 51.

¹³⁵ T. Leśko, System kar sądowych w prawie karnym wojskowym, Warszawa 1968, s. 46.

stanowiło również podstawę orzeczniczą w sądach polskich, jeżeli sprawca – polski żołnierz, dopuścił się czynu zabronionego prawem francuskim (nawet jeżeli według polskiej regulacji karnej czyn ten nie był penalizowany). Co ciekawe, kary izolacyjne (orzeczone przez polskie sądy wojskowe) wykonywane były na koszt rządu polskiego w francuskich jednostkach penitencjarnych. Pierwszy Polski sąd polowy funkcjonujący we Francji utworzono w połowie listopada 1939 r. Był to Sąd Polowy nr 1 działający przy organizowanej tam dywizji oraz sąd przy sztabie Głównym. Struktura organizacyjna wojskowych sądów polowych, normatywnie została potwierdzona wydaną przez Wodza Naczelnego gen. W. Sikorskiego Instrukcją organizacyjną sądownictwa wojskowego z 12.12.1939 r. W konsekwencji w pierwszej połowie 1940 r. we Francji powołano ogółem 8 sądów polowych działających przy dużych formacjach wojskowych (poza wskazanym powyżej sądem polowym, funkcjonowały jeszcze: Sąd Polowy nr 2 przy 1. Dywizji Grenadierów; Sąd Polowy nr 3 przy 2. Dywizji Strzelców Pieszych; Sąd Polowy nr 4 przy 3. Dywizji Piechoty; Sąd Polowy nr 5 przy 4. Dywizji Piechoty; Sąd Polowy nr 6 przy stacjonującej na Syberii Brygadzie strzelców Karpackich, Sąd Polowy nr 7 przy Samodzielnej Brygadzie Strzelców Podhalańskich i Sąd Polowy nr 8 przy 10. Brygadzie Kawalerii Pancernej). Poza tym funkcjonował również Sąd Polowy przy polskich Siłach Powietrznych oraz Morski Sąd Wojenny w Londynie¹³⁶.

Możliwość stosowania polskiego prawa karnego wojskowego (tj. k.k.woj. z 1932 r.) względem polskich żołnierzy stacjonujących na Wyspach Brytyjskich regulowały dwa załączniki sporządzone do umowy polsko-angielskiej z 05.08.1940 r., dotyczące odpowiednio: Polskich Sił Powietrznych (załącznik nr 1) oraz żołnierzy wojsk lądowych (załącznik nr 2). Zgodnie z brzmieniem pierwszego z nich, brytyjskie przepisy dyscyplinarne i prawnokarne miały zastosowanie do wszystkich żołnierzy Polskich Sił Powietrznych. Zatem pod ich dyspozycje podlegali obywatele polscy służący zarówno indywidualnie w formacjach angielskich, jak i grupowo w polskich samodzielnych jednostkach lotniczych. Prawo polskie można było stosować, jeżeli jego postanowienia nie były sprzeczne z postanowieniami prawa brytyjskiego; dlatego wszystkie kolizje i luki prawne rozstrzygano na korzyść prawa angielskiego. Drugi ze wskazanych załączników ustanawiał zasadę podsądności polskich żołnierzy wojsk lądowych wobec prawa brytyjskiego, tzn. żołnierze ci podlegali pod prawo i jurysdykcję polską,

¹³⁶ Zob.: J. Nazarewicz, Organizacja i zarys działalności polskiego sądownictwa wojskowego i organów specjalnych we Francji w latach 1939-1940, WPP 1977, nr 3, s. 252-256.

ale jeżeli dopuścili się oni przestępstwa według prawa obowiązującego: „(...) w Zjednoczonym Królestwie bądź na terytorium poza Zjednoczonym Królestwem będącym pod władzą rządu Jego Królewskiej Mości”¹³⁷ to mogli oni być pociągnięci do odpowiedzialności przed sądem brytyjskim orzekającym na podstawie prawa rodzimego. Sposób wprowadzenia w życie zasad skonkretyzowanych w tych dwóch załącznikach został określony w protokole z 22.11.1940 r. Bazując na Allied Forces Act z 1940 r. pod jurysdykcję sądów angielskich poddano sprawców: zgwałceń i zabójstw. W akcie tym potwierdzono również (posiadającą rangę międzynarodową) regułę pełnego immunitetu sprawców przestępstw dokonanych na pokładzie okrętów wojennych¹³⁸.

Na mocy postanowień umowy polsko-radzieckiej (z 14.08.1941 r.) polskie oddziały wojskowe były tworzone i funkcjonowały (pod dowództwem gen. W. Andersa) również na terytorium Związku Radzieckiego. W związku z tym, przy wielkich jednostkach wojskowych, zaczęto powoływać wojskowe sądy wojenne. Normatywną podstawą ich funkcjonowania były dwa dekrety z 1936 r: o ustroju sądów wojskowych oraz kodeks wojskowego postępowania karnego. Zgodnie z ich treścią, polski wymiar sprawiedliwości (co do zasady) nie był limitowany warunkami ze strony radzieckiej. Jedyny wyjątek stanowiła sytuacja dopuszczenia się przestępstwa skierowanego przeciwko państwu radzieckiemu; wówczas żołnierz polski podlegał (wykonywanej w oparciu o ustawodawstwo radzieckie) jurysdykcji sądu radzieckiego. Utworzone na terenie ZSRR polskie sądy wojenne funkcjonowały aż do końca istnienia II Korpusu Polskiego¹³⁹. Wraz z utworzeniem w maju 1943 r. (po wyjściu ze Związku Radzieckiego) 1. Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki (tj. Armii Polskiej gen. W. Andersa, będącej pod patronatem Związków Patriotów Polskich w ZSRR) powołano do życia również jednostkę prokuratury wojskowej oraz dywizyjny sąd polowy. Dla określenia podstawy prawnej funkcjonowania wskazanych instytucji, wzięto pod uwagę trzy koncepcje: 1. bazowanie na k.k.woj. z 1932 r., 2. aneksję radzieckich rozwiązań prawnych, 3. opracowanie wojskowego systemu prawa karnego właściwego dla polskich formacji wojskowych stacjonujących na terytorium ówczesnego ZSRR¹⁴⁰. Jak wskazuje M. Czyżak: „Co prawda przyjęto ostatecznie rozwiązanie, ale nie oznaczało to wcale, iż przepisy prawne ustanowione dla polskich formacji wojskowych odznaczać się będą

¹³⁷ Cyt. za: M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 53.

¹³⁸ *Ibidem*, s. 53.

¹³⁹ Fleming M., *Wprowadzenie*, [w:] Fleming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 26.

¹⁴⁰ T. Leško, *System kar sądowych...*, op. cit., s. 35.

charakterem właściwym polskiemu ustawodawstwu”¹⁴¹. W Moskwie 07.07.1943 r. Prezydium Związku Patriotów Polskich działające w ZSRR powzięło uchwałę rozwiązującą i wyjaśniającą najbardziej znaczące i niecierpiące zwłoki (dla formowanej dywizji) zagadnienia natury prawnej. W uchwale rozstrzygnięto m.in.: w czym imieniu wydawane miały być wyroki orzekane przez sądy wojskowe, omówiono prawo łaski, tryb przyjęcia nowo powstałej ustawy karnej, tryb zaskarżania zapadłych rozstrzygnięć jurysdykcyjnych oraz procedurę nowelizacyjną przyjętych rozwiązań prawnych¹⁴². W oparciu o postanowienia przedmiotowej uchwały podstawą ferowania wyroków przez Sąd Polowy 1. Polskiej Dywizji im. T. Kościuszki, był (wzorowany na kodeksie karnym ZSRR z 1926 r.) Kodeks wojskowy Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR¹⁴³. Sposób przebiegu prac legislacyjnych nad wskazanym aktem prawnym (który został opracowany w ciągu 3 miesięcy przez służących w dywizji żołnierzy-prawników) oraz jego uchwalenie powodowało szereg wątpliwości i zastrzeżeń¹⁴⁴. Oceniając pod względem merytoryczno-technicznym Kodeks wojskowy Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, zauważyć należy, że nie normował on w sposób kompleksowy (fundamentalnych z punktu widzenia odpowiedzialności karnej) instytucji karnych. Nie określono w nim bowiem co należy rozumieć pod pojęciem: przestępstwa, podżegania czy usiłowania a także posłużono się w nim niejednolitą terminologią prawną. W kwestii zagadnień *stricte* wojskowych, podkreślić trzeba, że zawartego w kodeksie tym pojęcia „rozkazu wojskowego” nie odniesiono do ogólnych zasad określających warunki odpowiedzialności za działanie w ramach rozkazu przestępnego, a ograniczono się jedynie do penalizacji dwóch stanów faktycznych niewykonania rozkazu służbowego w typie: podstawowym oraz kwalifikowanym¹⁴⁵.

Z uwagi na doraźny charakter uchwalonego w 1943 r. Kodeksu wojskowego Polskich SZ w ZSRR już 01.04.1944 r. Dowódca Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR rozkazem nr 03/KG, ustanowił komisję do opracowania kodyfikacji wojskowego prawa karnego. Efektem jej prac były dwa projekty (jeden dotyczący wojskowych

¹⁴¹ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 57.

¹⁴² S. Guzy, *Zapomniana uchwała*, WPP 1963, nr specjalny, s. 61.

¹⁴³ Więcej, zob. W. Chmielarczyk, Problemy legislacyjne z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR oraz w Wojsku Polskim w latach 1943-1945, WPP 1990, nr 4, s. 365.

¹⁴⁴ Por.: W. Sieracki, Rozwój wojskowego prawa karnego (materialnego) w latach 1943-1963, WPP 1963, nr specjalny, s. 78; T. Leško, W sprawie obowiązywania kw PSZ z ZSRR z 1943 r. i k.k.W.P. z 30 V 1944 r., WPP 1965, nr 2, s. 250-251.

¹⁴⁵ J. Ziewiński, *Rozkaz wojskowy...*, op. cit., s. 98.

zagadnień materialnych, drugi natomiast wojskowych zagadnień procesowych), które 01.06.1944 r. zostały zaakceptowane przez Radę Wojenną Polskich SZ w ZSRR i następnie wprowadzone w życie¹⁴⁶. Skutkowało to jednoczesnym uchycieniem dwóch aktów karno-wojskowych z 1943 r., tj.: Kodeksu wojskowego Polskich SZ w ZSRR oraz Wojskowego kodeksu postępowania karnego Polskich SZ w ZSRR. Mimo to, Kodeks karny Polskich SZ w ZSRR z 1944 r., nigdy nie został zastosowany w praktyce. Natomiast do chwili wejścia w życie Kodeksu karnego Wojska Polskiego z 23.09.1944 r.¹⁴⁷, sądy wojskowe rozstrzygnięcia wydawały w oparciu o przepisy Kodeksu wojskowego Polskich SZ w ZSRR z 1943 r. W tym miejscu wskazać należy, że nie są znane ani przyczyny zaistnienia takiego stanu rzeczy, ani też sama treść Kodeksu karnego Polskich SZ w ZSRR z 1944 r.¹⁴⁸.

Ustawodawstwo oraz jurysdykcja wojskowa funkcjonowała również i na terenie okupowanego państwa polskiego, w związku z czym odnosiła się ona do działalności konspiracyjnych SZ. W połowie października 1939 r., powołano (funkcjonujące przy Dowództwie Służby Zwycięstwu Polsce) Szefostwo Służby Sprawiedliwości¹⁴⁹. Natomiast od maja 1940 r. zaczął działać (w ramach najpierw Związku Walki Zbrojnej – ZWZ; a następnie Armii Krajowej – AK) system sądownictwa specjalnego. Na mocy uchwały z 16.04.1940 r. wydanej przez Komitet do spraw Kraju, przy: delegatach okręgowych, delegacie głównym rządu a także przy komendach okupacji, obszarów i okręgów ZWZ, powołano Sądy Kapturowe ZWZ. Do zakresu ich jurysdykcji należało m.in. orzekanie kary śmierci względem: prowokatorów, prześladowców, szpiegów i zdrajców. Wyroki te (które każdorazowo podlegały zatwierdzeniu przez delegata rządu właściwego z uwagi na instancję) wykonywały specjalne komórki ZWZ¹⁵⁰. Wytczne proceduralne oraz zbiór przepisów materialnoprawnych, stanowiących podstawę rozstrzygnięć sądowych, zawarto w Kodeksie Sądów Kapturowych ZWZ z maja 1940 r.¹⁵¹. Z uwagi na czas i okoliczności związane z funkcjonowaniem konspiracyjnego wymiaru sprawiedliwości, wskazany akt prawny zawierał przede wszystkim cały zbiór

¹⁴⁶ Rozkaz Rady Wojennej nr 0162 z 30.05.1944.

¹⁴⁷ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Kodeks karny Wojska Polskiego, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 27 ze zm. (dalej k.k.W.P z 1944).

¹⁴⁸ Zob.: J. Muszyński, Jeszcze raz w sprawie kodeksu wojskowego Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR z 1943 r. i Kodeksu karnego wojskowego z dnia 30 V 1944 r., WPP 1965, nr 3, s. 356-358.

¹⁴⁹ Zob.: L. Gondek, *Polska karząca 1939-45*, Warszawa 1988, s. 35.

¹⁵⁰ G. Górski, *Polskie Państwo Podziemne 1939-1945*, Toruń 1998, s. 142.

¹⁵¹ Zob.: B. Szyrowski, *Podstawy prawne i działanie sądownictwa komendy głównej ZWZ/AK*, źródło: <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/daed666a4509e56b79d460857e47a5e2.pdf> dostęp na dzień: 2021.08.27.

prawnokarnych instytucji mających zasadnicze znaczenie w czasie wojny, a także objaśnienie terminów z tym związanych, takich jak np.: prowokacja, krzywdzenie ludności polskiej, denuncjacja, szpiegostwo czy zdrada¹⁵².

W miejsce Sądów Kapturowych ZWZ powołano (w 1942 r.) Wojskowe Sądy Specjalne. Powziętą zmianę uzasadniał: po pierwsze pejoratywny wydźwięk nazwy „sądy kapturowe”, po drugie fakt, iż tego rodzaju instytucje (służące do działalności kryminalnej) powoływały również różnego rodzaju organizacje podziemne. Normatywno-ustrojowe ramy ich działalności sprecyzowano w Statucie Wojskowych Sądów Specjalnych, wydanym (po uprzednim jego zatwierdzeniu przez Wodza Naczelnego) w listopadzie 1944 r. w Komendzie Głównej AK¹⁵³.

Konspiracyjne sądownictwo wojskowe było sukcesywnie tworzone od 1940 r. Początkowo jego struktury występowały jedynie w okręgu warszawskim i krakowskim, zaś z czasem rozszerzono je na okręg: lubelski, kielecko-radomski, lwowski i białostocki. Wraz z wybuchem Powstania Warszawskiego (sierpień 1944 r.), w oparciu o postanowienia Statutu Wojskowych Sądów Specjalnych, na terenie Warszawy powołano siedem wojskowych (polowych) sądów powstańczych, usytuowanych odpowiednio na: Czerniakowie, Powiślu, Śródmieściu-Północ, Śródmieściu-Południe, Mokotowie, Żoliborzu oraz Starym Mieście. Przez jakiś czas funkcjonował również sąd wojskowy (polowy) na Woli. Kres wojskowego sądownictwa konspiracyjnego II Rzeczypospolitej nastąpił wraz z upadkiem Powstania Warszawskiego, zaś wyroki zapadające w późniejszym okresie w okręgu: kielecko-radomskim i krakowskim, należy traktować jako przypadki incydentalne¹⁵⁴.

Organizacją konspiracyjnego sądownictwa wojskowego od 1942 r. zajmowało się również powołane we wrześniu 1942 r. Kierownictwo Narodowych Sił Zbrojnych (dalej NSZ). Za utworzenie struktur wojskowego wymiaru sprawiedliwości przy dowódcy NSZ oraz w okręgach tej formacji, odpowiedzialne było (utworzone 01.04.1943 r.) Szefostwo Sprawiedliwości. Sądownictwo funkcjonowało w oparciu o przepisy k.k.woj. z 1932 r., zaś orzekane wyroki wymagały zatwierdzenia przez dowódcę NSZ. W połowie 1943 r., na mocy uchwalonego przez Służbę Cywilną Narodu – Statutu Sądów Kapturowych

¹⁵² L. Gondek, *Polska karzqca...*, op. cit., s. 38-39.

¹⁵³ G. Górski, *Ustrój Polskiego Państwa Podziemnego 1939-1944. Studium historyczno-prawne*, Lublin 1995, s. 40, 184.

¹⁵⁴ L. Gondek, *Polska karzqca...*, op. cit., s. 57.

doszło do powrotu do instytucji Sądu Kapturowego NSZ (w składzie sześciuosobowym) posiadającego kompetencje w przedmiocie zwalczania agentury państw wrogich¹⁵⁵.

Inaczej sytuacja wyglądała wśród oddziałów partyzanckich o orientacji lewicowej, które jako część integralna początkowo Gwardii Ludowej (a następnie Armii Ludowej; dalej odpowiednio GL lub AL) korzystały z wydanego w 1943 r., przez Dowództwo Główne GL – Regulaminu Gwardii Ludowej. Pod kątem merytorycznym zawierał on: postanowienia z zakresu dyscypliny, przepisy prawnokarne o charakterze: materialno-procesowo-ustrojowym, reguły ustrojowe GL, prawa i obowiązki osób w niej zrzeszonych, zasady mianowania na wyższe stopnie, warunki walki podziemnej, a także system przyznawania odznaczeń i wyróżnień¹⁵⁶. Wskazany w Regulaminie GL katalog kar uznać należy za syntetyczny, gdyż obejmował on jedynie: karę śmierci, degradację oraz naganę. Wymiar sprawiedliwości wykonywany był przez powoływane doraźnie komisje o charakterze sądów (których rozstrzygnięcia podlegały zatwierdzeniu i ogłoszeniu w rozkazie), przy czym karę śmierci (za: zdradę, ucieczkę z pola walki czy odmowę wykonania rozkazu bojowego) orzekał sąd polowy w składzie: szeregowca, podoficera i oficera, zaś wyrok wykonywał niezwłocznie dowódca oddziału. Reguły wykonywania wymiaru sprawiedliwości w ramach struktury GL, po przekształceniu GL w AL., potwierdzono w Regulaminie wewnętrznym AL¹⁵⁷.

Analizując historię odpowiedzialności karnej żołnierzy polskich, wspomnieć również trzeba o wydanym w listopadzie 1942 r., przez podziemne Stronnictwo Ludowe „Roch”, kodyfikacji karnej zawierającej unormowania o charakterze przede wszystkim materialnym. *Ratio legis* tejże regulacji upatrywano w konieczności prawnego zagwarantowania odpowiedzialności karnej osób dopuszczających się działań przestępczych (w środowisku wiejskim) godzących w dobro ogólnonarodowe i ogólnopaństwowe. W katalogu kar wskazanej kodyfikacji znajdowały się: kary o zabarwieniu wychowawczy oraz moralnym, kary majątkowe (w postaci całkowitego lub częściowego zniszczenia mienia) oraz kary fizyczne polegające na „lekkim i ciężkim pobiciu”¹⁵⁸.

¹⁵⁵ K. Komorowski, *Polityka i walka. Konspiracja zbrojna ruchu narodowego 1939-1945*, Warszawa 2000, s. 319.

¹⁵⁶ L. Czubiński, *Polskie wojskowe prawo karne...*, op. cit., s. 60.

¹⁵⁷ A. Saulewicz, *Zasady ustrojowe GL według regulaminu z 1943 r.*, WPP 1960, nr 1, s. 91.

¹⁵⁸ G. Skrzypczak, *Kodeks karny Centralnego Komitetu Ruchu Ludowego i jego rola w kształtowaniu polskiego podziemnego wymiaru sprawiedliwości w latach 1943-1944*, [w:] P. Jurek (red.), *W kręgu dziejów wymiaru sprawiedliwości. Materiały III Konferencji historyków państwa i prawa*, Karłów 7-9 września 1999, Wrocław 2000, s. 128-144.

Za następne stadium rozwoju polskiego wojskowego prawa karnego uznać należy czasookres Polski Ludowej. Z uwagi na podporządkowywanie dotychczasowego ustawodawstwa karno-wojskowego pod reżimy obcych systemów prawnych, a także ze względu na konstrukcje normatywne oraz charakter prawny obowiązujących aktów prawnych (w których podstawowe prawa człowieka ustępowały nadrzędnemu interesowi państwa) oczywistym było, że nowo opracowane ustawodawstwo wojskowe nie będzie kontynuować międzywojennych tradycji legislacyjnych¹⁵⁹.

Założenia te znalazły swój wyraz w treści Kodeksu karnego Wojska Polskiego z 1944 r. (dalej k.k.W.P. z 1944 r.). Akt ten – zgodnie ze wskazaniem przedstawicieli doktryny prawa karnego epoki Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej: „(...) opracowany był w warunkach niesprzyjających na pewno pracy kodyfikacyjnej (...). Redagowany był pośpiesznie, bez możliwości konsultacji naukowców i praktyków, przy całkowitym braku najskromniejszego chociażby warsztatu kodyfikacyjnego. [Ostatecznie – S.Ch.] ta frontowa kodyfikacja nie osiągnęła poziomu techniczno-prawnej doskonałości”¹⁶⁰.

Pracę kodyfikacyjną nad k.k.W.P. z 1944 r. zainicjowano w lipcu 1944 r. z chwilą przejścia przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (dalej PKWN) zwierzchnictwa nad polskimi formacjami wojskowymi stacjonującymi na terytorium ZSRR. Założenia k.k.W.P. z 1944 r. opierały się na rozwiązaniach zawartych zarówno w k.k. ZSRR jak i w polskim ustawodawstwie przedwojennym. Mimo, iż w Polskich SZ nigdy nie stosowano postanowień k.k.woj. z 1932 r., to pod naciskiem postulatów Krajowej Rady Narodowej (domagającej się uznania polskiego ustawodawstwa prawnokarnego, opartego na Konstytucji z 17.03.1921 r.¹⁶¹), w przepisach wprowadzających k.k.W.P. z 1944 r. uchylono k.k.woj. z 1932 r.¹⁶². Nowe ustawodawstwo karno-wojskowe weszło w życie z dniem jego ogłoszenia (tj. 30.09.1944 r.) i jako instrument normatywnej ochrony ustroju Polski Ludowej, postanowienia części ogólnej tego kodeksu miały zastosowanie do wszystkich przestępstw (również i tych skatalogowanych w dekreście PKWN z 30.10.1944 r., o ochronie Państwa¹⁶³), które skierowane były przeciwko państwu polskiemu. Kształt postanowień normatywnych k.k.W.P. z 1944 r. (a przede wszystkim zbytnie wygórowanie sankcji oraz zagwarantowana możliwość szerokiego

¹⁵⁹ M. Czyżak, Kodeks karny Wojska Polskiego jako przykład totalitarnego prawa karnego, WPP 1999, nr 3-4, s. 50.

¹⁶⁰ K. Mioduski, *O kodeksie karnym Wojska Polskiego*, WPP 1963, nr specjalny, s. 64.

¹⁶¹ Ustawa z 17.03.1921, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1921, nr 44, poz. 267 ze zm.

¹⁶² A. Tarnowski, *Geneza nowego polskiego ustawodawstwa wojskowego*, WPP 1945, nr 1, s. 3-10.

¹⁶³ Dekret PKWN z 30.10.1944, o ochronie Państwa, Dz. U. 1944, nr 10, poz. 50 ze zm.

stosowania kary śmierci), determinowały represyjny charakter całej regulacji. Sankcja w postaci kary śmierci przewidziana była w 48 typach przestępstw (z czego aż w 12 przypadkach jako sankcja wyłączna). Choć rozstrzygnięcia komentowanej regulacji opierały się o zasadę bezwzględności posłuszeństwa żołnierza wobec rozkazu (tzw. teoria ślepych bagnetów), to w praktyce dopuszczano całkowitą bezkarność wykonawcy przestępnego rozkazu. Ze względu na dość dużą ilość skazań na karę śmierci (gdyż same Wojskowe Sądy Rejonowe w latach 1946-1955 orzekły tą sankcją w odniesieniu do 3468 osób¹⁶⁴) oraz brak dokładnych danych w tym zakresie, 10.12.1956 r. utworzono specjalną komisję do oceny działalności: Najwyższego Sądu Wojskowego, Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego i Naczelnej Prokuratury Wojskowej. W końcowym raporcie z prac komisji wskazano, że w 37 przypadkach (z których 20 było już wykonanych) karę śmierci wobec oficerów Wojska Polskiego, Marynarki Wojennej i Lotnictwa orzeczono bezzasadnie¹⁶⁵.

Wzorowany m.in. na rozwiązaniach prawa radzieckiego – k.k.W.P. z 1944 r., na grunt polskiej doktryny prawa karnego inkorporował ze wskazanego systemu prawnego, szereg rozwiązań nie występujących dotąd w polskim systemie prawa (np. skierowanie do oddziału karnego). Zakończenia aktywności w obszarze ustawodawstwa frontowego PRL-u, nie przyniosło nawet zakończenie działań wojennych. Wojskowe sądownictwo funkcjonowało bowiem przez niemal cały czas „cementowania” *ratio legis* działania władzy ludowej, jako jeden z instrumentów walki z niepodległościowym podziemiem¹⁶⁶.

1.6 Unifikacja prawa karnego powszechnego z prawem karnym wojskowym

Kolejne etapy rozwoju wojskowego prawa karnego nastawione były na maksymalną unifikację tychże przepisów z przepisami prawa karnego powszechnego.

¹⁶⁴ Zob.: M. Kielasiński, *Raport o zabijaniu*, [w:] W. Kulesza (red.), A. Rzepliński (red.), *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, Warszawa 2001, s. 123-133; W. Frazik, B. Kropka, G. Majchrzak, *Dzieje aparatu represji w PRL (1944-1989). Stan badań*, Warszawa-Kraków 2004, s. 32; J. Wojciechowska, *W sprawie zniesienia kary śmierci w Polsce*, [w:] J. Skupiński (red.), *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995, s. 162.

¹⁶⁵ *Raport komisji Mazura (wyjątki)*, Rzeczpospolita z 22.01.1999.

¹⁶⁶ Więcej na ten temat, zob. S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe...*, op. cit., s. 28; M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego...*, op. cit., s. 61; G. Motyka, *Tak było w Bieszczadach*, Warszawa 1999, s. 412; K. Jankowski (płk, redaktor tego opracowania) oraz autorzy: J. Drohomirecki, Z. Wizelberg, A. Kruszka, H. Kwaśny, *Zarys organizacji i działalności sądownictwa wojskowego w Polsce Ludowej*, WPP 1963, nr specjalny, s. 38.

Z uwagi jednak na specyfikę służby wojskowej oraz podmiot odpowiedzialności (jakim byli i nadal są nie tylko żołnierze ale również i osoby niezmilitaryzowane), pewnych odrębności nie dało się zupełnie zlikwidować czy pominąć. Integracja płaszczyzny karno-wojskowej z płaszczyzną karno-powszechną po raz pierwszy została zrealizowana w kodeksie karnym z 1969 r.¹⁶⁷. Choć projekt ustawy karno-wojskowej z 1963 r. zapowiadał chęć utrzymania dychotomicznej struktury, to finalnie k.k.W.P. z 1944 r. (obowiązujący 25 lat) stanowił ostatnią autonomiczną regulację karno-wojskową¹⁶⁸. Odrębność tą (w okresie międzywojennym) uzasadniano koniecznością zapewnienia polskim SZ autonomii sądowej, gdyż (co do zasady) trwające działania wojenne nie powodowały destabilizacji w przedmiocie funkcjonowania sądownictwa wojskowego (tak jak miało to miejsce w odniesieniu do sądownictwa powszechnego). Co więcej, akcentowano przy tym konieczność specjalizacji, wskazując, że tylko sędzia wojskowy ma kompetencje do oceny wpływu popełnionych przez żołnierzy czynów zabronionych na dyscyplinę wojskową oraz zdolność bojową polskich SZ¹⁶⁹.

Z czasem jednak surowej krytyce poddano istnienie w ramach jednego systemu prawnego dwóch niezależnych kodyfikacji karnych (powszechnej i wojskowej). Brak jednoznacznego stanowiska co do konieczności podtrzymania wskazanego dualizmu prawnego, a także pojawiające się (w trakcie prac komisji kodyfikacyjnej) argumenty przemawiające za włączeniem przepisów wojskowych (na zasadzie autonomiczności) do kodeksu karnego powszechnego; spowodowały, że nowo opracowany k.k. z 1969 r. ostatecznie zakończył dwutorowość w przedmiotowej kwestii.

Ratio legis takiej decyzji upatrywano nie tylko w konieczności ujednoczenia zasad odpowiedzialności karnej ale również w potrzebie stworzenia klarownego systemu prawnego, w którym żołnierze (oraz inne podmioty podlegające pod dyspozycję przepisów wojskowych) podlegać będą również pod normy obowiązujące ogół społeczeństwa. Zabieg ten uzasadniony był również faktem, iż w czasie obowiązywania k.k.WP z 1944 r. (który powielał instytucje zawarte w kodyfikacji powszechnej¹⁷⁰)

¹⁶⁷ Ustawa z 19.04.1969, Kodeks karny, Dz. U. 1969, nr 13, poz. 94 ze zm. (dalej k.k. z 1969).

¹⁶⁸ Więcej na ten temat: S. Guzy, J. Muszyński, *Projekt ustawy karnej w świetle dyskusji*, WPP 1963, nr 3, s. 255-263.

¹⁶⁹ S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe...*, op. cit., s. 23.

¹⁷⁰ Prawie identyczne brzmienie miały przepisy dotyczące: przestępstwa umyślnego i nieumyślnego, przymusu fizycznego, niedorozwoju psychicznego, niektórych kontratypów czy uwzględnienia okoliczności przestępstwa.

względem żołnierzy miały zastosowanie również i przepisy spoza wskazanego aktu, co powodowało trudności wykładnicze. Do żołnierzy miały bowiem zastosowanie unormowania dodatkowych ustaw karnych zawarte m.in. w: dekreście z 13.06.1946 r., o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa¹⁷¹; dekreście z 26.10.1949 r., o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej¹⁷² czy ustawie z 18.06.1959 r., o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej¹⁷³. Za unifikacją prawa karnego wojskowego z prawem karnym powszechnym przemawiał również fakt, iż realia powstawania uprzednio obowiązujących kodyfikacji karnych wojskowych (tzn. czas wojny lub zagrożenia nią) spowodowały, że ostatecznie akty te zawierały anachroniczne rozwiązania legislacyjne. Argumentem determinującym konieczność likwidacji odrębnego kodeksu wojskowego było także (wcześniej przeprowadzone) zastąpienie Najwyższego Sądu Wojskowego – Izbą Wojskową Sądu Najwyższego (dokonane w oparciu o reformę wprowadzoną ustawą z 15.02.1962 r. o Sądzie Najwyższym¹⁷⁴).

Wiele kontrowersji budziło również (występujące przed wejściem w życie k.k. z 1969 r., tak w doktrynie jak i orzecznictwie) rozróżnienie terminologiczne na: „wojskowe prawo karne” (*sensu stricto* odnoszące się do gałęzi prawa karnego materialnego, gdzie sprawcami mogli być jedynie żołnierze, zaś *sensu largo* dotyczące wszelkich postaci realizacji na gruncie wojskowym funkcji prawa karnego) oraz „wojskowy wymiar sprawiedliwości” (czyli system organów ochrony prawnej, który odpowiedzialny był za: wykrywanie, ściganie oraz karanie sprawców przestępstw wojskowych). Wskutek dodania przymiotnika „wojskowy” do pojęcia „wymiar sprawiedliwości” nasuwał się wniosek, że sprawiedliwość jest wielopłaszczyznowa, i jako tak inna funkcjonuje ona dla cywili i inna dla osób wojskowych. Z uwagi na konieczność zapewnienia jednolitości prawa karnego, w czasie tworzenia k.k. z 1969 r., z treści jego przepisów mimo, iż eliminowano nieścisłości powodujące problemy wykładnicze (najczęściej poprzez pozbawienie zwrotu przymiotnika „wojskowy”), to jednak finalnie doktryna nadal posługiwała się terminami usuniętymi (np. używając

¹⁷¹ Dekret Rady Ministrów z 13.06.1946, o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. 1946, nr 30, poz. 192 ze zm. (dalej m.k.k.).

¹⁷² Dekret Rady Ministrów z 26.10.1949, o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej, Dz. U. 1949, nr 55, poz. 437 ze zm.

¹⁷³ Ustawa z 18.06.1959, o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej, Dz. U. 1959, nr 36, poz. 228 ze zm.

¹⁷⁴ Ustawa z 15.02.1962, o Sądzie Najwyższym, Dz. U. 1962, nr 11, poz. 54 ze zm.

zlikwidowanego pojęcia przestępstwo wojskowe, w odniesieniu do czynu penalizowanego w części wojskowej, którego sprawcą był żołnierz¹⁷⁵). Konieczność integracji dwóch reżimów prawnych w ramach jednego aktu uzasadniona była utratą przez niektóre instytucje ich „wojskowego” charakteru, co (w następnej kolejności) skutkowało zrównaniem ich z postanowieniami prawa karnego powszechnego (dotyczącego w równym stopniu tak cywila jak i żołnierza). Zatem zbędnym stało się powielanie (w części wojskowej k.k.) instytucji właściwych dla prawa karnego powszechnego, takich jak np.: reguły intertemporalne, definicja przestępstwa czy wytyczne dotyczące określania czasu i miejsca popełnienia przestępstwa.

Niemniej, potrzebę utrzymania pewnej systemowej autonomii rozwiązań wojskowych (mimo ich technicznej inkorporacji do k.k. z 1969 r.) finalnie uzasadniała specyfika materii wojskowej. Siły Zbrojne, jako instytucja wyodrębniona (pod kątem organizacyjnym, ustrojowym oraz funkcjonalnym) z ogółu społeczeństwa, nie mogły w zupełności podlegać pod przepisy właściwe dla „cywili”. Stąd (niezależnie od podjętej unifikacji), w k.k. z 1969 r., część trzecią regulacji (składającą się z: 7 rozdziałów i 43 artykułów) poświęcono w całości tematyce wojskowej¹⁷⁶.

Widocznym skutkiem harmonizacji regulacji karnej była częściowa depenalizacja niektórych zachowań dotąd klasyfikowanych jako przestępstwa wojskowe. Zniesienie odpowiedzialności karnej na rzecz wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nastąpiło w odniesieniu do czynów polegających np.: na bezprawnym przyswajaniu sobie stopnia wojskowego przez żołnierza (art. 155 k.k.W.P. z 1944 r.), odpowiadaniu nieprawdy na pytanie przełożonego (art. 128 k.k.W.P. z 1944 r.) czy wyrażaniu „(...) przez żołnierza swojego niezadowolenia ze służby albo ze swych przełożonych w sposób mogący spowodować naruszenie dyscypliny wojskowej” (art. 127 §1 k.k.W.P. z 1944 r.).

W kwestii zakresu merytorycznego poszczególnych typów przestępstw, wprowadzono znaczące rozróżnienie między samowolnym oddaleniem się a dezercją, którą nie było już dłuższe samowolne oddalenie się. Delegalizacji uległy również

¹⁷⁵ M. Czyżak, Pojęcie tzw. przestępstwa wojskowego w polskim prawie karnym, WPP 2004, nr 3, s. 13-23.

¹⁷⁶ Por: R. Góral, *Kodeks karny. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, Warszawa 1974, s. 240 i n.; K. Janczukowicz, *Kodeks karny z orzecznictwem*, Gdańsk 1996, s. 787 i n.; K. Mioduski, *Część wojskowa*, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971, s. 649 i n.; P. Piszczek, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prawo karne*, Białystok 1994, s. 428 i n.; I. Andrejew, *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1988 s. 256 i n.

(charakteryzujące się znaczną kazuistycznością) rozwiązania z k.k.W.P. z 1944 r. dotyczące odpowiedzialności żołnierza za niewykonanie rozkazu. W nowej regulacji, konkretnie w dyspozycji przepisu art. 309 §1 k.k. z 1969 r. (poprzez wyeliminowanie niejasności interpretacyjnych związanych z wykładnią terminów takich jak: „wbrew rozkazowi stawia pod broń”, „trwanie w nieposłuszeństwie” czy „wyrażenie nieposłuszeństwa w inny sposób”) kategorycznie wskazano, że odpowiedzialności karnej podlega żołnierz, który nie wykonuje rozkazu, odmawia wykonania rozkazu albo wykonuje go niezgodnie z jego treścią. Choć nie zlikwidowano kwalifikowanej postaci tego typu przestępstwa (polegającej na popełnieniu czynu zabronionego w sytuacji bojowej, za co karano karą śmierci), to jednak ostateczna konstrukcja przepisu, wskazywała na lepsze dostosowanie jego zakresu merytorycznego do zasad dyscypliny wojskowej, niż dotychczas obowiązująca regulacja¹⁷⁷.

Inaczej niż (w reprezentującym koncepcję „ślepych bagnetów”) k.k.W.P. z 1944 r., w k.k. z 1969 r., wskazano, że wykonie rozkazu wyłącza bezprawność kryminalną, tylko wtedy gdy jego wykonawca nie wiedział, że wykonując rozkaz jednocześnie popełni przestępstwo. Natomiast jeżeli sprawca wiedział, że wykonanie rozkazu spowoduje popełnienie czynu zabronionego albo jeżeli przewidywał taką możliwość i godził się na to dalej działając (tzn. wykonując rozkaz) to wówczas działanie w warunkach rozkazu wojskowego nie stanowiło okoliczności wyłączającej bezprawność czynu. Rangę kontratypu bezwzględniego, eliminującego bezprawność czynu w sposób absolutny, otrzymał kontratyp „ostatecznej potrzeby”. Zatem wobec osoby działającej w warunkach „ostatecznej potrzeby” wojskowej nie przysługiwało (wyłączając rozkaz przestępny) prawo do obrony koniecznej¹⁷⁸.

Mimo cech charakterystycznych dla ustawodawstwa okresu socjalistycznego, k.k. z 1969 r., odegrał znaczącą rolę dla późniejszego rozwoju ustawodawstwa karno-wojskowego. Zawarto w nim wiele rozstrzygnięć korzystniejszych dla żołnierzy, a stopniowa limitacja możliwości stosowania kary śmierci (która w formie bezwzględnej przewidziana była jedynie za kwalifikowaną postać odmowy wykonania rozkazu), bezpośrednio oddawała poziom represyjności nowo utworzonych przepisów karno-wojskowych. W ramach katalogu środków karnych umieszczono (nawiązującą

¹⁷⁷ M. Czyżak, Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ..., op. cit., s. 63.

¹⁷⁸ Zob.: M. Cieślak, Polskie prawo karne – zarys systemowego ujęcia, Warszawa 1994, s. 234.

merytorycznie do radzieckiej kary pracy poprawczej¹⁷⁹ czy przedwojennej kary aresztu domowego¹⁸⁰) wykonywaną jedynie względem żołnierzy zawodowych – karę ograniczenia wolności.

Prawnokarne przepisy wojskowe, zawarte w części wojskowej k.k. z 1969 r., w czasie obowiązywania stanu wojennego, uległy poważnemu obostrzeniu¹⁸¹. Stan taki był wynikiem brzmienia przepisu art. 4 dekretu z 12.12.1981 r., o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego¹⁸². Zgodnie z brzmieniem art. 4 dekretu sąd (ferujący wyrok w sprawie przestępstwa rozpoznawanego w postępowaniu doraźnym), mógł orzec: karę śmierci, karę 25 lat pozbawienia wolności a także karę pozbawienia wolności w wymiarze do 3 lat. Na 143 enumeratywnie wskazane typy przestępstw (z zaostrzoną sankcją karną), aż w 124 przypadkach były to przepisy rangi kodeksowej, z czego najliczniejszą grupę (bo wynoszącą 22 przypadki stanowiące połowę regulacji z tego zakresu) tworzyły przestępstwa wojskowe, penalizowane w części wojskowej k.k. z 1969 r. Pod właściwość sądów wojskowych przeniesiono znaczną część przestępstw należących dotychczas do jurysdykcji sądów powszechnych. Natomiast dalsze przeobrażenia ustrojowo-funkcjonalne sądownictwa, dokonano w oparciu o dekret z 12.12.1981 r., o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego¹⁸³.

Wydarzenia stanu wojennego oraz postępująca demokratyzacja państwa polskiego pokazały, że k.k. z 1969 r. (wraz z częścią wojskową) nie przystawał do nowej rzeczywistości. Dało to asumpt do opracowania nowej kodyfikacji karnej (oraz przepisów karno-wojskowych), której podstawy aksjologiczne korespondować miały nie z ideologią właściwą dla poprzedniego systemu władzy a z (zastałą po 1989 r.) progresywną

¹⁷⁹ T. Szymanowski, W kwestii represyjności kodeksu karnego z 1997 r. (na tle kodeksów karnych z 1932 r. i 1969 r.), PPK 1998, nr 18, s. 43.

¹⁸⁰ J. Śliwowski, *Kara ograniczenia wolności*, Warszawa 1973, s. 11

¹⁸¹ Zob.: M. Czyżak, *Prawo karne wojskowe stanu wojennego*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne stanu wojennego*, Lublin 2003, s. 215-230.

¹⁸² Dekret Rady Państwa z 12.12.1981, o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 156 ze zm.

¹⁸³ Dekret Rady Państwa z 12.12.1981, o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 157 ze zm.

(bo postępującą ku demokratyzacji) teraźniejszością. Efektem prac zainicjowanych w 1991 r., było uchwalenie 06.06.1997 r. kodeksu karnego¹⁸⁴ zawierającego również część wojskową (regulacja ta, choć z licznymi nowelizacjami, obowiązuje do dnia dzisiejszego)¹⁸⁵.

Twórcy k.k. z 1997 r. za cel postawili sobie obniżenie punitywności przepisów karnych¹⁸⁶ (poprzez m.in. obniżenie wymiaru – górnej i dolnej – granicy sankcji, w tym i sankcji przewidzianych za przestępstwa penalizowane w części wojskowej). Ponadto, w oparciu o treść uchwalonych w czerwcu 1997 r. przepisów k.k. (np. ograniczających możliwość stosowania sankcji izolacyjnych na rzecz sankcji nieizolacyjnych czy gwarantujących szerokie spektrum stosowania rozbudowanego katalogu środków karnych w miejsce kar) wysnuć można było wniosek, że w k.k. z 1997 r. prymat posiadała zasada *ultima ratio* nakazująca stosowanie kar izolacyjnych w ostateczności¹⁸⁷.

Dokonywane na przestrzeni lat liczne nowelizacje k.k. z 1997 r. doprowadziły do zatarcia optyki przyświecającej jego twórcom. Natomiast w oparciu o obecny kształt przepisów k.k., a także w oparciu o proponowane zmiany k.k. zawarte w ustawie nowelizacyjnej k.k. z 07.07.2022 r.¹⁸⁸ (która na dzień 01.09.2022 r. – tj. dzień przygotowania przedmiotowej dysertacji jest na etapie procedowania w Senacie¹⁸⁹) wysnuć można wniosek nie tylko o nieuzasadnionym wzroście punitywności przepisów karnych, ale zastanowić się również należy nad racjonalnością działania ustawodawcy, który tradycyjny środek karny wojskowy w postaci degradacji planuje usunąć z części wojskowej k.k. i umieścić go w części ogólnej powszechnego k.k. jako jeden z rodzajów powszechnych środków karnych – o czym krytycznie w następnej części dysertacji.

¹⁸⁴ Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1138 (dalej k.k.).

¹⁸⁵ I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, *Nowe przepisy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 116.

¹⁸⁶ Por.: A. Ziółkowska, *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1381 i n.; W. Marcinkowski, *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 21 i n.; T. Bojarski, *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 866 i n.; J. Majewski, *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-636*, T. 3, Warszawa 2016, s. 899 i n.; K. Janczukowicz, *Kodeks karny z orzecznictwem*, Kraków 2002, s. 681 i n.; W. Kutzmann, *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1807 i n.

¹⁸⁷ Por.: T. Lipski, *Polityka karna w założeniach nowego kodeksu karnego*, TN KUL 1998, T.8, 117-127; M. Czyżak, *Polskie prawo karne wojskowe XX wieku*, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Sto lat polskiego prawa karnego*, Lublin 2002, s. 91-93.

¹⁸⁸ Ustawa z 07.07.2022, o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, źródło: http://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/2024_u.htm dostęp na dzień: 2022.09.01.

¹⁸⁹ Procedowanie w Senacie ma potrwać do 07.08.2022 r.

Rozdział 2 Wojskowa odpowiedzialność karna żołnierza – ogólna charakterystyka

2.1 Zadania i charakter prawny wojskowej odpowiedzialności karnej

Zakres wojskowego prawa karnego *sensu largo* wyznaczają przepisy prawa zawarte w ramach trzech autonomicznych gałęzi prawa, tj.:

- w wojskowym prawie karnym materialnym (w tzw. części wojskowej k.k., obejmującej przepisy od art. 317 k.k. do art. 363 k.k.);
- w wojskowym prawie karnym procesowym (czyli, dziale XV k.p.k.¹⁹⁰, obejmującym przepisy od art. 646 k.p.k. do art. 682 k.p.k.) oraz
- w wojskowym prawie karnym wykonawczym (tj. w części wojskowej k.k.w.¹⁹¹, obejmującej przepisy od art. 224 k.k.w. do art. 241 k.k.w.).

Z uwagi na ramy niniejszego opracowania, analiza zadań oraz charakteru prawnego wojskowej odpowiedzialności karnej przeprowadzona została w oparciu o przepisy wojskowego prawa karnego materialnego.

Wojskowe prawo karne materialne jest szczególną dziedziną prawa karnego *sensu largo*. Elementem odróżniającym wojskowe prawo karne materialne (czy powszechne prawo karne materialne) od innych gałęzi prawa jest fakt, że dotyczy ono stosunków społecznych, których utrzymanie oraz regulację zastrzega sobie państwo. Wojskowe prawo karne materialne stanowi zespół norm określających standardy postępowania oraz zasady odpowiedzialności karnej przede wszystkim żołnierzy a także pracowników wojska (art. 317 §2 k.k.) oraz innych podmiotów (jeżeli ustawa szczególna tak stanowi – art. 317 §3 k.k.); bowiem kodeksowe normy wojskowego prawa karnego materialnego mają zastosowanie również do przedstawicieli innych służb mundurowych, będących w służbie czynnej. W oparciu o przepis art. 6 ustawy z 06.06.1997 r. Przepisy wprowadzające kodeks karny¹⁹² oraz brzmienie poszczególnych przepisów zawartych w ustawach szczególnych, normy prawnokarne zawarte w przepisach: art. 115 §18 k.k.,

¹⁹⁰ Ustawa z 06.06.1997, Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1375 (dalej k.p.k.).

¹⁹¹ Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz. U. 2022, poz. 655 (dalej k.k.w.).

¹⁹² Ustawa z 06.06.1997, Przepisy wprowadzające kodeks karny, Dz. U. 1997, nr 88, poz. 554 ze zm.

art. 318 k.k. i art. 344 k.k. odpowiednio stosuje się również do: funkcjonariuszy ABW i AW (art. 153 ustawy z 24.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu¹⁹³); funkcjonariuszy Służby Więziennej (art. 158 ustawy z 09.04.2010 r. o Służbie Więziennej¹⁹⁴); funkcjonariuszy Policji (art. 141a ustawy z 06.04.1999 r. o Policji¹⁹⁵); funkcjonariuszy Straży Granicznej (art. 143a ustawy z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej¹⁹⁶); funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej (art. 116 ust. 1 ustawy z 24.08.1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej¹⁹⁷) czy funkcjonariuszy SKW i SWW (art. 51 ustawy z 09.06.2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego¹⁹⁸)¹⁹⁹. Jako przejaw niekonsekwencji ustawodawcy należy kwalifikować nieobjęcie wyżej wskazaną praktyką legislacyjną funkcjonariuszy CBA²⁰⁰.

Ponadto, do czasu wejścia w życie ustawy z 11.03.2022 r. o obronie Ojczyzny²⁰¹ (tj. do 23.04.2022 r.) pod zasady wojskowej odpowiedzialności karnej podlegały również osoby, które w czasie mobilizacji lub wojny pełniły służbę wojskową w obronie cywilnej lub w jednostkach zmilitaryzowanych albo były do tej służby powołane (art. 244 ust. 1 ustawy z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej²⁰²)²⁰³.

Od kwietnia 2022 r. pod zasady wojskowej odpowiedzialności karnej podlegają jedynie osoby, które w czasie mobilizacji lub wojny pełnią służbę wojskową w jednostkach zmilitaryzowanych albo są do służby tej powołane (art. 691 ust. 1 u.o.o.).

Zadania wojskowego prawa karnego materialnego ściśle korespondują z zadaniami wojska oraz z system organizacji SZ. Wojskowe prawo karne materialne jest narzędziem efektywnego reglamentowania przez państwo aktywności: „(...) związanych

¹⁹³ Ustawa z 24.05.2002, o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, t.j. Dz. U. 2022, poz. 557 (dalej u.a.b.w.a.w.).

¹⁹⁴ Ustawa z 09.04.2010, o Służbie Więziennej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115 (dalej u.s.wię.).

¹⁹⁵ Ustawa z 06.04.1999, o Policji, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115 (dalej u.pol.).

¹⁹⁶ Ustawa z 12.10.1990, o Straży Granicznej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115 (dalej u.s.g.).

¹⁹⁷ Ustawa z 24.08.1991, o Państwowej Straży Pożarnej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115 (dalej u.p.s.poż.).

¹⁹⁸ Ustawa z 09.06.2006, o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, t.j. Dz. U. 2022, poz. 655 (dalej u.s.k.w.s.w.w.).

¹⁹⁹ Za popełnienie przestępstwa związanego z wykonawstwem rozkazu, funkcjonariusze wymienionych służb i instytucji ponoszą odpowiedzialność przed sądem powszechnym, a nie wojskowym.

²⁰⁰ S. Hoc, 2. *Rozkaz*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2018, s. 557.

²⁰¹ Ustawa z 11.03.2022, o obronie Ojczyzny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 974 (dalej u.o.o.).

²⁰² Ustawa z 21.11.1967, o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1967, nr 44, poz. 220 ze zm. (dalej u.p.o.o.).

²⁰³ Zob.: A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 317 k.k.*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1310.

z powoływaniem osób do służby wojskowej, codziennym życiem wojskowym i działalnością (...) [SZ] (...)”²⁰⁴.

Rosnące zainteresowanie sprawami obronności państwa powoduje, że zadania wojskowego prawa karnego materialnego postrzegane są jako aktywności o dużej relewancji; które: „(...) są realizowane w drodze ustanawiania odpowiednich norm prawnych przewidujących odpowiedzialność karną za naruszenie obowiązków związanych z pełnieniem [lub odbywaniem czynnej – S.Ch.] służby wojskowej lub wykonywaniem niektórych obowiązków na rzecz obronności kraju oraz pociąganiem winnych ich naruszenia do odpowiedzialności karnej”²⁰⁵.

Między zadaniami wojskowego prawa karnego materialnego a zadaniami powszechnego prawa karnego materialnego zachodzi polaryzacja widoczna przede wszystkim w wektorze ich oddziaływania. Podczas gdy, normy wojskowego prawa karnego materialnego skierowane są wewnątrz (tzn. odnoszą się one odpowiednio do: kolektywu wojska – przy żołnierzu; do kolektywu Resortu Obrony Narodowej – przy pracowniku wojska czy do kolektywu mundurowego – przy przedstawicielach innych służb mundurowych) to normy powszechnego prawa karnego materialnego skierowane są zewnątrz, tj. oddziałują one ogólnopaństwowo²⁰⁶. Wobec tego, wojskowe prawo karne materialne obejmuje swoim zakresem ochrony stosunki społeczne związane z obronnością kraju oraz z organizacją SZ. Natomiast powszechne prawo karne materialne służy ochronie interesów ogółu społeczeństwa.

Przy określaniu katalogu zadań przewidzianych dla wojskowego prawa karnego materialnego należy brać pod uwagę nie tylko zadania stawiane przed wojskiem czy system organizacji SZ ale również cele i funkcje wojskowego prawa karnego materialnego. Cele i funkcje wojskowego prawa karnego materialnego w znacznej mierze pokrywają się z celami i funkcjami powszechnego prawa karnego materialnego²⁰⁷.

²⁰⁴ T. Leško, *Zarys prawa wojskowego. Część I. Wstęp do zagadnień prawa wojskowego*, Warszawa 1973, s. 154.

²⁰⁵ Rybarczyk S., *Zarys prawa wojskowego...*, op. cit., s. 15-16.

²⁰⁶ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna...*, op. cit., s. 17.

²⁰⁷ Cele i funkcje powszechnego prawa karnego zob.: V. Konarska-Wrzosek, A. Marek, *Prawo...*, op. cit., s. 14-17; J. Lachowski, A. Marek, *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2018, s. 25-27; V. Konarska-Wrzosek, A. Marek, T. Oczkowski, *Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń*, Toruń 2013, s. 17-20; L. Tyszkiewicz, *Funkcje prawa karnego*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2018, s. 30-33; A. Grześkowiak, *Zagadnienia ogólne. Pojęcie i cele kary*, [w:] A. Marek, A. Grześkowiak, M. Filar, *Zarys prawa karnego*, Toruń 1976, s. 147-150; A. Marek, § 44 *Pojęcie kary, jej racjonalizacja, cele i funkcje*, [w:] A. Marek, *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz, 1993, s. 231-239; T. Bojarski, *Ogólne dyrektywy wymiaru kary i cele kary w kodeksie karnym*, [w:] T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006, s. 226-231; J. Warylewski, *Kary*, [w:] J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 353-356;

Będący kategorią postulatywną – cel – zależy od stanowiska lub poglądu podmiotu precyzującego jego kształt oraz zakres. Z uwagi na specyfikę służby wojskowej wyróżnić można cele wynikające z potrzeb wojska, np. cel ochronny – uzasadniany potrzebą zapewnienia ochrony wartościom istotnym z punktu widzenia służby wojskowej (jego realizacja przejawia się m.in. w utrzymaniu należytego poziomu karności i dyscypliny wojskowej) oraz cele wynikające z praworządności. Wśród nich szczególnie wyraźnie zarysowuje się cel sprawiedliwościowy (postrzegany jako konieczność zapewnienia współmierności między wymierzoną karą a ciężarem gatunkowym popełnionego przez żołnierza przestępstwa) oraz cel prewencyjny i to w obydwu jego postaciach, tj. prewencji indywidualnej (ukierunkowanej na żołnierza-sprawcę, by nie powrócił on na drogę przestępstwa) oraz prewencji generalnej (ukierunkowanej na innych niż żołnierz-sprawca żołnierzy, by zapobiec popełnieniu przez nich przestępstwa). Wskazane cele wojskowego prawa karnego materialnego nie ma charakteru wyczerpującego. Niemniej jednak uznać je należy za najbardziej relewantne przy określaniu zadań wojskowego prawa karnego materialnego oraz egzekwowaniu odpowiedzialności karnej w wojsku²⁰⁸.

Jeżeli zaś chodzi o funkcję wojskowego prawa karnego materialnego to, analogicznie jak w powszechnym prawie karnym materialnym, przepisy części wojskowej k.k. realizują: (1) funkcję ochronną, wynikającą z konieczności ochrony stosunków wewnątrz-wojskowych przed zamachami na nie; (2) funkcję prewencyjno-wychowawczą, gdyż system wojskowego prawa karnego nastawiony jest na resocjalizację żołnierza-sprawcy oraz na zapobieganie popełnianiu przestępstw przez innych żołnierzy - tj. potencjalnych sprawców przestępstw wojskowych; (3) funkcję gwarancyjną, której istotę oddają, realizowane w pełni na gruncie wojskowego prawa karnego materialnego²⁰⁹, następujące zasady: *nullum crimen sine lege*²¹⁰, *nulla poena*

W. Świda, *Kara*, [w:] W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1982, s. 257-273; W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk,

K. Laskowska, G. Szczygieł, E. Zatyka, *Przewodnik po prawie karnym*, Warszawa 2008, s. 22; W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, *Przewodnik po prawie karnym. Tablice, orzecznictwo, kazusy*, Warszawa 2022, s. 32.

²⁰⁸ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 17-21;

²⁰⁹ Funkcję gwarancyjną wojskowego prawa karnego materialnego tworzą te same zasady prawa karnego, które składają się na trzon funkcji gwarancyjnej prawa karnego materialnego; zob.: W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, G. Szczygieł, E. Zatyka, *Przewodnik po prawie karnym*, Warszawa 2008, s. 23; W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, *Przewodnik po prawie karnym. Tablice, orzecznictwo, kazusy*, Warszawa 2022, s. 32; zob. też: Wyrok SN z 04.04.2000, II KKN 335/99, LEX 50896; Wyrok SN z 15.05.2000, V KKN 390/00, LEX 50990; Postanowienie SN z 29.07.2009, I KZP 8/09, OSNKW 2009/8, poz. 61; Postanowienie SN z 29.01.2009, I KZP 29/08, OSNKW 2009/2, poz. 15.

²¹⁰ „Nie ma przestępstwa bez ustawy”.

*sine lege*²¹¹ i *lex retro non agit*²¹²; (4) funkcję sprawiedliwościową zgodnie, z którą orzeczona sankcja karna powinna być współmierna do winy oraz stopnia społecznej szkodliwości popełnionego przestępstwa oraz (5) funkcję kompensacyjną, zakładającą konieczność uwzględnienia interesu ofiary przestępstwa wojskowego, popełnionego przez żołnierza²¹³.

Celem jedynie zasygnalizowania zauważyć należy, że z uwagi na posiadające charakter eliminacyjny tzw. prawne skutki skazania, wynikające z orzeczenia wojskowych form reakcji karnej (tak kar jak i środków karnych), na gruncie wojskowej odpowiedzialności karnej zatarciu uległa tzw. funkcja ogólnowojskowa, stanowiąca niegdyś trzon tego rodzaju odpowiedzialności – co należy poddać krytyce. Między innymi dlatego w przedmiotowej dysertacji zaproponowano zmiany zmierzające do przywrócenia funkcji ogólnowojskowej wojskowej odpowiedzialności karnej. Szersze rozważania na ten temat poczyniono w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków karnych.

Zadania przewidziane dla wojskowego prawa karnego materialnego dotyczą pewnego wąskiego wycinka stosunków społecznych, a mianowicie stosunków zachodzących jedynie w obrębie wojska. Mając na uwadze ich specyfikę, zadania wojskowego prawa karnego materialnego należy rozpatrywać dwupłaszczyznowo, tj. w znaczeniu *sensu stricto* (jako ochronę stosunków ustanowionych w interesie SZ a także zagwarantowanie należytego poziomu zdolności bojowej) oraz w znaczeniu *sensu largo* (jako ochronę państwa, porządku prawnego oraz kolektywu wojskowego).

Zadania przewidziane dla wojskowego prawa karnego materialnego mają swoje odzwierciedlenie w brzmieniu poszczególnych przepisów części szczególnej, części wojskowej k.k., penalizujących określone typy przestępstw wojskowych. Precyzyjne sformułowanie przepisów wojskowego prawa karnego materialnego powoduje, że ich adresaci (tj.: podwładni, przełożeni, młodsi stopniem, starsi stopniem, równi stopniem oraz dowódcy) posiadają jasno sprecyzowane nie tylko przysługujące im obowiązki i uprawnienia czy aktywności, jakie należy podejmować w interesie wojska, ale znany im jest także katalog wojskowych form reakcji prawno-karnej, które zabezpieczają odpowiednią realizację zadań wykonywanych w ramach wojska.

²¹¹ „Nie ma kary bez ustawy”.

²¹² „Prawo nie działa wstecz”.

²¹³ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 21-23; zob. też: Czyżak M., *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit., s. 81-86;

Reglamentacja prawna stosunków wewnątrz-wojskowych przesądza o relewancji wojskowego prawa karnego materialnego. Przepisy karno-wojskowe *sensu largo* (tj. przepisy z części wojskowej k.k. oraz przepisy poświęcone tematyce wojskowej zawarte z ustawach szczególnych) a także nowelizacje tych przepisów przyczyniają się do efektywnego egzekwowania i zabezpieczania odpowiedniego poziomu zdyscyplinowania żołnierzy, czyli podmiotów tworzących i kształtujących stosunki wewnątrz-wojskowe. Zgodzić się należy, że: „Odpowiednie ukształtowanie (...) stosunków [wewnątrz-wojskowych – S.Ch.] osiąga się przez przygotowywanie (...) [SZ – S.Ch.] do walki, a więc szkolenie żołnierzy, unowocześnienie sprzętu bojowego, zaopatrywanie (...) [SZ – S.Ch.] w ten sprzęt [czy – S.Ch.] wychowanie żołnierzy w duchu patriotyzmu, wierności Ojczyźnie itd.”²¹⁴.

Realizacja zadań przewidzianych dla wojskowego prawa karnego materialnego, pośrednio przyczynia się również do realizacji zadań przewidzianych dla powszechnego prawa karnego materialnego. Innymi słowy, za pośrednictwem przepisów karno-wojskowych w jakiejś mierze zapewnia się także ochronę ogólnokrajowego porządku prawnego czy ustroju państwa polskiego.

Pod zakres wojskowego prawa karnego materialnego nie podlega każde ujemne zachowanie się żołnierza, lecz tylko takie, które wypełnia znamiona przestępstwa wojskowego²¹⁵. Wynika to *expressis verbis* z brzmienia przepisu art. 1 §1 k.k., w którym wskazano, że pod odpowiedzialność karną: „(...) podlega ten (...), kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”. Z uwagi na odpowiednie stosowanie na gruncie wojskowym przepisów powszechnego prawa karnego materialnego, stwierdzić należy, że zakres ingerencji (w tym przypadku) wojskowego prawa karnego materialnego ograniczony jest do sytuacji wyraźnie wskazanych w ustawie. Ustawowa limitacja nie powoduje jednak pozostawienia poza obszarem oddziaływania prawa lub obszarem oddziaływania określonego kolektywu (tj. wojska), dokonanych przez żołnierza: (1) innych niż karne naruszeń prawa, (2) naruszeń zasad współżycia wojskowego (poprzez ingerencję w dyscyplinę wojskową) czy (3) naruszeń norm etycznych lub moralnych. Względem tego typu zachowań żołnierza mają bowiem zastosowanie inne dziedziny prawa, np. prawo cywilne, prawo administracyjne; lub tzw. oddziaływanie wewnątrz-wojskowe na żołnierza

²¹⁴ J. Muszyński, *Wojskowe prawo karne materialne*, [w:] L. Łustacz (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym*, Warszawa 1969, s. 166.

²¹⁵ S. Rybarczyk, *Zarys prawa wojskowego. Część IV. Prawo Karne wojskowe*, Warszawa 1974, s. 14.

(inaczej mówiąc oddziaływanie środowiskowe). Cechą charakterystyczną oddziaływania środowiskowego (wewnątrz-wojskowego) jest brak merytorycznego ograniczenia jego zasięgu. Innymi słowy, obejmuje ono każdy, nawet nie zawarty w materii ustawowej, przypadek ingerencji żołnierza w stosunki wewnątrz-wojskowe.

Formy wewnątrz-wojskowego oddziaływania środowiskowego na żołnierza podzielić należy na: wojskowe oddziaływanie dyscyplinarne (stanowiące kategorię *sui generis*) oraz wojskowe oddziaływanie honorowe, tj. oddziaływanie deontologiczne, realizowane przez oficerskie sądy honorowe.

W czasie obowiązywania ustawy z 09.10.2009 r., o dyscyplinie wojskowej²¹⁶ do kompetencji oficerskich sądów honorowych należały czyny żołnierzy stanowiące naruszenie wyłącznie zasad etyki oraz godności i honoru żołnierza (art. 17 ust. 4 u.d.w. z 2009). Innymi słowy, jeżeli czyn żołnierza godził jedynie w wartości etyczne, godność czy też honor żołnierza, to nie ponosił on odpowiedzialności dyscyplinarnej, lecz był rozpatrywany w oparciu o postanowienia tzw. wojskowego kodeksu honorowego (deontologicznego)²¹⁷. Tytułem jedynie zasygnalizowania (gdyż nie należy to do *meritum*) wskazać trzeba, że obowiązujący obecnie Kodeks honorowy żołnierza zawodowego WP stanowi efekt prac Konwentu Dziekanów Korpusu Oficerów Zawodowych WP. Pod względem technicznym, Kodeks ten stanowi załącznik do wydanego w oparciu o upoważnienie zawarte w art. 108a ustawy z 11.09.2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych²¹⁸, obwieszczenia MON z 03.03.2008 r.²¹⁹.

Kodeks honorowy mimo, iż został opracowany na podstawie delegacji ustawowej, nie posiada on mocy ustawy i nie stanowi tym samym źródła prawa dyscyplinarnego. Od kwietnia 2022 r., (tj. od wejścia w życie u.o.o.) zachowania nieliczące z godnością i postawą żołnierza postrzegać należy w kategorii zachowań naruszających dyscyplinę wojskową, za które żołnierza je popełniającego można ukarać dyscyplinarnie (co przesądza o wzroście punitywności i represyjności wojskowych przepisów dyscyplinarnych; o czym szerzej w II części dysertacji).

²¹⁶ Ustawa z 09.10.2009, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2009, nr 190, poz. 1474 ze zm. (dalej u.d.w. z 2009).

²¹⁷ Inaczej: A. Pietras, M. Kawecki, Ustawowe znamiona czynów zabronionych w części wojskowej kodeksu karnego w tabelach, Warszawa 2017, s. 19.

²¹⁸ Ustawa z 11.09.2003, o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz. U. 2003, nr 179, poz. 1750 ze zm. (dalej u.s.w.ż.z.).

²¹⁹ Załącznik do obwieszczenia Ministra Obrony Narodowej z 03.03.2008, Kodeks honorowy żołnierza zawodowego Wojska Polskiego, Dz. Urz. MON nr 5, poz. 55 (dalej Kodeks Honorowy).

Rozwój form oddziaływania oraz jurysdykcji wewnątrz-wojskowej (dyscyplinarnej czy honorowej) nie umniejsza relewancji zadań wojskowego prawa karnego materialnego a także sądownictwa wojskowego (sprawowanego w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej).

W oparciu o: katalog zadań wojskowego prawa karnego materialnego, jego cele, funkcję a także wysoki poziom autonomii SZ (które są kolektywem wyodrębnionym z ogółu społeczeństwa) określić można charakter prawny wojskowej odpowiedzialności karnej. Dla zapewnienia kompleksowości wywodu wspomnieć należy, że momentem bezprecedensowym w historii polskiego, wojskowego ustawodawstwa karnego było wejście w życie k.k. z 1969 r.

Do 01.01.1970 r. kwestię karno-wojskowe regulowały przepisy odpowiednio: w.k.k. z 1920 r., k.k.woj. z 1928 r., k.k.woj. z 1932 r. oraz k.k.W.P. z 1944 r. Wraz z opracowaniem i uchwaleniem k.k. z 1969 r. doszło do unifikacji wojskowego prawa karnego materialnego z powszechnym prawem karnym materialnym. Odtąd normy karno-wojskowe (z uwagi na ich materię) skodyfikowane zostały w autonomicznej części k.k., tj. w części wojskowej²²⁰. Praktyka ta w niezmiennym kształcie kontynuowana jest do dnia dzisiejszego. W obowiązującym k.k., materia wojskowa stanowi jedną z trzech części wyodrębnionych w ramach kodyfikacji karnej.

Przeprowadzona unifikacja wojskowych i powszechnych przepisów karnych materialnych nie miała większego wpływu na charakter prawny wojskowej odpowiedzialności karnej. Wojskową odpowiedzialność karną postrzegać należy jako odpowiedzialność o charakterze przede wszystkim represyjnym, w której orzekane wobec żołnierza formy reakcji karnej (czy to kary czy środki karne) stanowiące *primo* represyjne środki²²¹ przymusu państwowego,²²² których cel wiąże się ściśle z interesami SZ. Wojskowe prawo karne materialne jest zespołem przepisów, w oparciu o które wojskowe organy ścigania i sprawiedliwości prowadzą postępowania oraz orzekają sankcje karne wobec żołnierza – sprawcy przestępstwa wojskowego.

Kształtowanie i podnoszenie świadomości prawnej żołnierzy z zakresu znajomości wojskowego prawa karnego materialnego, wywołuje u nich potrzebę

²²⁰ Zob.: R. Góral, *Kodeks karny. Orzecznictwo...*, op. cit., s. 240- 267; K. Janczukowicz, *Kodeks karny z...*, op. cit., s. 787-869; K. Mioduski, *Część wojskowa ...*, 1971, op. cit., s. 649-716; J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Część wojskowa*, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1987, s. 491-576.

²²¹ J. Muszyński, *Prawo karne wojskowe państw socjalistycznych*, Warszawa 1967, s. 77.

²²² T. Leško, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe ...*, op. cit., s. 127-128; 130.

respektowania nie tylko karno-wojskowych regulacji prawnych, ale również i innych aktów normatywnych funkcjonujących w ramach wojska (np. regulaminów wojskowych) lub decyzji wydanych przez organy wojskowe. Przy określaniu charakteru prawnego wojskowej odpowiedzialności karnej materialnej duże znaczenie posiada poprawne rozumienie wszystkich aspektów oddziaływania prawa na zachowanie określonego podmiotu, w tym przypadku żołnierza.

Wprawdzie wojskowe prawo karne materialne oddziałuje na żołnierza przede wszystkim poprzez możliwość zastosowania wobec niego środka represyjnego w postaci sankcji karnej²²³ to podkreślić należy, że instrumenty te są ukierunkowane w głównej mierze na poprawę i wychowanie żołnierza-sprawcy; co z kolei akcentuje również aspekt wychowawczy wojskowej odpowiedzialności karnej.

Analizując charakter prawny wojskowej odpowiedzialności karnej pamiętać należy, że nie odznacza się ona znamieniem „powszechności”, które jest właściwe dla odpowiedzialności karnej ponoszonej w oparciu o przepisy części ogólnej i szczególnej k.k. (z pewnymi wyjątkami – np. art. 231 k.k.). Wojskowa odpowiedzialność karna ma charakter zamknięty, gdyż opiera się ona na tzw. podmiotach indywidualnych, enumeratywnie wskazanych w treści przepisu art. 317 k.k.

2.2 Przestępstwo wojskowe

Analiza przepisów części ogólnej, części wojskowej k.k. skłania do wniosku, że ustawodawca nie zdecydował się na zawarcie w niej kodeksowej, normatywnej definicji pojęcia „przestępstwa wojskowego”, tj. instytucji, do której *expressis verbis* odwołuje się literatura przedmiotu. Definicji tej próżno jest szukać także w innych niż wojskowa częściach k.k. Zatem „przestępstwo wojskowe” nie jest już terminem prawnym. Mimo to, ze względu na tradycję, ale i z przyczyn funkcjonalnych, przedmiotowa definicja przyjęła się w języku prawniczym. Odniesienie się do „przestępstwa wojskowego”, jako szczególnej formie „przestępstwa”, odnaleźć można w rozważaniach m.in.: S. Rybarczyka²²⁴, M. Czyżaka²²⁵, J. Muszyńskiego²²⁶,

²²³ J. Muszyński, *Prawo karne wojskowe państw ...*, op. cit., s. 77.

²²⁴ Zob.: S. Rybarczyk, *Zarys prawa wojskowego...*, op. cit., s. 60 i n.

²²⁵ Zob.: M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego ...*, op. cit. s. 187 i n.; M. Czyżak, *Pojęcie tzw. przestępstwa wojskowego ...*, op. cit., s. 13-23.

²²⁶ Zob.: J. Muszyński, *Wojskowe prawo karne materialne...*, op. cit., s. 178 i n.; J. Muszyński, *Prawo karne wojskowe państw...*, op. cit., s. 35 i n.; J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie ...*, op. cit. s. 11 i n.

I. Andrejewa²²⁷, K. Chałubińskiej-Jentkiewicz²²⁸, A. Ziółkowskiej²²⁹, S.M. Przyjemskiego²³⁰, L. Gardockiego²³¹, H. Popławskiego, R. Skarbka, Z. Szczurka²³²
H. Aratyna i A. Zawirskiego²³³.

Jak pokazuje historia *stricte* wojskowego ustawodawstwa karnego²³⁴, w polskich przepisach karno-wojskowych ugruntowaną praktyką było posługiwanie się terminem „przestępstwa wojskowego”, którego legalna definicja nie zawsze wymagała rekonstrukcji.

Do kategorii „przestępstwa wojskowego” choć bez określania jego desygnatów (tj. bez wskazywania jego definicji normatywnej) a także do pojęć „zbrodni i / lub występku wojskowego”, *expressis verbis* nawiązywały przepisy w.k.k. z 1920 r. oraz k.k.w. z 1928 r.

W w.k.k. z 1920 r. wzmianka o „przestępstwie wojskowym” zawarta była w następujących jednostkach redakcyjnych tegoż kodeksu: art. 1, art. 19, art. 20, art. 30, art. 39, art. 47 oraz art. 52. Ponadto, we wskazanej wojskowej kodyfikacji karnej, ówczesny ustawodawca posługiwał się również kategoriami skodyfikowanymi w niej jako: „zbrodnie lub występki wojskowe” (zob. w w.k.k. z 1920 r. przepisy zamieszczone w art.: 9, 10, 11, 26, 27 i 33); „zbrodnie wojskowe” (zob. w w.k.k. z 1920 r. przepisy zamieszczone w art.: 22, 23, 29, 30, 32, 42 i 46) lub „występki wojskowe” (zob. w w.k.k. z 1920 r. przepis art. 32). Podział „przestępstw” na zbrodnie i występki wojskowe przeprowadzony był z zastosowaniem kryterium rodzaju i wysokości sankcji przewidzianej za dany czyn. „Zbrodnią wojskową” były przestępstwa zagrożone: karą śmierci, domu karnego, więzienia lub twierdzy na czas powyżej 5 lat; natomiast „występkiem wojskowym” były przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności

²²⁷ I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1973, s. 430.

²²⁸ Zob.: K. Chałubińska-Jentkiewicz, *Przestępstwa wojskowe*, [w:] M. Czupryk, M. Karpiuk (red.), *Prawo wojskowe*, Warszawa 2015, s. 210 i n.

²²⁹ Zob.: A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a.....*, op. cit., s. 89-92.

²³⁰ Zob.: S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999, s. 105 i n.

²³¹ Zob.: L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2013, s. 2.

²³² Zob.: Z. Popławski, R. Skarbek, Z. Szczurek, *Prawo karne wojskowej i skarbowe*, Gdańsk 1983, s. 14.

²³³ Zob.: H. Aratyn, A. Zawirski, *Wojskowe prawo karne*, Warszawa 1960, s. 7.

²³⁴ Do *stricte* wojskowych k.k. zaliczyć należy: w.k.k. z 1920, k.k.w z 1928, k.k.w z 1932, k.k.W.P. z 1944.

w wymiarze do 5 lat²³⁵. Do „przestępstw wojskowych” w tzw. „odpowiednim zakresie” miały również zastosowanie ogólne zasady powszechnego prawa karnego²³⁶.

Co ciekawe, w trakcie obowiązywania w.k.k. z 1920 r. wykroczenia były pozostawione do ukarania dyscyplinarnego²³⁷.

Również i przepisy k.k.w. z 1928 r. odnosiły się w sposób bezpośredni do kategorii „przestępstwa wojskowego” (zob.: art. 1-6 k.k.w. z 1928 r.); przy czym w żadnej jednostce redakcyjnej tegoż kodeksu (tj. w żadnym jego artykule) nie umieszczono normatywnej definicji tego pojęcia. Odnosząc się do „przestępstwa wojskowego” ustawodawca niejednokrotnie ograniczył się tylko do wskazania, że: „Moc obowiązująca kodeksu niniejszego rozciąga się na przestępstwa wojskowe (...)” (zob.: art.: 1-6 k.k.w. z 1928 r.). Treść przepisu art. 7 przedmiotowego kodeksu, brzmiąca: „Postanowienia, które według kodeksu karnego z 1903 r. mają ogólne zastosowanie do zbrodni i występków (...) stosują się odpowiednio do zbrodni i występków wojskowych przewidzianych kodeksem niniejszym (...)” pozwalała na przyjęcie wniosku, że penalizowane w k.k.w. z 1928 r. przestępstwa wojskowe dzieliły się na zbrodnie wojskowe i występki wojskowe. Co ciekawe, w omawianej wojskowej kodyfikacji karnej ustawodawca nie wskazał jednoznacznie według jakiego kryterium podziału klasyfikacja ta miałaby być dokonywana. Określono jedynie, że: „(...) Występkami wojskowymi są także przestępstwa zagrożone karą aresztu wojskowego” (art. 7 k.k.w. z 1928 r.).

Posłużenie się przez ustawodawcę w przepisie art. 7 k.k.w. z 1928 r. przy próbie określenia czym jest „występek wojskowy” – słowem „także” – sugeruje, że dla określenia kryterium odróżniającego „występki wojskowe” od „zbrodni wojskowych” odwołać się należało nie tylko do treści innego przepisu niż przepis art. 7 k.k.w. z 1928 r., ale przede wszystkim do treści innego niż k.k.w. z 1928 r. – aktu prawnego (czy to karnego czy karno-wojskowego). Co więcej, słowo „także” pozwalało na przyjęcie założenia, że zawarty w innym akcie prawnym podział przestępstw na „występki” i „zbrodnie”, przeprowadzony został z zastosowaniem kryterium rodzaju

²³⁵ W. Makowski, Komentarz do §1 Postanowień wstępnych, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 71.

²³⁶ W. Makowski, Komentarz do §2 Postanowień wstępnych, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 82.

²³⁷ Ibidem, s. 81.

sankcji przewidzianej za dany czyn; przy czym w akcie tym sankcja w postaci „kary aresztu wojskowego” nie występowała.

Zatem dla określenia czym była „zbrodnie wojskowa” oraz „występek wojskowy” z k.k.w. z 1928 r. można było subsydiarnie posłużyć się albo przepisami kodeksu karnego z 1903 r. (dodać należy, że był to powszechny rosyjski k.k.) albo przepisami w.k.k. z 1920 r. (gdyż mimo jego charakteru nie posłużono się w nim karą aresztu wojskowego).

Za słusznością pierwszego stanowiska przemawiała *expressis verbis* sama treść przepisu art. 7 k.k.w. z 1928 r. zacytowana powyżej. W myśl przedmiotowego przepisu ogólne postanowienia dotyczące zbrodni i występków zawarte w (rosyjskim) kodeksie karnym z 1903 r. miały odpowiednie zastosowanie do zbrodni wojskowych i występków wojskowych z k.k.w. z 1928 r. Z uwagi jednak na brak dostępu do postanowień (rosyjskiego) kodeksu karnego z 1903 r. dalsze prowadzenie rozważań zmierzających do ustalenia jakie czyny na gruncie k.k.w. z 1928 r. były „zbrodnią wojskową”, a jakie „występkiem wojskowym” jest niemożliwe.

Drugi wskazany powyżej pomysł zakładał, że dla określenia granicy między „występkiem wojskowym” a „zbrodnią wojskową” z k.k.w. z 1928 r. subsydiarnie posłużyć się można było postanowieniami w.k.k. z 1920 r. Było to możliwe z uwagi na daty obowiązywania tychże aktów prawnych, tj. w.k.k. z 1920 r. i k.k.w. z 1928 r. Zauważyć należy, że w.k.k. z 1920 r., w którym w „Postanowieniach wstępnych” (konkretnie w §1 tych postanowień) zawarto normatywną definicję zarówno „zbrodni wojskowej” jak i „występku wojskowego” (o czym była już mowa) obowiązywał od 22.07.1920 r. do 01.01.1937 r.²³⁸, czyli przez 17 lat. W tym czasie zarówno wszedł w życie jak i został uchylony k.k.w. z 1928 r. Obowiązywał on bowiem od 01.08.1928 r. do 31.12.1932 r., czyli przez nieco ponad 4 lata.

Subsydiarne stosowanie postanowień w.k.k. z 1920 r., w przedmiocie określenia normatywnych desygnatów pojęć „zbrodni wojskowej” i „występku wojskowego” z k.k.w. z 1928 r. dałoby podstawy do przyjęcia, że „zbrodnią wojskową” byłyby przestępstwa zagrożone: karą śmierci, domu karnego, więzienia lub twierdzy na czas powyżej 5 lat (zob.: §1 w.k.k. z 1920 r.); natomiast „występkiem wojskowym” byłyby przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności w wymiarze do 5 lat

²³⁸ Zauważyć należy, że w.k.k. z 1920 został uchylony na mocy Dekretu Prezydenta RP z 29.09.1936, Przepisy wprowadzające prawo o ustroju sądów wojskowych oraz kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 538 ze zm., który wszedł w życie 01.01.1937.

(zob.: §1 w.k.k. z 1920 r.) a także przestępstwa zagrożone karą aresztu wojskowego (art. 7 k.k.w. z 1928 r.).

Wprawdzie skazane stanowisko, ze względu na czas obowiązywania wojskowych kodyfikacji karnych z 1920 r. i 1928 r. – miało rację bytu, to z uwagi jednak na treść przepisu art. 7 k.k.w. z 1928 r. należało uznać je za błędne.

W systemie wojskowego prawa karnego, legalna definicja pojęcia „przestępstwa wojskowego” po raz pierwszy pojawiła się w k.k.woj. z 1932 r. W przepisie art. 1 tego kodeksu wskazano, że: „Przestępstwem wojskowym jest czyn zabroniony pod groźbą kary w części szczególnej kodeksu karnego wojskowego”. Zawężenie kategorii „przestępstw wojskowych” jedynie do czynów penalizowanych w wojskowej regulacji karnej spowodowało, że „przestępstwo wojskowe” było kategorią *stricte* kodeksową. Podobnie jak w czasie obowiązywania kodyfikacji karno-wojskowych z 1920 i 1928 r., również i w czasie obowiązywania k.k.woj. z 1932 r. (tj. między 01.01.1933 r. a 29.09.1944 r.) „przestępstwo wojskowe” mogło być albo „zbrodnią wojskową” (jeżeli zagrożone ono było karą śmierci lub więzienia powyżej 5 lat) albo „występkiem wojskowym” (jeżeli zagrożone ono było inną karą zasadniczą niż kara śmierci lub więzienia powyżej 5 lat – art. 2 k.k.woj. z 1932 r.). Zatem zastosowany w k.k.woj. z 1932 r. podział „przestępstw wojskowych” na „zbrodnie wojskowe” i „występki wojskowe” opierał się na kryterium rodzaju i wysokości sankcji przewidzianej za dany czyn (czyli na kryterium zawartym uprzednio w w.k.k. z 1920 r.).

Legalną definicję „przestępstwa wojskowego” zawierał również k.k.W.P. z 1944 r. Była ona zawarta w przepisie art. 8 tego kodeksu i zgodnie z jego treścią „przestępstwem wojskowym” był: „(...) czyn, zabroniony pod groźbą kary w części szczególnej niniejszego kodeksu”, czyli penalizowany w przepisach art. 85-187 (zawierających katalog przestępstw wojskowych)²³⁹. Formalną koncepcję przestępstwa wojskowego, uzupełniały elementy materialne (wskazane w przepisie art. 8 i art. 7 k.k.W.P. z 1944 r.), dające możliwość (w sytuacji zaistnienia tzw. przypadku mniejszej wagi) uznania czynu sprawcy za przewinienie dyscyplinarne, co bezpośrednio akcentowało materialny element „przestępstwa wojskowego”²⁴⁰.

²³⁹ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 8 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 37.

²⁴⁰ Zob.: J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 7 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 36-37.

W k.k.W.P. z 1944 r. podział „przestępstw wojskowych” na „zbrodnie wojskowe” oraz „występki wojskowe” przeprowadzony został z zastosowaniem kryterium rodzaju i wysokości sankcji przewidzianej za dany czyn (czyli kryterium, którym uprzednio posłużono się w wojskowych kodyfikacjach karnych z 1920 r. i 1932 r.). „Zbrodnią wojskową” były „przestępstwa wojskowe” zagrożone karą śmierci lub więzienia powyżej 5 lat. Natomiast „występkiem wojskowym” były „przestępstwa wojskowe” zagrożone innymi karani zasadniczymi niż kara śmierci lub więzienia powyżej 5 lat (art. 10 k.k.W.P. z 1944 r.)²⁴¹.

W oparciu o wskazane powyżej, poszczególne przepisy *stricte* wojskowych kodyfikacji karnych, stwierdzić należy, że normatywna definicja pojęcia „przestępstwa wojskowego” posiadała ugruntowaną tradycję legislacyjną w systemie wojskowego prawa karnego i z uwagi na jego specyfikę (tj. podmiot oraz przedmiot ochrony / zamachu przestępnego) definicja ta posiadała rację bytu. Dlatego, jako błąd ocenić należy odejście od tej praktyki w trakcie unifikacji wojskowego prawa karnego z powszechnym prawem karnym, która nastąpiła w 1969 r. Wraz z wejściem w życie k.k. z 1969 r., tj. od 01.01.1970 r. z systemu wojskowego prawa karnego (uregulowanego odąd jako część składowa powszechnego prawa karnego) usunięto całkowicie normatywną definicję pojęcia „przestępstwa wojskowego”. W konsekwencji spowodowało to konieczność jej wyinterpretowania w oparciu o poszczególne przepisy powszechnego prawa karnego, umieszczone w części ogólnej k.k. z 1969 r.

Praktyka ta kontynuowana jest również na płaszczyźnie obowiązującego k.k. Zatem uznać należy, że wraz z unifikacją norm karno-wojskowych z normami powszechnego prawa karnego z systemu prawa karnego *sensu largo* trwale usunięto definicję „przestępstwa wojskowego”. Stąd też, celem objaśnienia czym „przestępstwo wojskowe” jest (na zasadzie subsydiarności) należy: (1) posłużyć się normatywną definicją pojęcia „przestępstwa” (powszechnego) wyinterpretowaną z przepisów części ogólnej k.k., (2) odnieść ją do płaszczyzny wojskowej odpowiedzialności karnej z uwzględnieniem indywidualnego podmiotu oraz szczególnego przedmiotu ochrony lub zamachu przestępnego, jaki jest charakterystyczny dla tej płaszczyzny.

Możliwość zastosowania takiego sposobu wnioskowania wynika z zależności zachodzącej między „przestępstwem” (powszechnym) a „przestępstwem wojskowym”.

²⁴¹ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 10 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 38-39.

Bowiem: „Przy określaniu przestępstwa wojskowego należy brać za punkt wyjściowy ogólne pojęcie przestępstwa. Przestępstwa wojskowe, podobnie jak wszelkie inne przestępstwa (...) stanowią (...) zamach na ustrój (...) i (...) ład prawny. [Dlatego – S.Ch.] Podstawowe cechy określające przestępstwo w ogóle są właściwe również przestępstwom wojskowym. Przestępstwo wojskowe jest szczególnym rodzajem przestępstwa w ogóle”²⁴².

W konsekwencji określenie desygnatów normatywnej definicji pojęcia „przestępstwa wojskowego” w pierwszej kolejności wymaga ustalenia w oparciu o wybrane przepisy części ogólnej k.k. czym jest „przestępstwo” (powszechne). W tym celu odwołać się należy do dyspozycji następujących przepisów k.k.: art. 1, art. 2, art. 7, art. 9 oraz art. 115 §1. Ich łączna analiza pozwala na przyjęcie, że „przestępstwem” (powszechnym) jest czyn człowieka zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, określającą jego znamiona, jest to czyn bezprawny, zawiniony o stopniu społecznej szkodliwości wyższej niż znikoma²⁴³. Definicja ta składa się z: elementu formalnego (jako, że „przestępstwo” jest: czynem zabronionym pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia, określającą jego znamiona) oraz elementu materialnego (który widoczny jest konieczności, by społeczna szkodliwość „przestępstwa” była wyższa niż znikoma)²⁴⁴.

Rekonstruuując definicję „przestępstwa wojskowego” w następnej kolejności trzeba definicję „przestępstwa” (powszechnego) zestawzić z cechami charakterystycznymi dla wojskowej odpowiedzialności karnej, tj. z indywidualnym podmiotem (art. 317 §1-2 k.k.) oraz szczególnym przedmiotem ochrony / zamachu przestępnego.

Zatem „przestępstwo wojskowe” to czyn żołnierza lub pracownika wojska, zabroniony pod groźbą kary przez karno-wojskowe przepisy zawarte w ustawie obowiązującej w czasie jego popełnienia, określającej jego znamiona, jest to czyn zawiniony, bezprawny, o stopniu społecznej szkodliwości wyższej niż znikomy.

Zgodnie z elementem formalnym proponowanej definicji „przestępstwa wojskowego”, przestępstwem tym jest czyn zabronionym pod groźbą kary przez karno-

²⁴² W.M. Czchikwadze, *Radzieckie prawo karne wojskowe. Część ogólna*, Warszawa 1952, s. 139.

²⁴³ Zob. J. Ziewiński, *Pojęcie przestępstwa*, [w:] E. Motyka, M. Szadkowski, J. Ziewiński, *Nauczanie prawa w wojsku. Materiały dla pracowników wojska*, Warszawa b.r.p., s. 179-183.

²⁴⁴ Zob.: V. Konarska-Wrzosek, A. Marek, *Prawo...*, 2019, op. cit., s. 94-95; J. Lachowski, A. Marek (red.), *Prawo karne. Zarys...*, op. cit., s. 73-75; Cz. Zbroja, *Pojęcie przestępstwa*, [w:] T. Leśko (red.), *Nauczanie prawa w wojsku. Materiały dla kadry zawodowej*, Warszawa 1986, s. 219-221.

wojskowe przepisy zawarte w ustawie obowiązującej w czasie jego popełnienia, określającej jego znamiona. Kształt elementu formalnego przedmiotowej definicji nie jest przypadkowy. Zauważyć bowiem należy, że przepisy karno-wojskowe penalizujące „przestępstwa wojskowe” w aktualnym stanie prawnym są również zawarte w ustawach szczególnych (zob. art. 694 u.o.o.).

Ponadto, zawężenie „przestępstw wojskowych” jedynie do czynów penalizowanych w części szczególnej części wojskowej k.k. (czyli analogicznie jak ma to miejsce przy „przestępstwie skarbowym” z k.k.s.), przy obecnym braku racjonalności ustawodawcy, ilości wprowadzonych lub nowelizowanych przez niego przepisów, a także tempie dokonywania tych zmian wydaje się być rozwiązaniem zbyt wąskim, żeby nie powiedzieć, że bezzasadnym.

Zatem zakwalifikowanie czynu, jako „przestępstwa wojskowego”, zależy od kumulatywnego: (1) wystąpienia wymogów właściwych dla „przestępstwa” (powszechnego); (2) wystąpienia cech charakterystycznych dla wojskowej odpowiedzialności karnej, tj. konieczności, by czyn popełniony był przez podmiot indywidualny wskazany w przepisie art. 317 §1-2 k.k.; (3) musi godzić w wartości czy dobra relewantne z punktu widzenia służby wojskowej, objęte ochroną karno-wojskową.

Zatem z ogólnej klasy czynów zabronionych, „przestępstwo wojskowe” wyróżnia się 2 dodatkowymi cechami: zakaz karny musi być opisany w przepisie wchodzącym w skład wojskowego prawa karnego, a także nie bez znaczenia są szczególne właściwości podmiotu sprawczego²⁴⁵.

Brak któregośkolwiek z wyżej wskazanych elementów powoduje, że czyn żołnierza nie jest „przestępstwem wojskowym” a: „przestępstwem” (powszechnym), „przestępstwem skarbowym” czy innym rodzajem czynu zabronionego (np. wykroczeniem).

„Przestępstwo wojskowe” jest szczególnym rodzajem „przestępstwa” (powszechnego). Przyjęcie innego stanowiska i uznanie „przestępstwa wojskowego” za byt całkowicie autonomiczny i niezależny od „przestępstwa” (powszechnego), doprowadziłoby do dualizmu prawnego, przewidzianego: oddzielnie dla „przestępstwa wojskowego” i oddzielnie dla „przestępstwa” (powszechnego)²⁴⁶.

²⁴⁵ Zob.: J. Muszyński, *Wojskowe prawo karne*, [w:] L. Łustacz (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym. Praca zbiorowa*, Warszawa 1964, s. 149-150.

²⁴⁶ J. Muszyński, *Prawo karne wojskowe...*, po. cit., s. 36.

Mimo to, jako postulat *de lege ferenda* rozważyć należy ponowne wprowadzenie do systemu prawa karnego *sensu largo* definicji „przestępstwa wojskowego”. Przemawia za tym nie tylko historyczny rodowód tego pojęcia czy cechy właściwe jedynie dla wojskowej odpowiedzialności karnej. Propozycja ta jest zasadna również z uwagi na uwarunkowania systemowe. Zauważyć bowiem należy, że w systemie prawa karnego *sensu largo* obok definicji „przestępstwa” (powszechnego) występuje również właściwa dla odpowiedzialności karnej skarbowej – definicja „przestępstwa skarbowego” (art. 53 §2 ustawy z 10.09.1999, Kodeks karny skarbowy²⁴⁷). Jej *ratio legis* uzasadnia charakter odpowiedzialności karno-skarbowej, która w systemie prawa karnego *sensu largo* funkcjonuje jako jego szczególna dziedzina, wyodrębniona z uwagi na kryterium przedmiotowe. Z tej przyczyny, a także z uwagi na: względy systemowe, chęć ujednoczenia praktyki i zapewnienia powszechnej dostępności rozumienia treści prawa karno-skarbowego, w regulacji tej (na wzór przepisu art. 115 k.k.) zawarto karno-skarbowy słowniczek pojęć, w którym umieszczono m.in. formalne kryteria dwupodziału deliktów skarbowych na „przestępstwa skarbowe” i „wykroczenia skarbowe”.²⁴⁸

²⁴⁷ Ustawa z 10.09.1999, Kodeks karny skarbowy, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1301 (dalej k.k.s.).

²⁴⁸ L. Wilk, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] L. Wilk, J. Zagrodnik (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis 2021, teza 1, 3.; G. Skowronek, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] G. Skowronek, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis 2020, teza 3; F. Prusak, *I. Separacja prawa karnego skarbowego*, [w:] M. Bojarski (red.), *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, Warszawa 2014, s. 6-12; zob. też: S. Baniak, *Przestępstwa i wykroczenia skarbowe*, [w:] S. Baniak, *Prawo karne skarbowe*, Toruń 2001, s. 27-39; T. Grzegorzcyk, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] T. Grzegorzcyk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 209; T. Grzegorzcyk, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] T. Grzegorzcyk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 210-211; T. Stępień, K. Stępień, *krótka charakterystyka unormowań części szczególnej*, [w:] T. Stępień, K. Stępień, *Przestępstwa i wykroczenia skarbowe*, Toruń 2000, s. 22; T. Grzegorzcyk, *Przestępstwo skarbowe*, [w:] T. Grzegorzcyk, *Prawo karne skarbowe*, Kraków 1997, s. 68-69; P. Kadras, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] P. Kadras, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 569; P. Kadras, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] P. Kadras, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 569; T. Oczkowski, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] I. Zgoliński (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 275; T. Oczkowski, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] I. Zgoliński (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 275-278; A. Piaseczny, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] A. Wielgolewska, A. Piaseczny, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 150-151; A. Piaseczny, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] A. Wielgolewska, A. Piaseczny, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 150-151; M. Błaszczuk, *Pojęcie przestępstwa skarbowego i wykroczenia skarbowego*, [w:] M. Zdrojewska, M. Błaszczuk, *Kodeks karny skarbowy*, Warszawa 2011, s. 15-17; T. Grzegorzcyk, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] T. Grzegorzcyk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 206-207; T. Grzegorzcyk, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] T. Grzegorzcyk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 207-209; W. Kotowski, B. Kurzępa, *Definicja „przestępstwa skarbowego”*, [w:] W. Kotowski, B. Kurzępa, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 250; W. Kotowski, B. Kurzępa, *Definicja „wykroczenia skarbowego”*, [w:] W. Kotowski, B. Kurzępa, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 254; L. Wilk, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] J. Zagrodnik, L. Wilk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 209-210; L. Wilk, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] J. Zagrodnik, L. Wilk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 209-210; F. Prusak, *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Kraków 2006,

Szczególną dziedziną prawa karnego jest również odpowiedzialność karno-wojskowa²⁴⁹, która została wyodrębniona z uwagi na kryterium mieszane, tj. podmiotowo-przedmiotowe. Już sama ta okoliczność uzasadnia zgłaszany w tej części dysertacji postulat *de lege ferenda*, by np. do części ogólnej części wojskowej k.k. wprowadzić definicję „przestępstwa wojskowego”²⁵⁰.

s. 534-536; F. Prusak, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Kraków 2006, s. 536-539.

²⁴⁹ O tym, że prawo karne wojskowe nie stanowi odrębnej gałęzi prawa pisał m.in.: J. Muszyński, *Prawo karne wojskowe – pozycja, zadania i zakres*, WPP 1966, nr 4, s. 401-419; L. Lernell, *O niektórych aspektach problematyki teoretycznej wojskowego prawa karnego*, WPP 1963, nr 1, s. 21.

²⁵⁰ Więcej na ten temat: A. Ziółkowska, S. Chomicki, *Przestępstwo wojskowe szczególnym rodzajem przestępstwa?*, niepubl.

Rozdział 3 *Stricte* wojskowe kary kryminalne

3.1 Zagadnienia wstępne

Jednym z centralnych zagadnień doktryny wojskowego prawa karnego (obok problematyki „przestępstwa wojskowego”) jest kwestia formy reakcji karnej orzekanej w ramach odpowiedzialności karno-wojskowej wobec żołnierza, czyli problematyka związana przede wszystkim z karą kryminalną²⁵¹. Jej wielopłaszczyznowy charakter nie sprzyja wypracowaniu kompleksowej definicji „kary kryminalnej”, czyli takiej, która odnosiłaby się do wszystkich aspektów z nią związanych²⁵². Nie mniej jednak na przestrzeni lat nieustannie podejmowane były i nade są próby udzielenia odpowiedzi na pytanie: czym jest kara kryminalna?

Ramy opracowania oraz zakres merytoryczny przedmiotowego rozdziału, nie pozwalają jednak na dokonanie pogłębionej analizy na ten temat. Dlatego poczynione poniżej rozważania odnośnie pojęcia „kary kryminalnej” ujęto syntetycznie.

Z uwagi na różnorodność funkcjonujących w ramach systemu prawa karnego *sensu largo* definicji „kary kryminalnej” zauważyć należy, że jest ona objaśniana w różny sposób, poprzez np.: akcentowanie jej odwetowego charakteru²⁵³, podkreślanie jej istoty jako, że: „(...) kara jest i była zawsze represją”²⁵⁴ czy też wskazywanie, że jej orzeczenie skutkuje zadaniem dolegliwości osobistej sprawcy przestępstwa²⁵⁵.

Ponadto, w literaturze przedmiotu spotkać można także definicje „kary kryminalnej”, w których ich autorzy: na pierwszy plan wysuwają rolę państwa, jako aparatu dysponującego i rozporządzającego przedmiotowym instrumentem reakcji karnej²⁵⁶; lub też „karę kryminalną definiuje się z zastosowaniem fundamentalnych zasady prawa karnego”²⁵⁷.

²⁵¹ O karze kryminalnej, jako środka represyjnym pisał m.in.: J. Muszyński, *Prawo karne wojskowe państw...*, op. cit., s. 77

Ponadto w nauce prawa karnego zwraca się również uwagę na to, że represyjny charakter posiadają także środki karne, zob.: Wyrok SN z 23.07.2009, V KK 124/09, LEX 519632.

²⁵² Definicje „kary kryminalnej” na przestrzeni lat zaproponowali m.in.: I. Andrejew, *Polskie prawo karne ...*, op. cit., s. 228; A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2012, s. 188; A. Gubiński, *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1986, s. 121; A. Marek, *Funkcje kary pozbawienia wolności na tle zmian polityki kryminalnej*, [w:] S. Lelental (red.), G. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu Karnego Wykonawczego*, Białystok 2009, s. 231;

²⁵³ J. Makarewicz, *Prawo karne ogólne*, Kraków 1914, s. 235.

²⁵⁴ S. Pławski, *Prawo penitencjarne*, Warszawa 1968, s. 27.

²⁵⁵ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 158.

²⁵⁶ J. Śliwowski, *Prawo karne część II. Kara*, Toruń 1968, s. 8.

²⁵⁷ M. Cieślak, *Polskie prawo karne...*, op. cit., s. 433.

Spośród całego katalogu definicji „kary kryminalnej” zawartych w literaturze przedmiotu najbardziej kompleksowa zdaje się być jednak definicja zaproponowana przez V. Konarską-Wrzosek. Propozycja Autorki, brzmiąca: „Kara kryminalna – to przewidziany w przepisie prawnokarnym ujemny typ reakcji ze strony państwa na zawiniony czyn zabroniony przez prawo karne, polegający na zadawaniu celowej dolegliwości jego sprawcy przez organy wyposażone w przymiot niezawisłości, który przynosi rezultaty całkowicie lub częściowo zgodne, a niekiedy sprzeczne z przyjętymi założeniami”²⁵⁸ – odnosi się do wszystkich najważniejszych dla kary kryminalnej elementów.

Rozważania dotyczące zakresu merytorycznego pojęcia „kary kryminalnej” w ogóle, odnieść również należy do *stricte* wojskowej „kary kryminalnej”, czyli do kary orzekanej w ramach odpowiedzialności karno-wojskowej wobec żołnierza.

3.1.1 System wojskowych form reakcji karnej

Analizę *stricte* wojskowych form reakcji karnej stosowanych względem żołnierza należy poprzedzić uwagą, że formy reakcji karnej zawarte w części wojskowej k.k. nie są jedynymi możliwymi instrumentami oddziaływania karnego, jakie można zastosować względem żołnierza do walki z przestępczością w wojsku. Przez system kar stosowanych wobec żołnierza, rozumieć należy: „(...) całokształt środków represji karnej przewidzianych w danym ustawodawstwie karnym do walki z przestępczością, z uwzględnieniem podziału na rodzaje i postacie, z określeniem rozmiarów (dolnych i górnych granic) danego rodzaju środka represyjnego oraz zasad wymiaru kary za poszczególne przestępstwa”²⁵⁹.

Postrzegany w ten sposób system kar jest nie tylko elastycznym zbiorem, który w drodze nowelizacji można zmodyfikować. Przesądza on również o stopniu intensywności penalizacji karnej oraz o możliwości stosowania względem żołnierza form reakcji karnej przewidzianych w części ogólnej i części szczególnej k.k., z jednoczesnym poszanowaniem odrębności przewidzianych kodeksowo wobec kolektywu wojskowego (zob. np. szczególne zasady wykonywania kary ograniczenia wolności wobec żołnierzy – przepis art. 323 k.k.).

²⁵⁸ V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002, s. 30.

²⁵⁹ J. Muszyński, *Wojskowe prawo karne materialne...*, op. cit., s. 202.

W obowiązującym k.k. (zarówno w jego części powszechnej jak i części wojskowej) zawarto katalog środków represyjnego oddziaływania karnego (zob.: przepisy art.: 32, 39, 322 i 324).

W sankcjach karnych przepisów części szczególnej, części wojskowej k.k. penalizujących określone typy przestępstw wojskowych, występują zróżnicowane (co do postaci oraz wysokości) formy kar kryminalnych. Z uwagi na zależności zachodzące między poszczególnymi środkami represyjnego oddziaływania karnego (gdyż niektóre z nich można orzekać obok siebie, inne zaś wykluczają się wzajemnie²⁶⁰) właściwe posługiwanie się nimi wymaga odpowiedniej ich systematyzacji (tj. podziału). Całokształt środków represyjnego oddziaływania karnego stosowanych wobec żołnierza podzielić można na: kary oraz środki karne. W każdej z tych kategorii występują instrumenty mające zastosowanie do ogółu społeczeństwa (w tym również do żołnierza) a także instrumenty *stricte* wojskowe (czyli takie, które można orzec wyłącznie względem żołnierza). Między innymi dlatego „wojskowe formy reakcji karnej” rozpatrywać należy:

- w ujęciu *sensu largo* – jako formy reakcji karnej przewidziane zarówno przez powszechne jak i wojskowe prawo karne, które można orzec wobec wszystkich podmiotów prawa karnego wojskowego, czyli wobec żołnierza oraz pracownika wojska (np. kara pozbawienia wolności)

oraz

- w ujęciu *sensu stricto* – jako formy reakcji karnej przewidziane tylko przez wojskowe prawo karne, które można orzec jedynie wobec żołnierza – np. kara aresztu wojskowego czy środek karny w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej.

Z uwagi na zakres merytoryczny oraz ramy niniejszego opracowania, optyka przedmiotowego rozdziału skupiona została jedynie na *stricte* wojskowych formach reakcji karnej.

3.1.2 Istota wojskowych form reakcji karnej

Rozważania w przedmiocie istoty *stricte* wojskowych form reakcji karnej przeprowadzono w oparciu o analizę istoty jedynie *stricte* wojskowych kar kryminalnych.

²⁶⁰ Kumulatywnie nie można orzekać np.: kary aresztu wojskowego i kary pozbawienia wolności. Zob. D. Kala i M. Klubińska, Kara łączna..., s. 76; postanowienie SN z dnia 14 września 2017 r., sygn. I KZP 6/17 i uchwała 7 sędziów SN z dnia 25 stycznia 2018 r., sygn. I KZP 11/17.

Wynika to z faktu, że rozważania te z powodzeniem odnieść również można do istoty *stricto* wojskowych środków karnych.

Określenie istoty form reakcji karnej stosowanych w wojsku, warto rozpocząć od syntetycznego odniesienia się do historii kary w ogóle. Kara, jako forma praktyki społecznej stosowana była od początku dziejów ludzkości²⁶¹. Poglądy oraz teorie na temat „kary” skryształizowane zostały zanim wyznaczono desygnaty pojęcia „przestępstwa”²⁶². Dlatego, historyczny rodowód kar w rozumieniu *sensu largo* (które pierwotnie stanowiły reakcję obronną wspólnoty przed działaniem jednostki jej zagrażającej) jest znacznie wcześniejszy niż wykształcenie się państwa oraz prawa. Kara sądowa pojawiła się dopiero z powstaniem struktury państwowej i uchwaleniem obowiązującego w nim prawa²⁶³.

Wraz z rozwojem doktryny powszechnego oraz wojskowego prawa karnego powstało wiele teorii i poglądów na temat celów i zadań (tj. funkcji) kary sądowej²⁶⁴. Znaczna większość z nich już przyczyniła się do ewolucji nauki prawa karnego, co przesądza przede wszystkim o ich historycznym walorze. Między innymi dlatego, a także z uwagi na zakres merytoryczny przedmiotowego rozdziału, zbędnym zdaje się być przegląd oraz głębsza analiza teorii i poglądów dotyczących funkcji kary sądowej. Warto jedynie wspomnieć, że w doktrynie polskiego prawa karnego, co do kwestii funkcji kary sądowej, występuje wyraźna polaryzacja stanowisk. Jest ona widoczna m.in. w rozbieżności poglądów na temat elementu „odwetu / odpłaty” kary sądowej. Z jednej bowiem strony, w nauce prawa karnego spotkać można poglądy zakładające, że kara sądowa nie zawiera w sobie elementu „odwetu / odpłaty”, a jej istota zawiera się w konieczności zapewnienia społeczeństwu ochrony przed jednostką mu zagrażającą²⁶⁵.

Wyraźnie odmienny punkt widzenia reprezentowany jest w ramach koncepcji zakładającej, że kara sądowa zawiera jednak w swej istocie pierwiastek odwetu / odpłaty,

²⁶¹ I. Dziekońska, *Kara*, Warszawa 1963, s. 5-49.

²⁶² Zob.: L. Lernell, *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961, s. 236; B. Wróblewski, *Penologia. Socjologia kar*, Wilno 1926, s. 4.

²⁶³ Tak: T. Leśko, *System kar sądowych...*, op. cit., s. 26; E.S. Rappaport, *Polityka kryminalna*, Łódź 1948, s. 35.

²⁶⁴ Zob. np.: K. Opalek, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962, s. 348; W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego*, t. II, Kraków 1934, s. 26; C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1959, s. 278-293.

²⁶⁵ Tak: K. Buchała, *Dyrektywy sądowego wymiaru kary*, Warszawa 1964, s. 1-12.

natomiast jej cele (a także zadania) determinowane są wymogami prewencji indywidualnej (tj. szczególnej) oraz generalnej (tj. ogólnej)²⁶⁶.

Bardziej zasadne zdaje się być drugie ze wskazanych stanowisk dotyczące kwestii funkcji kary sądowej. Zauważyć należy, że kary (jak i inne formy reakcji karnej) wymierza się „za popełnienie przestępstwa”, co z kolei *expressis verbis* prowadzi do wniosku, że kara sądowa zawiera jednak w swej istocie pierwiastek odwetu / odpłaty. Wprawdzie: „Dziś niechętnie przyznajemy się do tego, że u podłoża kary leży zemsta społeczna, że kara sama w sobie jest odwetem. Ale tak jest w rzeczywistości”²⁶⁷; jest to fakt. Dlatego: „Patrząc na wymiar sprawiedliwości realistycznie, trzeba się liczyć z tym, że kara jest [przede wszystkim – S.Ch.] (...) odpłatą za przestępstwo (...)”²⁶⁸, której zastosowanie prowadzi dopiero do: po pierwsze, ochrony określonego kolektywu (tj. społeczeństwa lub wojska) przed jednostką mu zagrażającą, po drugie, do oddziaływania prewencyjno-wychowawczego, realizowanego w wymiarze indywidualnym oraz generalnym.

Cechą charakterystyczną *stricte* wojskowych form reakcji karnej jest okoliczność, że powodują one skutki na płaszczyźnie stosunku służbowego zachodzącego między żołnierzem w czynnej służbie wojskowej a kolektywem wojska (za wyjątkiem wojskowego środka karnego w postaci degradacji, jeżeli jest on orzekany wobec: żołnierza rezerwy pasywnej – zob. np.: art. 238 ust. 1 u.o.o. lub żołnierza w stanie spoczynku – zob. np.: art. 238 ust. 2 u.o.o.). Zasada ta ma swój materialny oraz formalny wyraz. Pierwszy z nich widoczny jest już w samej treści *stricte* wojskowej kary kryminalnej – tj. kary aresztu wojskowego. Jej orzeczenie prowadzi *de facto* do konieczności zmiany przez żołnierza miejsca dalszego pełnienia / odbywania przez niego służby wojskowej z jednostki wojskowej na zakład penitencjarny przystosowany do wykonywania kary aresztu wojskowego. Wraz z uprawomocnieniem się wyroku skazującego, w którym orzeczono karę aresztu wojskowego informacja o tym jest zamieszczana w Krajowym Rejestrze Karnym (KRK)²⁶⁹. Wpis ten, stanowiący formalny

²⁶⁶ Tak: W. Świda, *Prawo karne, część ogólna*, Warszawa 1966, s. 260; I. Andrejew, *W drodze do nowego kodeksu karnego*, PiP 1966, nr 2, s. 202; S. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946, s. 434-435; S. Pławski, *Prawo penitencjarne*, Warszawa 1964, s. 15, 31; E.S Rappaport, *Wybrane zagadnienia nowoczesnej polityki kryminalnej (XX wieku)*, Łódź 1960, s. 112-117; a także w późniejszym okresie swej działalności naukowej również i L. Lernell, *Z zagadnień marksowskiej teorii kary*, PPen. 1964, nr 1, s. 3-27; L. Lernell, *Podstawy nauki polityki kryminalnej*, Warszawa 1967, s. 454-456.

²⁶⁷ S. Pławski, *Prawo...*, 1964, op. cit., s. 31.

²⁶⁸ I. Andrejew, *W drodze do nowego...*, op. cit., s. 202.

²⁶⁹ Do czasu uprawomocnienia się wyroku skazującego, a także przez cały okres prowadzenia postępowania przygotowawczego / wyjaśniającego – informacja o tym widnieje w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS).

wyraz wskazanej powyżej zasady, ma znaczenie i to nie tylko ewidencyjne. Fakt orzeczenia kary sądowej, jaką jest kara aresztu wojskowego, może być relewantny również na przyszłość, czyli, po odbyciu kary (np. recydywa) a także, co do zasady, wywiera on skutki aż do czasu zatarcia skazania, zatem przez dłuższy czas.

Orzeczenie wojskowej kary kryminalnej niesie ze sobą dużo większą dawkę dolegliwości niż orzeczenie którejkolwiek z wojskowych kar dyscyplinarnych (za wyjątkiem kary dyscyplinarnej o dominującym pierwiastku eliminacyjnym w postaci zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej – art. 362 ust 1 pkt 7 u.o.o.²⁷⁰, które skutkuje rzeczywistym usunięciem żołnierza z czynnej służby wojskowej).

Fakt zagrożenia wojskową karą kryminalną znajduje swój wyraz w treści przepisów części szczególnej, części wojskowej k.k., określających stany przestępstw wojskowych. Sankcja prawno-karna stanowi bowiem integralny element penalizującego przepisu karnego. Wojskowa kara kryminalna prowadząca do izolacji penitencjarnej poza poważnym ładunkiem dolegliwości, posiada ona również hańbiący charakter. Między innymi dlatego ogólne ramy wojskowych sankcji prawno-karnych, za poszczególne typy przestępstw wojskowych ustalone zostały przez samego ustawodawcę w przedmiotowych przepisach. Praktyka taka nie jest stosowana na gruncie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, ponieważ w u.o.o. ustawodawca nie odniósł (wskazanych na zasadzie katalogu otwartego) stanów faktycznych poszczególnych wojskowych przewinień dyscyplinarnych do określonych wojskowych kar dyscyplinarnych – co jest zabiegiem słusznym (art. 353 ust. 2 u.o.o.). Zauważyć również należy, że co do zasady ładunek dolegliwości wojskowych form reakcji dyscyplinarnej jest dużo mniejszy niż ładunek dolegliwości wojskowych form reakcji karnej. Występująca na tej płaszczyźnie różnica jest sprawczą dla konieczności ścisłego określenia w ustawie granic wojskowych kar kryminalnych. Stanowi to warunek *sine qua non* możliwości ich orzeczenia. Zatem niemożliwe jest orzeczenie wojskowej kary kryminalnej, której nie wskazano w ustawie karnej.

3.1.3 Aspekt wychowawczy wojskowych form reakcji karnej

Każdy przepis z wojskowej części szczególnej k.k., typizujący określone przestępstwo jednocześnie wskazuje rodzaj kary grożącej za jego popełnienie. Wobec

²⁷⁰ Do kwietnia 2022 r. kara ta nosiła nazwę: usunięcia ze służby kandydackiej, przygotowawczej, okresowej lub zawodowej – art. 24 pkt 7 u.d.w. z 2009.

tego karę kryminalną uznać należy za naturalną konsekwencję popełnienia przestępstwa wojskowego. Jej orzeczenie przysparza sprawcy przestępstwa osobistą, wynikającą z piętna karalności – dolegliwość, która (w zależności od rodzaju orzeczonej kary) może mieć postać np.: majątkową (przy orzeczeniu kary grzywny) czy też fizyczną (wynikającą z izolacji penitencjarnej). Zarówno kara kryminalna jak i dolegliwość osobista ponoszona przez sprawcę ma być z jednej strony czynnikiem odstrasżającym z drugiej zaś strony bodźcem reedukacyjnym, za pośrednictwem którego oddziałuje się na osobowość i psychikę sprawcy w kierunku przeciwdziałania popełnianiu przez niego przestępstw w przyszłości. Wprawdzie poprzez dolegliwość materializuje się element represji za wyrządzone przestępstwem „zło”, niemniej uznać należy, że dolegliwość ta nie jest celem samym w sobie, zaś wśród funkcji wojskowej kary kryminalnej silnie akcentowany jest również jej aspekt wychowawczy.

Proces wychowawczy realizowany za pomocą kary kryminalnej jest szczególnie widoczny na płaszczyźnie SZ. Kara kryminalna (obok kar i środków dyscyplinarnych zawartych w u.o.o.) jest instrumentem przydatnym do: utrzymania odpowiedniego poziomu dyscypliny wojskowej, przyzwyczajania żołnierzy do prawidłowego wykonywania obowiązków wynikających ze służby wojskowej, respektowania ładu i porządku wewnątrz-wojskowego, karności czy poświęcenia się w służbie dla kraju.

Podkreślić należy, że kara kryminalna w odniesieniu do występujących powszechnie w wojsku – ogółu wojskowych bodźców wychowawczych – spełnia rolę subsydiarną. Wojskowy proces wychowawczy w pierwszej kolejności realizowany jest w oparciu o osobiste poczucie odpowiedzialności każdego żołnierza za sprawy obronności kraju. Dopiero brak spodziewanych efektów na tej płaszczyźnie implikuje konieczność sięgnięcia po instrumenty oddziaływania prawnego. Należy zgodzić się z twierdzeniem S. Rybarczyka, że: „Zagrożenie karą, (...) jej wymierzenie oraz wykonanie ma na celu kształtowanie pozytywnych, społecznych motywacji i to zarówno u sprawcy przestępstwa jak i [jego – S.Ch.] otoczenia, działa wychowawczo w kierunku zachowań zgodnych z prawem i zasadami współżycia społecznego, wyrabia u żołnierzy poczucie obowiązku, zdyscyplinowania oraz ścisłego przestrzegania porządku wojskowego, ułatwiając tym samym dowództwu realizację zadań stawianych przed poszczególnymi ogniwami wojska i siłami zbrojnymi w ogólności”²⁷¹.

²⁷¹ Rybarczyk S., *Zarys prawa wojskowego...*, op. cit., s. 158.

Wychowawczy aspekt kary kryminalnej przejawia się w jej oddziaływaniu zarówno na ogół żołnierzy, poprzez uzmysłowienie im nieopłacalności popełnienia przestępstwa (co w literaturze przedmiotu określa się mianem prewencji generalnej), a także w oddziaływaniu kary kryminalnej na żołnierza-sprawcę przestępstwa, tak by w przyszłości nie zechciał on powrócić na drogę przestępstwa czy to w warunkach wojska czy poza nim (co w literaturze przedmiotu określa się mianem prewencji indywidualnej). Wspomnieć również trzeba, że kara kryminalna zawiera w sobie pejoratywną ocenę o sposobie zachowania się sprawcy. Jako instrument przymusu państwowego, kara kryminalna jest reakcją określonej grupy społecznej, konkretnie sądu, który za jej pomocą wyraża w imieniu państwa ujemną ocenę zachowania się sprawcy. Konieczność zachowania wymogu współmierności orzeczonej kary kryminalnej do ciężaru gatunkowego czynu żołnierza-sprawcy, wynika nie tylko z kodeksowych dyrektyw wymiaru kary (zob. np. przepis art. 53 k.k.) ale również i z roli, jaką spełnia ona na płaszczyźnie wojska. Kara kryminalna jest: (1) środkiem represji żołnierza-sprawcy; (2) środkiem ochrony stosunków wewnątrz-wojskowych przed zamachami na nie; (3) środkiem reedukacyjnym dla żołnierza-sprawcy oraz innych, służących razem z nim żołnierzy.

Efektywna realizacja zarówno prewencyjnych jak i wychowawczych funkcji kary kryminalnej orzekanej w wojsku, jak również dochowanie wymogu jej współmierności (tj. dostosowanie jej rodzaju i wymiaru do ciężaru gatunkowego przestępstwa / przestępstwa wojskowego) jest możliwa dzięki rozbudowanemu systemowi form reakcji karnej stosowanych w wojsku. Mimo, iż rodzaje form reakcji karnej, co do zasady są związane z poszczególnymi typami przestępstw, to jednak możliwość orzeczenia *stricte* wojskowych form reakcji karnej (tj: kary aresztu wojskowego czy wojskowych środków karnych w postaci: wydalenia z zawodowej służby wojskowej lub degradacji) nie jest limitowana koniecznością popełnienia przez żołnierza przestępstwa wojskowego. Wskazane, wojskowe formy reakcji karnej można orzec wobec żołnierza w razie jego skazania: (1) za przestępstwo wojskowe (tzw. kodeksowe – penalizowane w części szczególnej, części wojskowej k.k.; lub pozakodeksowe – penalizowane w przepisach karno-wojskowych zawartych w ustawach szczególnych zob.: np. art. 694 u.o.o.) lub (2) za przestępstwo powszechne (które może być przestępstwem kodeksowym, jeżeli jest ono penalizowane w części szczególnej k.k., a także przestępstwem pozakodeksowym, jeżeli jest ono penalizowane w ustawach szczególnych). Zaznaczyć

jednak należy, że możliwość orzeczenia za popełnienie przestępstwa powszechnego *stricte* wojskowych form reakcji karnej warunkowana jest przewidziana odpowiednio:

- przy zamiennej karze aresztu wojskowego – koniecznością, by przestępstwo powszechne zagrożone było karą pozbawienia wolności nie wyższą niż 5 lat, a wymierzona kara nie byłaby surowsza niż 2 lata (art. 329 k.k.);
- przy wydaleniu z zawodowej służby wojskowej – koniecznością, by w trakcie popełnienia umyślnego przestępstwa powszechnego, sprawca rażąco nadużył przysługujących mu uprawnień albo okazał, że dalsze pełnienie przez niego służby zagraża dobrom chronionym prawem (art. 326 §2 k.k.);
- a przy degradacji – koniecznością, by sprawca (w tym przypadku żołnierz w czynnej służbie wojskowej lub żołnierz rezerwy tak pasywnej jak i aktywnej) został skazany za przestępstwo umyślne, natomiast: sposób, rodzaj czy okoliczności popełnienia przez niego przestępstwa (także powszechnego) wskazywały, że utracił on właściwości relewantne dla posiadania stopnia wojskowego lub popełnił przestępstwo z chęci osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 327 §2 k.k.).

Pamiętać również należy, że kary grożące za przestępstwa penalizowane w części szczególnej, części wojskowej k.k. względem osób, które w chwili orzekania nie są w czynnej służbie wojskowej, orzeka się na zasadach ogólnych²⁷².

3.2 Kara aresztu wojskowego

Jedyną karą kryminalną *stricte* wojskową, jaka występuje we współczesnym kodeksowym prawie karny wojskowym jest kara aresztu wojskowego. Posiada ona dość długą tradycję legislacyjną w polskim wojskowym ustawodawstwie karnym.

3.2.1 Rys historyczny

Kara aresztu wojskowego jest jedyną wojskową karą kryminalną, która można orzec tylko wobec jednej kategorii podmiotu, a mianowicie wobec żołnierza będącego (w chwili orzekania) w czynnej służbie wojskowej²⁷³. W porównaniu do uprzednio obowiązującej regulacji karnej (dającej możliwość zastosowania kary aresztu

²⁷² Wyrok SN z 20.12.2002, WK 44/02, OSNKW 2003, nr 3-4, poz. 39.

²⁷³ S. Hoc, *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1703.

wojskowego również względem poborowego – art. 293 k.k. z 1969 r.) uznać należy, że jej obecny zakres podmiotowy został zawężony. Pewne ograniczenia (w zestawieniu z uprzednio obowiązującymi przepisami) wprowadzono również wobec zakresu temporalnego kary aresztu wojskowego. Obecnie, zgodnie z dyspozycją przepisu art. 322 §2 k.k. karę aresztu wojskowego wymierza się w miesiącach i latach w wymiarze od 1 miesiąca do 2 lat. W uprzednio obowiązujących regulacjach prawno-karnych kwestia ta wyglądała nieco inaczej.

Kara aresztu wojskowego w czasie obowiązywania w.k.k. z 1920 r. pod wskazaną nazwą nie występowała. Natomiast wówczas obowiązywała (nie opatrzona przymiotnikiem „wojskowego”) kara „aresztu”, która stanowiła obok kary więzienia i kary twierdzy, rodzaj kary pozbawienia wolności. Co do zasady, wymiar kary pozbawienia wolności mógł być dożywotni albo czasowy, wynoszący od 1 dnia do 15 lat (§16 w.k.k. z 1920 r.)²⁷⁴. Różnice między karą aresztu a karą więzienia i karą twierdzy wyznaczał czas ich trwania. W myśl postanowień w.k.k. z 1920 r.: „Aresztem (...) [była – S.Ch.] zawsze kara pozbawienia wolności poniżej 6 tygodni, ponad 6 tygodni kara [pozbawienia – S.Ch.] wolności (...) [mogła – S.Ch.] być karą więzienia lub twierdzy.”²⁷⁵. Zauważyć należy, że kara pozbawienia wolności w postaci kary aresztu w wymiarze do 6 tygodni, była karą jaką można było orzec jedynie za przestępstwo wojskowe z mocy w.k.k. z 1920 r. Natomiast kara pozbawienia wolności w postaci kary więzienia lub kary twierdzy, również mogła mieć wymiar do 6 tygodni, ale tylko jeżeli była ona orzekana: „za przestępstwo pospolite (...) stosownie do ogólnych wskazań ustaw karnych powszechnych.”²⁷⁶.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności (w postaci: kary więzienia, kary twierdzy czy kary aresztu) wprawdzie nie rozwiązywało *ad hoc* stosunku wojskowego, ale czasu spędzonego w „zamknięciu”, tj. w warunkach izolacji penitencjarnej wynoszącej ponad 6 tygodni nie wliczano do czasu pełnienia czynnej służby wojskowej w wojsku lub w marynarce (§17 w.k.k. z 1920 r.). Zatem: „Dla kar pozbawienia wolności, trwających nie dłużej niż 6 tygodni uczyniono wyjątek. W pierwszym rzędzie wyjątek ten (...) [dotyczył – S.Ch.] aresztu stanowiącego jedyną do 6 tygodni, trającą karę pozbawienia wolności za przestępstwa wojskowe (§17).

²⁷⁴ Wyjątkiem na tej płaszczyźnie była kara ciężkiego więzienia (domu karnego), która mogła trwać: „(...) od 1 roku do 15 lat lub bezterminowo.” W. Makowski, *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921, s. 140.

²⁷⁵ Ibidem, s. 140.

²⁷⁶ Ibidem, s. 140.

(...) wyjątek ten (...) [obejmował – S.Ch.] również kary więzienia lub twierdzy, o ile na mocy ustaw powszechnych zostały [one – S.Ch.] na termin nie przekraczający 6 tygodni orzeczone i (...) [miały – S.Ch.] być przez władze wojskowe w czasie trwania służby czynnej wykonane.”²⁷⁷.

Różnica między karą aresztu a karą więzienia i karą twierdzy widoczna była również na płaszczyźnie tzw. prawnych skutków skazania, które były ujęte *expressis verbis* w §34 w.k.k. z 1920 r. Zgodnie z ust. 2 pkt 1 tegoż §orzeczenie kary aresztu (z uwagi na jego maksymalny wymiar temporalny wynoszący 6 tygodni) nie było podstawą do nawet fakultatywnego zwolnienia ze służby wojskowej; gdyż „Zwolnienie ze służby można [było – S.Ch.] orzec: 1) obok kary pozbawienia wolności na czas dłuższy niż rok” (§34 ust. 2 pkt 1 w.k.k. z 1920 r.).

Kara aresztu skodyfikowana w w.k.k. z 1920 r. nie była tożsama z pojęciem aresztu, jakim posługiwano się w ustawach karnych powszechnych. Stąd też przepisy w.k.k. z 1920 r. do kary aresztu odnosiły się w sposób dość szczegółowy (w przeciwieństwie do innych kar pozbawienia wolności, tj. kary więzienia i kary twierdzy.). Zgodnie z §19 w.k.k. z 1920 r. na płaszczyźnie odpowiedzialności karno-wojskowej funkcjonowały aż 4 rodzaje kary aresztu:

- areszt domowy²⁷⁸ – orzekany wobec oficerów (§20 w.k.k. z 1920 r.), którzy odbywali go: „w swem mieszkaniu [lub – S.Ch.] (...) w osobnym pokoju, przeznaczonym na areszt oficerski (obostrzony areszt domowy)” (§23 w.k.k. z 1920 r.);
- areszt lekki²⁷⁹ lub średni – orzekany wobec podoficerów i szeregowców (§20 w.k.k. z 1920 r.), którzy odbywali go w odosobnieniu (§24 w.k.k. z 1920 r.) oraz
- areszt ścisły – orzekany jedynie wobec szeregowców (§20 w.k.k. z 1920 r.) i odbywany również w odosobnieniu (§24 w.k.k. z 1920 r.).

²⁷⁷ W. Makowski, Komentarz do §18 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 141.

²⁷⁸ W myśl § 44 w.k.k. z 1920, areszt domowy mógł być zastosowany także wobec wyższych urzędników wojskowych; W. Makowski, Komentarz do §44 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 178.

²⁷⁹ W myśl §44 w.k.k. z 1920, areszt lekki mógł być zastosowany także wobec niższych urzędników wojskowych; W. Makowski, Komentarz do §44 Części pierwszej ..., op. cit., s. 178.

Rozróżnienie rodzajów kary aresztu wynikało: (1) z rozróżnienia stopnia wojskowego osoby skazanej; (2) ze względu na rodzaj oddziaływania karnego jaki miał być osiągnięty poprzez przedmiotową karę. Ówczesny ustawodawca wyszedł bowiem z założenia, że: „(...) kara posiada tem większą dolegliwość moralną im wyższy (...) [był – S.Ch.] stopień służbowy skazanego (...).”²⁸⁰.

Stwierdzić należy, że wobec oficera można było orzec tylko jeden rodzaj kary aresztu; wobec podoficera dwa rodzaje kary aresztu (w zależności od popełnionego przez niego czynu i oceny sądu), zaś wobec szeregowca trzy rodzaje kary aresztu (w zależności od popełnionego przez niego czynu, wskazań ustawy i oceny sądu). Co ciekawe, jeżeli między popełnieniem czynu a orzeczeniem sądu *meriti* doszło do zmiany stopnia służbowego (w górę lub w dół) przy wyborze rodzaju kary aresztu pod uwagę brano najwyższy, zajmowany przez oskarżonego we wskazanym czasie – stopień²⁸¹.

Pewną wyjątkową regulację w tym zakresie wprowadzono w treści §22 ust. 2 w.k.k. z 1920 r., w którym wskazano, że: „(..) Jeżeli ustawa niniejsza przewiduje pewien rodzaj aresztu, którego nie można stosować względem sprawcy z uwagi na jego stopień wojskowy, należy orzec bezpośrednio następujący dopuszczalny rodzaj aresztu”. Rozwiązanie to podyktowane było treścią niektórych przepisów karno-wojskowych, w których w sankcji ustawodawca *expressis verbis* wskazał określony rodzaj aresztu jaki mógł być orzeczony za popełnienie przestępstwa wojskowego w nich penalizowanego²⁸².

Zauważyć należy, że spośród całego katalogu kar aresztu zawartego w w.k.k. z 1920 r. był jeden rodzaj kary aresztu, który można było orzec tylko wobec jednej kategorii sprawców. Była to kara aresztu ścisłego, którą orzec można było wobec szeregowców uprzednio już karanych. Wniosek taki wynikał z treści §22 ust. 3 w.k.k. z 1920 r., w którym ustawodawca posłużył się zwrotem: „(..) stosuje się go wyłącznie względem tego, kto już karany był za zbrodnię wojskową lub występki wojskowy

²⁸⁰ W. Makowski, Komentarz do §19 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 142.

²⁸¹ W. Makowski, Komentarz do §20 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 143-144.

²⁸² Zagrożenie określonym rodzajem kary aresztu w postaci aresztu średniego lub aresztu ścisłego w czasie obowiązywania w.k.k. z 1920 r. występowało: przy kwalifikowanym naruszeniu czci (§89 ust. 2); kwalifikowanym nieposłuszeństwie (§93 ust. 1 i §94) a także podżeganiu do nieposłuszeństwa (§99); wzbudzaniu niezadowolenia (§102 ust. 2); przestępstwach przeciwko własności (§138) oraz przy naruszeniach obowiązków służbowych (§139, §144 ust. 1, §146, §151).

pozbawieniem wolności”. Innymi słowy, ani jednorodność ani tożsamość przestępstwa nie były relewantne dla możliwości orzeczenia kary aresztu ścisłego. Jedyne natomiast co miało znaczenie na tej płaszczyźnie to konieczność, by poprzednie ukaranie dotyczyło przestępstwa wojskowego²⁸³.

W odniesieniu do kary aresztu ścisłego ustawodawca przewidział pewne szczególne uregulowanie dotyczące jej wymiaru temporalnego. Najwyższy bowiem wymiar kary aresztu ścisłego wynosił nie 6 a 4 tygodnie, co stanowiło wyjątek od ogólnie przyjętego zakresu temporalnego właściwego dla kar aresztu (§24 w.k.k. z 1920 r.). Zatem skazanie: „(...) na areszt dłuższy niż 4 tygodnie (...) [mogło – S.Ch.] obejmować tylko pozostałe łagodniejsze formy aresztu.”²⁸⁴.

Kara aresztu z w.k.k. z 1920 r. stanowiła odrębny krótkotrwały rodzaj kary pozbawienia wolności. Dlatego jeżeli sprawca popełnił przestępstwo wojskowe z mocy w.k.k. z 1920 r. a wymiar orzeczonej wobec niego kary pozbawienia wolności miał wynosić do 6 tygodni, to w takiej sytuacji kara aresztu wyłączała możliwość zastosowania wszelkich innych kar pozbawienia wolności (tj. kary więzienia czy kary twierdzy), które przy przestępstwach wojskowych mogły być wymierzone tylko jeżeli pozbawienie wolności wynosić miało ponad 6 tygodni. Zadaniem kary aresztu w tym zakresie było wdrożenie skazanego w rygor służby wojskowej, jako szczególnego zadania represji wojskowej²⁸⁵.

O autonomiczności kary aresztu świadczył również fakt, że jeżeli w sankcji przepisu karnego ustawodawca posłużył się: „ogólnie karą pozbawienia wolności bez oznaczenia terminu najmniejszego jej trwania, sąd (...) [ferując wyrok miał możliwość – S.Ch.] wyboru kary aresztu poniżej 6 tygodni. Areszt, jakkolwiek krótszy, (...) [nie mógł – S.Ch.] być w tem ustosunkowaniu uważany zasadniczo za karę łagodniejszą, (...) [był on bowiem – S.Ch.] karą odrębną.”²⁸⁶.

Następną regulacją karno-wojskową był k.k.w. z 1928 r. W trakcie jego obowiązywania przedmiotową karę ustawodawca skodyfikował już jako karę aresztu wojskowego, którą orzec można było za przestępstwa wojskowe. Obok kary śmierci

²⁸³ W. Makowski, Komentarz do §20 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 145-146.

²⁸⁴ W. Makowski, Komentarz do §24 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 147.

²⁸⁵ W. Makowski, *Komentarz do §19 Części pierwszej ...*, op. cit., s. 142-143.

²⁸⁶ Ibidem, s. 143.

przez rozstrzelanie, kara aresztu wojskowego była jedną z 2 kar głównych, jakie skatalogowano w przepisie art. 10 część 1 k.k.w. z 1928 r.²⁸⁷. Podobnie jak w kodyfikacji karno-wojskowej z 1920 r., również i w k.k.w. z 1928 r. ustawodawca przewidział kilka rodzajów aresztu wojskowego. Zgodnie z przepisem art. 12 tegoż kodeksu areszt wojskowy dzielił się na:

- areszt domowy – orzekany wobec oficerów (art. 13 k.k.w. z 1928 r.);
- obostrzony areszt domowy – orzekany tylko wobec młodszych oficerów (art. 13 k.k.w. z 1928 r.);
- areszt kajutowy – jako odpowiednik aresztu domowego (art. 12 część 2 k.k.w. z 1928 r.) orzekany był wobec oficerów na okręcie (art. 13 k.k.w. z 1928 r.);
- obostrzony areszt kajutowy – orzekany tylko wobec młodszych oficerów na okręcie (art. 13 k.k.w. z 1928 r.);
- areszt lekki i średni – orzekany wobec szeregowych (art. 13 k.k.w. z 1928 r.)
- areszt ścisły – orzekany tylko wobec szeregowych (art. 13 k.k.w. z 1928 r.).

Wskazane powyżej rozróżnienie kary aresztu wojskowego przeprowadzone było w oparciu o kryterium stopnia wojskowego. Ponadto, w czasie obowiązywania k.k.w. z 1928 r. orzeczenie kary ścisłego aresztu wojskowego uzależnione było od uprzedniej karalności szeregowego; przy czym bez znaczenia była jednorodność czy tożsamość popełnionego przez niego przestępstwa. Ważnym natomiast było, by uprzednie ukaranie szeregowego dotyczyło przestępstwa wojskowego, za które orzeczono mu karę pozbawienia wolności (art. 14 część 3 k.k.w. z 1928 r.).

Jeżeli chodzi o wymiar temporalny kary aresztu wojskowego to był on tożsamy z wymiarem temporalnym aresztu z w.k.k. z 1920 r. i wynosił on (co do zasady) 6 tygodni, z zastrzeżeniem, że areszt ścisły wymierzać należało na okres maksymalnie 4 tygodni.

Co ciekawe, kara aresztu wojskowego nie stanowiła już jednego z rodzajów kary pozbawienia wolności, tak jak to miało miejsce w w.k.k. z 1920 r., w którym kara aresztu funkcjonowała co prawda jako kara autonomiczna, lecz współtworzyła ona razem z karą więzienia i karą twierdzy katalog kar pozbawienia wolności. Od uchwalenia k.k.w.

²⁸⁷ W czasie obowiązywania k.k.woj. z 1928, przepisy prawa karnego wojskowego dzieliły się na „części” i „ustępy”, które graficznie były przedstawiane jak dzisiejsze punkty, czyli „1)”. Zatem to co w k.k.woj. z 1928, było „częścią” dziś jest „ustępem”, zaś ówczesne „ustępy” dziś są „punktami”. Zgodnie z przyjętymi współcześnie warunkami podziału przepisów prawa karnego, artykuł ten powinien posiadać numerację: art. 10 ust. 1 k.k.woj. z 1928.

z 1928 r. kara aresztu wojskowego w systemie prawa karno-wojskowego zaczęła funkcjonować jako odrębna rodzajowo i nie związana z karą pozbawienia wolności kara, której orzeczenie wiązało się krótkotrwałą izolacją osoby skazanej.

Funkcjonalne powiązanie rodzaju aresztu wojskowego ze stopniem wojskowym sprawcy powodowało, że w sytuacji gdy w sankcji przepisu karnego penalizującego określony typ przestępstwa z k.k.w. z 1928 r., przewidziany był rodzaj aresztu wojskowego, którego nie można było orzec z uwagi na stopień wojskowy sprawcy to wówczas należało: „(...) orzec bezpośrednio następujący dopuszczalny rodzaj aresztu wojskowego.” (art. 14 część 2 k.k.w. z 1928 r.).

Co więcej, w k.k.w. z 1928 r. (inaczej niż w w.k.k. z 1920 r.) ustawodawca nie wskazał prawnych skutków skazania wynikających z orzeczenia kary aresztu wojskowego.

Kara aresztu wojskowego występowała również w kolejnej kodyfikacji karno-wojskowej, tj. w k.k.woj. z 1932 r. Wraz z: karą śmierci, więzienia i twierdzy, kara aresztu wojskowego współtworzyła katalog kar zasadniczych przewidzianych za przestępstwa wojskowe (art. 12 §1 k.k.woj. z 1932 r.).

Zgodnie z przepisem art. 14 k.k.woj. z 1932 r. kara aresztu wojskowego występowała w postaci:

- aresztu wojskowego zwykłego
- oraz
- aresztu wojskowego obostrzonego – której nie można było stosować wobec oficerów w stopniu majora, równorzędnym lub wyższym (art. 16 k.k.woj. z 1932 r.).

Stwierdzić należy, że w k.k.woj. z 1932 r.: (1) rozróżnienie kar aresztu wojskowego przeprowadzone było w oparciu o kryterium stopnia wojskowego; (2) ustawodawca nie przewidywał już odmiennych rodzajów przedmiotowej kary dla osób pełniących czynną służbę wojskową w marynarce (co było praktykowane w k.k.w. z 1928 r.). Kara aresztu wojskowego z k.k.woj. z 1932 r. była orzekana w uwzględnieniu stopnia wojskowego osoby skazanej. Zasada ta miała również zastosowanie, gdy przedmiotową karę orzekano wobec jeńców wojennych (art. 109 §2 k.k.woj. z 1932 r.)

Wymiar temporalny kary aresztu wojskowego z k.k.w z 1932 r. wynosił: „(...) najmniej jeden dzień, najwyżej sześć tygodni” (art. 15 §1 k.k.w z 1932 r.).

W związku z czym karę tą wymierzano w dniach i tygodniach, przyjmując, że tydzień to było 7 dni, zaś dzień to były 24 godziny (art. 15 §2 k.k.w z 1932 r.).

Wprawdzie w k.k.woj. z 1932 r. zawarto karę aresztu wojskowego w postaci kary aresztu wojskowego obostrzonego, to jednak w żadnej jego jednostce redakcyjnej (tj. żadnym jego artykule) nie określono warunków lub przesłanek uzasadniających owe obostrzenie. Nie wiadomo też, czy do kary aresztu wojskowego zastosowanie miały warunki uzasadniające obostrzenie kary, enumeratywnie wskazane w przepisie art. 27 k.k.woj. z 1932 r. Ich wystąpienie dawało możliwość wymierzenia kary wyższej: „(...) o połowę od najwyższego ustawowego wymiaru kary, przepisanego za dane przestępstwo, nie przekraczając jednak ustawowej granicy danego rodzaju kary” (art. 27 k.k.woj. z 1932 r.).

W sankcjach przepisów penalizujących określone typy przestępstw z k.k.woj. z 1932 r. ustawodawca zawsze posługiwał się karą aresztu wojskowego, bez określenia czy była ona w postaci: zwykłej czy obostrzonej. W związku z tym w przedmiotowym kodeksie nie było potrzeby umieszczania przepisów (na wzór rozwiązań przyjętych w uprzednich kodyfikacjach karno-wojskowych), które wskazywałyby jaki rodzaj kary aresztu wojskowego należy orzec, gdyby w sankcji przepisu karnego penalizującego określony typ przestępstwa wojskowego występował rodzaj aresztu / aresztu wojskowego, którego z uwagi na stopień wojskowy sprawcy nie można było orzec (zob.: §22 ust. 2 w.k.k. z 1920 r. czy art. 14 ust. 2 k.k.w. z 1928 r.).

Kara aresztu wojskowego przewidziana była za czyny mniej poważne, nie wynikające z niskich pobudek (art. 23 §1 k.k.woj. z 1932 r.). Stanowiła ona również instrument reakcji karno-wojskowej jaki można było stosować w sytuacji nadzwyczajnego złagodzenia kary za przestępstwo wojskowe. Sąd *meriti* w ramach zastosowania instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary mógł zamiast kary więzienia czy kary twierdzy orzec karę aresztu wojskowego (art. 29 k.k.woj. z 1932 r.).

Kara aresztu wojskowego była również brana pod uwagę przy tzw. karze łącznej, gdyż:

- w razie skazania na karę więzienia i karę aresztu wojskowego – orzec należało łączną karę więzienia, według zasady, że:
 - 3 dni aresztu wojskowego zwykłego to 2 dni więzienia zaś
 - 3 dni aresztu wojskowego obostrzonego to 4 dni więzienia (art. 30 §3 k.k.woj. z 1932 r.);

- w razie skazania na karę twierdzy i karę aresztu wojskowego – orzec należało łączną karę twierdzy, według zasady, że:
 - 1 dzień aresztu wojskowego zwykłego to 1 dzień twierdzy zaś
 - 1 dzień aresztu wojskowego obostrzonego to 2 dni twierdzy (art. 30 §4 k.k.woj. z 1932 r.);
- w razie skazania na karę aresztu i karę aresztu wojskowego – orzec należało łączną karę aresztu, według zasady, że:
 - 1 dzień aresztu wojskowego zwykłego to 1 dzień aresztu zaś
 - 1 dzień aresztu wojskowego obostrzonego to 2 dni aresztu (art. 30 §5 k.k.woj. z 1932 r.);
- w razie skazania na kary aresztu wojskowego różnego rodzaju – orzec należało łączną karę aresztu wojskowego obostrzonego, według zasady, że:
 - 2 dni aresztu wojskowego zwykłego to 1 dzień aresztu wojskowego obostrzonego (art. 30 §6 k.k.woj. z 1932 r.).

W czasie obowiązywania kolejnej kodyfikacji karno-wojskowej, tj. k.k.W.P. z 1944 r. ustawodawca dla nazwania przedmiotowej kary zaczął posługiwać się nomenklaturą kary aresztu (czyli użył on nazwy, która w systemie prawa karnego wojskowego występowała już w w.k.k. z 1920 r.) Zatem od wejścia w życie przedmiotowego kodeksu (tj. od 30.09.1944 r.) kara ta nie była już opatrzona przymiotnikiem „wojskowego”.

Kara aresztu obok: kary śmierci, więzienia oraz skierowania do oddziału karnego, współtworzyła katalog kar zasadniczych przewidzianych za przestępstwa wojskowe (art. 34 k.k.W.P. z 1944 r.)²⁸⁸.

W czasie obowiązywania k.k.W.P. z 1944 r. granice temporalne kary aresztu były bardzo elastyczne. Wprawdzie kara aresztu wynosiła najmniej 1 miesiąc, najwięcej 1 rok (art. 38 §1 k.k.WP z 1944 r.)²⁸⁹ i była ona wymierzana w miesiącach i tygodniach (art. 36 §1 k.k.W.P. z 1944 r.)²⁹⁰; to unormowania kodeksowe w tym zakresie nie były

²⁸⁸ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 34 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 60.

²⁸⁹ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 38 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 62.

²⁹⁰ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 36 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 61.

wyłączne. W ówczesnym prawie karno-wojskowym występowała również granica kary aresztu wynosząca od 1 tygodnia do 5 lat (przewidziana za niektóre typy przestępstw w oparciu o przepis art. 50 §2 m.k.k.) a także granica tzw. zastępczej kary aresztu wynosząca od 1 miesiąca do ponad 1 roku, tj. do 2 a nawet 3 lat (jeżeli przepis ustawy tak stanowił)²⁹¹. Natomiast wymiar temporalny kary aresztu, wynoszący ponad 1 rok został przyjęty na płaszczyźnie orzecniczej postanowieniem NSW z 27.09.1960 r.²⁹².

Mimo, iż przepis art. 34 lit. c) k.k.W.P. z 1944 r. *expressis verbis* odnosił się tylko do kary w postaci kary aresztu, to w trakcie obowiązywania przedmiotowego kodeksu *de facto* występowały 3 rodzaje kary aresztu (art. 34 lit. c) oraz art. 38 §2 k.k.W.P. z 1944 r.):

- areszt
- zastępczy areszt
- areszt domowy – który mógł być orzeczony zamiast kary aresztu wobec oficerów; co ciekawe, w trakcie jego odbywania skazani na niego oficerowie dalej pełnili obowiązki służbowe z tym, że z ich uposażenia potrącano 50% na rzecz Skarbu Państwa (art. 38 §2-3 k.k.w. z 1944 r.).

Wprawdzie czasu odbywania kary aresztu domowego nie wliczano do okresu pełnienia służby wojskowej, to jednak nie przerywał on jej ciągłości (art. 38 §4 k.k.W.P. z 1944).

Kara aresztu była również instrumentem reakcji karno-wojskowej jaki można było stosować w sytuacji nadzwyczajnego złagodzenia kary za przestępstwo wojskowe. Sąd *meriti* w ramach zastosowania instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary mógł zamiast kary więzienia wynoszącej do 5 lat orzec m.in. karę aresztu (art. 54 lit. c) k.k.W.P. z 1944 r.)²⁹³.

Do nomenklatury brzmiącej „kara aresztu wojskowego” na określenie przedmiotowej kary powrócono wraz z wejściem w życie k.k. z 1969 r. Kara aresztu wojskowego była karą zasadniczą, której wymiar wynosił: „najmniej 3 miesiące, najwyżej 2 lata” (art. 293 §2 k.k. z 1969 r.)²⁹⁴.

²⁹¹ T. Leśko, *System kar sądowych...*, op. cit., s. 95.

²⁹² Zob.: postanowienie NSW z 27.09.1960, Rwn 1059/60, WPP 1961, nr 2, s. 274-276.

²⁹³ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 54 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 75-76.

²⁹⁴ K. Mioduski, *Komentarz do art. 293 k.k.*, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971, s. 661-663.

W oparciu o treść poszczególnych przepisów k.k. z 1969 r. stwierdzić należy, że ustawodawca w kodeksie tym nie zawarł innych rodzajów przedmiotowej kary niż kara aresztu wojskowego. Zatem na mocy przepisów k.k. z 1969 r. zniesiono występującą od początków polskiego ustawodawstwa karno-wojskowego XX w. praktykę rozróżniania kilku rodzajów kary aresztu wojskowego z uwagi na posiadany przez osobę skazaną stopień wojskowy.

Kara aresztu wojskowego była odbywana w specjalnie do tego przeznaczonym zakładzie karnym, w którym to skazany podlegał dalszemu szkoleniu wojskowemu (art. 293 §3 k.k. z 1969 r.). Co więcej, w k.k. z 1969 r. ustawodawca zagwarantował możliwość orzekania kary aresztu wojskowego nie tylko w sytuacji gdy była ona *expressis verbis* wskazana w sankcji przepisu karnego penalizującego określony typ przestępstwa. Jeżeli bowiem przestępstwo zagrożone było karą pozbawienia wolności nie przekraczającą 5 lat, a orzeczona za nie kara nie byłaby surowsza niż 2 lata pozbawienia wolności, sąd *meriti* mógł w stosunku do żołnierza lub osoby powołanej do pełnienia służby wojskowej orzec karę aresztu wojskowego (art. 293 §1 k.k. z 1969 r.). Ponadto, gdy orzeczona kara aresztu wojskowego nie byłaby wyższa niż 6 miesięcy, sąd *meriti* mógł w stosunku do każdego żołnierza służby zawodowej, okresowej lub nadterminowej orzec karę ograniczenia wolności (art. 294 §1 k.k. z 1969 r.).

Zatem w czasie obowiązywania k.k. z 1969 r. występowały 2 rodzaje przedmiotowej kary, tj: kara aresztu wojskowego oraz zamienna kara aresztu wojskowego.

3.2.2 Charakter prawny kary aresztu wojskowego

Analizę kary aresztu wojskowego rozpocząć należy od próby określenia jej charakteru prawnego. W doktrynie prawa karnego (wojskowego oraz powszechnego) występuje ugruntowany historycznie spór, co do tego jak należy postrzegać przedmiotową karę; tj.: czy jako odmianę kary pozbawienia wolności czy jako autonomiczny rodzaj kary kryminalnej?

Pierwsze ze wskazanych stanowisk było szczególnie popularne w czasie obowiązywania k.k. z 1969 r. Wynikało to: (1) z kształtu przepisów typizujących zawartych w części szczególnej, części wojskowej k.k. z 1969 r. (a konkretnie z braku wskazania w sankcji tych przepisów kary aresztu wojskowego, jako jednej z kar możliwych do orzeczenia), (2) z zawarcia w przepisie art. 293 §4 k.k. z 1969 r. generalnej klauzuli zgodnie, z którą: „(...) ilekroć przepisy (...) posługują się terminem kara

pozbawienia wolności, należy rozumieć przez to również karę aresztu wojskowego”. Wskazane okoliczności powodowały, że kara aresztu wojskowego mogła być orzeczona jedynie zamiast kary pozbawienia wolności²⁹⁵ (przez co postrzegano ją jako jej rodzaj).

Mimo zmiany w tym zakresie, gdyż obecnie kara aresztu wojskowego występuje w sankcji przepisów typizujących części szczególnej, części wojskowej k.k., (jako alternatywa dla kary pozbawienia wolności) również i współcześnie spotkać można przedstawicieli doktryny prawa karnego kwalifikujących karę aresztu wojskowego w kategorii odmiany kary pozbawienia wolności. Swoje stanowisko argumentują oni izolacyjnym charakterem tychże kar (tj. i w jednym i w drugim przypadku dochodzi do izolacji penitencjarnej osoby skazanej)²⁹⁶.

W polaryzacji do przedstawionej koncepcji pozostaje pogląd zakładający, że kara aresztu wojskowego stanowi autonomiczny rodzaj kary kryminalnej²⁹⁷, którą (z uwagi na jej treść) orzec można jedynie względem żołnierza będącego (w chwili orzekania) w czynnej służbie wojskowej. W oparciu o niżej wskazane argumenty, pogląd ten uznać należy za zasadny.

Pierwsze sygnały świadczące o autonomiczności kary aresztu wojskowego (w zależności od kodyfikacji karno-wojskowej określanej również mianem: kary aresztu) pojawiły się już w trakcie obowiązywania k.k.W.P. z 1944 r. Sformułowane one zostały wobec „poprzedniczki” kary aresztu wojskowego, tj. względem kary aresztu domowego²⁹⁸. Karę aresztu domowego, zamiast kary aresztu, można było orzec jedynie w stosunku do oficera będącego w zawodowej służbie wojskowej (art. 38 §1 k.k.W.P. z 1944 r.); przy czym, w doktrynie prawa karnego postulowano o konieczności rozszerzenia zasięgu kary aresztu domowego również i na podoficerów zawodowych oraz chorążych²⁹⁹.

²⁹⁵ Zob.: I. Andrejew, *Komentarz do art. 293 k.k.*, [w:] I. Andrejew, *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1988, s. 259; I. Andrejew, *Komentarz do art. 293 k.k.*, I. Andrejew, *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1981, s. 246; K. Mioduski, *Komentarz do art. 293 k.k.*, 1971, op. cit., s. 661.

²⁹⁶ Karę aresztu wojskowego, jako odmianę kary pozbawienia wolności uważają m.in.: O. Górniok (red.), *Kodeks karny: komentarz*, Warszawa 2006, s. 528–529; M. Flemming, *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] M. Flemming, *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 70; J. Warylewski, *5. Areszt i areszt wojskowy*, [w:] J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 361.

²⁹⁷ Kara aresztu wojskowego, jako kara, która nie jest rodzajowo karą tożsamą z karą pozbawienia wolności: J. Majewski, *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008, s. 900.

²⁹⁸ W trakcie obowiązywania k.k.W.P. z 1944 kara aresztu występowała w trzech postaciach: aresztu, aresztu zastępczego i aresztu domowego; zob.: T. Leško, *System kar sądowych...*, op. cit., s. 68.

²⁹⁹ Postulat w tym zakresie zgłosił: T. Leško, *Z rozważań nad karą sądową aresztu domowego*, WPP 1964, na 3, s. 293-305; z poparciem w literaturze: W. Sieracki, *Kilka uwag o sprawie kary aresztu domowego*, WPP 1964, nr 3, s. 310.

W trakcie wykonywania kary aresztu domowego (zgodnie pierwotnym brzmieniem dyspozycji przepisu art. 38 §2-4 k.k.W.P. z 1944 r.) oficer, wobec którego ją orzeczono dalej pełnił swoje obowiązki służbowe (§2); przy czym potrącano 50% z jego uposażenia na rzecz Skarbu Państwa (§3). Wprawdzie, do okresu służby wojskowej tegoż oficera nie wliczano okresu odbywania przez niego kary aresztu domowego, jednak wykonanie tej kary nie przerywało ciągłości jego służby (art. 38 §4 k.k.W.P. z 1944 r.). Zatem na płaszczyźnie prawnego skutku skazania na karę aresztu domowego nie dochodziło do automatycznego zwolnienia oficera z zawodowej służby wojskowej (ponieważ w trakcie wykonywania kary aresztu domowego *de facto* pełnił on dalej swoje obowiązki służbowe w sposób nieprzerwany). Funkcjonalne sprzężenie między izolacją a koniecznością wykonywania obowiązków służbowych powodowało, że brak możliwości realizowania przez oficera obowiązków służbowych przesądzał kategorycznie o niemożliwości wykonania kary aresztu domowego³⁰⁰.

Mimo, iż początkowo karę aresztu domowego postrzegano jako postać kary aresztu, stanowiącej odmianę kary pozbawienia wolności³⁰¹; to SN uchwałą podjętą w składzie 7 sędziów IW przesądził, że: „kara aresztu domowego przewidziana w [przepisie] art. 38 (...) k.k.W.P. nie jest w rozumieniu ustawy karą pozbawienia wolności”³⁰².

Współcześnie, zwolennicy postrzegania kary aresztu wojskowego, jako autonomicznego rodzaju kary kryminalnej, celem poparcia swojego stanowiska wysuwają argumenty różnej natury.

Odrębność kary aresztu wojskowego od kary pozbawienia wolności *prima facie* widać w kręgu podmiotów, względem których można orzec wskazane rodzaje kar. Podczas gdy, kara pozbawienia wolności ma charakter powszechny (tj. może być ona zastosowana wobec każdego człowieka, bez względu na jego profesjonalizację, czy fakt pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej) to karę aresztu wojskowego można orzec wobec żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej w chwili orzekania³⁰³.

A contrario kary aresztu wojskowego nie orzeka się wobec: osoby powołanej lub już pełniącej zastępczą służbę wojskową³⁰⁴; a także recydywisty czy osoby

³⁰⁰ T. Leško, *System kar sądowych...*, op. cit., s. 97.

³⁰¹ Zob.: Postanowienie IW SN z 12.06.1963, Rw 663/63.

³⁰² Uchwała (7) IW SN z 03.01.1964, R. Nw. 45/63, OSN 1964, nr 4, poz. 48.

³⁰³ Zob. Wyrok SN z 03.04.1987, Rw 121/87, IPPK 1988, nr 4-6, poz. 45; zob. też: L. Sługocki, *Prawo karne materialne w orzecznictwie SN*, Warszawa 1995, s. 178.

³⁰⁴ Uchwała (7) SN z 07.12.1989, WZP 3/89, OSNKW 1990, nr 4-6, poz. 10.

„niepełnowartościowej psychicznie”, gdyż fakt bycia tych osób wśród żołnierzy odbywających karę aresztu wojskowego nie sprzyjałby procesowi szkolenia i wdrażania grupy do wysokich standardów dyscypliny wojskowej³⁰⁵.

Kolejna przesłanka przemawiająca za koniecznością postrzegania kary aresztu wojskowego, jako odrębnego rodzaju kary kryminalnej wynika ze sposobu³⁰⁶ oraz miejsca³⁰⁷ jej wykonania. Kara aresztu wojskowego polega na izolacji osoby skazanej, która (w trakcie jej wykonywania) jednocześnie poddawana jest szkoleniu wojskowemu; co z kolei koresponduje ściśle z interesem SZ (a konkretnie z celami ogólnowo-wojskowymi, ponieważ kara ta ma za zadanie ograniczyć, chociaż w części, skutki przerwania służby wojskowej³⁰⁸). Chodzi o to, by przebywający w izolacji penitencjarnej żołnierzy, poprzez ćwiczenia wojskowe (wykonywane w czasie odbywania kary aresztu wojskowego) nie był „oderwany” od rzeczywistości wojskowej i przez to mógł on z powodzeniem powrócić do kolektywu wojskowego po zakończeniu odbywania przedmiotowej kary.

Podczas wykonywania kary aresztu wojskowego, żołnierze wobec których została ona orzeczona, są zobowiązani do przestrzegania zasad żołnierskiego zachowania się, czyli m.in.: do składania meldunków, oddawania honorów, wzajemnego zwracania się do siebie w sposób służbowy czy też poszanowania zasad musztry wojskowej. Żołnierze odbywający karę aresztu wojskowego ubrani są w pozbawiony odznak wojskowych mundur wojskowy³⁰⁹. Konieczność uwzględnienia elementów szkolenia wojskowego w trakcie odbywania *de facto* kary izolacyjnej w postaci kary aresztu wojskowego, implikuje wymóg, by kara ta była wykonywana w zakładzie karnym typu (co najmniej) półotwartego. Założenie to zostało zrealizowane wraz z powołaniem w drodze zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 05.07.2001 r.³¹⁰, specjalnej jednostki penitencjarnej – tj. Oddziału Zewnętrznego w Płotach (podlegającego pod Zakład Karny

³⁰⁵ Wyrok IW SN z 06.03.1970, Rw 151/70 Biul. SN 1970, nr 4, poz. 37.

³⁰⁶ Zob.: R. Góral, Kodeks karny. Praktyczny komentarz wraz z przepisami wprowadzającymi i indeksem rzeczowym, Warszawa 1998, s. 420.

³⁰⁷ Zob.: A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1400.

³⁰⁸ T. Leško, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe ...*, op. cit., s. 134.

³⁰⁹ T. Kalisz, D. Kowalczyk, Wybrane problemy związane z wykonywaniem aresztu wojskowego, [w:] A. Kwieciński (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013, s. 83-106.

³¹⁰ Zarządzenie MS z 05.07.2001, ws. utworzenia w Oddziale Zewnętrznym w Płotach podległym Zakładowi Karnemu w Nowogardzie oddziału zakładu karnego dla odbywających karę aresztu wojskowego, Dz. Urz. MS 2001, nr 2, poz. 13

w Nowogardzie), który jest jednostką penitencjarną przystosowaną do odbywania kary aresztu wojskowego przez żołnierzy.

Celem jedynie zasygnalizowania (gdyż kwestia ta szczegółowo została przybliżona w rozdziale poświęconym postulatam *de lege ferenda*) uwagę zwrócić należy na sprzeczność występującą między założeniami i treścią kary aresztu wojskowego a tzw. prawnym skutkiem skazania wynikającym z jej orzeczenia. Kara aresztu wojskowego połączona z dalszym odbywaniem ćwiczeń wojskowych ma na celu zapewnić żołnierzowi ją odbywającemu „ciągłość bytowania” w warunkach wojskowych; tak, by po jej odbyciu żołnierz mógł dalej efektywnie pełnić / odbywać czynną służbę wojskową. U podstaw takiego rozwiązania leży chęć przeciwdziałania skutkom przerwania pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej. Tylko bowiem realizacja czynnej służby wojskowej w sposób nieprzerwany jest w stanie sprostać zadaniom przed nią stawianym tj.: dobrze wyszkolić żołnierza, zapewnić odpowiedni poziom dyscypliny wojskowej oraz zdolności bojowej polskich SZ. W związku z tym powstaje pytanie: po co tworzyć warunki mające przeciwdziałać skutkom przerwania czynnej służby wojskowej, w postaci np. specjalnie przystosowanych do odbycia kary aresztu wojskowego zakładów penitencjarnych, jeżeli orzeczenie przedmiotowej kary (przy niektórych rodzajach służby wojskowej) powoduje skutek eliminacyjny w postaci konieczności zwolnienia żołnierza z dalszego pełnienia / odbywania przez niego czynnej służby wojskowej?

Konieczność zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej jako konsekwencja orzeczenia wobec niego kary aresztu wojskowego, zachodzi wobec żołnierza, który w chwili skazania pełnił / odbywał czynną służbę wojskową w ramach:

- dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej
 - obligatoryjne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego bez warunkowego zawieszenia jego wykonania (art. 128 ust.1 pkt 9 u.o.o.)³¹¹;
- aktywnej rezerwy (np. żołnierze Legii Akademickiej);

³¹¹ Ustawa o obronie ojczyzny nie reguluje kwestii prawnego skutku skazania przy prawomocnym orzeczeniu kary aresztu wojskowego z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wobec żołnierza ochotniczej zasadniczej służby wojskowej.

- obligatoryjne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego bez warunkowego zawieszenia jego wykonania (art. 128 ust.1 pkt 9 u.o.o.)³¹²;
- pasywnej rezerwy
 - obligatoryjne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego bez warunkowego zawieszenia jego wykonania (art. 128 ust.1 pkt 9 u.o.o.)³¹³;
- terytorialnej służby wojskowej
 - obligatoryjne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego bez warunkowego zawieszenia jego wykonania (art. 128 ust.1 pkt 9 u.o.o.)³¹⁴;
- zawodowej służby wojskowej
 - obligatoryjne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego bez warunkowego zawieszenia jego wykonania (art. 226 pkt 14 u.o.o.);
 - fakultatywne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego z warunkowym zawieszeniem jego wykonania (art. 228 ust. 1 pkt 1 u.o.o.);
 - fakultatywne zwolnienie żołnierza jest przy prawomocnym skazaniu na karę aresztu wojskowego (art. 228 ust. 1 pkt 6 u.o.o.) – przy czym brzmienie tego przepisu postrzegać należy w kategorii omyłki ustawodawcy, gdyż jest on w sprzeczności z przepisem art. 226 pkt 14 u.o.o. (którego treść wskazano powyżej).

A contrario orzeczenie kary aresztu wojskowego nie skutkuje zwolnieniem ze służby żołnierza, który w chwili jej orzeczenia, pełnił służbę wojskową, jako: żołnierz obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 u.o.o.); żołnierz realizujący służbę wojskową w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 128 ust. 1 u.o.o.)

³¹² Ustawa o obronie ojczyzny nie reguluje kwestii prawnego skutku skazania przy prawomocnym orzeczeniu kary aresztu wojskowego z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wobec żołnierza aktywnej rezerwy.

³¹³ Ustawa o obronie ojczyzny nie reguluje kwestii prawnego skutku skazania przy prawomocnym orzeczeniu kary aresztu wojskowego z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wobec żołnierza pasywnej rezerwy.

³¹⁴ Ustawa o obronie ojczyzny nie reguluje kwestii prawnego skutku skazania przy prawomocnym orzeczeniu kary aresztu wojskowego z warunkowym zawieszeniem jej wykonania wobec żołnierza terytorialnej służby wojskowej.

Jak widać, prawne skutki skazania na karę aresztu wojskowego nie są tożsame i zależą one od rodzaju czynnej służby wojskowej, jaką żołnierz pełnił / odbywał w chwili jego skazania. Sytuacja ta nie powinna mieć miejsca chociażby z tego powodu, że we wszystkich rodzajach czynnej służby wojskowej, podmiotem ją pełniącym / odbywającym (niezależnie od jego nazewnictwa) jest żołnierz w czynnej służbie wojskowej. Zatem niezrozumiałym jest, że orzeczenie kary aresztu wojskowego wobec np. żołnierza dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej będzie powodować konieczności jego zwolnienia z tej służby; natomiast skutek taki nie nastąpi, jeżeli karę aresztu wojskowego zastosuje się wobec żołnierza obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej. Szczegółowa analiza przedmiotowego zagadnienia zawarta została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków karnych.

Wracając do *meritum* tejże jednostki redakcyjnej, zauważyć należy, że polaryzację zachodzącą między karą aresztu wojskowego a karą pozbawienia wolności uzasadnia również wyższy ładunek stygmatyzujący występujący po stronie kary pozbawienia wolności. Dlatego kary aresztu wojskowego nie należy postrzegać jako jej rodzaju, lecz jako karę odrębną. W nauce prawa karnego podkreśla się bowiem, że kara aresztu wojskowego: „(...) wyraża mniejszy ładunek potępienia moralnego w porównaniu z karą pozbawienia wolności”³¹⁵ (która zawiera w sobie element charakterystyczny dla dawnego prawa karnego wojskowego – tj. instytucję twierdzy – *custodia honesta*), z czym należy się zgodzić.

Na autonomiczność kary aresztu wojskowego zwraca również uwagę sposób jej ulokowania w sankcji przepisów penalizujących poszczególne typy przestępstw z części szczególnej, części wojskowej k.k. Zagrożenie karą aresztu wojskowego przewidziane jest w 23 na 43 paragrafy zawierające sankcję za popełnienie kodeksowego przestępstwa wojskowego; przy czym przedmiotowa kara występuje zawsze w alternatywie, z karą pozbawienia wolności (i nie tylko). Celem zobrazowania możliwych konfiguracji kary aresztu wojskowego z innymi rodzajami kar kryminalnych wskazanych w sankcji przepisów części szczególnej, części wojskowej k.k., wskazać należy, że przedmiotowa kara występuje w sankcji przepisu karnego w alternatywie:

³¹⁵ Wyrok SN z 27.02.1970, Rw 124/70, OSNKW 1970, nr 6, poz. 62; tak też: W. Marcinkowski, *Kodeks karny. Część...*, 2011, op. cit., s. 83; D. Kowalczyk, *Kary i środki izolacyjne stosowane wobec żołnierzy*, ZN WSOWL 2014, nr 3, s. 65; Hoc S., *Komentarz do art. 322 k.k.*, op. cit., s. 1303; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 678.

1. podwójnej, jako kara aresztu wojskowego z karą pozbawienia wolności – w wymiarze:
 - do 2 lat (art. 339 §4 k.k., art. 351 k.k.);
 - do 3 lat (art. 338 §3 k.k., art. 341 §1 k.k., art. 341 §2 k.k., art. 342 §1 k.k., art. 343 §1 k.k., art. 345 §1 k.k., art. 346 §1 k.k., art. 354 §1 k.k., art. 355 §1 k.k., art. 358 §1 k.k.);
 - od 3 miesięcy do 5 lat (art. 359 k.k.);
2. potrójnej, jako:
 - kara ograniczenia wolności, kara aresztu wojskowego do 1 roku lub kara pozbawienia wolności – w wymiarze:
 - do 1 roku (art. 338 §2 k.k., art. 342 §2 k.k.);
 - kara ograniczenia wolności, kara aresztu wojskowego lub kara pozbawienia wolności – w wymiarze:
 - do 2 lat (art. 343 §3 k.k., art. 347 §1 k.k., art. 350 §1 k.k., art. 357 §1 k.k.);
 - do 3 lat (art. 356 §1 k.k.);
3. poczwórnej, jako:
 - kara grzywny, kara ograniczenia wolności, kara aresztu wojskowego lub kara pozbawienia wolności – w wymiarze:
 - do 1 roku (art. 361 §2 k.k.);
 - do 2 lat (art. 360 §1 k.k., art. 362 §2 k.k.).

O autonomiczności kary aresztu wojskowego przesądza fakt, że każdym razem użyto ją w sankcji określonego przepisu typizującego zawartego w części szczególnej, części wojskowej k.k. w alternatywie z innymi karami kryminalnymi, które mają również charakter samodzielny.

W oparciu o wskazany powyżej wymiar temporalny kary pozbawienia wolności będącej alternatywą dla kary aresztu wojskowego, zauważyć również należy, że kara aresztu wojskowego jest sankcją przewidzianą wyłącznie za występki³¹⁶, czyli czyny o lżejszym ciężarze gatunkowym niż zbrodnie, za które (w ramach kar penitencjarnych) orzec można jedynie karę pozbawienia wolności i to w wymiarze od 3 lat albo karę surowszą (art. 7 §2 k.k.). Wskazany czynnik z jednej strony podkreśla

³¹⁶ Zob.: H. Kmiecik, S.M. Przyjemski, §19 Przepisy ogólne. Części wojskowej dotyczące żołnierzy, [w:] M. Bojarski (red.), Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe, Warszawa 2014, s. 223.

wyjątkowy charakter kary aresztu wojskowego, z drugiej zaś przesądza o konieczności odróżnienia jej od kary pozbawienia wolności.

Odrębność kary aresztu wojskowego od kary pozbawienia wolności akcentowana jest również i w orzecznictwie SN, k którym podkreśla się, że: „Areszt wojskowy jest szczególnym rodzajem kary, zawierającej wprawdzie elementy kary pozbawienia wolności i z nią ustawowo zrównanej (...), ale różniącej się od niej (...)”³¹⁷.

W polaryzacji do wskazanych rozważań nie stoi również zalecenie odpowiedniego stosowania wobec kary aresztu wojskowego przepisów normujących karę pozbawienia wolności (jeżeli tylko określona kwestia dotycząca kary aresztu wojskowego nie została uregulowana jako *lex specialis* w przepisie art. 322 §2-3 k.k.). Odpowiednie stosowanie w tym przypadku: „(...) powinno uwzględniać nie tylko specyfikę kary aresztu wojskowego, ale także różnice zachodzące między nim, a karą pozbawienia wolności”³¹⁸.

Wymóg odpowiedniego stosowania przepisów o karze pozbawienia wolności względem kary aresztu wojskowego pozwala przyjąć, że w odniesieniu do kary aresztu wojskowego zastosowanie znajdą również przepisy dotyczące np.: kary grzywny (art. 33 k.k.), powrotu do przestępstwa (art. 64 k.k.), warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 69 i n. k.k.), warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 77 i n. k.k.), kary łącznej (art. 85 i n. k.k.) czy przepisy normujące kwestię przedawnienia wykonania kary (art. 103 k.k.)³¹⁹.

Ponadto, w praktyce pojawić się mogą sytuacje, w których trzeba będzie dokonać zmiany kary aresztu wojskowego warunkowo zawieszzonego na karę pozbawienia wolności. Taka konieczność zaistnieje: (1) w sytuacji zarządzenia wykonania kary warunkowo zawieszzonej (jeżeli skazany żołnierz w okresie próby popełni podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności bez warunkowego jej zawieszenia – art. 75 §1 k.k.) lub (2) w sytuacji zarządzenia wykonania (po upływie okresu odroczenia) kary aresztu wojskowego, jeżeli skazany żołnierz w chwili wydania przedmiotowego zarządzenia nie pełni / nie odbywa już czynnej służby wojskowej.

³¹⁷ Wyrok SN z 27.02.1970, Rw 124/70, OSNKW 1970, nr 6, poz. 62.

³¹⁸ A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 1453.

³¹⁹ A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 322 k.k.*, 2018, op. cit., s. 1400.

Wystąpienie którejkolwiek ze wskazanych sytuacji uzasadniających potrzebę zmiany kary aresztu wojskowego warunkowo zawieszzonego na karę pozbawienia wolności paradoksalnie przesądza również o autonomiczności rodzajowej tychże dwóch kar. W przeciwnym wypadku za bezzasadne uznać by należało stosowanie kary pozbawienia wolności jako kary zamiennej za stanowiącą jej rodzaj karę aresztu wojskowego warunkowo zawieszzonego. Byłaby to wówczas sytuacja *idem per idem*, czyli stosowanie zamiennego instrumentu prawnokarnego oddziaływania w zamian za stanowiący jego rodzaj inny instrument prawnokarnego oddziaływania, który okazał się być bezskuteczny. Zatem również i względy logiki przemawiają za tym, by karę aresztu wojskowego postrzegać jako karę odrębną od kary pozbawienia wolności.

3.2.3 Rodzaje i zakres temporalny kary aresztu wojskowego

Analiza części ogólnej, części wojskowej k.k. skłania do wniosku, że ustawodawca zawarł w niej 2 różne rozwiązania stwarzające możliwość orzeczenia kary aresztu wojskowego.

Pierwsze z nich, można powiedzieć rozwiązanie tradycyjne, polega na możliwości orzeczenia kary aresztu wojskowego, jeżeli ten rodzaj kary został *expressis verbis* zawarty z sankcji przepisu penalizującego przestępstwo wojskowe. Co stanowi pewne *novum* w odniesieniu do uprzednio obowiązującej regulacji karnej, w której przedmiotowa kara występowała jedynie w „Przepisach ogólnych dotyczących żołnierzy” (art. 293 i 294 §1 k.k. z 1969 r.). Zauważyć jednak należy, że umieszczenie kary aresztu wojskowego w sankcji przepisu penalizującego przestępstwo (w tym przypadku przestępstwo wojskowe) nie jest rozwiązaniem zupełnie nieznanym polskiemu ustawodawstwu karno-wojskowemu. Praktyka taka występowała bowiem w: w.k.k. z 1920 r., k.k.w. z 1928 r., k.k.woj. z 1932 r. oraz k.k.W.P. z 1944 r., czyli w niemalże wszystkich (poza k.k. z 1969 r.) kodyfikacjach karno-wojskowych XX w.

Natomiast drugie, wskazane w części ogólnej, części wojskowej k.k. rozwiązanie dotyczące możliwości orzeczenia kary aresztu wojskowego, bazuje na konstrukcji tzw. zamiennej kary aresztu wojskowego (art. 329 k.k.); tj. konstrukcji przejętej na wzór z przepisu art. 293 §1 k.k. z 1969 r. W oparciu o przedmiotową konstrukcję karę aresztu wojskowego wobec żołnierza można orzec: gdy jego czyn stanowi przestępstwo powszechne albo gdy jest on przestępstwem wojskowym, pierwotnie niezagrożonym tą karą.

W oparciu o powyższe stwierdzić należy, że w k.k. występują 2 rodzaje przedmiotowej kary:

1. kara aresztu wojskowego – trwająca najkrócej 1 miesiąc maksymalnie 2 lata, którą wymierza się w miesiącach i latach (art. 322 §2 k.k.)

oraz

2. zamienna kara aresztu wojskowego – trwająca również najkrócej 1 miesiąc maksymalnie 2 lata (art. 329 k.k.); chyba, że stanowi ona podstawę do zastosowania konstrukcji podwójnej komutacji, wówczas jej wymiar maksymalny nie może być wyższy niż 1 rok (art. 330 k.k.).

Prima facie zdawać by się mogło, że obydwie wskazane rodzaje kary aresztu wojskowego mają powszechne zastosowanie, tj. można je orzec wobec każdego żołnierza, który w chwili wyrokowania przez sąd *meriti* jest w czynnej służbie wojskowej. Wniosek taki wynika z niewystępującego w k.k. charakterystycznego dla kodyfikacji karno-wojskowych z XX w. funkcjonalnego powiązania rodzaju kary aresztu wojskowego ze stopniem wojskowym osoby, wobec którą ją orzekano (zob.: §19 w.k.k. z 1920 r., art. 13 k.k.w. z 1928 r., art. 14 k.k.woj. z 1932 r. czy art. 38 k.k.W.P. z 1944 r., na mocy którego areszt domowy można było orzec jedynie wobec oficera).

Pewne jednak ograniczenia dotyczące możliwości orzeczenia kary aresztu wojskowego wynikają z jej wymiaru temporalnego, a konkretnie z jej dolnej granicy. Minimalny wymiar przedmiotowej kary czy to w postaci *stricte* kary aresztu wojskowego czy też w postaci zastępczej kary aresztu wojskowego funkcjonującego także jako podstawa do zastosowania konstrukcji podwójnej komutacji wynosi zawsze 1 miesiąc. Zauważyć należy, że w obecnym systemie prawa wojskowego spotkać można rodzaje czynnej służby wojskowej, których wymiar temporalny wynosi poniżej 1 miesiąca. Innymi słowy, kara aresztu wojskowego z uwagi na jej minimalną granicę czasową nie jest sankcją karną, która ma zastosowanie wobec wszystkich żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej – co zasługuje na pogłębioną analizę – przeprowadzoną w ramach rozdziału zawierającego postulaty *de lege ferenda* dotyczące *stricte* wojskowych kar i środków karnych.

[Przesłanki zamiennej kary aresztu wojskowego]

Kształt przesłanek zamiennej kary aresztu wojskowego skłania do wniosku, że możliwość zastosowania tej konstrukcji zależy od kumulatywnego spełnienia

2 warunków, tj.: (1) realizacji przesłanek umieszczonych w przepisie art. 329 k.k.; (2) braku wskazania w sankcji przepisu penalizującego przestępstwo (wojskowe) kary aresztu wojskowego jako jednej z możliwych do orzeczenia kar³²⁰. Jest to wniosek podyktowany względami logiki. Poprzez konstrukcję zamiennej kary aresztu wojskowego ustawodawca zagwarantował możliwość orzeczenia tej kary względem żołnierza, który popełnił zarówno przestępstwo (powszechne) w warunkach życia wojskowego lub na szkodę innego żołnierza jak i przestępstwo wojskowe, które pierwotnie nie zostało zagrożone karą aresztu wojskowego.

Na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności karnej ujęcie w części ogólnej, części wojskowej k.k. konstrukcji zamiennej kary aresztu wojskowego przesądza o preferencyjności jej orzekania wobec żołnierza. Zgodnie bowiem z treścią przepisu art. 329 k.k., sąd *meriti* ma możliwość zamiany kary pozbawienia wolności na karę aresztu wojskowego, jeżeli przestępstwo popełnione przez żołnierza jest zagrożone karą pozbawienia wolności nie przekraczającą 5 lat a wymierzona kara nie byłaby surowsza niż 2 lata.

Również i w orzecznictwie postuluje się by przy sankcji alternatywnej (gdzie występuje obok siebie kara aresztu wojskowego i kara pozbawienia wolności) sąd *meriti* rozstrzygając w sprawach żołnierzy w pierwszej kolejności stosował sankcję *stricte* wojskową (w tym przypadku karę aresztu wojskowego)³²¹.

Preferencyjność kary aresztu wojskowego na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności karnej wynika z faktu, iż jest to kara szczególnie przystosowana do zadań represji wojskowej.

Ustawodawca bowiem wprowadzając do k.k. karę aresztu wojskowego (która polega na utrzymaniu żołnierza w rygorze służby wojskowej) a także zapewniając możliwość jej orzeczenia nie tylko gdy jest ona wskazana w pierwotnym brzmieniu sankcji przepisu penalizującego przestępstwo, miał na względzie specyfikę służby wojskowej oraz fakt, że wyszkolenie dobrego żołnierza jest to proces długotrwały i wymagający często znacznych nakładów sił i środków finansowych. Stąd też nie każdy czyn zabroniony żołnierza (mając na uwadze przebieg jego dotychczasowej służby wojskowej), który powinien się spotkać z reakcją karną w postaci orzeczenia wobec niego kary izolacyjnej, *ad hoc* uzasadnia także usunięcie tegoż żołnierza ze służby wojskowej.

³²⁰ Tak też: wyrok SN z 20.12.2002, WK 44/2002, OSNKW 2003, nr 3-4, poz. 39.

³²¹ Zob.: wyrok SN z 25.09.1972, Rw 931/72, OSNKW 1972, nr 12, poz. 201; uchwała SN z 13.12.1973, U 11/70, OSNKW 1974, nr 2, poz. 21.

Między innymi dlatego w systemie odpowiedzialności karno-wojskowej kara aresztu wojskowego (niekiedy w postaci kary aresztu) występowała od zawsze i jako kara izolacyjna połączona ona była i nadal jest z odbywaniem przez skazanego żołnierza – szkolenia wojskowego. Ma to zapobiec pozostawaniu owego żołnierza w czasie odbywania kary izolacyjnej poza rygiem właściwym dla służby wojskowej; tak by po zakończeniu jej odbywania żołnierz ten mógł z powodzeniem powrócić w strukturę kolektynu wojskowego.

To niewątpliwie słuszne założenie niweczy jednak tzw. prawny skutek skazania, który z biegiem lat na płaszczyźnie kar izolacyjnych orzekanych wobec żołnierza (tj. kary pozbawienia wolności oraz kary aresztu wojskowego) z pewnymi wyjątkami, został niemalże zrównany, powodując konieczność obligatoryjnego zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej.

Z uwagi jednak na zakres merytoryczny tej jednostki redakcyjnej, pogłębiona analiza wskazanego problemu przeprowadzona została w ramach rozdziału zawierającego postulaty *de lege ferenda* dotyczące *stricto* wojskowych kar i środków karnych.

[Podwójna komutacja]

Na płaszczyźnie zamiennej kary aresztu wojskowego (z przepisu art. 329 k.k.) możliwość dalszej jej konwersji, w ramach zastosowania konstrukcji podwójnej komutacji, wymaga krytycznego odniesienia się do przedmiotowej kwestii.

Konstrukcja podwójnej komutacji jest praktyką wypracowaną na gruncie doktryny wojskowego prawa karnego oraz orzecznictwa. Powoduje ona, w oparciu o zastosowanie dwóch autonomicznych przepisów k.k. (tj. art. 329 k.k. i art. 330 k.k.), przekształcenie kary pozbawienia wolności, jaka miałaby być orzeczona wobec żołnierza, w karę ograniczenia wolności.

W myśl założeń konstrukcji podwójnej komutacji sąd ma bowiem możliwość zamiany kary pozbawienia wolności na karę aresztu wojskowego (jeżeli kara grożąca za dany czyn nie jest wyższa niż 5 lat pozbawienia wolności, a orzeczona kara nie byłaby surowsza niż 2 lata pozbawienia wolności – art. 329 k.k.); a następnie w oparciu o dyspozycję przepisu art. 330 k.k. sąd może dokonać dalszej konwersji zamiennej kary

aresztu wojskowego na karę ograniczenia wolności, pod warunkiem, że wymiar kary aresztu wojskowego nie jest wyższy niż 1 rok³²².

Podkreśla się przy tym, że podwójna komutacja nie jest możliwa, w sytuacji gdy zajdzie potrzeba orzeczenia bezwzględnej kary izolacyjnej w postaci kary aresztu wojskowego. Natomiast w pozostałych przypadkach (z uwagi na walory resocjalizacyjne kary ograniczenia wolności³²³) część przedstawicieli doktryny prawa karnego i orzecznictwa dopuszcza możliwość stosowania konstrukcji podwójnej komutacji.

W przeciwieństwie do tej praktyki, a więc i do przedmiotowej konstrukcji, pozostaje pogląd, zgodnie z którym możliwość stosowania konstrukcji podwójnej komutacji nie powinna: „(...) mieć miejsca. Rozwiązanie zawarte w art. 330 k.k. oraz wynikające z niego dobrodziejstwo możliwości zamiany kary aresztu wojskowego na karę ograniczenia wolności, powinno być stosowane tylko w tych przypadkach, w których kara aresztu wojskowego byłaby karą pierwotną (a nie karą zamienną, uzyskaną wskutek [uprzedniego – S.Ch.] zastosowania instytucji z art. 329 k.k.)”³²⁴.

Przytoczone stanowisko zasługuje na aprobatę. Poza racją z niego wynikającą zauważyć należy, że możliwość podwójnej komutacji nie wynika *expressis verbis* ani z treści przepisu art. 329 k.k., ani z treści przepisu art. 330 k.k. Jest to więc konstrukcja „sztuczna”.

Stosowanie konstrukcji podwójnej komutacji jest również niezasadne z uwagi na treść sądowej dyrektywy wymiaru kary z przepisu art. 37a § 1 k.k.³²⁵. Zamiana bowiem

³²² Zob.: wyrok SN z 6.05.2003, WA 19/03, OSNwSK 2003, nr 1, poz. 929; M. Flemming, *Kodeks karny-część...*, op. cit., s. 86.

³²³ Uchwała SN z 27.08.1977, U/77, OSNKW 1977, nr 10-11, poz. 110 – przy czym walory resocjalizacyjne kary ograniczenia wolności podnoszono przy rozstrzygnięciu wyboru między warunkowym zawieszeniem wykonania krótkoterminowej kary aresztu wojskowego a wymierzeniem kary ograniczenia wolności; wówczas sąd kierując się wskazanymi walorami powinien w pierwszej kolejności rozważyć możliwość orzeczenia kary ograniczenia wolności, ponieważ: „Kara ta (...) w warunkach pełnienia służby i wymagań dyscypliny wojskowej, z równoczesną możliwością nałożenia na skazanego określonych obowiązków, jest bardziej celowym środkiem karnym w zakresie zapobiegawczego oddziaływania niż krótkoterminowa kara aresztu wojskowego z warunkowym zawieszeniem jej wykonania” – ibidem.

³²⁴ A. Ziółkowska, *Komentarz do art. 330 k.k.*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1414.

³²⁵ Przepis art. 37a k.k. przez znaczną większość doktryny prawa karnego uważany jest za „szczególną sądową dyrektywę wymiaru kary”, tak: Uzasadnienie do projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego z 05.11.2013, s. 13; V. Konarska-Wrzosek, *Rozdział IV. Szczególne dyrektywy sądowego wymiaru kary*, [w:] L.K. Paprzycki (red.), A. Marek (red.), *System prawa karnego. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, Warszawa 2017; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2016, s. 327; B.J. Stefańska, *Rozdział IV. Kary*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 209-210; T. Bojarski, *Rozdział IV. Kary*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 165; A. Grześkowiak, *Rozdział IV. Kary*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 359 i n.; M. Mozgawa, *Rozdział IV. Kary*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015; V. Konarska-Wrzosek, *Rozdział IV. Kary*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 233 i n.; R.A. Stefański, *Głos w dyskusji*, [w:] J. Majewski

kary pozbawienia wolności na karę ograniczenia wolności przy orzekaniu wyroku wobec żołnierza jest możliwa nie tylko poprzez zastosowanie konstrukcji podwójnej komutacji, ale przede wszystkim w sytuacji skorzystania z dyspozycji przepisu art. 37a §1 k.k., na mocy którego również może dojść do orzeczenia wobec żołnierza zamiast kary pozbawienia wolności – kary ograniczenia wolności (i nie tylko)³²⁶.

Stwierdzić zatem należy, że stosowanie konstrukcji podwójnej komutacji zarówno przy przestępstwach wojskowych (pierwotnie niezagróżonych karą aresztu wojskowego) jak i przy przestępstwach (powszechnych); jest bezprzedmiotowe, ponieważ takie same efekty osiąga się za pomocą uwzględnienia, w trakcie wydawania wyroku, sądowej dyrektywy wymiaru kary z przepisu art. 37a §1 k.k. – która (z uwagi na brak odmiennych postanowień w tym zakresie) na gruncie wojskowego prawa karnego ma również zastosowanie.

Zauważyć jednak należy, że w oparciu o przepis art. 37a §1 k.k., sąd może orzec wobec żołnierza m.in. karę ograniczenia wolności w wymiarze od 3 miesięcy do 2 lat, jeżeli popełnione przez niego przestępstwo jest zagrożone tylko karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 8 lat, a wymierzona za nie kara pozbawienia wolności nie byłaby surowsza niż 1 rok. Wówczas, sąd zamiast kary pozbawienia wolności w wymiarze do 1 roku może orzec karę ograniczenia wolności – czyli karę, do której finalnie ma prowadzić również zastosowanie konstrukcji podwójnej komutacji.

Mimo to, między szczególną dyrektywą sądowego wymiaru kary (tj. art. 37a §1 k.k.), a konstrukcją podwójnej komutacji (tj. art. 329 k.k. i art. 330 k.k.) zachodzą

(red.), *Kary i inne środki reakcji na czyn zabroniony w świetle noweli do Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 97; A Ziółkowska, *Istota możliwości stosowania wolnościowych kar zamiennych na przykładzie art. 37a k.k. a ustawowy wymiar kary*, [w:] P. Góralski (red.), A. Muszyńska (red.), *Reforma prawa karnego w latach 2015-2019*, Warszawa 2020, s. 203-224.

Inne zdanie w tej kwestii mają m.in. przedstawiciele doktryny kwalifikujący przepis art. 37a k.k. jako: „szczególną dyrektywę ustawowego wymiaru kary” (i jako sankcja zamienna nie jest ani zagrożeniem alternatywnym ani karą zamienną) – tak: R. Kokot, *Podstawy stosowania kar wolnościowych w kodeksie karnym z 1997 r. po nowelizacji z 20 lutego 2015 r.*, [w:] T. Kalisz (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 37, Wrocław 2015, s. 61; „dopelnienie (poprzez wprowadzenie alternatywnego zagrożenia karami wolnościowymi) ustawowego zagrożenia” – tak: J. Majewski, *Głos w dyskusji*, [w:] J. Majewski (red.), *Kary i inne środki reakcji za czyn zabroniony w świetle noweli do Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, Warszawa 2016, s. 109; M. Melezini, *Kara grzywny*, [w:] M. Melezini (red.), *System prawa karnego*, Warszawa 2016, s. 121; „uprawnienie sądu do orzekania kary wolnościowej w ramach nadzwyczajnego wymiaru kary (którego nie należy utożsamiać z instytucją nadzwyczajnego złagodzenia kary)” – tak: Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015, s. 440 i n.; oraz stanowisko zakładające, że przepis art. 37a k.k. ma mieszany charakter – tak: A. Sakowicz, *Opinia prawna na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny*, ZP 2015, nr 1(45), s. 109-118.

³²⁶ Sąd w oparciu o przepis art. 37a §1 k.k. może również orzec karę grzywny, z tym, że wątek ten nie będzie pogłębiony, ponieważ podwójna komutacja prowadzi do orzeczenia zamiast kary pozbawienia wolności – kary ograniczenia wolności, a nie kary grzywny. Stąd rozważania odnośnie przepisu art. 37a §1 k.k. ograniczone zostały jedynie do kary ograniczenia wolności.

pewne różnice mające wymiar merytoryczny. Konstrukcja podwójnej komutacji ma zastosowanie wobec czynów zagrożonych karą pozbawienia wolności w wymiarze nie wyższym niż 5 lat, zaś sądowa dyrektywa wymiaru kary ma zastosowanie do czynów zagrożonych tylko karą pozbawienia wolności w wymiarze do 8 lat. Wprawdzie górna granica zagrożenia karą pozbawienia wolności przy sądowej dyrektywie wymiaru kary (wynosząca do 8 lat – art. 37a §1 k.k.) jest wyższa niż górna granica zagrożenia karą pozbawienia wolności właściwa dla konstrukcji podwójnej komutacji, gdyż ustawodawca posłużył się wymiarem do 5 lat (art. 329 k.k.), to zauważyć trzeba, że w treści przepisu art. 329 k.k. ustawodawca nie wprowadził wymogu by przestępstwo popełnione przez żołnierza było zagrożone „tylko karą pozbawienia wolności” (tak jak ma to miejsce w treści przepisu art. 37a §1 k.k.). Nie mniej jednak, w oparciu o przepis art. 37a §1 k.k. względem żołnierza można również orzec karę grzywny, a taka możliwość nie występuje jeżeli chodzi o konstrukcję podwójnej komutacji.

Zauważyć należy, że przy konstrukcji podwójnej komutacji punktem wyjścia warunkującym możliwość jej zastosowania jest konieczność, by kara pozbawienia wolności (podlegająca konwersji najpierw na karę aresztu wojskowego, a następnie na karę ograniczenia wolności) wynosiła nie więcej niż 1 rok. Wniosek taki wynika z wartości wskaźnika przeliczeniowego stosowanego najpierw przy zamianie kary pozbawienia wolności na karę aresztu wojskowego (co przeprowadza się w oparciu o wskaźnik 1:1, tj. 1 dzień pozbawienia wolności równa się 1 dniowi kary aresztu wojskowego); a następnie przy ewolucji zamiennej kary aresztu wojskowego na karę ograniczenia wolności (co przeprowadza się w oparciu o wskaźnik 1:2, tj. 1 dzień kary aresztu wojskowego równa się 2 dniom kary ograniczenia wolności – wniosek wysnuty w oparciu o odpowiednie stosowanie do kary aresztu wojskowego treści przepisu art. 65 §1 k.k.w., dotyczącego zastępczej kary pozbawienia wolności).

Zatem przesłanką *sine qua non* warunkującą możliwość zamiany kary pozbawienia wolności na karę ograniczenia wolności w drodze zastosowania zarówno szczególnej dyrektywy sądowego wymiaru kary (art. 37a §1 k.k.) jak i konstrukcji podwójnej komutacji (art. 329 k.k. i art. 330 k.k.) jest konieczność by kara pozbawienia wolności, jak miałaby być orzeczona przez sąd *meriti* wobec żołnierza, nie była surowsza niż 1 rok.

Zauważyć również należy, że z perspektywy np. żołnierzy pełniących służbę wojskową dobrowolnie (za wyjątkiem żołnierzy zawodowych), dużo bardziej korzystne dla nich jest orzeczenie kary 1 roku pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem

wykonania kary, niż dalsza konwersja tej kary do kary ograniczenia wolności, czy to w oparciu o przepis art. 37a §1 k.k. czy przepis art. 330 k.k. (w ramach stosowania konstrukcji podwójnej komutacji). Wynika to z tzw. prawnego skutku skazania. Orzeczenie bowiem wobec żołnierzy pełniących służbę wojskową dobrowolnie (za wyjątkiem żołnierzy zawodowych) kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania nie jest podstawą ani do obligatoryjnego, ani nawet do fakultatywnego ich zwolnienia ze służby wojskowej (wniosek ten wynika z braku uregulowania przedmiotowej kwestii w u.o.o.).

Natomiast orzeczenie wobec żołnierzy pełniących służbę wojskową dobrowolnie (za wyjątkiem żołnierzy zawodowych) kary ograniczenia wolności skutkuje obligatoryjnym zwolnieniem owych żołnierzy ze służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 9 u.o.o.).

Wniosek zatem co do zasadności zmiany kary pozbawienia wolności, która wyniosłaby 1 rok na karę ograniczenia wolności, jeżeli wyrok orzekany jest wobec żołnierzy pełniących służbę wojskową dobrowolnie (za wyjątkiem żołnierzy zawodowych), nasuwa się sam.

Między innymi dlatego, a także mając na uwadze powyższe rozważania uznać należy, że konstrukcja podwójnej komutacji promowana na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności karnej nie jest rozwiązaniem korzystnym dla żołnierza. Porównując bowiem walory resocjalizacyjne kary ograniczenia wolności (na które powołują się zwolennicy tej konstrukcji próbując uargumentować jej *ratio legis*) z prawnym skutkiem skazania na karę ograniczenia wolności (który powoduje konieczność zwolnienia ze służby wojskowej żołnierzy pełniących przedmiotową służbę dobrowolnie; za wyjątkiem żołnierzy zawodowych), stwierdzić należy, że owe walory zdają się odchodzić w zapomnienie.

3.2.5 Kara aresztu wojskowego - varia

[Kara aresztu wojskowego a sądownictwo powszechne]

Warto wspomnieć, że jurysdykcja w przedmiocie możliwości orzeczenia kary aresztu wojskowego nie należy do wyłącznej kompetencji sądów wojskowych. Przy spełnieniu wymogów wskazanych w przepisie art. 329 k.k. przewidzianych dla zamiennej kary aresztu wojskowego (o czym była już mowa) przedmiotową karę,

jeżeli jest ona orzekana za przestępstwo (powszechne) orzec wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej może także sąd powszechny (art. 650 §1 k.p.k.)³²⁷.

Wskazana sytuacja stanowi jednak wyjątek od reguły. Co do zasady, z uwagi na treść przepisu art. 647 §1 pkt 1 lit. a) k.p.k., a także treść przepisu art. 650 §3 k.p.k., możliwość orzeczenia kary aresztu wojskowego wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej za popełnienie przestępstwa penalizowanego w części szczególnej, części wojskowej k.k. (tj. przestępstwa wojskowego) przez sąd powszechny jest *de lege lata* wykluczona.

[Kara aresztu wojskowego a kara łączna]

Kara aresztu wojskowego nie podlega łączeniu z karą pozbawienia wolności, w dosłownym tego słowa znaczeniu. Dlatego w sytuacji zbiegu przestępstw przyjmuje się, że jeżeli karami jednostkowymi, jakie mogą być orzeczone za poszczególne typy zbiegających się przestępstw, jest kara pozbawienia wolności oraz kara aresztu wojskowego, a kara łączna nie przekroczy 2 lat, to wówczas sąd *meriti* (jako karę łączną) w zależności od okoliczności sprawy, może orzec albo karę aresztu wojskowego (zwłaszcza, gdy sprawca nie wykazuje objawów szczególnego zdemoralizowania³²⁸) albo karę pozbawienia wolności. Jeżeli wymiar temporalny kary łącznej wyniósłby więcej niż 2 lata, wówczas karą łączną jest kara pozbawienia wolności³²⁹.

Między innymi dlatego (zgodnie z wytycznymi wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie orzekania kary aresztu wojskowego, skonkretyzowanymi w uchwale SN z 13.12.1973 r.) sąd *meriti* powinien zawsze rozważyć czy zasadnym jest orzeczenie za zbiegające się przestępstwa obydwu postaci kar izolacyjnych, tj. zarówno kary aresztu wojskowego jak i kary pozbawienia wolności³³⁰.

Jako ciekawostkę zauważyć należy, że już w ustawodawstwie karno-wojskowym XX w. zawarte były informacje na temat zasad wymiaru kary łącznej (gdzie jedną z kar podlegających łączeniu była kara aresztu wojskowego). Kwestię tę dość szczegółowo uregulowano np. w przepisie art. 30 §3-6 k.k.woj. z 1932 r. (o czym była już mowa).

³²⁷ Zob.: wyrok SN z 27.10.1982, V KRN 323/82 OSNKW 1983, nr 4-5, poz. 33; R. Góral, *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, Warszawa 2005, s. 530.

³²⁸ Wyrok SN z 25.09.1972, Rw 931/72, OSNKW 1972, nr 12, poz. 201.

³²⁹ W. Kutzmann, *Komentarz do przepisu art. 322 k.k.* [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1831.

³³⁰ Uchwała SN z 13.12.1973, U 11/70, OSNKW 1974, nr 2, poz. 21.

Rozdział 4 *Stricte* wojskowe środki karne

4.1 Zagadnienia wstępne

W obowiązującym wojskowym prawie karnym, katalog *stricte* wojskowych środków karnych (dawniej kar dodatkowych) zawarto w przepisie art. 324 k.k., który współtworzy część ogólną, części wojskowej k.k. Już na samym wstępie warto zauważyć, że możliwość orzeczenia wojskowych środków karnych jest limitowana: (1) koniecznością bycia żołnierzem (czy to w czynnej służbie wojskowej, czy też żołnierzem przeniesionym do rezerwy lub w stan spoczynku³³¹ – gdyż zdegradować można także żołnierza, który w chwili orzeczenia nie jest w służbie czynnej – art. 327 §2 k.k.); (2) niekiedy również koniecznością pełnienia czynnej służby wojskowej określonego rodzaju (na co *expressis verbis* wskazuje już sama nazwa jednego z dwóch z wojskowych środków karnych – tj. wydalenia z zawodowej służby wojskowej – art. 326 §2 k.k.).

Daje to podstawy do przyjęcia następującej klasyfikacji wojskowych środków karnych, tj.:

1. wojskowe środki karne orzekane wobec żołnierza w ogóle (tj. mające zastosowanie wobec osoby posiadającej status żołnierza;
 - przy czym ważne, by osoba ta była w stopniu wyższym niż szeregowy przy – degradacji³³²;
 - czy w stopniu wyższym niż starszy szeregowy lub stopień równorzędny przy nieobowiązującym do 01.07.2004 r. – obniżeniu stopnia wojskowego³³³);oraz
2. wojskowe środki karne orzekane wobec żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej (mające zastosowanie do określonych grup żołnierzy, np. wydalenie z zawodowej służby wojskowej).

³³¹ Żołnierzem w stanie spoczynku jest żołnierz zawodowej służby wojskowej zwolniony z tej służby, który ze względu na wiek (60 lat dla szeregowych lub 63 lata dla podoficerów i oficerów – art. 5 ust. 1 u.o.o.) albo z uwagi na stan zdrowia nie podlega obowiązkowi służby wojskowej (art. 238 ust. 2 u.o.o.).

³³² Degradacji nie można orzec wobec szeregowego.

³³³ Obniżenia stopnia wojskowego nie można było orzec wobec starszego szeregowego lub żołnierza posiadającego stopień równorzędny; ponieważ przepis: „art. 325 [k.k.] dopuszcza orzeczenie tego środka karnego jedynie w obrębie korpusów osobowych oficerów, chorążych i podoficerów”: M. Flemming, *Kodeks karny-część...*, op. cit., s. 78; zob. też: K. Janczukowicz, *Kodeks karny z...*, op. cit., s. 688.

Z uwagi na ich treść (np. wydalenie z zawodowej służby wojskowej) lub prawne skutki skazania wynikające z ich orzeczenia (które co do zasady powodują konieczność zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej w razie orzeczenia wobec niego degradacji)³³⁴ stwierdzić należy, że *stricte* wojskowe środki karne posiadają niezwykle silne właściwości eliminacyjne. Fakt ten świadczy o bardzo dużej ich punitarywności, która na płaszczyźnie środków karnych w ogóle nie powinna mieć miejsca.

Wyjątkiem na tej płaszczyźnie, tj skutku eliminacyjnego nie powoduje orzeczenie degradacji wobec: żołnierza obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 u.o.o.); żołnierza pasywnej rezerwy (art. 128 ust. 4 u.o.o.); żołnierza realizującego służbę wojskową w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 128 ust. 1 u.o.o.) czy żołnierza w stanie spoczynku.

Dlatego jako postulat *de lege ferenda* dotyczący wojskowych środków karnych rozważyć należy konieczność zmian następujących przepisów u.o.o.: art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o. oraz art. 226 pkt 11 u.o.o. w kierunku: (1) by prawne skutki skazania, wynikające z orzeczenia degradacji nie powodowały konieczności zwolnienia żołnierza ze służby (2) by skutek eliminacyjny przy wojskowych środkach karnych zachodził jedynie, gdy wskazuje na to *expressis verbis* sama nazwa tegoż środka (tj. jedynie przy wydaleniu).

Dalsze uwagi odnośnie tej kwestii zawarto w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków karnych.

Tytułem jedynie zasygnalizowania, gdyż materia ta, z uwagi na zakres merytoryczny przedmiotowej dysertacji, nie będzie poddana głębszej analizie – względem żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej można orzec również i powszechne środki karne (tj. środki karne skatalogowane w przepisie art. 39 k.k.); z jednym wyjątkiem, a mianowicie wobec żołnierza zasadniczej służby wojskowej, nie można orzec świadczenia pieniężnego (art. 324 §2 k.k.). Ograniczenie to ma charakter trwały³³⁵ (czyli, jest ono skuteczne nawet w sytuacji warunkowego umorzenia postępowania wobec żołnierza służby zasadniczej)³³⁶.

³³⁴ Orzeczenie degradacji powoduje konieczność zwolnienia żołnierza: dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); terytorialnej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); aktywnej rezerwy (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); zawodowego (art. 226 pkt 11 u.o.o.).

³³⁵ Zob.: wyrok SN z 21.09.2000, WKN 21/00, LEX 532405 – wskazany wyrok odnosi się bezpośrednio do zasadniczej służby wojskowej.

³³⁶ Postanowienie SN z 08.06.2000, WKN 9/00, OSNKW 2000, nr 9–10, poz. 82.

Zauważyć w tym miejscu należy, że owe ograniczenie z przepisu art. 324 §2 k.k. wprowadzone było kiedy występowała jeszcze tzw. „zeta”, czyli obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa. Z uwagi na fakt, że żołnierze ją odbywający dostawali skromny comiesięczny żołd (tj. wynoszący początkowo od ok. 60 zł do ok. 150 zł w późniejszym czasie) ustawodawca zdecydował się na przyjęcie w kodeksie limitacji w przedmiocie wyłączenia możliwości orzekania wobec żołnierzy „zety” środków karnych, których realizacja wiązałaby się z koniecznością uiszczenia jakichkolwiek pieniędzy. Pobór do „zety” od przeszło 10 lat (bo od 01.01.2010 r.) jest zawieszony. Co więcej, na mocy u.o.o. (która obowiązuje od kwietnia 2022 r.) wprowadzono zasadniczą służbę wojskową w 2 rodzajach: ochotnicza zasadnicza służba wojskowa (której żołnierz ją pełniący dostaje miesięczne uposażenie równe uposażeniu szeregowego, czyli około 4.500.00 zł) oraz obowiązkową zasadniczą służbę wojskową, co do której nie ma jeszcze jakichkolwiek aktów wykonawczych (art. 130 ust. 2 u.o.o.). Uznać zatem należy, że zasadnicza służba wojskowa sprzed ponad 10 lat zwana „zetą” a ochotnicza zasadnicza służba wojskowa pełniona obecnie są to 2 różne systemy realizacji czynnej służby wojskowej w ramach pełnienia zasadniczej służby wojskowej. W związku z tym, kodeksowe limitacje wyłączające możliwość orzeczenia wobec żołnierzy ochotniczej zasadniczej służby wojskowej środków reakcji karnej, których realizacja wiązałaby się z koniecznością uiszczenia jakichkolwiek pieniędzy nie powinny mieć miejsca. Obecnie żołnierz ochotniczej zasadniczej służby wojskowej jest, mówiąc wprost, podmiotem wypłacalnym, gdyż wysokość jego miesięcznego uposażenia daje podstawy do prowadzenia z niego skutecznej egzekucji.

4.2 Wydalenie z zawodowej służby wojskowej

4.2.1 Rys historyczny

Wydalenie z zawodowej służby wojskowej jest wojskowym instrumentem karnym, posiadającym ugruntowaną tradycję legislacyjną w systemie polskiego prawa karnego wojskowego.

W dwudziestoleciu międzywojennym (tj. w czasie obowiązywania m.in. w.k.k. z 1920 r.³³⁷) „wydalenie” skodyfikowane było jako kara dodatkowa w postaci: wydalenia

³³⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z 10.05.1920, ws. wprowadzenia w życie Wojskowego kodeksu karnego, Dz. U. 1920, nr 59, poz. 369 ze zm. (dalej w.k.k. z 1920).

z wojska lub marynarki, która miała zastosowanie wobec: oficerów, podoficerów oraz szeregowych.

Wydalenie z wojska lub marynarki zostało recypowane do w.k.k. z 1920 r. z wojskowego ustawodawstwa karnego niemieckiego (konkretnie z §30 pkt 1 n.k.k.w. z 1872 r.). Przeniesienie do w.k.k. z 1920 r. rozwiązań niemieckich podyktowane było w głównej mierze, względami pragmatycznymi, ponieważ: „(...) ustawa austriacka z 1855 r. była zbyt przestarzała, ustawa francuska była nieznaną polskim sędziom, a rosyjska była po prostu gorsza od ustawy niemieckiej”³³⁸.

Skodyfikowana w w.k.k. z 1920 r. kara dodatkowa w postaci wydalenia z wojska lub marynarki wraz z: (1) zwolnieniem ze służby oficerów, (2) przeniesieniem podoficerów i szeregowych do drugiej klasy żołnierzy oraz (3) orzeczną wobec podoficerów degradacją – współtworzyła katalog „Szczególnych kar na czci dla osób stanu żołnierskiego” (§30 w.k.k. z 1920 r.). Zauważyć należy, że choć katalog szczególnych kar dodatkowych na czci został opracowany w oparciu o kryterium posiadanego stopnia wojskowego; to możliwość orzeczenia wydalenia z wojska lub marynarki była całkowicie niezależna od wskazanej okoliczności.

Sytuacje uzasadniające orzeczenie kar dodatkowych na czci wskazane były albo w części szczególnej, konkretnie w sankcji przepisów penalizujących określone typy przestępstw wojskowych albo w postanowieniach ogólnych w.k.k. z 1920 r. (tj. w §30-42 tegoż kodeksu). Z uwagi na ramy dysertacji, przybliżono jedynie postanowienia ogólne dotyczące wydalenia z wojska lub marynarki.

Podstawą orzeczenia kar dodatkowych na czci było: „(...) stwierdzenie utraty zaufania, z jakiego mógłby korzystać przestępca i którego skutek swego czynu posiadać (...) [on nie mógł – S.Ch.]. (...) przestępca, który czynem dowiódł, że nie (...) [był – S.Ch.] godzien pokładanego w nim zaufania, słusznie tedy nadal cieszyć się niem nie powinien.”³³⁹.

Co istotne: „Zagrożenie karą dodatkową na czci (...) [występowało w przedmiotowym kodeksie – S.Ch.] w dwojakiej formie: kategorycznej, kiedy sąd (...) [miał – S.Ch.] obowiązek, obok pewnej kary ogólnie lub szczególnie zagrożonej,

³³⁸ K. Bradliński, *Polskie kodeksy karne okresu międzywojnia*, SZN UMCS 2018, nr 38, s. 40.

³³⁹ W. Makowski, *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921, s. 151.

orzec również jedną z kar na czci, – albo warunkowej, kiedy zastosowanie kary na czci, obok pewnych rodzajów kary zasadniczej, pozostawiono do uznania sądu.”³⁴⁰.

Wydalenie z wojska lub marynarki posiadało wymiar obligatoryjny wobec³⁴¹:

1. podoficerów i szeregowców, w sytuacji:

- (1) orzeczenia względem nich kary domu karnego (z §31 ust. 1 w.k.k. z 1920 r. wzorowany na §31 n.k.k.w. z 1872 r., w którym kara domu karnego występowała pod nazwą – tzw. Zuchthaus’u) lub
- (2) orzeczenia względem nich utraty obywatelskich praw honorowych na czas powyżej 3 lat (§31 w.k.k. z 1920 r.);

2. oficerów, w sytuacji:

- (1) orzeczenia względem nich kary domu karnego lub utraty obywatelskich praw honorowych bez względu na czas ich trwania (§31 ust. 2 pkt 1 w.k.k. z 1920 r.) a także
- (2) w przypadkach uzasadniających przeniesienie podoficerów lub szeregowych do drugiej klasy żołnierzy (§31 ust. 2 pkt 2 w.k.k. z 1920 r.).

Wraz z orzeczeniem wydalenia z wojska lub marynarki *ipso iure* dochodziło również do utraty przez wydalonego uprawnień wynikających z wojskowego stosunku służbowego: „(...) a to zarówno w zakresie wewnętrznego stosunku wojskowego, jak zewnętrznych praw osoby wojskowej wobec nie należącej do wojska ludności. [Wydalony – S.Ch.] Tracił zatem wszystkie szczególne stanowiska w wojsku zajmowane, stopnie służbowe, odznaki zewnętrzne tych stopni, w ogóle prawo noszenia munduru wojskowego.”³⁴².

Wydalenia z wojska lub marynarki nie orzekano wobec spensjonowanych oficerów. Natomiast jeżeli ów oficer dopuścił się czynu uzasadniającego jego wydalenie z wojska lub marynarki, to z uwagi na fakt, że w chwili wyrokowania nie pełnił on już czynnej służby wojskowej, wobec niego stosowano utratę tytułu oficerskiego,

³⁴⁰ Ibidem, s. 152.

³⁴¹ Zob.: W. Makowski, *Kodeks karny wojskowy ...*, Warszawa 1921, s. 153-156.

³⁴² W. Makowski, *Komentarz do §32 Części pierwszej. O karaniu w ogólności*, [w:] W. Makowski, *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921, s. 157.

która wiązała się również m.in.: z pozbawieniem go prawa do noszenia munduru oficerskiego, utratą orderów czy niezdolnością do ponownego wstąpienia do wojska³⁴³.

W czasie obowiązywania k.k.w. z 1928 r., „wydalenie”, jako kara dodatkowa na czci (art. 11 k.k.w. z 1928 r.); miało postać:

- wydalenia z wojska lub marynarki wojennej – które orzekane było wobec szeregowych oraz oficerów (art. 11 ust. 1 i 3 k.k.w. z 1928 r.³⁴⁴) lub
- wydalenia z korpusu oficerskiego (art. 11 ust. 3 k.k.w. z 1928 r.).

Obydwie wskazane powyżej postacie wydalenia (inaczej niż wydalenie w wojska lub marynarki z w.k.k. z 1920 r.) były karami dodatkowymi, których możliwość orzeczenia zależała od posiadanego przez skazanego stopnia wojskowego. Co ciekawe, wydalić z wojska lub marynarki wojennej nie można było podoficerów i starszych szeregowców, dla których karą dodatkową na czci była degradacja (art. 11 część 1 ust. 2 k.k.w. z 1928 r.)

Orzeczenie wydalenia z wojska lub marynarki wojennej wobec szeregowego jak i oficera mogło mieć wymiar obligatoryjny albo fakultatywny.

Obligatoryjne wydalenie z wojska lub marynarki wojennej szeregowego, a także oficera następowało w sytuacji skazania ich na karę śmierci czy na karę ciężkiego więzienia (art. 17 część 1 ust. 1-2 k.k.w. z 1928 r., art. 21 k.k.w. z 1928 r.).

Ponadto, sytuacje uzasadniające obligatoryjne orzeczenie degradacji wobec szeregowego (z przepisu art. 19 część 1 ust. 2, 4 i 5 k.k.w. z 1928 r.) uzasadniały również obligatoryjne wydalenie z wojska lub marynarki wojennej oficera (art. 21 część 1 k.k.w. z 1928 r.). Innymi słowy, oficera wydalano z wojska lub z marynarki wojennej także gdy: skazano go na karę więzienia zastępującego dom poprawy (ust. 2); skazano go na zamknięcie w więzieniu za popełnienie niektórych przestępstw penalizowanych w (rosyjskim) kodeksie karnym z 1903 r. (ust. 4) a także w innych przypadkach przewidzianych w k.k.w. z 1928 r. (ust. 5).

³⁴³ W. Makowski, Komentarz do §33 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 159.

³⁴⁴ W czasie obowiązywania k.k.woj. z 1928 przepisy prawa karnego wojskowego dzieliły się na „części” i „ustępy”, które graficznie były przedstawiane jak dzisiejsze punkty, czyli „1”. Zatem to co w k.k.woj. z 1928 było „częścią” dziś jest „ustępem”, zaś ówczesne „ustępy” dziś są „punktami”. Zgodnie z przyjętymi współcześnie warunkami podziału przepisów prawa karnego, artykuł ten powinien posiadać numerację: art. 11 pkt 1 i 3 k.k.woj. z 1928.

Natomiast do fakultatywnego wydalenia z wojska lub marynarki wojennej szeregowego a także oficera mogło dojść w razie skazania ich na więzienie lub więzienie zastępujące dom poprawy na czas dłuższy niż 3 lata (zob.: k.k.w. z 1928 r.: art. 17 część 2 i art. 21 część 2).

Ponadto, sytuację uzasadniającą fakultatywną degradację szeregowego (tj. sytuacji z przepisu art. 19 część 2 k.k.w. z 1928 r., za wyjątkiem sytuacji wskazanej w ust. 1 tegoż artykułu) uzasadniały również fakultatywne wydalenie z wojska lub marynarki wojennej oficera (art. 21 część 2 k.k.w. z 1928 r.).

Wydalenie z wojska lub marynarki wojennej szeregowego czy oficera *ipso iure* powodowało: utratę stopnia wojskowego, utratę stanowiska służbowego i związanego z nim uposażenia oraz utratę orderów, odznaczeń i zaszczytnych odznak, a także utratę uprawnień wynikających z faktu ich posiadania (art. 18 i 22 k.k.w. z 1928 r.).

Obligatoryjny oraz fakultatywny tryb orzekania przewidziany był również wobec kary dodatkowej na czci w postaci: wydalenia z korpusu oficerskiego. Wydalenie z korpusu oficerskiego orzekano w razie skazania oficera na zamknięcie w więzieniu na czas powyżej 1 roku lub w razie usunięcia go w urzędzie (art. 24 część 1 k.k.w. z 1928 r.).

Natomiast fakultatywne wydalenie z korpusu oficerskiego było możliwe w razie skazania oficera na zamknięcie w twierdzy w wymiarze powyżej 1 roku. Ponadto, sytuację uzasadniającą fakultatywną degradację szeregowego (z przepisu art. 19 część 2 k.k.w. z 1928 r.) uzasadniały również fakultatywne wydalenie z korpusu oficerskiego (art. 24 część 2 k.k.w. z 1928 r.).

Z mocy prawa wydalenie z korpusu oficerskiego pociągało za sobą konsekwencje w postaci: utraty stopnia wojskowego (nawet jeżeli owe wydalenie orzeczone zostało wobec oficera w stanie spoczynku – art. 26 k.k.w. z 1928 r.) oraz utraty stanowiska służbowego i związanego z nim uposażenia (art. 25 k.k.w. z 1928 r.).

Kara dodatkowa³⁴⁵ w postaci „wydalenia” była również zawarta w k.k.woj. z 1932 r.³⁴⁶. Zgodnie z art. 18 tegoż kodeksu „wydalenie” polegało na:

- wydaleniu z wojska lub marynarki wojennej – z tym, że można je było orzec już wobec każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej (art. 18 lit. a)

³⁴⁵ Do czasu wejścia w życie k.k.woj. z 1932, kary dodatkowe w ustawodawstwie karno-wojskowym określano mianem: „kar dodatkowych na czci” – art. 11 k.k.woj. z 1928, czy „Szczególnych kar na czci dla osób stanu żołnierskiego” – §30 w.k.k. z 1920.

³⁴⁶ Rozporządzenie PR z 21.10.1932, Kodeks karny wojskowy, Dz. U. 1932, nr 91, poz. 765 ze zm. (dalej k.k.woj. z 1932) zob.: E. Mecnarowski, *Wydalenie z wojska i zwolnienie ze służby a projekt nowego ujęcia odnośnych przepisów wojskowego kodeksu karnego*, WPP 1928, nr 1, s. 11–21.

k.k.woj. z 1932 r.), a nie tylko wobec szeregowych czy oficerów, tak jak miało to miejsce w czasie obowiązywania uprzedniej kodyfikacji karno-wojskowej (art. 11 ust. 1 i 3 k.k.w. z 1928 r.)

lub

- wydaleniu z korpusu oficerskiego (art. 18 lit. c) k.k.woj. z 1932 r.).

Zatem na 2 rodzaje „wydalenia” skodyfikowane w k.k.woj. z 1932 r. jedno było funkcjonalnie sprzężone z posiadany stopniem wojskowym wydalanego (tj. wydalenie z korpusu oficerskiego); drugie zaś, tj. wydalenie z wojska lub marynarki wojennej, miało powszechne zastosowanie. Zatem można je było orzec wobec każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej (tak jak wydalenie z marynarki lub wojska z §30 w.k.k. z 1920 r.).

Co ciekawe, wydalenie z wojska lub marynarki wojennej obejmowało utratę stopnia wojskowego, utratę orderów, odznaczeń i oznak zaszczytnych oraz trwałą niezdolność do powtórnego wstąpienia do wojska i marynarki wojennej (art. 19 k.k.woj. z 1932 r.). Natomiast wydalenie z korpusu oficerskiego obejmowało utratę jedynie stopnia wojskowego (art. 21 k.k.woj. z 1932 r.). Zatem nie powodowało ono np. utraty orderów czy trwałej niezdolności do powtórnego wstąpienia do wojska i marynarki wojennej.

Podkreślić jednak należy, że zarówno wydalenie z wojska lub marynarki wojennej jak i wydalenie z korpusu oficerskiego skutkowało rozwiązaniem wojskowego stosunku służbowego (art. 19 i 21 k.k.woj. z 1932 r.). Zatem *ipso iure* orzeczenie wydalenia z korpusu oficerskiego prowadziło także do wydalenia oficera z wojska lub marynarki wojennej (art. 26 §1 k.k.woj. z 1932 r.).

Obydwa „wydalenia” skodyfikowane w k.k.woj. z 1932 r. można było orzec w trybie obligatoryjnym lub fakultatywnym.

Podczas gdy, obligatoryjne wydalenie z wojska lub marynarki wojennej następowało przy orzeczeniu: kary śmierci, kary więzienia dożywotniego oraz kary więzienia powyżej 5 lat (art. 22 §1 k.k.woj. z 1932 r.); to obligatoryjne wydalenie z korpusu oficerskiego sąd orzekał: „(...) w przypadkach, w których co do starszych szeregowców i podoficerów degradacja (...) [była – S.Ch.] nakazana.” (art. 25 §1 k.k.woj. z 1932 r.). Sytuacje powodujące konieczność obligatoryjnej degradacji starszych szeregowców i podoficerów umieszczono w treści przepisu art. 23 §1 k.k.woj. z 1932 r.

Z kolei możliwość fakultatywnego wydalenia z wojska lub marynarki wojennej zależała od orzeczenia kary więzienia w wymiarze powyżej 3 lat (art. 22 §2 k.k.woj.

z 1932 r.). Natomiast fakultatywne wydalenie z korpusu oficerskiego sąd mógł orzec: „(...) w przypadkach, w których co do starszych szeregowców i podoficerów degradacja (...) [była – S.Ch.] dopuszczalna.” (art. 25 §1 k.k.woj. z 1932 r.). Sytuacje uzasadniające możliwość fakultatywnego zastosowania degradacji wobec starszych szeregowców i podoficerów umieszczono w treści przepisu art. 23 §2 k.k.woj. z 1932 r.

Pewne nowe, dotąd nieznanie ustawodawstwu karno-wojskowemu XX w., rozwiązanie na płaszczyźnie „wydalenia” stało się faktem wraz z uchwaleniem k.k.W.P. z 1944 r. W trakcie obowiązywania przedmiotowego kodeksu wydalenie z wojska nie funkcjonowało już jako autonomiczna kara dodatkowa, lecz jako element składowy kary dodatkowej – utraty praw publicznych (art. 40 lit. a) k.k.W.P. z 1944 r.)³⁴⁷. Orzeczenie utraty praw publicznych wobec żołnierza pierwotnie powodowało: „(...) utratę stopnia wojskowego i wydalenie z wojska oraz niezdolność do powtórnego wstąpienia do wojska i uzyskania stopnia wojskowego” (art. 41 k.k.W.P. z 1944 r.)³⁴⁸.

Wraz z wejściem w życie przepisu art. 106 ust. 1 ustawy z 04.02.1950 r., o powszechnym obowiązku wojskowym³⁴⁹, z treści utraty praw publicznych usunięto konieczność: „wydalenia z wojska oraz niezdolność do powtórnego wstąpienia do wojska i uzyskania stopnia wojskowego”. Odtąd żołnierz, który utracił prawa publiczne miał możliwości dalszego pełnienia służby wojskowej; z tym, że orzeczenie wobec niego przedmiotowej kary dodatkowej powodowało: „(...) utratę posiadanego [przez niego – S.Ch.] stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowca oraz utratę możliwości uzyskania wyższego stopnia wojskowego.”³⁵⁰. Innymi słowy, żołnierz wobec którego orzeczono utratę praw publicznych, służbę wojskową pełnił dalej jako szeregowy.

Orzeczenie utraty praw publicznych mogło mieć wymiar obligatoryjny, gdy doszło np. do skazania na karę śmierci (art. 46 §1 k.k.W.P. z 1944 r.)

³⁴⁷ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 40 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 63.

³⁴⁸ Zob.: J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 41 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 64.

³⁴⁹ Ustawa z 04.02.1950, o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. 1950, nr 6, poz. 46 ze zm.

³⁵⁰ H. Aratyn, A. Zawirski, *Wojskowe prawo ...*, op. cit., s. 15.

lub fakultatywny, w sytuacji skazania na karę więzienia za przestępstwo popełnione z chęci zysku czy innych niskich pobudek (art. 46 §2 k.k.W.P. z 1944 r.)³⁵¹.

Jeszcze większe zmiany na płaszczyźnie „wydalenia” wprowadzono wraz z uchwaleniem k.k. z 1969 r. W kodeksie tym bowiem wydalenia ze służby wojskowej nie zawarto ani jako kary dodatkowej ani jako jej części składowej. Zatem wydalenie ze służby wojskowej nie było znane polskiemu wojskowemu prawu karnemu aż przez prawie 30 lat. Stan ten uległ zmianie wraz z wejściem w życie obecnie obowiązującego k.k., gdzie wydalenie ze służby wojskowej (i to jedynie ze służby zawodowej) powróciło na płaszczyznę kodeksową (konkretnie do części ogólnej, części wojskowej k.k.).

Porównując zakres merytoryczny wydalenia ze służby wojskowej funkcjonującego w okresie międzywojnia z zakresem merytorycznym wojskowego środka karnego obowiązującego obecnie, zgodzić się należy z M. Flemmingiem, że: „W przeciwieństwie do przepisów karnych okresu międzywojennego wydalenie z zawodowej służby wojskowej nie oznacza, *silente lege*, jednoczesnego pozbawienia skazanego posiadanego stopnia wojskowego ani zakazu ubiegania się o ponowne przyjęcie do służby zawodowej. Mimo identycznej nazwy jest to więc inny środek karny, znacznie mniej dolegliwy”³⁵².

Analizując rys historyczny przedmiotowego „wydalenia” dojść można do wniosku, że na przestrzeni lat, pod względem merytorycznym było ono limitowane 2 okolicznościami:

- posiadanym przez wydalanego stopniem wojskowym
(zob.: art. 11 część 1 ust. 1 i 3 k.k.w. z 1928 r. – wydalenie z wojska lub marynarki wojennej – orzekane wobec szeregowych oraz oficerów; art. 11 część 1 ust. 3 k.k.w. z 1928 r. – wydalenie z korpusu oficerskiego i art. 18 lit. c) k.k.woj. z 1932 r. – wydalenia z korpusu oficerskiego)

albo

- rodzajem pełnionej służby wojskowej
(zob.: art. 324 §1 pkt 2 k.k. – wydalenie z zawodowej służby wojskowej).

³⁵¹ Zob.: J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 46 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 66-67.

³⁵² M. Flemming, *Komentarz do art. 328 k.k.*, [w:] M. Flemming, *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 80.

Zdarzało się również, że możliwość orzeczenia „wydalenia” nie była niczym ograniczona, a ono samo posiadało powszechny charakter, tzn. mogło być ono orzeczone wobec zarówno oficera, podoficera jak i szeregowego (zob.: §30 w.k.k. z 1920 r. – wydalenie w wojska lub marynarki, art. 18 lit. a) k.k.woj. z 1932 r. – wydalenie z wojska lub marynarki wojennej czy art. 40 lit. a) k.k.W.P. z 1944 r. – gdzie brak limitacji w przedmiocie orzeczenia „wydalenia” wynikał z braku limitacji w przedmiocie możliwości orzeczenia kary dodatkowej – utraty praw publicznych, której to „wydalenie” stanowiło element składowy).

4.2.2 Treść i zakres podmiotowy

Potrzebę wprowadzenia do k.k. wojskowego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej argumentowano koniecznością wypełnienia luki występującej między, posiadającą dość duży ładunek dolegliwości – degradacją, a (nieobowiązującym już od 01.07.2004 r.) – obniżeniem stopnia wojskowego.

Wprawdzie sam pomysł ponownego wprowadzenia do k.k. instrumentu oddziaływania karnego, prowadzącego do „wydalenia” żołnierza z kolektynu wojskowego zasługuje na aprobatę, to jednak nie należy się zgodzić ani z jego nazwą ani z argumentacją uzasadniającą celowość jego wprowadzenia.

Zauważyć bowiem należy, że w systemie prawa wojskowego *sensu largo* niemalże od zawsze był i nadal jest obecny instrument, którego orzeczenie powoduje rzeczywiste usunięcie żołnierza z kolektynu wojskowego. Mowa tu o wojskowej karze dyscyplinarnej w postaci zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.). Kara ta posiada ugruntowaną pozycję w systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego; bowiem na 10 dyscyplinarnych aktów prawnych o statusie: rozporządzenia, dekretu czy ustawy, funkcjonujących na przestrzeni lat, możliwość dyscyplinarnego usunięcia żołnierza ze służby wojskowej przewidziana była, aż w 7 regulacjach dyscyplinarnych³⁵³.

³⁵³ Możliwości dyscyplinarnego usunięcia ze służby wojskowej zawierały regulacje dyscyplinarne z:

1. z 1920

(art. 22 lit. C pkt f – Przepisów dyscyplinarnych dla wojska z 17.02.1920, DR MSW 1920, nr 4, poz. 60 ze zm.; dalej p.dys. z 1920);

2. z 1939

(art. 15 ust. 4 pkt 2 – Dekretu z 07.08.1939, Przepisy dyscyplinarne dla Sił Zbrojnych, Dz. U. 1939, nr 75, poz. 504 ze zm.; dalej d.d. z 1939);

3. z 1951

(art. 6 ust. 1 – Ustawy z 18.01.1951, o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz. U. 1951, nr 6, poz. 55 ze zm.; dalej u.d. z 1951);

Innymi słowy, sąd (wojskowy) posiłkując się rozwiązaniami przyjętymi na gruncie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, był i nadal jest wyposażony w narzędzie dyscyplinarne służące do eliminacji żołnierza ze struktury wojskowej. Zatem argumentowanie konieczności wprowadzenia do k.k. środka karnego w postaci „wydalenia z zawodowej służby wojskowej” tym, że należało wypełnić lukę występującą między degradacją a obniżeniem stopnia wojskowego – nie było do końca zasadne.

Za koniecznością wprowadzenia do kodyfikacji karnej przedmiotowego środka karnego przemawiała przede wszystkim historia jego kodyfikacji realizowana w ramach prawa karnego wojskowego. Zauważyć bowiem należy, że „wydalenie” (wprawdzie w różnej postaci oraz o różnym zakresie merytorycznym ale jednak!) przed uchwaleniem obowiązującego k.k. było bezpośrednio lub pośrednio obecne w 4 na 5 uchwalonych kodeksowych kodyfikacji prawa karnego wojskowego. Jako: „Szczególna kara na czci dla osób stanu żołnierskiego” (§30 w.k.k. z 1920 r.), „kara dodatkowa na czci” (art. 11 k.k.w. z 1928 r.) czy „kara dodatkowa” (art. 18 k.k.woj. z 1932 r. oraz art. 40 k.k.W.P. z 1944 r.) przedmiotowe „wydalenie” było zawarte we wszystkich kodeksach karno-wojskowych XX w. Jedynie w k.k. z 1969 r. „wydalenie” nie było w ogóle skodyfikowane, w ramach materii kodeksowej ani poza nią.

Pewne zastrzeżenia odnośnie środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej odnieść należy w stosunku do jego nazwy. Zauważyć bowiem trzeba, że przedmiotowy środek karny jest możliwy do orzeczenia jedynie wobec żołnierza zawodowego, a obecnie: (1) występuje dużo więcej rodzajów czynnej służby wojskowej niż służba zawodowa, (2) dużo szerszy zakres merytoryczny niż przedmiotowe

4. z 1963

(art. 13 ust. 1 pkt 13 – Ustawy z 21.05.1963, o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz. U. 1992, nr 5, poz. 17 ze zm.; dalej u.d. z 1963);

5. z 1997

(art. 22 ust. 1 pkt 10 – Ustawy z 04.09.1997, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2002, nr 42, poz. 307 ze zm.; dalej u.d.w. z 1997)

6. z 2009 (art. 24 pkt 7 u.d.w. z 2009) oraz

7. z 2022 (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Możliwości dyscyplinarnego usunięcia ze służby wojskowej nie zawierały regulacje dyscyplinarne z:

1. z 1918 (tj. Rozkaz Szefa Sztabu Generalnego L. 48 z 09.12.1918, dotyczący zatwierdzenia dyscyplinarnych przepisów karnych dla Armii Polskiej, CAW, I.300.26.10; dalej dys.p.kar.AP z 1920);

2. z 1925 (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.08.1925, ws. wojskowych przepisów dyscyplinarnych, Dz. U. 1925, nr 91, poz. 638 ze zm.; dalej r.d. z 1925) oraz

3. z 1945 (Dekret z 26.06.1945, Wojskowe przepisy dyscyplinarne, Dz. U. 1954, nr 37, poz. 219 ze zm.; dalej d.d. z 1945).

„wydalenie” posiada (wspomniana już) wojskowa kara dyscyplinarna w postaci zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Rozważyć zatem należy potrzebę nowelizacji tegoż środka karnego w kierunku zmiany jego nazwy tak, by odnosił się on do wszystkich rodzajów czynnej służby wojskowej pełnionej dobrowolnie. Szersza analiza w tym zakresie poczyniona została w rozdziale poświęconym postulatom *de lege ferenda* zgłaszanym wobec wojskowych kar i środków karnych.

W obecnym stanie prawnym (tj. stanie prawnym na dzień 01.09.2022 r.) przedmiotowe „wydalenie” orzec można jedynie wobec żołnierza będącego w zawodowej służbie wojskowej, pełnionej w sposób czynny w chwili wyrokowania sądu *meriti*. Rozpoznanie to podyktowane jest względami logiki; gdyż bezprzedmiotowym byłoby orzeczenie wydalenia z zawodowej służby wojskowej wobec żołnierza zawodowego, który w chwili wyrokowania nie byłby już w czynnej służbie wojskowej (tj. byłby np. w stanie spoczynku). Wydalenie z zawodowej służby wojskowej skutkuje nie tylko rzeczywistym usunięciem skazanego żołnierza z zawodowej służby wojskowej, ale również utratą zaszczytnych wyróżnień i odznak, jakie zostały mu nadane przez właściwego przełożonego dyscyplinarnego w trakcie pełnienia przez niego czynnej zawodowej służby wojskowej (art. 427 ust. 1 pkt 4 u.o.o.). Innymi słowy, wskutek orzeczenia wydalenia z zawodowej służby wojskowej, żołnierz zawodowy traci *ipso iure* wyróżnienia i odznaki mające walor honorowy (art. 424 ust.1 pkt 9 i 10 u.o.o. czyli odznakę honorową i tytuł honorowy) a także ordery oraz odznaczenia nadane mu przez Prezydenta RP (art. 138 ustawy z 02.04.1997 r., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej³⁵⁴).

W ramach wydalenia z zawodowej służby wojskowej, żołnierz nie traci natomiast wyróżnień i odznak nadanych przez: (1) podmioty prywatne, (2) organy: państwowe, zawodowe czy samorządowe³⁵⁵ oraz (3) przez przełożonych, którzy nie byli dowódcami wojskowymi skazanego żołnierza³⁵⁶.

Warto w tym miejscu zauważyć, że utrata posiadanych przez żołnierza: tytułów honorowych oraz orderów, odznaczeń i orderów państwowych nadawanych przez: Prezydenta RP, organy władzy publicznej czy instytucje publiczne, stanowi część

³⁵⁴ Ustawa z 02.04.1997, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. 2009, nr 114, poz. 946 (dalej Konstytucja RP).

³⁵⁵ M. Flemming, *Kodeks karny-część...*, op. cit., s. 81.

³⁵⁶ S. Hoc, *Komentarz do art. 326 k.k.*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1710.

składową powszechnego środka karnego w postaci pozbawienia praw publicznych (art. 39 pkt 1 k.k. i art. 40 §1 k.k.). Środek ten można orzec wobec każdego żołnierza, niezależnie od tego jaki rodzaj służby wojskowej on pełni / odbywa i czy jest ona czynna czy też nie w chwili ogłoszenia wyroku przez sąd *meriti*. Pozbawienie praw publicznych na płaszczyźnie wojskowej, ma charakter hańbiący oraz definitywny³⁵⁷, tj. żołnierz po upływie terminu, na który je orzeczono nie nabywa z powrotem utraconych: tytułów honorowych, orderów czy odznaczeń, lecz uzyskuje on jedynie prawo do ich powtórnego otrzymania.

Zatem żołnierz może utracić posiadane odznaki i tytuły honorowe w sytuacji orzeczenia wobec niego *de facto* różnych rodzajowo środków karnych. Zasygnalizować w tym miejscu należy, że przedmiotowa utrata stanowi również treść kolejnego wojskowego środka karnego, tj. degradacji (o czym szerzej w dalszej części dysertacji).

Utrata odznak czy tytułów honorowych zarówno przy *stricto* wojskowych środkach karnych (tj. wydaleniu z zawodowej służby wojskowej oraz degradacji) jak i przy powszechnym środku karnym (czyli pozbawieniu praw publicznych) stanowi element treści tychże środków a nie prawny skutek skazania. Co więcej, przedmiotowe środki karne (tj. wojskowe jak i powszechny); w zależności od okoliczności sprawy, wobec żołnierza orzec może albo sąd wojskowy albo sąd powszechny.

4.2.3 Przesłanki orzekania

Wydalenie z zawodowej służby wojskowej może być orzeczone jeżeli żołnierz zawodowy przy popełnieniu przestępstwa umyślnego nadużył przysługujących mu uprawnień albo okazał, że dalsze pełnienie przez niego tej służby zagraża istotnym dobrom chronionym prawem (art. 326 §2 k.k.). Przedmiotowe „wydalenie” orzeka się zatem za przestępstwa, za które sąd *meriti* wymierzyć może karę: grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. W związku z tym, wydalenie z zawodowej służby wojskowej możliwe jest do orzeczenia w sytuacji popełnienia przez żołnierza czynu stanowiącego występki. *A contrario* jeżeli wobec żołnierza zawodowego orzeczona zostanie kara bezwzględnego pozbawienia wolności (w tym i aresztu wojskowego), to orzeczenie wydalenia z zawodowej służby wojskowej staje się bezprzedmiotowe. Wynika to z tzw. prawnego skutku skazania występującego przy skazaniu żołnierza zawodowego na karę izolacyjną bez możliwości

³⁵⁷ J. Lachowski, *Pozbawienie praw publicznych w kodeksie karnym*, Prok. i Pr. 2003, nr 10, s. 51–69.

warunkowego zawieszenia jej wykonania. „Skazanie prawomocnym wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności lub aresztu wojskowego bez warunkowego zawieszenia i jej wykonania” (art. 226 pkt 14 u.o.o.) powoduje konieczność obligatoryjnego zwolnienia tego żołnierza z zawodowej służby wojskowej w trybie administracyjnym.

Wobec powyższego zastanowić się należy nad wzajemną relacją zachodzącą pomiędzy prawomocnym wyrokiem (w którym orzeczono wydalenie żołnierza z zawodowej służby wojskowej) a wydawaną na jego podstawie – decyzją administracyjną w przedmiocie obligatoryjnego zwolnienia żołnierza z zawodowej służby wojskowej (art. 226 pkt 13 u.o.o.).

Punktem wyjścia do sformułowania postulatu *de lege ferenda*, dotyczącego wskazanego powyżej przepisu, a konkretnie okoliczności w nim zawartej stał się: charakter prawomocnych rozstrzygnięć sądowych (tj. ich ostateczność) oraz fakt, że orzeczenie przez sąd *meriti* przedmiotowego „wydalenia” jest działaniem pierwotnym, wręcz warunkującym możliwość wydania decyzji administracyjnej (w formie rozkazu personalnego) o obligatoryjnym zwolnieniu żołnierza z zawodowej służby wojskowej jeżeli zajdzie okoliczność zawarta w/w przepisie u.o.o. Szersza analiza w tym zakresie poczyniona została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* zgłaszanym wobec wojskowych kar i środków karnych.

Multiplikacja, posiadających najczęściej charakter obligatoryjny, instrumentów prawnych służących do eliminacji żołnierza zawodowego ze służby wojskowej spowodowała, że wydalenie z zawodowej służby wojskowej jest wojskowym środkiem karnym, orzekanym fakultatywnie. Z uwagi na względy logiki przedmiotowe „wydalenie” powinno być stosowane tylko jeżeli nie zachodzą przesłanki do obligatoryjnego (administracyjnego) zwolnienia żołnierza zawodowego ze służby wojskowej (tj. przypadki z przepisu art. 226 u.o.o.), a żołnierz zawodowy (swoim czynem) zrealizował przesłanki warunkujące możliwość wydalenia go ze służby.

W oparciu o brzmienie przepisu art. 326 §2 k.k. wydalenie z zawodowej służby wojskowej nie jest możliwe w sytuacji popełnienia przez żołnierza zawodowego przestępstwa nieumyślnego. Ten wojskowy środek karny może być nałożony tylko, gdy żołnierz zawodowy w trakcie popełnienia przestępstwa umyślnego (czyli, działając w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym): albo rażąco nadużył swoich uprawnień albo okazał, że dalsze pełnienie przez niego zawodowej służby wojskowej zagraża istotnym dobrom chronionym prawem.

Pierwszą (ujęta na zasadzie alternatywy) przesłanką determinującą możliwość orzeczenia wydalenia z zawodowej służby wojskowej, jest rażące nadużycie uprawnień przez żołnierza zawodowego w trakcie popełnienia przez niego przestępstwa umyślnego. Wobec „nadużycia uprawnień” ustawodawca skonstruował 2 warunki: (1) warunek odnoszący się do intensywności tegoż nadużycia (wskazuje się bowiem, że musi ono być „rażące”); (2) warunek odnoszący się do czasu jego dokonania (tj. nadużycie powinno wystąpić „przy popełnianiu przestępstwa umyślnego”). Okoliczności te muszą być spełnione kumulatywnie, by móc orzec wydalenie z zawodowej służby wojskowej w oparciu o przesłankę: rażącego nadużycia uprawnień przez żołnierza zawodowego w trakcie popełnienia przez niego przestępstwa umyślnego. Zatem nadużycie uprawnień, które nie będzie rażące lub rażące nadużycie uprawnień, ale podczas popełnienia przestępstwa nieumyślnego wyłączać będzie możliwość orzeczenia przedmiotowego „wydalenia” w oparciu o analizowaną przesłankę.

Doprecyzowanie „nadużycia uprawnień” przymiotnikiem „rażąco” jest nie tylko wskazówką pozwalającą określić stopień intensywności przedmiotowego nadużycia, ale stwarza podstawy do przyjęcia założenia, że zaistnienie tego zdarzenia jest okolicznością łatwą do wykazania³⁵⁸.

Rażące nadużycie uprawnień może polegać na przekroczeniu uprawnień przysługujących sprawcy, bądź na uzurpowaniu sobie uprawnień, które mu nie przysługują³⁵⁹.

Przy badaniu czy doszło do nadużycia uprawnień czy też nie należy uważać, by „nadużycia uprawnień” (tj. umyślnego przekroczenia kompetencji służbowych) nie pomylić z „przekroczeniem uprawnień” (które może być również wynikiem działania nieumyślnego)³⁶⁰. Rażącym nadużyciem uprawnień nie jest np. rażące zaniedbywanie przez żołnierza swoich obowiązków służbowych czy też realizacja przysługujących żołnierzowi uprawnień w sposób niewłaściwy.

Drugą (ujęta na zasadzie alternatywy) przesłanką warunkującą orzeczenie wydalenia z zawodowej służby wojskowej, jest okazanie, że dalsze pełnienie służby przez żołnierza zawodowego zagraża istotnym dobrom chronionym prawem. Przesłanka ta, z uwagi na jej ogólny charakter wymaga doprecyzowania na płaszczyźnie

³⁵⁸ Zob. S.M. Przyjemski, *Wydalenie z zawodowej służby...*, op. cit., s. 81.

³⁵⁹ R. Góral, Komentarz do art. 326 k.k., [w:] R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005, s. 533.

³⁶⁰ Zob. S.M. Przyjemski, *Glosa do wyroku SN z 26 marca 1999 r.*, WKN 6/99, WPP 2000, nr 2, s. 155.

jurysdykcyjnej (tj. orzecznictwa sądów: powszechnych, wojskowych czy Sądu Najwyższego). Jej analiza, z jednej strony prowadzi do wniosku, że przedmiotowe okazywanie powinno wystąpić przy popełnieniu przestępstwa umyślnego, z drugiej zaś strony przedmiotowe okazywanie stwarza podstawy do rokowania co do przyszłego zachowania się sprawcy. Innymi słowy, okazywanie, że dalsze pełnienie służby przez żołnierza zawodowego zagraża istotnym dobrom chronionym prawem, polega na ujawnieniu, że żołnierz-sprawca przestępstwa umyślnego, z chwilą jego popełnienia utracił predyspozycje zawodowo-moralne niezbędne dla właściwego pełnienia zawodowej służby wojskowej.

Podsumowując, zauważyć należy, że przesłanki orzeczenia wydalenia z zawodowej służby wojskowej choć są skonstruowane alternatywnie, to z uwagi na ich specyfikę oraz zakres merytoryczny, okoliczności te (co do zasady) występować będą łącznie.

4.3 Degradacja

Zdawać by się mogło, że wojskowe formy reakcji karnej orzec można jedynie wobec żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej, w chwili wydania wyroku przez sąd *meriti*. Wyjątek jednak w tym zakresie stanowi wojskowy środek karny w postaci degradacji (art. 328 k.k.), który jest skuteczny także wobec żołnierza rezerwy czy żołnierza w stanie spoczynku³⁶¹ (a do 01.07.2004 r. – wobec wskazanej kategorii podmiotów orzec można było także obniżenie stopnia wojskowego).

Degradacja, z uwagi na ciągłość jej występowania na płaszczyźnie wojskowego prawa karnego, stanowi tradycyjny wojskowy środek karny, który ma zastosowanie wobec każdego żołnierza posiadającego stopień wojskowy wyższy od szeregowego. Między innymi dlatego nowelę przepisów k.k. z 07.07.2022 r. zakładającą możliwość przeniesienia degradacji z części wojskowej k.k. do katalogu powszechnych środków karnych, uznać należy za pomysł mało przemyślany przez tzw. „racjonalnego” ustawodawcę. O tym jak ostatecznie potoczą się losy m.in. przedmiotowej zmiany będzie wiadomo około 07.09.2022 r., kiedy to projekt noweli trafi do Prezydenta. Póki co, na dzień 01.09.2022 r. (tj. dzień ostatecznego czytania niniejszej dysertacji) degradacja stanowi tradycyjny *stricte* wojskowy środek karny i tak też została ona omówiona.

³⁶¹ Zob.: Wyrok SN z 11.08.1989, WR 280/89, IPPK 1990, nr 1-3, poz. 3.

4.3.1 Rys historyczny

Na przestrzeni lat „status prawny” degradacji (jako wojskowej reakcji prawnokarnej) był różny. W trakcie obowiązywania (wzorowanego na n.k.k.w. z 1872 r.) w.k.k. z 1920 r. degradację (z niem. Ehrenstrafe), będącą wówczas „Szczególną karą na czci dla osób stanu żołnierskiego”, można było orzec jedynie względem podoficera (§30 pkt 4 w.k.k. z 1920 r.).

Zauważyć należy, że w kodyfikacji karno-wojskowej z 1920 r. sytuacje uzasadniające orzeczenie kar dodatkowych na czci wskazane były albo w części szczególnej, konkretnie w sankcji przepisów penalizujących określone typy przestępstw wojskowych albo w postanowieniach ogólnych (tj. w §30-42 tegoż kodeksu). Z uwagi na ramy dysertacji, przybliżono jedynie postanowienia ogólne dotyczące degradacji.

Zgodnie z brzmieniem §40 w.k.k. z 1920 r. ustawodawca przewidział 2 tryby orzeczenia degradacji: obligatoryjny (ust. 1) oraz fakultatywny (ust. 2). Degradacja musiała być orzeczona: obok więzienia na czas dłuższy niż 1 rok; obok przeniesienia do drugiej klasy żołnierzy czy obok pozbawienia zdolności piastowania urzędów publicznych (§40 ust. 1 pkt 1-3 w.k.k. z 1920 r.). Natomiast warunkowe zagrożenie degradacją występowało: przy więzieniu na czas do 1 roku lub krótszy; przy ponownym powtórzeniu przestępstwa oraz przy popełnieniu któregośkolwiek z 7 przestępstw hańbiących wskazanych w §37 ust. 2 pkt 1 w.k.k. z 1920 r.³⁶², stanowiących podstawę do fakultatywnego przeniesienia żołnierza do drugiej klasy żołnierzy. Były to bowiem przestępstwa nieliczące: „(...) z obowiązkami i stanowiskiem żołnierza”³⁶³ takie jak np.: kradzież, sprzeniewierzenie, rabunek, wymuszenie czy paserstwo³⁶⁴.

Zdegradowany podoficer powracał *ipso iure*: „(...) do stanowiska szeregowca”³⁶⁵ oraz tracił uprawnienia nabyte przez służbę podoficerską, o ile można było je utracić (§41 w.k.k. z 1920 r.). Utracie nie podlegały bowiem ordery i odznaczenia honorowe³⁶⁶.

³⁶² W. Makowski, Komentarz do §40 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 172.

³⁶³ W. Makowski, Komentarz do §37 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 165.

³⁶⁴ Ibidem, s. 165.

³⁶⁵ W. Makowski, Komentarz do §30 Części pierwszej ..., op. cit., s. 152.

³⁶⁶ W. Makowski, Komentarz do §41 Części pierwszej. O karaniu w ogólności, [w:] W. Makowski, Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza, Warszawa 1921, s. 174.

Ponadto: „Ponieważ ustawa nie (...) [stanowiła – S.Ch.] o utracie zdolności prawnej do nabycia w przyszłości stopni podoficerskich, (...) [uznać należało, że zdegradowany podoficer mógł – S.Ch.] przez dalszą służbę odzyskać stopień podoficerski taki sam lub nawet wyższy niż poprzednio przed degradacją zajmowany.”³⁶⁷.

Od warunków degradacji przewidzianej dla podoficerów, odróżnić należało warunki degradacji oficerów. Degradacja nie występowała bowiem jako samoistna kara dodatkowa, lecz stanowiła ona część składową innej szczególnej kary dodatkowej na czci – tj. wydalenia z wojska lub z marynarki. Kwestia ta była przybliżona przy omawianiu przedmiotowego „wydalenia” dlatego powielanie tej materii zdaje się być zbędne.

Zatem w w.k.k. z 1920 r. zarówno możliwość jak i sposób orzeczenia degradacji uzależnione były od stopnia wojskowego posiadanego przez osobę, wobec której wydano wyrok.

„Szczególne kary na czci dla osób stanu żołnierskiego” z §30 w.k.k. z 1920 r. były instrumentami reakcji karno-wojskowej, które posiadały różny stopień dolegliwości. Zatem w oparciu o kryterium ich surowości, kary na czci stopniowano: „(...) w sposób następujący:

- a) dla oficerów: wydalenie z wojska, zwolnienie ze służby,
- b) dla podoficerów: wydalenie z wojska, przeniesienie do drugiej klasy łącznie z nieodzowną degradacją wreszcie degradacja, odpowiadająca zwolnieniu ze służby oficerów,
- c) dla szeregowców: wydalenie z wojska, przeniesienie do drugiej klasy żołnierzy.”³⁶⁸.

W sposób niemalże analogiczny, kwestię degradacji, regulowały wojskowe kodyfikacje karne powstałe w międzywojniu, tj. w 1928 r. jak i w 1932 r.

W czasie obowiązywania w.k.k. z 1928 r. degradacja współtworzyła (obok wydalenia z wojska lub z marynarki wojennej oraz wydalenia z korpusu oficerskiego) katalog „Kar dodatkowych na czci” (art. 11 k.k.woj. z 1932 r.). Można ją było orzec wobec podoficerów a także i starszych szeregowych – co stanowiło pewne *novum* wobec rozwiązań przyjętych w poprzedniej kodyfikacji karno-wojskowej (art. 11 ust. 2 k.k.w.

³⁶⁷ Ibidem, s. 174.

³⁶⁸ W. Makowski, *Komentarz do §30 Części pierwszej ...*, op. cit., s. 153.

z 1928 r.). Możliwość orzeczenia degradacji uzależniona była od stopnia wojskowego posiadanego przez osobę, wobec której wydano wyrok.

W k.k.w. z 1928 r. sytuacje uzasadniające orzeczenie kar dodatkowych na czci wskazane były albo w części II-ej kodeksu, konkretnie w sankcji przepisów penalizujących określone typy przestępstw wojskowych albo w części I-szej kodeksu, zawierającej postanowienia ogólne (tj. w art. 19 i 20 tegoż kodeksu). Z uwagi na ramy dysertacji, przybliżono jedynie postanowienia ogólne dotyczące degradacji.

Co ciekawe, w przepisie art. 19 k.k.w z 1928 r. *expressis verbis* wskazano obligatoryjne i fakultatywne przesłanki orzeczenia degradacji wobec jedynie starszych szeregowych. W związku z tym uznać należy, że degradację wobec podoficerów można było orzec, jeżeli w sankcji przepisu penalizującego określony typ przestępstwa wojskowego, popełnionego przez podoficera, zawarty był ten rodzaj reakcji prawnokarnej. Dodać należy, że degradacja w sankcji przepisu penalizującego określony typ przestępstwa wojskowego mogła być umieszczona jako obligatoryjna kara dodatkowa (na co wskazuje treść przepisu art. 19 część I ust. 5 k.k.w. z 1928 r.) lub jako fakultatywna kara dodatkowa (co wynika z treści przepisu art. 19 część II ust. 2 k.k.w. z 1928 r.)

Degradację wobec starszych szeregowych orzekano: przy skazaniu na zamknięcie w więzieniu na czas ponad 1 roku; przy skazaniu na karę więzienia zastępującego dom poprawy; przy orzeczeniu usunięcia z urzędu; przy skazaniu na zamknięcie w więzieniu za popełnienie niektórych przestępstw penalizowanych w (rosyjskim) kodeksie karnym z 1903 r. a także w innych przypadkach przewidzianych w k.k.w. z 1928 r. (art. 19 część I ust 1-5 k.k.w. z 1928 r.).

Natomiast warunkowe zagrożenie degradacją występowało: obok skazania na zamknięcie w więzieniu na czas do 1 roku; za ponowne popełnienie przestępstwa wojskowego tożsamego lub jednorodnego; w razie skazania po raz 3 za przestępstwo wojskowe (czyli w sytuacji działania w warunkach recydywy); w sytuacji orzeczenia kilkukrotnie wobec żołnierza, poza karą sądową, również i kar dyscyplinarnych najwyższego stopnia, które i tak nie powstrzymały żołnierza od powtórnego popełnienia przez niego przestępstwa za co został on skazany a także w innych przypadkach przewidzianych w k.k.w. z 1928 r. (art. 19 część II ust 1-5 k.k.w. z 1928 r.).

Degradacji nie można było orzec, jeżeli między odbyciem kary a czasem popełnienia nowego przestępstwa upłynęło 6 miesięcy (art. 19 część k.k.w. z 1928 r.).

Zauważyć również trzeba, że w przedmiotowym kodeksie ustawodawca *expressis verbis* wskazał, że: „Degradacja szeregowego (...) pociąga za sobą z mocy samego prawa powrót do stopnia szeregowca” (art. 20 k.k.w. z 1928 r.). Z uwagi jednak na właściwość degradacji oraz treść przepisu art. 11 ust. 2 k.k.w. z 1928 r. przyjąć należy, że: (1) w zacytowanym przepisie chodziło o degradację starszego szeregowego; (2) że analogiczne skutki *ipso iure* (tj. powrót do stopnia szeregowca) następowały także przy degradacji podoficera.

Podobnie jak w kodyfikacji karno-wojskowej z 1928 r., również i w czasie obowiązywania w.k.k. z 1932 r. degradacja współtworzyła (obok wydalenia z wojska lub z marynarki wojennej oraz wydalenia z korpusu oficerskiego) katalog „Kar dodatkowych” (art. 18 k.k.woj. z 1932 r.). Mimo, że w treści przedmiotowego przepisu ustawodawca *expressis verbis* nie wskazał, że degradację orzekano wobec starszych szeregowców i podoficerów (tak jak to miało miejsce w przepisie art. 11 ust. 2 k.k.w. z 1928 r.), to wniosek taki nasuwał się po analizie treści przepisu art. 23 k.k.woj. z 1932 r., w który zawarto obligatoryjne oraz fakultatywne przypadki orzeczenia degradacji wobec starszych szeregowców i podoficerów.

Zgodnie z treścią przywołanego przepisu degradację wobec starszych szeregowców i podoficerów sąd *meriti* orzekał np. przy karze pozbawienia wolności powyżej 1 roku (art. 23 §1 lit. b) k.k.woj. z 1932 r.). Natomiast obligatoryjna degradacja i to z mocy samego prawa zachodziła w razie skazania przez sąd powszechny żołnierza na karę: (1) utraty praw publicznych lub obywatelskich praw honorowych albo w razie zarządzenia środka zabezpieczającego, (2) na karę więzienia za występki popełniony z chęci zysku (art. 23 §1 lit. a) i c) w zw. z art. 26 §2 k.k.woj. z 1932 r.) oraz (3) w sytuacji orzeczenia kary więzienia powyżej 1 roku (art. 26 §2 k.k.woj. z 1932 r.).

W innych przypadkach, tj. w razie skazania starszych szeregowych lub podoficerów za: zbrodnię, występki wojskowe lub występki popełniony z chęci zysku lub innych niskich pobudek sąd miał możliwość fakultatywnego orzeczenia degradacji (art. 23 §2 k.k.woj. z 1932 r.).

Orzeczenie degradacji powodowało utratę posiadanego stopnia oraz powrót do stopnia szeregowca (art. 20 k.k.woj. z 1932 r.).

Na płaszczyźnie degradacji aspektem wyraźnie różniącym kodyfikację karno-wojskowe z 1928 r. i 1932 r. było brak umieszczenia degradacji (a także i innych rodzajów kar dodatkowych) w sankcjach przepisów penalizujących określone typy przestępstw wojskowych z Części szczególnej k.k.woj. z 1932 r.; co z kolei było praktyką

stosowaną w sankcji przepisów penalizujących określone typy przestępstw wojskowych z Części drugiej k.k.w. z 1928 r. (zob. np.: art. 99 ust. 2 czy art. 102 tegoż kodeksu).

Innymi słowy, od czasu uchwalenia k.k.woj. z 1932 r. kary dodatkowe, zasady ich wymiaru oraz przypadki określające sytuacje obligatoryjnego lub fakultatywnego ich orzekania zaczęto umieszczać w części ogólnej poszczególnych kodeksów (co jest praktykowane aż po dzień dzisiejszy).

Wraz z uchwaleniem k.k.W.P. z 1944 r. degradacja współtworzyła (obok: utraty praw publicznych, utraty obywatelskich praw honorowych, utraty prawa wykonywania zawodu, przypadku mienia, przypadku przedmiotów majątkowych i narzędzi czy nałożenia obowiązku pokrycia szkody) katalog „Kar dodatkowych” (art. 40 k.k.woj. z 1932 r.)³⁶⁹.

Możliwość orzeczenia degradacji, w razie skazania za przestępstwo wojskowe lub przestępstwo powszechne popełnione z chęci zysku lub innych niskich pobudek, za każdym razem miało wymiar fakultatywny, czyli, kwestia ta pozostawiona była do uznania sądu (art. 47 §1 k.k.W.P. z 1944 r.)³⁷⁰.

W związku z tym uznać należy, że w treści przedmiotowego kodeksu ustawodawca: (1) nie zawarł w ogóle przypadków obligatoryjnego orzeczenia degradacji, (2) nie limitował możliwości orzeczenia degradacji od stopnia wojskowego posiadanego przez osobę, wobec której wydano wyrok. W odniesieniu do postanowień kodyfikacji karno-wojskowych z 1920 r., 1928 r., oraz 1932 r. wskazane powyżej rozwiązania, przyjęte w k.k.W.P. z 1944 r., stanowiły pewne *novum*. Uprzednie bowiem kodeksy karno-wojskowe zawierały zarówno przepisy warunkujące możliwość orzeczenia degradacji od konieczności posiadania odpowiedniego stopnia wojskowego jak i przepisy określające przypadki, kiedy orzeczenie degradacji miało wymiar obligatoryjny.

Podobnie jak w kodeksie karno-wojskowym z 1932 r., w k.k.W.P. z 1944 r. ustawodawca w przepisach zawartych w Części szczególnej tegoż kodeksu, penalizujących przestępstwa wojskowe, a konkretnie w ich sankcjach nie umieścił degradacji (ani żadnego innego rodzaju kary dodatkowej).

Orzeczenie degradacji wprawdzie powodowało: albo powrót do stopnia szeregowca albo powrót do niższego stopnia wojskowego, to jednak zdegradowany

³⁶⁹ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 40 k.k.W.P.* ..., op. cit., s. 63.

³⁷⁰ J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Komentarz do art. 47 k.k.W.P.*, [w:] J. Kaczorowski, J. Kante-Cisek, R. Vogl, *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947, s. 67-68.

żołnierz miał gwarancję zachowania jakiegokolwiek stopnia wojskowego (art. 43 k.k.W.P. z 1944 r.).

Przedmiotowej gwarancji nie było natomiast przy orzeczeniu wobec żołnierza kary dodatkowej w postaci utraty praw publicznych (art. 41 k.k.W.P. z 1944 r.); na której treść (pierwotnie) składało się zarówno wydalenie z wojska jak i całkowita utrata posiadanego stopnia wojskowego. Z czasem wprowadzono rozwiązania umożliwiające żołnierzowi, wobec którego orzeczono utratę praw publicznych, dalszą jego służbę w wojsku, lecz w stopniu jedynie szeregowego (tj. bez możliwości awansu) – o czym była już mowa przy okazji przedstawiania rysu historycznego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej.

W oparciu o kształt i zakres regulacji k.k.W.P. z 1944 r. stwierdzić należy, że degradację można było orzec wobec każdego żołnierza (w tym i oficera)³⁷¹.

Stan ten nie uległ zmianie wraz z wejściem w życie k.k. z 1969 r. Zgodnie z brzmieniem przepisu art. 296 k.k. z 1969 r., orzekana w trybie fakultatywnym, degradacja mogła być zastosowana wobec każdego żołnierza, skazanego za zbrodnię lub umyślny występki, jeżeli przemawiały za tym charakter i okoliczności czynu. Na zasadzie wnioskowania *a contrario* wynika, że degradacji nie można było orzec za występki nieumyślne³⁷², a także w sytuacji, gdy nieumyślnością objęte były niektóre znamiona czynu zabronionego (np. z przepisu art.: 145 k.k. z 1969 r. – wypadek drogowy; art. 217 k.k. z 1969 r. – niegospodarność czy art. 218 k.k. z 1969 r. – niedobór). Jak zauważono jednak w literaturze przedmiotu: „W związku z tym (...) [wyłączał się – S.Ch.] problem polegający na tym, że w postępowaniu przed sądami honorowymi rozpoznającymi przewinienia o mniejszym ciężarze gatunkowym niż przestępstwa (...) [nie było – S.Ch.] ograniczeń w tej materii.”³⁷³.

Degradacji nie można było orzec również obok kary ograniczenia wolności przewidzianej w przepisie art. 294 k.k. z 1969 r.³⁷⁴. Wynikało to w fakcie, że: „(...) skazanie na karę degradacji (...) [skutkowało – S.Ch.] zwolnieniem skazanego z mocy

³⁷¹ M. Flemming, *Kodeks karny-część...*, op. cit., s. 82.

³⁷² Wyrok IW SN z 11.12.1989, WR 513/89, OSNKW 1990, nr. 7-12, poz. 29.

³⁷³ Leśko T., Rybarczyk S., *Prawo wojskowe ...*, op. cit., s. 140, zob też: T. Leśko, *Glosa do postanowienia składu 7 sędziów IWSN z 19 kwietnia 1966 r. (RNw 24/65)*, WPP 1966, nr 4, s. 487-490; T. Leśko, *Warunki orzekania kary degradacji*, PWL 1967, nr 7, s. 130-133; W. Konarzewski, *Degradacja – rozważania de lege ferenda*, WPP 1981, nr 3, s. 315-319.

³⁷⁴ Wyrok IW SN z 16.12.1975, Rw 668/75, OSNKW 1976, nr 2, poz. 34.

prawa z zawodowej służby wojskowej z dniem uprawomocnienia się wyroku³⁷⁵ (...) podczas gdy karę ograniczenia wolności przewidzianą w art. 294 k.k. – można (...) [było wykonać – S.Ch.] tylko w warunkach pełnienia zawodowej (okresowej) służby wojskowej.”³⁷⁶.

Posłużenie się przez ustawodawcę (w przepisie art. 296 §2 k.k. z 1969 r.) klauzulą odwołującą się do charakteru i okoliczności czynu, dało podstawy do elastycznego stosowania degradacji, tj. do stosowania jej zgodnie z wymaganiami wojskowej polityki kadrowej. Orzeczenie degradacji było uzasadnione zwłaszcza, gdy żołnierz: dopuścił się czynu godzącego w gotowość bojową wojska³⁷⁷; gdy będąc w stanie nietrzeźwości popełnił on czyn o charakterze chuligańskim będący zamachem na życie lub zdrowie innej osoby³⁷⁸ czy w sytuacji popełnienia przestępstwa godzącego wprawdzie w sferę życia prywatnego (tj. rodzinnego), ale okazał on tym samym, że nie posiada on walorów natury moralnej niezbędnych w służbie wojskowej³⁷⁹.

Przeszkodą do orzeczenia degradacji nie było: (1) zawarcie w Wyroku Oficerskiego Sądu Honorowego wniosku o obniżenie oskarżonemu stopnia wojskowego³⁸⁰; (2) fakt, że żołnierz wobec którego orzeczono degradację, przestał być żołnierzem w czynnej służbie przed wydaniem rozstrzygnięcia przez sąd II-giej instancji³⁸¹, natomiast ważne, by nim był w czasie wydania wyroku przez sąd I-szej instancji. Dla możliwości zastosowania degradacji zupełnie irrelevantną była również okoliczność w postaci np.: popełnienia przestępstwa w umundurowaniu z właściwymi dystynkcjami³⁸² czy zły stan zdrowia żołnierza uniemożliwiający mu dalszą służbę wojskową³⁸³.

Analogicznie do poprzednich kodyfikacji karnych, degradacja z k.k. z 1969 r. była jednym z elementów składowych kary dodatkowej w postaci pozbawienia praw publicznych (art. 39 k.k. z 1969 r.). Zatem w sytuacji orzeczenia wobec żołnierza kary

³⁷⁵ Zob: §189 ust. 1 zarządzenia Ministra Obrony Narodowej z 09.09.1970, ws. przebiegu służby wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz. Roz. MON 1970, nr 16, poz. 83 ze zm.

³⁷⁶ J. Juszczak, A. Kaszycki, W. Sieracki, *Orzecznictwo Izby Wojskowej Sądu Najwyższego za lata 1972-1977*, Warszawa 1979, s. 243.

³⁷⁷ Wyrok IW SN z 13.04.1972, Rw. 218/72, Biul. IW SN 1972, nr 1, poz. 7.

³⁷⁸ Wyrok IW SN z 31.01.1979, Rw 408/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 40, W. Kubala, *Glosa do wyroku z 31 I 1979, Rw 408/78*, PiP 1980, nr 1, s. 181.

³⁷⁹ Wyrok (7) IW SN 20.08.1970, RNw 42/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 136.

³⁸⁰ Zob.: Wyrok SN z 28.12.1983, OSNKW 1984, nr 7-8, poz. 78.

³⁸¹ Wyrok SN z 18.11.1988, WR 483/88, OSNKW 1989, nr 1-2, poz. 10.

³⁸² Zob.: Postanowienie SN z 17.01.1964, Rw 1517/63, *Orzecznictwo IW SN za lata 1962-1967*, Warszawa 1968, poz. 42.

³⁸³ K. Mioduski, *Komentarz do przepisu art. 296 k.k.*, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971, s. 667.

dotatkowej pozbawienia praw publicznych bezprzedmiotowym było orzeczenie degradacji.

Zauważyć również należy, że degradacja wraz z obniżeniem stopnia wojskowego – tworzyła katalog *stricte* wojskowych kar dodatkowych (art. 295 k.k. z 1969 r.), tj. kar, które mogły być: „(...) stosowane tylko do osoby, która (...) [była, w trakcie wydania wyroku przez sąd *meriti* I-szej instancji – S.Ch.] żołnierzem w chwili orzekania.”³⁸⁴.

Wraz z wejściem w życie k.k. z 1997 r. (tj. od 01.09.1998 r.) degradacja, zaczęła funkcjonować w systemie prawa karnego jako wojskowy środek karny. Analiza przepisu art. 327 §2 k.k. skłania do wniosku, że (w porównaniu z uprzednim kształtem degradacji) ustawodawca, przesłanki jej orzekania zarówno doprecyzował jak i rozszerzył (o okoliczności związane z nagannością czynu; weryfikowane w oparciu o aspekty moralno-społeczne oraz – niezbędne do posiadania stopnia wojskowego – właściwości osobiste podmiotu – art. 327 §2 k.k.).

4.3.2 Treść i zakres podmiotowy

Wojskowy środek karny w postaci degradacji jest funkcjonalnie sprzężony z: hierarchią stopni wojskowych, ich znaczeniem i rolą w wojsku a także poza nim³⁸⁵. Kwestię związane ze stopniami wojskowymi, takie jak: hierarchia, rodzaje, nadanie, utrata czy ich odzyskanie regulują przede wszystkim przepisy u.o.o. (zob.: art. 134–142).

Degradacja, powodująca utratę nadanych dożywotnio stopni wojskowych i powrót do stopnia szeregowego, może być orzeczona wobec każdego żołnierza (niezależnie od rodzaju pełnionej / odbywanej przez niego służby wojskowej), w tym także żołnierza rezerwy lub żołnierza w stanie spoczynku. Zatem zakres podmiotów, wobec których ma ona zastosowanie jest szeroki.

Warunkiem formalnym orzeczenia degradacji jest konieczność, by status żołnierza w czynnej służbie wojskowej, sprawca przestępstwa posiadał w chwili jego popełnienia (art. 328 k.k.)³⁸⁶, a niekoniecznie w chwili wyrokowania sądu *meriti*. Wskazana limitacja posiada wektor jednostronny. Zatem nie jest możliwe orzeczenie

³⁸⁴ Uchwała (7) IW SN z 02.10.1974, U 5/74, J. Juszczyk, A. Kaszycki, W. Sieracki, *Orzecznictwo Izby Wojskowej ...*, op. cit., s. 241.

³⁸⁵ S. Hoc, *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1711.

³⁸⁶ S. Hoc, *Komentarz do art. 328 k.k.*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1712.

degradacji w sytuacji odwrotnej, tj. jeżeli sprawca przestępstwa nie był żołnierzem w trakcie popełnienia czynu zabronionego, a zaczął nim być w chwili wydania wyroku³⁸⁷.

Aspekt ten odróżnia degradację od (nieobowiązującego już od 01.07.2004 r.) obniżenia stopnia wojskowego, które orzekano wobec osoby nie będącej żołnierzem w chwili popełnienia przestępstwa, a mającej już ten status w chwili sądowego rozstrzygnięcia w sprawie. Dlatego, przypadek określony w przepisie art. 328 k.k. (z zastrzeżeniem brzmienia przepisu art. 317 §2 i 3 k.k.) postrzegać należy w kategorii wyjątku od zasady limitującej możliwość orzeczenia kar i środków karnych z części ogólnej, części wojskowej k.k. tylko do żołnierza pełniącego lub odbywającego czynną służbę wojskową³⁸⁸.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że degradacja jako najsurowszy z wojskowych środków karnych godzi w renomę skazanego. Mając na uwadze prawne skutki skazania występujące przy degradacji, stwierdzić należy, że przedmiotowy wojskowy środek karny nie tyle godzi w reputację skazanego, ile powoduje on przede wszystkim:

- konsekwencję natury zatrudnieniowo-finansowej (gdyż skutkuje koniecznością zwolnienia żołnierza z: zawodowej służby wojskowej (art. 226 pkt 11 u.o.o.); terytorialnej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) czy aktywnej rezerwy (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); a tym samym powoduje u wskazanych kategorii żołnierzy utratę ich źródła utrzymania: podstawowego lub dodatkowego)

albo

- konsekwencję natury finansowej jedynie (zdegradowanie żołnierza w stanie spoczynku, któremu przysługuje świadczenie emerytalne powoduje zmniejszenie podstawy wyliczania tegoż świadczenia; natomiast zdegradowanie żołnierza w pasywnej rezerwie powoduje: zmniejszenie podstawy wyliczania jego uposażenia za dzień ćwiczeń wojskowych lub zmniejszenie podstawy wyliczania świadczenia emerytalnego jeżeli takowe mu przysługuje).

³⁸⁷ R. Góral, Komentarz do art. 326 k.k., [w:] R. Góral, Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem, Warszawa 2005, s. 535.

³⁸⁸ Zob.: Wyrok SN z 20.12.2002, WK 44/02, OSNKW 2003, nr 3-4, poz. 39.

Zauważyć należy, że podmiotem wykonującym orzeczoną degradację jest właściwy dowódca³⁸⁹ (zaś sąd, o treści orzeczenia – informuje również kadrowe organy wojskowe – art. 237 k.k.w.³⁹⁰, tj. dyrektora Departamentu Kadr MON). Wskazane konsekwencję natury zatrudnieniowo / finansowej lub finansowej zachodzą *ipso iure* z dniem uprawomocnienia się wyroku (zob.: art. 229 ust. 2 u.o.o.).

W związku z tym uznać trzeba, że na płaszczyźnie degradacji dolegliwość natury moralno-honorowej / moralno-prestiżowej (która była charakterystyczna dla przedmiotowego wojskowego środka karnego) ustąpiła na rzecz dolegliwości finansowej. Od momentu sprzężenia degradacji ze skutkiem prawnym w postaci konieczności obligatoryjnego zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej, dolegliwość natury finansowej na tej płaszczyźnie wiedzie prym. Sytuacja ta nie powinna mieć miejsca. W związku z tym, w rozważaniach *de lege ferenda* odnośnie wojskowych kar i środków karnych zaproponowano rozwiązanie, które ma na celu przywrócenie dolegliwości moralno-honorowej (moralno-prestiżowej) jako głównej dolegliwości wynikającej z orzeczenia degradacji wobec żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej.

4.3.3 Przesłanki orzekania

Możliwość orzeczenia wojskowego środka karnego w postaci degradacji limitowana jest nie tylko koniecznością popełnienia przestępstwa przez żołnierza w czynnej służbie wojskowej, ale ponadto żołnierz ten musi być skazany za przestępstwo umyślne (czyli popełnione w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym). Irrelevantnym przy tym jest, czy jest to przestępstwo wojskowe czy przestępstwo powszechne. Ważnym jest natomiast to, by na podstawie: rodzaju czynu a także sposobu i okoliczności jego popełnienia, można było uznać, że żołnierz – sprawca czynu – utracił predyspozycje (cechy / właściwości) uprawniające go do zachowania stopnia wojskowego (jaki posiadał on w chwili skazania), zwłaszcza, jeżeli działał on w celu osiągnięcia korzyści majątkowej³⁹¹.

³⁸⁹ Rozważania na temat: „właściwego dowódcy”: uchwała (7) SN z 01.02.1971, U 3/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 93.

³⁹⁰ Zob.: P. Gensikowski, *Komentarz do art. 237 / 238 k.k.w.*, [w:] J. Lachowski (red.), *Kodeks karny wykonawczy*, Legalis 2021, teza 8; K. Postulski, *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 944.

³⁹¹ Zob.: Wyrok SN z 25.08.2005, WA 20/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1566.

„Korzyścią majątkową” jest korzyść finansowa, mająca postać kwoty pieniężnej³⁹². Z uwagi na *dolus directus coloratus* występujący w ramach przesłanki, brzmiącej: „działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”, dla oceny jej realizacji, zupełnie nie ma znaczenia czy owa korzyść majątkową ostatecznie osiągnięto czy też nie.

Zauważyć jednak należy, że „działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej” jest okolicznością wskazaną *expressis verbis* w treści przepisu art. 327 §2 k.k., co z kolei pozwala przyjąć, że żołnierz, który podejmuje aktywności zmierzające do osiągnięcia przedmiotowego celu, tym samym potwierdza on, że nie dysponuje już właściwościami wymaganymi do posiadania stopnia wojskowego. Okoliczność ta nie jest jedyną okolicznością tego typu, gdyż na przestrzeni lat, w drodze praktyki orzeczniczej wypracowano (posiadający otwarty charakter) katalog okoliczności odnoszących się do: rodzaju czynu, a także sposobu i okoliczności jego popełnienia, których wystąpienie całkowicie dyskwalifikuje żołnierza, jako osobę mogącą posiadać stopień wojskowy nie tylko w czynnej służbie wojskowej, lecz także w rezerwie czy w stanie spoczynku³⁹³.

Przesłanka materialna w postaci utraty przez żołnierza właściwości niezbędnych do posiadania stopnia wojskowego zachodzi, gdy żołnierz ten został skazany w szczególności za: (1) czyn o charakterze chuligańskim, popełniony w stanie nietrzeźwości³⁹⁴; (2) przestępstwo przeciwko wolności seksualnej³⁹⁵; (3) przestępstwo popełnione z tzw. niskich pobudek³⁹⁶; (4) przestępstwo ciągłe, popełnienie wspólnie z żołnierzami będącymi w młodszym stopniu wojskowym³⁹⁷; (5) przestępstwo wojskowe, za które orzeczono karę bezwzględnego, długotrwałego pozbawienia wolności³⁹⁸; czy (6) przestępstwo powszechne, godzące w prywatną lub osobistą sferę życia (mimo, iż nie narusza ono interesu wojskowo-służbowego)³⁹⁹. Za koniecznością zdegradowania żołnierza przemawia także utrata przez niego: wartości moralnych, czy prestiżu społecznego⁴⁰⁰; czy też stosowanie niedozwolonych metod wychowawczych⁴⁰¹.

³⁹² Zob. T. Oczkowski, *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Kraków 2004, s. 28-29.

³⁹³ Wyrok SN z 27.08.1977, U 1/77, OSNKW 1977, nr 10-11, poz. 110.

³⁹⁴ Zob.: Wyrok SN z 31.01.1979, Rw 408/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 40.

³⁹⁵ Zob.: Wyrok SN z 14.06.2006, WA 19/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1243.

³⁹⁶ Zob.: Postanowienie SN z 07.01.1963, Rw 1164/62, *Orzecznictwo IW SN za lata 1962-1967*, Warszawa 1968, poz. 41.

³⁹⁷ Zob.: Wyrok SN z 16.03.1979, Rw 60/79, OSNKW 1979, nr 5, poz. 57.

³⁹⁸ Zob.: Postanowienie SN z 02.07.1962, Rw 683/62, *Orzecznictwo IW SN za lata 1962-1967*, Warszawa 1968, poz. 40.

³⁹⁹ Zob.: Wyrok (7) IW SN z 20.08.1970, RNw 42/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 136.

⁴⁰⁰ Zob.: Wyrok SN z 26.09.1977, Rw 269/77, OSNKW 1977, nr 10-11, poz. 124.

⁴⁰¹ Zob.: Wyrok SN z 09.03.1983, Rw 1220/82, OSNKW 1983, nr 9, poz. 74; S. Hoc, *Komentarz do art. 327 k.k.... 2016*, op. cit., s. 1712.

Pamiętać należy, że w sytuacji zbiegu podstawy orzeczenia degradacji z podstawą orzeczenia pozbawienia praw publicznych, kumulatywne zastosowanie wobec żołnierza tych dwóch *de facto* środków karnych (jednego powszechnego i jednego *stricto* wojskowego) jest bezprzedmiotowe, ponieważ: „(...) pozbawienie praw publicznych obejmuje (...) m.in. utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowca, a więc [wywołuje ono – S.Ch.] takie same skutki jak degradacja”⁴⁰².

Wynika to również z przyjętej w prawie karnym *sensu largo* zasady preferencji środków karnych powodujących najdolegliwsze skutki. Jak bowiem wskazano w uzasadnieniu rządowym do k.k.: „(...) w razie zbiegu środków określonych w art. 39 pkt 1 [k.k. – pozbawienia praw publicznych], (...) art. 326 §1 [k.k. – wydalenia z zawodowej służby wojskowej] i art. 327 §1 [k.k. – degradacji] sąd orzeka tylko (...) [pozbawienie] praw publicznych. W razie zbiegu środków określonych w art. 326 §1 [k.k. – wydalenia z zawodowej służby wojskowej] i art. 327 §1 [k.k. – degradacji] sąd orzeka tylko degradację (...)”⁴⁰³.

Zasada preferencji środków karnych o najdolegliwszych skutkach została usankcjonowana prawnie w przepisie art. 332 k.k.⁴⁰⁴. Innymi słowy: „(...) środek najdalej idący pochłania środki łagodniejsze, jeżeli dotyczą one skutków objętych środkiem surowszym.”⁴⁰⁵. Dlatego też przepis art. 332 k.k. stanowi *lex specialis* wobec przepisu art. 90 §1 k.k. określającego zasady łączenia środków karnych⁴⁰⁶.

⁴⁰² Wyrok SN z 08.07.1983, Rw 548/83, OSNKW 1984, nr 1, poz. 18; zob. też: Wyrok (7) SN z 28.01.1986, RNw 28/85, OSNKW 1986, nr 11-12, poz. 94.

⁴⁰³ Uzasadnienie rządowe cyt za: M. Flemming, *Komentarz do art. 328 k.k.* ..., op. cit., s. 81.

⁴⁰⁴ Zob.: R. Góral, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005, s. 538; M. Flemming, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] M. Flemming, *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 90; W. Kutzmann, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2021, teza 1-3; P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 843-844; T. Bojarski, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 877; S.M. Przyjemski, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] S. Hoc, O. Górniok, S.M. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz. T. III*, Gdańsk 1999, s. 478; J. Majewski, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008, s. 937-938; A. Marek, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 684; D. Szeleszczuk, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1525.

⁴⁰⁵ D. Szeleszczuk, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2021, teza 2.

⁴⁰⁶ S. Hoc, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1715; J. Majewski, *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2016, s. 965.

Rozdział 5 Wojskowe formy reakcji karnej w ujęciu *de lege ferenda*

W części I-szej dysertacji, tzw. części karnej, omawiając poszczególne kary i środki karne *stricte* wojskowe, sukcesywnie sygnalizowane były również potrzeby wprowadzenia zmian na ich płaszczyźnie. Propozycje *de lege ferenda* miały różny wektor i odnosiły się one do: prawnych skutków skazania, nazwy, wymiaru temporalnego czy przesłanek orzekania wojskowych środków reakcji karnej.

Tytułem wstępu odnieść się należy do tzw. funkcji ogólnowojskowej wojskowego systemu odpowiedzialności karnej, która stała się punktem wyjścia do podjęcia rozważań *de lege ferenda* dotyczących kształtu obecnych przepisów karno-wojskowych, regulujących materię wojskowych kar i środków karnych oraz wynikających z ich orzeczenia prawnych skutków skazania.

Innymi słowy, istota tej funkcji zawierała się w daniu żołnierzom, wobec których orzeczono *stricte* wojskowe środki reakcji karnej, realnej możliwości dalszego pozostania przez nich w wojsku. Wyjątkiem od tej zasady była sytuacja, gdy wobec żołnierza orzeczono środek oddziaływania karno-wojskowego, który już w swojej nazwie nakazywał jego eliminację z kolektynu wojskowego. W ustawodawstwie karno-wojskowym XX w. jak i w obecnym k.k. (a konkretnie w jego części ogólnej, części wojskowej k.k.) był i nadal jest tylko jeden taki środek oddziaływania karnego, który już z samej jego intytulacji bezpośrednio sugeruje wystąpienie skutku eliminacyjnego w postaci usunięcia żołnierza ze służby wojskowej, jeżeli zostanie on orzeczony. Mowa o wydaleniu z zawodowej służby wojskowej, które w uprzednich kodyfikacjach karno-wojskowych funkcjonowało jako: wydalenie z wojska lub marynarki (§30 w.k.k. z 1920 r.), wydalenie w wojska lub marynarki wojennej (art. 11 ust. 1 i 3 k.k.w. z 1928 r. i art. 18 lit a) k.k.woj. z 1932 r.), wydalenie z korpusu oficerskiego (art. 11 ust. 3 k.k.w. z 1928 r. i art. 18 lit c) k.k.woj. z 1932 r.) lub jako element składowy kary dodatkowej w postaci utraty praw publicznych (art. 40 lit a) k.k.W.P. z 1944 r.).

Ustawodawca wprowadzając do systemu prawa karnego *sensu largo* wojskowe formy reakcji karnej (w postaci kar i środków karnych, a dawniej: kar zasadniczych i kar dodatkowych) miał na względzie specyfikę służby wojskowej oraz fakt, że wyszkolenie dobrego żołnierza jest procesem żmudnym i długotrwałym, który niejednokrotnie

wymaga znacznych nakładów sił i środków finansowych. Dlatego też nie każdy czyn zabroniony żołnierza (mając na uwadze przebieg jego dotychczasowej służby wojskowej), który powinien się spotkać z reakcją karno-wojskową (nawet w postaci orzeczenia wobec niego wojskowej kary izolacyjnej) *ad hoc* uzasadnia także jego usunięcie ze służby wojskowej. Wprowadzenie do systemu odpowiedzialności karno-wojskowej *stricte* wojskowych form reakcji karnej, miało na celu utrzymanie żołnierza w reżimie służby wojskowej, tak by po zakończeniu ich wykonywania, żołnierz ten mógł z powodzeniem dalej kontynuować swoją służbę wojskową.

Między innymi dlatego w ramach wojskowego systemu odpowiedzialności karno-wojskowej wyodrębniono jego funkcję ogólnowojskową, przejawiającą się w specyficznych, charakterystycznych jedynie dla wojska – formach reakcji karno-wojskowej.

Kolejnym argumentem uzasadniającym *ratio legis* funkcji ogólnowojskowej wojskowej odpowiedzialności karnej był również stosunek ówczesnego społeczeństwa oraz sądownictwa do służby wojskowej. Służbę wojskową traktowano jako obowiązek zaszczytny i szalenie relewantny, co *expressis verbis* wynika z wyroku SN z 17.10.1972 r. Wskazano w nim bowiem, że: „Wzgląd na potrzeby obronności kraju, wymagający odbycia przez żołnierza zasadniczej służby wojskowej w sposób nieprzerwany, jest ważniejszy od bezzwłocznego wykonania wobec takiego żołnierza krótkoterminowej kary pozbawienia wolności i jeżeli interes Sił Zbrojnych sam za tym nie przemawia, odstępianie od tego priorytetu może nastąpić tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach.”⁴⁰⁷.

Zatem konieczność realizacji obowiązku służby wojskowej była postrzegana jako aktywność ważniejsza a wręcz nawet uzasadniająca brak odbycia krótkoterminowej kary pozbawienia wolności, przez żołnierza wobec którego ją orzeczono, jeżeli tylko w czasie zarządzenia wykonania tej kary, odbywał on zasadniczą służbę wojskową. Zarówno ówczesne społeczeństwo jak i ówczesny wymiar sprawiedliwości zdawał sobie sprawę z tego, że kwestia obronności kraju jest sprawą nadrzędną, priorytetową oraz uniwersalną. Mimo upływu lat, nic się w tej materii nie zmieniło. Zmieniło się natomiast podejście do służby wojskowej, co zasługuje na krytykę. Nie wiedzieć czemu wskazana w wyroku SN optyka z biegiem lat się rozmyła, żeby nie powiedzieć, że została całkowicie utracona.

⁴⁰⁷ Wyrok SN z 17.10.1972, Rw 1003/72, OSNKW 1973, nr 1, poz. 16.

Za taki stan rzeczy odpowiadają bezpośrednio 2 główne przyczyny: (1) zawieszenie poboru do zasadniczej służby wojskowej (co stało się faktem w 2009 r. – wtedy to bowiem miał miejsce ostatni pobór żołnierzy w ramach tzw. „zety”); (2) eliminacyjny charakter wojskowych form reakcji karnej. Charakter ten wynika nie z treści tychże form (za wyjątkiem „wydalenia”) lecz z okoliczności określanej mianem prawnego skutku skazania – co na gruncie wojskowej odpowiedzialności karnej, z uwagi na jej funkcję ogólnowojskową, nigdy nie powinno mieć miejsca.

Funkcja ogólnowojskowa oraz jej istota przejawiająca się w potrzebie zagwarantowania ciągłości służby wojskowej, realizowana była poprzez katalog *stricte* wojskowych form reakcji karnej. Założenia przedmiotowej funkcja zostały zniweczone wraz z „obudowaniem” wojskowych form reakcji karnej, tzw. prawnymi skutkami skazania, których wystąpienie powoduje konieczność zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej, nawet jeżeli owa konieczność nie wynika *expressis verbis* z: nazwy, treści czy sposobu wykonania orzeczonej wobec żołnierza wojskowej kary lub wojskowego środka karnego.

Zatem zgłaszane w części I dysertacji, tj. w części karnej, postulaty *de lege ferenda* merytorycznie dotyczą:

1. kary aresztu wojskowego – w zakresie prawnych skutków skazania oraz jej dolnego wymiaru granicy temporalnej;
2. wydalenia z zawodowej służby wojskowej – w zakresie nazwy tego wojskowego środka karnego oraz relacji zachodzącej między prawomocnym skazaniem żołnierza na wydalenie z zawodowej służby wojskowej a wydawanym na podstawie tego orzeczenia – rozkazem personalnym, który jest decyzją w przedmiocie zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej;
3. degradacji – w zakresie prawnych skutków skazania oraz charakteru dolegliwości wynikającej z jej orzeczenia.

Ponadto, do systemu wojskowej odpowiedzialności karnej należałoby z powrotem przywrócić *stricte* wojskowy środek karny polegający na obniżeniu stopnia wojskowego.

5.1 *De lege ferenda* w zakresie kary aresztu wojskowego

Wobec *stricte* wojskowej kary kryminalnej w postaci kary aresztu wojskowego, w treści przedmiotowej dysertacji zgłoszono postulaty *de lege ferenda* dotyczące:

- (1) prawnych skutków skazania, występujących przy karze aresztu wojskowego;
- (2) wymiaru dolnej granicy temporalnej tej kary.

Po pierwsze, krąg podmiotów, wobec których można orzec karę aresztu wojskowego (tj. tylko żołnierz, będący w czynnej służbie wojskowej w chwili wydania wyroku) oraz po drugie, sprzeczność występująca pomiędzy założeniami i treścią tej kary (tj. połączeniem izolacji penitencjarnej z ćwiczeniami wojskowymi) a tzw. prawnym skutkiem skazania wynikającym z jej orzeczenia (który powoduje konieczność obligatoryjnego zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej), stały się sprawcze dla rozważenia potrzeby modyfikacji przepisów u.o.o. określających przedmiotowe skutki (tj.: przepisów: art. 226 pkt 14 u.o.o.; art. 228 ust. 1 pkt 1 u.o.o.; art. 128 ust.1 pkt 9 u.o.o.).

Ich analiza skłania do wniosku, że prawne skutki skazania występujące przy orzeczeniu kary aresztu wojskowego nie są tożsame. Zależą one bowiem od rodzaju czynnej służby wojskowej, jaką skazany żołnierz pełnił / odbywał w chwili wydania wyroku przez sąd *meriti*. Sytuacja ta nie powinna mieć miejsca chociażby z tego powodu, że we wszystkich rodzajach czynnej służby wojskowej, podmiotem ją pełniącym / odbywającym jest żołnierz w czynnej służbie wojskowej.

Z uwagi na powyższe, optyka zmian na płaszczyźnie przepisów określających prawne skutki skazania na przedmiotową karę powinna zmierzać w kierunku: (1) ujednoczenia prawnego skutku skazania, który winien być tożsamy dla wszystkich żołnierzy w czynnej służbie wojskowej, wobec których orzeczono karę aresztu wojskowego, (2) zagwarantowania żołnierzom po odbyciu przedmiotowej kary – możliwości dalszego pełnienia / odbywania przez nich czynnej służby wojskowej.

Za wprowadzeniem postulowanego rozwiązania przemawiają argumenty natury: historycznej, systemowej oraz celowościowej. Zauważyć bowiem należy, że już w trakcie obowiązywania kodyfikacji karno-wojskowych XX w. wyraźnie akcentowano autonomiczny charakter kary aresztu wojskowego⁴⁰⁸ (funkcjonującego wówczas niekiedy jako kara aresztu – §16 w.k.k. z 1920 r., art. 34 k.k.W.P. z 1944 r.). Przejawiał się on m.in. w polaryzacji zachodzącej między prawnymi skutkami skazania właściwymi dla przedmiotowej kary a prawnymi skutkami skazania występującymi przy orzeczeniu innych rodzajów kar izolacyjnych, których wykonanie wobec żołnierza nie polegało

⁴⁰⁸ Zob: W. Makowski, *Komentarz do §19 Części pierwszej ...*, op. cit., s. 143.

na kontynuowaniu jego szkolenia wojskowego. W treści bowiem przepisów karno-wojskowych zawartych w ówczesnych kodyfikacjach karnych *expressis verbis* wskazywano, np. że: „Okres aresztu domowego (...), jednak ciągłości [służby wojskowej – S.Ch.] nie przerywa” (art. 38 §4 k.k.W.P. z 1944 r.).

Brak skutku eliminacyjnego (jako prawnego skutku skazania) przy orzeczeniu przedmiotowej kary wynikał również z treści §34 ust. 2 pkt 1 w.k.k. z 1920 r., brzmiącego: „Zwolnienie ze służby można orzec: 1) obok kary pozbawienia wolności na czas dłuższy niż rok”. Dodać w tym miejscu należy, że w czasie obowiązywania w.k.k. z 1920 r. kara aresztu (wraz z karą więzienia i karą twierdzy) współtworzyła katalog kar pozbawienia wolności, z tym, że jej maksymalny wymiar wynosił wówczas 6 tygodni. Zatem orzeczenie i wykonanie kary aresztu nie było podstawą do nawet fakultatywnego zwolnienia ze służby wojskowej.

Nie bez znaczenia dla dalszych rozważań jest również czas w jakim uchwalono przywołane powyżej kodyfikacje karno-wojskowe. Obydwie obowiązywały w XX w. a czas ich uchwalenia przypadł na okres niezwykle ważny dla kształtowania się państwowości polskiej. Jedną uchwalono bowiem w 1920 r., tj. tuż po odzyskaniu w 1918 r. przez Polskę niepodległości; drugą zaś w 1944 r., czyli w trakcie trwania II-giej wojny światowej (przypadającej na lata 1939-1945). Bogaty o doświadczenia wojny ówczesny ustawodawca dobrze zdawał sobie sprawę z tego, że odbycie kary aresztu (która wówczas sprzężona była z ćwiczeniem wojskowym) nie pozbawiało żołnierza właściwości relewantnych z punktu widzenia konieczności prowadzenia działań wojennych, czyli podejmowania aktywności, do których *de facto* żołnierz ten był szkolony. Dlatego w ustawodawstwie karno-wojskowym XX w., rozróżniano prawne skutki skazania właściwe dla przedmiotowej kary (które co do zasady nie miały charakteru eliminacyjnego) od prawnych skutków skazania występujących przy orzeczeniu innych rodzajów kar izolacyjnych, które odbywane były bez dalszego utrzymywania żołnierza w rygorze szkolenia wojskowego, co z kolei uzasadniało wraz z orzeczeniem tychże kar konieczność zwolnienia skazanego żołnierza ze służby wojskowej.

Wskazaną optykę jaką prezentował ustawodawca XX w. na płaszczyźnie przepisów karno-wojskowych uznać należy za słuszną chociażby z uwagi na fakt, że odbywanie izolacyjnej kary aresztu wojskowego (kary aresztu) od zawsze sprzężone było z dalszym szkoleniem wojskowym żołnierza. Wprowadzenie do systemu prawa karnego wojskowego właściwej jedynie dla żołnierza w czynnej służbie wojskowej

– kary izolacyjnej, której orzeczenie nie przerywało ciągłości jego służby, uzasadnione było i nadal jest koniecznością zapewniania na potrzeby SZ dobrze wyszkolonych i zdyscyplinowanych żołnierzy. Treść kary aresztu wojskowego (pierwotnie kary aresztu), tj. utrzymanie skazanego w rygorze służby wojskowej powoduje, że przedmiotowa kara od chwili jej wprowadzenia do systemu prawa karnego wojskowego aż po dzień dzisiejszy jest szczególnie przystosowana do zadań represji wojskowej.

Między innymi dlatego, a także z uwagi na wyższy ładunek stygmatyzujący kary pozbawienia wolności niż kary aresztu wojskowego, orzeczenie kary aresztu wojskowego nie powinno powodować tych samych prawnych skutków skazania co orzeczenie kary pozbawienia wolności.

W ramach postulatu *de lege ferenda* zauważyć należy, że prawnym skutkiem skazania występującym przy karze aresztu wojskowego (niezależnie od rodzaju pełnionej / odbywanej przez żołnierza czynnej służby wojskowej w chwili orzeczenia sądu *meriti*) powinna być nie konieczność obligatoryjnego czy nawet fakultatywnego zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej, lecz niewliczanie okresu odbywania kary aresztu wojskowego do okresu pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej.

Zauważyć należy, że zgłoszona propozycja *de lege ferenda* w nieco podobnej formie występowała już w systemie wojskowego prawa karnego. Dotyczyła ona kary aresztu domowego odbywanego przez oficerów, w trakcie którego pełnili oni obowiązki służbowe. Mimo to, czas odbywania kary aresztu domowego nie wliczał się do okresu służby wojskowej tychże oficerów (zob.: art. 38 §2-4 k.k.W.P. z 1944 r.).

Usankcjonowanie prawne zgłoszonej propozycji *de lege ferenda* odnoszącej się do prawnych skutków skazania wynikających z orzeczenia kary aresztu wojskowego spowoduje, że przedmiotowa kara (poza koniecznością przebywania żołnierza w izolacji penitencjarnej przez czas jej odbywania) posiadać będzie jeszcze jeden walor dyscyplinujący, w postaci: przy żołnierzu zawodowym – świadomość wydłużenia okresu nabycia przez niego uprawnień emerytalnych; zaś przy żołnierzu, którego czynna służba wojskowa jest terminowa – świadomość wydłużenia okresu jej realizacji.

Urzeczywistnienie przedmiotowego postulatu, wymaga nowelizacji treści przepisów: art. 226 pkt 14 u.o.o.; art. 228 ust. 1 pkt 1 u.o.o. oraz art. 128 ust. 1 pkt 9 u.o.o.). w kierunku usunięcia z zawartego w nich katalogu przesłanek uzasadniających zwolnienie żołnierza ze służby wojskowej, przypadku odnoszącego się do prawomocnego skazania żołnierza na karę aresztu wojskowego.

Ponadto, należy również wprowadzić do części ogólnej, części wojskowej k.k. zapis brzmiący, że: „czasu odbywania kary aresztu wojskowego nie wlicza się do okresu służby wojskowej, jednak ciągłości jej nie przerywa”. Zapis ten mógłby być wprowadzony jako odrębny przepis (np. art. 322a k.k.) albo poprzez dodanie do przepisu art. 322 k.k. kolejnej jednostki redakcyjnej, tj. „§4”, co zdaje się być rozwiązaniem bardziej zasadnym patrząc na treść tego przepisu. Zauważyć bowiem należy, że w przepisie art. 322 k.k. poza wskazaniem kary aresztu wojskowego, jako kary kryminalnej właściwej dla żołnierzy (§1) oraz określeniem jej granic temporalnych (§2), ustawodawca zawarł także unormowania dotyczące jej wykonania (§3). Zatem nie ma systemowych przeciwwskazań, by do przepisu art. 322 k.k. nie móc dodać „§4”, w którym określono by prawny skutek skazania na karę aresztu wojskowego.

Wprowadzenie przedmiotowej propozycji *de lege ferenda*:

- doprowadzi do zapewnienia tożsamości między prawnymi skutkami skazania na karę aresztu wojskowego, które nie będą już zróżnicowane rodzajem pełnionej / odbywanej przez żołnierza służby wojskowej w chwili wydania wyroku przez sąd *meriti*;
- doprowadzi do wyraźnego zaakcentowania polaryzacji zachodzącej między karą pozbawienia wolności a karą aresztu wojskowego;
- urzeczywistni sens prowadzenia szkolenia wojskowego w ramach odbywania kary aresztu wojskowego, które – zgodnie z założeniami ustawodawcy – ma służyć utrzymaniu żołnierza w rygorze wojskowym, tak by po zakończeniu odbywania przedmiotowej kary mógł on efektywnie dalej pełnić / odbywać czynną służbę wojskową.

Drugim postulatem zgłaszanym w ramach kary aresztu wojskowego jest konieczność zmiany jego dolnej granicy temporalnej. Przedmiotowa kara trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 2 lata i wymierza się ją w miesiącach i latach (art. 322 §2 k.k.).

Z uwagi na wymiar dolnej granicy temporalnej tej kary, nie ma ona zastosowania do wszystkich żołnierzy w czynnej służbie wojskowej. Zauważyć bowiem należy, że obecnie jest jeden rodzaj służby wojskowej, który trwa krócej niż minimalny wymiar dolnej granicy przedmiotowej kary; jest to wynoszące 28 dni – szkolenie podstawowe realizowane w ramach ochotniczej zasadniczej służby wojskowej (art. 143 ust. 2 pkt 1 u.o.o.). Już sam jego wymiar czasowy, liczony w dniach, *expressis verbis* wskazuje, że wobec żołnierzy pełniących czynną służbę wojskową w ramach szkolenia

podstawowego nie będzie można orzec kary aresztu wojskowego nawet gdyby w trakcie tegoż szkolenia popełnili oni czyn uzasadniający ich izolację penitencjarną.

Potrzeba wprowadzenia zmian na wskazanej płaszczyźnie wynika również z konieczności projektowania tak wojskowych środków reakcji karnej, by miały one zastosowanie wobec wszystkich żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej. W przeciwnym razie dochodzi do uprzywilejowania pozycji prawnej jednych żołnierzy w czynnej służbie wojskowej (w tym przypadku żołnierzy realizujących szkolenie podstawowe w ramach ochotniczej zasadniczej służby wojskowej) wobec innych żołnierzy również będących w czynnej służbie wojskowej.

W związku z tym kara aresztu wojskowego powinna trwać najkrócej dzień i być wymierna w: dniach, miesiącach i latach. Usankcjonowanie prawne zgłoszonej propozycji *de lege ferenda* wymaga stosownej nowelizacji przepisu art. 322 §2 k.k. oraz przede wszystkim poczynienia zmian w przepisach procesowych w kierunku powołania instytucji wojskowych sądów karnych *ad hoc*. Z uwagi na ramy merytoryczne niniejszego opracowania, zagadnienie to nie zostanie poddane głębszej analizie.

Zauważyć jedynie należy, że w ustawodawstwie karno-wojskowym *sensu largo*, kara aresztu wojskowego posiadał już dolny wymiar temporalny wynoszący mniej niż miesiąc. Było to w czasie obowiązywania m.k.k., w którym granica kary aresztu wynosiła od 1 tygodnia do 5 lat i przewidziana ona była za niektóre typy przestępstw (art. 50 §2 m.k.k.).

Ponadto, w XX w. kara aresztu pod różnymi postaciami występowała również na gruncie wojskowego ustawodawstwa dyscyplinarnego (zob.: §3 dys.p.kar.AP z 1920 r.; art. 22 p.dys. z 1920 r.; §17, 18, 19, 22-26 r.d. z 1925 r.; art. 15 d.d. z 1939 r.; art. 15 d.d. z 1945 r.; art. 6 u.d. z 1951 r.; art. 13 u.d. z 1963 r.; art. 22 u.d.w. z 1997 r.).

Kara aresztu (niezależnie od jej rodzaju) była wymierzana w dniach (zob.: §9-12 dys.p.kar.AP z 1920 r.; art. 34 p.dys. z 1920 r.; §17-19 i §22-26 r.d. z 1925 r.; art. 22-26 d.d. z 1939 r.; art. 35 d.d. z 1945 r.; art. 13 u.d. z 1963 r.; art. 26 u.d.w. z 1997 r.).

Minimalny wymiar przedmiotowej kary aresztu wynosił:

- albo „dzień”, który określono jako:
 - „nie mniej niż 24 godziny” (zob.: (§4 dys.p.kar.AP z 1920 r.; art. 23 p.dys. z 1920 r.; §20 r.d. z 1925 r.) lub jako
 - „od 1 dnia” (art. 22-26 d.d. z 1939 r.)
- albo „od 3 dni” (art. 26 u.d.w. z 1997 r.).

W oparciu o powyższe stwierdzić można, że na gruncie odpowiedzialności prawnej egzekwowanej w wojsku wobec żołnierza, wymiar temporalny kary aresztu wynoszący poniżej 1 miesiąca posiada ugruntowaną historycznie pozycję. Od uchwalenia u.d.w. z 2009 r. kara aresztu, którą orzekano w „dniach”, została usunięta z płaszczyzny dyscyplinarnej. Między innymi dlatego, warto rozważyć postulat, by karę aresztu orzekaną na podstawie k.k. wymierzać w „dniach”.

5.2 *De lege ferenda* w zakresie wydalenia z zawodowej służby wojskowej

Wobec *stricte* wojskowego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej, w treści przedmiotowej dysertacji zgłoszono postulaty *de lege ferenda* dotyczące: (1) nazwy tego wojskowego środka karnego; (2) relacji zachodzącej między prawomocnym skazaniem żołnierza na wydalenie z zawodowej służby wojskowej a wydawanym na podstawie tego orzeczenia – rozkazem personalnym, który jest decyzją w przedmiocie zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej.

W rozważaniach dotyczących treści i podmiotu wojskowego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej wskazano, że z uwagi na jego nazwę środek ten nie posiada powszechnego zastosowania. Innymi słowy, nie można go orzec wobec każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej, lecz tylko wobec żołnierza, którego służba wojskowa ma charakter zawodowy. Rozpoznanie to oraz fakt, że dużo szerszy zakres merytoryczny niż przedmiotowe „wydalenie” posiada wojskowa kara dyscyplinarna w postaci zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.) stało się sprawcze do zgłoszenia postulatu *de lege ferenda* w przedmiocie konieczności zmiany nazwy tegoż wojskowego środka karnego tak, by odnosił się on do wszystkich rodzajów czynnej służby wojskowej pełnionej dobrowolnie.

W oparciu o przepis art. 130 u.o.o. w zw. z art. 131 ust. 1 u.o.o. stwierdzić można, że wojskowy system prawa przewiduje 7 rodzajów czynnej służby wojskowej, tj:

1. zawodową służbę wojskową⁴⁰⁹;

⁴⁰⁹ Od czasu wejścia w życie u.o.o. ZAWODOWĄ SŁUŻBĘ WOJSKOWĄ pełnią:

1. żołnierze zawodowi, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli w służbie stałej i kontraktowej
-) „Żołnierze pełniący służbę kontraktową w dniu wejścia w życie (..) [u.o.o. – S.Ch.] stają się żołnierzami zawodowymi, w rozumieniu niniejszej ustawy, z zachowaniem ciągłości służby” (art. 790 ust. 1 u.o.o.);
-) „Żołnierze pełniący zawodową służbę wojskową jako służbę stałą na podstawie przepisów ustawy uchylonej w art. 823 pkt 12 [u.o.o. – S.Ch.] stają się z dniem wejścia w życie (..) [u.o.o. – S.Ch.] żołnierzami

2. dobrowolną zasadniczą służbę wojskową⁴¹⁰;
3. obowiązkową zasadniczą służbę wojskową⁴¹¹;
4. terytorialną służbę wojskową⁴¹²;
5. służbę w aktywnej rezerwie w dniach tej służby⁴¹³;

zawodowymi, w rozumieniu niniejszej ustawy i pełnią tą służbę na dotychczasowych stanowiskach służbowych” (art. 789 u.o.o.);

2. żołnierze, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli w okresowej służbie wojskowej
 -) jeżeli żołnierze ci: „(...) w dniu wejścia w życie (...) [u.o.o. – S.Ch.] (...) pełnili okresową służbę wojskową w wojskowych komendach uzupełnień albo wojewódzkich sztabach wojskowych co najmniej przez 12 miesięcy i spełniają warunki do zajmowania tożsamesgo stanowiska służbowego w zawodowej służbie wojskowej, stają się żołnierzami zawodowymi (...)” (art. 796 ust. 1 u.o.o.);
3. żołnierze, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli w służbie kandydackiej
 -) przy czym zgodnie z przepise art. 793 ust. 2 u.o.o. żołnierzem zawodowym stają się jedynie ci żołnierze służby kandydackiej, którzy są między II a V rokiem realizacji studiów kształcących ich na oficera.

⁴¹⁰ Od czasu wejścia w życie u.o.o. DOBROWOLNĄ ZASADNICZĄ SŁUŻBĘ WOJSKOWĄ pełnią:

1. żołnierze, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli elewami służby przygotowawczej (art. 799 ust. 2 u.o.o.);
2. żołnierze, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli w służbie kandydackiej
 -) przy czym zgodnie z przepisem art. 793 ust. 1 u.o.o. żołnierzem w dobrowolnej zasadniczej służbie wojskowej stają się jedynie ci żołnierze służby kandydackiej, którzy są na I roku studiów kształcących ich na oficera.

⁴¹¹ Od czasu wejścia w życie u.o.o. OBOWIĄZKOWĄ ZASADNICZĄ SŁUŻBĘ WOJSKOWĄ pełnią:

1. poborowi
 -) tj. osoby uznane za zdolne do pełnienia tej służby: posiadające wykształcenie co najmniej podstawowe, które nie ukończyły 35 roku życia i nie posiadają przeciwwskazań medycznych do pełnienia tej służby (art. 155 ust. 1 u.o.o.);
2. ochotnicy
 -) osoby, które są między 18 a 35 rokiem życia (art. 155 ust. 3 u.o.o.);
3. osoby, które do momentu wprowadzenia obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej były w dobrowolnej zasadniczej służbie wojskowej (art. 154 ust. 2 pkt 2 u.o.o.);
4. osoby, które do momentu wprowadzenia obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej przerwały pełnienie dobrowolnej zasadniczej służbie wojskowej (art. 154 ust. 2 pkt 2 u.o.o.).

⁴¹² Od czasu wejścia w życie u.o.o. TERYTORIALNĄ SŁUŻBĘ WOJSKOWĄ pełnią:

1. żołnierze TSW, którzy , którzy przed wejściem w życie u.o.o. ~~byli już w terytorialnej służbie wojskowej~~
 -) „Żołnierze pełniący terytorialną służbę wojskową przed niem wejścia w życie (...) [u.o.o. – S.Ch.] stają się żołnierzami pełniącymi terytorialną służbę wojskową w rozumieniu niniejszej ustawy” (art. 798 u.o.o.);
2. żołnierze, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli w okresowej służbie wojskowej
 -) jeżeli żołnierze ci: „(...) w dniu wejścia w życie (...) [u.o.o. – S.Ch.] (...) pełnili okresową służbę wojskową poza wojskowymi komendami uzupełnień albo wojewódzkimi sztabami wojskowymi lub poniżej 12 miesięcy lub nie spełniają warunków do zajmowania tożsamesgo stanowiska w zawodowej służbie wojskowej, stają się żołnierzami terytorialnej służby wojskowej (...)” (art. 796 ust. 1 u.o.o.).

⁴¹³ Od czasu wejścia w życie u.o.o. SŁUŻBĘ W AKTYWNEJ REZERWIE pełnią:

1. żołnierze rezerwy, którzy przed wejściem w życie u.o.o. byli żołnierzami Narodowych Sił Rezerwowych
 -) „Żołnierze rezerwy wykonujący obowiązki w ramach Narodowych Sił Rezerwowych w dniu wejścia w życie (...) [u.o.o. – S.Ch.] staje się żołnierzem aktywnej rezerwy z zachowaniem ciągłości tej służby oraz z zachowaniem nadanego przydziału kryzysowego” (art. 797 ust. 1 u.o.o.)
2. ochotnicy
 -) „Osoby, które zgłosiły chęć pełnienia służby w aktywnej rezerwie złożyły przysięgę wojskową i nie pełnią innego rodzaju służby wojskowej oraz nie ukończyły 55 roku życia, a w przypadku osób posiadających stopień podoficerski lub oficerski – 63 roku życia” (art. 131 ust. 2 u.o.o.).

6. służbę w pasywnej rezerwie w dniach odbywania ćwiczeń wojskowych⁴¹⁴

oraz

7. służbę w razie ogłoszenia mobilizacji⁴¹⁵.

Spośród tych 7 rodzajów czynnej służby wojskowej, 3 z nich, tj. (1) obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa, (2) służba w pasywnej rezerwie w dniach odbywania ćwiczeń wojskowych oraz (3) służba w razie ogłoszenia mobilizacji, mają charakter obowiązkowy. Reszta natomiast, tj. (1) zawodowa służba wojskowa; (2) ochotnicza zasadnicza służba wojskowa; (3) terytorialna służba wojskowa; (4) służba w aktywnej rezerwie w dniach tej służby, posiada charakter dobrowolny.

W oparciu o powyższe, stwierdzić można, że środek karny w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej ma zastosowanie tylko do 1 z 4 rodzajów czynnej służby wojskowej pełnionej dobrowolnie, a konkretnie tylko do żołnierzy będących w zawodowej służbie wojskowej. Natomiast przedmiotowego środka karnego nie można orzec wobec żołnierzy, którzy dobrowolnie pełnią czynną służbę wojskową w ramach: (1) ochotniczej zasadniczej służby wojskowej; (2) terytorialnej służby wojskowej; (3) służby w aktywnej rezerwie w dniach tej służby. Taki problem nie występuje natomiast na płaszczyźnie wojskowej kary dyscyplinarnej w postaci zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.), gdyż sama już jej

⁴¹⁴ Od czasu wejścia w życie u.o.o. SŁUŻBĘ W PASYWNEJ REZERWIE w dniach odbywania ćwiczeń wojskowych odbywają:

1. poborowi

-) osoba, która stawiła się na kwalifikacje wojskową i nadano jej szeregowego rezerwy i przeniesiono do pasywnej rezerwy (art. 58 ust. 1 u.o.o.);

2. żołnierze zwolnieni z czynnej służby wojskowej

-) „Żołnierza zwolnionego z czynnej służby wojskowej (...) dowódca jednostki wojskowej przenosi do pasywnej rezerwy” (art. 128 ust. 4 u.o.o.);

3. żołnierze zwolnieni z aktywnej rezerwy

-) „Żołnierza zwolnionego z (...) aktywnej [rezerwy] (...) dowódca jednostki wojskowej przenosi do pasywnej rezerwy” (art. 128 ust. 4 u.o.o.);

4. żołnierze zwolnieni z zawodowej służby wojskowej

-) „Żołnierzy zwolnionych z zawodowej służby wojskowej przenosi się do pasywnej rezerwy, jeżeli ze względu na wiek podlegają obowiązkowi służby wojskowej” (art. 238 ust. 1 u.o.o.);

5. osoby, które odbyły służbę zastępczą

-) „Osoby, które odbyły służbę zastępczą są przenoszone do pasywnej rezerwy” (art. 589 u.o.o.);

6. żołnierze rezerwy w myśl u.p.o.o.

-) „Żołnierze rezerwy w myśl przepisów (...) [u.p.o.o. – S.Ch.] stają się żołnierzami pasywnej rezerwy” (art. 800 u.o.o.).

⁴¹⁵ Od czasu wejścia w życie u.o.o. SŁUŻBĘ W RAZIE OGŁOSZENIA MOBILIZACJI I WOJNY pełnią:

1. osoby powołane

-) „W razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny osoby uznane za zdolne do służby wojskowej mogą być w każdym czasie powołane do służby wojskowej” (art. 532 ust. 1 u.o.o.);

2. ochotnicy (art. 532 ust. 2 i 3 u.o.o.).

nazwa *expressis verbis* gwarantuje możliwość jej orzeczenia wobec wszystkich żołnierzy realizujących czynną służbę wojskową dobrowolnie.

Jest to rozwiązanie zasadne, gdyż czynna służba wojskowa realizowana dobrowolnie (a także i obowiązkowo) jest aktywnością, która skupia *de facto* ten sam rodzaj podmiotu, czyli żołnierza w czynnej służbie wojskowej. Zatem zupełnie niezrozumiałym jest dlaczego wskazana powyżej wojskowa kara dyscyplinarna ma szerszy zakres merytoryczny niż *stricte* wojskowy środek karny w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej.

Ustawodawca ograniczając wydalenie ze służby wojskowej jedynie do żołnierza zawodowego: (1) zróżnicował (na niekorzyść dla żołnierza zawodowego) zakres punitwności wojskowych środków karnych; (2) uprzywilejował pozycję prawną żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej, innej niż służba zawodowa, a w szczególności tych żołnierzy, którzy pełnią czynną służbę wojskową dobrowolnie.

Mimo istotnego znaczenia wojskowego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej⁴¹⁶, należy rozważyć konieczność zmiany jego nazwy tak, by swym zakresem merytorycznym obejmował on *ad hoc* wszystkie rodzaje czynnej służby wojskowej realizowanej dobrowolnie. Wymagałoby to:

1. wprowadzenia modyfikacji na płaszczyźnie nazwy przedmiotowego środka karnego, tj. nowelizacji przepisu art. 324 §1 pkt 2 k.k. w kierunku wprowadzenia zmiany:
z „wydalenia z zawodowej służby wojskowej”
na „wydalenie z czynnej służby wojskowej” / „wydalenie ze służby wojskowej”,
2. wprowadzenia modyfikacji na płaszczyźnie treści przedmiotowego środka karnego tj. nowelizacji pierwszej części przepisu art. 326 §1 k.k. w kierunku wprowadzenia zmiany:
z „wydalenie z zawodowej służby wojskowej obejmuje bezzwłoczne usunięcie ze służby (...)”
na „wydalenie z czynnej służby wojskowej obejmuje bezzwłoczne usunięcie żołnierza ze służby wojskowej pełnionej dobrowolnie (...)” / „wydalenie

⁴¹⁶ W nauce prawa karnego podkreśla się, że wydalenie z zawodowej służby wojskowej realizuje przede wszystkim funkcję represyjną (tak: J. Majewski, *Komentarz do art. 326 k.k.*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008, s. 918–919) oraz ochronno-prewencyjną (tak: K. Badźmirowska-Masłowska, *Rozdział 14. Prawo karne wojskowe*, [w:] W. Kitler, D. Nowak, M. Stepnowska, *Prawo wojskowe*, Warszawa 2017, s. 273; S.M. Przyjemski, *Wydalenie z zawodowej służby wojskowej*, WPP 1998, nr 1–2).

ze służby wojskowej obejmuje bezzwłoczne usunięcie żołnierza z czynnej służby wojskowej pełnionej dobrowolnie (...).”

Wprowadzenie zgłoszonego postulatu *de lege ferenda* doprowadzi do zniesienia (występującego obecnie) zróżnicowania na niekorzyść dla żołnierza zawodowego, zakresu punitywności wojskowych środków karnych. Ponadto, da to również realną możliwość orzeczenia przedmiotowego „wydalenia” wobec wszystkich żołnierzy, którzy swoją czynną służbę wojskową realizują dobrowolnie.

W obecnym stanie prawnym, pojawić się mogą pytania: (1) dlaczego zakres wojskowej kary dyscyplinarnej w postaci zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej odnosi się *expressis verbis* tylko do tych z rodzajów czynnej służby wojskowej, które mają charakter dobrowolny? (2) czemu postuluje się by również i przedmiotowy środek karny mógł być stosowany jedynie do żołnierzy pełniących dobrowolnie czynną służbę wojskową? (3) czemu zakresu przedmiotowego środka karnego nie rozszerzyć na wszystkie rodzaje czynnej służby wojskowej, a więc i na te które mają charakter obowiązkowy?

Odpowiedzią na wyżej postawione pytania jest *de facto* sam podział czynnej służby wojskowej na służbę dobrowolną i służbę obowiązkową. Istnieje bowiem niebezpieczeństwo, że żołnierze realizujący czynną służbę wojskową w ramach obowiązku, chcąc się z niej wydostać, celowo popełniali by czyny będące podstawą do ich dyscyplinarnego lub karnego usunięcia z wojska, co byłoby możliwe gdyby wojskowa kara dyscyplinarna lub przedmiotowy wojskowy środek karny miały zastosowanie wobec wszystkich żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej. Takie rozwiązanie niweczyłoby również założenia obowiązkowej służby wojskowej, u której podstaw leży konieczność obligatoryjnego wojskowego szkolenia określonych kategorii żołnierzy.

Między innymi dlatego, projektując jakiegokolwiek rozwiązania prawne skutkujące eliminacją żołnierza ze służby wojskowej należy mieć na uwadze przede wszystkim to do jakiego rodzaju czynnej służby wojskowej zgłaszana w ramach postulatu *de lege ferenda* propozycja zmian się odnosi.

W rozważaniach dotyczących przesłanek orzekania wojskowego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej poruszono problem wzajemnej relacji zachodzącej między prawomocnym wyrokiem (w którym orzeczono wydalenie żołnierza z zawodowej służby wojskowej) a wydawaną na jego podstawie – decyzją

administracyjną w przedmiocie obligatoryjnego zwolnienia żołnierza z zawodowej służby wojskowej (art. 226 pkt 13 u.o.o.), która posiada formę rozkazu personalnego.

Wskazano również, że prawomocne rozstrzygnięcia sądowe mają charakter ostateczny. Ponadto, orzeczenie przez sąd *meriti* „wydalenia z zawodowej służby wojskowej” jest działaniem pierwotnym, warunkującym możliwość wydania decyzji administracyjnej o obligatoryjnym zwolnieniu z zawodowej służby wojskowej żołnierza, którego prawomocnie skazano na wydalenie z tej służby (art. 226 pkt 13 u.o.o.).

Zauważyć należy, że prawomocne orzeczenie „wydalenia z zawodowej służby wojskowej” dla swej ważności czy efektywności nie wymaga jego potwierdzenia w drodze wydanej w oparciu o nie – decyzji administracyjnej (mającej formę rozkazu personalnego). Zgodnie bowiem z treścią przepisu art. 237 k.k.w.: „W razie orzeczenia wobec żołnierza wydalenia z zawodowej służby wojskowej (...) sąd zarządza wykonanie orzeczonego środka przez właściwego dowódcę oraz zawiadamia o treści orzeczenia odpowiedni w sprawach kadrowych organ wojskowy”. Zatem organami postępowania wykonawczego właściwymi do wykonania przedmiotowego środka karnego jest właściwy dowódca jednostki wojskowej (art. 225 §2 pkt 1 k.k.w.) oraz organ administracji wojskowej właściwy w sprawach kadrowych (art. 225 §2 pkt 1 k.k.w.).

W literaturze przedmiotu wskazuje się również, że fakt orzeczenia *stricte* wojskowego środka karnego musi być podany w rozkazie jednostki wojskowej (przy czym nie doprecyzowano czy chodzi o rozkaz dzienny czy rozkaz personalny) i uwidoczniiony w ewidencji personalnej skazanego⁴¹⁷.

W oparciu o powyższe a także z uwagi na powagę rzeczy osądzonych (tzw. *res iudicata*) stwierdzić by należało, że wydany w oparciu o prawomocny wyrok, w którym orzeczono wydalenie z zawodowej służby wojskowej, rozkaz personalny (tj. decyzja) o zwolnieniu żołnierza z zawodowej służby wojskowej ma charakter deklaratoryjny, a nie konstytutywny. Założenie to, choć dość bezpieczne, to jednak na gruncie wojskowym nie jest ono do końca poprawne. Wynika to z braku w doktrynie prawa wojskowego czy doktrynie prawa administracyjnego jednolitego stanowiska

⁴¹⁷ S.M. Przyjemski, *Prawo karne wojskowe ...*, op. cit., s. 192. „Tak samo należy postąpić z wykonaniem innych środków karnych o charakterze powszechnym, zwłaszcza polegających na zakazie wykonywania określonych funkcji w jednostce wojskowej, zakazie zajmowania określonych stanowisk oraz zakazie prowadzenia pojazdów.” – S. Lelental, *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Legalis 2020, teza 3; zob też: S. Lelental, *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 1020; S. Lelental, *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] S. Lelental, *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 906.

co do charakteru prawnego rozkazu personalnego. Spotkać można głosy twierdzące, że rozkaz personalny, jeżeli dotyczy spraw z zakresu wyznaczenia na stanowisko służbowe to: „(...) nie jest [on – S.Ch.] decyzją administracyjną w rozumieniu Kodeksu postępowania administracyjnego”⁴¹⁸ i posiada jedynie wymiar ewidencyjny. Natomiast decyzją administracyjną jest rozkaz personalny o powołaniu do zawodowej służby wojskowej, który wraz z kontraktem, współtworzy stosunek służbowy⁴¹⁹. Zatem, decyzją administracyjną jest ten rozkaz personalny, który kształtuje sytuację prawną zainteresowanego, czyli zawiera wypowiedzi o charakterze dyrektywnym (skutkującym np. powstaniem stosunku służbowego), a nie jedynie wypowiedzi o charakterze opisowym, dotyczącym ustaleń w sferze faktów (np. wyznaczenie na stanowisko służbowe czy określenie ilości wysługi lat).

W polaryzacji do wyżej wskazanego stanowiska występuje pogląd zakładający, że każdy rozkaz personalny (bez względu na jego treść) jest decyzją administracyjną⁴²⁰. Stanowisko to zdaje się być zasadne. Uzależnianie bowiem charakteru prawnego rozkazu personalnego od jego zawartości merytorycznej, doprowadziłoby do dualizmu prawnego, przewidzianego: oddzielnie dla „deklaratoryjnego rozkazu personalnego” i oddzielnie dla „konstytutywnego rozkazu personalnego”

Rozkaz personalny, jako decyzja administracyjna wydana celem: nawiązania, zmiany lub rozwiązania stosunku służbowego, stanowi efekt działania wojskowych organów. Nawiązanie stosunku służbowego a także kształtowanie jego składników⁴²¹ czy też jego zakończenie za pomocą decyzji administracyjnej przełożonego służbowego – czyli rozkazu personalnego, w sposób kategoriyczny przesądza, że: „stosunki służbowe

⁴¹⁸ Wyrok NSA z 10.07.2013, I OSK 1553/12, LEX 20211717.

⁴¹⁹ Ibidem; zob: Wyrok WSA w Warszawie z 25.03.2013, II SA Wa 1943/12, LEX 1321458 – Rozkaz personalny o mianowaniu policjanta jako decyzja administracyjna.

⁴²⁰ Zob.: R. Noworyta, Wyznaczanie żołnierzy zawodowych na stanowiska służbowe i zwalnianie z tych stanowisk, a kwestia odpowiedzialności karnej za niewykonanie rozkazu personalnego, źródło: <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/2f2a027f9264fed3c434ba4747430abe.pdf> dostęp na dzień: 2021.07.18; A. Korcz-Maciejko, Prawny charakter rozkazu personalnego, ATDiP 2013, nr 3 (32), s. 140.

⁴²¹ Zob.: A. Grabińska, *Trwale zmiany treści stosunku pracy pracowników państwowych*, OMT 1987, s. 14 zdaniem Autorki ramy stosunku służbowego powstałego w drodze decyzji administracyjnej – tj. rozkazu personalnego – wyznacza nie tylko jego nawiązanie i rozwiązanie, ale na kształt stosunku służbowego mają również wpływ dokonane w międzyczasie, doniosłe zmiany w treści stosunku służbowego, takie jak np.: powołanie na nowe stanowisko służbowe, mianowanie na nowy stopień służbowy, nowe uposażenie itd. Zmiany te wymagają również zadekretowania w formie decyzji administracyjnej – tj. rozkazu personalnego. Na formę nie ma wpływu ani okoliczność, że dochodzi do zmiany istniejącego już stosunku służbowego, ani nawet fakt, że zmiana odbywa się za zgodą podwładnego.

(...) żołnierzy (...) nie są stosunkami pracy w rozumieniu art. 2 Kodeksu pracy. Są [natomiast – S.Ch.] stosunkami administracyjnoprawnymi”⁴²².

W oparciu o powyższe pojawić się mogą pytania o to: (1) co będzie rzeczywistą podstawą zwolnienia żołnierza ze służby: prawomocne orzeczenie wobec niego wydalenia z zawodowej służby wojskowej czy wydanie w oparciu o przedmiotowe orzeczenie rozkazu personalnego (tj. decyzji) o zwolnieniu żołnierza zawodowego ze służby? (2) od jakiego momentu owo zwolnienie jest skuteczne: czy od uprawomocnienia się rozkazu czy od wydania rozkazu personalnego (tj. decyzji), a może jego doręczenia? (3) czy wydanie rozkazu personalnego (tj. decyzji) opatrzonej błędem może stanowić podstawę do jego wzruszenia w ramach wniesienia skargi do WSA? oraz (4) co by należało zrobić w sytuacji skutecznego wzruszenia rozkazu personalnego (tj. decyzji) z uwagi na zawarte w nim błędy formalne, z usuniętym z wojska żołnierzem zawodowym, wobec którego orzeczono prawomocnie wydalenie z zawodowej służby wojskowej?

Rozważania te choć ciekawe, nie stanowią one *meritum* tego opracowania. Niemniej skłaniają one do refleksji nad zasadnością wydania rozkazu personalnego (tj. decyzji) jeżeli jego podstawą jest prawomocne orzeczenie sądu czy to w przedmiocie wydalenia z zawodowej służby wojskowej czy jakiegokolwiek inne.

Właściwości *res iudicata* oraz konstytutywny charakter rozkazu personalnego jest sprawczy do przyjęcia stanowiska, że kształtowanie stosunku służbowego żołnierza po prawomocnym jego skazaniu powinno odbywać się w oparciu o odpis wyroku skazującego, a nie wydany na jego podstawie rozkaz personalny (co ma miejsce obecnie z uwagi na treść przepisu art. 226 pkt 13 u.o.o.).

Innymi słowy, podstawą do dokonania wpisu w ewidencji personalnej skazanego żołnierza powinien być jedynie odpis wyroku skazującego. Zatem jeżeli stosunek służbowy żołnierza jest kształtowany w oparciu o prawomocny wyrok skazujący, to dowódca jednostki wojskowej, w której w ewidencji widnieje ów skazany żołnierz, po otrzymaniu od sądu odpisu wyroku skazującego powinien go dostarczyć

⁴²² Wyrok NSA z 05.06.1991, II SA 35/91, ONSA 1991, nr 3-4, poz. 64, tak też: Wyrok TK z 14.12.1999, SK 14/98, OTK ZU nr 7, poz. 163 w oparciu o stosunek służbowy żołnierza zawodowego, stwierdzono w nim, że stosunki służbowe w formacjach mundurowych: „nie są stosunkami pracy, lecz mają charakter stosunków administracyjnoprawnych, powstających w drodze powołania w związku z dobrowolnym zgłoszeniem się do służby”; stosunek służbowy w doktrynie bywa nazywany administracyjnym stosunkiem pracy – P. Szustakiewicz, *stosunki służbowe funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych jako sprawa administracyjna*, Warszawa 2012, s. 19.

np. za pomocą systemu elektronicznego (typu ARCUS) do organu administracji wojskowej, właściwego w sprawach kadrowych (art. 225 §2 pkt 1 k.k.w.) by ten mógł dokonać wpisu w ewidencji personalnej skazanego.

Wykonywanie środków karnych w oparciu o konieczność przesłania odpisu wyroku nie jest rozwiązaniem nowym. Współcześnie bowiem konieczność przesłania odpisu wyroku inicjuje wykonanie np.: zakazu wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych (art. 39 pkt 2d k.k. i art. 181c k.k.w.). Więc jest to praktyka z powodzeniem stosowana na płaszczyźnie wykonania niektórych powszechnych środków karnych.

Usankcjonowanie prawne wyżej wskazanego pomysłu wymaga: (1) usunięcia z treści przepisu określającego przypadki obligatoryjnego zwolnienia z zawodowej służby wojskowej żołnierza, przesłanki odnoszącej się do: „prawomocnego orzeczenia środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej (...)” (art. 226 pkt 13 u.o.o.); (2) wprowadzenia zmian na płaszczyźnie przepisów wykonawczych dotyczących przedmiotowej kwestii. Zmiany te powinny być przeprowadzone w kierunku wykazania, że do wpisu dokonanego w ewidencji personalnej skazanego wystarczy odpis prawomocnego wyroku skazującego na określony rodzaj reakcji prawnokarnej (i wskazać katalog kar i środków karnych).

Wprowadzenie powyższych propozycji *de lege ferenda*: (1) zapewni kompatybilność wojskowego systemu prawa karnego z wojskowym systemem prawa administracyjnego; (2) wyeliminuje konieczność wydania rozkazu personalnego (tj. decyzji administracyjnej) o zwolnieniu żołnierza z zawodowej służby wojskowej, w sytuacji prawomocnego skazania żołnierza na określony rodzaj wojskowej reakcji karnej, gdyż decyzja ta z uwagi na powagę rzeczy osądzonych zdaje się być bezprzedmiotowa; (3) spowoduje, że postawione powyżej pytania – dotyczące spraw problematycznych, wręcz niemożliwych do rozwiązania, które jednak mogą w praktyce wystąpić – zostaną pozbawione racji bytu.

5.3 *De lege ferenda* w zakresie degradacji

Wobec *stricte* wojskowego środka karnego w postaci degradacji, w treści przedmiotowej dysertacji zgłoszono postulaty *de lege ferenda* dotyczące: (1) prawnych skutków skazania, występujących przy degradacji; (2) charakteru dolegliwości, jaka zachodzi po jej orzeczeniu.

Degradacja stanowi tradycyjny wojskowy środek karny, który *prima facie* nie posiada charakteru eliminacyjnego. Nie wskazuje na to bowiem: ani jego nazwa, ani jego treść, ani też przesłanki jego orzekania.

W rozważaniach dotyczących treści i zakresu podmiotowego wojskowego środka karnego w postaci degradacji poruszono problem dolegliwości wynikającej z jej orzeczenia. Zauważono bowiem, że obecnie degradacja powoduje przede wszystkim konsekwencje natury finansowej, zaś konsekwencje natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej) – które stanowiły *ratio legis* wprowadzenia jej do systemu wojskowego prawa karnego – zdają się być znikome, wręcz zapomniane, co zasługuje na krytykę. Dolegliwość natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej) degradacji realizowana była poprzez zagwarantowanie zdegradowanemu żołnierzowi możliwości dalszej realizacji jego służby w wojskowej, lecz w stopniu szeregowego (zob.: §41 w.k.k. z 1920 r., art. 11 część 1 ust. 2 k.k.w. z 1928 r., art. 20 k.k.w. z 1928 r., art. 20 k.k.woj. z 1932 r., art. 43 k.k.W.P. z 1944 r.).

U podstaw takiego kształtu degradacji oraz wynikających z jej orzeczenia tzw. prawnych skutków skazania (które wówczas nie powodowały eliminacji zdegradowanego żołnierza z wojska), leżało przeświadczenie, że godzenie w renomę skazanego mogło być w pełni realizowane tylko jeżeli pozostawał on nadal w kolektywie wojskowym – z czym należy się zgodzić. Zdegradowany żołnierz poza obniżeniem mu uposażenia (co wynikało do powrotu do stopnia szeregowego), odczuwał przede wszystkim dolegliwości natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej), wynikające chociażby w fakcie, że żołnierze będący do momentu jego degradacji – jego podkomendnymi, z chwilą jego degradacji – mogli oni stać się jego przełożonymi. Taka optyka zmian na płaszczyźnie stosunku zależności żołnierskiej powodowała, że degradacja postrzegana była jako wojskowy instrument reakcji karnej powodujący dolegliwość przed wszystkim natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej).

Degradacja niepowodująca (w ramach prawnych skutków skazania) eliminacji żołnierza ze struktury wojskowej czyniła zadość również funkcji ogólnowojskowej wojskowego systemu odpowiedzialności karnej. Jak już zauważono w rozważaniach wstępnych do tego rozdziału, istotą funkcji ogólnowojskowej było: (1) zagwarantowanie w systemie prawa karnego *sensu largo* wojskowych form reakcji karnej orzekanych jedynie wobec żołnierzy, (2) zagwarantowanie skazanym żołnierzom, wobec których orzeczono *stricte* wojskowe formy reakcji karnej – prawa do dalszego pełnienia / odbywania przez nich służby wojskowej.

Wskazana funkcja ogólnowojskowa oraz założenia z niej wynikające, choć na gruncie wojskowym jak najbardziej słuszne i pożądane, zostały niestety zaprzepaszczone. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać należy w połączeniu tzw. prawnych skutków skazania mających charakter eliminacyjny z wojskowymi formami reakcji karnej, które z uwagi na ich: *ratio legis*, nazwę, treść oraz sposób wykonania nie są instrumentami prowadzącymi do eliminacji żołnierza z kolektynu wojskowego (za wyjątkiem „wydalenia” o czym była już mowa).

W obecnym stanie prawnym orzeczenie degradacji skutkuje koniecznością zwolnienia żołnierza z dobrowolnych form czynnej służby wojskowej. Innymi słowy skutek taki występuje wobec: żołnierza dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); żołnierza terytorialnej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.); żołnierza aktywnej rezerwy (art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) czy żołnierza zawodowego (art. 226 pkt 11 u.o.o.). *A contrario* do zwolnienia żołnierza z czynnej służby wojskowej nie dojdzie przy zdegradowaniu: żołnierza obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej (art. 128 ust. 1 u.o.o.); żołnierza pasywnej rezerwy (art. 128 ust. 4 u.o.o.); żołnierza realizującego służbę wojskową w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 128 ust. 1 u.o.o.).

Uwarunkowanie (posiadających charakter eliminacyjny) prawnych skutków skazania występujących przy degradacji od formy pełnionej / odbywanej czynnej służby wojskowej przez żołnierza w chwili jego skazania, prowadzi do różnicowania (na niekorzyść dla żołnierza realizującego czynną służbę wojskową dobrowolnie) zakresu punitowności wojskowych środków karnych; oraz do uprzywilejowania pozycji prawnej żołnierza będącego w służbie wojskowej, realizowanej w ramach obowiązku.

W oparciu o powyższe a także mając na uwadze funkcję ogólnowojskową rozważyć należy propozycję *de lege ferenda* zakładającą, by orzeczenie degradacji nie powodowało konieczności zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej, a prowadziło jedynie do powrotu tegoż żołnierza do stopnia szeregowego, o czym *expressis verbis* stanowi treść przepisu art. 327 §1 k.k.

Prawne usankcjonowanie zgłoszonego postulatu *de lege ferenda* wymaga usunięcia z katalogu przesłanek warunkujących obligatoryjne zwolnienie żołnierza ze służby wojskowej, przesłanki odnoszącej się *expressis verbis* do degradacji (tj. przesłanki wskazanej w przepisach: art. 226 pkt 11 u.o.o.; art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

Uzasadnieniem dla wprowadzenia wyżej wskazanej propozycji zmiany jest również proporcja jaka aktualnie zachodzi między dolegliwościami wynikającymi

z orzeczenia degradacji, tj. między dolegliwością natury moralno-honorowej / moralno-prestiżowej (czyli dolegliwością stanowiącą *ratio legis* wprowadzenia degradacji do wojskowego systemu odpowiedzialności karnej, która powinna wieść prym na tej płaszczyźnie) a dolegliwością natury finansowej. Obecnie z uwagi na eliminacyjny charakter tzw. prawnego skutku skazania występującego przy degradacji, przedmiotowy środek karny powoduje przede wszystkim dolegliwość natury finansowej, co wynika z powrotu żołnierza do stopnia szeregowego, a więc *de facto* zmniejszenia podstawy wyliczania jego uposażenia czy świadczenia emerytalnego. By przywrócić dolegliwość natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej), jako główną dolegliwość doskwierającą zdegradowanemu żołnierzowi należy usankcjonować prawnie podniesiony postulat *de lege ferenda* zakładający by orzeczenie degradacji wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej nie powodowało konieczności jego zwolnienia z tej służby.

Innymi słowy, przywrócenie dolegliwości natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej) jako głównej dolegliwości wynikającej z faktu orzeczenia degradacji wymaga nowelizacji przepisów: art. 226 pkt 11 u.o.o.; art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o. (o czym była już mowa).

Zabieg ten spowoduje powrót do dolegliwości natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej), jako do głównej dolegliwości wynikającej z faktu orzeczenia degradacji wobec żołnierza. Zauważyć jednak należy, że dolegliwość ta będzie wiodła prym jedynie, gdy: (1) zdegradowuje się żołnierza w czynnej służbie wojskowej, (2) żołnierza będącego w rezerwie aktywnej (tj. żołnierza realizującego ochotniczo czynną służbę wojskową w ramach ćwiczeń wojskowych), (3) żołnierza rezerwy pasywnej (tj. żołnierza posiadającego obowiązek odbywania ćwiczeń wojskowych).

Natomiast jeżeli degradacja orzeczona zostanie wobec żołnierza, który w dniu wydania wyroku przez sąd *meriti* ma już definitywnie zakończoną swoją służbę wojskową (tj. jest on żołnierzem w stanie spoczynku) to odczuwać on będzie przede wszystkim dolegliwość natury finansowej, wynikającą z faktu zmniejszenia podstawy wyliczania jego świadczenia emerytalnego (o ile takowe mu przysługuje).

Zadekretowanie przedmiotowej zmiany wyrówna również zakres punitivności degradacji, który zacznie być jednakowy dla wszystkich żołnierzy niezależnie od formy pełnienia / odbywania przez nich czynnej służby wojskowej w chwili popełnienia czynu.

5.4 *De lege ferenda* w zakresie obniżenia stopnia wojskowego

W treści przedmiotowej dysertacji zgłoszono również postula *de lege ferenda*, by do systemu wojskowego prawa karnego wprowadzić ponownie wojskowy środek karny w postaci obniżenia stopnia wojskowego.

Obniżenie stopnia wojskowego nie występuje już w polskim wojskowym systemie prawa karnego. Jednak z uwagi na jego tradycję legislacyjną⁴²³ oraz zgłaszany postulat *de lege ferenda*, zasadnym zdaje się być syntetyczne przybliżenie jego: rysu historycznego, treści, zakresu podmiotowego oraz przesłanek jakie uprzednio warunkowały jego orzeczenie.

5.4.1 Rys historyczny

Obniżenie stopnia wojskowego w systemie wojskowego prawa karnego pojawiło się wraz z uchwaleniem k.k. z 1969 r. Skodyfikowane ono było jako kara dodatkowa (art. 295 tegoż kodeksu), obejmująca utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia bezpośrednio niższego w obrębie danego korpusu, tj. korpusu oficerów, korpusu chorążych oraz korpusu podoficerów (art. 297 §1 k.k. z 1969 r.). Zatem obniżenia stopnia wojskowego nie można było orzec wobec żołnierza posiadającego najniższy stopień w określonym korpusie osobowym⁴²⁴; czyli: „(...) względem żołnierza, który w wyniku orzeczenia tej kary utraciłby prawo pozostawania nadal w tym samym co dotychczas korpusie, a więc utraciłby w ogóle stopień oficerski albo stopień chorążego lub stopień podoficerski.”⁴²⁵.

Ponadto: „Kary dodatkowej obniżenia stopnia wojskowego nie można [było – S.Ch.] orzec w stosunku do podoficera zawodowego mającego stopień starszego kaprała (starszego mata).”⁴²⁶; a także wobec oskarżonego, który posiadał: „(...) stopień wojskowy starszego szeregowca lub stopień równorzędny. W stosunku do takiego oskarżonego można [było – S.Ch.] orzec degradację, jeżeli (...) [zachodziły – S.Ch.] warunki określone w art. 296 §2.”⁴²⁷.

⁴²³ Środek karny w postaci obniżenia stopnia wojskowego występował już w k.k. z 1969 r. (art. 297 §1 k.k. z 1969 r.)

⁴²⁴ T. Leśko, S. Rybarczyk, *Prawo wojskowe ...*, op. cit., s. 141.

⁴²⁵ Wyrok SN z 24.04.1970, Rw 324/70, OSNKW 1970, nr 7-8, poz. 87.

⁴²⁶ Wyrok SN z 28.01.1971, Rw 1569/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 98.

⁴²⁷ K. Mioduski, *Komentarz do art. 297 k.k.*, [w:] J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971, s. 669.

Orzeczenie obniżenia stopnia wojskowego posiadało fakultatywny wymiar i było ono możliwe w razie skazania za występki (umyślny lub nieumyślny), jeżeli przemawiały za tym charakter i okoliczności czynu (art. 297 §2 k.k. z 1969 r.). Zamieszczenie w przepisie art. 297 §2 k.k. z 1969 r. klauzuli: „jeżeli przemawiają za tym charakter i okoliczności czynu” dało podstawy do stosowania przedmiotowej kary dodatkowej: „(...) zgodnie z postulatem trafnej represji (...) i wymaganiami polityki kadrowej w wojsku.”⁴²⁸.

Przedmiotowy wojskowy środek karny mógł być orzeczony wobec osoby: (1) która w chwili popełnienia czynu zabronionego była żołnierzem, a przestała nim być w chwili wyrokowania sądu *meriti*; lub (2) wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie była żołnierzem a status ten posiadała już w czasie orzekania przez sąd *meriti*⁴²⁹. Druga ze wskazanych okoliczności odróżniała obniżenie stopnia wojskowego od degradacji, która możliwa była do orzeczenia tylko w 1 wskazanej sytuacji.

Orzeczenie obniżenia stopnia wojskowego nie powodowało konieczności zwolnienia skazanego żołnierza ze służby wojskowej. Zatem prawny skutek skazania nie posiadał charakteru eliminacyjnego⁴³⁰.

Co ciekawe, w czasie obowiązywania k.k. z 1969 r.: „Obniżenie stopnia wojskowego oraz pozbawienie stopnia (...) [mogło – S.Ch.] nastąpić również w trybie określonym w art. 13 i 22 ust. 2 ustawy z 21.V.1963 r. o dyscyplinie wojskowej (...) a także w trybie określonym w art. 68 ustawy z 21.XI.1967 r. o powszechnym obowiązku obrony PRL (...), w tym ostatnim wypadku – „w razie stwierdzenia utraty wartości moralnych, a w szczególności w przypadku skazania prawomocnym wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności za przestępstwo popełnione umyślnie.”⁴³¹.

W chwili uchwalenia obecnego k.k. obniżenie stopnia wojskowego (wraz z degradacją oraz wydaleniem z zawodowej służby wojskowej) współtworzyło katalog *stricte* wojskowych środków karnych.

Treść przedmiotowego środka karnego była bardzo podobna do obniżenia, które występowało w czasie obowiązywania k.k. z 1969 r. Zgodnie bowiem z przepisem art. 325 k.k.:

⁴²⁸ Ibidem, s. 667.

⁴²⁹ Uchwała (7) SN z 02.10.1974, U 5/74, OSNKW 1974, nr 2, poz. 21.

⁴³⁰ K. Mioduski, *Komentarz do art. 297 k.k.*, 1971, op. cit., s. 667.

⁴³¹ Ibidem, s. 668.

„§1. Obniżenie stopnia wojskowego obejmuje utratę posiadanego stopnia i powrót do stopnia bezpośrednio niższego w obrębie korpusu oficerów, chorążych albo podoficerów.

§2. Sąd może orzec obniżenie stopnia wojskowego w razie skazania za występki, jeżeli przemawiają za tym rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia.”.

Szersza analiza dotycząca: treści, zakresu podmiotowego oraz przesłanek orzekania obniżenia stopnia wojskowego przedstawiona została w kolejnych jednostkach redakcyjnych tegoż rozdziału. Dlatego w tym miejscu zauważyć jedynie należy, że przedmiotowy środek karny został usunięty z regulacji kodeksowej (tj. z treści przepisu art. 324 §1 k.k.) dnia 01.07.2004 r., czyli wraz z wejściem w życie u.s.w.ż.z., a konkretnie przepisu art. 162 tej ustawy, w którym określono zmiany wprowadzane do k.k.

5.4.2 Treść i zakres podmiotowy

Analogicznie jak w czasie obowiązywania k.k. z 1969 r., orzeczenie obniżenia stopnia wojskowego w obowiązującym k.k. powodowało utratę dotychczas posiadanego przez żołnierza stopnia wojskowego i powrót do stopnia bezpośrednio niższego, lecz znajdującego się w obrębie tego samego korpusu, do którego przynależał skazany żołnierz (tj. korpusu: oficerów, chorążych czy podoficerów – art. 325 §1 k.k.)⁴³². Innymi słowy, obniżenie stopnia wojskowego nie mogło być orzeczone, jeżeli skutkowało ono zmianą korpusu, czyli: utratą stopnia oficerskiego, utratą stopnia chorążego albo utratą stopnia podoficerskiego⁴³³.

Dokonując wykładni językowej (uchylonego już) przepisu art. 325 §1 k.k. (zacytowanego powyżej) zauważyć należy, że obniżenia stopnia wojskowego nie można było orzec także wobec starszego szeregowca lub żołnierza posiadającego stopień równorzędny⁴³⁴. Natomiast nic nie stało na przeszkodzie, by obniżenie stopnia wojskowego zastosować: (1) wobec osoby będącej żołnierzem w czynnej służbie

⁴³² J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 1998, s. 565.

⁴³³ Zob.: Wyrok SN z 24.04.1970, Rw 324/70, OSNKW 1970, nr 7-8, poz. 87; Wyrok SN z 03.11.1987, Rw 382/78, OSNKW 1979, nr 1-2, poz. 16; Uchwała SN z 30.01.1975, U 7/74, OSNKW 1975, nr 3-4, poz. 37; Wyrok SN z 20.02.1974, Rw 46/74, LEX 21616; Wyrok SN z 28.01.1971, Rw 1569/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 98; „Kara dodatkowa w postaci obniżenia stopnia wojskowego art. 297 k.k. nie może być stosowana wobec podoficerów zawodowych mających stopień plutonowego” – Wyrok SN z 03.11.1978, Rw 382/78, OSNKW 1979, nr 1-2, poz. 16.

⁴³⁴ Wyrok SN z 14.08.1970, Rw 698/70; OSNKW 1970, nr 11, poz. 145.

wojskowej w trakcie popełnienia czynu, lecz nie w chwili wyrokowania⁴³⁵ (tj., w chwili zapadnięcia merytorycznego rozstrzygnięcia w sprawie⁴³⁶); (2) wobec osoby nie będącej żołnierzem w czynnej służbie wojskowej w czasie popełnienia czynu, lecz będącej nim w chwili wydania wyroku przez sąd *meriti*⁴³⁷.

Obniżenie stopnia wojskowego mogło być także orzeczone wobec podoficera, który nie był żołnierzem zawodowym, ale posiadał stopień wyższy od stopnia kapral⁴³⁸. Odnosiło się to przede wszystkim do żołnierzy służby kandydackiej, którzy mimo posiadania stopni oficerskich, sukcesywnie zdobywanych na dalszych etapach nauki, nie wchodzili oni w skład korpusu żołnierzy zawodowych⁴³⁹.

5.4.3 Przesłanki orzekania

Przesłanki orzekania obniżenia stopnia wojskowego były ujęte dość ogólnie, w porównaniu z przesłankami orzekania np. degradacji⁴⁴⁰. W uzasadnieniu rządowym wskazano, że był to zabieg celowy, mający uwypuklić różnicę między obniżeniem stopnia wojskowego a degradacją⁴⁴¹.

Analiza nieobowiązującego już przepisu art. 325 §2 k.k. skłania do wniosku, że obniżenie stopnia wojskowego możliwe było w razie skazania tylko za występki, jeżeli przemawiały: „(...) za tym charakter i okoliczności czynu. [Natomiast – S.Ch.] Użycie przez ustawodawcę spójnika „i” jednoznacznie (...) [wskazywało – S.Ch.] (...), że do orzeczenia (...) [przedmiotowego środka nie wystarczało – S.Ch.] ustalenie wyłącznie jednej przesłanki (samego „charakteru” lub samych „okoliczności” czynu), lecz koniecznym (...) [było – S.Ch.] stwierdzenie obydwóch jednocześnie i dokonanie ich łącznej oceny”⁴⁴².

⁴³⁵ M. Flemming, *Komentarz do art. 328 k.k. ...*, op. cit., s. 75.

⁴³⁶ Zob.: W. Kubala, *Uzasadnienie części wojskowej projektu kodeksu karnego*, WPP 1990, nr 4, s. 468.

⁴³⁷ Uchwała (7) SN z 02.10.1974, U 5/74, OSNKW 1974, nr 2, poz. 21.

⁴³⁸ Uchwała SN z 30.01.1975, U/74, OSNKW 1975, nr 3-4, poz. 37.

⁴³⁹ M. Flemming, *Komentarz do art. 328 k.k. ...*, op. cit., s. 78; inaczej: M. Szadkowski, *Zakres stosowania kary dodatkowej obniżenia stopnia wojskowego*, WPP 1971, nr 3, s. 368-373.

⁴⁴⁰ S.M. Przyjemski, *Komentarz do art. 325 k.k.*, [w:] S. Hoc, O. Górniok, S.M. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz. T. III*, Gdańsk 1999, s. 469.

⁴⁴¹ Uzasadnienie rządowe, za: M. Flemming, *Komentarz do art. 328 k.k. ...*, op. cit., s. 76.

⁴⁴² Wyrok IW SN z 09.06.1994, WR 89/94, OSNKW 1994, poz. 63; zob też: Wyrok SN z 03.01.1989, WR 583/88, OSNKW 1989, nr 3-4, poz. 29.

Obniżenie stopnia wojskowego mogło być konsekwencją np. zastosowania przez żołnierza (w szczególności przez żołnierza zawodowego) wobec podwładnego lub żołnierza młodszego stopniem, niedozwolonych metod wychowawczych⁴⁴³.

Orzeczenie obniżenia stopnia wojskowego powodowało dolegliwość nie tylko moralno-prestizową ale także organizacyjno-służbową oraz majątkową. Zastosowanie przedmiotowego środka karnego miało bowiem wpływ: (1) na wysokość podstawy branej pod uwagę przy obliczaniu uposażenia żołnierza; (2) było punktem wyjścia do wyznaczenia żołnierza na niższe stanowisko służbowe a nawet zwolnienia go ze służby wojskowej⁴⁴⁴.

5.4.4 Propozycja *de lege ferenda*

Postulat *de lege ferenda* zgłaszany w tej części dysertacji zakłada konieczność ponownego wprowadzenia do części ogólnej, części wojskowej k.k. środka karnego w postaci obniżenia stopnia wojskowego, który był obecny w systemie wojskowego prawa karnego do 01.07.2004 r. czyli do czasu wejścia w życie u.s.w.ż.z.

Zauważyć bowiem należy, że w obecnym systemie prawa karnego wojskowego występują jedynie 2 *stricte* wojskowe środki karne, tj.: degradacja oraz wydalenie z zawodowej służby wojskowej. Już sama ich nazwa sugeruje, że ich orzeczenie powoduje dolegliwość dużo bardziej surowszą niż dolegliwość jaka wynikała z orzeczenia obniżenia stopnia wojskowego. Między innymi dlatego nie do końca jest jasne dlaczego ustawodawca zdecydował się na usunięcie przedmiotowego środka karnego z katalogu wojskowych form reakcji karnej.

Ponadto, zauważyć należy, że wobec żołnierza, co do zasady, mają zastosowanie również tzw. powszechnie środki karne (art. 39 k.k.)⁴⁴⁵, za wyjątkiem świadczenia

⁴⁴³ Zob.: Wyrok SN z 09.03.1983, Rw 1220/82, OSNKW 1983, nr 9, poz. 74; L.K. Paprzycki, *Glosa do wyroku SN z 09.03.1983*, OSP 1985, nr 3, poz. 61.

⁴⁴⁴ Wyrok SN z 16.08.1979, Rw 194/79, OSNKW 1979, nr 11-12, poz. 112.

⁴⁴⁵ Zgodnie z brzmieniem przepisu art. 39 k.k. środkami karnymi są:

- 1) pozbawienie praw publicznych;
- 2) zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
 - 2a) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
 - 2aa) zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów;
 - 2b) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;

pieniężnego, którego nie orzeka się wobec żołnierza zasadniczej służby wojskowej (art. 324 §2 k.k.). Mimo, iż na przedmiotowy katalog składa się aż 10 powszechnych środków karnych, to żaden z nich ani w swej nazwie ani w swej treści nie ma wskazane, że obejmuje on obniżenie stopnia wojskowego; tak jak jest to uregulowane przy pozbawieniu praw publicznych, które powoduje m.in. utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego, przez co zawiera ono w sobie treść *stricte* wojskowego środka karnego w postaci degradacji.

Zatem w obecnym systemie prawa karnego *sensu largo* nie ma środka karnego, którego orzeczenie wobec żołnierza *de facto* spowoduje obniżenie jego stopnia wojskowego, co tylko potwierdza zasadność zgłoszonego postulatu *de lege ferenda*.

Ponowne wprowadzenie do wojskowego systemu prawa karnego obniżenia stopnia wojskowego wymaga: (1) nowelizacji treści przepisu art. 324 k.k. w kierunku dodania do zawartego w nim katalogu wojskowych środków karnych „obniżenia stopnia wojskowego”; (2) wprowadzenia w ramach np. przepisu art. 325 k.k. (który uprzednio dotyczył obniżenia stopnia wojskowego) czy w zupełnie nowej jednostce redakcyjnej (tj. np. przepisu art. 325a k.k. – co zdaje się rozwiązaniem bardziej zasadnym) unormowań określających treść i przesłanki obniżenia stopnia wojskowego. Przepis ten mógłby mieć brzmienie:

„§1. Obniżenie stopnia wojskowego obejmuje utratę posiadanego stopnia i powrót do stopnia bezpośrednio niższego.

§2. Sąd może orzec obniżenie stopnia wojskowego w razie skazania za występki, jeżeli przemawiają za tym rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia.

§3. Obniżenia stopnia wojskowego nie orzeka się wobec żołnierzy w stopniu szeregowy / marynarz”.

Jak widać, przesłanki orzeczenia obniżenia stopnia wojskowego określone w §2 propozycji *de lege ferenda* nie różnią się od przesłanek, które zawarte były w przepisie art. 325 §2 k.k. Istotne zmiany poczyniono natomiast na płaszczyźnie zakresu

2c) zakaz wstępu na imprezę masową; 2d) zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych;

2e) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym;

3) zakaz prowadzenia pojazdów;

4) (uchylony)

5) (uchylony)

6) (uchylony)

7) świadczenie pieniężne;

8) podanie wyroku do publicznej wiadomości.

merytorycznego tegoż środka karnego. Postuluje się bowiem, by jego orzeczenie powodowało utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia wojskowego bezpośrednio niższego; przy czym nie zawiera się limitacji, by owo obniżenie mogło nastąpić tylko w ramach określonego korpusu – tak jak to miało miejsce w przepisie art. 325 §1 k.k. oraz w przepisie art. 297 §1 k.k. z 1969 r.

Brak wprowadzenia tej limitacji spowoduje wzrost punitywności przedmiotowego środka karnego, gdyż wskutek jego orzeczenia będzie mogło dojść do zmiany korpusu osobowego skazanego żołnierza. Taka sytuacja wystąpi (art. 135 ust. 2 i 3 u.o.o.):

- jeżeli w ramach korpusu generałów i admirałów, obniżenie stopnia wojskowego orzeczone będzie wobec generała brygady / kontradmirała (skutkować to będzie powrotem żołnierza do stopnia pułkownika / komandora, które wchodzi w skład korpusu oficerów starszych);
- jeżeli w ramach korpusu oficerów starszych, obniżenie stopnia wojskowego orzeczone będzie wobec: majora / komandora podporucznika (skutkować to będzie powrotem żołnierza do stopnia: kapitana / kapitana marynarki, które wchodzi w skład korpusu oficerów młodszych);
- jeżeli w ramach korpusu oficerów młodszych, obniżenie stopnia wojskowego orzeczone będzie wobec: podporucznika / podporucznika marynarki (skutkować to będzie powrotem żołnierza do stopnia: starszy chorąży sztabowy / starszy chorąży sztabowy marynarki, które wchodzi w skład korpusu podoficerów starszych);
- jeżeli w ramach korpusu podoficerów starszych, obniżenie stopnia wojskowego orzeczone będzie wobec: chorąży / chorąży marynarki (skutkować to będzie powrotem żołnierza do stopnia: młodszy chorąży / młodszy chorąży marynarki, które wchodzi w skład korpusu podoficerów młodszych);
- jeżeli w ramach korpusu podoficerów młodszych, obniżenie stopnia wojskowego orzeczone będzie wobec: kapral / mat (skutkować to będzie powrotem żołnierza do stopnia: starszy szeregowy specjalista / starszy marynarz specjalista, które wchodzi w skład korpusu szeregowych).

Mimo wzrostu punitywności wskazana modyfikacja §1 nie spowoduje zmiany charakteru dolegliwości wynikającej z tytułu orzeczenia obniżenia stopnia wojskowego.

Nadal skutkować ono będzie nie tylko dolegliwością natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej) lecz także dolegliwością majątkową (finansową) i organizacyjno-służbową. Wprawdzie prym będzie wiodła pierwsza ze wskazanych rodzajów dolegliwości to pamiętać jednak należy, że orzeczenie wobec żołnierza obniżenia stopnia wojskowego zawsze przekładać się również będzie na wysokość jego uposażenia oraz stwarzać będzie podstawę prawną do wyznaczenia go na niższe stanowisko.

Zauważyć także trzeba, że w propozycji *de lege ferenda* zawarto również §3, w którym wskazano wobec jakich kategorii podmiotów orzeczenie obniżenia stopnia wojskowego jest niemożliwe. Ograniczenie tej limitacji tylko do żołnierza w stopniu szeregowego / marynarza powoduje, że przedmiotowy środek karny będzie można orzec już wobec starszego szeregowego / starszego marynarza a także starszego szeregowego specjalisty / starszego marynarza specjalisty.

Wprowadzenie do systemu prawa karnego wojskowego środka karnego w postaci obniżenia stopnia wojskowego jest zasadne nie tylko z uwagi na podniesione powyżej okoliczności, tj. występujący na płaszczyźnie powszechnych środków karnych brak środka powodującego analogiczne co obniżenie skutki czy konieczność wypełnienia luki między degradacją a wydaleniem z zawodowej służby wojskowej. Przemawia za tym również fakt, że tylko rozbudowany katalog form wojskowej reakcji karnej daje realną możliwość dostosowania tej reakcji do winy i stopnia społecznej szkodliwości czynu. Innymi słowy, spełnienie warunku współmierności kary czy środka karnego do czynu sprawcy, zależy m.in. od ilości a przede wszystkim różnorodności katalogu form reakcji karnej, które sąd *meriti* ma do dyspozycji ferując wyrok. Póki co katalog zarówno wojskowych kar jak i wojskowych środków karnych pozostawia wiele do życzenia.

Tytułem jedynie zasygnalizowania, gdyż kwestia ta już była poddana szczegółowej analizie przy okazji uzasadniania postulatów *de lege ferenda* dotyczących degradacji, orzeczenie wojskowego środka karnego w postaci obniżenia stopnia wojskowego nie może powodować skutku prawnego skazania w postaci konieczności zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej. Przedmiotowy środek: (1) nie posiada w sobie pierwiastka eliminacyjnego (co widać *expressis verbis* w jego nazwie oraz treści); (2) konieczność zwolnienia żołnierza ze służby spowoduje, że na płaszczyźnie przedmiotowego środka karnego prym zacznie wieść dolegliwość natury majątkowej (finansowej) a nie dolegliwość natury moralno-honorowej (moralno-prestiżowej) – a nie taki jest cel i *ratio legis* jego wprowadzenia.

CZEŚĆ II DYSCYPLINARNA

Rozdział 6 Rys historyczny odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierza

6.1 Prawo dyscyplinarne od pierwszych Piastów

Uprawnienie do egzekwowania (nawet poprzez wymuszenie) posłuszeństwa rozkazowi oraz wymóg zachowania odpowiedniego poziomu dyscypliny wojskowej stanowiło atrybut każdej władzy (niezależnie od jej: charakteru, formy, typu państwa czy czasu jej sprawowania). Wojskowe prawo karne *sensu largo* (tj. uwzględniające przepisy dyscyplinarne) od zawsze wiązało się ściśle z powstaniem organizacji wojskowej i potrzebą zinstytucjonalizowania odpowiedzialności za nieposłuszeństwo rozkazowi. Materia ta merytorycznie egzekwowana była na gruncie przepisów prawnych, wówczas posiadających charakter mieszany, bo karno-dyscyplinarny. Stan taki był konsekwencją braku wytyczenia granicy między reżimem odpowiedzialności karnej, a reżimem odpowiedzialności dyscyplinarnej. Stąd, często przepisy dyscyplinarne (określające system motywowania do należytego pełnienia służby czy poza karne metody dyscyplinowania) w czasach formowania się pierwszych załączków państwowości polskiej (wraz z przepisami *stricte* karnymi) współtworzyły katalog unormowań o charakterze represyjnym. Niezależnie od przyjętej klasyfikacji przepisów dyscyplinarnych, wskazać należy, że już od czasów pierwszych Piastów (gdzie podstawą siły zbrojnej Mieszka I czy Bolesława Chrobrego była drużyna książęca, zaś utrzymanie karności w jej szeregach było wyłączną domeną władcy⁴⁴⁶) przepisy te bazowały na formach i metodach prewencji oraz profilaktyki, określając m.in. materię dotyczącą warunków i trybów wyróżnień, a także zasad pociągania rycerzy (żołnierzy) do odpowiedzialności⁴⁴⁷.

Charakteryzujące się wieloaspektowością zagadnienie „dyscypliny wojskowej” na przestrzeni wieków ewoluowało. Jego transformację determinował: profil organizacji

⁴⁴⁶ Zob.: Al-Bekri, *Relacja Ibrahima Ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich*, T. 1, Munumenta Poloniae Historica, Kraków 1946, s. 50 i n.

⁴⁴⁷ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Warszawa 2012, s. 187.

wojskowych, ich skład personalny oraz tzw. etos rycerski (żołnierski). Widoczny on był m.in. w: więzi osób zmilitaryzowanych ze społeczeństwem, ich nastawieniu do konieczności poszanowania stawianych przed nimi zadań (w tym i rozkazów), a także (w razie zaistnienia potrzeby) podejścia rycerzy do konieczności złożenia ofiary najwyższej, czyli oddania własnego życia na polu walki. Rozwój „dyscypliny wojskowej” nierozzerwalnie sprzężony był z – funkcjonującą dzięki subordynacji i karności wojsk – genezą organizacji wojskowej. W czasach pierwszych Piastów, karność w drużynie zabezpieczona była z jednej strony nieskrywanym okrucieństwem Piastów, z drugiej zaś ugruntowanym autorytetem tej dynastii⁴⁴⁸. W związku z tym przyjąć można stanowisko co do tego, że w trakcie sprawowania władzy przez pierwszych Piastów, kwestie wojskowe (związane m.in. z utrzymaniem: porządku, karności oraz zdolności bojowej wojska na wysokim poziomie) zabezpieczały (w pierwszej kolejności) kary, które z uwagi na ich surowość (tj. stosowanie kar cielesnych i kar śmierci, przede wszystkim za zdradę i szpiegostwo) posiadały odstraszący charakter⁴⁴⁹. W następnej kolejności kwestie wojskowe zabezpieczały akty pisane prawa, które w ówczesnym czasie należały jednak do incydentalnie występujących instrumentów ochrony prawnej.

Zatem widocznym źródłem prawa karnego wojskowego w epoce Piastów (do którego przynależały również i normy, które dzisiaj z powodzeniem można zakwalifikować jako prawo dyscyplinarne) była: wola władcy, postrzegającego terytorium państwowe jako swoją własność, a także pielęgnowane z pokolenia na pokolenia prawo zwyczajowe⁴⁵⁰.

Czas panowania ostatniego z Piastów stanowił również symboliczny początek epoki ustrojowego określenia miejsca monarchy w systemie władzy publicznej w połączeniu z własnością prywatną (charakterystyczną dla stosunków feudalnych)⁴⁵¹. Jak wskazuje L. Kania: „Publicznoprawne, ustrojowe określenie króla jako „urzędu”,

⁴⁴⁸ Por.: A. Nadolski, *Polskie Siły Zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956, s. 12-15; B. Miśkiewicz, *Studia nad obroną polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym*, Poznań 1961, s. 153-162; zob. M. Żytkowicz, Ł. Janoska, *Ewolucja dyscypliny wojskowej*, OZN 2014, nr 2(10), s. 234-236.

⁴⁴⁹ Zob.: J. Wojciechowski, *Prawo rycerskie w Polsce przed statutami Kazimierza Wielkiego*, Poznań 1928; A. Vetulani, *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976; J. Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej*, Warszawa 1972, s. 134.

⁴⁵⁰ L. Kania, *Przegląd i charakterystyka źródeł prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych (do 1975)*. Rys prawno-historyczny, PIPiA PWSZ w Sulechowie, źródło: <http://www.digitallibrary.pl/Content/34604/004.pdf> dostęp na dzień: 2019.08.19.

⁴⁵¹ Zob.: J. Dąbrowski, *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku*, Wrocław-Kraków 1956, s. 88 i n.; K. Grzybowski, „*Corona Regni*” a „*Corona Regni Polonae*”, CPH 1957, nr 2, s. 299 i n.

w tym jako najwyższego sędziego i prawodawcy oraz postępujące związanie monarchy zasadami prawa (...) [datowane było – S.Ch] dopiero od czasów Kazimierza Wielkiego. Rangę ustrojową zyskało wówczas pojęcie „Corona Regni Poloniae”, które obrazowało ucieleśnienie państwa niezależnie od osoby władcy. (...) To od czasów Kazimierza Wielkiego poznawalne (...) [było – S.Ch.] powszechne i wojskowe prawo karne (...)”⁴⁵².

Nadawane autonomicznie, kolejne akty prawa, w postaci statutów dla poszczególnych dzielnic, powstawały: albo wskutek spisania praw już istniejących i realizowanych, albo poprzez dekretowanie nowych, dotąd nie stosowanych zasad prawa. Podejmowane wówczas zabiegi legislacyjne ściśle związane były z ostatecznym uformowaniem się stanu szlacheckiego w oparciu o feudalną własność ziemi i związaną z nim służbą rycerską⁴⁵³.

Unormowania z zakresu służby rycerskiej (posiadające mieszany, bo karno-dyscyplinarny charakter) odnaleźć można np. w statucie nadanym Małopolsce. Zawierał on odrębny artykuł zatytułowany „Prawo rycerskie” (*ius militare*), który służbę rycerską klasyfikował jako rodzaj służby osobistej (*aulibet miles*) wynikającej z faktu posiadania ziemi (czy to w formie własności czy dzierżawy)⁴⁵⁴.

Do norm karno-wojskowych (powstałych w tymże okresie) zaliczyć również należy wskazany w przedmiotowym statucie: zakaz stacjonowania wojska po wioskach, który z jednej strony „zabraniał” rabowania dobytku ludności w czasie przechodu wojsk, z drugiej jednak dopuszczał pobieranie stacji w polu czy wybieranie żywności „w umiarze” dla koni⁴⁵⁵.

W statucie małopolskim zawarto także prawdopodobnie pierwsze przestępstwo, którego rodzajowym przedmiotem ochrony były zasady dyscypliny wojskowej. Do jego znamion należało bowiem, by: „Každy rycerz i prosty panosza winien w obozie naprzeciw nieprzyjaciela stać pod własną chorągwią ażeby w przypadku potrzebizny bojowania a szramicy znieprzyjacielem miał miejsce wziąć pewne ku obronie swej chorągwi”⁴⁵⁶.

⁴⁵² L. Kania, Przegląd i charakterystyka źródeł prawa karnego..., op. cit., s. 32.

⁴⁵³ Zob.: J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 186-191; Z. Kaczmarczyk, S. Weymann, *Reformy wojskowej i organizacja siły zbrojnej za Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1958, s. 39-57.

⁴⁵⁴ Zob.: S. Jurkiewicz, L. Kania, *Prawo w ochronie dyscypliny wojskowej w Polsce przedrozbiorowej*, WPP 1996, nr 2, s. 37; J. Matuszewski, *Obowiązek służby wojskowej z dóbr ziemskich w Polsce do końca XV wieku*, CPH 1976, nr 2, s. 154.

⁴⁵⁵ M. Handelsman, *Prawo karne w Statutach...*, op. cit., s. 177.

⁴⁵⁶ Ibidem, s. 189; zob.: M. Bobrzyński, *Starodawne prawa polskiego pomniki. Prawo wojskowe*, Kraków 1874, s. 127.

Mimo braku zarysowania wyraźnej polaryzacji między systemem wojskowej odpowiedzialności karnej a systemem wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, w ówczesnych przepisach statuujących warunki odpowiedzialności represyjnej rycerza (żołnierza), tworzone były normy, które dzisiaj można by z powodzeniem zaliczyć do uregulowań z zakresu prawa dyscyplinarnego. Zabieg ten świadczył o świadomości ówczesnego prawodawcy, co do konieczności zróżnicowania form reakcji karnej za czyny posiadające różny ciężar gatunkowy.

6.2 Etap przedrozbiorowy

Wskazanie linii wyraźnego podziału pomiędzy wojskowym prawem karnym, a wojskowym prawem dyscyplinarnym okresu przedrozbiorowego było również przedsięwzięciem trudnym, a nawet niekiedy niemożliwym do zrealizowania. Taki stan rzeczy wynikał m.in. z: niewypracowania (przez ówczesnych przedstawicieli doktryny) desygnatów normatywnych pojęcia: „przestępstwo” / „przestępstwo wojskowe” czy wojskowe „przewinienie dyscyplinarne”. Brak wskazania cech normatywnych tychże pojęć zupełnie negował możliwość wypracowania kryteriów ich podziału. Prawo karne wojskowe etapu przedrozbiorowego składało się z norm dotyczących spraw wojskowych (zawartych w artykułach: wojskowych, hetmańskich lub królewskich czy w konstytucjach sejmowych), między którymi nie występowała żadna wyraźna polaryzacja. W znacznej większości przypadków, normy te miały charakter norm prawa karnego, gdyż w analizowanym okresie, na gruncie ustawodawstwa nie stanowiono autonomicznych norm wojskowego prawa dyscyplinarnego. Między innymi dlatego, poszukiwanie kryteriów rozgraniczenia zakresu pojęciowego wyżej wskazanych terminów wiązało się z koniecznością analizy aktów prawnych z zakresu *stricte* prawa karnego. Co ciekawe, głównym przedmiotem ochrony ówczesnych norm prawa karnego wojskowego była karność i porządek pełnienia służby, czyli dyscyplina wojskowa. Widać to na przykładzie licznych aktów prawnych dotyczących siły zbrojnej, a także w tzw. konstytucjach sejmowych *dyscyplinam militare*⁴⁵⁷.

W czasie trwania monarchii stanowej (XIV-XV w.) oraz w latach późniejszych (szczególnie XVI i XVII w.) doszło do upadku dyscypliny wojskowej. Taki stan rzeczy

⁴⁵⁷ Zob.: J. Muszyński, Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim ..., op. cit., s. 540-546.

wynikał z kilku czynników. Jednak z uwagi na charakter niniejszej pracy analizie podlegać będą nie przyczyny, a środki, jakie stosowano dla przywrócenia i utrzymania dyscypliny wojskowej. Środki te były instrumentami prawnymi o charakterze karnym. Zatem zabezpieczenie egzekwowania (na należyтым poziomie) dyscypliny wojskowej, odbywało się za pomocą zaostrzonej represji karnej, realizowanej przez posiadających (szerokie prerogatywy w tym zakresie) wyższych dowódców wojskowych, a zwłaszcza hetmanów. Przy założeniu, że to od norm prawa karnego zależało utrzymanie dyscypliny wojskowej, stwierdzić należy, iż w owym czasie, wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” (stanowiące postać naruszenia dyscypliny wojskowej) w praktyce nie występowało. Natomiast popularnym wówczas czynem było „przestępstwo wojskowe naruszające dyscyplinę wojskową”. Prawie na każdym walnym sejmie uchwalane były konstytucje mające na celu przywrócenie i utrzymanie dyscypliny wojskowej. W związku z tym, stwierdzić należy, że ówczesni ustawodawcy zdawali sobie sprawę z relewancji dyscypliny wojskowej w zakresie zapewnienia należytego poziomu gotowości bojowej polskich SZ. Jak zauważono bowiem, w konstytucji wydanej przez sejm walny w Warszawie w 1509 r.: „(...) A tak jako to zawždy należało i należy Hetmanowi wielkiemu koronnemu, aby żołnierzy w posłuszeństwie *et in disciplina* zatrzymywał i karał występnie; tak na tegoż Hetmana i Urząd jego to składając, jemu to jako powinność zdawna jego niesie, zlecamy, aby dyssolucję wszelką i sedycje hamował i karał, a w reżę *dyscyplinam militarem* wprowadził: (...) aby prawa abo artykuły wojenne, które przez Hetmany dla porządków w wojsku bywają stanowione i wydane (...), wagę i moc zupełną miały nie inaczej jako to na Sejmie postanowione było..”⁴⁵⁸.

Jak zauważono, w ówczesnym prawodawstwie karnym, termin „przestępstwo” (czy „przestępstwo wojskowe”) nie posiadało cech normatywnych. Sytuacja ta nie uległa również zmianie w momencie wskazania w poszczególnych aktach prawnych, znamion „przestępstw wojskowych”, gdyż zabieg ten nie był jednoznaczny z zdefiniowaniem tegoż pojęcia. Brak normatywnej definicji pojęcia „przestępstwa” pozwalał paradoksalnie na zakwalifikowanie jako „przestępstwo wojskowe” każdego czynu godzącego w kolektyw wojska czy służbę w nim (tj. nawet takiego czynu, który współcześnie byłby jedynie wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”). Brak wyraźnych desygnatów pozwalających na polaryzację „przestępstwa wojskowego”

⁴⁵⁸ Volumina Legum, Petersburg 1859, T. 2, s. 308, cyt. za: J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne w polskim prawie wojskowym*, Warszawa 1967, s. 104-105.

od wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” spowodował, że do ustalenia zakresu merytorycznego tychże terminów używano różnych (często niekonwencjonalnych) kryteriów podziału. Gdyby doktryna prawa czasu przedrozbiorowego, podjęła trud wypracowania ściśle określonych przepisów, normujących zakres merytoryczny poszczególnych „przestępstw”, to w oparciu o to, można by przyjąć, że zachowania, które godziły w zasady karności i porządku wojskowego, a nie wyczerpywały dyspozycji „przestępstwa”, byłyby wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”. Niemniej jednak brak definicji tychże pojęć oraz brak penalizacji określonych typów „przestępstw” paradoksalnie dawał również możliwość praktycznego zastosowania tychże przepisów względem każdego zachowania rycerza (żołnierza) godzącego w dyscyplinę wojskową. Komplikacje na tej płaszczyźnie dodatkowo potęgował fakt, iż w prawodawstwie oraz doktrynie etapu przedrozbiorowego nie występował normatywny termin „dyscypliny wojskowej”. Zgodzić się natomiast należy z J. Muszyńskim, że ściśle określenie pojęcia „dyscypliny wojskowej” jest warunkiem *sine qua non* do podjęcia dalszych rozważań na temat „przestępstwa” / „przestępstwa wojskowego” oraz wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, ponieważ: „Istnienie ściśle sprecyzowanego pojęcia dyscypliny wojskowej, a zwłaszcza przedmiotowego jej zakresu, mogłoby ułatwić ustalenie granicy między takimi czynami naruszającymi dyscyplinę wojskową, które powinny być – z uwagi na swoją wagę – traktowane jako przestępstwa wojskowe, a czynami o mniejszym gatunku szkodliwości. Te ostatnie byłyby przewinieniami dyscyplinarnymi. Obejmowałyby one te czyny, które naruszają „dolną” granicę przedmiotowego zakresu dyscypliny wojskowej, czyli płaszczyznę stykową między karnością a bezkarnością.”⁴⁵⁹.

Kolejną przyczyną generującą pewne komplikacje w przedmiocie określenia granicy zakresów pojęciowych: „przestępstwa” / „przestępstwa wojskowego” i wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” były nieścisłości występujące przy podziale odpowiedzialności rycerza (żołnierza) na: odpowiedzialność pozasądową (obecnie dyscyplinarną) i odpowiedzialność sądową (obecnie karną). Brak wskazanego modelu podziału stanowił bezpośrednią konsekwencję przyznania szerokich kompetencji sądowych, dowódcom określonego szczebla w hierarchii organizacyjnej wojska. Posiadający prerogatywy w tym zakresie: hetmani i inni wyżsi stopniem dowódcy, mogli je z powodzeniem cedować na innych dowódców⁴⁶⁰. Mimo pewnych (przeprowadzonych

⁴⁵⁹ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne...*, op. cit., s. 107.

⁴⁶⁰ S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe...*, op. cit., s. 143

w połowie XVII w.) reorganizacji na płaszczyźnie sądownictwa (związanych z przekazaniem sprawowania wymiaru sprawiedliwości do kompetencji sędziów zawodowych działających w sądach⁴⁶¹), na płaszczyźnie wojskowej, hetmani nadal posiadali zwierzchnie uprawnienia w tym zakresie. Brak jasnego rozróżnienia w aktach prawnych, trybu ścigania i karania sprawcy czynu godzącego w dyscyplinę wojskową (na odpowiedzialność sądową lub odpowiedzialność pozasądową), nie powodował jednak, iż odpowiedzialność w innym trybie, niż sądowym, nie istniała. Mimo to, w znacznej większości aktów prawnych epoki przedrozbiorowej dla egzekwowania odpowiedzialności przeważał tryb sądowy, co widać było m.in. w zwrotach zawartych w różnego rodzaju instrukcjach władców dla hetmanów czy starostów⁴⁶², określających ich uprawnienia w przedmiocie karania rycerzy (żołnierzy). Nie mniej jednak w ustawodawstwie wojskowym dopatrywać się można było również prawa realizacji wymiaru sprawiedliwości także i w rybie pozasądowym, tj. dyscyplinarnym. W wydanym przez Zygmunta Augusta 03.08.1557 r., „porządku praw rycerskich wojennych” (konkretnie w art. 50 tegoż aktu) zawarto upoważnienie dla rotmistrzów, na mocy którego mogli oni wypowiedzieć służbę rycerzowi (żołnierzowi), jako następstwo jego nieposłuszeństwa wobec przełożonego. Z uwagi na ocenny charakter kryteriów zastosowania wskazanej sankcji (tj. własne uznanie rotmistrza) postrzegano ją, jako sankcję dyscyplinarną (a nie karną).

Uznać zatem należy, że w epoce przedrozbiorowej za czyny skierowane w dyscyplinę wojskową (jeżeli tylko ich ciężar gatunkowy nie był znaczny) istniała możliwość zastosowania sankcji, którą dzisiaj z powodzeniem można by zaliczyć do katalogu form reakcji dyscyplinarnych. Stanowisko to uzasadniał również tryb ich wymierzania, gdyż kompetencje w tym zakresie posiadali rotmistrzowie. Mimo dokonanego w oparciu o kryterium wagi czynu, zróżnicowania w zakresie trybu

⁴⁶¹ Ibidem, s. 275 i n.

⁴⁶² Zob.: Edykt z 11.02.1432 r. Władysława Jagiełły, o przechodach wojska, w którym (w pkt 5) wskazano: „(...) Ale przedsię wam, abyście takowego statutu przestępni i mniejszym naszym pochwaleniem i potwierdzeniem sądzili i skazowali przymuszając ku dosyćczynieniu i karali oddaliwszy wszystkie zwłoki, dajemy i zlecamy zupełna moc (...)”; czy dwa edykty Kazimierza Jagiellończyka, jeden z 03.12.1457 r., o przechodach wojsk, nakładający na starostów obowiązek skazywania żołnierzy za naruszenia prawa, co ujęte było następująco: „(...) i skazowali przymuszając ku dosyćczynieniu i karali (...)”; oraz z 10.03.1474 r., o łupieżcach dóbr duchownych, gdzie wskazano, że: „(...) 1. Każdy szkodnik może być przez starostę swego przypozywany. 2. A tego starosta o szkody one jako o jeden artykuł do grodu należący (...) sądzić moc będzie miał. 3. (...) ale chcemy, aby powodowej stronie prawem wojennym sprawiedliwość była czyniona. 5. (...) ani ci w skazowaniu nie wykraczali z miary słusznej sprawiedliwości”; cyt za: J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne...*, op. cit., s. 108.

ponoszenia przez rycerza (żołnierza) odpowiedzialności, stwierdzić należy, że w polskim przedrozbiorowym prawodawstwie wojskowym nie występował podział na: wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” i „przestępstwo wojskowe”. Natomiast dychotomia widoczna w różnych trybach ponoszenia odpowiedzialności represyjnej przez rycerza (żołnierza), stanowiła bezpośredni dowód na to, że prawodawcy epoki przedrozbiorowej posiadali świadomość w przedmiocie konieczności dyferencjacji – w zależności od wagi i ciężaru popełnionego deliktu – środków represji oraz trybu ścigania i karania. Stąd też, w sprawach o drobniejsze przewinienia kompetencje w zakresie rozstrzygania (przy zastosowaniu uproszczonej procedury) posiadali dowódcy wojskowi niższego szczebla, np.: porucznicy czy rotmistrzowie (z tym, że nie mieli oni prawa do wymierzania kar surowych z karą śmierci włącznie). Natomiast w sprawach o czyny poważniejsze, wymiar sprawiedliwości wykonywany był z poszanowaniem szczególnych form, a przede wszystkim drogi sądowej.

Co ciekawe, w ówczesnym ustawodawstwie niekiedy delikty określano mianem „kryminałów” lub „występków”⁴⁶³. Nie oznaczało to jednak, że termin „występek” odnoszono do grupy deliktów charakteryzujących się określonym ciężarem gatunkowym. Prawo wymagało jedynie, by owe „kryminały” sądzone były za wiedzą i zgodą hetmana. Zatem, nasuwało to wniosek, że lżejsze naruszenia (nie będące „kryminałami”) mogły być egzekwowane przez dowódców wojskowych niższego szczebla⁴⁶⁴.

Normatywne usankcjonowanie podziału deliktów wojskowych (w oparciu o kryterium ich ciężaru gatunkowego) zapoczątkowane zostało w wydanej w drugiej połowie XVII w., przez Jana Kazimierza, ordynacji sądów wojskowych. Istnienie przedmiotowego podziału wywnioskować można było w oparciu o treść m.in.:

- art. 8 ordynacji – określającego właściwość rzeczową sądu hetmańskiego w sprawach o: zniewagę hetmana i dowódców wojskowych wyższego szczebla, kontakty z nieprzyjacielem czy zbrodnie obrazy majestatu;
- oraz
- art. 1 (tytułu II) ordynacji – w którym delikty wojskowe podzielono na: sprawy najcięższe, rozstrzygane przez panującego, ewentualnie na drodze przekazania przez podległych mu dowódców (za wyjątkiem *crimen laesae maiestatis*);

⁴⁶³ Zob. art. 5 „Artykułów wojennych” z 10.09.1561, wydanych przez hetmana F. Zebrzydowskiego, cyt. za: Cyt. za: S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe ...*, op. cit., s. 94-96.

⁴⁶⁴ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 110.

a także sprawy rozstrzygane przez stojącego na czele sądu – sędziego zawodowego.

Ponadto, w przedmiotowej ordynacji przyjęto również podział czynów na: „zbrodnie” i „występki” (art. 22 ordynacji), z tym, że nie określono kryterium ich rozróżnienia⁴⁶⁵.

W czasach przedrozbiorowych, klasyfikacji czynów zabronionych dokonywano także z zastosowaniem kryterium w postaci: przewidzianych za nie sankcji. Analiza ówczesnych aktów prawnych pozwala przyjąć, że za znaczną większość „przestępstw” z zakresu prawa karnego wojskowego, przewidziana była kara śmierci, orzekana samoistnie lub kumulatywnie, z: karą konfiskaty majątku, karą na czci czy karami cielesnymi (w postaci np. kaleczenia czy odcinania członków ciała). W nielicznych jedynie przypadkach, przepisy dawały możliwość zastosowania kary: chłosty, pieniężnych lub porządkowych, w formie: usunięcia z wojska (tzw. wytrąbienia), siedzenia przy armacie albo na kole. Zatem zgodzić się należy z J. Muszyńskim, co do tego, że sankcje karne okresu przedrozbiorowego odzwierciedlały: „(...) stosunek prawodawcy do dyscypliny wojskowej, (...) [ujawniając – S.Ch.] jego poglądy w przedmiocie sposobu i środków utrzymania dyscypliny wojskowej. W pewnym stopniu sankcje te (...) [mogły – S.Ch.] świadczyć, iż w drobniejszych wypadkach, gdy groziła jakaś kara pieniężna lub porządkowa, dochodzenie sprawiedliwości miało formę uproszczoną. Nie świadczą one jednak, że istniał podział na przestępstwa wojskowe i przewinienia dyscyplinarne”⁴⁶⁶. Z tego też powodu, trudno jest wskazać akty prawne okresu przedrozbiorowego, które *expressis verbis* dotyczyłyby materii jedynie dyscyplinarnej.

6.3 Etap rozbiorów

Negatywny wpływ na rozwój prawa karnego (w tym i wojskowego) miał upadek państwowości polskiej dokonany w czasie rozbiorów. Już w jego początkowym okresie, w szeregach narodowych sił zbrojnych, stosowane było prawo państw zaborczych. Natomiast ostatnim przejawem polskiej myśli legislacyjnej były wydane w 1775 r. „Artykuły Wojskowe” (normujące kwestię materialne) oraz „Proceder Prawny

⁴⁶⁵ S. Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe ...*, op. cit., s. 286.

⁴⁶⁶ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 111.

Wojskowy”. Wprawdzie pod względem merytorycznym, obie wskazane kodyfikacje nie stanowiły innowacyjnego opracowania (gdyż ich rozwiązania oparte były o uprzednio obowiązujące prawo), to dokonany w nich podział norm prawa na materialne i procesowe był rozwiązaniem nowoczesnym. W „Artykułach wojskowych” nie zdefiniowano pojęcia „przestępstwa” ani nie określono zasad podziału deliktów wojskowych na: „przestępstwa wojskowe” i wojskowe „przewinienia dyscyplinarne”. O surowości czynów w nich penalizowanych świadczyły: sankcje karne przewidziane za poszczególne typy przestępstw, a także sądowy tryb ich ścigania. Przedmiotowe Artykuły, „przestępstwa” dzieliły na: „wojskowe” (związane *stricte* ze służbą wojskową) oraz „pospolite” (nie były one skodyfikowane w omawianym akcie prawnym, stąd sądy wojskowe ferujące wyroki w tych sprawach, zobowiązane były orzekać na podstawie prawa powszechnego)⁴⁶⁷.

Kolejnym aktem z zakresu prawa wojskowego, jaki obowiązywał polskie formacje militarne, ale tylko te biorące udział w kampanii Napoleona Bonaparte, były opublikowane w 1809 r., w Warszawie tzw. „Artykuły Wojskowe”. Pod względem merytorycznym stanowiły one przekład z francuskiego kodeksu karnego wojskowego z 11.11.1796 r. Wśród całego spektrum przepisów w nich zawartych, unormowaniem, które *expressis verbis* dotyczyło zagadnienia dyscypliny wojskowej, był przepis art. 23 upoważniający właściwych dowódców do stanowienia przepisów niezbędnych dla egzekwowania dyscypliny wojskowej. Poza tym, „przestępstwa” skatalogowane w przedmiotowym akcie prawnym, ścigane były jedynie w drodze sądowej⁴⁶⁸.

Prawdziwy przełom w podziale deliktów wojskowych na: wojskowe „przewinienia dyscyplinarne” i „przestępstwa wojskowe” (oraz odpowiadające im autonomiczne tryby ścigania) przyniosło uchwalenie 15.01.1831 r. w Warszawie – Kodeksu karnego dla Gwardii Narodowej. W akcie tym, z zastosowaniem kryterium formalnego, czyny naruszające prawo podzielono na: „wykroczenia” przeciwko karnośći („wykroczenia dyscyplinarne”) oraz „przestępstwa” ważniejsze, których sprawcy ścigani byli z subsydiarnym zastosowaniem innych aktów prawnych, penalizujących „przestępstwa wojskowe” jak i „przestępstwa powszechne”. Możliwość ta była bowiem bezpośrednio wskazana w przepisie art. 2 tego kodeksu. Zgodnie z jego treścią: „Przestępstwa ważniejsze, obowiązków służby wojskowej dotyczące, tytułem II⁴⁶⁹ niniejszej ustawy (...) nie objęte, w czasie służby popełnione, karane będą podług praw

⁴⁶⁷ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 112.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, s. 113.

⁴⁶⁹ W tytule drugim znajdowały się przepisy określające wykroczenia przeciwko karnośći.

wojsko polskie obowiązujących (...)”⁴⁷⁰. Członkowie Gwardii Narodowej, którzy popełnili czyn zabroniony (tj. „wykroczenie” przeciwko karności), mogli być ścigani: albo w formie skarcenia przez właściwego dowódcę albo odpowiadali oni przed sądem karności Gwardii Narodowej. Choć, wskazany akt prawny dopuszczał tak sądowy jak i dyscyplinarny tryb ścigania, to jednak nie określał on wprost, w jaki sposób mają być egzekwowane poszczególne „wykroczenia” przeciwko karności (skatalogowane w przepisie art. 6 tego kodeksu). Natomiast w przepisie art. 7 przedmiotowego kodeksu zawarto katalog możliwych do zastosowania form reakcji, które dzieliły się na: skarcenie i kary. Pierwsze z nich, miały postać: (1) napomnienia ustnego, (2) wyznaczenia do pełnienia warty poza kolejnością za niestawienie się do apelu lub oddalenie się z oddziału bez pozwolenia, (3) kary aresztu przewidzianego za: stawienie się w stanie nietrzeźwości do pełnienia służby, powodowanie nieporządku, hałasu lub kłótni w czasie służby. Wskazane rodzaje skarcenia stosowane były względem żołnierzy przez właściwego dowódcę (np. komendanta posterunku Gwardii Ludowej). Prawo skarcenia (upomnieniem ustnym) przysługiwało również każdemu oficerowi wobec podoficera oraz podległych mu żołnierzy. W sytuacjach poważniejszych skarcenia (upomnieniem przed frontem oddziału) mógł dokonać jedynie dowódca pułku lub Naczelnik Gwardii Narodowej. W przypadkach, gdzie nie miało zastosowanie skarcenie, w grę wchodziło rozstrzygnięcie sprawy na drodze sądowej. Sądy karności tworzone były po jednym dla każdego pułku Gwardii. Były one kompetentne w sprawach wszystkich gwardzistów (poza Naczelnikiem Gwardii) bez względu na posiadany przez nich stopień wojskowy. Sądy te stanowiły dyscyplinarny organ kolegialny (składający się z będących członkami gwardii: sędziów i przysięgłych), a podejmowane przez nie rozstrzygnięcia w trybie zbliżonym do zwykłego postępowania sądowego, miały charakter ostateczny. Dlatego podzielić należy stanowisko J. Muszyńskiego, którego zdaniem: „Fakt ścigania w trybie sądowym wykroczeń dyscyplinarnych (...) [świadczył – S.Ch.] wymownie, że kierownictwu powstania [listopadowego – S.Ch.] przyświecała myśl unormowania odpowiedzialności dyscyplinarnej na jak najbardziej demokratycznych zasadach. (...) [Natomiast – S.Ch.] Ograniczenie dyscyplinarnych uprawnień dowódców tylko do drobniejszych wypadków naruszenia dyscypliny wojskowej miało na celu

⁴⁷⁰ Sprawa dotyczyła przede wszystkim francuskiego wojskowego kodeksu karnego z 1796, obowiązującego wojsko Królestwa Kongresowego od 1824, zaś w części dotyczącej przestępstw powszechnych – chodziło o kodeks karny dla Królestwa Polskiego z 1818; więcej na ten temat zob.: W. Daszkiewicz, *Kodeks karny dla Gwardii ...*, op. cit., s. 298.

wyeliminowanie możliwości samowoli, która byłaby sprzeczna z duchem rewolucyjnym formacji, jakimi były oddziały Warszawskiej Gwardii Narodowej⁴⁷¹.

Dokonane w Kodeksie karnym dla Gwardii Narodowej, podział deliktów wojskowych na: „przestępstwa wojskowe” i „wykroczenia dyscyplinarne”, wprowadziło nie tylko pewną systematyzację w przedmiotowej kwestii, ale przyczyniło się również do powstania koncepcji zakładającej, że dyscyplinę wojskową (przy mniej ważnych jej naruszeniach) można egzekwować nie tylko za pomocą kar sądowych, ale również przy użyciu instrumentów, w których element dolegliwości ustępuje na rzecz elementu wychowawczego⁴⁷².

Warto w tym miejscu wspomnieć, że w latach 30-tych XIX w., na terenie ziem polskich (a konkretnie w Wolnym Mieście Krakowie), obowiązywał od 1839 r. aż do 1846 r., wzorujący się na austriackim kodeksie wojskowym Księstwa Modeny i odpowiednio dostosowanym do reali milicji krakowskiej – Kodex Karny Wojskowy Milicji Wolnego miasta Krakowa z 22.05.1839 r. W skład Milicji Krakowskiej, od 1836 r. wchodziły (dowodzone przez austriackiego mjr. Hollfelda) regularne austriackie oddziały wojskowe⁴⁷³. Z uwagi jednak na brak zawarcia w nim postanowień dotyczących bezpośrednio zagadnień dyscyplinarnych, głębsza jego analiza zdaje się być zbędna.

Kolejną polską kodyfikacją uchwaloną w czasie trwania rozbiorów i zawierającą (poza przepisami materialno-procesowymi) również unormowania dyscyplinarne, był wydany (po powstaniu styczniowym z 1863 r.), tj. 30.07.1863 r. – Kodeks karny wojskowy, który wszedł w życie w oparciu o dekret Rządu Narodowego. Czas jego obowiązywania nie był długi, gdyż już 20.11.1863 r. uchwalono znacznie dokładniejszy niż kodyfikacja lipcowa, nowy wojskowy kodeks karny. Zgodnie z postanowieniami dekretu Rządu Narodowego, *ratio legis* tegoż kodeksu upatrywać należało w chęci zapewnienia porządku i karności w wojskach narodowych. Już we wstępie przedmiotowego kodeksu delikty wojskowe podzielono na: wykroczenia w służbie (za które kary dyscyplinarne wymierzali bezpośrednio dowódcy wojskowi) oraz zbrodnie i przestępstwa (sankcjonowane karami kryminalnymi, orzeczonymi przez sądy wojenne). Kara dyscyplinarna, zawarta w wojskowym kodeksie karnym, mogła mieć postać: a) nagany, b) nagany w rozkazie dziennym bliższego dowódcy, c) wyznaczenia do służby

⁴⁷¹ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 116.

⁴⁷² Ibidem, s. 116.

⁴⁷³ Zob.: W. Namysłowski, *Milicya Wolnego Miasta Krakowa. 1815-1846*, Kraków 1913, s. 90.

poza kolejnością, d) aresztu do 2 tygodni połączonego z pełnieniem obowiązków służbowych, e) aresztu do 2 tygodni bez pełnienia obowiązków służbowych lub f) usunięcia od wykonywania obowiązków służbowych na czas od 7 do 30 dni połączonego wraz ze wpisem do książki służbowej. Analizując podany powyżej katalog kar dyscyplinarnych stwierdzić należy, że w niewielkim zakresie pokrywają się one z karami dyscyplinarnymi przewidzianymi w obowiązujących wojskowych przepisach dyscyplinarnych (zob.: art. 362 u.o.o.). Wykroczenia w służbie, zgodnie z postanowieniami wojskowego kodeksu karnego, dzielono na: wykroczenia dyscyplinarne ze strony młodszego (np.: niewykonanie natychmiastowe rozkazu, kłótnia ze starszym czy wyłamywanie się od odbycia wymierzonej kary) oraz na wykroczenia dyscyplinarne ze strony starszego (np.: nieposzanowanie ściśle przepisów wojskowych, obelga wyrządzona młodszemu w stopniu czy niesprawiedliwe wymierzenie kary dyscyplinarnej). Wskazany w wojskowym kodeksie karnym katalog wykroczeń dyscyplinarnych nie miał charakteru zamkniętego, na co wskazywał przepis zatytułowany „Zasada ogólna”, statuujący, że: „We wszystkich tu przytoczonych wypadkach i w ogóle mogących się wydarzyć wykroczeniach tu nieokreślonych – straszny stopniem karze młodszego stopniem”⁴⁷⁴.

Na uwagę zasługuje również fakt, iż pierwsze dwie kary kryminalne zawarte w wojskowym kodeksie karnym (tj.: nagana oraz wydalenie z wojska) również posiadały charakter dyscyplinarny. Stąd też, często służyły one za miernik w przedmiocie wskazania granicy między „przestępstwem wojskowym” a wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”. W katalogu 50 przestępstw penalizowanych w wojskowym kodeksie karnym, odnaleźć można było przestępstwa wykazujące podobieństwo do deliktów dyscyplinarnych. Charakter dyscyplinarny posiadały następujące typy przestępstw: „(...) art. 10 – złamanie rozkazu w oddaleniu od nieprzyjaciela (...); art. 12 – niewykonanie lub niedopilnowanie rozkazów wyższych dowódców (...); art. 22 – wypuszczenie przez niedbalstwo niewolników lub aresztowanych (...); art. 24 – niestawienie się na stanowisko na sygnał lub komendę do broni (...); art. 28 – znieważenie równego lub niższego (...); art. 34 – niedbalstwo lub niedozór w administracji wojskowej (...)”⁴⁷⁵.

Natomiast przepis art. 52 tego kodeksu, brzmiący: „Sąd wedle uznania może skazać obwinionego i na kary dyscyplinarne, jeżeli okaże się, że tylko przewinienie,

⁴⁷⁴ Cyt. za: J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 118.

⁴⁷⁵ Cyt. za: *Ibidem*, s. 118-119.

a nie przestępstwo popełnione zostało” wyraźnie zacieśniał granice między „przestępstwem wojskowym” a wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”. Dlatego: „Wprowadzenie obok odpowiedzialności karnej odpowiedzialności dyscyplinarnej za naruszenie karności wojskowej i porządku wojskowego (...) [stawiąco – S.Ch.] ten kodeks w szeregu nowoczesnych kodyfikacji karnych wojskowych i (...) [świadczyło – S.Ch.] o postępowych i słusznych poglądach jego twórców”⁴⁷⁶.

6.4 Etap międzywojenny (II Rzeczpospolita Polska)

Potrzeba gruntownego uregulowania zagadnień z materii wojskowo-dyscyplinarnej pojawiała się wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości i utworzeniem Państwa Polskiego (1918 r.). Do tego czasu, polskie jednostki wojskowe obowiązane były respektować ustawodawstwo karno-wojskowe państwa-protektora (odpowiednio: zaborcy lub Francji). Trudność tej sytuacji wynikała nie tyle z konieczności respektowania obcego porządku prawnego, co z faktu, że każde z obcych ustawodawstw odmiennie regulowało zagadnienia związane z odpowiedzialnością karno-dyscyplinarną. Mimo to, Państwo Polskie z dorobku legislacyjnego innych państw, w zakresie karno-wojskowym korzystało subsydiarnie przez dłuższy czas, bo aż do 1932 r. (z materialnego ustawodawstwa karnego niemieckiego) oraz do 1936 r. (z procesowego ustawodawstwa karnego austriackiego). Natomiast do opracowania i wydania przepisów dyscyplinarnych, najpierw tymczasowych z 1920 r.⁴⁷⁷, a następnie „właściwych” (charakteryzujących się kompleksowością) doszło już w 1925 r.⁴⁷⁸.

Pierwsze próby opracowania polskiej kodyfikacji prawa wojskowego, podjęte zostały już w 1919 r. wraz z wydaniem (stanowiących przerobioną wersję – wzorującego się na niemieckich przepisach karnych wojskowych – zbioru przepisów wojskowego prawa karnego z 1917 r.) tzw. Artykułów Wojennych dla Wojska Polskiego. Stanowiły one opracowanie odznaczające się niskim poziomem legislacyjnym; i jako takie, składały się z unormowań karno-materialnych, obwarowanych surowymi sankcjami, wzbogaconych o sformułowania (posiadające charakter moralizatorski) ku aktywizacji narodowych pokładów patriotyzmu. Co ciekawe, choć przedmiotowe Artykuły zawierały

⁴⁷⁶ Ibidem, s. 119.

⁴⁷⁷ Zatwierdzone 17.01.1920 przez Naczelnego Wodza, Przepisach dyscyplinarnych dla wojska, DR MSW 1920, nr 4, poz. 60 ze zm. (dalej dys.p.kar.AP z 1920).

⁴⁷⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.08.1925, ws. wojskowych przepisów dyscyplinarnych, Dz. U. 1925, nr 91, poz. 638 ze zm. (dalej r.d. z 1925).

postanowienia dotyczące kwestii możliwości poniesienia odpowiedzialności dyscyplinarnej za występki mniejszej wagi, to jednak nie określały one: ani według jakich kryteriów należy oceniać ową „mniejszą wagę” czynu, ani nie zawierały katalogu kar dyscyplinarnych i możliwości ich stosowania. Rzeczywisty czas obowiązywania przedmiotowych Artykułów nie był jednak drugi i zakończył się on wraz z uznaniem (na mocy ustawy z 29.07.1919 r. o tymczasowym sądownictwie wojskowym⁴⁷⁹) za obowiązujące polskie SZ – przepisy karno-wojskowe austriackie (w zakresie procedury) i przepisy karno-wojskowe niemieckie (w zakresie prawa materialnego). Inkorporacja z obcych systemów wojskowych rozwiązań karnych, nie powodowała automatycznego przejścia także i wojskowego ustawodawstwa dyscyplinarnego. Dlatego (jak już zostało wcześniej zauważone) pierwsze polskie wojskowe przepisy dyscyplinarne zostały wydane 17.02.1920 r., i choć z założenia miały one być tymczasowe, to faktycznie obowiązywały aż do 1925 r. Przepisy te, określając przedmiotowy zakres odpowiedzialności dyscyplinarnej wskazywały, że odpowiedzialność ta stanowi konsekwencję popełnienia: (1) niepodlegającego pod reżim odpowiedzialności karnej – wykroczenia godzącego w wojskową dyscyplinę i porządek, a także przepisy służbowe i policyjne; (2) występkę, co do którego ustawa karna dopuszczała możliwość ukarania dyscyplinarnego. Zatem katalog przewinień dyscyplinarnych wyodrębniony został w oparciu o kryterium formalne, w którym granicę stanowił przepis wojskowej ustawy karej. Przepis ten rozstrzygał:

- albo w sposób kategoryczny, o tym, co obligatoryjnie było wówczas „przestępstwem” (zatem *a contrario* wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” były czyny nie stanowiące „przestępstwa” karnego, ale godzące w dyscyplinę wojskową);
- albo też przepis wskazywał w sposób niekategoryczny, co fakultatywnie mogło być „przestępstwem” (zatem niektóre kategorie „przestępstw wojskowych”, mogły być uznane za wojskowe „przewinienie dyscyplinarne”, jeżeli wystąpił np. wypadek mniejszej wagi).

Do wydania polskich, wojskowych, dotyczących *stricte* problematyki dyscyplinarnej przepisów, doszło 22.08.1925 r. (r.d. z 1925). Pod kątem merytorycznym, stanowiły one adaptację reguł wojskowych państw zaborczych oraz prawa

⁴⁷⁹ Ustawa z 29.07.1919, o tymczasowym sądownictwie wojskowym, Dz. Pr. P.P. 1919, nr 65, poz. 389 ze zm.

francuskiego⁴⁸⁰. Celem wydania przedmiotowego rozporządzenia było (jak wskazano w §1 tego aktu) utrzymanie karności oraz porządku w wojsku, co miało być egzekwowane m.in. przez uprawnienia dowódców do nakładania na podwładnych kar dyscyplinarnych. Ukaranie dyscyplinarne było możliwe, jeżeli sprawca dopuścił się: (1) nie stanowiącego przestępstwa karnego – przewinienia przeciwko karności, porządkowi wojskowemu oraz przepisom służbowym; (2) „przestępstwa wojskowego” lub „przestępstwa pospolitego”, ale z uwagi na wypadek mniejszej wagi, wobec ich sprawcy można było zastosować reżim odpowiedzialności dyscyplinarnej. Powyższe wskazanie dawało podstawę do podzielenia wojskowych „przewinień dyscyplinarnych” odpowiednio na: wojskowe „przewinienia dyscyplinarne” (ad. 1) oraz na wojskowe „przestępstwa dyscyplinarne” (ad. 2). Do 1928 r. katalog wojskowych „przestępstw dyscyplinarnych” wskazany był w (wprowadzonej rozporządzeniem Rady Ministrów z 10.05.1920 r.) ustawie o wojskowym postępowaniu karnym, wzorowanej na austriackiej myśli legislacyjnej. W §2 tego aktu wskazano, za które „przestępstwa wojskowe”, penalizowane w n.k.k.w. z 1872 r. oraz „przestępstwa powszechne”, penalizowane w kodyfikacjach karnych byłych państw zaborczych, ich sprawca z uwagi na „wypadek mniejszej wagi” mógł odpowiadać dyscyplinarnie.

Również i w czasie obowiązywania k.k.w. z 1928 r. podstawą wyodrębnienia wojskowych deliktów dyscyplinarnych było kryterium formalne. Wojskowym deliktem dyscyplinarnym było wojskowe „przestępstwo dyscyplinarne”, czyli „przestępstwo”, które jako wypadek mniejszej wagi, mogło być ścigane w trybie dyscyplinarnym. Mimo to, nie wskazano desygnatów tychże wypadków, dlatego każdorazowa ocena w tym przedmiocie zależna była od (posiadającego uprawnienia dyscyplinarne) uznania właściwego dowódcy. Podczas, gdy wojskowe „przestępstwa dyscyplinarne” wykraczały poza obszar naruszenia dyscypliny wojskowej, to wojskowe „przewinienia dyscyplinarne” stanowiły czyny naruszające tylko i wyłącznie sferę dyscyplinarną. W oparciu o wojskowe przepisy dyscyplinarne z 1925 r., na grunt postępowania dyscyplinarnego wprowadzone zostały następujące instytucje prawne: a) przedawnienie przewinień dyscyplinarnych; b) zawieszenie wykonania kary, c) zbieg przewinień dyscyplinarnych z czynami przestępnymi, d) tymczasowe zawieszenie żołnierza w czynnościach służbowych, e) podwyższenie kary czy f) zasady wymiaru kary.

⁴⁸⁰ Zob.: J. Radwan-Rymdejko, *Nowe wojskowe przepisy dyscyplinarne*, WPP 1945, nr 3-4, s. 155-163; Z. Leoński, *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie Polski Ludowej*, Poznań 1959, s. 18-19.

Co do kar, to na system sankcji dyscyplinarnych składały się: kary porządkowe (np.: nagana, meldowanie się w określonym oporządzeniu i umundurowaniu czy zakaz opuszczania koszar), kary aresztu (lekkiego – do 28 dni, średniego – do 21 dni, ścisłego – do 14 dni, czy aresztu domowego w postaci: zwykłej – do 28 dni lub obostrzonej do 21 dni) oraz kara degradacji. Interesującym jest również fakt, że zgodnie z dyspozycją przepisu art. 32 k.k.woj. z 1932 r., zamiast kary wskazanej w sankcji przepisu karnego można było orzec (z pominięciem drogi sądowej) karę dyscyplinarną, wskazaną w wojskowych przepisach dyscyplinarnych, w sytuacji: (1) zaistnienia wypadku mniejszej wagi, (2) gdy za wykroczenie przewidziana była jedynie kara zasadnicza (bez kary dodatkowej). Inaczej niż jak było to uregulowane w poprzednich regulacjach karno-wojskowych i dyscyplinarnych, k.k.woj. z 1932 r. odnosił się bezpośrednio do instytucji „wypadku mniejszej wagi” (art. 32 lit a) tego kodeksu). W ówczesnej doktrynie prawa karnego wskazywano, że: „Przestępstwo, skwalifikowane jako przypadek mniejszej wagi, musi zawierać wszystkie znamiona stanu faktycznego danego przestępstwa (...). Powołanym do oceny, czy dany czyn posiadał cechy przypadku mniejszej wagi, był sąd, co do przestępstw zaś których ukaranie dyscyplinarne było dopuszczalne, powołanym do tej oceny był właściwy dowódca lub inny przełożony dyscyplinarny sprawcy. O ocenie, czy dany czyn jest przestępstwem mniejszej wagi, decydował wyłącznie stopień jego szkodliwości społecznej. Stopień ten wyrażał się przede wszystkim w mniejszym lub większym naruszeniu dyscypliny wojskowej lub porządku prawnego w wojsku. Szkodliwość społeczna przestępstwa była kwestią związaną z natury rzeczy z jego stanem faktycznym. O stanie faktycznym przestępstwa decydowały okoliczności przedmiotowe, nie zaś właściwości subiektywne sprawcy. Na przykład kradzież jednego jabłka z magazynu była zawsze wypadkiem mniejszej wagi, bez względu na to, czy dopuścił się jej osobnik wielokrotnie karany, czy też dotąd nieposzlakowany. Okoliczności wzięte pod uwagę przy uznaniu za przypadek mniejszej wagi nie mogły być uwzględnione w żadnym razie ponownie przy wymiarze kary (...)”⁴⁸¹.

W uchwalonym 29.09.1936 r., polskim kodeksie wojskowego postępowania karnego, (w jego art. 2 §1) zawarto rozwiązanie niemalże identyczne merytorycznie do rozwiązania wskazanego w treści przepisu art. 32 k.k.woj. z 1932 r. W myśl

⁴⁸¹ M. Burzyński, B. Metzner, K. Müller, *Kodeks karny wojskowy z 1932 r. z komentarzem*, Warszawa 1933, s. 324.

postanowień proceduralnych z przepisu art. 2 §1, zarówno przełożony dyscyplinarny, jak i zwierzchnik sądowno-karny, mieli uprawnienie do nałożenia z pominięciem drogi sądowej (w miejsce kary kryminalnej przewidzianej za określone przestępstwo) kary dyscyplinarnej, jeżeli tylko czyn sprawcy nadał się (w myśl przepisów kodeksu karnego wojskowego) do ukarania dyscyplinarnego.

Żadnych zmian w przedmiocie podziału czynów naruszających dyscyplinę wojskową nie wprowadził również dekret z 07.08.1939 r. określający przepisy dyscyplinarne dla sił zbrojnych⁴⁸². Choć z powodu wybuchu wojny, akt ten nigdy nie wszedł w życie, to jednak analizując przepisy dyscyplinarne dla wojska warto o nim wspomnieć, gdyż odnosił się on do kwestii dyscyplinarnej już w samej jego intytulacji. Czyny godzące w dyscyplinę wojskową mogły być: wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” (jeżeli naruszały karność i porządek wojskowy czy rozkazy i przepisy wojskowe, ale jednocześnie nie były one przestępstwem) lub wojskowym „przestępstwem dyscyplinarnym” (czyli wykroczeniem lub występkiem, których możliwość ukarania w trybie dyscyplinarnym zagwarantowana była w przepisach szczególnych np. karno-wojskowych). Podsumowując przegląd wojskowego ustawodawstwa międzywojennego, stwierdzić należy, że wszelkie dywagacje poczynione w przedmiocie ustalenia granicy polaryzacji między wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” a „przestępstwem wojskowym”, wynikały z ustaleń co do tego, że:

- a) „przestępstwami wojskowymi były czyny zabronione w ustawie karnej wojskowej (formalne określenie przestępstwa),
- b) przestępstwa wojskowe były w zasadzie ścigane w trybie sądowym, chociaż dopuszczało się ściganie ich w trybie dyscyplinarnym,
- c) przestępstwa (wykroczenia i występki) ścigane w trybie dyscyplinarnym nosiły nazwę przestępstw dyscyplinarnych,
- d) kryterium, według którego czyn mógł być zakwalifikowany jako przestępstwo dyscyplinarne, było:
 - w odniesieniu do wykroczeń – sankcja karna (zagrożenie tylko karą zasadniczą),

⁴⁸² Dekret Prezydenta RP z 07.08.1939, Przepisy dyscyplinarne dla Sił Zbrojnych, Dz. U. 1939, nr 75, poz. 504 ze zm. (dalej d.d. z 1939).

- w odniesieniu do przestępstw (wojskowych i powszechnych) – mała waga [czynu – S.Ch.] i sankcja karna (zagrożenie karą aresztu do określonej wysokości lub karą grzywny),
- e) przewinieniem dyscyplinarnym był czyn, który naruszał karność wojskową, porządek wojskowy oraz przepisy wojskowe i rozkazy przełożonych pod warunkiem, że nie zawierał [on – S.Ch.] cech przestępstwa,
- f) za przestępstwa i przewinienia dyscyplinarne wymierzano jedynie kary dyscyplinarne,
- g) organem oceniającym, czy jakiś czyn ma stanowić przewinienie dyscyplinarne, był sąd lub właściwy dowódca; [natomiast oceniającym, czy dany czyn – S.Ch.] (...) stanowi przestępstwo dyscyplinarne, był tylko sąd”⁴⁸³.

6.5 Przepisy dyscyplinarne okresu PRL

Pierwszym rozwiązaniem legislacyjnym, dotyczącym *stricte* odpowiedzialności dyscyplinarnej, podjętym w Polsce Ludowej, były przepisy zawarte w dekreście Krajowej Rady Narodowej z 26.06.1945 r.⁴⁸⁴. Do tego momentu, przedmiotowa kwestia nie była jednolicie uregulowana⁴⁸⁵. W polskich jednostkach wojskowych stosowano (zwłaszcza w czasie wojny):

- przepisy dyscyplinarne np. radzieckie (m.in. regulamin Armii Czerwonej nr 356 z 12.10.1940 r. oraz radzieckie przepisy dyscyplinarne z 1941 r. i 1942 r.⁴⁸⁶);
- polskie unormowania przedwojenne (z 1925 r. i 1939 r. oraz przepisy zawarte w rozkazach wydanych przez dowódców jednostek Polskich SZ stacjonujących w ZSRR)
- akty prawne wydane przez Dowództwo Główne Gwardii Ludowej (zarówno Regulamin Gwardii Ludowej z listopada 1943 r., jak i Regulamin Wewnętrzny Armii Ludowej ze stycznia 1944 r. określały zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy Gwardii i Armii Ludowej).

⁴⁸³ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 125.

⁴⁸⁴ Dekret Krajowej Rady Narodowej z 26.06.1945, *Wojskowe przepisy dyscyplinarne*, Dz. U. 1945, nr 37, poz. 219 ze zm. (dalej d.d. z 1945).

⁴⁸⁵ Zob.: A. Saulewicz, *Zarys genezy przepisów dyscyplinarnych ludowego Wojska Polskiego*, WPP 1962, nr 3, s. 409-420.

⁴⁸⁶ Więcej na ten temat zob. T. Wesółowski, „*Sztrafniki*” – *jednostki karne Armii Czerwonej w latach 1940-1945*, SPod. 2000, T. 10, s. 109-127.

Wskazane akty prawne (poza polskimi przepisami dyscyplinarnymi z 1925 r. i 1939 r.) w zasadzie nie podejmowały problematyki pojęcia wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Brak zainteresowania legislatywy tym zagadnieniem wynikał: (1) ze sposobu karania sprawcy naruszenia dyscypliny wojskowej (bowiem kompetencje w tym zakresie posiadał właściwy dowódca), (2) z prymatu ścigania karnego w czasie wojny i prowadzonych działań wojennych⁴⁸⁷.

Wraz z wydaniem d.d. z 1945 r. (który merytorycznie nawiązywał do przedwojennego d.d. z 1939 r.) sytuacja uległa zmianie. Wprawdzie przedmiotowy dekret nie zawierał desygnatów pojęcia wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, ale unormowano w nim cały szereg zagadnień, relewantnych z punktu widzenia utrzymania należytego poziomu dyscypliny wojskowej. W dekreście określono m.in.: ogólne zasady dotyczące dyscypliny wojskowej i obowiązków żołnierzy (art. 1 d.d. z 1945 r.), zaś podmiotem odpowiedzialnym za wyegzekwowanie dyscypliny wojskowej (za pomocą narzędzi przede wszystkim wychowawczych) był przełożony (art. 2 §2 d.d. z 1945 r.). Zapisem tym, nie tylko określono metody służące do utrzymania odpowiedniego poziomu dyscypliny wojskowej, ale zwrócono także uwagę na wychowawczy aspekt wojskowych przepisów dyscyplinarnych. W sytuacji, gdy czyn sprawcy swoim rodzajem i doniosłością przekraczał możliwość ukarania dyscyplinarnego, przełożony był zobowiązany do skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego (art. 2 §5 d.d. z 1945 r.). Zapis ten, bezpośrednio odnosił się do czynnika w postaci: rodzaju i doniosłości czynu godzącego w dyscyplinę wojskową (czyli w jego ciężar gatunkowy oraz wagę). Zatem można powiedzieć, że tym samym ustanowiono kryterium granicy między wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” a „przestępstwem” / „przestępstwem wojskowym”. Innymi słowy, jeżeli czyn posiadał znaczny ładunek szkodliwości dla dyscypliny (o czym każdorazowo decydował właściwy przełożony dyscyplinarny), to sprawę trzeba było skierować na drogę postępowania karnego. W przedmiotowym dekreście zawarto (w tzw. instrukcji odpowiedzialności rzeczowej z przepisu art. 13 d.d. z 1945 r.) katalog czynów podlegających pod tryb dyscyplinarny. Zgodnie z jego brzmieniem dyscyplinarnie karano: (1) za przewinienia nie podlegające ściganiu sędowo-karnemu, a skierowane przeciwko: porządkowi wojskowemu, karności, przepisom lub rozkazom wojskowym; (2) za tzw. mniejszej wagi „przestępstwa wojskowe” i „przestępstwa pospolite”, których ukaranie było zgodne

⁴⁸⁷ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 153.

z zasadami wojskowego kodeksu karnego; (3) za „wykroczenia” wskazane w prawie o wykroczeniach. Zatem w myśl przepisu art. 13 d.d. z 1945 r., wojskowymi „przewinieniami dyscyplinarnymi”, w ścisłym tego słowa znaczeniu, były jedynie czyny skatalogowane w pkt (1) tego przepisu. Twórcy dekretu, „przestępstwo wojskowe” od wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” odgraniczali w oparciu o kryterium formalno-prawne. Wprawdzie w przedmiotowym dekrete (inaczej niż w dyscyplinarnych unormowaniach międzywojennych) posłużono się bardziej elastycznym kryterium przesądającym o rodzaju odpowiedzialności, to jednak nie wskazano w nim katalogu czynów godzących w dyscyplinę wojskową, które nie podlegałyby ściganiu karnemu. Nadmienić należy, że (wskazana w przepisie art. 13 pkt 2 i 3 d.d. z 1945 r.) reguła dyscyplinarnego karania za popełnienie: „przestępstwa pospolitego”, „przestępstwa wojskowego” a także „wykroczenia”, stanowiła powrót do stanowiska prezentowanego w okresie międzywojennym. Stanowisko to było w opozycji do założenia, iż fundamentalnym zadaniem prawa karnego (materialno-procesowego) jest egzekwowanie od sprawców przestępstw odpowiedzialności z zastosowaniem sądownictwa wojskowego i powszechnego. W d.d. z 1945 r. nie wskazano zatem sztywnych desygnatów pozwalających na rozróżnienie „przestępstwa wojskowego” od wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Natomiast wystąpienie tzw. wypadku mniejszej wagi (o którym traktował również przepis art. 7 k.k.W.P. z 1944 r.) uzasadniało zaniechanie ścigania karnego na rzecz odpowiedzialności dyscyplinarnej, bez uchylenia jednak w czynie cech przestępstwa. Pewną niekonsekwencją twórcy dekretu z 1945 r. wykazali się przy rozstrzyganiu kwestii odpowiedzialności żołnierza za popełnienie wykroczenia administracyjnego. Na wzór przejęty z art. IV przepisów wprowadzających k.k.W.P. z 1944 r., w przedmiotowym dekrete, odpowiedzialność dyscyplinarną żołnierzy za wykroczenia administracyjne ograniczono do „wykroczeń” penalizowanych w prawie o wykroczeniach⁴⁸⁸. Zatem chęć zastosowania trybu dyscyplinarnego względem żołnierza za popełnienie przez niego wykroczenia zawartego w innych (niż prawie o wykroczeniach) aktach prawnych, wiązała się z koniecznością dokonania wykładni rozszerzającej, zakładającej z góry, że żołnierze ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną za wszystkie wykroczenia administracyjne⁴⁸⁹.

⁴⁸⁸ Rozporządzenie Prezydenta RP z 11.07.1932, Prawo o wykroczeniach, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 572 ze zm.

⁴⁸⁹ J. Radwan-Rymdejko, J. Świtajło, *Wojskowe przepisy dyscyplinarne*, PPiech. 1945, nr 5, s. 194-204; J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 155.

W dekrete z 1945 r. przyjęto zasadę priorytetu ścigania karnego przed ściganiem dyscyplinarnym. Wynikała ona z brzmienia przepisu art. 52 §1 tego dekretu, w którym wskazano, że jeżeli na jaw wyszły okoliczności uzasadniające skierowanie sprawy na drogę postępowania karnego, to wymierzoną karę dyscyplinarną należało uchylić. Czynność „uchylenia” posiadał wymiar formalny, gdyż nie uzależniono od niej możliwości ścigania karnego. Zatem ukaranie dyscyplinarne nie negowało możliwości wszczęcia postępowania karnego. Katalog kar dyscyplinarnych zawarto w przepisie art. 15 d.d. z 1945 r. Zgodnie z jego brzmieniem, karą było: upomnienie, nagana (w różnych konfiguracjach), zakaz opuszczania miejsca zakwaterowania lub okrętu, prace i roboty poza kolejnością, areszt (w różnych postaciach), obniżenie (o jeden stopień) stopnia wojskowego, przeniesienie na niższe stanowisko, skierowanie do oddziału karnego czy degradacja. Wskazane kary dyscyplinarne mogły być wymierzone za wszystkie rodzaje czynów podlegających ukaraniu w ramach postępowania dyscyplinarnego (tj. tak za wojskowe „przewinienia dyscyplinarne”, jak i za – podlegające pod reżim dyscyplinary – „przestępstwa pospolite” i „przestępstwa wojskowe”). Szeroka rozpiętość ciężaru gatunkowego kar dyscyplinarnych (od nagany po degradację) stanowiła przejaw świadomości twórców dekretu, co do konieczności ich zróżnicowania, adekwatnie do poziomu szkodliwości czynów ściganych w trybie dyscyplinarnym. W d.d. z 1945 r. zawarto również zasadę, iż za jeden czyn ukarany dyscyplinarnie można orzec tylko jedną karę dyscyplinarną. Wprawdzie przedmiotowa regulacja merytorycznie odnosiła się do wielu kwestii relewantnych prawnie (np. do zagadnienia tzw. czynów stykowych), to jednak finalnie nie zawarto w niej desygnatów pozwalających na rozgraniczenie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” od „przestępstwa wojskowego”⁴⁹⁰.

Następnym aktem prawnym z zakresu problematyki dyscyplinarnej (jaki został wydany w okresie PRL-u) była ustawa z 18.01.1951 r., o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej⁴⁹¹ (u.d. z 1951 r.). Inaczej niż dekret z 1945 r., ustawa ta (pod względem merytorycznym) była aktem prawnym o charakterze ramowym. Zawarto w niej jedynie podstawowe założenia związane z odpowiedzialnością dyscyplinarną żołnierzy, zaś kwestię szczegółowe zostały doprecyzowane w formie regulaminu (tj. Regulaminu

⁴⁹⁰ Ibidem, s. 156.

⁴⁹¹ Ustawa z 18.01.1951, o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz. U. 1951, nr 6, poz. 55 ze zm. (dalej u.d. z 1951).

Dyscyplinarnego SZ PRL z 1959 r.⁴⁹²; tj.: r.d.SZ PRL z 1959 r.). We wskazanej ustawie zawarto legalną definicję pojęcia „dyscypliny wojskowej” rozumianej jako poszanowanie przez żołnierzy porządku i zasad zawartych w: rozkazach przełożonych, regulaminach, przepisach wojskowych oraz przepisach prawa (art. 1 u.d. z 1951 r.). Tak szerokie określenie zakresu przedmiotowego dyscypliny wojskowej (gdyż rozciągał się ona na ogół stosunków społecznych zachodzących w wojsku, jak i poza nim), ocenić należało jako niewłaściwe, ponieważ treścią dyscypliny wojskowej nie powinien być obowiązek przestrzegania przez żołnierzy przepisów prawa np. administracyjnego czy rodzinnego. Wskazane materie nie licowały ani ze sferą stosunków społecznych właściwych dla służby wojskowej, ani z jej charakterem oraz stawianymi przed nią zadaniami. Autorzy u.d. z 1951 r., upatrując podstawy dyscypliny wojskowej w świadomości żołnierza w przedmiocie ciężących na nim obowiązków (wynikających m.in. z konieczności: stania na straży wolności czy niepodległości Polski Ludowej – art. 2 u.d. z 1951 r.) akcentowali bezpośrednio psychologiczny aspekt dyscypliny wojskowej. Zatem punkt ciężkości zachowania i utrzymania dyscypliny wojskowej przeniesiono z elementów prawnych (tj. z kar dyscyplinarnych) na elementy związane z etyką i świadomością patriotyczno-obywatelską żołnierza. Co istotne, w przepisie art. 4 u.d. z 1951 r., sprecyzowano pojęcie „przewinienia dyscyplinarnego”. Jednak z uwagi na jego mało precyzyjny kształt (gdyż w myśl tej ustawy było nim każde naruszenie dyscypliny wojskowej), interpretowano je kumulatywnie z definicją „dyscypliny wojskowej”. Nie ulegało bowiem wątpliwości, że nie każde naruszenie dyscypliny wojskowej stanowiło wojskowe „przewinienie dyscyplinarne”, gdyż niektóre z nich stanowiły „przestępstwa wojskowe”. W ustawie tej pominięto także zasadę odpowiedzialności dyscyplinarnej za drobniejsze przestępstwa (gdyż przyjęto, że warunki dotyczące wypadków stykowych normował art. 7 k.k.W.P. z 1944 r.) oraz podobnie jak w dekrete z 1945 r., w u.d. z 1951 r. nie wskazano desygnatów określających granicę między wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” a „przestępstwem wojskowym”. Zagadnieniem, które zostało doprecyzowane na gruncie przedmiotowej ustawy (inaczej niż w d.d. z 1945 r) była kwestia odpowiedzialności żołnierzy za naruszenie prawa, które nie stanowiło „przestępstwa”. Żołnierz w czynnej służbie wojskowej ponosił wyłącznie odpowiedzialność dyscyplinarną (art. 16 ust. 1 u.d.

⁴⁹² Regulamin Dyscyplinarny Sił Zbrojnych PRL, Szt. Gen 238/59, zatwierdzony i wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 30/MON z 28.07.1959 (dalej r.d.SZ PRL z 1959).

z 1951 r.) nawet, jeżeli dopuścił się on czynu, za który (zgodnie z ówczesnymi przepisami) organ cywilny mógł zastosować karę porządkową (grzywny). Co istotne, w ustawie tej rozszerzono także zakres przedmiotowy odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierza na wszystkie wykroczenia administracyjne (art. 17 u.d. z 1951 r.)⁴⁹³.

Jak wcześniej zauważono, u.d. z 1951 r. posiadała charakter ramowy, stąd jej doprecyzowanie nastąpiło w drodze wydanego w 1959 r. Regulaminu Dyscyplinarnego SZ PRL (r.d.SZ PRL z 1959 r.). W oparciu o jego treść wywnioskować można było, iż uprawnienie położonych do karania żołnierzy zaniedbujących swoje obowiązki podyktowane było koniecznością utrzymania dyscypliny oraz porządku w wojsku. Celem zlikwidowania ewentualnych problemów wynikających z ustalenia stanu faktycznego wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”, w regulaminie tym określono stany faktyczne niektórych przewinień dyscyplinarnych (zob.: art. 10 ppkt 2 r.d.SZ PRL z 1959 r.). Ze względu na charakter prawny przedmiotowego regulaminu (gdyż nie był on unormowaniem kodeksowym), poczynione w nim doprecyzowanie postanowień u.d. z 1951 r. postrzegać należało jako przykładowe. Zgodnie z zakresem przedmiotowym odpowiedzialności dyscyplinarnej (zawartym w pkt. 20 r.d.SZ PRL z 1959 r.), dyscyplinarnie ukarać można było za: a) popełnienie „przewinienia dyscyplinarnego” (czyli czynu godzącego w dyscyplinę wojskową), b) popełnienie czynu, który został przekazany (z pominięciem drogi sądowej) przełożonemu celem ukarania dyscyplinarnego (wedle dyspozycji art. 7 k.k.W.P. z 1944 r.), c) popełnienie „wykroczenia” penalizowanego na gruncie prawa o wykroczeniach, jak i innych ustaw szczególnych oraz popełnienie czynu, za które organy cywilne mogły nakładać kary porządkowe. W punkcie tym, zadekretowano również, że nie można było karać dyscyplinarnie za czyn osądzony wyrokiem sądu wojskowego; czym przesądzono o randze rozstrzygnięcia jurysdykcyjnego i jego konstytutywnym charakterze, który *de facto* limitował możliwość prowadzenia postępowania dyscyplinarnego. Co istotne, uprzednie ukaranie dyscyplinarne nie stanowiło przeszkody do wszczęcia postępowania karnego (pkt 21 r.d.SZ PRL z 1959 r.). Wymierzona kara dyscyplinarna (stosownie do treści pkt 27 ppkt 1 r.d.SZ PRL z 1959 r.) jako środek wychowawczy, powinna być adekwatna do stopnia winy oraz wagi popełnionego przewinienia. Brak sprecyzowania w przedmiotowym regulaminie pojęcia: winy i jej stopni (w oparciu o które odpowiedni dowódca mieli klasyfikować stopnie winy w zachowaniu sprawcy) spowodował,

⁴⁹³ J. Muszyński, Przepięstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ..., op. cit., s. 158.

że pkt 27 tego regulaminu, w części dotyczącej konieczności kierowania się stopniem winy, miał charakter formalny. W punkcie tym sprecyzowano również zasady wymiaru kar dyscyplinarnych, które obligowały do uwzględniania: istoty i rodzaju przewinienia, okoliczności towarzyszących jego popełnieniu, następstw jego popełnienia, dotychczasowego zachowania się winnego, a także okoliczności związanych ze służbą wojskową (w szczególności: czasu jej pełnienia, stanowiska służbowego oraz stopnia znajomości zasad służby wojskowej). Poza tym, r.d.SZ PRL z 1959 r. odnosił się również i do innych kwestii związanych z odpowiedzialnością dyscyplinarną żołnierza, które jednak z uwagi na zakres dysertacji nie zostaną przybliżone.

Ramowy charakter u.d. z 1951 r. oraz konieczność jej doprecyzowania w formie r.d.SZ PRL z 1959 r. okazało się być pomysłem nie do końca aprobowanym. Ze względu na konieczność uregulowania (w formie ustawy) materii podjętej w przedmiotowym regulaminie, 21.05.1963 r. wydano nową ustawę o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierza⁴⁹⁴ (u.d. z 1963 r.).

Podobnie jak poprzednia u.d. z 1951 r., nowopowstały akt prawa, tj. u.d. z 1963 r., w jednym ze swoich pierwszych przepisów (konkretnie w art. 1) wyjaśniała pojęcie „dyscypliny wojskowej”, przez które rozumiano: konieczność ścisłego przestrzegania przez żołnierzy porządku i zasad sprecyzowanych w: rozkazach i zarządzeniach przełożonych, regulaminach i przepisach wojskowych oraz innych przepisach prawa powszechnego. Nowym rozwiązaniem było eksponowanie w przedmiotowej ustawie, psychologicznej i socjologicznej płaszczyzny dyscypliny wojskowej, poprzez doszukiwanie się jej genezy w: „(...) [miłości do – S.Ch] Ojczyzny, (...) [wierności – S.Ch.] Narodowi, (...) [obywatelskiej i patriotycznej świadomości – S.Ch.] żołnierza, (...) [poczucia – S.Ch.] osobistej odpowiedzialności za powierzony mu przez Naród obowiązek obrony niepodległości i suwerenności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i jej socjalistycznego ustroju oraz (...) [szacunku i całkowitego zaufania – S.Ch.] do przełożonych”⁴⁹⁵.

W u.d. z 1963 r. zawarto również normatywną definicję terminu „przewinienia dyscyplinarnego”, pod które kwalifikowano każde naruszenie dyscypliny wojskowej.

⁴⁹⁴ Ustawa z 21.05.1963, o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierza, Dz. U. 1963, nr 22, poz. 114 ze zm. (dalej u.d. z 1963).

⁴⁹⁵ J. Muszyński, Przepęstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ..., op. cit., s. 160.

Szeroki zakres merytoryczny, spowodował, że pojęcie to interpretowano w sposób zawężający, jako naruszenie dyscypliny wojskowej nie będące „przestępstwem wojskowym”. Pewnym *novum* na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej było rozwiązanie zawarte w art. 11 ust. 2 u.d. z 1963 r. Zgodnie z jego brzmieniem, karę dyscyplinarną za popełnienie „przewinienia dyscyplinarnego” wymierzał przełożony, jeżeli inne, wychowawcze środki okazały się być niewystarczające. Zatem zaczęto akcentować zasadę, w myśl której konsekwencją „przewinienia dyscyplinarnego” nie musi być ukaranie, a może być także zastosowanie środka wychowawczego (o ile będzie one odpowiedni). Katalog środków wychowawczych (jakie miał prawo stosować przełożony – art. 3 ust. 2 u.d. z 1963 r.) posiadał charakter otwarty, tzn. w ustawie wskazano, że środkiem wychowawczym były w szczególności: wyróżnienia i kary dyscyplinarne. Brak wskazania na gruncie ustawowym innych środków wychowawczych był zabiegiem legislacyjnym dającym właściwemu przełożonemu autonomię w przedmiocie zastosowania najbardziej właściwego (jego zdaniem) instrumentu reakcji dyscyplinarnej. Dość dużą rozpiętością (ze względu na ciężar gatunkowy) odznaczał się także katalog kar dyscyplinarnych, zawarty w przepisie art. 13 u.d z 1963 r. Mogły być one wymierzone nie tylko za popełnienie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, ale także za czyny nie podlegające pod reżim wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Zasadą było, że za przewinie dyscyplinarne ukarać można było tylko jeden raz i to jedną karą dyscyplinarną, przy zastosowaniu której należało uwzględnić okoliczności takie jak, np.: pobudkę czynu, stopień winy czy wagę popełnionego przewinienia (art. 14 ust 1 i 3 u.d. z 1963 r.). W przedmiotowej ustawie (podobnie jak w poprzednich wojskowych regulacjach dyscyplinarnych) nie wskazano kryteriów rozgraniczenia „przestępstwa wojskowego” od wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Unormowano za to dość kompleksowo zagadnienie odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierza za popełnienie „wykroczenia” administracyjnego. Kategoryczny charakter zasady, że żołnierze w czynnej służbie za wykroczenia administracyjne ponoszą odpowiedzialność: dyscyplinarną lub przed sądami honorowymi (art. 34 u.dz z 1963 r.) złagodzone wskazując, że: „(...) za wykroczenia, za które stosownie do przepisów o orzecznictwie karno-administracyjnym lub innych przepisów szczególnych właściwe organy określone w tych przepisach mogą nakładać grzywny w drodze mandatu karnego, żołnierze w czynnej służbie wojskowej podlegają odpowiedzialności w trybie postępowania mandatowego. Kary grzywny w drodze mandatu karnego wymierzają żołnierzom

właściwe organy cywilne określone w odpowiednich przepisach (np. organy milicji obywatelskiej, organy kontroli sanitarnej, straży leśnej)⁴⁹⁶ (art. 36 ust. 1 u.d. z 1963 r.). Co ciekawe, konieczność uiszczenia przedmiotowej grzywny nie była obligatoryjna. Zatem żołnierz mógł odmówić jej zapłaty i wówczas sprawa (w postaci wniosku o ukaranie, które następowało w trybie dyscyplinarnym) kierowana była do właściwego organu wojskowego. Stąd wniosek, że postępowanie mandatowe za „wykroczenie” administracyjne zależało od swobodnego uznania żołnierza – sprawcy czynu, który *de facto* mógł wybierać w jakim trybie chciał on odpowiadać. Odpowiedzialność dyscyplinarna za inne „wykroczenia” żołnierza inicjowana była wnioskiem organu kompetentnego do orzekania w sprawach o wykroczenia, który wniosek o ukaranie przysyłał: albo do dowódcy jednostki (w której żołnierz pełnił służbę) albo do innych organów wojskowych. Na zasadach ogólnych (czyli właściwych dla wszystkich obywateli) żołnierz odpowiadał jedynie za „wykroczenia” popełnione przed wcieleniem do czynnej służby wojskowej (art. 38 ust 1 u.d. z 1963 r.). Natomiast za inne czyny, za które organy cywilne mogły nałożyć karę porządkową, żołnierz odpowiadał zgodnie z zasadami odpowiedzialności dyscyplinarnej (konstrukcje tą przejęto z u.d. z 1951 r.).

Innowacyjnym rozwiązaniem zawartym w u.d. z 1963 r. było wprowadzenie przepisów określających ramy odpowiedzialności dyscyplinarnej za „wykroczenia” i „przewinienia dyscyplinarne” popełnione przez szczególne kategorie żołnierzy, tj. przez wojskowych: lekarzy, sędziów i prokuratorów. Sędziowie sądów wojskowych oraz sędziowie oficerowie SN za popełnione przez nich delikty dyscyplinarne, czy też czyny godzące w honor i godność żołnierską, nie podlegali pod u.d. z 1963 r., lecz odpowiednio pod: ustawę prawo o ustroju sądów wojskowych⁴⁹⁷ (skuteczną względem pierwszej wskazanej grupy sędziów) lub pod ustawę o Sądzie Najwyższym⁴⁹⁸ (mającą zastosowanie wobec drugiej wskazanej grupy sędziów). Wyłączenie to uzasadnione było: (1) ich szczególną pozycją, wynikająca z faktu praktycznego realizowania przez nich wymiaru sprawiedliwości; (2) posiadaniem przez nich immunitetem sędziowskim; (3) zasadą niezawisłości sędziowskiej. Odmiennie kwestia ta uregulowana została dla prokuratorów i lekarzy wojskowych. W zakresie odpowiedzialności za „wykroczenia” i „przewinienia dyscyplinarne” oraz czyny naruszające godność i honor żołnierski,

⁴⁹⁶ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 161-162.

⁴⁹⁷ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 29 ze zm.

⁴⁹⁸ Ustawa z 15.02.1962, o Sądzie Najwyższym, Dz. U. 1962, nr 11, poz. 54 ze zm.

prokuratorzy wojskowi oraz oficerowie śledczy prokuratury wojskowej, podlegali pod reżim odpowiedzialności dyscyplinarnej wskazanej odpowiednio: w ustawie prawo o ustroju prokuratury wojskowej⁴⁹⁹ (jeżeli ich czyn miał miejsce „podczas” lub „w związku z pełnieniem funkcji prokuratorskich / oficera śledczego”) albo w u.d. z 1963 r. (w przedmiocie odpowiedzialności dyscyplinarnej za pozostałe czyny). Podobna dychotomia na płaszczyźnie odpowiedzialności dyscyplinarnej występowała w odniesieniu do lekarzy wojskowych, czyli podoficerów i oficerów korpusu osobowego służby zdrowia, którzy byli w czynnej służbie wojskowej (tj.: pielęgniarki, felczerze, farmaceuci, lekarze dentyści, lekarze i in.). Względem nich zastosowanie miały przepisy dyscyplinarne zawarte: albo ustawach o odpowiedzialności zawodowej fachowych pracowników służby zdrowia (za popełnienie tzw. „wykroczenia zawodowego”) albo w u.d. z 1963 r. (za pozostałe „wykroczenia” i „przewinienia dyscyplinarne”, a także za „wykroczenia zawodowe”, ale tylko do czasu objęcia podoficerów i oficerów korpusu osobowego służby zdrowia jurysdykcją przepisów zawartych w odpowiednich ustawach normujących kwestię ich odpowiedzialności zawodowej – art. 57 u.d. z 1963 r.).

Z uwagi na fakt, iż u.d. z 1963 r. dotyczyła całokształtu problematyki odpowiedzialności dyscyplinarnej, to jej uszczegółowienie nastąpiło w drodze (wydanego przez Ministra Obrony Narodowej, działającego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych) Regulaminu Dyscyplinarnego SZ PRL z 19.01.1963 r.⁵⁰⁰ (r.d.SZ PRL z 1963 r.). W jego pkt. 3 powtórzono (i nieco rozbudowano) ustawową definicję „dyscypliny wojskowej”. Po tej modyfikacji, dyscyplina wojskowa „nakazywała” żołnierzowi w szczególności: „(...) niezłomnie dotrzymywać przysięgi wojskowej; świadomie i ofiarnie spełniać zaszczytny obowiązek żołnierski, poświęcać służbie wojskowej wszystkie swe siły, wiedzę i inicjatywę, a gdy zajdzie potrzeba nie szczędzić swej krwi i życia w obronie Ojczyzny; dokładnie, bez wahania i w terminie wykonywać rozkazy i zarządzenia przełożonych; mężnie i wytrwale znosić trudy i znoje służby wojskowej, przestrzegać porządku wojskowego, ściśle stosować się w służbie i poza służbą do regulaminów i przepisów wojskowych, przepisów oraz zarządzeń organów władzy i administracji państwowej oraz powstrzymywać innych od ich naruszenia; ściśle strzec tajemnicy państwowej i wojskowej; pilnie strzec mienia

⁴⁹⁹ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 29 ze zm.

⁵⁰⁰ Regulamin Dyscyplinarny Sił Zbrojnych PRL z 19.01.1963, zatwierdzony i wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej (wydanym w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych) nr 57/MON z 19.10.1963 (dalej r.d.SZ PRL z 1963).

wojskowego i społecznego; postępować zawsze zgodnie z zasadami godności i honoru żołnierskiego oraz kulturalnego zachowania się, być uczciwym i prawdomównym, taktownym i uprzejmym, zwłaszcza wobec ludzi starszych, kobiet i dzieci” (pkt 3 r.d.SZ PRL z 1963 r.)⁵⁰¹.

W oparciu o przytoczone wyliczenie zakresu „dyscypliny wojskowej” wywnioskować można, że obligowała ona żołnierza również do przestrzegania (sankcjonowanych prawnie) obowiązków „ogólnoobywatelskich” jak i do (niepodlegających żadnej ochronie prawnej) powinności etycznych. Obowiązki korzystające z ochrony prawnej miały ją zapewnioną na gruncie reżimu odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz w ramach wojskowego prawa karnego; w zależności czy czyn w nie godzący był: „przewinieniem dyscyplinarnym”, czy też „przestępstwem” (wojskowym lub powszechnym). Natomiast niepisany (bo nie wynikającym ani z u.d. z 1963 r., ani z r.d.SZ PRL z 1963 r.) faktorem wprowadzającym polaryzację między „przewinieniem dyscyplinarnym” a „przestępstwem” był ciężar gatunkowy czynu.

Zauważyć trzeba, że przedmiotowy regulamin zawierał także opisy stanów faktycznych niektórych przewinień dyscyplinarnych (np.: pkt 6, pkt 7 czy pkt 9 r.d.SZ PRL z 1963 r.). Było to zbędnym posunięciem legislacyjnym, gdyż w regulaminie tym, nie zawarto katalogu przewinień dyscyplinarnych, zaś czyny w nim opisane z powodzeniem mogły być nie tylko „przewinieniem dyscyplinarnym”, ale także i „przestępstwem wojskowym”. W przedmiotowym regulaminie przyjęto również zasadę prymatu środków wychowawczych nad karami dyscyplinarnymi, które wymierzali przełożeni, dopiero jeżeli środki wychowawcze okazały się być niewystarczające (pkt 35 r.d.SZ PRL z 1963 r.). Kary dyscyplinarne stanowiły konsekwencję popełnienia: a) przewinienia dyscyplinarnego, b) czynu, który (z pominięciem drogi sądowej) został przekazany odpowiedniemu dowódcy przez sąd czy prokuratora wojskowego do ukarania dyscyplinarnego, c) wykroczenia lub innego czynu, za które to organy cywilne mogły nakładać kary porządkowe oraz d) czynu, co do którego sąd honorowy (po uprzednim przeprowadzeniu rozprawy) wystąpił z wnioskiem o ukaranie karą dyscyplinarną. W r.d.SZ PRL z 1963 r. nie zabrakło unormowań wzorowanych lub przejętych z uprzedniego regulaminu (czyli r.d.SZ PRL z 1959 r.). Jako przykład przywołać można treść pkt 36 r.d.SZ PRL z 1963 r., który pod względem merytorycznym korespondował

⁵⁰¹ Cyt. za: J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne...*, op. cit., s. 163-164.

z pkt 20 i 21 r.d.SZ PRL z 1959 r. W pkt 36 r.d.SZ PRL z 1963 r. wskazano, że jeżeli naruszenie dyscypliny wojskowej było jednocześnie „przestępstwem”, to należało odstąpić od ukarania dyscyplinarnego i sprawę przekazać do organów ścigania karnego. Co więcej, ukaranie dyscyplinarne nie stanowiło przeszkody do wyciągnięcia konsekwencji na gruncie prawnokarnym; natomiast (w drugą stronę obowiązywał) zakaz karania dyscyplinarnego za czyn osądzony wyrokiem sądu wojskowego, co czyniło zadość zasadzie *ne bis in idem*. Kolejnym rozwiązaniem przyjętym w przedmiotowym regulaminie, w którym również powielono merytorykę z uprzednio obowiązującego regulaminu dyscyplinarnego (konkretnie pkt 27 ppkt 1 r.d.SZ PRL z 1959 r.) była regulacja pkt 40 r.d.SZ PRL z 1963 r. W punkcie tym podkreślono bowiem wychowawczy charakter kar dyscyplinarnych. Twórcy r.d.SZ PRL z 1963 r. możliwość zastosowania adekwatnej do stopnia winy oraz wagi popełnionego przewinienia – kary dyscyplinarnej, uzależnili od konieczności uprzedniego ustalenia rodzaju przewinienia i okoliczności jego popełnienia. Poza tym, regulamin dyscyplinarny z 1963 r. merytorycznie odnosił się także i do innych kwestii związanych z odpowiedzialnością dyscyplinarną żołnierza, które jednak z uwagi na ramy dysertacji, nie zostały poddane głębszej analizie.

6.6 Współczesne akty prawno-dyscyplinarne

Od czasu uchwalenia u.d. z 1963 r., a obowiązującą u.o.o. (konkretnie jej Działem XIII), na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej uchwalone były jeszcze 2 akty prawne dotyczącej przedmiotowej kwestii, a mianowicie ustawa z 04.09.1997 r., o dyscyplinie wojskowej⁵⁰² (u.d.w. z 1997 r.) oraz ustawa z 09.10.2009 r., o dyscyplinie wojskowej⁵⁰³ (u.d.w. z 2009 r.).

Zmiany dokonane w zakresie przepisów dyscyplinarnych między 1963 r., a 1997 r. zmierzały do utrzymania właściwych relacji zachodzących na płaszczyźnie obowiązków i odpowiedzialności osób funkcyjnych, a przysługujących im prawami i kompetencjami. Wprowadzone w tym czasie modyfikacje przepisów dyscyplinarnych stanowiły punkt wyjścia do zapewnienia wyższego, pod względem jakościowym, poziomu służby wojskowej, jej humanizacji przy jednoczesnej intensyfikacji zarówno

⁵⁰² Ustawa z 04.09.1997, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2002, nr 42, poz. 307 ze zm. (dalej u.d.w. z 1997).

⁵⁰³ Ustawa z 09.10.2009, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2009, nr 190, poz. 1474 ze zm. (dalej u.d.w. z 2009).

poziomu dyscypliny żołnierzy, jak i ich umiejętności współzycia w zespole. Zasadą dominującą było rozpoznanie, zgodnie z którym dobór środka dyscyplinarnego zawsze powinien korespondować z obiektywną i sprawiedliwą oceną czynu podwładnego oraz czynić zadość przekonaniu o walorach wychowawczych wybranego środka. Karanie dyscyplinarne stanowiło zatem ostateczną formę reakcji dyscyplinarnej za czyn sprawcy, które należało zastosować dopiero po wyczerpaniu innych możliwości wychowawczych (realizowanych poprzez m.in. sądy honorowe czy koleżeńskie)⁵⁰⁴.

Wprawdzie w latach 90 ubiegłego wieku wypracowano koncepcję i doktrynę systemu obronnego państwa, lecz nie znalazła ona bezpośredniego odzwierciedlenia w przyjętych wówczas aktach prawnych⁵⁰⁵. Realne zmiany legislacyjne z zakresu dyscypliny wojskowej stały się faktem dopiero wraz z nowelizacją u.d z 1963 r. (dokonaną w 1991 r.). Wprowadzenie wszystkich zmian nowelizacyjnych, łącznie 52 poprawki zmierzające do harmonizacji przepisów dyscyplinarnych z wymogami wskazanymi w konwencjach międzynarodowych, ostatecznie się nie powiodło. Taki stan rzeczy wynikał z późnego wydania (bo w 1994 r.) regulaminu dyscyplinarnego SZ⁵⁰⁶, który pod względem merytorycznym nie zawierał określonych i zalecanych postanowieniami prawa międzynarodowego – rozwiązań prawnych. Między innymi dlatego, wraz z reformą prawa karnego uchwalono także, czyniącą zadość wytycznym międzynarodowym, u.d.w. z 1997 r. Ustawa ta była sześciokrotnie nowelizowana. Uregulowano w niej kwestię, które nie znalazły się w u.d. z 1963 r., czyli m.in.: zasady wyróżniania przykładowych żołnierzy czy obowiązki przełożonego, które wyraźnie odróżniono od kompetencji przysługujących przełożonemu dyscyplinarnemu. Ponadto, przełożony dyscyplinarny pozbawiony został prawa do rozpatrywania dyscyplinarnego jego zastępców oraz bezpośrednio podporządkowanych mu żołnierzy. Natomiast na płaszczyźnie kształtowania dyscypliny wojskowej przedmiotowa ustawa wprowadziła

⁵⁰⁴ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina wojskowa...*, op. cit., s. 180-184.

⁵⁰⁵ Jak wskazują M. Żytkowska i Ł. Janoska: „Konstytucje RP została przyjęta dopiero w 1997 r., a ustawa o powszechnym obowiązku wojskowym i powinnościach obronnych nie została uchwalona przez parlament mimo projektów opracowanych przez Ministerstwo Obrony Narodowej. Problematykę dyscypliny normowały (...) uchwalone na przełomie 60 i 70 lat ubiegłego wieku kodeksy oraz jeszcze starsza (z 1963 r.) ustawa o dyscyplinie wojskowej. Pierwsze akty wykonawcze do tej ustawy wydano dopiero po trzech latach od jej przyjęcia, faktycznie zaś zaczęły być wdrażane w 1995 r. Zatem znaczne, lecz niewystarczające zmiany w prawie wojskowym nie tworzyły rzeczywistego filaru dyscypliny. Dopiero pakiet aktów normatywnych zawierających nowe kodeksy prawa karnego i wykroczeń, ustawa o dyscyplinie wojskowej wraz z aktami wykonawczymi do niej, przyjęte w latach 1997-1999 stworzyły solidną podstawę prawną dyscypliny wojskowej”, M. Żytkowicz, Ł. Janoska Ł., *Ewolucja dyscypliny...*, op. cit., s. 245.

⁵⁰⁶ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 21.10.1994, Regulamin dyscyplinarny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1994, nr 122, poz. 596 ze zm. (dalej r.d.SZ z 1994).

konieczność opracowania systemu, który nie tylko zapewniłby możliwość poszanowania dyscypliny wojskowej, ale również dałby realną szansę reagowania na zachowania w nią ingerujące.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 1997 r. „przewinienie dyscyplinarne” rozumiano jako: „naruszenie obowiązków wynikających z dyscypliny wojskowej, które nie jest przestępstwem lub wykroczeniem” (art. 3 pkt 6 ustawy). Zauważyć jednak należy, że owa normatywna definicja „przewinienia dyscyplinarnego” nie była jednak kompletna. Nie wskazano w niej bowiem elementu odwołującego się do:

- konieczności zawinienia przewinienia dyscyplinarnego (tj. do winy, której jeżeli nie można było przypisać żołnierzowi to jego czyn nie mógł być uznany za przewinienie dyscyplinarne – art. 17 ust. 2 u.d.w. z 1997 r.)

oraz

- możliwości popełnienia przewinienia dyscyplinarnego tak umyślnie, jak i nieumyślnie (art. 20 u.d.w. z 1997 r.)

Niemniej jednak stwierdzić należy, że „przewinienie dyscyplinarne” w u.d.w. z 1997 r. zdefiniowane było zarówno od strony pozytywnej (tj. poprzez wskazanie czym ono było – tzn. było to naruszenie obowiązków wynikających z dyscypliny wojskowej) oraz od strony negatywnej (tj. poprzez wskazanie czym ono nie było – tzn. nie było przestępstwem lub wykroczeniem).

Nieco więcej uwagi ustawodawca na płaszczyźnie przedmiotowej ustawy poświęcił zagadnieniu „dyscypliny wojskowej”. Zostało ono określone w przepisie art. 2 u.d.w. z 1997 r., a pod względem merytorycznym nawiązywało ono do rozwiązań przyjętych w uprzednio obowiązujących ustawach dyscyplinarnych (zob.: art. 1 u.d. z 1951 r. oraz art. 1 u.d. z 1963 r.). We wszystkich wskazanych powyżej przepisach zawartych w poszczególnych ustawach dyscyplinarnych (w tym również i w przepisie art. 2 u.d.w. z 1997 r.) „dyscyplina wojskowa” postrzegana była jako: „obowiązek ścisłego przestrzegania przez wszystkich żołnierzy (aspekt podmiotowy) porządku i zasad zawartych w przepisach prawa, regulaminach, innych przepisach wojskowych oraz w rozkazach i zarządzeniach wydanych przez przełożonych (aspekt przedmiotowy).”⁵⁰⁷.

⁵⁰⁷ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 145.

Mankamentem tak postrzeganej dyscypliny wojskowej był ogólnie określony obowiązek przestrzegania przepisów prawa przez żołnierza; gdyż znacznie wykraczał on poza treść dyscypliny wojskowej. Tego obowiązku przestrzegania przepisów prawa (stanowiącego istotę praworządności) nie należało, ani nadal nie należy, utożsamiać z koniecznością poszanowania dyscypliny wojskowej, ponieważ obowiązek ten jest przede wszystkim nakazem konstytucyjnym, urzeczywistnionym w postanowieniach ustaw szczególnych (tj. w ustawach z zakresu prawa np.: administracyjnego, karnego czy finansowego). Co więcej, z punktu widzenia dyscypliny wojskowej, przestrzeganie niektórych przepisów prawa (np. zobowiązaniowego czy rodzinnego) jest nieistotne.

Zatem występujące zarówno na płaszczyźnie u.d.w. z 1997 r., jak i we wcześniejszych ustawach dyscyplinarnych (tj. z 1951 r. oraz z 1963 r.) zobowiązanie żołnierza do przestrzegania wszystkich przepisów prawa, w rzeczywistości: (1) powieliło ono obowiązek przestrzegania przepisów prawa, wynikający *expressis verbis* z innych aktów normatywnych, (2) rozszerzało ono aspekt przedmiotowy dyscypliny wojskowej na płaszczyznę normatywną, zupełnie z nią niezwiązaną.

W trakcie obowiązywania u.d.w. z 1997 r. żołnierz odpowiedzialność dyscyplinarną ponosił nie tylko za popełnienie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, ale także za: (1) czyny, za które na mocy odrębnych przepisów właściwe organy mogły nakładać kary porządkowe lub pieniężne albo orzekać w sprawach z zakresu naruszenia dyscypliny budżetowej; (2) czyny o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej, jeżeli uprawniony dowódca odstąpił od złożenia wniosku o ściganie; (3) czyny o znamionach przestępstwa lub wykroczenia, jeżeli sąd, prokurator albo inny organ uprawniony do orzekania w tych sprawach wystąpił do dowódcy jednostki wojskowej z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne (art. 18 u.d.w. z 1997 r.). Jak widać, katalog tzw. czynów stykowych, które choć nie były „przewinieniem dyscyplinarnym” to jednak za ich popełnienie można było żołnierza ukarać dyscyplinarnie, był dość rozbudowany.

Natomiast katalog kar dyscyplinarnych ujęty był w przepisie art. 22 u.d.w. z 1997 r. i tworzyło go 10 kar dyscyplinarnych, takich jak m.in.: „upomnienie”, „kara pieniężna”, „areszt koszarowy”, „areszt izolacyjny” czy „usunięcie z nadterminowej zasadniczej służby wojskowej lub z czynnej służby wojskowej pełnionej w charakterze kandydata na żołnierza zawodowego albo z zawodowej służby wojskowej”.

Zbyt duży biurokratyzm (jaki wprowadziła u.d.w. z 1997 r.), profesjonalizacja SZ oraz reforma prawa karnego (na mocy której wyłączono spod jurysdykcji sądów

wojskowych m.in. sprawy żołnierzy za przestępstwa i wykroczenia niezwiązane ze służbą wojskową) stały się podstawą do podjęcia dyskusji o konieczności opracowania nowych przepisów dyscyplinarnych dla wojska. Pomysł ten uzasadniano również ostatnim poborem żołnierzy w ramach tzw. „zety” (czyli obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej), który miał miejsce w 2009 r. Od 2010 r. profil armii wojska polskiego zmienił się z profilu armii poborowej na profil armii w pełni uzawodowionej, w której służą jedynie ochotnicy. Zabieg ten wpłynął na sposób postrzegania służby wojskowej, która w świadomości społecznej zaczęła funkcjonować jako zawód, a nie jako obowiązek. Celem sprostania nowopowstałym realiom wojskowym, 09.10.2009 r. uchwalono u.d.w. z 2009 r.

Przedmiotowa ustawa miała wyraźnie zarysowaną wychowawczą optykę. Świadczył o tym m.in. sposób uregulowania w niej materii dyscyplinarnej. Zauważyć bowiem należy, że np. wyróżnienia były zadekretowane w jednym z pierwszych jej artykułów (tj. w art. 10 wchodzącym w skład działu II ustawy) zaś karom i środkom dyscyplinarnym poświęcono artykuły ułożone w dziale III, konkretnie w przepisie art. 24 (zawierający katalog kar dyscyplinarnych) oraz w przepisie art. 33 (w którym umieszczono katalog środków dyscyplinarnych). Ponadto, *ratio legis* ukarania dyscyplinarnego nie sprowadzało się do zadania sprawcy przewinienia dyscyplinarnego dolegliwości, lecz miało ono służyć zapobiegawczemu i wychowawczemu oddziaływaniu na niego, o czym przesądził bezpośrednio sam ustawodawca w treści przepisu art. 20 ust. 1 u.d.w. z 2009 r.

Analogicznie jak w poprzednich ustawach dyscyplinarnych (z lat 1939, 1951, 1963 oraz 1997) także i w u.d.w. z 2009 r. ustawodawca zawarł w niej (konkretnie w art. 3 ust. 4 ustawy) normatywną definicję „przewinienia dyscyplinarnego”. Definicja ta nie była jednak kompleksowa, dlatego celem rekonstrukcji jej zakresu merytorycznego należało odwołać się do dyspozycji przepisów: art. 16 ust. 2 i 3 oraz art. 17 ust. 4 u.d.w. z 2009 r. Ich kumulatywne zastosowanie pozwalało przyjąć, że wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” był to: „(...) zawiniony, popełniony (umyślnie, jak i nieumyślnie) czyn żołnierza w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ, naruszający dyscyplinę wojskową w wyniku [jego – S.Ch.] działania lub zaniechania działania, które nie (...) [było – S.Ch.]: przestępstwem lub wykroczeniem ani przestępstwem skarbowym

lub wykroczeniem skarbowym (...) [i nie polegało ono – S.Ch.] wyłącznie na naruszeniu zasad etyki oraz godności i honoru żołnierza (...)”⁵⁰⁸.

Wojskowe przewinienie dyscyplinarne w u.d.w. z 2009 r. zdefiniowano od strony pozytywnej, poprzez wskazanie, czym ono było (a był to naruszający dyscyplinę wojskową zawiniony, popełniony przez działanie lub zaniechanie czyn żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ) oraz od strony negatywnej, poprzez wskazanie, czym ono nie było (tj. przewinienie dyscyplinarne nie było przestępstwem lub wykroczeniem ani przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym i nie polegało ono wyłącznie na naruszeniu zasad etyki oraz godności i honoru żołnierza).

W oparciu o powyższe stwierdzić należy, że sposób zdefiniowania wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” w u.d.w. z 2009 r. był analogiczny do sposobu zastosowanego w u.d.w. z 1997 r.

Różnicę między u.d.w. z 2009 r. a wcześniejszymi aktami dyscyplinarnymi (tj. dekretem i ustawami z lat: 1945, 1951, 1963 i 1997) widać było na płaszczyźnie ustawowego określenia zakresu merytorycznego „dyscypliny wojskowej”. Ustawy dyscyplinarne obowiązujące przed u.d.w. z 2009 r., „dyscyplinę wojskową” postrzegały jako obowiązek przestrzegania przez żołnierzy wszystkich przepisów prawa (nawet tych, które z dyscypliną wojskową były zupełnie niezwiązane). Natomiast twórcy u.d.w. z 2009 r. przyjęli założenie, że obowiązki wynikające z dyscypliny wojskowej stanowią jeden z elementów w całym katalogu obowiązków obywatela. Stąd na płaszczyźnie „dyscypliny wojskowej” żołnierz zobowiązany był jedynie do przestrzegania: „przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz (...) [do wykonywania zgodnie z treścią – S.Ch.] rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych” – co tworzyło zakres przedmiotowy „dyscypliny wojskowej” (art. 3 pkt 1 u.d.w.). Zatem w u.d.w. z 2009 r. zawężono zakres obowiązków składających się na „dyscyplinę wojskową”, co zasługiwało na aprobatę.

W trakcie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. żołnierz odpowiedzialność dyscyplinarną ponosił nie tylko za popełnienie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, ale także za: (1) czyny, za które właściwe organy były uprawnione do nakładania kar porządkowych lub pieniężnych, jeżeli właściwy organ wystąpił

⁵⁰⁸ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 150.

z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne do dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej; (2) czyny o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej albo wykroczenia ściganego na żądanie dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej, jeżeli uprawniony dowódca lub kierownik instytucji cywilnej odstąpił od złożenia wniosku albo żądania; (3) czyny o znamionach przestępstwa lub wykroczenia albo przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, jeżeli sąd lub prokurator albo inny organ uprawniony do orzekania w tych sprawach wystąpił do dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne (art. 17 ust. 2 u.d.w. z 2009 r.). W oparciu o wskazany katalog kategorii czynów stykowych, zawarty w u.d.w. z 2009 r., stwierdzić można, że pod względem merytorycznym w znacznej części pokrywał się on z katalogiem czynów stykowych umieszczonych w treści u.d.w. z 1997 r.

Kończąc rozważania na temat u.d.w. z 2009 r. wspomnieć również należy o katalogu kar dyscyplinarnych. Składał się on z 7 rodzajów kar dyscyplinarnych, wśród których występowało np.: „upomnienie”, „kara pieniężna”, „odwołanie z zajmowanego stanowiska służbowego” czy „usunięcie ze służby kandydackiej, służby przygotowawczej z okresowej służby wojskowej albo z zawodowej służby wojskowej” (art. 24 u.d.w. z 2009 r.).

Mimo występującego na przestrzeni lat, różnego postrzegania zakresu merytorycznego „dyscypliny wojskowej” we wszystkich ustawach dyscyplinarnych (datowanych na lata: 1918, 1920, 1925, 1939, 1945, 1951, 1963, 1997 oraz 2009), konsekwentnie podkreślano, że dyscyplina wojskowa wiąże się m.in. z: (1) przestrzeganiem sposobu odbywania czynnej służby wojskowej; (2) poszanowaniem obowiązków żołnierzy określonych w rozkazach i decyzjach, wydanych w sprawach służbowych o charakterze ogólnym; (3) respektowaniem rozkazów *sensu stricto*, czyli poleceń zobowiązujących adresata do określonego działania lub zaniechania tego działania, wydanych służbowo przez przełożonych lub uprawnionych żołnierzy starszych stopniem⁵⁰⁹.

Założenia te nie tracą na aktualności również i w odniesieniu do obecnych przepisów dyscyplinarnych skatalogowanych w Dziale XIII ustawy z 11.03.2022 r., o obronie Ojczyzny. Dla uzasadnienia uchwalenia przedmiotowej ustawy sięgano

⁵⁰⁹ Zob.: M. Czudnowski, S. Małecki, S. Osuch, P. Pabisiak-Karwowski *Wojskowe przepisy dyscyplinarne wraz z komentarzem*, T. 1, Warszawa 1999, s. 8-9.

po argumenty różnej natury. Podnoszono m.in. okoliczność, że dokonane na przestrzeni lat zmiany na płaszczyźnie wojska (tj. zmiana profilu armii z poborowej na zawodową) przemawia za: (1) koniecznością kompleksowego skodyfikowania materii wojskowej ujętej w różnych aktach prawnych, (2) koniecznością zmiany archaicznych regulacji, które nie przystają do obecnych potrzeb SZ, (3) koniecznością „(...) stworzenia nowej regulacji, która wychodzi naprzeciw wyzwaniom współczesnego świata, i która swym zakresem obejmuje szeroko rozumiane kwestie związane z obronnością, w tym również przepisy dotyczące służby wojskowej.”⁵¹⁰.

Ponadto wskazywano, że: „Przedmiotowy projekt ustawy [czyli projekt u.o.o. – S.Ch.] wpisuje się w przyjętą w Ministerstwie Obrony Narodowej koncepcję kodyfikacji przepisów dotyczących obronności kraju oraz służby wojskowej *sensu largo*.”⁵¹¹.

Zauważyć należy, że do u.o.o. zostały włączone również i przepisy normujące kwestię odpowiedzialności dyscyplinarnej w wojsku. Zatem wraz z uchwaleniem przedmiotowej ustawy zakończyła się (posiadająca ugruntowaną historię) praktyka regulacji materii dyscyplinarnej w autonomicznym akcie prawnym – z czym nie należy się zgodzić. Twórcy u.o.o. zabieg ten argumentowali tym, że: „Projektowane zmiany nawiązują do regulacji stosowanych w innych służbach mundurowych, a jednocześnie uwzględniają specyfikę funkcjonowania SZ i służby wojskowej. Zakres regulacji uwzględnia też fakt, że służba wojskowa ma obecnie głównie zawodowy lub ochotniczy charakter i w proponowanych regulacjach uwzględnia się tę specyfikę. Proponowane przepisy wychodzą też naprzeciw współczesnym zagrożeniom w dyscyplinie wojskowej oraz biorą pod uwagę przypadki najczęściej popełnianych obecnie przewinień i ryzyk ich popełnienia. Główny cel projektowanej regulacji to uproszczenie i przyspieszenie prowadzonych postępowań dyscyplinarnych, stworzenie katalogu przewinień dyscyplinarnych, za które żołnierz może zostać ukarany, odniesienie się do okoliczności pozasłużbowych, ale nie budzących wątpliwości, czy też zapewnienie możliwości wszczęcia i prowadzenia postępowania dyscyplinarnego w każdej sprawie naruszenia dyscypliny, niezależnie od tego czy w sprawie tej również byłoby prowadzone lub jest prowadzone postępowanie karne lub inne prawnie określone postępowanie.”⁵¹².

⁵¹⁰ *Uzasadnienie do ustawy z 11.03.2022, o obronie Ojczyzny*, źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2052> dostęp na dzień: 2022.07.27.

⁵¹¹ Ibidem, dostęp na dzień: 2022.07.28.

⁵¹² Ibidem, dostęp na dzień: 2022.07.28.

Uzasadnienie to nie ma pokrycia w treści przepisów Działu XIII u.o.o. opatrzonego tytułem „Dyscyplina wojskowa” Zauważyć należy, że utworzenie katalogu przewinień dyscyplinarnych, jako jednego z celów ustawodawcy – z uwagi na specyfikę służby wojskowej i jej dynamikę – jest po prostu bezprzedmiotowe. Zgodzić się należy z A. Ziółkowską co do tego, że brak sformułowania w przepisach dyscyplinarnych katalogu wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”: „(...) (z uwagi na przedmiot oraz specyfikę służby wojskowej, a także właściwą dla prawa dyscyplinarnego zasadę dostatecznej ustawowej określoności czynu) ocenić (...) należy pozytywnie.

Typizacji przewinień dyscyplinarnych (...) nie sprzyja dynamizm oraz różnice zachodzące między rzeczywistością wojskową a powszechną.

Brak katalogu przewinień dyscyplinarnych: po pierwsze (paradoksalnie), eliminuje możliwość wystąpienia luki w prawie; po drugie, daje realne podstawy do reakcji na każde zachowanie godzące w zasady funkcjonowania wojska (tzn. żaden tego typu czyn nie pozostanie bez responsy); co w konsekwencji przesądza o elastycznym i uniwersalnym charakterze omawianych przepisów.”⁵¹³.

Zauważyć należy, że zawarty w przepisie art. 353 ust. 2 u.o.o. katalog przykładowych naruszeń dyscypliny wojskowej można uznać za katalog przykładowych wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”, jeżeli zastosuje się wykładnie celowościową wskazanego przepisu w związku z przepisem art. 348 u.o.o. Zatem ustawodawca nie do końca zrealizował postawiany sobie cel w postaci: stworzenia katalogu „przewinień dyscyplinarnych”, za które żołnierz może zostać ukarany.

Natomiast katalog przykładowych naruszeń dyscypliny wojskowej, posiada charakter otwarty (o czym świadczy użyty w nim zwrot: „w szczególności” – art. 353 ust. 2 u.o.o.).

Ponadto, w uzasadnieniu do u.o.o. podniesiono, że: „Główny cel projektowanej regulacji to uproszczenie i przyspieszenie prowadzonych postępowań dyscyplinarnych (...)”⁵¹⁴. Jednak obecny kształt przepisów dyscyplinarnych, zawartych w przedmiotowej ustawie, prowadzi do wprost przeciwnego wniosku.

Innymi słowy, stawiany przez ustawodawcę cel nijak się ma do treści i kształtu przyjętych w Dziale XIII rozwiązań. Wynika to z faktu pozbawienia dowódców niższego szczebla uprawnień do karania dyscyplinarnego ich podwładnych i wyposażenia

⁵¹³ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 142.

⁵¹⁴ *Uzasadnienie do ustawy z 11.03.2022 ...*, op. cit., dostęp na dzień: 2022.07.28.

w tą kompetencję, na poziomie jednostki wojskowej (JW), jedynie jej Dowódcy (ale tylko w zakresie możliwości orzekania kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym, wychowawczo-prewencyjnym, tj. kar z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 1, 2, 3, 4 i 6 u.o.o.) – więcej na ten temat patrz „10.1.1 Postulat *de lege ferenda* dotyczący katalogu podmiotów posiadających uprawnienia w zakresie wymierzania wojskowych form reakcji dyscyplinarnej”.

W uzasadnieniu do u.o.o. odnaleźć również można wskazanie, że obecny kształt przepisów dyscyplinarnych pozwala na wszczęcie i prowadzenie: „(...) postępowania dyscyplinarnego w każdej sprawie naruszenia dyscypliny, niezależnie od tego czy w sprawie tej również byłoby prowadzone lub jest prowadzone postępowanie karne lub inne prawnie określone postępowanie”. Zauważyć należy, że rozpoznanie to nie jest nowatorskie, bowiem także i w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 można było z powodzeniem skazać żołnierza karne i ukarać dyscyplinarnie za ten sam czyn, o ile nie było to bezprzedmiotowe działanie⁵¹⁵.

Przytoczone powyżej kwestię nie wyczerpują katalogu uwag krytycznych, jakie należy zgłosić wobec obecnych przepisów dyscyplinarnych zawartych w u.o.o. Stanowią one jedynie ramowe wskazanie, że zamysł ustawodawcy wyrażony w uzasadnieniu do przedmiotowej ustawy nie przystaje do treści Działu XIII tejże ustawy. Szczegółowa charakterystyka przepisów dyscyplinarnych zawartych w u.o.o. z uwagi na zakres merytoryczny przedmiotowej dysertacji, została pominięta.

W dysertacji przybliżono natomiast katalog kar dyscyplinarnych oraz katalog środków dyscyplinarnych, wobec których skonkretyzowano również postulaty *de lege ferenda*.

⁵¹⁵ Zob.: S. Chomicki, Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna żołnierza i funkcjonariusza w świetle zasady *ne bis in idem*, O Bezpieczeństwie i Obronności 2011, nr 2 (7), s. 134 i n.

Rozdział 7 Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna żołnierza – ogólna charakterystyka

7.1 Zadania i charakter prawny wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna jest pozasadową odpowiedzialnością, jaką ponosi żołnierz w czynnej służbie wojskowej przed wojskowym organem dyscyplinarnym (tj. przed przełożonym dyscyplinarnym) w oparciu o wojskowe przepisy dyscyplinarne. Dla kolektynu wojskowego, odpowiedzialność ta stanowi instytucję powszechną oraz podstawową na płaszczyźnie całego systemu pozasadowej odpowiedzialności żołnierza.

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna posiada ugruntowaną pozycję w systemie wychowawczym realizowanym w wojsku. Na system wychowawczy w wojsku poza przedmiotową odpowiedzialnością, składają się także instrumenty oddziaływania pozytywnego (tj. wyróżnienia – art. 424 ust.1 u.o.o.). Funkcjonalne powiązanie występujące pomiędzy wskazanymi płaszczyznami przekłada się nie tylko na sposób prawnego regulowania poszczególnych ich elementów, ale także i na stawiane przed nimi zadania.

Wojskowe przepisy dyscyplinarne powinny być dostosowane do specyfiki środowiska wojskowego, które zajmuje w państwie szczególne miejsce. Środowisko to wyróżnia się na tle innych kolektywów państwowych licznymi, właściwymi tylko jemu cechami, takimi jak, np.: pewna limitacja swobody działania i postępowania żołnierza, powszechne występowanie stosunków przełożenia i podwładności z uwagi na stopień wojskowy i zajmowane stanowisko, ścisła wzajemna zależność żołnierzy, czy też konieczność życia w zbiorowości. Specyficzne warunki rzeczywistości wojskowej mają swój wyraz w treści przepisów prawa normujących kwestię wojskowe. Warunki te nie tylko odgrywają decydującą rolę w procesie kształtowania wojskowych instytucji dyscyplinarnych; ale wraz z celami oraz funkcjami wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, wyznaczają one jej zadania.

W oparciu o treść aktów dyscyplinarnych normujących na przestrzeni lat materię wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, wyodrębnić można jej trzy główne cele, tj.: cel wychowawczy, cel prewencyjny oraz cel ochronny⁵¹⁶. Ich kolejność nie jest przypadkowa. Wynika ona z charakteru prawnego wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, która jest odpowiedzialnością *quasi*-represyjną, a więc nastawioną nie tyle na zadanie dolegliwości, co na oddziaływanie wychowawcze. Cel wychowawczy wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej powinien być realizowany przede wszystkim w oparciu o środki oddziaływania pozytywnego, tj. działanie profilaktyczno-wychowawcze oraz stwarzanie warunków do wyróżnienia; a dopiero, gdy zajdzie taka potrzeba, sięgać się powinno po środki oddziaływania negatywnego. Występujące przy celu prewencyjnym wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej – elementy ogólne i szczególne – odnoszą się do konieczności wywołania za pomocą dolegliwości dyscyplinarnej u ukaranego żołnierza (a także jego otoczenia) właściwego ich ustosunkowania się do przepisów prawa. Wreszcie wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna ma na celu również ochronę prawidłowego funkcjonowania wojska; co ma umożliwić prawidłowy tok pełnienia lub odbywania czynnej służby wojskowej przez żołnierza.

W oparciu o cele wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej wyodrębnić można następujące jej funkcje⁵¹⁷:

1. funkcja wychowawcza – zgodnie, z którą rola wojskowego prawa dyscyplinarnego nie wyczerpuje się w represjonowaniu za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego, lecz u podstaw jej *ratio legis* leży zapewnienie warunków do oddziaływania wychowawczego na żołnierza;
2. funkcja prewencyjna – gdyż dolegliwość wynikająca z ukarania dyscyplinarnego ma oddziaływać zapobiegawczo zarówno na żołnierza, sprawcę przewinienia dyscyplinarnego, jak i na jego otoczenie w kierunku przestrzegania prawa;
3. funkcja ochronna – ponieważ odpowiedzialność ta ma za zadanie ochraniać stosunki wewnątrz-wojskowe przed zamachami na nie, czym zapewnia się żołnierzom swobodę i niezależność przy pełnieniu / odbywaniu czynnej służby wojskowej;

⁵¹⁶ K. Ceglarska-Piłat, *Pojęcie i cechy charakterystyczne odpowiedzialności dyscyplinarnej w prawie polskim*, *Studia Prawnicze* 2015, nr 2 (202), s.103-104.

⁵¹⁷ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., 59-65.

4. funkcja integracyjna – widoczna w ugruntowanym, jednolitym sposobie pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej;
5. funkcja motywacyjna – realizowana poprzez motywowanie żołnierza do prawidłowego, zgodnego z tokiem służby wojskowej jej pełnienia / odbywania; motywowanie to, jest realizowane za pomocą instrumentów o charakterze pozytywnym (tj. wyróżnienia) oraz negatywnym (tj. kary i środki dyscyplinarne);
6. funkcja gwarancyjna – wyraża się poprzez wskazanie w ustawie (konkretnie w u.o.o.): katalogu form reakcji dyscyplinarnej, zasad ich wymierzania oraz przykładowego katalogu naruszeń dyscypliny wojskowej:

a także

7. funkcja kompensacyjna – widoczna w tym, że przepisy wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, poprzez środki dyscyplinarne wymierzone wobec ukaranego, zapewniają możliwość: naprawienia szkody wyrządzonej SZ (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.) lub przeproszenia pokrzywdzonego (art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.).

Analizując funkcję wojskowego prawa dyscyplinarnego należy z całą stanowczością podkreślić, że odpowiedzialność ta nie jest nastawiona na represję żołnierza⁵¹⁸. Bez wątpienia dolegliwość wynikająca z ukarania dyscyplinarnego nie jest celem, a jedynie środkiem do osiągnięcia celu⁵¹⁹ (tj. celu wychowawczego, zapobiegawczego oraz ochronnego⁵²⁰); co z kolei determinuje *quasi*-represyjny charakter przedmiotowej odpowiedzialności.

Podobnie jak zadania wojskowej odpowiedzialności karnej materialnej, również i zadania wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej dotyczą jedynie stosunków zachodzących w wojsku, przez co ściśle korespondują one z organizacją SZ, a także z zadaniami stawianymi przed wojskiem.

⁵¹⁸ O funkcji represyjnej odpowiedzialności dyscyplinarnej: J. Łętowski, *Prawo administracyjne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1990, s. 121; E. Kiedrowicz, *Odpowiedzialność pracownika administracji*, RNGA 1983, nr 9, s. 3.

⁵¹⁹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a.....*, op. cit., s. 65.

⁵²⁰ Zob.: J. Łętowski, *Prawo do ryzyka w działaniu pracownika administracji w świetle przepisów o odpowiedzialności dyscyplinarnej i służbowej*, OMT 1972, nr 7, s. 17; Autor ten uważa, że celem administracyjnej odpowiedzialności dyscyplinarnej nie jest represjonowanie pracownika, lecz dążenie do zapewnienia efektywniejszego poziomu pracy organów administracji.

Zadania wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej w wymiarze *sensu stricto* sprowadzają się do konieczności zapewnienia ochrony stosunkom ustanowionym w interesie SZ. Natomiast w wymiarze *sensu largo* zadania wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej wiążą się z koniecznością zabezpieczenia i utrzymania należytego poziomu gotowości bojowej polskich SZ oraz zapewnienia porządku wewnątrz-wojskowego, poprzez ochronę społeczności wojskowej przed np. przejawami niesubordynacji ze strony podwładnych. Do zadań wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej należy również zabezpieczenie wykonania zadań stawianych przed wojskiem. Z uwagi zaś na fakt, że zadania realizowane przez wojsko służą bezpośrednio lub pośrednio także dobru ogółu, uznać zatem trzeba, że ich prawidłowe wykonanie leży również w interesie społeczeństwa.

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna swym zakresem powinna obejmować każde ujemne zachowanie żołnierza godzące w sferę stosunków wojskowych, jako że żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną: „(...) za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego polegającego na naruszeniu dyscypliny wojskowej” (art. 1 u.o.o.). Odniesienie zakresu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej jedynie do tych ujemnych zachowań żołnierza, które wykazują związek z funkcjonowaniem wojska ma swoje uzasadnienie w katalogu zadań stawianych przed wojskiem.

Niestety brak wskazania w Dziale XIII u.o.o. normatywnej definicji pojęcia „dyscypliny wojskowej”, a także treść przepisu art. 353 ust. 1 u.o.o. nakazują uznać, że zakres dyscypliny wojskowej został zrównany z obowiązkiem praworządności – co poddać należy krytyce. Przedmiotowy obowiązek: (1) zabezpieczony jest przepisami ustaw szczególnych, więc nie ma konieczności jego powielania na płaszczyźnie wojskowych przepisów dyscyplinarnych; (2) wskazanym zabiegiem legislacyjnym doprowadzono do rozszerzenia zakresu przedmiotowego dyscypliny wojskowej, a tym samym do zaniku jej aspektu wychowawczego oraz wzrostu jej punitowności.

Dlatego, jako postulat *de lege ferenda* rozważyć należy (1) konieczność ustalenia zakresu przedmiotowego dyscypliny wojskowej (który powinien być funkcjonalnie sprzężony jedynie z przepisami prawa dotyczącymi służby wojskowej); (2) zagwarantować możliwości ukarania dyscyplinarnego żołnierza nie w każdym przypadku popełnienia przez niego przestępstwa / przestępstwa skarbowego czy wykroczenia / wykroczenia skarbowego, lecz jedynie wtedy, gdy popełniony przez niego czyn wykazuje jakąkolwiek korelację z jego służbą wojskową.

Szerszą analizę przedmiotowego zagadnienia poczyniono w części poświęconej postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna obok odpowiedzialności honorowej, stanowi jedną z form oddziaływania wewnątrz-wojskowego. Z tej przyczyny, u podstaw uzasadniających jej *ratio legis* znajduje się potrzeba wewnątrz-wojskowa, a nie naruszenie przez żołnierza nakazu lub zakazu usankcjonowanego prawnie i niepozostającego w bliskim związku z funkcjonowaniem wojska.

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna nie posiada charakteru powszechnego, gdyż egzekwowana ona jest wobec tzw. podmiotu indywidualnego. Przynależność do kolektywu wojskowego, w którym realizowana jest wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna, skutkuje powstaniem szczególnego stosunku, w tym przypadku stosunku służbowego, między żołnierzem a wojskiem. Wystąpienie stosunku służbowego nakłada na żołnierza szczególne obowiązki i prowadzi do wykształcenia się swoistej zależności żołnierza od wojska. Prawidłowe wykonanie obowiązków nałożonych na żołnierza (a tym samym i prawidłowe realizowanie zadań stawianych przed wojskiem) zabezpiecza reżim wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Obowiązki nałożone na żołnierza są różne, jednak co do zasady, z punktu widzenia osoby spoza struktury wojskowej, mają one dla niej wymiar irrelevantny.

Wraz z wejściem w życie u.o.o., w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej zaczął funkcjonować, w formie katalogu otwartego, katalog naruszeń dyscypliny wojskowej, który (w oparciu o zastosowanie wykładni celowościowej przepisu art. 348 u.o.o. i przepisu art. 353 ust. 2 u.o.o.) można kwalifikować jako przykładowy katalog „przewinień dyscyplinarnych”. Okoliczność ta w połączeniu z przyjętym w u.o.o. szerokim rozumieniem zakresu przedmiotowego „dyscypliny wojskowej” (co zasługuje na krytykę) spowodowała, że pod reżim wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej podlega każde, ujemne zachowanie żołnierza, nie tylko te godzące w sferę stosunków wojskowych, ale również zachowanie, które wykracza dalece poza nią. Zachowania te mogą być albo czynami obojętnymi z punktu widzenia przepisów typizujących określone typy przestępstw czy wykroczeń albo *a contrario* są to czyny penalizowane w ramach poszczególnych gałęzi systemu prawa (na co bezpośrednio wskazuje brzmienie przepisu art. 351 u.o.o.). W tym drugim przypadku, dochodzi do wystąpienia tzw. czynu stykowego, czyli czynu, który wprawdzie formalnie jest przestępstwem / wykroczeniem, lecz: „(...) w określonych

warunkach (...) [podlega on również – S.Ch.] ściganiu w trybie dyscyplinarnym⁵²¹. Innymi słowy, czyn stykowy to czyn naruszający dyscyplinę wojskową i jednocześnie posiadający określony ładunek szkodliwości społecznej. W ramach czynu stykowego, żołnierz w czynnej służbie wojskowej ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną za czyn o znamionach przestępstwa lub wykroczenia albo przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego.

Wszczęcie wojskowego postępowania dyscyplinarnego może również nastąpić na wniosek sądu lub prokuratora (art. 353 ust. 4 u.o.o.). W związku z tym, wojskowe organy dyscyplinarne mają status nie tylko organów służbowych, lecz w znacznej mierze również „szczególnych” organów państwowych; a realizowana przez nie wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna nie posiada charakteru wyłącznie odpowiedzialności służbowej. Wojskowe organy dyscyplinarne orzekając kary lub środki dyscyplinarne w postępowaniu dyscyplinarnym wszczętym na wniosek sądu lub prokuratora, w konsekwencji partycypują one niejako w wymiarze sprawiedliwości, z tą różnicą, że nie jest on sprawowany „w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej”.

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna jest tzw. odpowiedzialnością *sui generis*. Odpowiedzialność ta dotyczy jedynie żołnierzy, a więc podmiotów otrzymujących ekwiwalent pieniężny za pełnienie / odbywanie czynnej służby wojskowej, a nie za np. świadczenie pracy. Okoliczność ta w sposób bezpośredni zakreśla polaryzację między wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną, a reżimem gwarantowanym na mocy przepisów prawa pracy⁵²².

Wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nie należy utożsamiać również z odpowiedzialnością porządkową (która uregulowana jest w ustawie z 26.06.1974 r., Kodeks pracy⁵²³, przez co jest ona integralną częścią prawa pracy).

W ramach wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej: (1) kładzie się nacisk na konieczność poszanowania wartości relewantnych dla służby wojskowej; (2) rozstrzygnięcia mają formę orzeczeń wydanych przez przełożonego dyscyplinarnego; (3) postępowanie wyjaśniające prowadzi rzecznik dyscyplinarny oraz po (4) postępowanie

⁵²¹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...* op. cit., s. 166.

⁵²² O odpowiedzialności dyscyplinarnej, jako odpowiedzialności funkcjonalnie przynależącej do prawa pracy pisali: Z. Salwa, *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000, s. 178–179; W. Sanetra, *Odpowiedzialność pracownika administracji*, [w:] J. Łętowski (red.), *Pracownicy administracji w PRL*, Wrocław 1984, s. 393–394; Z. Sypniewski, *Odpowiedzialność dyscyplinarna jako odpowiedzialność prawa pracy*, [w:] W. Sanetra (red.), *Odpowiedzialność pracownicza*, Wrocław 1984, s. 108.

⁵²³ Ustawa z 26.06.1974, Kodeks pracy, t.j. Dz. U. 2021, poz. 1162 (dalej k.p.).

dyscyplinarne jest postępowaniem dwuinstancyjnym (tj. od rozstrzygnięcia przełożonego dyscyplinarnego można odwołać się do wyższego przełożonego dyscyplinarnego).

Wskazane faktory odróżniają wojskową odpowiedzialność dyscyplinarną od reżimu odpowiedzialności porządkowej, która: (1) kładzie nacisk na poszanowanie norm porządkowych; (2) sankcję porządkowe nakłada bezpośredni przełożony⁵²⁴; (3) w postępowaniu porządkowym nie występuje instytucja rzecznika (porządkowego) oraz (4) postępowanie to jest jednoinstancyjne.

Wreszcie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nie należy postrzegać również jako rodzaju odpowiedzialności karnej. Wprawdzie: „Odpowiedzialność dyscyplinarna obejmuje w większości wypadków czyny objęte z punktu widzenia prawa karnego”⁵²⁵, to na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nie występuje, charakterystyczna dla prawa karnego, praktyka typizacji poszczególnych typów czynów zabronionych. Innymi słowy, w u.o.o. ustawodawca *expressis verbis* nie zawarł katalogu wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”, a wskazał jedynie katalog przykładowych naruszeń dyscypliny wojskowej.

Poza tym, trafnie podkreśla się w literaturze przedmiotu, że: „O prawnokarnym charakterze wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nie przesądza również nadanie rozstrzygnięciu wojskowego organu dyscyplinarnego nazwy „orzeczenia”. Wskazać należy, że rozstrzygnięcia w formie „orzeczeń” właściwe są (poza sprawami karnymi) również w sprawach cywilnych czy administracyjnych, a więc zapadają one na podstawie przepisów ulokowanych w różnych, autonomicznych względem siebie gałęziach prawnych”⁵²⁶.

Polaryzację między prawem karnym a wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną widać również w ich podmiocie. Podczas gdy, przewinienia dyscyplinarnego może dopuścić się tylko żołnierz w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ, to krąg potencjalnych sprawców przestępstw karnych, co do zasady, jest znacznie szerszy⁵²⁷ (z zastrzeżeniem przestępstw indywidualnych, zob.: np. art. 231 k.k. czy art. 317 k.k.). W tym miejscu zauważyć należy, że podmiot indywidualny występuje również i na płaszczyźnie wojskowego prawa karnego. Niemniej jednak normy karno-

⁵²⁴ Zob.: Wyrok SN z 27.03.2000, I PKN 564/99, OSNAPiUS 2001, nr 16, poz. 514.

⁵²⁵ W. Morański, Charakter prawny odpowiedzialności dyscyplinarnej członka korpusu służby cywilnej, RAIp 2013, t. XIII, s. 246.

⁵²⁶ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...* op. cit., s. 69.

⁵²⁷ J. Łętowski, O problemach odpowiedzialności służbowej i dyscyplinarnej w administracji, PiP 1971, z. 8–9, s. 388–390.

wojskowe mają zastosowanie nie tylko do żołnierzy w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ, ale także do żołnierzy w czynnej służbie wojskowej na rzecz obcych SZ (art. 349 k.k.), a także do pracownika wojska (art. 317 §2 k.k.). Okoliczność ta w sposób bezpośredni wskazuje na polaryzację zachodzącą między wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną a wojskową odpowiedzialnością karną.

Wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna, jako *quasi-regresyjna* odpowiedzialność jest narzędziem szczególnym⁵²⁸, które powinno być stosowane w ostateczności. Dyrektywa ta wynika z treści przepisu art. 351 ust. 2 u.o.o. oraz treści przepisu art. 352 ust. 1 u.o.o.

Pierwszy ze wskazanych przepisów daje podstawy do niewszczywania postępowania dyscyplinarnego lub jego umorzenia w sytuacji gdy: (1) czyn żołnierza stanowi przewinienie dyscyplinarne, wypełniające jednocześnie znamiona wykroczenia / wykroczenia skarbowego; (2) czyn żołnierza jest przewinieniem dyscyplinarnym mniejszej wagi; (3) w sytuacji ukarania żołnierza grzywną (art. 351 ust. 2 u.o.o.).

Zgodnie natomiast z drugim ze wskazanych przepisów, w sytuacji gdy czyn żołnierza jest przewinieniem mniejszej wagi: „(...) przełożony dyscyplinarny może odstąpić od wszczęcia postępowania dyscyplinarnego i przeprowadzić ze sprawcą przewinienia dyscyplinarnego udokumentowaną w formie notatki rozmowę dyscyplinującą” (art. 352 ust. 1 u.o.o.).

Zatem w obecnym stanie prawnym nie każde przewinienie dyscyplinarne żołnierza lub ukaranie żołnierza grzywną w ramach innego systemu odpowiedzialności prawnej musi się skończyć reakcją dyscyplinarną ze strony wojskowych organów dyscyplinarnych. Ponadto, jeżeli czyn żołnierza jest przewinieniem mniejszej wagi przełożony dyscyplinarny może poprzestać na „rozmowie dyscyplinującej”, z której obligatoryjnie sporządza on notatkę i włącza ją do ewidencji wojskowej na okres 6-ciu miesięcy (art. 352 ust. 1 i 3 u.o.o.).

Przedmiotową rozmowę postrzegać należy jako instrument służący do zdyscyplinowania żołnierza w czynnej służbie wojskowej. Wobec tego uznać trzeba, że w wojsku „(...) poza sferą sformalizowanej wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, występuje również sfera zapewniająca przełożonemu dyscyplinarnemu

⁵²⁸ Zob.: B.M. Cwiertniak, M. Taniewska-Peszko, *Pracownicy samorządowi*, Gdańsk 1991, s. 99–102 – kilka uwag nt. szczególnego charakteru odpowiedzialności dyscyplinarnej pracownika samorządowego.

możliwość swobodnej oceny sytuacji oraz elastycznego zadziałania w stosunku do żołnierza zachowującego się niewłaściwie”⁵²⁹.

7.2 Wojskowe przewinienie dyscyplinarne

Inaczej niż w przypadku problematyki związanej z „przestępstwem”, w tym „przestępstwem wojskowym”, która jest szeroko podejmowana w literaturze przedmiotu, opracowania naukowe odnoszące się do „przewinienia dyscyplinarnego”, a w szczególności do przewinienia funkcjonującego na płaszczyźnie wojskowej, nie są aż tak powszechne. Problematyka ta we współczesnej doktrynie prawa pomijana jest raczej milczeniem. Za taki stan rzeczy odpowiada również znacznie mniej prężny rozwój prawodawstwa dyscyplinarnego, zwłaszcza tego wojskowego. Dlatego w systemie prawa, pojęcie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” posiada dużo krótszą historię, niż pojęcie „przestępstwa”, którego rodowód sięga czasów niewolnictwa.

Wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” jednoznacznie sprzężone jest z dyscypliną wojskową, czyli z czynnikiem determinującym istnienie SZ⁵³⁰. Nie jest to jednak okoliczność, w oparciu o którą można wyznaczyć czas pojawienia się w systemie prawa, przedmiotowego pojęcia. Zauważyć bowiem należy, że w XV-XVIII w., prawną ochronę dyscypliny wojskowej zapewniały przede wszystkim normy wojskowego prawa karnego, w którym nie występował podział na „przestępstwa wojskowe” oraz inne naruszenia dyscypliny wojskowej. Wynikało to przede wszystkim: (1) z niewyodrębnienia – jako autonomicznej gałęzi prawa – wojskowych przepisów dyscyplinarnych; (2) ze względów praktycznych, ponieważ podmiotem, który w wojsku posiadał uprawnienia służące do utrzymania odpowiedniego poziomu dyscypliny wojskowej był dowódca. W ramach realizacji przysługujących mu kompetencji, dowódca decydował swobodnie zarówno o formie jak i o sposobie ukarania osoby godzącej w dyscyplinę wojskową⁵³¹.

Jak pokazuje historia rozwoju wojskowego prawa dyscyplinarnego, zapewnienie odpowiedniego poziomu dyscypliny wojskowej starano się wyegzekwować nie tylko w oparciu o instrumenty dostępne w prawie karno-wojskowym. W czasach starożytnych

⁵²⁹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...* op. cit., s. 71.

⁵³⁰ J. Muszyński, *Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim ...*, op. cit., s. 532.

⁵³¹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 148.

pierwsze formowane organizacje wojskowe działały oparciu o karność wojskową oraz subordynację, czyli podporządkowanie się wymogom dyscypliny⁵³².

W okresie republiki oraz wczesnego cesarstwa rzymskiego, żołnierzy dyscyplinowano etosem służby wojskowej, którą postrzegano jako zaszczyt; a także nadawanymi im przywilejami, w przedmiocie np. możliwości partycypowania w łupach wojennych⁵³³. Dla przywrócenia lub utrzymania odpowiedniego poziomu dyscypliny wojskowej zdarzało się także, że wydawano w tym celu specjalne akty prawne, np. ustanowione przez (panującego w latach 717–741) Leona III – prawo wojskowe⁵³⁴.

Do wyodrębnienia spośród ogółu norm prawnych – autonomicznego systemu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej – doszło dopiero w państwie kapitalistycznym (tj. w XIX w.). Okres ten: „(...) przyniósł pewne odgraniczenie odpowiedzialności dyscyplinarnej żołnierzy od ich karnej odpowiedzialności przed sądem wojskowym. (...) w państwie kapitalistycznym nastąpiło rozbudowanie tych elementów odpowiedzialności dyscyplinarnej, które wytworzyły się już w państwie feudalnym, (...) [a także doszło do dość precyzyjnego określenia – S.Ch.] zasad wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej”⁵³⁵.

Wprawdzie w ustawodawstwie państwa kapitalistycznego podejmowano próby normatywnego odgraniczenia wojskowego „przewinienia dyscyplinarne” do „przestępstwa” / „przestępstwa wojskowego”, to jednak ostatecznie nie zakończyły się one sukcesem. Zauważyć bowiem należy, że materia dotycząca wojskowego „przewinienia dyscyplinarne” nie była szczególnie zgłębiana w ramach wojskowego prawa dyscyplinarne. Zatem: „Na płaszczyźnie prawa dyscyplinarne (względem przewinienia dyscyplinarne) nie miała zastosowania (...) [praktyka – S.Ch.] właściwa dla prawa karnego wojskowego, lokująca przestępstwo wojskowe w centralnej części jego problematyki.”⁵³⁶.

Przechodząc do analizy polskiego wojskowego ustawodawstwa dyscyplinarne XX w., pod kątem funkcjonowania w nim legalnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarne” zauważyć należy, że były to: (1) albo akty określające jedynie zakres przedmiotowy wojskowego „przewinienia dyscyplinarne”, poprzez wskazanie

⁵³² Definicja słowa „subordynacja”, *Słownik Języka Polskiego*, źródło: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/subordynacja.html> dostęp na dzień: 2022.008.01.

⁵³³ B. Łapicki, *Prawo rzymskie*, Łódź 1948, s. 50.

⁵³⁴ Zob.: G.L. Seidler, *Mysł polityczna średniowiecza*, Kraków 1961, s. 88.

⁵³⁵ Z. Leoński, *Odpowiedzialność dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 18-19.

⁵³⁶ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 149.

katalogu rodzajów czynów, za jakie żołnierz mógł zostać ukarany dyscyplinarnie; (2) albo *a contrario* akty, które posiadały tylko definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”; (3) albo akty, w których zawarto zarówno zakres przedmiotowy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” jak i jego definicję.

Pierwsza ze wskazanych sytuacji występowała w wojskowych przepisach dyscyplinarnych uchwalonych w: 1918 r. (§1 dys.p.kar.AP z 1918 r.), 1920 r. (art. 20 p.dys. z 1920 r.), 1925 r. (§3 r.d. z 1925 r.) oraz w 1945 r. (art. 13 d.d. z 1945 r.). Z uwagi jednak na ramy niniejszego opracowania tzw. zakres przedmiotowy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” nie został poddany głębszej analizie.

W systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego, definicja wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” funkcjonowała:

- albo samodzielnie (tj. sytuacja nr 2, zob. akty dyscyplinarne z: 1939 r. – art. 12 ust. 2 dekretu, z 1951 r. – art. 4 ustawy oraz z 1963 r. – art. 11 ust. 1 ustawy)
- albo wraz ze wskazaniem w akcie dyscyplinarnym również i zakresu przedmiotowego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (tj. sytuacja nr 3, zob.: akty dyscyplinarne z: 1997 r. – art. 3 pkt 6 i art. 18 ustawy oraz z 2009 r. – art. 3 pkt 4 i art. 17 ustawy).

Pierwszą normatywną definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” umieszczono w dekrete z 07.08.1939 r., zawierającym przepisy dyscyplinarne dla SZ (d.d. z 1939 r.). W akcie tym nie zawarto zakresu przedmiotowego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Ówczesny ustawodawca wskazując, że: „Dyscyplinarnie karze się za przewinienia i przestępstwa dyscyplinarne” (art. 12 ust. 1 d.d. z 1939 r.) w przedmiotowym dekrete, obok definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, zawarł również definicję wojskowego „przestępstwa dyscyplinarnego”.

Wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” były czyny, które nie zawierały znamion przestępstwa i godziły one w: karność, porządek wojskowy lub przepisy i rozkazy wojskowe (art. 12 ust. 2 d.d. z 1939 r.). Natomiast wojskowym „przestępstwem dyscyplinarnym” były wykroczenia i występki, za popełnienie których, na mocy przepisów szczególnych, ich sprawcę można było ukarać dyscyplinarnie (art. 12 ust. 3 d.d. z 1939 r.).

Kolejną normatywną definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (także bez określania jego zakresu przedmiotowego) zawarto w ustawie z 18.01.1951 r.,

o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej (u.d. z 1951 r.). Pod pojęciem wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” rozumiano każde naruszenie dyscypliny wojskowej (art. 4 u.d. z 1951 r.). Mało precyzyjny zakres merytoryczny przedmiotowej definicji oraz zawarte w nim bezpośrednio odesłanie do „dyscypliny wojskowej” spowodowało, że dla ustalenia zakresu merytorycznego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” należało sięgnąć również i po definicję „dyscypliny wojskowej”. Wówczas „dyscyplina wojskowa” polegała na ścisłym przestrzeganiu przez wszystkich żołnierzy porządku i zasad określonych w: przepisach prawa, regulaminach, przepisach wojskowych oraz rozkazach przełożonych (art. 1 u.d. z 1951 r.). Szerokie rozumienie „dyscypliny wojskowej” (które należy poddać krytyce) powodowało, że wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” w zasadzie mógł być każdy czyn popełniony przez żołnierza, jeżeli tylko był on penalizowany w przepisach prawa *sensu largo*.

Równie lakoniczną normatywną definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” zawarto w ustawie z 21.05.1963 r., o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej (u.d. z 1963 r.). W art. 11 ustawy wskazano, że: „Kaźde naruszenie dyscypliny wojskowej jest przewinieniem dyscyplinarnym”. Zatem podobnie jak w uprzednio obowiązującej ustawie dyscyplinarnej, również i w u.d. z 1963 r. celem ustalenia zakresu merytorycznego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” należało odwołać się do normatywnej definicji „dyscypliny wojskowej” zadekretowanej w art. 1 ust. 1 ustawy. „Dyscyplinę wojskową” w u.d. z 1963 r. rozumiano szeroko, jako zobowiązanie żołnierza do przestrzegania wszystkich norm prawa, także i tego, które nie było związane ze służbą wojskową. Między innymi dlatego, pojęcie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, w drodze praktyki, zaczęto zawężać jedynie do naruszenia dyscypliny wojskowej, które nie było „przestępstwem wojskowym”.

W następnej ustawie dyscyplinarnej, tj. ustawie z 04.09.1997 r., o dyscyplinie wojskowej (u.d.w. z 1997 r.) obok pojęcia wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” ustawodawca zawarł również i katalog czynów tworzących zakres przedmiotowy „przewinienia dyscyplinarnego” (art. 18 u.d.w. z 1997 r.). W oparciu o całokształt przepisów zadekretowanych w przedmiotowej ustawie uznać należy, że normatywna definicja „przewinienia dyscyplinarnego” rozumiana jako: „naruszenie obowiązków wynikających z dyscypliny wojskowej, które nie jest przestępstwem lub wykroczeniem” (art. 3 pkt 6 tej ustawy) nie była definicją kompleksową. W jej treści nie odniesiono się

bowiem do innych elementów przedmiotowego przewinienia, do których *expressis verbis* odwoływały się poszczególne postanowienia niniejszej ustawy, tj.: (1) do konieczności zawinienia przewinienia dyscyplinarnego (art. 17 ust. 2 u.d.w. z 1997 r.); (2) do możliwości popełnienia przewinienia dyscyplinarnego tak umyślnie, jak i nieumyślnie (art. 20 u.d.w. z 1997 r.).

Analiza treści przepisu art. 3 pkt 6 u.d.w. z 1997 r. skłania do wniosku, że wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” zdefiniowano zarówno od strony pozytywnej (tj. poprzez wskazanie czym ono było, a było ono naruszeniem obowiązków wynikających z dyscypliny wojskowej) oraz od strony negatywnej (tj. poprzez wskazanie czym ono nie było, a nie było ono przestępstwem lub wykroczeniem).

Taki sposób ujęcia normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” w odniesieniu do uprzednich definicji tego pojęcia, zawartych w aktach dyscyplinarnych z: 1939 r., 1951 r. oraz 1963 r., stanowił pewne *novum*.

Sposób uregulowania wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, jaki zawarto w u.d.w. z 1997 r. powielono w kolejnym akcie prawnym, dotyczącym problematyki wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, czyli w ustawie z 09.10.2009 r., o dyscyplinie wojskowej (u.d.w. z 2009 r.). Zawarta bowiem w jej przepisie art. 3 ust. 4 normatywna definicja „przewinienia dyscyplinarnego” wymagała uzupełnienia o okoliczności wskazane w przepisach odpowiednio: art. 16 ust. 2 i 3 oraz art. 17 ust. 4 u.d.w. z 2009 r. Ich łączna interpretacja pozwalała na przyjęcie, że wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym” był czyn: „(...) zawiniony, popełniony (umyślnie, jak i nieumyślnie) [przez – S.Ch.] żołnierza w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ, naruszający dyscyplinę wojskową w wyniku [jego – S.Ch.] działania lub zaniechania działania, które nie (...) [było – S.Ch.]: przestępstwem lub wykroczeniem ani przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym (...) [i nie polegało ono – S.Ch.] wyłącznie na naruszeniu zasad etyki oraz godności i honoru żołnierza (...)”⁵³⁷.

Podobnie jak w uprzednio obowiązującej ustawie dyscyplinarnej z 1997 r. również i w u.d.w. z 2009 r. wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” zdefiniowano od strony pozytywnej (tj. wskazując, że był to zawiniony czyn żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ, naruszający dyscyplinę wojskową poprzez działanie lub zaniechanie działania, do którego ów żołnierz był zobowiązany) oraz od strony negatywnej (poprzez wskazanie, że przewinienie dyscyplinarne nie było:

⁵³⁷ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 150.

przestępstwem / przestępstwem skarbowym, wykroczeniem / wykroczeniem skarbowym i nie polegało ono wyłącznie na naruszeniu zasad etyki oraz godności i honoru żołnierza)⁵³⁸.

Cechą wspólną wszystkich normatywnych definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, jakie poddano analizie przy omawianiu jego rysu historycznego jest okoliczność, że ustawodawca do konstrukcji przedmiotowych definicji wykorzystał jedynie tzw. element formalny, polegający na wskazaniu cech ustawowych danego czynu (w tym przypadku wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”). Po pierwsze, żadna bowiem z definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” nie zawierała w sobie elementu materialnego, odwołującego się do społecznej szkodliwości przedmiotowego przewinienia. Po drugie, każda z tych definicji była *expressis verbis* wyeksponowana w treści autonomicznego przepisu aktu prawnego, zawierającego zasady wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Jeżeli zaś chodzi o zagadnienie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” z przepisów dyscyplinarnych uregulowanych w Dziale XIII u.o.o., to kwestia ta znacznie różni się od rozstrzygnięć przyjętych w uprzednio obowiązujących aktach dyscyplinarnych, omówionych powyżej.

Zauważyć bowiem należy, że w przedmiotowej ustawie: ani nie określono normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (która byłaby zadekretowana w osobnym przepisie ustawy), ani też nie wskazano zakresu przedmiotowego „przewinienia dyscyplinarnego”.

W związku z tym nasuwa się retoryczne pytanie: do czego należy odnieść jedną z przesłanek warunkujących możliwość umorzenia postępowania dyscyplinarnego z uwagi na brak wypełnienia znamion „przewinienia dyscyplinarnego”, skoro w u.o.o. nie doszło do typizacji „przewinień dyscyplinarnych”? (art. 404 ust. 1 pkt 3 u.o.o.).

W jej Dziale XIII, ustawodawca wskazał jedynie przykładowy katalog naruszeń dyscypliny wojskowej, który jedynie w oparciu o zastosowanie wykładni celowościowej przepisu art. 348 u.o.o. w związku z przepisem art. 353 ust. 2 u.o.o., uznać można za katalog przykładowych wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”.

Co więcej, by móc dokonać rzetelnej oceny w przedmiocie: czy dane zachowanie żołnierza nie wypełnia znamion „przewinienia dyscyplinarnego” i na tej podstawie można wobec niego umorzyć postępowanie dyscyplinarne; to katalog „przewinień

⁵³⁸ Ibidem, s. 150.

dyscyplinarnych” powinien mieć charakter zamknięty. W przeciwnym razie nigdy nie będzie pewności, czy dane zachowanie żołnierza na pewno nie było wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”.

Zatem umieszczone w u.o.o. uwarunkowanie możliwości umorzenia postępowania dyscyplinarnego od ustalenia, że czyn nie wypełnia znamion „przewinienia dyscyplinarnego” jest rozwiązaniem absurdalnym.

Ponadto, wraz z uchwaleniem u.o.o., zrezygnowano z praktyki umieszczenia w autonomicznej jednostce redakcyjnej – normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” – z czym nie sposób się zgodzić. Praktyka ta bowiem była z powodzeniem realizowana w czasie obowiązywania uprzednich ustaw dyscyplinarnych, tj. nieprzerwanie od 1939 r., czyli przez ponad 80 lat. Ustawodawca bowiem w osobnych jednostkach redakcyjnych, każdorazowo przesądzał o tym, że wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” było: naruszeniem dyscypliny wojskowej (zob.: art. 4 u.d. z 1951 r.; art. 11 u.d. z 1963 r.; art. 3 pkt 4 u.d.w. z 2009 r.), naruszeniem karności, porządku wojskowego lub przepisów i rozkazów wojskowych (art. 12 ust. 2 d.d. z 1939 r.) albo naruszeniem obowiązków wynikających z dyscypliny wojskowej (art. 3 pkt 6 u.d.w. z 1997 r.).

Natomiast obecnie o tym, że wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” polega na naruszeniu dyscypliny wojskowej można dowiedzieć się niejako „przy okazji”, gdyż w u.o.o. nie ma normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, która byłaby zawarta w osobnej jednostce redakcyjnej. Jedynie w treści przepisu art. 348 u.o.o. wskazano, że żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną: „(...) za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego polegającego na naruszeniu dyscypliny wojskowej” (art. 348 u.o.o.). Dlatego tym bardziej dziwi fakt, że w Dziale XIII u.o.o. ustawodawca w osobnych jednostkach redakcyjnych zadekretował następujące kwestie: (1) warunki determinujące „zawinięcie” wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (art. 355 ust. 1 u.o.o.); (2) konstrukcję czynu ciągłego przy wojskowym „przewinieniu dyscyplinarnym” (art. 357 u.o.o.); (3) formy zjawiskowe popełnienia wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” – tj. podżeganie i pomocnictwo (art. 355 ust. 2 i 3 u.o.o.).

Powyższe, bezspornie świadczy o tym, że obecnie obowiązujące wojskowe przepisy dyscyplinarne projektowane były przez karnistę lub karnistów - nieznających w ogóle specyfiki wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Wniosek ten wynika również z treści przepisu art. 355 ust. 5 u.o.o., w którym wskazano, że żołnierz odpowiada dyscyplinarnie za popełnienie przewinienia

dyscyplinarnego za granicą. Gdyby prace nad przedmiotowym Działem XIII powierzono osobie znającej specyfikę wojska i służby wojskowej, to tego typu zapis nie znalazłby się w tymże akcie prawnym. Osoba ta wiedziałaby bowiem, że tego typu zapis jest bezprzedmiotowy; ponieważ zasadą, w oparciu o którą wojskowe przepisy dyscyplinarne mają zastosowanie do żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ nie jest zasada terytorialności (charakterystyczna dla prawa karnego powszechnego) lecz zasada obywatelstwa.

Uznać zatem należy, że Dział XIII u.o.o. nie dosyć, że jest pełen luk i nieścisłości, które w drodze jego nowelizacji należy usunąć, to bardziej przypomina on kopię k.k., niż wcześniejszych aktów dyscyplinarnych – co nie powinno mieć miejsca.

W związku z tym, jako postulat *de lege ferenda* rozważyć należy konieczność wprowadzenia do Działu XIII u.o.o. normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, zawartej w osobnej jednostce redakcyjnej – tj. osobnym artykule.

Rozdział 8 Wojskowe kary dyscyplinarne

8.1 Zagadnienia wstępne

Wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej, tj. kary i środki dyscyplinarne, stanowią jeden z elementów odróżniających wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” od „przestępstwa wojskowego”. Polaryzacja zachodząca między: przedmiotowym systemem a systemem wojskowych form reakcji karnej, widoczna jest w ilości tychże form, tzn. znacznie mniej jest wojskowych form oddziaływania karnego (łącznie 3 instrumenty), niż wojskowych form oddziaływania dyscyplinarnego (łącznie 12 instrumentów).

Ponadto, w systemie wojskowych form reakcji dyscyplinarnych (szczególnie w ich: ilości, rodzaju czy wychowawczym charakterze) zawiera się również istota oraz właściwość wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

8.1.1 System oraz podział wojskowych form reakcji dyscyplinarnej

System wojskowych form reakcji dyscyplinarnej ma charakter zamknięty, tzn. wszystkie możliwe do zastosowania instrumenty dyscyplinarne w ramach wojskowego postępowania dyscyplinarnego, zostały enumeratywnie wskazane w u.o.o. (zob.: art. 362 u.o.o. zawierający katalog wojskowych kar dyscyplinarnych oraz art. 373 u.o.o. zawierający katalog wojskowych środków dyscyplinarnych).

Okoliczność ta odróżnia system wojskowych form reakcji dyscyplinarnej od systemu wojskowych form reakcji karnej. Zawarte bowiem w przepisach ogólnych części wojskowej k.k. instrumenty oddziaływania karnego nie stanowią jedynych form reakcji karnej, jakie orzec można wobec żołnierza, w ramach wojskowej odpowiedzialności karnej. Innymi słowy, wobec żołnierza, który popełnił „przestępstwo wojskowe” orzec również można kary oraz środki karne skatalogowane w części ogólnej k.k. Prawidłowość ta wynika nie tylko z bezpośredniego stosowania wobec żołnierza przepisów części ogólnej i części szczególnej k.k. (o ile w części wojskowej nie zawarto przepisów odmiennych), ale również z zawarcia w sankcji przepisów penalizujących „przestępstwa wojskowe” – na zasadzie alternatywy – kar kryminalnych mających charakter powszechny (zob.: np.: art. 338 §2 k.k. – gdzie obok kary aresztu wojskowego, jako alternatywa występuje kara ograniczenia wolności, a także kara pozbawienia wolności).

Wojskowe kary dyscyplinarne, tak samo jak i inne wojskowe instrumenty dyscyplinarne, dostosowane są do charakteru służby wojskowej i specyfiki wojska. Wraz z innymi środkami oddziaływania dyscyplinarnego, np. środkami oddziaływania pozytywnego (tj. wyróżnieniami) wojskowe kary dyscyplinarne zapewniają możliwość efektywnego oddziaływania wychowawczego na (w tym przypadku) ukaranego żołnierza za popełniony przez niego czyn, podlegający pod kognicję wojskowych organów dyscyplinarnych.

Katalog wojskowych kar dyscyplinarnych, zawarty w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o., tworzą następujące kary:

1. upomnienie;
2. nagana;
3. kara pieniężna;
4. ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym;
5. zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe;
6. ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej;
7. zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej.

Zawarta w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o. gradacja wojskowych kar dyscyplinarnych przesądza jedynie o stopniu ich dolegliwości, a nie o kolejności ich wymierzania. W oparciu o treść przedmiotowego katalogu stwierdzić należy, że wojskowe kary dyscyplinarne między sobą są dość mocno zróżnicowane. Stąd w literaturze przedmiotu występuje wiele kryteriów ich podziału.

Mając na uwadze kryterium w postaci: „treści oraz skutków”, wojskowe kary dyscyplinarne podzielić można na⁵³⁹:

- kary o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, przy czym owa eliminacja może mieć wymiar:
 - częściowy – żołnierz nie jest usunięty ze struktury wojskowej, a jedynie zwalnia się go z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznacza na inne stanowisko służbowe – art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.;

⁵³⁹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 207.

lub

- całkowity – żołnierz jest usunięty ze struktury wojskowej wskutek orzeczenia zwolnienia go z dobrowolnych form służby wojskowej – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.);
- kary o dominującym pierwiastku wychowawczym / wychowawczo-prewencyjnym (pozostałe kary dyscyplinarne, tj. kary z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 1, 2, 3, 4, i 6 u.o.o.).

Stosując kryterium w postaci: „podmiotu, wobec którego wymierza się wojskowe kary dyscyplinarne”, kary te podzielić można na⁵⁴⁰:

- kary o powszechnym charakterze – są to kary, które można wymierzyć wobec każdego żołnierza, bez względu na rodzaj pełnionej / odbywanej przez niego czynnej służby wojskowej (tj. kary dyscyplinarne z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 1, 2, 3, 4 i 5 u.o.o.);
- kary o *quasi*-powszechnym charakterze – są to kary zastrzeżone dla określonych kategorii żołnierzy, tj. żołnierzy realizujących czynną służbę wojskową dobrowolnie (zatem: karę „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o. oraz karę „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o. wymierzyć można jedynie wobec: (1) żołnierza zawodowego; (2) żołnierza będącego w ochotniczej służbie wojskowej; (3) żołnierza terytorialnej służby wojskowej, (4) żołnierza będącego w aktywnej rezerwie w dniach tej służby).

W oparciu o kryterium w postaci: „występowania analogicznych instrumentów w systemie prawa”, wojskowe kary dyscyplinarne podzielić można na⁵⁴¹:

- kary właściwe jedynie dla systemu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej (np. „ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” – art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.; czy „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.);
- kary występujące również na gruncie innych systemów odpowiedzialności (np. „upomnienie” czy „nagana” – które na gruncie u.o.o. jest wojskową karą

⁵⁴⁰ Ibidem, s. 207.

⁵⁴¹ Ibidem, s. 207.

dyscyplinarną – art. 362 ust. 1 pkt 1 i 2 u.o.o.; zaś w ramach k.p., wskazane formy reakcji funkcjonują jako kara porządkowa – art. 108 k.p.).

Mając na uwadze kryterium w postaci: „rodzaju zadanej dolegliwości”, wojskowe kary dyscyplinarne podzielić można na⁵⁴²:

- kary o dominującym ładunku dolegliwości moralnej („upomnienie” czy „nagana” – art. 362 ust. 1 pkt 1 i 2 u.o.o.);
- kary o dominującym ładunku dolegliwości finansowej / ekonomicznej (tj. „kara pieniężna” – art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.);
- kary o dominującym ładunku dolegliwości prewencyjno-ostrzegawczej (tj. „ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” – art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o. oraz „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.);
- kary o dominującym ładunku dolegliwości eliminacyjnej (tj. „zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe” – art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o. oraz „zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Stosując kryterium w postaci: „podmiotu, który wymierza wojskowe kary dyscyplinarne” (zob.: art. 372 ust. 1 u.o.o.), kary te podzielić można na:

- kary wymierzane przez właściwego przełożonego dyscyplinarnego (czyli kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym / wychowawczo-prewencyjnym, tj. kary z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 1, 2, 3, 4 i 6 u.o.o. – na szczeblu JW – wymierza Dowódca JW);
- kary wymierzane przez przełożonego dyscyplinarnego posiadającego odpowiednie kompetencje do wyznaczenia na stanowisko służbowe⁵⁴³

⁵⁴² Ibidem, s. 207.

⁵⁴³ Przełożeni posiadający kompetencje do wyznaczania na stanowisko służbowe jest (art. 186 ust. 1 u.o.o.):
-) Minister Obrony Narodowej – w stosunku do osób zajmujących stanowiska służbowe w stopniach etatowych: generałów (admiralów), pułkowników (komandorów);
-) kierownik komórki organizacyjnej właściwy ds. kadrowych, np. Dyrektor Departamentu Kadr MON – w stosunku do: oficerów w stopniach etatowych do podpułkownika włącznie;
-) Szef Sztabu Generalnego WP, Dowódca Rodzajów SZ, Dowódca wojsk, Komendant Główny ŻW, Dowódca Garnizonu Warszawa oraz Szef Inspektoratu Wsparcia SZ – w stosunku do żołnierzy w korpusach podoficerów i szeregowych w podległych sobie jednostkach;
- Dowódca JW w stopniu co najmniej ppłk / kmr – w stosunku do żołnierzy korpusu szeregowych.

i zwolnienia ze służby wojskowej⁵⁴⁴ (czyli kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, tj. kary z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 5 i 7 u.o.o. – na szczeblu JW – wymierzają podmioty wskazane w przepisie art. 186 ust. 1 i 2 u.o.o.).

8.1.2 Istota wojskowych form reakcji dyscyplinarnej

Istotę wojskowych form reakcji dyscyplinarnej omówiono na podstawie istoty wojskowych kar dyscyplinarnych; ponieważ rozważania na tej płaszczyźnie z powodzeniem odnieść można również do istoty wojskowych środków dyscyplinarnych.

Cechą charakterystyczną wojskowej kary dyscyplinarnej jest to, że powoduje ona skutki w obrębie stosunku służbowego, jaki zachodzi między żołnierzem w czynnej służbie wojskowej a wojskiem. Prawidłowość ta posiada swój materialny, jak i formalny wyraz.

Materialnym wyrazem owej prawidłowości jest treść poszczególnych wojskowych kar dyscyplinarnych. Orzeczenie wojskowej kary dyscyplinarnej prowadzić może do: moralnego napiętnowania żołnierza (art. 362 ust. 1 pkt 1 i 2 u.o.o.); pozbawienia żołnierza części otrzymywanego uposażenia (art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.); ostrzeżenia żołnierza o możliwości pozbawienia go posiadanych uprawnień (art. 362 ust. 1 pkt 4 i 6 u.o.o.) lub do modyfikacji zakresu jego stosunku służbowego (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

W oparciu o treść wojskowych kar dyscyplinarnych, stwierdzić należy, że ich wymierzenie powoduje u ukaranego żołnierza mniejszą lub większą dozę dolegliwości. W zależności od orzeczonej wojskowej kary dyscyplinarnej, owa dolegliwość, zachodzi:

- bezpośrednio – gdy jest ona wskazana już w samej nazwie kary i dodatkowo realizowana ona jest również na płaszczyźnie prawnego skutku ukarania dyscyplinarnego;

Przełożeni posiadający kompetencje do powołania do zawodowej służby wojskowej w stosunku do osób w czasie kształcenia, a także do poprzedzającej go dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej wydaje odpowiednio (art. 186 ust. 2 u.o.o.):

-) kierownik komórki organizacyjnej MON ds. kadrowych – w stosunku do: podchorążych uczelni wojskowych (bez względu na rok ich służby)

-) Dowódca Rodzaju SZ (pod który podlega dana szkoła / centrum szkolenia lub ośrodek) – w stosunku do: kadetów w szkołach podoficerskich, elewów w centrach i ośrodkach szkolenia.

⁵⁴⁴ Organami właściwymi do zwalniania ze służby wojskowej są organy właściwe do powołania do służby wojskowej, tj. organy wskazane powyżej (art. 231 ust. 1 u.o.o.).

lub

- pośrednio – gdy jest ona realizowana jedynie na płaszczyźnie prawnego skutku ukarania dyscyplinarnego; przedmiotowa dolegliwość występuje jedynie przy karach dyscyplinarnych, służących do moralnego napiętnowania żołnierza (tj. przy „upomnieniu” i „naganie”); ukaranie dyscyplinarne wyklucza bowiem możliwość awansowania żołnierza na wyższy stopień wojskowy do czasu zatarcia ukarania.

Natomiast formalnym wyrazem tego, że wojskowa kara dyscyplinarna powoduje skutki w obrębie stosunku służbowego żołnierza w czynnej służbie wojskowej jest prowadzenie przez przełożonego dyscyplinarnego, ewidencji postępowań dyscyplinarnych w formie rejestru postępowań dyscyplinarnych. W rejestrze tym ewidencjonuje się ilość prowadzonych postępowań dyscyplinarnych oraz formę ich zakończenia (art. 403 ust. 2 pkt 3 u.o.o.).

Informację o ukaraniu dyscyplinarnym żołnierza zamieszcza się w – stanowiącej dokumentację dyscyplinarną – karcie ukarania żołnierza (art. 403 ust. 2 pkt 2 u.o.o.).

Wojskowe kary dyscyplinarne oddziałują bezpośrednio na płaszczyźnie stosunku służbowego zachodzącego między żołnierzem w czynnej służbie wojskowej a wojskiem. Podobną właściwość wykazują również *stricte* wojskowe formy reakcji karnej (za wyjątkiem wojskowego środka karnego w postaci degradacji, jeżeli jest on orzekany wobec osoby niebędącej w czynnej służbie wojskowej w chwili wydania wyroku przez sąd *meriti*).

Wojskowe kary dyscyplinarne, co do zasady, powodują mniejszą dolegliwość niż wojskowa kara kryminalna. Ich wymierzenie nie skutkuje bowiem eliminacją żołnierza ze struktury wojskowej, chyba, że wymierzono wobec niego karę „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”. Natomiast orzeczenie kary aresztu wojskowego zasadniczo powoduje usunięcie żołnierza ze struktury wojskowej w drodze wystąpienia tzw. prawnego skutku skazania (z czym nie sposób się zgodzić).

Wojskowe kary dyscyplinarne zabezpieczają prawidłowe funkcjonowanie wojska. Nie dziwi zatem fakt, że orzecznictwo dyscyplinarne powierzono wojskowym przełożonym dyscyplinarnym, czyli organom posiadającym szczególnie bliski związek z kolektywem wojskowym (art. 358 ust. 1. u.o.o.). Przekazanie kompetencji dyscyplinarnych organom ściśle związanym z wojskiem podyktowane było względami celowości i praktyczności. Tylko organy rekrutujące się z osób przynależących do tego

samego kolektywu co obwiniony, a więc znające specyfikę służby wojskowej i wynikające z niej obowiązki, są w stanie rzetelnie ocenić, czy obwiniony swoim czynem (korespondującym ściśle z jego obowiązkami służbowymi) popełnił wojskowe „przewinienie dyscyplinarne”, czy też nie.

Podobną właściwość zaobserwować można na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności karnej realizowanej przez sąd wojskowy. Wynika to stąd, że zarówno wojskowa odpowiedzialność karna, jak i wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna nie posiada charakteru powszechnego, a: „(...) między sądem wojskowym i wojskowymi organami dyscyplinarnymi zachodzi pewne podobieństwo. W obu przypadkach (...) odpowiedzialność realizują organy związane z organizacją, do której przynależy obwiniony”⁵⁴⁵.

Natomiast różnice między wojskową odpowiedzialnością karną a wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną widać: (1) w strukturze tych organów (tj. sąd wojskowy jest niezależnym organem kolegiальnym, zaś wojskowy przełożony dyscyplinarny to często organ monokratyczny, zależy on innych organów); (2) w sposobie odnotowania faktu ukarania / skazania (skazanie karne odnotowuje się w ogólnodostępnym rejestrze skazanych, tj. w Krajowym Rejestrze Karnym; natomiast ukaranie dyscyplinarne dokumentuje się w – mającym wewnętrzny charakter – rejestrze postępowań dyscyplinarnych).

8.1.3 Aspekt wychowawczy wojskowych form reakcji dyscyplinarnej

Aspekt wychowawczy wojskowych form reakcji dyscyplinarnej przedstawiono w oparciu o analizę środków wychowawczego oddziaływania w postaci wojskowych kar dyscyplinarnych. Z uwagi na ramy merytoryczne niniejszej dysertacji w rozważaniach na przedmiotowy temat pominięto zupełnie analizę środków wychowawczego oddziaływania w postaci wyróżnień.

Na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, tj. w u.o.o. nie zawarto katalogu wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”, a umieszczono jedynie katalog przykładowych naruszeń dyscypliny wojskowej. Innymi słowy, w przedmiotowej ustawie nie dokonano typizacji wojskowych „przewinień dyscyplinarnych”. Dlatego też między wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”, a wojskową karą dyscyplinarną określonego rodzaju nie występuje powiązanie funkcjonalne, jakie zaobserwować można

⁵⁴⁵ Z. Leoński, *Odpowiedzialność dyscyplinarna...*, op. cit., s. 177.

przy „przestępstwie wojskowym”, za popełnienie którego ustawodawca, w sankcji przepisu penalizującego, zadekretował możliwe do orzeczenia względem sprawcy rodzaje kar kryminalnych. Okoliczność ta odróżnia w sposób kategoriyczny wojskową odpowiedzialność dyscyplinarną od wojskowej odpowiedzialności karnej.

Wojskowe kary dyscyplinarne postrzegać można w kategorii miernika szkodliwości wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” dla poziomu dyscypliny wojskowej. Charakter wojskowych kar dyscyplinarnych, a także zawarty w nich ładunek dolegliwości w sposób znaczący różnicuje je od wojskowej kary kryminalnej przewidzianej za popełnienie przestępstwa. Sankcje te różnią się także na płaszczyźnie ich celu. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu: „Celem kary dyscyplinarnej jest ochrona interesów i porządku pewnej grupy społecznej [w tym przypadku wojska – S.Ch.], a celem kary sądowej jest ochrona interesu społecznego – a więc interesów ogółu i jednostki”⁵⁴⁶.

Wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej, w postaci kar dyscyplinarnych, mają za zadanie oddziaływać na żołnierza przede wszystkim wychowawczo. Ich aspekt wychowawczy akcentuje bezpośrednio już sam sposób ich skodyfikowania w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o. Z zastosowaniem kryterium gradacji kar dyscyplinarnych, kary te w przedmiotowym przepisie skatalogowano od najłagodniejszej (tj. od „upomnienia”) do najsurowszej (tj. do „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”).

Zauważyć należy, że wychowawczy charakter wojskowych form reakcji dyscyplinarnej podkreślany jest również bezpośrednio w literaturze przedmiotu. Zgodzić się trzeba z J. Muszyńskim, co do tego, że: „Kara dyscyplinarna – to przede wszystkim środek wychowawczy. (...) Wychowawcze zadania kar dyscyplinarnych wynikają z samej istoty dyscypliny wojskowej. Dyscypliny tej trzeba się nauczyć, trzeba do niej się wdrożyć, przyzwyczać. Cel ten osiąga się różnymi środkami stosowanymi w siłach zbrojnych. Jednym z wojskowych środków wychowawczych są kary dyscyplinarne”⁵⁴⁷.

Wojskowa kara dyscyplinarna jest instrumentem egzekwowania od żołnierza konieczności przestrzegania karność wojskowej i porządku pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej. Bez wątplenia przyczynia się ona do kształtowania osobowości żołnierza, a także ma wpływ na jego stosunek do SZ oraz do służby wojskowej.

⁵⁴⁶ Z. Leoński, *Odpowiedzialność dyscyplinarna...*, op. cit., s. 56.

⁵⁴⁷ J. Muszyński, *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne ...*, op. cit., s. 89.

Wychowawczy charakter właściwy dla wojskowych kar dyscyplinarnych wymaga, by orzeczona kara dyscyplinarna była dostosowana do wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, a konkretnie do stopnia jego szkodliwości dla dyscypliny wojskowej. Zatem różny stopień szkodliwości przedmiotowych przewinień spowodował również konieczność rodzajowego zróżnicowania katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, jakie wymierzyć można wobec żołnierza.

Ponadto, wychowawczy charakter wojskowej kary dyscyplinarnej determinuje także forma pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej. Innymi słowy, ów charakter zależy od tego, czy żołnierz realizuje służbę wojskową dobrowolnie czy w ramach obowiązku. Dlatego niektóre wojskowe kary dyscyplinarne, posiadające aspekt wychowawczy wobec żołnierzy pełniących służbę wojskową dobrowolnie⁵⁴⁸ nie będą oddziaływać wychowawczo na żołnierzy odbywających służbę wojskową w ramach obowiązku⁵⁴⁹ i *vice versa*. Przedmiotowa nieskuteczność wynika z faktu, że niektóre kary dyscyplinarne wymierzyć można jedynie wobec żołnierza pełniącego służbę wojskową dobrowolnie (zob.: art. 362 ust. 1 pkt 6 i 7 u.o.o., tj. „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” czy „zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej”).

Wojskowa kara dyscyplinarna stanowi narzędzie wychowawcze dzierżone w rękę wojskowych organów dyscyplinarnych. Organy te, w oparciu o ocenę popełnionego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, a także w zależności od własnego uznania, przesądzają o rodzaju oraz wymiarze wojskowej kary dyscyplinarnej, jaką należy zastosować. Ferując orzeczenie, wojskowe organy dyscyplinarne powinny brać pod uwagę nie tylko stopień szkodliwości wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, ale także i inne okoliczności, wykraczające poza przedmiotowe przewinienie, np. przebieg dotychczasowej służby obwinionego żołnierza.

Aspekt wychowawczy wojskowych form reakcji dyscyplinarnej widać również w skutkach wynikających z ukarania dyscyplinarnego (konkretnie w terminie przewidzianym do zatarcia ukarania). W porównaniu do terminów przewidzianych

⁵⁴⁸ Żołnierze pełniący służbę wojskową dobrowolnie: (1) żołnierz zawodowy (art. 185 ust. 3 u.o.o.); (2) żołnierz będący w ochotniczej zasadniczej służbie wojskowej (art. 143 ust. 1 u.o.o.); (3) żołnierz terytorialnej służby wojskowej (art. 170 ust. 1 u.o.o.), (4) żołnierz będący w aktywnej rezerwie w dniach tej służby (art. 131 ust. 2 u.o.o.).

⁵⁴⁹ Żołnierze odbywający służbę wojskową w ramach obowiązku: (1) żołnierz obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej (art. 152 ust. 2 u.o.o.), (2) żołnierz rezerwy pasywnej w dniach odbywania ćwiczeń wojskowych (art. 131 ust. 3 u.o.o.), (3) żołnierz realizujący służbę wojskową w razie ogłoszenia mobilizacji (art. 535 ust. 1 u.o.o.).

dla zatarcia skazania karnego, można powiedzieć, że konsekwencje orzeczenia wojskowych kar dyscyplinarnych, mają wymiar krótkotrwały. Do zatarcia ukarania dochodzi bowiem w okresie:

- 6 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia kary „upomnienia” lub „nagany” (art. 416 ust. 2 pkt 1 u.o.o.);
- 12 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia: „kary pieniężnej”, „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” oraz samoistnego środka dyscyplinarnego (art. 416 ust. 2 pkt 2 u.o.o.);
- 18 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 416 ust. 2 pkt 3 u.o.o.);
- 24 miesięcy od uprawomocnienia się orzeczenia kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 416 ust. 2 pkt 4 u.o.o.)

lub

- 5 lat od uprawomocnienia się orzeczenia kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”, a także wymierzonego wraz z tą karą wojskowego środka dyscyplinarnego (art. 416 ust. 4 u.o.o.).

Zauważyć należy, że rejestr postępowań dyscyplinarnych (w którym zamieszcza się informacje o ilości i przebiegu postępowań dyscyplinarnych, a także formach ich zakończenia) posiada wymiar jedynie ewidencyjny (art. 403 ust. 2 pkt 3 u.o.o.). Wobec żołnierzy realizujących służbę wojskową w określonym terminie, czyli powołanych na wskazany z góry czas, ukaranie dyscyplinarne traci na znaczeniu zaraz z zwolnieniem ich z czynnej służby wojskowej. Wynika to z faktu, iż wojskowa kara dyscyplinarna ma oddziaływać wychowawczo na płaszczyźnie stosunków wojskowych, związanych z pełnieniem / odbywaniem czynnej służby wojskowej.

Mimo wychowawczego charakteru wojskowych form reakcji dyscyplinarnej, ich wymierzenie zawsze powoduje u sprawcy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” pewną dolegliwość. W zależności od rodzaju wymierzonej wojskowej kary dyscyplinarnej, dolegliwość ta może mieć postać np.: majątkową / finansową (jeżeli wymierzono „karę pieniężną”) czy moralną (wynikającą z wymierzenia „upomnienia” lub „nagany”). Co prawda, poprzez przedmiotową dolegliwość materializuje się element represji za wyrządzone przewinieniem dyscyplinarnym „zło”, z tym, że na płaszczyźnie

wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, represja nie jest celem samym w sobie, lecz narzędziem do osiągnięcia celów stawianych przed wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną (czyli, celu: wychowawczego, zapobiegawczego i ochronnego). Charakterystykę wojskowych kar dyscyplinarnych dokonano w oparciu o kryterium ich „treści oraz skutku”.

Najpierw omówiono wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym / wychowawczo-prewencyjnym, a następnie wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.

8.2 Wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym)

Z uwagi na *quasi*-represyjny charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, w katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, zawartym w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o., prym wiodą wojskowe kary o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym). Na 7 rodzajów wojskowych kar dyscyplinarnych, usystematyzowanych według kryterium surowości, walor wychowawczy (wychowawczo-prewencyjny) posiada 5 z nich, tj. : „upomnienie” (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.); „nagana” (art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o.); „kara pieniężna” (art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.); „ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.) oraz „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.). Zatem dominujący pierwiastek wychowawczy (wychowawczo-prewencyjny) posiada wojskowych kar dyscyplinarnych.

Na uwagę zasługuje okoliczność, że ustawodawca konstruując „przesłanki” dotyczące wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) określił jedynie warunki ich wymierzania, a nie przesłanki w klasycznym tego słowa znaczeniu, tj. przesłanki uzależniające możliwość wymierzenia owej kary od konieczności wystąpienia określonego stanu faktycznego.

Ponadto, wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) wymierza się jedynie w trybie fakultatywnym. Zatem organ dyscyplinarny ferujący rozstrzygnięcie w sprawie ma pełną swobodę w przedmiocie tego czy i jaką karą dyscyplinarną ukarze on obwinionego

żołnierza. W związku z tym zwrot: „wymierza się” zawarty w poszczególnych przepisach określających warunki wymierzania tychże kar dyscyplinarnych (zob.: art. 363 u.o.o., art. 365 u.o.o. czy art. 367 u.o.o.) postrzegać należy jako określenie odnoszące się do technicznego sposobu ich wymierzania, a nie jako okoliczność warunkującą obligatoryjność ich wymierzenia.

Co ciekawe, na 5 rodzajów wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), aż 4 kary dyscyplinarne⁵⁵⁰ powoduje dolegliwość natury niematerialnej / moralnej; zaś tylko 1 kara dyscyplinarna powoduje dolegliwość materialną / finansową (tj. „kara pieniężna” – art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.).

Celem zapewnienia przejrzystości wyводу, analiza wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) przeprowadzona została w oparciu o zestawienie tabelaryczne, zawarte poniżej. Pozwoli ono w sposób niebudzący wątpliwości, wykazać nie tylko płaszczyzny wspólne wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), ale także i uwypukli polaryzację zachodzącą między nimi.

⁵⁵⁰ Dolegliwość natury niematerialnej / moralnej powodują następujące wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym): „upomnienie” (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.); „nagana” (art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o.); „ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.) oraz „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

Tab. 1 Charakterystyka wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

		Upomnienie (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.) (art. 363 u.o.o.)	Nagana (art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o.) (art. 363 u.o.o.)	Kara pieniężna (art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.) (art. 364 u.o.o.)	Ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służ. (art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.) (art. 365 u.o.o.)	Ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służ. woj. (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.) (art. 367 u.o.o.)
Przesłanki odnoszące się do warunków wymierzania kar dyscyplinarnych	uprzedzenie o możliwości wymierzenia kary usunięcia z dobrowolnych form służby wojskowej	-	-	-	-	+
	uprzedzenie o możliwości wymierzenia surowszej kary dyscyplinarnej	-	-	-	+	-
	uprzedzenie o możliwości wymierzenia kary zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe	-	-	-	+	-
	wytknięcie niewłaściwego postępowania	-	-	-	+	+
	wytknięcie przewinienia dyscyplinarnego	+	+	-	-	-
	przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego	+	+	-	+	+
Rozkaz personalny		-	-	-	-	-
Rozkaz dzienny		+	+	+	+	+
Powszechny charakter		+	+	+	+	-

Źródło: opracowanie własne.

[Powszechny charakter]

Wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), co do zasady, mają powszechny charakter. Oznacza to, że można je wymierzyć wobec każdego żołnierza pełniącego lub odbywającego czynną służbę wojskową. Taka prawidłowość ma zastosowanie do następujących rodzajów kar dyscyplinarnych: kary „upomnienia” (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.), kary „nagany” (art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o.), „kary pieniężnej” (art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.) oraz kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.).

Niemniej jednak w ramach katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) odnaleźć można jeden wyjątek, tzn. powszechnego charakteru nie posiada kara dyscyplinarna w postaci „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.). Już sama jej nazwa *expressis verbis* określa krąg

podmiotów, wobec których można ją wymierzyć, tj. wobec: (1) żołnierza zawodowego; (2) żołnierza będącego w ochotniczej zasadniczej służbie wojskowej; (3) żołnierza terytorialnej służby wojskowej oraz (4) żołnierza będącego w aktywnej rezerwie w dniach tej służby. Brak powszechnego charakteru przedmiotowej kary i odniesienie jej zakresu merytorycznego jedynie do żołnierzy pełniących służbę wojskową dobrowolnie, ocenić należy pozytywnie. Żołnierze, którzy realizują służbę wojskową w ramach ciężącego na nich obowiązku, chcąc zakończyć jak najszybciej czas jej trwania, mogliby oni np. celowo podejmować działania zmierzające do ich dyscyplinarnego usunięcia z wojska – gdyby taka możliwość była zadekretowana w przepisach u.o.o. Innymi słowy, zagwarantowanie możliwości dyscyplinarnego usunięcia żołnierzy z odbywanej przez nich w ramach obowiązku służby wojskowej (poprzez najpierw ostrzeżenie, a następnie zwolnienie ich ze służby wojskowej) stanowiłoby podstawę do ich niesubordynacji i braku zdyscyplinowania.

W oparciu o powyższe, stwierdzić należy, że wśród 5 rodzajów kar dyscyplinarnych, tworzących katalog wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), aż 4 z nich posiada charakter powszechny. Natomiast charakter *quasi*-powszechny ustawodawca zadekretował tylko wobec 1 wojskowej kary dyscyplinarnej o dominującym pierwiastku wychowawczym-

Praktyka ta zasługuje na aprobatę. Wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej powinny być instrumentami jak najbardziej elastycznymi, by móc szybko i skutecznie przywrócić ład i porządek w wojsku. Ich „powszechność” jest konsekwencją nie tylko braku limitacji zakresu podmiotowego ich orzekania (jaki występuje jedynie przy 2 z 7 rodzajów wojskowych kar dyscyplinarnych z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 6 i 7 u.o.o.), ale również z braku określenia w Dziale XIII przedmiotowej ustawy zarówno katalogu przewinień dyscyplinarnych jak i przesłanek ich orzekania.

Możliwość wymierzenia wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) nie jest uzależniona ani od konieczności wystąpienia wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” o określonych znamionach, ani od konieczności zrealizowania przez żołnierza będącego w czynnej służbie wojskowej, określonych w przepisie przesłanek warunkujących możliwość wymierzenia tychże kar. Pozwala to nie tylko na swobodne wymierzenie przedmiotowych kar, ale również na dostosowanie ich rodzaju i wysokości (przy „karze

pieniężnej”) do stopnia szkodliwości wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” i stopnia winy jego sprawcy.

Zatem w ramach wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej ustawodawca zadekretował w u.o.o. rozwiązania pozwalające na zapewnienie standardu współmierności przy wymierzaniu wojskowych kar dyscyplinarnych.

[Rozkaz dzienny]

Konieczność umieszczenia w rozkazie dziennym informacji o wszczęciu postępowania i ukaraniu dyscyplinarnym w rozkazie dziennym jest elementem wspólny przy wymierzaniu wszystkich wojskowych kar dyscyplinarnych, tj. zarówno wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), jak i wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.

Na gruncie wojskowym, tzw. „rozkazodawstwo” stanowi skuteczne narzędzie funkcjonowania legalnych grup militarnych. *Ratio legis* rozkazu: „(...) wynika z prawnych stosunków międzypersonalnych, których istotą są uprawnienia władcze przełożonego względem osoby zobowiązanej do posłuszeństwa – podwładnego”⁵⁵¹.

Zasadą jest, że rozkaz dzienny wydaje się każdego dnia, za wyjątkiem dni ustawowo wolnych od służby, chyba, że zajdzie taka potrzeba, np. wystąpi stan nadzwyczajny. Podmiot wydający rozkaz dzienny zatwierdza go własnoręcznym podpisem.

Wzór rozkazu dziennego określa r.o.SZ z 2014 r.; a konkretnie jego pkt 586 umieszczony w rozdziale XIX zatytułowanym „Wzory dokumentów służb dyżurnych i wart w jednostce wojskowej”. Wzór rozkazu dziennego zamieszczono w załączniku nr 1.

Sprawy dyscyplinarne umieszcza się w pkt 2-gim przedmiotowego rozkazu. Jeżeli żołnierz, sprawca przewinienia dyscyplinarnego, ma być ukarany dyscyplinarnie, w punkcie tym wzywa się go do stawienia do raportu dyscyplinarnego, a także określa się czas i miejsce przeprowadzenia tego raportu oraz wyznacza się osobę, która będzie rzecznikiem dyscyplinarnym.

⁵⁵¹ W. Kubica, A. Pietras, *Rozkaz wojskowy w polskim prawie karnym*, KP źródło: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUK Ewjc7sTbxqHyAhXplYsKHQ73CJ0QFnoECBwQAw&url=http%3A%2F%2Fkwartalnik.csp.edu.pl%2Fdownload%2F21%2F24066%2FRozkazwojskowywpolskimprawiekarnym.pdf&usg=AOvVaw2g67rBCAaVUZSiERRUsrk0> dostęp na dzień: 2021.07.08

Po stawieniu się obwinionego żołnierza do raportu dyscyplinarnego, w punkcie 2-gim rozkazu dziennego umieszcza się również informację o rodzaju i wysokości wymierzonej wobec niego wojskowej formy reakcji dyscyplinarnej. Innymi słowy, w punkcie tym umieszcza się informację o wymierzonej wobec żołnierza np. karze dyscyplinarnej i / lub środku dyscyplinarnym / środkach dyscyplinarnych.

Ponadto, fakt prowadzenia postępowania dyscyplinarnego, a także ukarania dyscyplinarnego jest dokumentowany. Podczas gdy, pierwszą okoliczność ewidencjonuje się w rejestrze postępowań dyscyplinarnych (art. 403 ust. 2 pkt 3 u.o.o.); to drugą zamieszcza się w karcie ukarania żołnierza (art. 403 ust. 2 pkt 2 u.o.o.).

Chociaż nie należy to do *meritum* warto wspomnieć, że w pkt 2-gim rozkazu dziennego umieszcza się również informację o wyróżnieniach: żołnierzy w czynnej służbie wojskowej, byłych żołnierzy (art. 423 ust. 1 i 2 u.o.o.), jednostki wojskowej, pododdziału, oddziału czy instytucji wojskowej (art. 425 u.o.o.).

[Rozkaz personalny]

Cechą wspólną dla wszystkich wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) jest okoliczność, że ich wymierzenie nie generuje potrzeby wydania tzw. rozkazu personalnego.

Konieczność wydania rozkazu personalnego jest cechą charakterystyczną dla wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym. Wynika to z istoty rozkazu personalnego, który wydaje się w związku ze zmianami personalnymi przeprowadzanymi najczęściej na stanowiskach służbowych w wojsku. Zmiany te mogą polegać np. na: zmianie stanowiska służbowego, zwolnieniu / odwołaniu ze stanowiska służbowego, powołaniu czy też usunięciu żołnierza ze służby wojskowej.

Dlatego charakterystyka rozkazu personalnego zostanie przeprowadzona przy omawianiu wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym (tj.: kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” – art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o. oraz kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

8.2.1 Upomnienie

[Rys historyczny]

Kara „upomnienia” posiada ugruntowaną pozycję w systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego. Mimo to, „upomnienie” w przedmiotowym systemie nie zawsze

funkcjonowało jako rodzaj sankcji dyscyplinarnej. Zgodnie bowiem z treścią przepisów dyscyplinarnych z 1918 r. kary „napomnienia” podobnie jak: „zwykłego zwrócenia uwagi (...) [nie należało – S.Ch.] uważać za karę dyscyplinarną” (§4 dys.p.kar.AP z 1918).

Na 10 wojskowych aktów dyscyplinarnych, datowanych od 1918 r., aż po obecnie obowiązujące przepisy dyscyplinarne z 2022 r., kara „upomnienia”, jako sankcja dyscyplinarna, przewidziana była w 6 z nich; przy czym jako „upomnienie” zadekretowana ona była w regulacjach dyscyplinarnych z: 1945 r. (art. 15 pkt 1 tego dekretu), 1963 r. (art. 13 ust. 1 pkt 1 tej ustawy); 1997 r. (art. 22 ust. 1 pkt 1 tej ustawy); 2009 r. (art. 24 pkt 1 tej ustawy) oraz z 2022 r. (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.); zaś jako: „napomnienie ze strony przełożonego wojskowego” funkcjonowała ona w przepisach dyscyplinarnych z 1920 r. (art. 22 lit c pkt a) tych przepisów).

Zauważyć również należy, że w XX w. nie wszystkie akty dyscyplinarne posiadały karę „upomnienia” w katalogu form reakcji dyscyplinarnej. Przedmiotowa kara nie była w ogóle prawnie usankcjonowana w następujących regulacjach dyscyplinarnych: r.d. z 1925 r., d.d. z 1939 r., u.d. 1951 r.

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, wojskową karę dyscyplinarną w postaci „upomnienia” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do uprzedniego stanu prawnego, w którym przedmiotową karę mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej kapral (art. 25 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.).

Do przeprowadzenia analizy *de lege lata* kary „upomnienia” posłużono się treścią następujących przepisów: art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o. (zawierającego nazwę kary) oraz art. 363 u.o.o. (określającego warunki jej wymierzania).

Zarówno kształt kary „upomnienia”, jak i warunki jej wymierzania nie budzą wątpliwości uzasadniających potrzebę projektowania zadań *de lege ferenda* na tej płaszczyźnie.

Kara „upomnienia” posiada powszechny charakter, gdyż można ją wymierzyć wobec każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej i powoduje ona przede wszystkim dolegliwość natury moralnej.

W oparciu o miejsce ulokowania omawianej kary w katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, który ma charakter zamknięty i został on usystematyzowany według kryterium ich surowości, stwierdzić należy, że kara „upomnienia” jest najłżejszym gatunkowo rodzajem wojskowej kary dyscyplinarnej.

Prima facie zdawać się może, że kara „upomnienia” niczym nie różni się od kary „nagany”, co z kolei prowadzić by mogło do wniosku, że w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej należy pozostawić tylko jedną z nich. Jest to jednak wniosek błędny. Kara „upomnienia” nie posiada w sobie tak dużego ładunku pejoratywnej oceny czynu sprawcy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, co kara „nagany”. Wynika to z wykładni językowej tych terminów, zgodnie z którą „upomnienie” to: „łagodna nagana, przestroga”⁵⁵²; natomiast „nagana” to: „upomnienie za niewłaściwe postępowanie (...); [to pewnego rodzaju – S.Ch.] potępienie”⁵⁵³.

Warunki wymierzania kary „upomnienia” określono w przepisie art. 363 u.o.o. Obydwie wskazane w nim czynności, tj. przeprowadzenie rozmowy oraz wytknięcie przewinienia dyscyplinarnego, jakiego dopuścił się żołnierz, należy zrealizować kumulatywnie w określonym czasie, tj. w czasie raportu dyscyplinarnego (do którego żołnierz ten został wezwany w treści punktu 2-giego rozkazu dziennego).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że: „Czynność „wytknięcia” wiąże się z bezpośrednim wskazaniem przez przełożonego dyscyplinarnego czynu, który stanowił powód wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, zakończonego wymierzeniem [przedmiotowej kary – S.Ch].”⁵⁵⁴.

8.2.2 Nagana

[Rys historyczny]

Analizując rys historyczny kary „nagany”, można powiedzieć, że jest to tradycyjny wojskowy środek oddziaływania dyscyplinarnego. Występowała ona bowiem we wszystkich regulacjach dyscyplinarnych, za wyjątkiem u.d. z 1951 r.

W oparciu o wykładnię historyczną poszczególnych wojskowych aktów dyscyplinarnych stwierdzić można, że przedmiotowy rodzaj reakcji dyscyplinarnej w systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego funkcjonował pod różnymi, wskazanymi poniżej nazwami, tj.:

⁵⁵² E. Sobol, *Mały Słownik Języka...*, op. cit., s. 984.

⁵⁵³ Ibidem, s. 469.

⁵⁵⁴ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 210-211.

1. w czasie obowiązywania dys.p.kar.AP z 1918 r. była przewidziana osobno:
 - kara „nagany” dla oficerów, w postaci:
 - „nagany zwykłej – bez świadków lub w obecności przełożonego” (§3 lit. A ust. 1 pkt a) przepisów);
 - „nagany formalnej – wobec zebranego korpusu oficerskiego” (§3 lit. A ust. 1 pkt b) przepisów);
 - „nagany ostrej – za pomocą odprawy i wciągnięcia kary do księgi odpraw” (§3 lit. A ust. 1 pkt c) przepisów);

oraz

 - kara „nagany” dla podoficerów, w postaci:
 - „nagany zwykłej – w obecności przełożonego”;
 - „nagany formalnej – wobec zebranych oficerów i podoficerów kompanji, szwadrony lub baterji”;
 - „nagany ostrej – za pomocą odprawy i wciągnięcia kary do księgi odpraw” (§3 lit. B ust. 1 pkt a) przepisów);
2. w czasie obowiązywania p.d. z 1920 r., „nagana” mogła być:
 - „naganą przy rozkazie dzielnym” (art. 22 lit. A pkt a) przepisów);
 - „naganą ze strony przełożonego wojskowego” (art. 22 lit. B pkt a) przepisów);
 - „naganą pisemną” (art. 22 lit. C pkt b) przepisów);
3. w czasie obowiązywania r.d. z 1925 r., była:
 - „nagana” (§17 lit. a oraz §18 lit. a) rozporządzenia);
 - „nagana przy raporcie” (§19 lit. a) rozporządzenia);
 - „nagana pisemna lub w jej miejsce ustna w obecności oficerów równych i wyższych stopniem (danej formacji, zakładu)” (§19 lit. b) rozporządzenia);
4. w czasie obowiązywania d.d. 1939 r. zadekretowano:
 - „naganę ustną” (art. 15 ust. 2 pkt 1 dekretu);
 - „naganę pisemną” (art. 15 ust. 2 pkt 2 dekretu);
5. w czasie obowiązywania d.d. z 1945 r. kara ta występowała w postaci:
 - „nagany ustnej” (art. 15 pkt 2 dekretu);
 - „nagany ustanej przed frontem oddziału, na zbiórce podoficerów względnie oficerów” (art. 15 pkt 3 dekretu);
 - „nagany z ogłoszeniem w rozkazie” (art. 15 pkt 4 dekretu);

6. w czasie obowiązywania u.d. 1963 r., wyodrębniono:
 - „naganę” (art. 13 ust. 1 pkt 2 ustawy);
 - „naganę w rozkazie” (art. 13 ust. 1 pkt 3 ustawy);
 - „naganę z ostrzeżeniem” (art. 13 ust. 1 pkt 4 ustawy);
7. natomiast w czasie obowiązywania wojskowych ustaw dyscyplinarnych z: 1997 r. / 2009 r. / 2022 r. przedmiotowa kara posiadała (i nadal posiada) nazwę:
 - „nagany” (art. 22 ust. 1 pkt 2 ustawy z 1997 r.; art. 24 pkt 2 ustawy z 2009 r.; art. 362 ust. 1 pkt 2 ustawy z 2022 r.).

Zauważyć należy, że we wczesnych etapach ustawodawstwa dyscyplinarnego XX w. kształt tej kary oraz jej zakres merytoryczny zależał od podmiotu, wobec którego miała ona być orzeczona, tj. inne postaci kary „nagany” przewidziane były dla oficerów, a inne dla podoficerów.

Ponadto, „nagana” mogła mieć postać pisemną lub ustną. Stopniowe ograniczanie treści tej kary spowodowało, że od 25 lat (bo od 1997 r.) przedmiotowa kara w systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego funkcjonuje jako kara „nagany”, bez opatrywania jej już żadnymi dodatkowymi wymogami odnoszącymi się do jej zakresu, czy sposobu wykonania.

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, karę dyscyplinarną w postaci „nagany” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do uprzedniego stanu prawnego, w którym przedmiotową karę mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej kapral (art. 25 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.).

Do przeprowadzenia analizy *de lege lata* kary „nagany” posłużono się treścią następujących przepisów: art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o. (zawierającego nazwę kary) oraz art. 363 u.o.o. (określającego warunki jej wymierzania).

Zarówno kształt kary „nagany”, jak i warunki jej wymierzania nie budzą wątpliwości uzasadniających potrzebę projektowania zadań *de lege ferenda* na tej płaszczyźnie.

Kara „nagany” posiada powszechny charakter, gdyż można ją wymierzyć wobec każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej i powoduje ona przede wszystkim dolegliwość natury moralnej.

W oparciu o miejsce ulokowania omawianej kary w katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, stwierdzić można, że kara „nagany” jest: „(...) karą o większym ciężarze gatunkowym niż upomnienie (choć w praktyce trudno doszukać się różnic w skutkach obydwu)”⁵⁵⁵. W literaturze przedmiotu podnosi się, że polaryzacja między karą „nagany” a karą „upomnienia” zachodzi przede wszystkim na płaszczyźnie poziomu ładunku pejoratywnej oceny wyrażonej przedmiotową karą wobec czynu sprawcy przewinienia dyscyplinarnego. Kara „nagany” jest bardziej stygmatyzująca dla żołnierza – sprawcy przewinienia dyscyplinarnego – niż kara „upomnienia”⁵⁵⁶.

Warunki wymierzania kary „nagany” określono w przepisie art. 363 u.o.o. Obydwie wskazane w nim czynności, tj. przeprowadzenie rozmowy oraz wytknięcie przewinienia dyscyplinarnego, jakiego dopuścił się żołnierz, należy zrealizować kumulatywnie w określonym czasie, tj. w czasie raportu dyscyplinarnego (do którego żołnierz ten został wezwany w treści punktu 2-giego rozkazu dziennego).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że: „Czynność „wytknięcia” wiąże się z bezpośrednim wskazaniem przez przełożonego dyscyplinarnego czynu, który stanowił powód wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, zakończonego wymierzeniem [przedmiotowej kary – S.Ch].”⁵⁵⁷.

8.2.3 Kara pieniężna

[Rys historyczny]

W systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej „kara pieniężna” nie posiada długiej tradycji legislacyjnej. Występuje bowiem ona w nim nieprzerwanie od 1997 r. (zob.: art. 22 ust. 1 pkt 3 u.d.w. z 1997 r., art. 24 pkt 3 u.d.w. z 2009 r. czy art.362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.); czyli jest obecna od 25 lat.

We wcześniejszych regulacjach dyscyplinarnych XX w., w katalogu wojskowych form reakcji dyscyplinarnej nie występowały instrumenty, których wymierzenie i wykonanie byłoby w jakimkolwiek stopniu związane z ekwiwalentem pieniężnym otrzymywanym przez żołnierza za jego służbę, tj. z jego uposażeniem.

⁵⁵⁵ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 213.

⁵⁵⁶ Argumentum a contrario: ibidem, s. 210.

⁵⁵⁷ Ibidem, s. 210-211.

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, karę dyscyplinarną w postaci „kary pieniężnej” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do uprzedniego stanu prawnego, w którym przedmiotową karę mógł wymierzyć przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej kapitan / kapitan marynarki; lub kierownik instytucji cywilnej (art. 25 pkt 2 u.d.w. z 2009 r.).

Analizę *de lege lata* „kary pieniężnej” przeprowadzono w oparciu o treść następujących przepisów: art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o. (zawierający nazwę kary) oraz art. 364 u.o.o. (zawierający wymogi, co do wysokości i liczby jej stawek dziennych).

O ile modyfikacji nie wymaga nazwa przedmiotowej kary, gdyż jej zakres merytoryczny oraz sposób jej ujęcia nie budzi wątpliwości; o tyle pewne zmiany należy wprowadzić w treści przepisu art. 364 u.o.o. W ramach zadania *de lege ferenda* postulować bowiem trzeba określenie we wskazanym przepisie tzw. warunków wymierzania „kary pieniężnej”.

Analogiczny problem występuje także przy karze „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”. W treści przepisu art. 366 u.o.o., ustawodawca również nie zadekretował warunków wymierzania przedmiotowej kary, tylko wskazał skutek wynikający z jej orzeczenia. Kwestia ta jednak będzie przedmiotem analizy dalszej części opracowania.

„Kara pieniężna” posiada powszechny charakter, tzn. może ona być wymierzona względem każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej i powoduje ona dolegliwość natury finansowej (ekonomicznej).

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. wymierzenie „kary pieniężnej” pociągało za sobą konieczność: „(...) niezwłocznego przesłania, przez organ orzekający w pierwszej instancji, odpisu rozkazu lub decyzji (w których zamieszczono zarządzenie wykonania tej kary (...)) organowi finansowemu uprawnionemu do dokonywania potrąceń z uposażenia żołnierza.”⁵⁵⁸ (§5 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017 r. ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych⁵⁵⁹).

⁵⁵⁸ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 215.

⁵⁵⁹ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017, ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2017, poz. 955 ze zm. (dalej rozp.MON z 2017).

Obecnie nie ma aktu prawnego, określającego sposób wykonania nie tylko przedmiotowej kary, ale także i pozostałych kar dyscyplinarnych z przepisu art. 362 ust. 1 u.o.o..

Kary dyscyplinarne, co do zasady wymierza się poprzez wytknięcie żołnierzowi zachowania, które stanowiło podstawę do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego i jego ukarania. Przedmiotowe wytknięcie, pozwala nie tylko wskazać w sposób niebudzący wątpliwości jakie zachowanie żołnierza spotkało się z reakcją dyscyplinarną, ale daje ono również żołnierzowi rozeznanie i wskazówkę na przyszłość czego robić nie należy.

Wymierzenie kary dyscyplinarnej poprzez „wytknięcie” odpowiednio: „(...) wytknięcie ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił” (art. 363 u.o.o.) czy: „wytknięcie niewłaściwego postępowania” (art. 365 u.o.o. i art. 367 u.o.o.) zadekretowano przy następujących wojskowych karach o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym): karze „upomnienia”, karze „nagany”, karze „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” czy karze „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej”. Zatem owo „wytknięcie” jest przewidziane przy 4 z 5 przepisów zawierających warunki wymierzania wojskowych kar dyscyplinarnych o charakterze wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

Konieczność „wytknięcia” nie została zadekretowana przy „karze pieniężnej”. Ustawodawca, w treści przepisu art. 364 u.o.o. określił jedynie: (1) sposób wymiaru „kary pieniężnej” (tj. wymierza się ją w stawkach dziennych, określając ich liczbę – art. 364 ust. 1 u.o.o.), (2) ilość stawek dziennych, które jednorazowo można wymierzyć (czyli od 3 do 10 – art. 364 ust. 3 u.o.o.), (3) wysokość jednej stawki dziennej (które wynosi 1/22 części miesięcznego uposażenia otrzymanego przez żołnierza w miesiącu, w którym popełnił on przewinienie dyscyplinarne – art. 364 ust. 2 u.o.o.).

Innymi słowy, w treści przepisu art. 364 u.o.o. ustawodawca określił sposób ustalenia wysokości „wskaźnika” w jakim wymierzana jest „kara pieniężna”, a nie wskazał przy tym, że przedmiotową karę wymierza się za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego.

W związku z tym treść analizowanego przepisu nie precyzuje: czy „karę pieniężną” wymierza się w czasie raportu dyscyplinarnego? a także czy wymierzając „karę pieniężną” należy wytknąć żołnierzowi zachowanie stanowiące podstawę jego ukarania?

Względy logiki, uwarunkowania systemowe oraz praktyka orzecznicza organów dyscyplinarnych nakazuje przyjąć, że „karę pieniężną” również wymierza się w czasie raportu dyscyplinarnego, w trakcie którego obwiniony żołnierz jest poinformowany o zachowaniu, które stanowiło podstawę jego ukarania.

W przeciwnym razie ukaranie dyscyplinarne żołnierza „karą pieniężną” mogłoby odbywać się nie tylko bez jego udziału, ale także i bez konieczności popełnienia przez niego przewinienia dyscyplinarnego. Wskazane okoliczności same w sobie prowadzą do absurdu i wyłączają obwinionemu żołnierzowi możliwość skorzystania z przysługującego mu w postępowaniu dyscyplinarnym np. prawa do obrony, czy też wyznaczenia obrońcy, który ma go reprezentować (art. 392 ust. 1 pkt 4 u.o.o.). Brak wskazania w treści przepisu art. 364 u.o.o., warunków wymierzania „kary pieniężnej” stał się sprawczy dla postulowania konieczności ich określenia.

Szczegółowa analiza przedmiotowego zagadnienia zawarta została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

8.2.4 Ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym **[Rys historyczny]**

Do systemu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, karę „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, wprowadzono na mocy r.d.SZ PRL z 1959 r. Przedmiotowa kara zastąpiła karę: „uprzedzenia o niepełnej przydatności służbowej”, która zadekretowana była w przepisie art. 6 ust. 1 u.d. z 1951 r. Z uwagi na fakt, że wskazanym regulaminem dyscyplinarnym z 1959 r. doprecyzowano postanowienia u.d. z 1951 r., uznać można, że kara „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej obecna jest od końcówki obowiązywania tejże ustawy.

Kara ta występowała również w u.d. z 1963 r. (zob.: art. 13 pkt 8 tej ustawy). Potrzebę utrzymania jej w katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych argumentowano koniecznością wypełnienia luki jaka wystąpiła po usunięciu z przedmiotowego katalogu: kary „odroczenia mianowania na wyższy stopień oficerski” oraz kary „obniżenia stopnia wojskowego”. Kary te miały charakter powszechny, zatem można je było wymierzyć wobec wszystkich żołnierzy będących w czynnej służbie wojskowej.

Na uwagę zasługuje również okoliczność, że przedmiotowa kara w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej występuje w niezmienionym brzmieniu

(tj. jako: „ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”) od momentu jej zadekretowania w katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych z u.d. z 1951 r., aż po dzień dzisiejszy (zob.: art. 13 pkt 8 u.d. z 1963 r., art. 22 ust. 1 pkt 7 u.d.w z 1997 r., art. 24 pkt 4 u.d.w. z 2009 r. czy art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.).

W kategorii ciekawostki potraktować należy fakt, że treść analizowanej kary dyscyplinarnej w jakimś stopniu nawiązuje do posiadającego zupełnie inny charakter niż sankcja dyscyplinarna, instrumentu w postaci: „nieprzydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, który był prawnie usankcjonowany w dekrete z 19.04.1951 r., o służbie wojskowej generałów i oficerów SZ⁵⁶⁰ (art. 34 ust. 2 tegoż dekretu).

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, karę dyscyplinarną w postaci „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

W stosunku do uprzedniego stanu prawnego na tej płaszczyźnie ustawodawca nie wprowadził zmiany, gdyż w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. kompetencję w zakresie wymierzenia przedmiotowej kary na szczeblu JW również przysługiwały przełożonemu dyscyplinarnemu zajmującemu stanowisko służbowe nie niższe niż Dowódca JW (tj. osobie w stopniu etatowym co najmniej podpułkownik / komandor porucznik); albo Kierownikowi instytucji cywilnej (np. Dyrektorowi Departamentu Kadr MON – art. 25 pkt 3 u.d.w. z 2009 r.).

Analizę *de lege lata* kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” przeprowadzono w oparciu o następujące przepisy: art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o. (zawierający nazwę kary) oraz art. 365 u.o.o. (określający warunki jej wymierzania).

O ile modyfikacji nie wymaga nazwa przedmiotowej kary, gdyż jej zakres merytoryczny oraz sposób jej ujęcia nie budzi wątpliwości; o tyle pewne zmiany należy wprowadzić w treści przepisu art. 365 u.o.o. W ramach zadania *de lege ferenda* postulować bowiem trzeba zmianę zwrotu zawartego w treści przepisu art. 365 u.o.o brzmiącego: „(...) wytknięcie niewłaściwego postępowania (...)” na zwrot: „wytknięcie ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił”.

⁵⁶⁰ Dekret z 19.04.1951, o służbie wojskowej generałów i oficerów SZ, Dz. U. 1951, nr 22, poz. 172 ze zm.

Szczegółowa analiza przedmiotowego zagadnienia zawarta została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Kara „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” ma powszechny charakter. Zatem może być ona wymierzona względem każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej.

Warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” określono w przepisie art. 365 u.o.o. Wszystkie trzy wskazane w nim czynności, tj. przeprowadzenie rozmowy, wytknięcie niewłaściwego postępowania oraz uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzenia kary surowszej, jeżeli po raz kolejny dopuści się on przewinienia dyscyplinarnego, należy zrealizować kumulatywnie w określonym czasie, tj. w czasie raportu dyscyplinarnego (do którego żołnierz ten został wezwany w treści punktu 2-giego rozkazu dziennego).

O ile przy karze „upomnienia” i „nagany” przełożony dyscyplinarny wytyka ukaranemu żołnierzowi przewinienie dyscyplinarne, którego się on dopuścił, o tyle przy przedmiotowym ostrzeżeniu wytyka się niewłaściwe postępowanie żołnierza; przy czym przepis art. 365 u.o.o. nie określa, kto ma dokonać owego wytknięcia. Zarówno brak określenia podmiotu wytykającego, jak i konieczność wytknięcia niewłaściwego postępowania (zamiast popełnionego przewinienia dyscyplinarnego) – postrzegać należy w kategorii braku staranności ustawodawcy; co z kolei należy poddać analizie w ramach postulatów *de lege ferenda*.

Zauważyć należy, że w czasie raportu dyscyplinarnego, podczas wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, przełożony dyscyplinarny (poza przeprowadzeniem rozmowy i wytknięciem) ma obowiązek także uprzedzić ukaranego żołnierza o możliwości wymierzenia wobec niego kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” lub surowszej kary dyscyplinarnej, jeżeli żołnierz ten ponownie dopuści się czynu powodującego odpowiedzialność dyscyplinarną.

Przedmiotowe „uprzedzenie” posiada walor prewencyjny, ponieważ bezpośrednio sygnalizuje ono żołnierzowi konsekwencje, jakie mogą go spotkać (tj. kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne

stanowisko służbowe” lub surowsza kara dyscyplinarna), jeżeli po raz kolejny popełni on czyn powodujący odpowiedzialność dyscyplinarną⁵⁶¹.

Ponadto, „uprzedzenie” to z uwagi na jego zakres merytoryczny (czyli wskazanie konkretnego rodzaju kary dyscyplinarnej, jaka może zostać wymierzona) spełnia również funkcję edukacyjną. Uzmysławia ono bowiem żołnierzowi (który co do zasady nie legitymuje się znajomością przepisów prawa), jakie są rodzaje wojskowych kar dyscyplinarnych wymierzane w ramach wojskowego postępowania dyscyplinarnego i że kara wymierzona wobec niego nie jest jeszcze karą najsurowszą.

Zauważyć należy, że owo „uprzedzenie” występuje nie tylko w ramach warunków wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 365 u.o.o.), ale także przy warunkach wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 367 u.o.o.). Przy czym w pierwszym przypadku jest to: „uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzenia kary zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego lub kary dyscyplinarnej surowszej, jeżeli [żołnierz – S.Ch.] ponownie dopuścił się czynu rodzącego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 365 u.o.o.), w drugim zaś przypadku jest to: „uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzenia kary usunięcia [powinno być zwolnienia! – S.Ch.] z dobrowolnych form służby w wojskowej, jeżeli [żołnierz – S.Ch.] ponownie dopuścił się czynu rodzącego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 367 u.o.o.).

Zastosowanie przez ustawodawcę dwóch różnych sposobów zakończenia tychże „ostrzeżeń”, co do zasady, nie budzi większych wątpliwości. Wynika to bowiem z miejsca ich ulokowania w katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych.

W treści przepisu art. 362 ust. 1 u.o.o., tj w przedmiotowym katalogu, kara „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, na 7 kar dyscyplinarnych zadekretowana została na pozycji nr 4, czyli w połowie tego katalogu. Zaraz za nią umieszczono: na pozycji nr 5 karę „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, na pozycji nr 6 i 7 – 2 inne surowsze rodzaje kar dyscyplinarnych.

Dlatego też ustawodawca w warunkach wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku”, przy „uprzedzeniu ukaranego

⁵⁶¹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 218.

o możliwości wymierzenia kary” mógł posłużyć się zarówno wskazaniem konkretnego rodzaju kary, jak i odesłaniem do kar surowszych.

Ponadto, w warunkach wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, ustawodawca bezpośrednio odsyła do obydwóch surowszych od tej kary, wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym; przy czym:

- przy karze „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” – ustawodawca odesłanie do niej czyni wprost (poprzez bezpośrednie wskazanie tej kary w treści przepisu art. 365 u.o.o.);
zaś
- przy karze „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” – ustawodawca odesłanie do niej czyni pośrednio (tj. poprzez użycie w treści przepisu art. 365 u.o.o. formuły: „lub kary dyscyplinarnej surowszej”).

Zastosowanie wskazanej powyżej konstrukcji nie było natomiast możliwe przy warunkach wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 367 u.o.o.).

W katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych z przepisu art. 362 ust. 1 u.o.o., kara ta, na 7 kar dyscyplinarnych zadekretowana została na pozycji przedostatniej, tj. pod nr 6. Podkreślić trzeba, że przepis art. 367 u.o.o. określający warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” w swej treści bezpośrednio odwołuje się do najsurowszej z kar dyscyplinarnych tj. do kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Dlatego też, w przepisie art. 367 u.o.o. ustawodawca nie umieścił przed rodzajem kary dyscyplinarnej, jaką można wymierzyć w razie ponownego popełnienia czynu powodującego odpowiedzialność dyscyplinarną, (tj. przed karą „zwolnienia ze służby”) zwrotu typu: „lub kary dyscyplinarnej surowszej” (jaki zadekretowano w treści przepisu art. 365 u.o.o.). Brak takiego odniesienia wynika ze względów logiki oraz z przyjętej w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o., gradacji wojskowych kar dyscyplinarnych.

Uwagi poczynione wobec „uprzedzenia” występującego przy warunkach wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 365 u.o.o.) odnieść również należy do „uprzedzenia” występującego przy warunkach wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 367 u.o.o.).

8.2.5 Ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej **[Rys historyczny]**

Karę „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” do systemu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej wprowadzono na mocy r.d.SZ PRL z 1959 r. Kara ta zastąpiła karę: „uprzedzenia o niepełnej przydatności służbowej”, która była zadekretowana w treści przepisu art. 6 ust. 1 u.d. z 1951 r. Regulamin dyscyplinarny z 1959 r. doprecyzował bowiem postanowienia u.d. z 1951 r. Uznać zatem można, że przedmiotowa kara w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej obecna jest od końca obowiązywania tejże ustawy.

Pod nazwą: „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do zawodowej służby wojskowej” kara ta występowała również w czasie obowiązywania u.d. z 1963 r. (zob.: art. 13 pkt 10 ustawy).

Z chwilą wejścia w życie u.d.w. z 1997 r. nazwę przedmiotowej kary zmieniono na: „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do nadterminowej zasadniczej służby wojskowej lub do czynnej służby wojskowej pełnionej w charakterze kandydata na żołnierza zawodowego albo do zawodowej służby wojskowej” (art. 22 ust. 1 pkt 9 u.d.w. z 1997 r.).

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. omawiana kara w ramach wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej wymierzana była jako: „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do służby kandydackiej, służby przygotowawczej, okresowej służby wojskowej albo do zawodowej służby wojskowej” (art. 24 pkt 6 u.d.w. z 2009 r.).

Natomiast w obowiązujących przepisach dyscyplinarnych, tj. w Dziale XIII u.o.o. ustawodawca przedmiotową karę zadekretował w postaci: „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

W oparciu o powyższe stwierdzić można, że: (1) kara ta obecna jest w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nieprzerwanie od ponad 70 lat; (2) od chwili jej prawnego usankcjonowania nie posiada ona powszechnego charakteru. Natomiast krąg podmiotów, wobec których można ją wymierzyć zawsze *expressis verbis* wskazywała i nadal wskazuje jej nazwa.

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, karę dyscyplinarną w postaci „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

W stosunku do uprzedniego stanu prawnego na tej płaszczyźnie ustawodawca nie wprowadził zmiany, gdyż w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. kompetencję w zakresie wymierzenia przedmiotowej kary na szczeblu JW również przysługiwały przełożonemu dyscyplinarnemu zajmującemu stanowisko służbowe nie niższe niż Dowódca JW (tj. osobie w stopniu etatowym co najmniej podpułkownik / komandor porucznik) lub Kierownikowi instytucji cywilnej (np. Dyrektorowi Departamentu Kadr MON – art. 25 pkt 3 u.d.w. z 2009 r.).

Analizę *de lege lata* kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” przeprowadzono w oparciu o następujące przepisy: art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o. (zawierający nazwę kary) oraz art. 367 u.o.o. (określający warunki jej wymierzania).

O ile modyfikacji nie wymaga nazwa przedmiotowej kary, gdyż jej zakres merytoryczny oraz sposób jej ujęcia nie budzi wątpliwości; o tyle nowelizacji wymaga treść przepisu art. 367 u.o.o. Proponowane wobec niego zmiany mają analogiczny wektor co zmiany zgłoszone wobec treści przepisu art. 365 u.o.o., określającego warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”. Zatem w ramach zadania *de lege ferenda* postulować należy zmianę zawrotu zawartego w treści przepisu art. 367 u.o.o brzmiącego: „(...) wytknięcie niewłaściwego postępowania (...)” na zwrot: „wytknięcie ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił”.

Szczegółowa analiza przedmiotowego zagadnienia zawarta została w rozdziale poświęconym postulatом *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Kara „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej”, jako jedyna z 5-ciu wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) nie posiada powszechnego charakteru. Mając na uwadze jej treść oraz formy służby wojskowej, przedmiotową karę wymierzyć można wobec: (1) żołnierza zawodowego; (2) żołnierza będącego w ochotniczej zasadniczej służbie wojskowej; (3) żołnierza terytorialnej służby wojskowej, (4) żołnierza będącego w aktywnej rezerwie w dniach tej służby.

A contrario „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” nie można wymierzyć względem: (1) żołnierza obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej, (2) żołnierza rezerwy pasywnej w dniach odbywania ćwiczeń wojskowych, (3) żołnierza pełniącego służbę wojskową w razie ogłoszenia mobilizacji.

Innymi słowy, kara ta nie ma zastosowania do żołnierzy, którzy czynną służbę wojskową realizują w ramach obowiązku.

Wymierzenie żołnierzowi kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.) daje podstawy do przyjęcia, że popełnione przez niego przewinienie dyscyplinarne było poważne, ale nie na tyle, by zwolnić go ze służby wojskowej.

Warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” określono w przepisie art. 367 u.o.o. Są one analogiczne do warunków wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, które zadekretowano w przepisie art. 365 u.o.o.

Jedyna różnica jaka występuje między przedmiotowymi warunkami, odnosi się do treści „uprzedzenia” kierowanego przez przełożonego dyscyplinarnego wobec ukaranego żołnierza.

Podczas wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, przełożony dyscyplinarny uprzedza ukaranego żołnierza, że w razie ponownego popełnienia przez niego czynu powodującego odpowiedzialność dyscyplinarną może zostać wymierzona wobec niego kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” lub surowsza kara dyscyplinarna (art. 365 u.o.o.).

Natomiast przy karze „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” w ramach przedmiotowego „uprzedzenia” przełożony dyscyplinarny *expressis verbis* odnosi się jedynie do możliwości wymierzenia kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 367 u.o.o.).

Z uwagi jednak na fakt, że wskazane okoliczności, a także i inne warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (z przepisu art. 367 u.o.o.) na zasadzie porównania zostały omówione przy analizie warunków wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, tj. przy analizie treści przepisu art. 365 u.o.o.; więc ich ponowne objaśnianie zdaje się być zbędne.

8.3 Wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym

W katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, umieszczonym w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o., poza wojskowymi karami dyscyplinarnymi o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) odnaleźć również można wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, które w przedmiotowym katalogu stanowią mniejszość. Na 7 wojskowych kar dyscyplinarnych, usystematyzowanych według kryterium surowości, walor eliminacyjny posiadają jedynie 2 z nich, tj.: „zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) oraz „zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

W związku z tym jedynie blisko jedna trzecia z ogółu wojskowych kar dyscyplinarnych posiada dominujący pierwiastek eliminacyjny. Taki stan rzeczy wynika z *quasi*-represyjnego charakteru wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, w której dolegliwość płynąca z tytułu ukarania dyscyplinarnego żołnierza nie jest celem samym w sobie, lecz narzędziem do osiągnięcia celu w postaci wychowawczego i zapobiegawczego oddziaływania na sprawcę przewinienia dyscyplinarnego.

Analogicznie jak przy wojskowych karach dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), ustawodawca konstruując „przesłanki” odnoszące się do wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, w treści poszczególnych przepisów u.o.o. także określił tzw. warunki ich wymierzania, a nie przesłanki w klasycznym tego słowa znaczeniu. Innymi słowy, ustawodawca nie uzależnił możliwości wymierzania wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym od konieczności wystąpienia określonego stanu faktycznego, lecz uregulował w u.o.o. jedynie sposób ich wymierzania.

Podobnie jak kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), również i kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym wymierza się zawsze w trybie fakultatywnym. Dlatego zawarty w poszczególnych przepisach określających warunki wymierzania tychże kar zwrot: „wymierza się” (zob.: art. 368 u.o.o.) postrzegać należy jako techniczne określenie sposobu ich wymierzania, a nie warunkuje obligatoryjność ich wymierzenia.

Wszystkie rodzaje wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym powodują skutek w postaci eliminacji żołnierza. Odróżnia to przedmiotowe kary w sposób kategoriyczny od katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

Co istotne, skutek ten posiada różny stopień intensywności. Może dojść bowiem do eliminacji częściowej żołnierza lub eliminacji całkowitej żołnierza.

Pierwsza z nich występuje w sytuacji wymierzania kary dyscyplinarnej w postaci „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.). Żołnierz mimo jej wymierzenia nadal pozostaje w kolektywie wojskowym i może on z powodzeniem dalej realizować swoją służbę wojskową.

W sytuacji wystąpienia eliminacji całkowitej, jako konsekwencji wymierzenia kary dyscyplinarnej w postaci „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.) żołnierz jest dyscyplinarnie usunięty z wojska. Może on do niego powrócić, ale dopiero po upływie czasu przewidzianego dla zatarcia ukarania, który w odniesieniu do przedmiotowej kary dyscyplinarnej wynosi 5 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia o ukaraniu dyscyplinarnym (art. 416 ust. 4 u.o.o.). Po upływie tego terminu, żołnierza nie przywraca się *ad hoc* do służby wojskowej, lecz żołnierz ten nabywa jedynie uprawnienie do ponownego starania się o przyjęcie do wojska. Zatem ten rodzaj kary dyscyplinarnej uznać należy za bardzo surowy instrument oddziaływania dyscyplinarnego. Wynikający z jej wymierzenia skutek eliminacyjny w postaci dyscyplinarnego zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej powoduje, że aspekt wychowawczo-zapobiegawczy w ramach przedmiotowej kary realizowany jest przede wszystkim wobec żołnierzy, którzy pozostali w wojsku. Natomiast wobec ukaranego nią żołnierza, kara ta oddziałuje przede wszystkim doraźnie i eliminacyjnie, powodując również konsekwencje zatrudnieniowo-finansowe.

Celem zapewnienia przejrzystości wyводу, analiza wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym przeprowadzona została w oparciu o zestawienie tabelaryczne, zawarte poniżej. Pozwoli ono w sposób niebudzący wątpliwości wykazać nie tylko płaszczyzny wspólne występujące między wojskowymi karami dyscyplinarnymi o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, ale także i uwypukli polaryzację zachodzącą między nimi.

Tab. 2 Charakterystyka wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.

		Zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) (art. 366 u.o.o.)	Zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 362 ust. 2 pkt 6 u.o.o.) (art. 368 u.o.o.)
Przesłanki odnoszące się do warunków wymierzania kar dyscyplinarnych	uprzedzenie o możliwości wymierzenia kary usunięcia z dobrowolnych form służby wojskowej	-	+
	uprzedzenie o możliwości wymierzenia surowszej kary dyscyplinarnej	-	-
	uprzedzenie o możliwości wymierzenia kary zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe	-	-
	wytknięcie niewłaściwego postępowania	-	+
	wytknięcie przewinienia dyscyplinarnego	-	-
	przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego	-	+
Rozkaz personalny	+	+	
Rozkaz dzienny	+	+	
Powszechny charakter	+	-	

Źródło: *opracowanie własne.*

[Powszechny charakter]

W ramach wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym „powszechność” ich charakteru ma wymiar połowiczny. Jedynie karę dyscyplinarną w postaci „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) można wymierzać bez żadnych ograniczeń podmiotowych. Kara ta jest skuteczna wobec każdego żołnierza, który pełniąc lub odbywając czynną służbę wojskową zajmuje jakiegokolwiek stanowisko służbowe.

Możliwość wymierzenia drugiej z kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, tj. „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.); jak sama jej nazwa wskazuje jest ograniczona do żołnierzy

realizujących służbę wojskową dobrowolnie. W związku z tym, nie posiada ona charakteru powszechnego, co (z uwagi na obowiązkowy tryb realizowania niektórych z rodzajów czynnej służby wojskowej) ocenić należy pozytywnie.

Zatem na płaszczyźnie wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym charakter powszechny posiada połowa z nich⁵⁶², co w sposób znaczący różnicuje te kary od wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), wśród których, aż zdecydowana większość nie jest limitowana podmiotowo⁵⁶³.

Analiza całego katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych (tj. treści przepisu art. 362 ust.1 u.o.o.) skłania do wniosku, że na 7 rodzajów wojskowych kar dyscyplinarnych, aż 5 z nich posiada charakter powszechny, zaś takiego charakteru nie mają jedynie 2 kary dyscyplinarne, tj. „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.) oraz „zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust.1. pkt 7 u.o.o.).

Jest to dobra praktyka legislacyjna, gdyż wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej powinny być instrumentami elastycznymi, które zapewniają możliwość ich szerokiego stosowania, celem szybkiego i skutecznego przywrócenia stanu sprzed ingerencji żołnierza w dyscyplinę wojskową. *A contrario*

Z kolei obowiązkowa forma niektórych z rodzajów czynnej służby wojskowej⁵⁶⁴, uzasadnia niepowszechny charakter, a tym samym brak możliwości zastosowania wobec żołnierzy realizujących służbę wojskową w ramach obowiązku, tych z kar dyscyplinarnych, których wymierzenie prowadzi do przerwania lub chociaż ostrzeżenia o możliwości przerwania czynnej służby wojskowej.

[Rozkaz dzienny]

Jak już wcześniej zauważono konieczność umieszczenia w rozkazie dziennym informacji o wszczęciu postępowania i ukaraniu dyscyplinarnym jest elementem

⁵⁶² Wśród kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, charakter powszechny posiada jedynie: zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

⁵⁶³ Wśród kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) charakter powszechny posiada: upomnienie (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.); nagana (art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o.); kara pieniężna (art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.) oraz ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym (art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.).

⁵⁶⁴ Obowiązkowy charakter mają następujące rodzaje czynnej służby wojskowej: obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa (art. 152 ust. 2 u.o.o.); ćwiczenia wojskowe odbywane przez żołnierza powołanego z rezerwy pasywnej (art. 131 ust. 3 u.o.o.) oraz służba wojskowa pełniona w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 535 ust. 1 u.o.o.).

wspólnym przy wymierzaniu wszystkich wojskowych kar dyscyplinarnych, tj. zarówno wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), jak i wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.

Na płaszczyźnie wojskowych kar dyscyplinarnych materia dotycząca rozkazu dziennego była już przedmiotem szczegółowej analizy, dlatego odniesienie się do niej po raz kolejny zdaje się być zbędne.

[Rozkaz personalny]

Konieczność wydania rozkazu personalnego jest czynnością wspólną dla wszystkich kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym. Innymi słowy, rozkaz personalny wydaje się w sytuacji wymierzenia żołnierzowi: kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) lub kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust.1. pkt 7 u.o.o.).

Rozkaz personalny jest dokumentem, w którym określa się zakres oraz wektor zmian personalnych przeprowadzonych na stanowiskach służbowych w wojsku (czy też w innych służbach mundurowych). W oparciu o nazwy wskazanych wyżej kar dyscyplinarnych wywnioskować można, że rozkaz personalny dotyczy zmian w kierunku odwołania żołnierza ze stanowiska służbowego lub usunięcia żołnierza ze służby wojskowej.

Rozkaz personalny o powołaniu do służby wojskowej uprawnione są do wydawania jedynie podmioty wskazane enumeratywnie w przepisie art. 186 ust. 1 i 2 u.o.o. w zw z art. 231 ust. 1 u.o.o. (tj. podmioty kompetentne do wyznaczania i zwalniania żołnierza ze stanowiska służbowego). Zgodnie z ich brzmieniem, rozkaz ten wydaje:

- Minister Obrony Narodowej
 - w stosunku do osób zajmujących stanowiska służbowe w stopniach etatowych: generałów / admirałów, pułkowników / komandorów;
- kierownik komórki organizacyjnej właściwy ds. kadrowych, np. Dyrektor Departamentu Kadr MON
 - w stosunku do: oficerów w stopniach etatowych do podpułkownika włącznie;
- Szef Sztabu Generalnego WP, Dowódcy Rodzajów SZ, Dowódcy wojsk, Komendant Główny ŻW, Dowódca Garnizonu Warszawa oraz Szef Inspektoratu Wsparcia SZ

- w stosunku do żołnierzy w korpusach podoficerów i szeregowych w podległych sobie jednostkach;
- Dowódca JW w stopniu co najmniej podpułkownik / komandor
 - w stosunku do żołnierzy korpusu szeregowych.
- kierownik komórki organizacyjnej MON ds. kadrowych
 - w stosunku do: podchorążych uczelni wojskowych (bez względu na rok ich służby);
- Dowódca Rodzaju SZ (pod który podlega dana szkoła / centrum szkolenia lub ośrodek)
 - w stosunku do: kadetów w szkołach podoficerskich, elewów w centrach i ośrodkach szkolenia.

Przy omawianiu postulatów *de lege ferenda* dotyczących wojskowego środka karnego w postaci wydalenia z zawodowej służby wojskowej wskazano, że mimo braku w nauce oraz doktrynie prawa, jednolitego stanowiska co do charakteru prawnego rozkazu personalnego, dokument ten postrzegać należy jako rodzaj decyzji administracyjnej (w rozumieniu przepisu art. 1 pkt 1 i art. 104 §1 ustawy z 14.06.1960 r., Kodeks postępowania administracyjnego⁵⁶⁵).

W związku z tym wojskowy stosunek służbowy żołnierzy, z uwagi na sposób jego nawiązania, modyfikacji czy też zakończenia (co odbywa się w oparciu o rozkaz personalny), kwalifikować należy jako stosunek administracyjnoprawny⁵⁶⁶.

Rozkaz personalny jest decyzją administracyjną charakterystyczną dla formacji mundurowych. Z uwagi na sposób jego unormowania w materii ustawowej dotyczącej kwestii mundurowych, wyodrębnić można 3 konstrukcje prawne rozkazu personalnego:

- posłużenie się w ustawie *expressis verbis* pojęciem „rozkaz personalny”, np.:
 - art. 76 ust. 2 ustawy z 08.12.2017 r., o Służbie Ochrony Państwa⁵⁶⁷:
„Nawiązanie, zmiana albo rozwiązanie stosunku służbowego następują przez wydanie rozkazu personalnego odpowiednio o mianowaniu, wyznaczeniu

⁵⁶⁵ Ustawa z 14.06.1960, Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. 2022, poz. 1301 (dalej k.p.a.).

⁵⁶⁶ Wyrok NSA z 05.06.1991, II SA 35/91, ONSA 1991, nr 3-4, poz. 64, tak też: Wyrok TK z 14.12.1999, SK 14/98, OTK ZU nr 7, poz. 163 w oparciu o stosunek służbowy żołnierza zawodowego, stwierdzono w nim, że stosunki służbowe w formacjach mundurowych: „nie są stosunkami pracy, lecz mają charakter stosunków administracyjnoprawnych, powstających w drodze powołania w związku z dobrowolnym zgłoszeniem się do służby”; stosunek służbowy w doktrynie bywa nazywany administracyjnym stosunkiem pracy – P. Szustakiewicz, *stosunki służbowe funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych jako sprawa administracyjna*, Warszawa 2012, s. 19.

⁵⁶⁷ Ustawa z 08.12.2017, o Służbie Ochrony Państwa, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115 (dalej u.s.o.p.).

lub powołaniu na stanowisko służbowe, przeniesieniu, zwolnieniu lub odwołaniu z tego stanowiska albo o zwolnieniu ze służby”;

- art. 48 ust. 2 u.a.b.w.a.w.: „Początek służby funkcjonariusza liczy się od dnia określonego w rozkazie personalnym o przyjęciu do służby i mianowaniu na stanowisko służbowe w ABW albo AW”;
- art. 34 ust. 2 u.s.g.: „Początek służby liczy się od dnia określonego w rozkazie personalnym o mianowaniu funkcjonariusza”;
- art. 185 ust. 5 u.o.o.: „Termin rozpoczęcia pełnienia zawodowej służby wojskowej oraz stanowisko służbowe, na jakim będzie pełniona ta służba, określa rozkaz personalny”;
- zawarcie w ustawie jedynie terminu „rozkaz” i doprecyzowanie go przymiotnikiem „personalny” dopiero w akcie wykonawczym, np.:
 - art. 28 ust. 2 u.pol.: „Początek służby liczy się od dnia określonego w rozkazie o mianowaniu funkcjonariusza Policji” – przepis ten wprowadza instytucje „rozkazu o mianowaniu” i dopiero zestawienie go z treścią aktu wykonawczego (konkretnie §3 ust. 3 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z 14.05.2013 r., ws. szczegółowych praw i obowiązków oraz przebiegu służby policjantów⁵⁶⁸) daje podstawy do stwierdzenia, że sprawy dotyczące kwestii osobowych policjanta podejmuje się w drodze rozkazu personalnego, o ile odrębne przepisy nie stanowią inaczej;
- zawarcie w ustawie jedynie terminu „decyzja” i doprecyzowanie jej przymiotnikiem „personalna” dopiero w akcie wewnętrznego kierownictwa, np.:
 - art. 32 ust. 2 u.p.s.poż.: „Od decyzji, o których mowa w ust.1 [tj. mianowania strażaka, zmiany stosunku służbowego oraz zwolnienia ze służby – S.Ch.], strażakowi służy odwołanie do wyższego przełożonego” – przepis ten wprowadza instytucje „decyzji” i dopiero zestawienie jej z treścią aktu wewnętrznego kierownictwa (konkretnie §4 ust. 2 pkt 3 zarządzenia nr 3 Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej z 24.02.2006 r., ws. sposobu prowadzenia przez przełożonych dokumentacji w sprawach związanych ze stosunkiem służbowym strażaków Państwowej Straży

⁵⁶⁸ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 14.05.2013, ws. szczegółowych praw i obowiązków oraz przebiegu służby policjantów, Dz. U. 2013, poz. 644 ze zm.

Pożarnej⁵⁶⁹) daje postawy do stwierdzenia, że sprawy dotyczące kwestii osobowych strażaka podejmuje się w drodze decyzji personalnej.

W oparciu o powyższe, stwierdzić można, że w ustawach mundurowych termin „rozkaz personalny” jest niekiedy zastępowany terminem „decyzja personalna”; przy czym zarówno w pierwszym jak i w drugim przypadku dokumenty te są nazwą własną decyzji administracyjnej. Nadanie decyzji administracyjnej nazwy „rozkaz personalny” wynikało przede wszystkim z chęci podkreślenia, że dokument ten wydaje się w sferze szczególnej, związanej z wykonywaniem władztwa publicznego. Rozkaz stanowi bowiem szczególną postać polecenia służbowego w administracji publicznej⁵⁷⁰. Doprecyzowanie go przymiotnikiem „personalny” wynika z treści stosunku prawnego, w ramach którego wydawany jest rozkaz. Innymi słowy, przedmiotowe doprecyzowanie obrazuje w sposób bezpośredni materię, dla której zarezerwowano tę partię poleceń służbowych.

Rozkaz personalny dotyczy spraw *stricte* personalnych związanych z: powstaniem, kształtowaniem lub zakończeniem administracyjnoprawnego wojskowego stosunku służbowego. Można powiedzieć, że rozkaz personalny jest władczym, jednostronnym wezwaniem określonego podmiotu do wykonywania czynności wchodzących w treść przedmiotowego stosunku służbowego. Na tej płaszczyźnie nie odbiega on od wydawanych przez pracodawcę w reżimie prawa pracy – poleceń służbowych. Szczególny charakter rozkazu personalnego widać dopiero na gruncie relacji, w ramach jakiej jest on wydawany, tj. w wojsku wydawany on jest w ramach stosunku zależności żołnierskiej, czyli stosunku przełożenia i podwładności (pkt 2 r.o.S.Z. z 2014 r.). Rozkaz personalny posiada imperatywny charakter, który przesądza o jego swoistości i daje podstawę do określenia przyczyny uzasadniającej zarezerwowanie dla niego przez ustawodawcę, w większości przypadków, nazwy „rozkaz”.

Cechą rozkazu personalnego, która w sposób kategoryczny wprowadza polaryzację między nim a poleceniem służbowym jest okoliczność, że na mocy wyraźnego przepisu umieszczonego w poszczególnych pragmatykach służbowych,

⁵⁶⁹ Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej z 24.02.2006, ws. sposobu prowadzenia przez przełożonych dokumentacji w sprawach związanych ze stosunkiem służbowym strażaków Państwowej Straży Pożarnej, Dz. Urz. KG PSP nr 1, poz. 2.

⁵⁷⁰ Zob.: T. Rabska, Problematyka wydawania decyzji administracyjnych wewnętrznych, RPEiS 1969, nr 3, s. 67-68; J. Łętowski, Polecenie służbowe w administracji, Warszawa 1972, s. 121-122.

nadano mu walor decyzji administracyjnej⁵⁷¹. Wynika to z faktu, że zarówno akt: powołania, modyfikacji czy zwolnienia ze służby wojskowej przesądza o włączeniu lub wyłączeniu określonego podmiotu z kolektywu wojskowego, a także o obowiązku wdrożenia się owego podmiotu: pod rygor szczególnej dyscypliny służbowej, wewnętrzną podległość służbową oraz pod zasady etyki przewidziane dla żołnierza.

Wskazane okoliczności uzasadniają poddanie rozkazu personalnego pod mechanizm kontroli jego legalności zarówno w toku instancji, jak i w drodze rozstrzygnięć sądów administracyjnych, z zastosowaniem zasad właściwych dla sfery zewnętrznej działania administracji. Między innymi dlatego stosunek prawny, w którym występuje rozkaz personalny (w tym przypadku wojskowy stosunek służbowy) funkcjonalnie należy przyporządkować go do prawa administracyjnego. Rozkaz personalny inicjuje stosunek służbowy w wojsku i jako szczególne polecenie służbowe wydane w celu zarządzania służbą wojskową (tj. służbą publiczną) bardziej stanowi on część wchodzącą w skład wykonywania administracji publicznej, niż część z zakresu realizacji stosunku pracy⁵⁷².

8.3.1 Zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe

[Rys historyczny]

Kara dyscyplinarna w postaci „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” składa się z dwóch członów mających zastosowanie kumulatywnie z uwagi na spójnik „i” występujący między nimi.

Nazwa przedmiotowej kary przywodzi *ad hoc* skojarzenie, że jej kształt jest wynikiem połączenia: (1) obecnej w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej w czasie obowiązywania u.d.w z 2009 r. – kary „odwołania z zajmowanego stanowiska służbowego” (art. 24 pkt 5 u.d.w. z 2009 r.), (2) z karą dyscyplinarną, której istota zawierała się w wyznaczeniu ukaranego żołnierza na inne stanowisko służbowe; przy czym „inne” należało wówczas rozumieć jako niższe stanowisko służbowe. Wynikało to bowiem *expressis verbis* z samej nazwy tej kary, która na przestrzeni lat, niezmiennie polegała na: „przeniesieniu na niższe stanowisko” (art. 15 pkt 12 d.d. z 1945 r.), „dyscyplinarnym wyznaczeniu na niższe stanowisko

⁵⁷¹ Zob.: A. Kisielewicz, *Zarys prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Przemysł 2009, s. 58.

⁵⁷² Zob.: J. Jeżewski, *Administracja pod rządami prawa cywilnego. Z zadań porównawczych nauki prawa administracyjnego*, Wrocław 1974, s. 71; A. Korcz-Maciejko, *Prawny charakter rozkazu...*, op. cit., s. 154.

służbowe” (art. 6 ust. 1 u.d. z 1951 r.) czy „wyznaczeniu na niższe stanowisko służbowe” (art. 13 ust.1 pkt 9 u.d. z 1963 r. i art. 22 ust. 1 pkt 8 u.d.w. z 1997 r.).

Nie mniej jednak, kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (zadekretowana w u.o.o.) nie musi skutkować rzeczywistym wyznaczeniem ukaranego żołnierza na niższe stanowisko służbowe, gdyż okoliczność ta nie wynika z jej nazwy.

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, karę dyscyplinarną w postaci: „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” na szczeblu JW wymierzyć może przełożony dyscyplinarny posiadający odpowiednie kompetencje do wyznaczenia na stanowisko służbowe⁵⁷³ i zwolnienia ze służby wojskowej⁵⁷⁴.

Innymi słowy, wojskowe kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym (tj. kary z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 5 i 7 u.o.o.) na szczeblu JW w zależności od posiadanego stopnia wojskowego przypisanego do danego stanowiska służbowego, wymierzają podmioty enumeratywnie wskazane w przepisie art. 186 ust. 1 i 2 u.o.o., czyli np.: Minister Obrony Narodowej, Komendant Główny ŻW, Dowódca Rodzaju SZ czy Dyrektor Departamentu Kadr MON. Dowódca JW ma również uprawnienia w przedmiocie wymierzenia kary: „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, ale tylko w stosunku do żołnierzy będących w korpusie szeregowych.

⁵⁷³ Przełożeni posiadający kompetencje do wyznaczania na stanowisko służbowe jest (art. 186 ust. 1 u.o.o.):
-) Minister Obrony Narodowej – w stosunku do osób zajmujących stanowiska służbowe w stopniach etatowych: generałów (admirałów), pułkowników (komandorów);
-) kierownik komórki organizacyjnej właściwy ds. kadrowych, np. Dyrektor Departamentu Kadr MON – w stosunku do: oficerów w stopniach etatowych do podpułkownika włącznie;
-) Szef Sztabu Generalnego WP, Dowódcy Rodzajów SZ, Dowódcy wojsk, Komendant Główny ŻW, Dowódca Garnizonu Warszawa oraz Szef Inspektoratu Wsparcia SZ – w stosunku do żołnierzy w korpusach podoficerów i szeregowych w podległych sobie jednostkach;
- Dowódca JW w stopniu co najmniej ppłk / kmr – w stosunku do żołnierzy korpusu szeregowych.
Przełożeni posiadający kompetencje do powołania do zawodowej służby wojskowej w stosunku do osób w czasie kształcenia, a także do poprzedzającej go dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej wydaje odpowiednio (art. 186 ust. 2 u.o.o.):

-) kierownik komórki organizacyjnej MON ds. kadrowych – w stosunku do: podchorążych uczelni wojskowych (bez względu na rok ich służby)
-) Dowódca Rodzaju SZ (pod który podlega dana szkoła / centrum szkolenia lub ośrodek) – w stosunku do: kadetów w szkołach podoficerskich, elewów w centrach i ośrodkach szkolenia.

⁵⁷⁴ Organami właściwymi do zwalniania ze służby wojskowej są organy właściwe do powołania do służby wojskowej, tj. organy wskazane powyżej (art. 231 ust. 1 u.o.o.).

W porównaniu do uprzedniego stanu prawnego, jest to dość spora zmiana; bowiem w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. przedmiotową karę wobec każdego żołnierza pełniącego / odbywającego służbę wojskową w określonej JW mógł wymierzyć przełożony dyscyplinarny, zajmujący stanowisko służbowe nie niższe niż Dowódca JW (czyli osoba będąca co najmniej w stopniu etatowym podpułkownik / komandor porucznik) lub Kierownik instytucji cywilnej (art. 25 ust. 5 u.d.w. z 2009 r.).

Do przeprowadzenia analizy *de lege lata* kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” posłużono się treścią następujących przepisów: art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o. (zawierającego nazwę kary) oraz art. 366 u.o.o. (określającego warunki jej wymierzania).

Zastrzeżenia na płaszczyźnie przedmiotowej kary zgłosić należy przede wszystkim co do jej nazwy. Kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” mimo, iż skutkuje rzeczywistym wyznaczeniem ukaranego żołnierza na inne stanowisko służbowe, to jednak nie musi ono być niższe niż to, które zajmował żołnierz w chwili popełnienia wojskowego przewinienia dyscyplinarnego. Wynika to z braku wyraźnego zadekretowania wskazanej kwestii w ustawie, przez co przedmiotowa kara ma więcej wspólnego z karą „odwołania z zajmowanego stanowiska służbowego” (art. 24 pkt 5 u.d.w. z 2009 r.) niż z karami dyscyplinarnymi, których orzeczenie prowadziło do faktycznego wyznaczenia żołnierza na niższe stanowisko służbowe (zob.: art. 15 pkt 12 d.d. z 1945 r., art. 6 ust. 1 u.d. z 1951 r., art. 13 ust.1 pkt 9 u.d. z 1963 r. i art. 22 ust. 1 pkt 8 u.d.w. z 1997 r.).

Zgodzić się bowiem należy co do tego, że: „Różnica między karą odwołania z zajmowanego stanowiska służbowego [z u.d.w. z 2009 r. – S.Ch.] a karą wyznaczenia na niższe stanowisko jest zasadnicza. Odwołanie z zajmowanego stanowiska służbowego nie wyłącza możliwości dalszego pełnienia służby na innym stanowisku służbowym (lecz z podobnym uposażeniem). Natomiast wyznaczenie na niższe stanowisko może polegać na wyznaczeniu na stanowisko o niższym uposażeniu; wyznaczeniu na stanowisko bezpośrednio niższe w hierarchii służbowej lub niższe o dwa lub więcej stopni służbowych; co we wszystkich wskazanych przypadkach wiąże się ze znacznym obniżeniem uposażenia.”⁵⁷⁵.

Między innymi dlatego wobec kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” należy jako zadanie *de lege*

⁵⁷⁵ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 222.

ferenda zgłosić konieczność modyfikacji jej nazwy (a tym samym i zakresu merytorycznego) tak, by nie było możliwe wyznaczenie ukaranego żołnierza na inne stanowisko, lecz o podobnym lub wyższym uposażeniu, co stanowisko, które zajmował on w chwili popełnienia przewinienia dyscyplinarnego.

Ponadto, pewne zmiany należy również wprowadzić w treści przepisu art. 366 u.o.o. W ramach zadania *de lege ferenda* postulować bowiem trzeba określenie we wskazanym przepisie tzw. warunków wymierzania kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, gdyż do chwili obecnej ich nie określono.

Tytułem jedynie zasygnalizowania, zauważyć należy, że analogiczny problem występuje także przy „karze pieniężnej”. Ustawodawca w treści przepisu art. 364 u.o.o., również nie określił warunków wymierzania przedmiotowej kary, tylko wskazał sposób obliczania wysokości „kary pieniężnej” (o czym była już mowa).

Kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” posiada powszechny charakter, tzn. może ona być wymierzona względem każdego żołnierza w czynnej służbie wojskowej. Jeżeli skutek jej wymierzenia dochodzi do wyznaczenia żołnierza na niższe stanowisko służbowe, niż to, które zajmował on w chwili popełnienia przewinienia dyscyplinarnego, to wówczas przedmiotowa kara (podobnie jak „kara pieniężna”) powoduje u ukaranego żołnierza dolegliwość natury finansowej (ekonomicznej).

Ponadto, kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” posiada eliminacyjny charakter, przy czym owa eliminacja nie skutkuje całkowitym usunięciem żołnierza z kolektywu wojskowego, a jedynie jego zwolnieniem z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego.

Przechodząc do warunków wymierzania przedmiotowej kary, tytułem wstępu zauważyć należy, że w obecnym stanie prawnym, kary dyscyplinarne, co do zasady wymierza się poprzez wytknięcie żołnierzowi zachowania, które stanowiło podstawę do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego i jego ukarania. Pozwala ono nie tylko wskazać w sposób niebudzący wątpliwości, jakie zachowanie żołnierza spotkało się z reakcją dyscyplinarną, ale w opraciu o owe „wytknięcie” ukarany żołnierz zyskuje również rozeznanie, jakich zachowań należy unikać, by nie być ponownie ukaranym dyscyplinarnie.

Przedmiotowe „wytknięcie” stanowi element wspólny dla warunków wymierzania zarówno wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku

wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), jak i wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym. Przy czym, przy pierwszej grupie kar, owo „wytknięcie” zawarto w treści 4 na 5 przepisów określających warunki wymierzania tychże kar.

Natomiast przy drugiej grupie kar, tj. przy wojskowych karach dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, na dwa przepisy określające warunki ich wymierzania (tj. art. 366 u.o.o. i art. 368 u.o.o.) przedmiotowe wytknięcie zawarto tylko w jednym z nich, tj. w treści przepisu art. 368 u.o.o. (czyli w ramach warunków wymierzania kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”). Niemniej jednak zabiegiem tym przesądzono, że 50% przepisów określających warunki wymierzania wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, w swej treści ma zadekretowaną konieczność poczynienia przedmiotowego „wytknięcia” w czasie raportu dyscyplinarnego.

Zatem nie wiedzieć czemu podobnego zabiegu legislacyjnego nie przeprowadzono w treści przepisu art. 366 u.o.o. Ustawodawca nie określił w nim bowiem warunków wymierzania kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, a ograniczył się on jedynie do wskazania, że kara ta: „(...) oznacza zwolnienie z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne w tej samej jednostce wojskowej lub innej jednostce organizacyjnej Sił Zbrojnych, zgodnie ze wskazaniem zawartym w uzasadnieniu orzeczenia.” (art. 366 u.o.o.).

Innymi słowy, w treści przepisu art. 366 u.o.o. ustawodawca zawarł jedynie skutek jaki powoduje wymierzenie przedmiotowej kary, a nie wskazał przy tym, że obwinionego żołnierza należy wezwać do raportu dyscyplinarnego, w trakcie którego przeprowadza się z nim rozmowę oraz wytyka się mu popełnione przez niego przewinienie dyscyplinarne. Szersze rozważania na ten temat poczyniono przy analizie warunków wymierzania kary dyscyplinarnej w postaci „kary pieniężnej”, dlatego bezprzedmiotowym zdaje się być ich ponowne powtarzanie.

Niemniej jednak: względy logiki, uwarunkowania systemowe oraz praktyka orzecznicza wojskowych organów dyscyplinarnych nakazuje przyjąć, że karę „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” również wymierza się w czasie raportu dyscyplinarnego, w trakcie którego obwiniony żołnierz jest poinformowany o zachowaniu, które stanowiło podstawę jego ukarania. Dlatego też należy to wyraźnie zadekretować w treści przepisu art. 366 u.o.o.

Szczegółowa analiza przedmiotowego zagadnienia zawarta została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków dyscyplinarnych

8.3.1 Zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej

[Rys historyczny]

Kara dyscyplinarna w postaci: „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.), posiada ugruntowaną pozycję w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Występowała ona bowiem w większości regulacji dyscyplinarnych za wyjątkiem: dys.p.kar.AP z 1918 r., r.d. z 1925 r. oraz d.d. z 1945 r.

W oparciu o wykładnię historyczną poszczególnych wojskowych aktów dyscyplinarnych stwierdzić można, że przedmiotowy rodzaj reakcji dyscyplinarnej w systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego funkcjonował pod różnymi, wskazanymi poniżej nazwami, tj.:

- w czasie obowiązywania p.dys. z 1920 r., jako:
 - „zwolnienie z wojska (przeniesienie do rezerwy lub w stan spoczynku)” (art. 22 lit. C pkt f) przepisów);
- w czasie obowiązywania d.d. z 1939 r., jako:
 - „zwolnienie ze służby” (art. 15 ust. 4 pkt 2 dekretu);
- w czasie obowiązywania u.d. z 1951 r., jako:
 - „usunięcie z zawodowej służby wojskowej i obniżenie stopnia wojskowego” (art. 6 ust. 1 ustawy);
- w czasie obowiązywania u.d. z 1963 r., jako:
 - „usunięcie z zawodowej służby wojskowej” (art. 13 ust. 1 pkt 13 ustawy);
- w czasie obowiązywania u.d.w. z 1997 r., jako:
 - „usunięcie z nadterminowej zasadniczej służby wojskowej lub z czynnej służby wojskowej pełnionej w charakterze kandydata na żołnierza zawodowego albo z zawodowej służby wojskowej” (art. 22 ust. 1 pkt 10 ustawy);
- zaś w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r., jako:

- „usunięcie ze służby kandydackiej, służby przygotowawczej, z okresowej służby wojskowej albo zawodowej służby wojskowej” (art. 24 pkt 7 u.d.w. z 2009 r.).

Już w opraciu o same nazwy przedmiotowej kary dyscyplinarnej stwierdzić należy, że co do zasady, posiadała ona zawsze *quasi*-powszechny charakter. Jej wymierzenie bowiem (poza 2 przypadkami, tj. w czasie obowiązywania p.dys. z 1920 r. i d.d. z 1939 r.) uzależnione było od rodzaju pełnionej / odbywanej czynnej służby wojskowej.

Także i współcześnie możliwość wymierzenia wojskowej kary dyscyplinarnej w postaci: „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.) jest limitowana, przy czym nie rodzajem, a formą służby wojskowej. Innymi słowy, możliwość wymierzenia przedmiotowej kary zależy od tego czy żołnierz czynną służbę wojskową pełni / odbywa dobrowolnie czy w ramach obowiązku. Rozwiązanie to zasługuje na aprobatę z dwóch powodów: (1) pozwala ono na zwolnienie z wojska żołnierza, który mimo, iż służbę wojskową realizuje dobrowolnie, to jednak jego zachowanie nie przemawia za pozostawieniem go w kolektywie wojskowym; (2) wyłącza możliwość zwolnienia z wojska żołnierza, który służbę wojskową realizuje w ramach obowiązku.

[Analiza kary i warunków jej wymierzania]

W obowiązującym stanie prawnym, karę dyscyplinarną w postaci: „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (analogicznie jak karę „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”) na czczeblu JW wymierzyć może przełożony dyscyplinarny posiadający kompetencje do wyznaczenia na stanowisko służbowe⁵⁷⁶ i zwolnienia ze służby wojskowej⁵⁷⁷.

Zatem w zależności od posiadanego stopnia wojskowego przypisanego do danego stanowiska służbowego, żołnierza ze służby wojskowej zwalnia np.: Minister Obrony Narodowej, Komendant Główny ŻW, Dowódca Rodzaju SZ czy Dyrektor Departamentu Kadr MON (art. 186 ust. 1 i 2 u.o.o.).

⁵⁷⁶ Przełożeni posiadający kompetencje do wyznaczenia na stanowisko służbowe jest (art. 186 ust. 1 u.o.o.):

⁵⁷⁷ Organami właściwymi do zwalniania ze służby wojskowej są organy właściwe do powołania do służby wojskowej, tj. organy wskazane powyżej (art. 231 ust. 1 u.o.o.).

Ponadto, również i Dowódca JW ma uprawnienia w zakresie „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”, ale tylko w stosunku do żołnierzy będących w korpusie szeregowych.

W porównaniu do uprzedniego stanu prawnego, jest to dość spora zmiana; bowiem w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. przedmiotową karę, w zależności od rodzaju służby wojskowej wymierzał:

- wobec żołnierza służby kandydackiej lub przygotowawczej – rektor uczelni wojskowej lub komendant szkoły podoficerskiej, centrum lub ośrodka szkolenia;
- wobec żołnierza okresowej służby wojskowej – przełożony dyscyplinarny zajmujący stanowisko służbowe nie niższe niż Dowódca JW (czyli będący co najmniej w stopniu etatowym podpułkownik / komandor porucznik);
- wobec żołnierza zawodowego – organ wojskowy (tj. Dowódca JW), który był uprawniony do powołania tego żołnierza do zawodowej służby wojskowej albo podmioty nad nim nadrzędne (czyli np.: Dowódca Rodzaju SZ, Szef Sztabu Generalnego czy Minister Obrony Narodowej).

Analizę *de lege lata* kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” przeprowadzono w oparciu o treść następujących przepisów: art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o. (zawierającego nazwę kary) oraz art. 368 u.o.o. (zawierającego warunki jej wymierzania).

O ile modyfikacji nie wymaga nazwa przedmiotowej kary, gdyż jej zakres merytoryczny oraz sposób jej ujęcia nie budzi wątpliwości; o tyle pewne zmiany należy wprowadzić w treści przepisu art. 368 u.o.o. W ramach zadania *de lege ferenda* postulować bowiem trzeba dokonanie zmiany w kierunku zastąpienia zawartego w nim zwrotu brzmiącego: „(...) wytknięcie niewłaściwego postępowania (...)” na zwrot: „wytknięcie ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił”.

Szczegółowa analiza przedmiotowego zagadnienia zawarta została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* dotyczącym wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Zauważyć należy, że analogiczny postulat zgłoszono wobec warunków wymierzania: kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 367 u.o.o.) oraz kary „ostrzeżenia o niepełnie przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 365 u.o.o.).

Kara „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.) nie posiada powszechnego charakteru, tzn. może być ona wymierzona tylko względem żołnierza, który czynną służbę wojskową realizuje dobrowolnie. Jest ona zatem skuteczna wobec: (1) żołnierza zawodowego; (2) żołnierza będącego w ochotniczej zasadniczej służbie wojskowej; (3) żołnierza terytorialnej służby wojskowej, (4) żołnierza będącego w aktywnej rezerwie w dniach tej służby. Katalog tych podmiotów ma charakter zamknięty.

Kara „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”, obok kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, stanowi 1 z 2 najsurowszych wojskowych kar dyscyplinarnych o skutku eliminacyjnym. Jej wymierzenie powoduje konieczność zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej realizowanej dobrowolnie.

Zauważyć należy, że przy karze „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” ustawodawca *expressis verbis* zadekretował w treści przepisu art. 368 u.o.o., że karę tą wymierza się m.in.: „(...) przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego”. Jest to zabieg słuszny, którego nie wiedzieć czemu nie zastosowano w przepisie określającym warunki wymierzania 2-giej z wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym tj. przy karze „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 366 u.o.o.).

Rozdział 9

Wojskowe środki dyscyplinarne

9.1 Zagadnienia wstępne

System wojskowych środków reakcji dyscyplinarnej tworzą nie tylko wojskowe kary dyscyplinarne (będące najczęściej stosowanym typem reakcji dyscyplinarnej na przewinienie dyscyplinarne popełnione przez żołnierza), ale także wojskowe środki dyscyplinarne (których analizie poświęcona jest ta jednostka redakcyjna) oraz środki zapobiegawcze oraz wyróżnienia (które z uwagi na ramy niniejszego opracowania nie zostaną poddane analizie).

9.1.1 System oraz podział wojskowych środków dyscyplinarnych

Katalog wojskowych środków dyscyplinarnych jest katalogiem zamkniętym. Wniosek taki wynika *expressis verbis* z treści przepisu art. 373 ust. 1 u.o.o. Okoliczność ta odróżnia system wojskowych form reakcji dyscyplinarnej od systemu wojskowych form reakcji karnej, gdyż wobec żołnierza poza *stricte* wojskowymi środkami karnymi (skatalogowanymi w przepisie art. 324 §1 k.k.), mają również zastosowanie tzw. powszechnie środki karne, ujęte w treści przepisu art. 39 k.k. (za wyjątkiem świadczenia pieniężnego – art. 324 §2 k.k.).

Na katalog wojskowych środków dyscyplinarnych, zawarty w przepisie art. 373 ust. 1 u.o.o., składają się następujące instrumenty:

1. zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego;
2. zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych;
3. zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody;
4. pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska;
5. podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób.

W oparciu o treść przedmiotowego katalogu stwierdzić należy, że wojskowe środki dyscyplinarne, podobnie jak wojskowe kary dyscyplinarne, także dostosowane

są do charakteru służby wojskowej i specyfiki wojska. Już sama ich nazwa pozwala przyjąć, że spełniają one przede wszystkim funkcję wychowawczą.

Inaczej niż przy wojskowych karach dyscyplinarnych, wojskowe środki dyscyplinarne nie zostały zadekretowane w ustawie w oparciu o kryterium ich dolegliwości. Najbardziej dolegliwym wojskowym środkiem dyscyplinarnym, z punktu widzenia honoru i godności żołnierskiej jest „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”. Analiza przedmiotowego katalogu pozwala na wysnucie wniosku, że wojskowe środki dyscyplinarne są między sobą dość mocno zróżnicowane. Między innymi dlatego w literaturze przedmiotu spotkać można wiele kryteriów ich podziału.

Mając na uwadze kryterium w postaci: „treści oraz skutków”, wojskowe środki dyscyplinarne podzielić można na⁵⁷⁸:

- środki o dominującym pierwiastku eliminacyjnym; przy czym owa eliminacja wiąże się z pozbawieniem żołnierza określonego prawa (tj. pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska – art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.), a nie z charakterystycznym dla wojskowych kar dyscyplinarnych, częściowym lub całkowitym usunięciem żołnierza ze struktury wojskowej;
- środki o dominującym pierwiastku wychowawczym / wychowawczo-prewencyjnym (pozostałe wojskowe środki dyscyplinarne, tj. środki z przepisu art. 373 ust. 1 pkt 1, 2, 3 i 5 u.o.o.).

Stosując kryterium w postaci: „podmiotu, wobec którego wymierza się wojskowe środki dyscyplinarne”, środki te podzielić można na:

- środki oddziaływania indywidualnego – wymierza je przełożony dyscyplinarny wobec określonego, obwinionego żołnierza (są to środki dyscyplinarne z przepisu art. 373 ust. 1 pkt 1-5 u.o.o.);
- środek oddziaływania zbiorowego – wymierza go przełożony dyscyplinarny w stosunku do podległych mu: jednostek wojskowych, pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, w związku z tym dolegliwość wynikająca z jego zastosowania dotyka wszystkich żołnierzy pełniących służbę wojskową w tych

⁵⁷⁸ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 241.

jednostkach (tj. pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska – art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o., jeżeli doszło do odebrania tytułów honorowych, o których mowa w przepisie art. 424 ust. 1 u.o.o.).

W oparciu o kryterium w postaci: „występowania analogicznych instrumentów w systemie prawa”, wojskowe środki dyscyplinarne podzielić można na⁵⁷⁹:

- środki charakterystyczne przede wszystkim dla systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej (np. pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska – art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.);
- środki tożsame merytorycznie z instrumentami występującymi w innych systemach odpowiedzialności prawnej (pozostałe środki dyscyplinarne, tj. środki z przepisu art. 373 ust. 1 pkt 1, 2, 3 i 5 u.o.o.).

Mając na uwadze kryterium w postaci: „rodzaju zadanej dolegliwości”, wojskowe środki dyscyplinarne podzielić można na⁵⁸⁰:

- środki powodujące dolegliwość moralno-honorową (tj.: zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego – art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.; pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska – art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.);
- środki powodujące dolegliwość kompensacyjno-naprawczą (tj. zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych – art. 373 ust. 1 pkt 2 u.o.o.; zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody – art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.);

⁵⁷⁹ Ibidem, s. 241.

⁵⁸⁰ Analogicznie do: A. Ziółkowska choć z pewnymi zmianami. Przywołana Autorka, w oparciu o kryterium „dolegliwości” wyodrębnia:

„- środki dyscyplinarne powodujące tylko dolegliwość moralną; (np. podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób);

- środki dyscyplinarne, których dolegliwość polega na wyegzekwowaniu od ukaranego żołnierza określonej aktywności (np. zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego);

- środki dyscyplinarne powodujące dolegliwość finansową (zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody w postaci kwoty pieniężnej); oraz

- środki dyscyplinarne, których dolegliwość polega na limitacji u ukaranego żołnierza możliwości wykonywania określonej aktywności (pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska).”

– zob.: A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 242.

- środki powodujące dolegliwość piętnująco-prewencyjną: (podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób – art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o. – służy ono publicznemu napiętnowaniu działania żołnierza – sprawcy przewinienia dyscyplinarnego oraz ma też wywołać wśród pozostałych żołnierzy: (1) niechęć do popełniania dyscyplinarnego przewinienia, (2) poczucie nieuchronności i stanowczości reakcji przełożonego dyscyplinarnego na tego typu zachowania).

Stosując kryterium w postaci: „sposobu ich wymierzania”, wojskowe środki dyscyplinarne podzielić można na⁵⁸¹:

- środki wymierzone samodzielnie (środki dyscyplinarne z przepisu art. 373 ust. 1 pkt 1, 2, 3 i 4 u.o.o.);
- środek wymierzany kumulatywnie; przy czym można go wymierzać w połączeniu z: innym / innymi środkami dyscyplinarnymi lub z karą dyscyplinarną lub wraz z innym / innymi środkami dyscyplinarnymi i z karą dyscyplinarną (tj. podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób – art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

Na płaszczyźnie wojskowych środków dyscyplinarnych racji bytu nie ma kryterium ich podziału z uwagi na: „podmiot je wymierzający” (czyli kryterium występujące przy wojskowych karach dyscyplinarnych). Zauważyć bowiem należy, że cechą wspólną wszystkich środków dyscyplinarnych z przepisu art. 373 ust. 1 u.o.o. jest okoliczność, że może je wymierzyć właściwy przełożony dyscyplinarny (art. 373 ust. 3 u.o.o.). Na szczeblu JW właściwym przełożonym dyscyplinarnym do wymierzania środków dyscyplinarnych jest jedynie Dowódca JW, co poddać należy zdecydowanej krytyce (o czym w dalszej części dysertacji).

9.1.2 Wojskowe środki dyscyplinarne - varia

Elementem wspólnym dla wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych jest okoliczność, że ustawodawca w Dziale XIII u.o.o. nie zadekretował ani przesłanek ich wymierzania w klasycznym tego słowa znaczeniu (czyli nie uwarunkował on możliwości wymierzenia środka od konieczności wystąpienia określonego stanu faktycznego), ani też nie określił warunków ich wymierzania (co z kolei odróżnia przedmiotowe środki

⁵⁸¹ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 242.

od wojskowych kar dyscyplinarnych, których warunki wymierzania wskazano w przepisach art. 363 u.o.o., art. 365 u.o.o., art. 367 u.o.o. oraz art. 368 u.o.o.).

Innymi słowy, ustawodawca w przedmiotowej ustawie nie wskazał, że wymierzenie wojskowego środka dyscyplinarnego odbywa się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu żołnierzowi przez przełożonego dyscyplinarnego, przewinienia dyscyplinarnego jakiego się on dopuścił. Zatem analiza poszczególnych przepisów Działu XIII u.o.o. nie daje odpowiedzi na pytania: czy właściwy przełożony dyscyplinarny orzeka przedmiotowe środki w trakcie raportu dyscyplinarnego? Czy też *a contrario* ów przełożony chcąc je wymierzyć może wcale nie musi wezwać obwinionego żołnierza do tegoż raportu? Ponadto, nie wiadomo czy wymierzając środek dyscyplinarny należy przeprowadzić z ukaranym żołnierzem rozmowę i wytknąć mu przewinienie dyscyplinarne, którego się on dopuścił? Czy też można zaniechać tychże czynności?

Jedynie w oparciu o względy logiki, uwarunkowania systemowe oraz praktykę orzeczniczą wojskowych organów dyscyplinarnych przyjąć należy, że wojskowe środki dyscyplinarne wymierza się w czasie raportu dyscyplinarnego, w trakcie którego z żołnierzem przeprowadza się rozmowę i wytyka się mu popełnione przewinienie dyscyplinarne. Zatem chcąc ustalić warunki wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych należy na zasadzie analogii posłużyć się warunkami wymierzania wojskowych kar dyscyplinarnych.

W przeciwnym razie ukaranie dyscyplinarne żołnierza wojskowym środkiem dyscyplinarnym mogłoby odbyć się nie tylko bez jego udziału, ale także i bez konieczności popełnienia przez niego przewinienia dyscyplinarnego. Wskazane okoliczności same w sobie prowadzą do absurdu. Wyłączają one również obwinionemu żołnierzowi możliwość skorzystania z przysługującego mu w postępowaniu dyscyplinarnym prawa do obrony oraz prawa do ustanowienia obrońcy (art. 392 ust. 1 pkt 4 u.o.o.).

Między innymi dlatego, w ramach postulatu *de lege ferenda* zgłosić należy konieczność zwarcia w Dziale XIII u.o.o. warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych.

Zauważyć również należy, że od chwili wejścia w życie u.o.o. (tj. 23.04.2022 r.) doszło także do uchylecia rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017 r.,

ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych⁵⁸². Jest to konsekwencja uchylecia podstawy prawnej wydania przedmiotowego rozporządzenia, tj. przepisu art. 79 u.d.w. z 2009 r. (art. 822 ust. 7 u.o.o.).

Zatem na dzień dzisiejszy (tj. 01.09.2022 r.) na płaszczyźnie wojskowych środków dyscyplinarnych nie ma, ani określonych w ustawie warunków ich wymierzania, ani też określonego w drodze rozporządzenia sposobu ich wykonania czy ich wymiaru.

Taki stan rzeczy jest natomiast sprawczy dla postulowania, jako zadania *de lege ferenda*, by jak najszybciej usankcjonować prawnie, w drodze rozporządzenia, sposób wykonania wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Kolejną płaszczyzną wspólną dla wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych jest fakt, że wymierza się je jedynie fakultatywnie. Jest to wniosek wysnuty w oparciu o wnioskowanie *a maiori ad minus* odniesione do warunków wymierzania wojskowych kar dyscyplinarnych. Stosując wnioskowanie dedukcyjne (czyli jeżeli można więcej, to tym bardziej mniej) przyjąć można, że skoro wojskowe kary dyscyplinarne wymierza się w trybie fakultatywnym, to tym bardziej w trybie tym wymierza się również wojskowe środki dyscyplinarne.

Ponadto, w Dziale XIII u.o.o. nie zawarto limitacji w przedmiocie ilości środków dyscyplinarnych, jakie można wymierzyć za popełnienie jednego przewinienia dyscyplinarnego. Jest to kolejna okoliczność odróżniająca wojskowe środki dyscyplinarne od wojskowych kar dyscyplinarnych, wobec których w przepisach dyscyplinarnych u.o.o. zadekretowano, że: „Obwinionemu wymierza się karę dyscyplinarną współmierną do popełnionego przewinienia dyscyplinarnego oraz stopnia zawinienia” (art. 371 ust. 1. u.o.o.).

Wprawdzie wymierzenie wojskowego środka dyscyplinarnego prowadzi do podkreślenia określonej funkcji wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej (w szczególności potęguje ono oddziaływanie: wychowawcze, prewencyjne i pod pewnymi względami także i kompensacyjne); to jednak pamiętać również trzeba, że wymierzenie przedmiotowego środka wspólnie z wojskową karą dyscyplinarną przede wszystkim intensyfikuje dolegliwość wynikającą z tytułu ukarania dyscyplinarnego.

Zauważyć również trzeba, że wszystkie wojskowe środki dyscyplinarne posiadają powszechny charakter. Ustawodawca nie zawarł bowiem, żadnego kryterium

⁵⁸² Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017, ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2017, poz. 955 ze zm. (dalej rozp.MON z 2017).

limitującego możliwość ich wymierzenia. Wskazana okoliczność odróżnia przedmiotowe środki od wojskowych kar dyscyplinarnych, wśród których 2 z nich, tj. „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.) oraz „zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.) posiadają *quasi*-powszechny charakter. Natomiast kryterium limitującym możliwość ich wymierzenia jest forma pełnienia / odbywania czynnej służby wojskowej.

Powszechny charakter wojskowych środków dyscyplinarnych powoduje, że można je wymierzyć wobec każdego żołnierza, będącego w czynnej służbie wojskowej. Rozwiązanie takie zapewnia swobodę organu ferującego rozstrzygnięcie dyscyplinarne (tj. przełożonemu dyscyplinarnemu). Ponadto, stwarza ono także warunki do dostosowania rodzaju i wysokości przedmiotowych środków do stopnia szkodliwości przewinienia dyscyplinarnego i stopnia winy jego sprawcy (w szczególności przy wymierzaniu „zobowiązania do naprawienia wyrządzonej szkody”).

Zatem w ramach wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej ustawodawca zadekretował w u.o.o. rozwiązania pozwalające na zapewnienie standardu współmierności przy wymierzaniu wojskowych środków dyscyplinarnych.

Charakterystykę wojskowych środków dyscyplinarnych dokonano w oparciu o kryterium ich „treści oraz skutku”.

W pierwszej kolejności omówiono wojskowe środki dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), a następnie wojskowe środki dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.

9.2 Wojskowe środki dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym)

Quasi-represyjny charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej ma swoje odzwierciedlenie w katalogu wojskowych środków dyscyplinarnych. Na 5 rodzajów wojskowych środków dyscyplinarnych, zawartych w przepisie art. 373 ust. 1 u.o.o., aż 4 z nich odznacza się dominującym pierwiastkiem wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

Podobny właściwość można zaobserwować również na płaszczyźnie katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, gdzie 5 z 7 kar dyscyplinarnych ma dominujący pierwiastek wychowawczy (wychowawczo-prewencyjnym).

Dominujący walor wychowawczy (wychowawczo-prewencyjny) posiadają następujące wojskowe środki dyscyplinarne: „zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego” (art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.); „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych” (art. 373 ust. 1 pkt 2 u.o.o.); „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.) oraz „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” (art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

Co ciekawe, na 4 rodzaje wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), 3 z nich ma postać „zobowiązania”, zaś tylko 1 środek dyscyplinarny z przedmiotowego katalogu nie wymaga od ukaranego nim żołnierza podjęcia jakiegokolwiek aktywności, gdyż wykonanie ów środka polega na podaniu informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób.

Celem zapewnienia przejrzystości wywodu, analiza wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) przeprowadzona została w oparciu o zestawienie tabelaryczne, zawarte poniżej. Pozwoli ono w sposób niebudzący wątpliwości wykazać nie tylko płaszczyzny wspólne dla wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), ale także i uwypukli polaryzację zachodzącą między nimi.

Tab. 3 Charakterystyka wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

	Zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego (art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.)	Zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych (art. 373 ust. 1 pkt 2 u.o.o.)	Zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.)	Podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób (art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.)
Warunki wymierzania środków dyscyplinarnych	-	-	-	-
Rozkaz personalny	-	-	-	-
Rozkaz dzienny	+	+	+	+
Powszechny charakter	+	+	+	+

Źródło: opracowanie własne.

[Powszechny charakter]

Wszystkie wojskowe środki dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) mają powszechny charakter.

Prawidłowość ta nie występuje na płaszczyźnie wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym). W katalogu tychże kar, który tworzy 5 kar dyscyplinarnych ujętych w przepisie art. 362 ust. 1 pkt 1, 2, 3, 4 i 6 u.o.o., jest 1 kara o *quasi*-powszechnym charakterze (tj. „ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.).

[Rozkaz dzienny]

Poza powszechnym charakterem, elementem wspólnym przy wymierzaniu wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych, tj. zarówno środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), jak i środka dyscyplinarnego o dominującym pierwiastku eliminacyjnym jest konieczność umieszczenia w rozkazie dziennym (konkretnie w treści jego pkt 2-go, zatytułowanego „Sprawy dyscyplinarne”) informacji o wszczęciu postępowania (tj. wezwania żołnierza do stawienia się do raportu dyscyplinarnego) oraz informacji o wymierzonej wobec żołnierza wojskowej formie reakcji dyscyplinarnej. Jest to wymóg formalny.

Zauważyć należy, że okoliczność ta występuje również przy wymierzaniu wszystkich wojskowych kar dyscyplinarnych (o czym była już mowa).

Jeżeli wymaga tego realizacja wymierzonej formy reakcji dyscyplinarnej, w punkcie tym wskazuje się również: sposób, miejsce i czas jej wykonania, np. orzeczenie środka dyscyplinarnego w postaci „zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego” (art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.), wymaga wskazania: w jakiej formie, miejscu i czasie przedmiotowe przeproszenie ma być zrealizowane.

Szczegółowej charakterystyki rozkazu dziennego dokonano przy omawianiu wojskowych kar dyscyplinarnych. Zatem nie ma potrzeby przybliżania jej ponownie.

[Rozkaz personalny]

Cechą wspólną dla wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym) jest okoliczność, że ich wymierzenie nie generuje potrzeby wydania tzw. rozkazu personalnego. Wymierzenie przedmiotowych środków nie skutkuje bowiem dokonaniem

zmiany personalnej na stanowisku służbowym, tj. np.: zmianą stanowiska służbowego, zwolnieniem / odwołaniem ze stanowiska służbowego, powołaniem czy też usunięciem żołnierza ze służby wojskowej.

9.2.1 Zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego

[Rys historyczny]

„Zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego”, w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej występuje od uchwalenia u.d. z 1963 r. Wówczas wymierzane ono było przez sądy honorowe i koleżeńskie (art. 26 ust. 3 tej ustawy) za naruszenia honoru i godności żołnierskiej.

Od czasu uchwalenia u.d.w. z 1997 r. „zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego” współtworzyło wraz z „zobowiązaniem do naprawienia wyrządzonej szkody” i „podaniem informacji o wymierzonej karze dyscyplinarnej do wiadomości innych osób” – katalog wojskowych środków dyscyplinarnych (art. 29 u.d.w z 1997 r.).

Co więcej, taki sam charakter oraz postać przedmiotowe zobowiązanie: (1) posiadało również w czasie obowiązywania następnej ustawy dyscyplinarnej, tj. u.d.w. z 2009 r. (art. 24 ust. 1 pkt 1 ustawy), (2) posiada także i obecnie, tj. w uchwalonych w marcu 2022 r. wojskowych przepisach dyscyplinarnych, które skodyfikowano w Dziale XIII u.o.o. (art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.).

[Analiza środka i „warunków jego wymierzania”]

W obowiązującym stanie prawnym, środek dyscyplinarny w postaci „zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o. w zw. z art. 373 ust. 3 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do stanu prawnego zadekretowanego w u.d.w. z 2009 r., w którym przedmiotowy środek dyscyplinarny (podobnie jak: „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych” czy „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób”) mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej kapral / mat (art. 34 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.).

Innymi słowy, przedmiotowy środek dyscyplinarny mógł wymierzyć Dowódca każdego szczebla (tj. od Dowódcy drużyny począwszy), przez co każdy z nich miał rzeczywisty wpływ na kształtowanie dyscypliny wojskowej wśród żołnierzy bezpośrednio mu podległych.

Zauważyć należy, że przepisy u.o.o. (w przeciwieństwie do uregulowań zawartych u.d.w. z 2009 r.) nie precyzują warunków wymierzenia środka dyscyplinarnego w postaci „zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego”.

Ponadto, obecnie nie obowiązuje również żaden akt prawny, określający sposób wykonania przedmiotowego środka. Zatem chcąc to ustalić sięgnąć należy z jednej strony po analogię (i „przenieść” warunki wymierzenia kary dyscyplinarnej na płaszczyznę środka dyscyplinarnego); z drugiej zaś strony po wytyczne zawarte w aktach rangi rozporządzenia – jeżeli takowe zostaną uchwalone.

Konieczność stosowania analogi w zakresie określenia warunków wymierzenia poszczególnych wojskowych środków dyscyplinarnych jest rozwiązaniem, które należy poddać krytyce. Mimo, iż przedmiotowy środek ma charakter wychowawczy (wychowawczo-prewencyjny); to jednak wymierza się go w ramach odpowiedzialności o *quasi*-represyjnym charakterze, zatem ustawa powinna określać, jako pewne minimum, przynajmniej warunki jego wymierzenia.

Podobna sytuacja występuje także na płaszczyźnie pozostałych wojskowych środków dyscyplinarnych skatalogowanych w przepisie art. 373 ust. 1 u.o.o. Dlatego we wcześniejszej części dysertacji zgłoszono już 2 postulaty *de lege ferenda*, by: (1) w Dziale XIII przedmiotowej ustawy zadekretować warunki wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych, (2) by wydać rozporządzenie określające wymiar oraz sposób wykonania wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

- „Zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego” może być wymierzone: samoistnie (jako autonomiczna forma reakcji dyscyplinarnej), a także kumulatywnie, tj.: wraz z innym / innymi środkami dyscyplinarnymi;
- wraz z 1 karą dyscyplinarną (za wyjątkiem wymierzenia kary z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.)

oraz

- wraz z 1 karą dyscyplinarną (za wyjątkiem wymierzenia kary z przepisu art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.) i innym / innymi środkami dyscyplinarnymi (art. 373 ust. 2 u.o.o.).

Prawidłowość ta jest wspólna dla wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych za wyjątkiem środka polegającego na: „podaniu informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” (art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

Zarówno wśród przedstawicieli doktryny prawa karnego *sensu largo*, jak również i w orzecznictwie sądów wojskowych wskazuje się na 2 zasadnicze cele „zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego”. Po pierwsze, posiada ono walor wychowawczy, silnie oddziałujący na żołnierza – sprawcę przewinienia dyscyplinarnego, gdyż poprzez wymuszenie na nim okazania gestu pokory, skruchy, jak również skłonienie go do autorefleksji w zakresie czynu jakiego się on dopuścił, przedmiotowe zobowiązanie wpływa na postawę żołnierza. Po drugie, przedstawiciele świata nauki i judykatury upatrują w omawianym środku dyscyplinarnym aspekt kompensacyjny dla pokrzywdzonego w postaci: moralnego / honorowego zadośćuczynienia czy wywołania w nim poczucia satysfakcji i sprawiedliwości⁵⁸³.

Z uwagi na brak jakichkolwiek wskazań w Dziale XIII u.o.o. dotyczących zakresu merytorycznego czy warunków wymierzania przedmiotowego „zobowiązania” oraz brak aktu wykonawczego, który normowałby kwestię jego wykonania, analizę omawianego środka dyscyplinarnego na dzień dzisiejszy (tj. 01.09.2022 r.) można dokonać jedynie z perspektywy historycznej.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. sposób wykonania kar i środków dyscyplinarnych precyzowały postanowienia rozp.MON z 2017 r. Fakt wymierzenia „zobowiązania do przeproszenia pokrzywdzonego” przełożony dyscyplinarny zamieszczał w rozkazie (przy czym należy przyjąć, że chodziło o rozkaz dzienny) lub decyzji (jeżeli takową wydał), gdzie precyzował on: sposób, miejsce oraz czas realizacji tego środka. Czynność ta (przeproszenie), co do zasady, miała postać aktywności interpersonalnej, gdyż zachodziła ona bezpośrednio między żołnierzem – sprawcą przewinienia dyscyplinarnego (zobowiązanym do przeproszenia) a pokrzywdzonym. Przedmiotowe „przeproszenie” mogło być dokonane osobiście, wówczas podmioty te stawały wobec siebie „twarzą w twarz”, lub pisemnie, jeżeli zaistniał uzasadniony okolicznościami przypadek, czyli np. nie był możliwy kontakt osobisty sprawcy z pokrzywdzonym (§9 rozp.MON z 2017 r.).

⁵⁸³ Uchwała IW SN z 27.08.1977, U 1/77, OSNKW 1977, nr 10-11, poz. 110.

9.2.2 Zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych

[Rys historyczny]

W systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych”, jako środek dyscyplinarny funkcjonuje dopiero od uchwalenia u.d.w. z 2009 r. (art. 33 ust. 1 pkt 2 ustawy).

We wcześniejszych aktach prawnych regulujących materię z zakresu dyscypliny wojskowej, ustawodawca nie zdecydował się na prawne usankcjonowanie tej formy reakcji, pomimo, iż zobowiązanie żołnierza do realizacji dodatkowych prac (np. gospodarczych czy porządkowych) na rzecz pododdziału lub JW, w której pełnił / odbywał on czynną służbę wojskową, było jedną z podstawowych form zdyscyplinowania żołnierza, który w sposób nierażący łamał reguły dyscypliny wojskowej przyjęte w danej formacji.

Obecnie, przedmiotowy środek, w niezmienionej od 2009 r. postaci, tj. jako „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych” również współtworzy katalog wojskowych środków dyscyplinarnych zawarty w przepisie art. 373 ust. 1 u.o.o.

[Analiza środka i „warunków jego wymierzania”]

W obowiązującym stanie prawnym, środek dyscyplinarny w postaci „zobowiązania do wykonania dodatkowych zadań służbowych” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o. w zw. z art. 373 ust. 3 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do stanu prawnego zadekretowanego w u.d.w. z 2009 r., w którym przedmiotowy środek dyscyplinarny (podobnie jak: „zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego” czy „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób”) mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej kapral / mat (art. 34 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.).

Innymi słowy, przedmiotowy środek dyscyplinarny mógł wymierzyć Dowódca każdego szczebla (tj. od Dowódcy drużyny począwszy), przez co każdy z nich miał realny wpływ na kształtowanie dyscypliny wojskowej wśród żołnierzy bezpośrednio podległych.

Z uwagi na brak jakichkolwiek wskazań w Dziale XIII u.o.o. dotyczących zakresu merytorycznego czy warunków wymierzania przedmiotowego „zobowiązania” oraz brak aktu wykonawczego, który normowałby kwestię jego wykonania i wymiaru, analizę

omawianego środka dyscyplinarnego na dzień dzisiejszy (tj. 01.09.2022 r.) można dokonać jedynie z perspektywy historycznej.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. sposób wykonania kar i środków dyscyplinarnych precyzowały postanowienia rozp.MON z 2017 r. Fakt wymierzenia środka w postaci „zobowiązania do wykonania dodatkowych zadań służbowych” przełożony dyscyplinarny zamieszczał w rozkazie (przy czym należy przyjąć, że chodziło o rozkaz dzienny) lub decyzji (jeżeli takową wydał), w której precyzował on: „(...) w szczególności:

1. rodzaj dodatkowych zadań służbowych do wykonania, z uwzględnieniem ich użyteczności dla jednostki wojskowej lub instytucji cywilnej;
2. okres wykonywania dodatkowych zadań służbowych, liczony w dniach, przy czym ostatni dzień (...) [był – S.Ch.] terminem wykonania tych zadań;
3. miejsce, w którym (...) [miały – S.Ch.] być wykonywane dodatkowe zadania służbowe;
4. godziny w czasie wolnym od zajęć służbowych, w których (...) [miały – S.Ch.] być wykonywane te zadania, z uwzględnieniem normy czasu przeznaczonego na odpoczynek, określonej w przepisach o czasie służby żołnierzy” (§10 ust. 1 rozp.MON z 2017 r.).

Ponadto, ustawodawca w u.d.w. z 2009 r. zadekretował ramy czasowe realizacji przedmiotowego środka dyscyplinarnego. Dodatkowe zadania służbowe mogły być wykonywane: do 3 godzin dziennie, przez okres od 3 do 14 dni (art. 35 ust. 1 pkt 1 i 2 u.d.w. z 2009 r.) w sposób nieprzerwany, tzn. bez względu na dni wolne od zajęć służbowych (§10 ust. 2 rozp.MON z 2017 r.).

9.2.3 Zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody

[Rys historyczny]

Od czasu uchwalenia u.d.w. z 1997 r. „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” współtworzyło wraz z „zobowiązaniem do przeproszenia pokrzywdzonego” i „podaniem informacji o wymierzonej karze dyscyplinarnej do wiadomości innych osób” – katalog wojskowych środków dyscyplinarnych (art. 29 u.d.w z 1997 r.).

Co więcej, taki sam charakter oraz postać przedmiotowe zobowiązanie: (1) posiadało również w czasie obowiązywania następczej ustawy dyscyplinarnej, tj. u.d.w. z 2009 r. (art. 24 ust. 1 pkt 3 ustawy), (2) posiada także i obecnie,

tj. w uchwalonych w marcu 2022 r. wojskowych przepisach dyscyplinarnych, które skodyfikowano w Dziale XIII u.o.o. (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.).

Można zatem stwierdzić, że od momentu wprowadzenia przedmiotowego środka dyscyplinarnego do systemu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, funkcjonuje on w nim niezmiennie, jako: „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody”.

Podobnie jak w przypadku „zobowiązania do wykonania dodatkowych zadań służbowych”, również i „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” nie było zadekretowane we wcześniejszych aktach prawnych, regulujących materię z zakresu dyscypliny wojskowej (tj. aktach sprzed uchwalenia u.d.w. z 1997 r.). Nie mnie jednak, owo zobowiązanie, co do zasady, stosowano wobec żołnierza, który swoim zachowaniem doprowadził do wyrządzenia szkody materialnej. Szkada ta mogła wynikać np.: ze zniszczenia lub uszkodzenia mienia, za które żołnierz był odpowiedzialny, albo ze zniszczenia lub uszkodzenia mienia wskutek czynu, który (stosując dzisiejszą nomenklaturę) można by z powodzeniem zakwalifikować jako czyn o charakterze chuligańskim.

[Analiza środka i „warunków jego wymierzania”]

W obowiązującym stanie prawnym, środek dyscyplinarny w postaci „zobowiązania do naprawienia wyrządzonej szkody” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o. w zw. z art. 373 ust. 3 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do stanu prawnego zadekretowanego w u.d.w. z 2009 r., w którym przedmiotowy środek dyscyplinarny (podobnie jak: „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”) mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej młodszy chorąży / młodszy chorąży marynarki (art. 34 pkt 2 u.d.w. z 2009 r.).

Innymi słowy, przedmiotowy środek dyscyplinarny mógł wymierzyć Dowódca od szczebla plutonu wzwyż.

Z uwagi na brak jakichkolwiek wskazań w Dziale XIII u.o.o. dotyczących zakresu merytorycznego czy warunków wymierzania przedmiotowego „zobowiązania” oraz brak aktu wykonawczego, który normowałby kwestię jego wykonania i wymiaru, analizę omawianego środka dyscyplinarnego na dzień dzisiejszy (tj. 01.09.2022 r.) można dokonać jedynie z perspektywy historycznej.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. sposób wykonania kar i środków dyscyplinarnych precyzowały postanowienia rozp.MON z 2017 r. Fakt wymierzenia środka w postaci „zobowiązania do naprawienia wyrządzonej szkody” przełożony dyscyplinarny zamieszczał w rozkazie (przy czym należy przyjąć, że chodziło o rozkaz dzienny) lub decyzji (jeżeli taką wydał).

Wykonanie „zobowiązania do naprawienia wyrządzonej szkody” w myśl §11 ust. 1 pkt 1 i 2 rozp.MON z 2017 r. polegało na zobowiązaniu żołnierza, wobec którego go zastosowano, do:

- uiszczenia na rzecz pokrzywdzonego określonej kwoty pieniężnej odpowiadającej wartości wyrządzonej szkody;
- wykonania czynności, które spowodują przywrócenie stanu sprzed wyrządzenia
- szkody.

Przedmiotowy środek miał na celu, nie tylko zdyscyplinowanie żołnierza-sprawcy przewinienia dyscyplinarnego, ale również i przywrócenie stanu sprzed zniszczenia / uszkodzenia mienia, a także i zrekompensowanie szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu.

Jeżeli „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” było wykonywane w formie konieczności uiszczenia na rzecz pokrzywdzonego określonej kwoty pieniężnej, wówczas organ ferujący rozstrzygnięcie dyscyplinarne w 1-szej instancji przysyłał organowi finansowemu uprawnionemu do dokonywania potrąceń z uposażenia żołnierza – odpis rozkazu lub decyzji, w których zarządzono wykonanie przedmiotowego środka dyscyplinarnego (§11 ust. 3 rozp.MON z 2017 r.). Ponadto, na wniosek ukaranego żołnierza wymierzona kwota odpowiadająca równowartości szkody mogła być rozłożona na raty (§11 ust. 2 rozp.MON z 2017 r.).

9.2.4 Podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób

[Rys historyczny]

Środek dyscyplinarny, którego istota zawiera się w przekazaniu informacji do wiadomości innych osób o wymierzonej formie reakcji dyscyplinarnej obecny jest w systemie wojskowego prawa dyscyplinarnego od uchwalenia u.d.w. z 1997 r. Zauważyć jednak należy, że wówczas występował on po nazwę „podanie informacji o wymierzonej karze dyscyplinarnej do wiadomości innych osób” i wraz z „zobowiązaniem do naprawienia wyrządzonej szkody” oraz „zobowiązaniem

do przeproszenia pokrzywdzonego” współtworzył on katalog wojskowych środków dyscyplinarnych (art. 29 u.d.w z 1997 r.).

Z chwilą uchwalenia u.d.w. z 2009 r., zmieniono nazwę przedmiotowego środka dyscyplinarnego na: „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” (art. 33 ust. 1 pkt 5 u.d.w. z 2009 r.). Zabiegiem tym *de facto* rozszerzono jego zakres merytoryczny, bowiem od tej pory do wiadomości innych osób podawano nie tylko informacje o prawomocnie wymierzonej karze dyscyplinarnej (nawet z warunkowym zawieszeniem jej wykonania), ale również informacje o prawomocnie wymierzonym środku dyscyplinarnym (w tym z warunkowym zawieszeniem jego wykonania, art. 3 pkt 7 u.d.w. z 2009 r.).

W obowiązujących wojskowych przepisach dyscyplinarnych również zadekretowano przedmiotowy środek dyscyplinarny w postaci: „podania informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” (art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

Podobnie jak „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych” czy „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” także „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” nie było zadekretowane we wcześniejszych aktach prawnych, regulujących materię z zakresu dyscypliny wojskowej (tj. aktach sprzed uchwalenia u.d.w. z 1997 r.).

Nie mniej jednak, podanie informacji o ukaraniu żołnierza do publicznej wiadomości było jedną z podstawowych form wychowawczo-prewencyjnego oddziaływania na pozostałych żołnierzy pododdziału, którzy odsłuchując szczegóły dotyczące ukarania „kolegi”, mieli świadomość jakie konsekwencje mogą ich spotkać, jeżeli swoim zachowaniem popełnią oni przewinienie dyscyplinarne.

[Analiza środka i „warunków jego wymierzania”]

W obowiązującym stanie prawnym, środek dyscyplinarny w postaci „podania informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o. w zw. z art. 373 ust. 3 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do stanu prawnego uregulowanego w u.d.w. z 2009 r., w którym przedmiotowy środek dyscyplinarny (podobnie jak: „zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego” czy „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych”) mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej kapral / mat (art. 34 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.).

Innymi słowy, przedmiotowy środek dyscyplinarny mógł wymierzyć Dowódca każdego szczebla (tj. od Dowódcy drużyny począwszy), przez co każdy z nich miał rzeczywisty wpływ na kształtowanie dyscypliny wojskowej wśród żołnierzy bezpośrednio mu podległych.

Środek dyscyplinarny w postaci „podania informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” spośród całego katalogu form reakcji dyscyplinarnej (tj. tak kar, jak i środków dyscyplinarnych zawartych w u.o.o.) jest jedynym instrumentem prawnym, który wymierza się wyłącznie kumulatywnie. Brak możliwości wymierzenia go samoistnie wynika *expressis verbis* już z samej nazwy przedmiotowego środka dyscyplinarnego.

Z uwagi na brak jakichkolwiek wskazań w Dziale XIII u.o.o. dotyczących zakresu merytorycznego czy warunków wymierzania przedmiotowego „podania” oraz brak aktu wykonawczego, który normowałby kwestię jego wykonania, analizę omawianego środka dyscyplinarnego na dzień dzisiejszy (tj. 01.09.2022 r.) można dokonać jedynie z perspektywy historycznej.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. sposób wykonania kar i środków dyscyplinarnych precyzowały postanowienia rozp.MON z 2017 r. Fakt wymierzenia środka w postaci „podania informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” przełożony dyscyplinarny zamieszczał w rozkazie (przy czym należy przyjąć, że chodziło o rozkaz dzienny) lub decyzji (jeżeli takową wydał). W dokumentach tych przełożony dyscyplinarny (jako organ 1-szej instancji) określał: „(...) w szczególności:

1. rodzaj i termin odprawy, apelu lub zbiórki, podczas której (...) [miała – S.Ch.] być odczytana informacja o ukaraniu;
2. grupę osób, w obecności których (...) [miała być – S.Ch.] odczytana informacja o ukaraniu;
3. rodzaj analiz lub ocen dyscypliny wojskowej, w których (...) [miała być – S.Ch.] wykorzystana informacja o ukaraniu, z uwzględnieniem szczebla organizacyjnego organu kierowania lub dowodzenia dokonującego przedmiotowej analizy lub ocen oraz okresu czasu, za który (...) [były – S.Ch.] one prowadzone” (§13 ust. 1 rozp.MON z 2017 r.).

W ramach informacji o ukaraniu, do wiadomości innych osób podawano: stopień wojskowy, imię i nazwisko ukaranego, rodzaj popełnionego przewinienia dyscyplinarnego oraz formę ukarania, ze wskazaniem rodzaju i wymiaru orzeczonej kary

dyscyplinarnej i / lub liczby oraz wymiaru zastosowanych środków dyscyplinarnych (§13 ust. 2 rozp.MON z 2017 r.).

Podkreślić należy, że informacja o ukaraniu mogła być odczytana: (1) w obecności żołnierzy będących w tym samym (co ukarany) stopniu wojskowym lub wyższym, (2) w obecności przełożonych ukaranego niebędących żołnierzami (§13 ust. 3 rozp.MON z 2017 r.). Zatem przed odczytaniem informacji o ukaraniu, osoba prowadząca odprawę / zbiórkę nakazywała żołnierzom o niższym stopniu wojskowym od ukaranego, a także pracownikom wojska, tj. pracownikom RON (o ile nie byli to przełożeni ukaranego żołnierza) opuszczenie pomieszczenia / miejsca odprawy / zbiórki.

9.3 Wojskowy środek dyscyplinarny o dominującym pierwiastku eliminacyjnym

Quasi-represyjny charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, determinuje również okoliczność, że tylko 1 na 5 wojskowych środków dyscyplinarnych posiada dominujący pierwiastek eliminacyjny.

Podobny współczynnik zaobserwować można także na płaszczyźnie katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, gdzie pierwiastek eliminacyjny posiadają 2 z 7 kar dyscyplinarnych.

Dominujący pierwiastek eliminacyjny na płaszczyźnie wojskowych środków dyscyplinarnych posiada środek w postaci: „pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.). Już sama jego nazwa wskazuje, że limitacja wynikająca z tytułu jego wymierzenia nie ma charakteru absolutnego, tzn. nie skutkuje ona usunięciem żołnierza ze struktury wojskowej.

Wprawdzie jest tylko jeden wojskowy środek dyscyplinarny o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, niemniej jednak celem zapewnienia spójności wywodu, jego wstępna charakterystyka również zostanie przeprowadzona z zastosowaniem tabeli.

Tab. 4 Charakterystyka wojskowego środka dyscyplinarnego o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.

	Pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.)
Warunki wymierzania środków dyscyplinarnych	-
Rozkaz personalny	-
Rozkaz dzienny	+
Powszechny charakter	+

Źródło: *opracowanie własne.*

[Powszechny charakter]

Wojskowy środek dyscyplinarny o dominującym pierwiastku eliminacyjnym posiada powszechny charakter. Zatem może być on wymierzony wobec każdego żołnierza pełniącego / odbywającego czynną służbę wojskową.

Prawidłowość ta nie występuje na płaszczyźnie wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym. W katalogu tychże kar, tylko 1 z nich posiada powszechny charakter („zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” – art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.), zaś druga *quasi*-powszechny charakter (tj. „zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

[Rozkaz dzienny]

Konieczność umieszczenia w rozkazie dziennym informacji o wszczęciu postępowania oraz o ukaraniu żołnierza przy wymierzaniu poszczególnych form reakcji dyscyplinarnej jest okolicznością występującą zarówno przy wymierzaniu wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych, jak i przy wymierzaniu wszystkich wojskowych kar dyscyplinarnych.

Na płaszczyźnie wojskowych środków dyscyplinarnych (i kar także) była ona już przedmiotem szczegółowej analizy, dlatego odniesienie się do niej po raz kolejny zdaje się być zbędne.

[Rozkaz personalny]

Rozkaz personalny jest dokumentem, który obligatoryjnie wydaje się w sytuacji wymierzenia wojskowej kary dyscyplinarnej o dominującym pierwiastku eliminacyjnym. Prawidłowość ta nie występuje jednak przy wymierzeniu wojskowego środka

dyscyplinarnego o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, mimo, iż przy jednej, jak i przy drugiej formie reakcji dyscyplinarnej aspekt „eliminacyjny” wchodzi w grę.

Wynika to z faktu, że wymierzenie wojskowego środka dyscyplinarnego o dominującym pierwiastku eliminacyjnym nie powoduje zmiany personalnej na stanowisku służbowym. W związku z tym, jego wymierzenie nie powoduje potrzeby wydawania rozkazu personalnego.

Okoliczność ta w sposób wyraźny ukazuje polaryzację nie tylko między wojskowymi instrumentami reakcji prawnej, które posiadają dominujący pierwiastek eliminacyjny (tj. między 2 karami dyscyplinarnymi, a 1 środkiem dyscyplinarnym); ale także między ogółem wojskowych kar dyscyplinarnych, a ogółem wojskowych środków dyscyplinarnych.

9.3.1 Pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska

[Rys historyczny]

W systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”, jako środek dyscyplinarny funkcjonuje od 2009 r., tj. od uchwalenia u.d.w. z 2009 r. (art. 33 ust. 1 pkt 4 ustawy).

W trakcie obowiązywania tej ustawy, wymierzenie przedmiotowego środka dyscyplinarnego powodowało utratę prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego (o których była mowa w przepisach art. 11 ust. 1 pkt 9 i 10 oraz art. 13 pkt 3 u.d.w. z 2009 r.), a także wyłączenie możliwości uczestnictwa przez żołnierza w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska. Zauważyć należy, że obydwa człony tworzące ów środek wymierzane były kumulatywnie (art. 35 ust. 2 u.d.w. z 2009 r.).

Obecnie, omawiany środek dyscyplinarny, w niezmienionej postaci, tj. również jako „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”, także współtworzy katalog wojskowych środków dyscyplinarnych, zawarty w przepisie art. 373 ust. 1 u.o.o.

[Analiza środka i „warunków jego wymierzania”]

W obowiązującym stanie prawnym, środek dyscyplinarny w postaci „pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” na szczeblu JW wymierzyć może jedynie Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o. w zw. z art. 373 ust. 3 u.o.o.).

Jest to spora zmiana w stosunku do stanu prawnego zadekretowanego w u.d.w. z 2009 r., w którym przedmiotowy środek dyscyplinarny (podobnie jak: „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody”) mógł wymierzyć każdy przełożony dyscyplinarny, będący w stopniu etatowym co najmniej młodszy chorąży / młodszy chorąży marynarki (art. 34 pkt 2 u.d.w. z 2009 r.).

Innymi słowy, przedmiotowy środek dyscyplinarny mógł wymierzyć Dowódca od szczebla plutonu wzwyż.

W oparciu o nazwę omawianego środka dyscyplinarnego, tj. „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.), przyjąć można, że jego wymierzenie:

- pozbawia żołnierza prawa do noszenia odznaki honorowej, o której mowa w przepisie art. 424 ust. 1 pkt 9 u.o.o. (tj.: Odznaki Honorowej Wojsk Lądowych, Odznaki Honorowej Wojsk Specjalnych, Odznaki Honorowej Sił Powietrznych, Odznaki Honorowej Marynarki Wojennej czy Odznaki Honorowej Żandarmerii Wojskowej – §5 ust. 1 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 23.06.2010 r., ws. wyróżniania żołnierzy, byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych⁵⁸⁴;
- pozbawia żołnierza prawa do noszenia odznaki tytułu honorowego, o których mowa w przepisie art. 424 ust. 1 pkt 10 u.o.o. (tj.: Zasłużony Żołnierz Rzeczypospolitej Polskiej – §5 ust. 3 rozp.MON z 2010 r. czy Zasłużony Pilot Wojskowy – §5 ust. 5 rozp.MON z 2010 r.).
- pozbawia: jednostki wojskowe, pododdziały, oddziały i instytucje wojskowe tytułu honorowego, o których mowa w przepisie art. 424 ust. 1 pkt 4 u.o.o.

⁵⁸⁴ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.06.2010, ws. wyróżniania żołnierzy, byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, Dz. U. 2010, nr 124, poz. 841 ze zm. (dalej rozp.MON z 2010).

(tj.: Przodujący Pododdział, Przodujący Oddział Wojska Polskiego – §29 rozp.MON z 2010 r. czy Przodująca Instytucja Wojskowa).

W oparciu o powyższe zauważyć należy, że przedmiotowy wojskowy środek dyscyplinarny właściwy przełożony dyscyplinarny może wymierzyć nie tylko w stosunku do konkretnego żołnierza, ale także w stosunku do podległych mu: jednostek wojskowych, pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych.

Okoliczność ta w sposób znaczący zakreśla polaryzację między wojskowym środkiem dyscyplinarnym o dominującym pierwiastku eliminacyjnym (jakim jest omawiany środek dyscyplinarny), a wojskowymi środkami dyscyplinarnymi o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), tj. pozostałymi środkami dyscyplinarnymi z przepisu art. 373 ust. 1 u.o.o., które można wymierzyć jedynie wobec żołnierza.

Analiza nazwy przedmiotowego środka dyscyplinarnego, pozwala stwierdzić, że składa się on z 2 członów. Poza „pozbawieniem prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego” jest jeszcze „pozbawienie prawa do (...) udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.). Zawarty między nimi spójnik „oraz” przesądza, że obydwa człony przedmiotowego środka dyscyplinarnego należy wymierzać łącznie.

Między innymi dlatego, jako postulat *de lege ferenda* należy wnioskować o zapewnienie możliwości alternatywnego stosowania poszczególnych części omawianego „pozbawienia”.

Szersza analiza w tym zakresie poczyniona została w rozdziale poświęconym postulatowi *de lege ferenda* zgłaszanym wobec wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Brak aktu prawnego, który normowałby kwestię wykonania przedmiotowego „pozbawienia”, powoduje, że na dzień dzisiejszy (tj. 01.09.2022 r.) jego analizę dokonać można jedynie z perspektywy historycznej.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. sposób wykonania kar i środków dyscyplinarnych precyzowały postanowienia rozp.MON z 2017 r. Fakt wymierzenia środka w postaci „pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” przełożony dyscyplinarny zamieszczał w rozkazie (przy czym należy przyjąć, że chodziło o rozkaz dzienny) lub decyzji (jeżeli takową wydał). W dokumentach

tych ów przełożony, jako organ orzekający w 1-szej instancji określał czas, na jaki żołnierz, wobec którego zastosowano ten środek dyscyplinarny, utracił prawo do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz czas, w którym nie miał on możliwości uczestnictwa w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska.

Wskazane limitacje stosowano od dnia uprawomocnienia się orzeczenia o ukaraniu do dnia zatarcia ukarania (§12 rozp.MON z 2017 r.).

Rozdział 10 Wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej w ujęciu *de lege ferenda*

W części dyscyplinarnej przedmiotowej dysertacji, przy omawianiu wojskowych kar i środków dyscyplinarnych, osobno zaproponowano postulaty *de lege ferenda*:

- dotyczące materii dyscyplinarnej *sensu largo*;
- dotyczące *stricte* wojskowych kar dyscyplinarnych
oraz
- dotyczące *stricte* wojskowych środków dyscyplinarnych.

Sformułowanie postulatów *de lege ferenda* również wobec wybranych kwestii, związanych z systemem wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej *sensu largo* wynika z konieczności krytycznego odniesienia się do zmian, jakie na wskazanej płaszczyźnie, stały się faktem, wraz z wejściem w życie u.o.o. (czyli od kwietnia 2022 r.).

10.1 *De lege ferenda* w zakresie materii dyscyplinarnej *sensu largo*

Quasi-represyjny charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, determinuje również okoliczność, że tylko 1 na 5 wojskowych środków dyscyplinarnych posiada dominujący pierwiastek eliminacyjny.

Podobny współczynnik zaobserwować można także na płaszczyźnie katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych, gdzie pierwiastek eliminacyjny posiadają 2 z 7 kar dyscyplinarnych.

10.1.1 *De lege ferenda* w zakresie katalogu podmiotów posiadających uprawnienia dyscyplinarne (art. 358 u.o.o.)

W obowiązujących wojskowych przepisach dyscyplinarnych niestety doszło do gruntownej zmiany na płaszczyźnie kategorii podmiotów posiadających uprawnienia do dyscyplinarnego ukarania żołnierza. Zabieg ten, w uzasadnieniu do u.o.o.,

argumentowano m.in. potrzebą uproszczenia i przyspieszenia prowadzonych postępowań dyscyplinarnych⁵⁸⁵.

Analiza poszczególnych przepisów przedmiotowej ustawy skłania jednak do wprost przeciwnego wniosku. Innymi słowy, wyrażone w uzasadnieniu *ratio legis* uchwalenia u.o.o., nijak się ma do treści i kształtu przepisów skodyfikowanych w Dziale XIII ustawy.

W myśl obowiązujących wojskowych przepisów dyscyplinarnych kompetencje do ukarania dyscyplinarnego żołnierza na szczeblu jednostki wojskowej (JW) posiada jedynie jej Dowódca; przy czym:

- kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku wychowawczym / (wychowawczo-prewencyjnym, art. 362 ust. 1 pkt 1, 2, 3, 4 i 6 u.o.o.) może on wymierzyć wobec każdego, podległego mu żołnierza;

zaś

- kary dyscyplinarne o dominującym pierwiastku eliminacyjnym (art. 362 ust. 1 pkt 5 i 7 u.o.o.) może on wymierzyć jedynie wobec żołnierza będącego w korpusie szeregowych (art. 186 ust. 1 pkt 4 u.o.o. w zw. z art. 231 ust. 1 u.o.o.).

Zatem żołnierza od stopnia kapral i wzwyż, karą dyscyplinarną o dominującym pierwiastku eliminacyjnym *de lege lata* ukarać może tylko przełożony dyscyplinarny posiadający kompetencje do wyznaczenia go na stanowisko służbowe⁵⁸⁶ i zwolnienia go ze służby wojskowej (czyli podmiot wskazany w przepisie art. 186 ust. 1 i 2 u.o.o.).

W związku z tym, Dowódca JW nie ma już uprawnień do wymierzenia kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, wobec żołnierza,

⁵⁸⁵ *Uzasadnienie do ustawy z 11.03.2022 ...*, op. cit., dostęp na dzień: 2022.07.28.

⁵⁸⁶ Przełożeni posiadający kompetencje do wyznaczenia na stanowisko służbowe jest (art. 186 ust. 1 u.o.o.):

-) Minister Obrony Narodowej – w stosunku do osób zajmujących stanowiska służbowe w stopniach etatowych: generałów (admirałów), pułkowników (komandorów);
-) kierownik komórki organizacyjnej właściwy ds. kadrowych, np. Dyrektor Departamentu Kadr MON – w stosunku do: oficerów w stopniach etatowych do podpułkownika włącznie;
-) Szef Sztabu Generalnego WP, Dowódca Rodzajów SZ, Dowódca wojsk, Komendant Główny ŻW, Dowódca Garnizonu Warszawa oraz Szef Inspektoratu Wsparcia SZ – w stosunku do żołnierzy w korpusach podoficerów i szeregowych w podległych sobie jednostkach;
- Dowódca JW w stopniu co najmniej ppłk / kmdr – w stosunku do żołnierzy korpusu szeregowych.

Przełożeni posiadający kompetencje do powołania do zawodowej służby wojskowej w stosunku do osób w czasie kształcenia, a także do poprzedzającej go dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej wydaje odpowiednio (art. 186 ust. 2 u.o.o.):

-) kierownik komórki organizacyjnej MON ds. kadrowych – w stosunku do: podchorążych uczelni wojskowych (bez względu na rok ich służby)
-) Dowódca Rodzaju SZ (pod który podlega dana szkoła / centrum szkolenia lub ośrodek) – w stosunku do: kadetów w szkołach podoficerskich, elewów w centrach i ośrodkach szkolenia.

który co prawda służy w dowodzonej przez niego JW, ale posiada on stopień wojskowy: kapral lub wyższy.

Wskazane okoliczności bezpośrednio świadczą nie tylko o wydłużeniu prowadzonych postępowań dyscyplinarnych (żeby nie powiedzieć, że przesadzają o ich obstrukcji), ale pokazują również, że większość Dowódców wojskowych różnego szczebla została pozbawiona kompetencji w zakresie możliwości ukarania dyscyplinarnego podległych im żołnierzy – co poddać należy zdecydowanej krytyce.

Na czym bowiem polega owa obstrukcja i wydłużenie terminów postępowań dyscyplinarnych?

Celem udzielenia odpowiedzi na to pytanie, należy odnieść się do rozwiązań, jakie były zadekretowane w poprzedniej ustawie dyscyplinarnej (tj. w u.d.w. z 2009 r.).

Do czasu wejścia w życie u.o.o., Dowódcy wojskowi każdego szczebla, byli wyposażeni w instrumenty oddziaływania zarówno pozytywnego (tj. wyróżnienia), jak i negatywnego (tj. kary i środki dyscyplinarne); które mogli oni nakładać na podległych im żołnierzy, o ile zaistniała taka potrzeba. O skuteczności tej praktyki świadczyła jej ponad 100 letnia tradycja legislacyjna, kultywowana w wojskowych aktach dyscyplinarnych nieprzerwanie od 1920 r., aż do czasu uchwalenia u.o.o.

W czasie obowiązywania poprzedniej ustawy dyscyplinarnej, tj. u.d.w. z 2009 r. uprawnienie do wymierzenia surowych kar dyscyplinarnych było wprost proporcjonalne do szczebla dowodzenia. Zatem kompetencje do wymierzenia wojskowych kar dyscyplinarnych posiadał odpowiednio: kapral / mat (jako Dowódca drużyny), młodszy chorąży / młodszy chorąży marynarki lub podporucznik / podporucznik marynarki (jako Dowódca plutonu), kapitan / kapitan marynarki (jako Dowódca kompanii) oraz podpułkownik / komandor porucznik lub pułkownik / komandor (jako Dowódca JW).

Wyżej wskazani Dowódcy, będący jednocześnie przełożonymi dyscyplinarnymi, mogli wymierzać odpowiednio:

- kary: „upomnienia” i „nagany”
 - każdy przełożony dyscyplinarne, tj. od Dowódcy drużyny, czyli od żołnierza w stopniu kapral wzwyż (art. 25 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.);
- „karę pieniężną”
 - każdy przełożony dyscyplinarne od stopnia kapitan / kapitan marynarki (tj. od Dowódcy kompanii wzwyż) lub kierownik instytucji cywilnej (art. 25 pkt 5 u.d.w. z 2009 r.);

- kary: „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, „odwołania z zajmowanego stanowiska służbowego”, „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do służby kandydackiej, służby przygotowawczej, okresowej służby wojskowej albo do zawodowej służby wojskowej”
 - przełożony dyscyplinarny zajmujący stanowisko służbowe nie niższe niż Dowódca JW (czyli przełożony dyscyplinarny w stopniu co najmniej: podpułkownik / komandor porucznik) lub Kierownik instytucji cywilnej (art. 25 pkt 3 i 4 u.d.w. z 2009 r.);
- karę „usunięcie ze służby kandydackiej, służby przygotowawczej, z okresowej służby wojskowej albo zawodowej służby wojskowej”,
 - w zależności od rodzaju służby wymierzał:
 - wobec żołnierza służby KANDYDACKIEJ lub PRZYGOTOWAWCZEJ
 - rektor uczelni wojskowej lub komendant szkoły podoficerskiej, centrum lub ośrodka szkolenia;
 - wobec żołnierza OKRESOWEJ służby wojskowej
 - przełożony dyscyplinarny zajmujący stanowisko służbowe nie niższe niż Dowódca JW (czyli przełożony dyscyplinarny w stopniu co najmniej: podpułkownik / komandor porucznik) lub Kierownik instytucji cywilnej;
 - wobec żołnierza ZAWODOWEGO:
 - organ wojskowy, który był uprawniony do powołania żołnierza do zawodowej służby wojskowej (tj. Dowódca JW)
 - lub
 - podmioty nadrzędne nad owym organem wojskowym, czyli np.: Dowódca Rodzaju Sił Zbrojnych, Szef Sztabu Generalnego czy Minister Obrony Narodowej.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. również i na płaszczyźnie wymierzenia wojskowych środków dyscyplinarnych kompetencje w tym zakresie były także zależne od posiadanego przez przełożonego dyscyplinarnego, stopnia wojskowego⁵⁸⁷.

⁵⁸⁷ Kompetencje do wymierzenia środka dyscyplinarnego:
 środki: „zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego”; „zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych”; „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób”
 – każdy przełożony dyscyplinarny, tj. od dowódcy drużyny, czyli od kaprała wzwyż (art. 34 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.);

Uwarunkowanie uprawnień do wymierzania wojskowych form reakcji dyscyplinarnych od stopnia dowodzenia, było zabiegiem, który pozwalał na sprawną i szybką reakcję dyscyplinarną zawsze, gdy podległy Dowódcom wojskowym niższego szczebla żołnierz dopuścił się wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”.

Zauważyć bowiem należy, że ukaranie dyscyplinarne ma sens jedynie wtedy, gdy jest ono zrealizowane *ad hoc*, tzn. najlepiej zaraz po dokonaniu wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, bądź w bliskiej do niego korelacji czasowej – co przy obecnym kształcie przepisów dyscyplinarnych z Działu XIII u.o.o. jest nie tylko niemożliwe do wyegzekwowania, ale wręcz niweczy *ratio legis* wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej⁵⁸⁸.

W obecnym stanie prawnym, celem wymierzenia jakiegokolwiek wojskowej formy reakcji dyscyplinarnej (w zależności od rodzaju kary dyscyplinarnej, która ma być wymierzona, a także w zależności od posiadanego przez obwinionego żołnierza stopnia wojskowego), należy angażować odpowiednio: albo Dowódcę JW albo podmiot spoza JW.

Sama ta okoliczność wpływa (już zauważalne) na wystąpienie ogólnego „rozluźnienia” wśród żołnierzy podległych Dowódcom wojskowym niższego szczebla, gdyż znają oni specyfikę służby wojskowej i w związku z tym zdają sobie ~~oni~~ sprawę z „zatoru” postępowań dyscyplinarnych, jakie będą występować. Wyposażenie w kompetencje do ukarania dyscyplinarnego na poziomie JW jedynie jej Dowódcy powoduje konieczność: (1) zaznajomienia Dowódcy ze sprawą (gdyż w znacznej większości przypadków Dowódca, jako osoba nieobecna przy popełnieniu czynu, nie ma wiedzy na temat jego okoliczności); (2) „czekania” na ukaranie dyscyplinarne (gdyż Dowódca JW część swoich obowiązków służbowych realizuje poza JW).

Wskazane okoliczności, a także i liczebność przeciętnej JW (np. JW w sile brygady zmechanizowanej liczy średnio około 1.000 osób) statuują postępowanie

środki: „zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” i „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”

– każdy przełożony dyscyplinarny od stopnia młodszy chorąży / młodszy chorąży marynarki lub kierownik instytucji cywilnej (art. 34 pkt 2 u.d.w. z 2009 r.).

⁵⁸⁸ Więcej na ten temat: A. Ziółkowska, S. Chomiccki, Kilka krytycznych uwag dotyczących przepisów dyscyplinarnych zawartych w ustawie o obronie Ojczyzny, niepubl.

dyscyplinarne, prowadzone w oparciu o przepisy u.o.o., jako zajęcie niezmiernie czasochłonne.

O wydłużeniu czasu prowadzenia postępowania dyscyplinarnego, po wejściu w życie u.o.o., świadczy również tryb odwoławczy, a konkretnie podmiot, do którego, jako do organu II-giej instancji, należy wnieść odwołanie od orzeczenia dyscyplinarnego wydanego przez organ I-szej instancji.

Jak już zauważono, w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. poza Dowódcą JW, uprawnienia w zakresie rozpatrywania dyscyplinarnego podległych żołnierzy posiadał również każdy Dowódca wojskowy niższego szczebla, tj. Dowódca: drużyny, plutonu czy kompanii. Odwołanie od orzeczenia dyscyplinarnego wydanego przez którykolwiek z tych podmiotów (jako przez organ I-szej instancji) wносиło się do wyższego przełożonego dyscyplinarnego, tj. do organu II-giej instancji. Wyższym przełożonym dyscyplinarnym był *de facto* bezpośredni przełożony żołnierza, który wydał zaskarżone orzeczenie, czyli bezpośredni przełożony odpowiednio: Dowódcy JW, Dowódcy kompanii, Dowódcy plutonu czy Dowódcy drużyny.

Zatem np. jeżeli karę „nagany” wymierzył Dowódca drużyny w stopniu kapral, to odwołanie od jego orzeczenia, ukarany żołnierz wносиł do bezpośredniego przełożonego Dowódcy drużyny, tj. albo do Dowódcy plutonu (w stopniu np. podporucznik) albo do Dowódcy kompanii (w stopniu kapitan / kapitan marynarki)⁵⁸⁹. Zarówno Dowódca plutonu, jak i Dowódca kompanii w takiej sytuacji byli organami II-giej instancji, czyli wyższym przełożonym dyscyplinarnym.

W związku z tym, w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r., postępowanie dyscyplinarne w obydwu instancjach, co do zasady, toczyło się w obrębie JW, w której służył ukarany żołnierz. To natomiast przekładało się na: sprawność, szybkość i dużą efektywność owego postępowania w utrzymaniu wysokiego poziomu dyscypliny wojskowej.

Wyjątkiem od tej zasady, była sytuacja zaskarżenia orzeczenia wydanego przez Dowódcę JW (jako organu I-szej instancji). Odwołanie od jego orzeczenia dyscyplinarnego wносиło się do podmiotu spoza JW, pod który podlegał ów Dowódca JW, czyli np. do: Dowódcy Rodzaju SZ, Dowódcy Generalnego lub do Szefa Sztabu Generalnego.

⁵⁸⁹ W strukturze wojskowej jest jeden rodzaj drużyny, która nie podlega pod Dowódcę plutonu, a od razu pod Dowódcę kompanii; jest to drużyna zabezpieczenia.

Postępowanie odwoławcze toczony przed wskazanymi podmiotami, było postępowaniem znacznie dłuższym, niż postępowanie odwoławcze realizowane na szczeblu JW, w której służył ukarany żołnierz. Obstrukcja ta, wynikała m.in. z konieczności przekazania: akt sprawy, dowodów zebranych w sprawie, przeprowadzenia wizji lokalnej przez organ II-instancji w JW (jeżeli wymagały tego okoliczności sprawy), czyli, innymi słowy, wynikała ona z konieczności przeprowadzenia szeregu czynności, celem zaznajomienia ze sprawą „zewnętrznego” organu II-giej instancji.

Natomiast mając na uwadze fakt, że w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r., Dowódcy wojskowi niższego szczebla również posiadali uprawnienia dyscyplinarne, to wskazana sytuacja przekazania i „toczenia się” postępowania dyscyplinarnego poza JW, w której służył ukarany i zarazem odwołujący się żołnierz, w praktyce prawie w ogóle się nie zdarzała.

Zupełnie inaczej wygląda sytuacja w obecnym stanie prawnym, bowiem „wyjście” postępowania dyscyplinarnego poza JW, w myśl przepisów u.o.o., jest sytuacją standardową, co poddać należy zdecydowanej krytyce.

Postępowanie dyscyplinarne trafi przed podmiot spoza JW, w której służy ukarany żołnierz, jeżeli:

- sprawa dyscyplinarna trafi do II-giej instancji, na skutek wniesienia odwołania od orzeczenia dyscyplinarnego Dowódcy JW (jako organu I-szej instancji), który wymierzył karę dyscyplinarną o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym); lub karę dyscyplinarną o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, ale tylko wobec żołnierza w korpusie szeregowych;

lub

- gdy w I-szej instancji, ma być wymierzona kara dyscyplinarna o dominującym pierwiastku eliminacyjnym wobec żołnierza będącego w stopniu kapral i wzwyż.

Celem zobrazowania kuriozum obecnego stanu prawnego, jaki występuje na płaszczyźnie wojskowych przepisów dyscyplinarnych, wyżej wskazane sytuacje rozpatrzeć należy w ramach przykładu odniesionego do rzeczywistości 1 Podlaskiej Brygady Wojsk Obrony Terytorialnej.

Dowódca 1 Podlaskiej Brygady (dowodzący około 3.000 żołnierzy) – w ramach przysługujących mu kompetencji dyscyplinarnych – karze dyscyplinarnie: żołnierza

w stopniu podporucznik karą „nagany” oraz żołnierza w stopniu szeregowy karą „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe”. W jednym i drugim przypadku odwołanie od orzeczenia Dowódcy 1 Podlaskiej Brygady OT wnieść należy do przełożonego owego Dowódcy, czyli do Dowódcy Rodzaju SZ (Dowódcy WOT).

Innymi słowy, odwołanie wnosi się do żołnierza w stopniu generał broni (konkretnie do gen. broni W. Kukuły), który dowodzi około 25.000 tys. żołnierzy. Już sama ilość żołnierzy, którymi dowodzą owi przełożeni dyscyplinarni, skłania do zadania pytania o rzetelność prowadzonego postępowania dyscyplinarnego? Nie mówiąc już o jego szybkości czy efektywności.

Przeprowadzenie postępowania dyscyplinarnego zarówno w I-szej, jak i II-instancji będzie działaniem niezwykle czasochłonnym, nad którym nie pochyli się *de facto* sam przełożony dyscyplinarny, gdyż fizycznie (realizując inne obowiązki wynikające z dowodzenia JW. czy rodzajem SZ) nie będzie miał on na to po prostu czasu. Zatem w rzeczywistości rozstrzygnięcie dyscyplinarne wydawane przez owych przełożonych dyscyplinarnych, będzie rozstrzygnięciem wypracowanym przez żołnierzy do tego wyznaczonych. W związku z tym istnieje duże prawdopodobieństwo, że zatwierdzający je przełożony dyscyplinarny w ogóle nie będzie miał rozeznania, co do stanu faktycznego sprawy.

Jeszcze większy poziom obstrukcji i pozorności rzetelnego postępowania dyscyplinarnego zajdzie, gdy kara dyscyplinarna o dominującym pierwiastku eliminacyjnym wymierzana będzie wobec żołnierza w stopniu kapral lub wżwyż.

W takiej sytuacji, organem I-szej instancji dla obwinionego żołnierza, służącego w 1 Podlaskiej Brygadzie Wojsk Obrony Terytorialnej, jest (wspomniany już) Dowódca Rodzaju SZ. Natomiast odwołanie od jego orzeczenia wnieść należy do Ministra Obrony Narodowej (jako bezpośredniego przełożonego tego Dowódcy).

Powstaje zatem pytanie: na czym polega owe uproszczenie a przede wszystkim przyspieszenie prowadzonych postępowań dyscyplinarnych, co tak mocno podkreśla się w uzasadnieniu do u.o.o.⁵⁹⁰

W oparciu o powyższe stwierdzić bowiem należy, że osoba odpowiedzialna za kształt nowych przepisów dyscyplinarnych: albo w ogóle nie miała pojęcia na temat specyfiki wojska i służby wojskowej (dlatego niezrozumiałym była dla niej

⁵⁹⁰ Ibidem, niepubl.

np. instancyjność wojskowego postępowania dyscyplinarnego – wskazana w u.d.w. z 2009 r.) albo też jej działanie było działaniem sabotażowym, mającym doprowadzić do maksymalnego obniżenia poziomu dyscypliny wojskowej w wojsku polskim – co właśnie się dzieje.

W oparciu o powyższe należy postulować o natychmiastowe przywrócenie Dowódcom wojskowym niższego szczebla kompetencji dyscyplinarnych, tj. o znowelizowanie przepisu art. 358 u.o.o., w kierunku jaki był zadekretowany w przepisie art. 4 u.d.w. z 2009 r.⁵⁹¹

Potrzeba ta wynika również z faktu, że Dowódcy wojskowi niższego szczebla (tj. przełożeni) ponoszą osobistą odpowiedzialność za poziom zdyscyplinowania podległych im żołnierzy (art. 360 ust. 2 u.o.o.).

Między innymi dlatego niezrozumiałym jest pozbawienie (na mocy przepisów u.o.o.) owych przełożonych uprawnień w zakresie możliwości egzekwowania odpowiedzialności dyscyplinarnej, przy jednoczesnym nie zdjęciu z nich osobistej odpowiedzialności za poziom zdyscyplinowania podległych im żołnierzy.

Jeszcze raz określić należy, że do czasu wejścia w życie u.o.o., każdy przełożony żołnierza, tj. przełożony zarówno niższego jak i wyższego szczebla, był jednocześnie jego przełożonym dyscyplinarnym, odpowiednio: przełożonym dyscyplinarnym niższego lub wyższego szczebla (art. 3 pkt 11 i 12 u.d.w z 2009 r. i art. 4, 14 i 24 u.d.w. z 2009 r.). Zatem osobista odpowiedzialność przełożonych za poziom zdyscyplinowania ich podkomendnych, przy wyposażeniu tych przełożonych w kompetencje dyscyplinarne, była zabiegiem jak najbardziej słusznym.

Natomiast w obecnym stanie prawnym (tj. po uchwaleniu u.o.o.), na szczeblu JW przełożeni żołnierzy (zarówno ci niższego jak i wyższego szczebla) nie posiadają już uprawnień w przedmiocie możliwości dyscyplinarnego ukarania podległych

⁵⁹¹ Treść przepisu art. 4 u.d.w. z 2009 r.:

„1. Przełożonymi dyscyplinarnymi są:

- 1) Minister Obrony Narodowej i Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych – w stosunku do wszystkich żołnierzy;
- 2) sekretarz stanu, podsekretarz stanu oraz dyrektor generalny w Ministerstwie Obrony Narodowej – w stosunku do podporządkowanych im żołnierzy;
- 3) Szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego – w stosunku do podporządkowanych mu żołnierzy;
- 4) przełożony zajmujący stanowisko służbowe zaszeregowane do stopnia etatowego kaprala (mata) lub wyższej – w stosunku do podporządkowanych mu żołnierzy;
- 5) kierownik instytucji cywilnej – w stosunku do podporządkowanych mu żołnierzy;
- 6) inni uprawnieni przełożeni, zajmujący stanowiska służbowe określone w rozporządzeniu, o którym mowa w art. 56 – w stosunku do podporządkowanych im żołnierzy.

2. Osoba, której czasowo powierzono pełnienie obowiązków na stanowisku służbowym albo pełni je w zastępstwie, posiada uprawnienia przysługujące przełożonemu dyscyplinarnemu wyznaczonemu na to stanowisko”.

im żołnierzy. Takie uprawnienia na szczeblu JW, co do zasady, posiada jedynie najwyższy przełożony żołnierzy, tj. Dowódca JW (art. 358 ust. 1 pkt 6 u.o.o.) – o czym była już mowa.

Mimo to, owi przełożeni żołnierzy (tj. przełożeni niższego szczebla) nadal ponoszą osobistą odpowiedzialność za poziom zdyscyplinowania swoich podwładnych – co przy pozbawieniu ich kompetencji dyscyplinarnych, jest absurdem samym w sobie.

Mając na uwadze specyfikę wojska oraz służby wojskowej, nie należy nawet wnioskować, by przełożeni niższego szczebla nie ponosili osobistej odpowiedzialności za poziom zdyscyplinowania podległych im żołnierzy, lecz by z powrotem posiadali oni uprawnienia w przedmiocie możliwości ukarania dyscyplinarnego żołnierza.

Stanie się to faktem, w momencie znowelizowania treści przepisu art. 358 u.o.o. we wskazanym powyżej kierunku.

10.1.2 *De lege ferenda* w zakresie definicji „dyscypliny wojskowej”

Pod zakres wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej powinno podlegać każde ujemne zachowanie żołnierza, które godzi w sferę stosunków wojskowych lub jest związane z jego służbą wojskową. Wąskie rozumienie zakresu przedmiotowego „dyscypliny wojskowej”, za naruszenie której żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną (art. 1 u.o.o.), statuuje przedmiotową odpowiedzialność, jako odpowiedzialność *quasi*-represyjną o wychowawczym charakterze – czyli taką, jaką ona być powinna.

Wobec tego niezrozumiałym jest dlaczego ustawodawca w obowiązujących przepisach dyscyplinarnych zawartych w Dziale XIII u.o.o., konkretnie w treści przepisu art. 353 ust. 1 u.o.o. wskazał, że naruszeniem dyscypliny wojskowej, poza: (1) zachowaniem godzącym w dobre imię SZ czy (2) nierespektowaniem rozkazów i poleceń wydanych przez przełożonych, jest także (3) zawinione przekroczenie uprawnień albo niewykonanie obowiązków wynikających z przepisów prawa, przy czym nie zawęził on, że chodzi o przepisy prawa dotyczące służby wojskowej, tak jak to miało miejsce w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. (zob.: przepis art. 3 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.). Odniesienie się w przepisie art. 353 ust. 1 u.o.o. do „prawa w ogóle” doprowadziło do rozszerzenia zakresu przedmiotowego „dyscypliny wojskowej”.

Rozszerzenie to, wynika również z braku umieszczenia w przedmiotowej ustawie, normatywnej definicji pojęcia „dyscypliny wojskowej”, na wzór definicji tego pojęcia, jaka była zawarta w u.d.w. z 2009 r. Zgodnie bowiem z przepisem art. 3 pkt 1 u.d.w.

z 2009 r. „dyscyplina wojskowa” polegała na przestrzeganiu: „(...) przez żołnierza przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz wykonywanie rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych”.

Zatem występujące w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. wyraźne odniesienie zakresu merytorycznego „dyscypliny wojskowej” (a tym samym i wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej) do kwestii *stricte* związanych ze służbą wojskową niestety nie zostało przeniesione na grunt obowiązujących wojskowych przepisów dyscyplinarnych.

Dlatego też, obecnie żołnierz pod groźbą odpowiedzialności dyscyplinarnej zobowiązany jest również do respektowania obowiązków wynikających z innych przepisów, niż przepisy prawa dotyczące jego służby wojskowej.

Zauważyć należy, że podobne rozwiązanie na gruncie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej występowało w czasie obowiązywania aktów dyscyplinarnych uchwalonych w: 1945 r. (zob. art. 1 d.d. z 1945), 1951 r. (zob. art. 1 u.d. z 1951), 1963 r. (zob.: art. 1 ust. 1 u.d. z 1963) czy 1997 r. (zob.: art. 2 ust. 2 u.d.w. z 1997).

W aktach tych bowiem zawarto ogólny obowiązek przestrzegania przez żołnierza przepisów prawa, czyli obowiązek stanowiący *de facto* istotę praworządności. Innymi słowy, żołnierz w ramach „dyscypliny wojskowej” był zobowiązany – pod groźbą wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej – do przestrzegania przepisów prawa zawartych w ustawach szczególnych (np. ustawach z zakresu prawa: wyznaniowego, finansowo-podatkowego, rodzinnego, administracyjnego, zobowiązaniowego czy karnego), czyli przepisów nie mających żadnego związku z jego służbą wojskową.

Mankamentem tak postrzeganej „dyscypliny wojskowej” było jej utożsamienie z praworządnością. Rozwiązanie to było błędne również i z praktycznego punktu widzenia, bowiem żołnierz (jako obywatel danego państwa) powinien przestrzegać przepisów prawa w nim obowiązujących niezależnie od wymogów „dyscypliny wojskowej”. Natomiast zobowiązanie żołnierza do przestrzegania wszystkich przepisów prawa w ramach „dyscypliny wojskowej” nie tylko rozszerzyło jej zakres przedmiotowy na płaszczyznę normatywną zupełnie z nią niezwiązaną, ale prowadziło również do powielenia obowiązku w przedmiocie przestrzegania przepisów prawa, który to obowiązek *expressis verbis* wynikał przecież z innych aktów prawa – dlatego też było to zabiegiem zbędnym.

Szerokie określenie zakresu merytorycznego „dyscypliny wojskowej” w poszczególnych, wskazanych powyżej, aktach dyscyplinarnych spowodowało, że żołnierz mógł zostać ukarany dyscyplinarnie za każde naruszenie przepisów prawa, nawet takie, które nie było związane z jego służbą wojskową. To natomiast w sposób bezpośredni przeczyło postulowanemu w doktrynie prawa *sensu largo*, wychowawczemu charakterowi wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Ponadto, jeżeli czyn żołnierza nie był związany z jego służbą wojskową, to pociągnięcie go do wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej powodowało, że owa odpowiedzialność postrzegana była jedynie, jako narzędzie do potęgowania dolegliwości, a nie jako instrument do wychowawczego oddziaływania na żołnierza. W efekcie skutkowało to wzrostem punitywności wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej i zatarciem jej charakteru wychowawczego.

Uwagi poczynione powyżej niestety z powodzeniem odnieść również można do obecnych przepisów dyscyplinarnych, skodyfikowanych w Dziale XIII u.o.o. Jak już zauważono zakres przedmiotowy „dyscypliny wojskowej” został rozszerzony i odnosi się on do ogółu przepisów prawa. Zatem żołnierz poniesie odpowiedzialność dyscyplinarną nawet, jeżeli popełni on czyn (w postaci np.: przestępstwa / przestępstwa skarbowego, wykroczenia / wykroczenia skarbowego), który w ogóle nie będzie miał nic wspólnego z jego służbą wojskową.

Z uwagi na *quasi*-represyjny i wychowawczy charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej (a bynajmniej taki charakter owa odpowiedzialność mieć powinna), zrównanie zakresu „dyscypliny wojskowej” z obowiązkiem praworządności jest pomysłem absurdalnym. Chociażby z uwagi na to, że naruszenia przepisów innych gałęzi prawa zwykle związane jest z zastosowaniem sankcjami charakterystycznymi dla tychże gałęzi. Co z kolei jest kolejnym, niepodważalnym argumentem na wzrost punitywności reakcji prawnej na to samo zachowanie.

Zapewnienie *quasi*-represyjnego oraz wychowawczego charakteru wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, możliwe jest jedynie, gdy „przewinienie dyscyplinarne”, za które żołnierz ponosi wojskową odpowiedzialność dyscyplinarną, jest naruszeniem prawa, mającym zawsze związek z jego służbą wojskową.

Warunek ten odnieść należy zarówno:

- do tzw. „czystego” wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” – czyli czynu naruszającego dyscyplinę wojskową, ale nie będącego społecznie szkodliwym – za co żołnierz może ponieść jedynie wojskową odpowiedzialność dyscyplinarną

jak i:

- do tzw. czynu stykowego – czyli czynu naruszającego dyscyplinę wojskową i posiadającego jednocześnie określony ładunek szkodliwości społecznej⁵⁹²; innymi słowy, czynu stanowiącego „przewinienie dyscyplinarne”, które wypełnia jednocześnie znamiona innego czynu karalnego (np. przestępstwa / przestępstwa skarbowego lub wykroczenia / wykroczenia skarbowego⁵⁹³)
– za co żołnierz może ponieść zarówno wojskową odpowiedzialność dyscyplinarną jak i np. odpowiedzialność karną.

W czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. egzekwowanie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej od żołnierza, którego przewinienie dyscyplinarne posiadało jednocześnie znamiona innego czynu zabronionego (tj. było ono czynem stykowym), uzależnione było od konieczności wystąpienia związku między przedmiotowym czynem, a służbą wojskową żołnierza (art. 17 ust. 1 u.d.w. z 2009 r.). Wynikało to z funkcjonalnego sprzężenia „dyscypliny wojskowej”, za naruszenie której żołnierz ponosił odpowiedzialność dyscyplinarną (art. 3 pkt 4 u.d.w. z 2009 r.), z przepisami prawa dotyczącymi służby wojskowej (art. 3 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.).

Ponadto, za czyny o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy JW albo wykroczenia ściganego na żądanie Dowódcy JW / Kierownika instytucji cywilnej, żołnierz ponosił odpowiedzialność dyscyplinarną, jeżeli ów Dowódca lub Kierownik odstąpił od złożenia wniosku albo żądania o ściganie.

Było to rozwiązanie jak najbardziej zasadne, gdyż nie tylko czyniło ono zadość *ratio legis* wprowadzenia do systemu prawa, wojskowej odpowiedzialności

⁵⁹² Treść przepisu art. 17 ust. 2 i 3 u.d.w. z 2009 r.:

„2. Żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną również za:

1) czyny, za które właściwe organy są uprawnione do nakładania kar porządkowych lub wymierzania kar pieniężnych, jeżeli właściwy organ wystąpił z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne do dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej;

2) czyny o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej albo wykroczenia ściganego na żądanie dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej, jeżeli uprawniony dowódca lub kierownik instytucji cywilnej odstąpił od złożenia wniosku albo żądania;

3) czyny o znamionach przestępstwa lub wykroczenia albo przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, jeżeli sąd lub prokurator albo inny organ uprawniony do orzekania w tych sprawach wystąpił do dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne.

3. Ilekroć w dalszych przepisach jest mowa o przewinieniu dyscyplinarnym, przepisy te stosuje się również do czynów, o których mowa w ust. 1 i 2.”

⁵⁹³ A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a ...*, op. cit., s. 161-162 i 166.

dyscyplinarnej, ale stwarzało ono również warunki do samo-zdyscyplinowania się żołnierza.

Żołnierz miał bowiem świadomość, że za „przewinienie dyscyplinarne” posiadające jednocześnie znamiona przestępstwa (ściganego na wniosek Dowódcy JW) albo wykroczenia (ściganego na żądanie Dowódcy JW / Kierownika instytucji cywilnej), mógł się on uchronić od odpowiedzialności karnej lub wykroczeniowej, a tym samym i od prawnych skutków skazania (które przy skazaniu za przestępstwo / przestępstwo skarbowe mają, co do zasady, charakter eliminacyjny), jeżeli tylko Dowódca JW (a przy wykroczeniach także i Kierownik instytucji cywilnej) mając na uwadze dotychczasowy przebieg służby wojskowej żołnierza oraz posiadane przez niego kompetencje – ukarał go dyscyplinarnie. W związku z tym, w znacznej większości przypadków żołnierz popełniający czyn godzący w służbę wojskową paradoksalnie sam zabiegał o jego ukaranie dyscyplinarne. Takie zaś działanie żołnierza wyłączało konieczność prowadzenia, w ramach postępowania dyscyplinarnego, czasochłonnego postępowania wyjaśniającego, w skład którego wchodziło: zbieranie dowodów, przesłuchiwanie świadków czy oczekiwanie na uzyskanie dostępu np. do bilingów telefonów lub monitoringu miejskiego. Innymi słowy, do ukarania dyscyplinarnego dochodziło szybko i sprawnie, gdyż żołnierz wiedział, że ukaranie go dyscyplinarne wyłączy możliwość złożenia przez Dowódcę JW (a w sprawach o wykroczenia również przez Kierownika instytucji cywilnej) wniosku / żądania o ściganie.

Warto również nadmienić, że w u.d.w. z 2009 r. ustawodawca akt samo-zdyscyplinowania się żołnierza zadekretował w formie instytucji dobrowolnego poddania się karze przez obwinionego (art. 51 ust. 4 u.d.w. z 2009 r.).

Złożenie takiego wniosku stwarzało podstawę do dalszego nie prowadzenia czynności wyjaśniających (art. 51 ust. 4 u.d.w. z 2009 r.) oraz dawało możliwość wymierzenia żołnierzowi łagodniejszej kary / środka dyscyplinarnego albo zmniejszenia ich wymiaru (art. 20 ust. 4 pkt 5 u.d.w. z 2009 r.).

Ponadto, w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. ukaranie dyscyplinarne żołnierza (zainicjowane ze strony samego żołnierza, w ramach aktu samo-zdyscyplinowania się) nie chroniło żołnierza przed odpowiedzialnością karną w ogóle. Samo-zdyscyplinowanie się żołnierza, chroniło go jedynie przed odpowiedzialnością karną inicjowaną na wniosek Dowódcy JW, czyli *de facto* przed poniesieniem odpowiedzialności karnej za niektóre typy występków, penalizowanych w części

wojskowej k.k., które (mając na uwadze rodzaj i wysokość sankcji za nie groźących) nie charakteryzują się nader wysokim stopniem społecznej szkodliwości czynu.

Analogiczną uwagę odnieść również należy do odpowiedzialności wykroczeniowej żołnierza. Samo-zdyscyplinowanie się żołnierza, chroniło go jedynie przed odpowiedzialnością wykroczeniową, ponoszoną z tytułu popełnienia wykroczenia wojskowego jako, że postępowanie w tych sprawach inicjuje żądanie Dowódcy JW (art. 86a ustawy z 24.08.2001 r., Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia⁵⁹⁴). Wskazana możliwość nie występowała natomiast przy popełnieniu wykroczenia powszechnego, a także przy popełnieniu wykroczenia wojskowego przez żołnierza służącego w instytucji kierowanej przez Kierownika instytucji cywilnej.

Zupełnie inaczej natomiast sytuacja wygląda na płaszczyźnie obecnie obowiązujących przepisów dyscyplinarnych z Działu XIII u.o.o. Wynika to: (1) z rozszerzenia zakresu przedmiotowego „dyscypliny wojskowej” na naruszenia prawa, które nie mają związku ze służbą wojskową; (2) z braku ustawowego wyłączenia możliwości złożenia wniosku / żądania o ściganie karne lub wykroczeniowe żołnierza, jeżeli doszło do jego ukarania dyscyplinarnego.

Innymi słowy, żołnierz mając świadomość tego, że ukaranie dyscyplinarne nie uchroni go od odpowiedzialności karnej czy wykroczeniowej, nie będzie on zainteresowany, by się samo-zdyscyplinować. Wręcz przeciwnie, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że ów żołnierz będzie podejmował działania mające na celu: mataczenie w sprawie, ukrywanie dowodów, zacieranie śladów, czyli działania prowadzące do pozbycia się okoliczności, w oparciu o które prowadzone może być wobec niego zarówno postępowanie karne / wykroczeniowe, jak i dyscyplinarne.

Wniosek taki wynika nie tylko z doświadczenia życiowego, ale również i z treści przepisów k.p.k. Zawierają one regulacje o charakterze gwarancyjnym, np. że oskarżony ma nie tylko prawo odmowy składania wyjaśnień (art. 175 §1 k.p.k.), ale ma on również paradoksalnie „prawo kłamać”, gdyż nie ciąży na nim odpowiedzialność za składanie fałszywych wyjaśnień. W przyjętych w k.p.k. rozwiązaniach nie ma konieczności pouczenia oskarżonego o obowiązku mówienia prawdy przy składaniu przez niego wyjaśnień, tak jak uregulowano to wobec świadka czy pokrzywdzonego, przy składaniu przez nich procesowych zeznań (art. 233 k.p.k.). Przepisy k.p.k. dotyczące oskarżonego

⁵⁹⁴ Ustawa z 24.08.2001, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1124 (dalej k.p.w.).

w sposób „odpowiedni” mają również zastosowanie do obwinionego w wojskowym postępowaniu dyscyplinarnym (art. 415 ust. 1 u.o.o.). Zatem istnieje duże prawdopodobieństwo, że prowadzone w ramach postępowania dyscyplinarnego, postępowanie wyjaśniające będzie czasochłonne, a często wręcz nieskuteczne, z uwagi na wyżej wskazaną okoliczność.

Ponadto, *de lege lata* jednoczesne egzekwowanie od żołnierza odpowiedzialności karnej / wykroczeniowej oraz dyscyplinarnej za ten sam czyn, z uwagi na interwał czasowy tychże postępowań, doprowadzić może do sytuacji kuriozalnych. Powszechnym będzie bowiem szybsze zakończenie postępowania dyscyplinarnego (którego maksymalny wymiar czasowy wynosi, co do zasady, 30 dni – art. 394 ust. 1 u.o.o.; a w uzasadnionych przypadkach – 3 miesiące – art. 394 ust. 2 u.o.o.) przed zakończeniem postępowania karnego / wykroczeniowego (które potrafią się toczyć latami).

Problemu nie będzie, jeżeli żołnierz w oparciu o zgromadzony materiał dowodowy w sprawie zostanie ukarany dyscyplinarnie i skazany karne.

Problem pojawi się natomiast gdy: żołnierz zostanie ukarany dyscyplinarnie, a odpowiednio później, postępowanie karne / wykroczeniowe zakończy się jego uniewinnieniem.

Zauważyć należy, że ukaranie dyscyplinarne żołnierza może zakończyć się nawet usunięciem żołnierza ze służby (jeżeli orzeczono wobec niego karę „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.). Powstaje zatem pytanie: co zrobić ze zwolnionym dyscyplinarnie żołnierzem, jeżeli w toku, trwającego (znacznie dłużej niż postępowanie dyscyplinarne) postępowania karnego / wykroczeniowego dojdzie do uniewinnienia żołnierza? Pytanie to pozostanie także aktualne przy wymierzeniu żołnierzowi jakiegokolwiek innej, niż wskazana powyżej, wojskowej formy reakcji dyscyplinarnej za czyn, za który w postępowaniu karnym czy wykroczeniowym dojdzie do jego uniewinnienia.

Prawdopodobieństwo wystąpienia tego typu sytuacji, w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r., było znacznie mniejsze. Wynikało to nie tylko z odniesienia zakresu „dyscypliny wojskowej” jedynie do czynów godzących w służbę wojskową, ale także z wyłączenia możliwości złożenia wniosku / żądania o ściganie (karne lub wykroczeniowe), jeżeli doszło do ukarania dyscyplinarnego żołnierza (o czym była już mowa).

W związku z tym zasadnym jest postulowanie, by do Działu XIII u.o.o.: (1) wprowadzić definicję pojęcia „dyscypliny wojskowej” (na wzór analogicznego

uregulowania występującego w przepisie art. 3 pkt 1 u.d.w. z 2009 r.); (2) określić zakres przedmiotowy „przewinienia dyscyplinarnego” (co zostało szerzej omówione w kolejnej jednostce redakcyjnej).

Usankcjonowanie prawne zgłaszanych propozycji *de lege ferenda* spowoduje, że żołnierz poniesie odpowiedzialność dyscyplinarną jedynie za czyny mające związek z jego służbą wojskową. Takie zaś rozwiązanie, z uwagi na *quasi*-represyjny oraz wychowawczy charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej, jest jak najbardziej zasadne. Pamiętać bowiem trzeba, że ustanowienie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej wynikało z potrzeby zapewnienia możliwości szybkiego rozwiązywania pewnych problemów, właściwych jedynie dla wojska. Wobec tego: „Te (...) względy winny decydować, że przedmiotem odpowiedzialności dyscyplinarnej mogą być tylko te przestępstwa (...) lub wykroczenia (...), które mają szczególnie bliski związek z funkcjonowaniem danej organizacji [tj. wojska – S.Ch.]”⁵⁹⁵.

Ponadto, jednoczesne ukaranie karne i dyscyplinarne żołnierza za ten sam czyn, będzie możliwe tylko wobec czynów, które nie są ścigane na wniosek / żądanie Dowódcy JW (a na płaszczyźnie wykroczeń także i na żądanie Szefa instytucji cywilnej⁵⁹⁶). Zatem również i niższe będzie prawdopodobieństwo wystąpienia na płaszczyźnie odpowiedzialności prawnej ponoszonej przez żołnierza, sytuacji opisanej powyżej.

10.1.3 *De lege ferenda* w zakresie definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, a także jego zakresu przedmiotowego

W treści rozważań na temat wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” zauważono, że w obowiązujących przepisach dyscyplinarnych, zadekretowanych w Dziale XIII u.o.o., nie zawarto, w osobnej jednostce redakcyjnej, normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Na tej płaszczyźnie ograniczono się bowiem jedynie do zadekretowania w treści przepisu art. 348 u.o.o., że żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną: „(...) za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego polegającego na naruszeniu dyscypliny wojskowej” (art. 348 u.o.o.).

Ponadto, w treści uzasadnienia do przedmiotowej ustawy wskazano, że: „Proponowane przepisy [tj. przepisy u.o.o. – S.Ch.] wychodzą (...) naprzeciw współczesnym zagrożeniom w dyscyplinie wojskowej oraz biorą pod uwagę przypadki

⁵⁹⁵ Z. Leoński, *Odpowiedzialność dyscyplinarna...*, op. cit., s. 161.

⁵⁹⁶ Przed wejściem w życie u.o.o. byli Kierownicy instytucji cywilnej.

najczęściej popełnianych obecnie przewinień i ryzyk ich popełnienia. Główny cel projektowanej regulacji to (...) [m.in. – S.Ch.] stworzenie katalogu przewinień dyscyplinarnych, za które żołnierz może zostać ukarany (...).”⁵⁹⁷.

Zawarta w uzasadnieniu do ustawy, deklaracja ustawodawcy nie ma pokrycia w treści jej przepisów. W przedmiotowej ustawie nie zawarto bowiem *expressis verbis* katalogu przykładowych „przewinień dyscyplinarnych”, a ograniczono się jedynie do wskazania katalogu przykładowych naruszeń dyscypliny wojskowej (art. 353 ust. 2 u.o.o.). Katalog ten można uznać za przykładowy katalog „przewinień dyscyplinarnych”, tylko jeżeli dokona się wykładni celowościowej przepisu zawierającego ów katalog w związku z przepisem art. 348 u.o.o. (w którym zadekretowano, że przewinienie dyscyplinarne polega na naruszeniu dyscypliny wojskowej).

Dlatego, jako postulat *de lege ferenda* zgłoszono, by do Działu XIII u.o.o. wprowadzić normatywną definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, a także określić jego zakres przedmiotowy.

Uzasadnienie dla zgłoszonej propozycji wynika m.in. z wykładni historycznej sposobu regulowania materii dotyczącej wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” w poprzednio obowiązujących wojskowych aktach dyscyplinarnych. Każdy z nich bowiem do przedmiotowej kwestii odnosił się: albo poprzez zdefiniowanie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (zob.: art. 12 ust. 2 d.d. z 1939 r., art. 4 u.d. z 1951 r. oraz art. 11 ust. 1 u.d. z 1963 r.); albo poprzez określenie zakresu przedmiotowego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” (§1 dys.p.kar.AP z 1918 r., art. 20 p.dys. z 1920 r., §3 r.d. z 1925 r. oraz art. 13 d.d. z 1945 r.) albo poprzez zadekretowane w akcie obydwu wskazanych powyżej faktorów, tj. zarówno definicji normatywnej wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” jak i katalogu czynów, tworzących jego zakres przedmiotowy (art. 3 pkt 6 i art. 18 u.d.w. 1997 r. oraz art. 3 pkt 4 i art. 17 z 2009 r.).

Trzeci sposób ustawowego uregulowania materii dotyczącej wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” jest rozwiązaniem zasadnym nie tylko z uwagi na jego kompleksowość, ale przede wszystkim czyni on zadość (i to z nawiązką) konstytucyjnej zasadzie dostatecznej ustawowej określoności czynu. Zasada ta, właściwa dla odpowiedzialności *quasi*-represyjnych (a taki charakter bez wątpienia posiada wojskowa odpowiedzialność dyscyplinarna), wyznacza minimalne standardy

⁵⁹⁷ *Uzasadnienie do ustawy z 11.03.2022 ...*, op. cit., dostęp na dzień: 2022.08.01.

legislacyjne, jakie powinna spełniać materia ustawowa, w oparciu o którą nakładane są na podmiot określonego rodzaju sankcje (w tym przypadku sankcje dyscyplinarne).

W sformułowanych przez TK, ogólnych standardach konstytucyjnych właściwych dla postępowania dyscyplinarnego⁵⁹⁸, wskazuje się, że przejawem poszanowania zasady dostatecznej ustawowej określoności czynu na gruncie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej jest zawarcie w wojskowych przepisach dyscyplinarnych co najmniej legalnej definicji pojęcia „przewinienia dyscyplinarnego”. Definicja ta nie musi być szczegółowa, wystarczy, że będzie ona charakteryzować przewinienie dyscyplinarne, jako zachowanie naruszające standardy właściwe dla danej profesji⁵⁹⁹ (w tym przypadku wojska).

Dyskusyjnym jest natomiast, czy wskazanie poczynione w przepisie art. 348 u.o.o., z którego wynika jedynie, że „przewinienie dyscyplinarne” polega na naruszeniu dyscypliny wojskowej, potraktować można w kategorii definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”?

Odpowiedź na to pytanie zdaje się być przecząca, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” zadekretowaną w uprzednio obowiązującej ustawie dyscyplinarnej. W u.d.w z 2009 r. wskazano bowiem, że wojskowe „przewinienie dyscyplinarne” to: „naruszenie dyscypliny wojskowej, w wyniku działania lub zaniechania działania, które nie jest przestępstwem lub wykroczeniem albo przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym” (art. 3 pkt 4 u.d.w. z 2009 r.). Uznać zatem można, że przepisy dyscyplinarne obowiązujące do czasu wejścia w życie u.o.o., czyniły zadość wymogom wynikającym z konstytucyjnej zasady dostatecznej ustawowej określoności czynu.

Natomiast nie sposób przyjąć analogicznego wniosku, biorąc pod uwagę treść przepisów Działu XIII u.o.o. Innymi słowy, obecnie obowiązujące wojskowe przepisy dyscyplinarne, z uwagi na brak określenia w nich, w osobnej jednostce redakcyjnej, normatywnej definicji wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, nie czynią zadość konstytucyjnym standardom dotyczącym sposobu określenia w materii ustawowej – czynu, za popełnienie którego można nałożyć na podmiot określoną formę reakcji prawnej (w tym przypadku wojskową formę reakcji dyscyplinarnej).

⁵⁹⁸ Zob.: Wyrok TK z 29.06.2010, P 28/09, OTK ZU 2010, nr 5A, poz. 52.

⁵⁹⁹ Zob.: W. Koziół, *Odpowiedzialność dyscyplinarna i karna notariusza – wzajemne relacje*, Rej. 2011, nr 10, s. 85-86; A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 170-172.

Wniosek ten wynika również z braku zadekretowania w Dziale XIII u.o.o. zakresu przedmiotowego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Tego typu rozwiązanie, występujące m.in. w uprzednio obowiązującej ustawie dyscyplinarnej (zob.: art. 17 ust. 2 u.d.w. z 2009 r.⁶⁰⁰) miało na celu dopełnić definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Poprzez określenie zakresu przedmiotowego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, w materii ustawowej *expressis verbis* wskazane były kategorie czynów, za które można było ukarać dyscyplinarnie żołnierza, chociaż były to czyny np. realizujące znamiona przestępstwa lub wykroczenia (w tym i przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego), lub też czyny, co do których o ukaranie dyscyplinarne wnioskować mogły organy ścigania (np. prokurator) albo organy jurysdykcyjne (np. sąd). Zatem zakres przedmiotowy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” tworzyły tzw. czyny stykowe, tj. czyny, które choć nie były wojskowym „przewinieniem dyscyplinarnym”, to jednak za ich popełnienie można było ukarać dyscyplinarnie żołnierza. Dlatego określenie w ustawie tzw. zakresu przedmiotowego wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, postrzegano jako okoliczność wspomagającą wojskowe przepisy dyscyplinarne w realizacji wymogów wynikających z konstytucyjnej zasady dostatecznej ustawowej określoności czynu.

Dlatego postuluję się by w Dziale XIII u.o.o. zadekretować również przepis zawierający w swej treści zakres przedmiotowy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Merytorycznie mógłby on (z pewną modyfikacją) stanowić powielenie treści przepisu art. 17 ust. 2 u.d.w. z 2009 r.

Recypując wskazany przepis do obecnie obowiązujących wojskowych przepisów dyscyplinarnych, należy jednak w jego treści dokonać pewnej zmiany, tj. zmiany odnoszącej się do katalogu podmiotów, które mogły wnioskować o ukaranie dyscyplinarne żołnierza. Zgodnie bowiem z brzmieniem przepisu art. 17 ust. 2 pkt 3 u.d.w. z 2009 r. przedmiotowe uprawnienie przysługiwało: sądowni, prokuratorowi

⁶⁰⁰ Przepis art. 17 ust. 2 u.d.w. z 2009 r.:

„ 2. Żołnierz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną również za:

- 1) czyny, za które właściwe organy są uprawnione do nakładania kar porządkowych lub wymierzania kar pieniężnych, jeżeli właściwy organ wystąpił z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne do dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej;
- 2) czyny o znamionach przestępstwa ściganego na wniosek dowódcy jednostki wojskowej albo wykroczenia ściganego na żądanie dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej, jeżeli uprawniony dowódca lub kierownik instytucji cywilnej odstąpił od złożenia wniosku albo żądania;
- 3) czyny o znamionach przestępstwa lub wykroczenia albo przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego, jeżeli sąd lub prokurator albo inny organ uprawniony do orzekania w tych sprawach wystąpił do dowódcy jednostki wojskowej lub kierownika instytucji cywilnej z wnioskiem o ukaranie dyscyplinarne”.

lub innemu organowi uprawnionemu do orzekania. Z katalogu tego usunąć należy podmiot skonkretyzowany jako: „inny organ uprawniony do orzekania”. Do czasu wejścia w życie k.k.s., owym innym organem, uprawnionym do orzekania były podległe Ministrowi Finansów, Finansowe Organy Orzekające (art. 129–134 ustawy z 26.10.1971 r., Karnej skarbowej⁶⁰¹). Finansowe Organy Orzekające, w czasie obowiązywania Ustawy Karnej Skarbowej z 1971 r., miały kompetencję do orzekania w sprawach o przestępstwa skarbowe (zagrożone karą grzywny) i wykroczenia skarbowe (bez limitacji rodzaju kary)⁶⁰².

De lege lata w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe żołnierza orzeka jedynie sąd wojskowy (art. 115 §1 k.k.s.).

Recypowanie (ze wskazaną zmianą) do Działu XIII u.o.o. treści przepisu art. 17 ust. 2 u.d.w. z 2009 r., spowoduje, że na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej funkcjonować będzie przepis określający zakres podmiotowy wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”. Wobec tego, wojskowa materia ustawowa w sposób kompleksowy określać będzie rodzaje czynów, za które żołnierz będzie mógł być pociągnięty do wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Jeżeli zaś chodzi o definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, to przy jej ustaleniu, jako wzór, można posłużyć się wcześniejszymi definicjami normatywnymi tego pojęcia, zawartymi w uprzednio obowiązujących aktach dyscyplinarnych (w szczególności w przepisie art. 3 pkt 4 u.d.w. z 2009 r.), a także definicją wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” zaproponowaną przez A. Ziółkowską⁶⁰³.

Pod pojęciem wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” rozumieć bowiem należy: „czyn żołnierza w czynnej służbie wojskowej na rzecz polskich SZ, naruszający dyscyplinę wojskową poprzez działanie lub zaniechanie działania, do którego żołnierz był zobowiązany, to czyn zawiniony, który może być popełniony umyślnie, jak i nieumyślnie, przy czym czyn ten nie jest przestępstwem lub wykroczeniem ani przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym, ani przestępstwem wojskowym lub wykroczeniem wojskowym oraz nie polega on wyłącznie na naruszeniu zasad etyki oraz godności i honoru żołnierza”.

⁶⁰¹ Ustawa z 26.10.1971, Karna skarbowa, Dz.U. 1971, nr 28, poz. 260 ze zm.

⁶⁰² A. Ziółkowska, *Odpowiedzialność karna a...*, op. cit., s. 84.

⁶⁰³ Ibidem, s. 150.

Zdefiniowanie wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego” od strony negatywnej (tj. poprzez wyraźne zadekretowanie czym ono nie jest) jest konieczne również i ze względów praktycznych.

W u.o.o., nie określono czym nie jest wojskowe „przewinienie dyscyplinarne”. Zatem od chwili wejścia w życie przedmiotowej ustawy, tj. od kwietnia 2022 r., pod możliwość ukarania dyscyplinarnego żołnierza weszły także czyny stanowiące naruszenie wyłącznie zasad: etyki, godności i honoru żołnierza.

Wszak podkreślić trzeba, że od momentu wyodrębnienia na płaszczyźnie wojskowej, aspektu odpowiedzialności honorowej żołnierza, odpowiedzialność ta zawsze stanowiła autonomiczny, niezależny od odpowiedzialności dyscyplinarnej, rodzaj odpowiedzialności wewnątrz-wojskowej. Autonomiczność ta, przejawiała się w wyraźnym: odrębnym sposobie jej uregulowania (zob.: art. 10 u.d. z 1951 r., art. 19 u.d. z 1963 r. czy art. 17 ust. 4 u.d.w. z 2009 r.), odrębnym sposobie jej egzekwowania, a także odrębnym katalogu kar przewidzianych za naruszenie deontologiczne. Natomiast organem rozstrzygającym w kwestii odpowiedzialności honorowej żołnierza nigdy nie był przełożony dyscyplinarny tego żołnierza (właściwy w sprawach dyscyplinarnych) lecz kompetencje w tym zakresie posiadał uprzednio: Sąd Honorowy / Sąd Koleżeński, a obecnie Konwent Dziekanów Korpusu Oficerów Zawodowych WP.

Analiza przepisów u.o.o., skłania do wniosku, że obecny kształt wojskowych przepisów dyscyplinarnych zatarł wskazaną optykę odpowiedzialności honorowej żołnierza, a czyny stanowiące naruszenie wyłącznie zasad: etyki, godności i honoru żołnierza, włączono pod właściwość wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Wniosek taki *expressis verbis* wynika także z brzmienia poszczególnych przepisów u.o.o. Zadekretowano w nich bowiem, że: „Naruszeniem dyscypliny wojskowej jest w szczególności: 1) zachowanie nielicujące z godnością i postawą żołnierza” (art. 353 ust 2 pkt 1 u.o.o.).

Objęcie wojskową odpowiedzialnością dyscyplinarną czynów stanowiących naruszenie deontologiczne, w sposób bezsprzeczny przesądza o wzroście punitywności wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz o zatarciu jej waloru wychowawczego.

Z uwagi na powyższe, zasadnym zdaje się postulowanie, by do obecnych wojskowych przepisów dyscyplinarnych wprowadzić zarówno normatywną definicję wojskowego „przewinienia dyscyplinarnego”, jak i przepis określający jego zakres

przedmiotowy (w treści którego, spod zakresu wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej wyraźnie wyłącza się czyny deontologiczne).

Przeprowadzenie przedmiotowych zmian jest niezbędne dla realizacji konstytucyjnego wymogu wynikającego z zasady dostatecznej ustawowej określoności czynu, a także w uwagi na konieczność zachowania wychowawczego oraz *quasi*-represyjnego charakteru wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

10.1.4 *De lege ferenda* w zakresie aktu wykonawczego określającego warunki wykonania wojskowych form reakcji dyscyplinarnej

Omawiając kary i środki dyscyplinarne zauważono, że wobec niektórych wojskowych kar dyscyplinarnych (tj. wobec „kary pieniężnej” – art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o. oraz kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” – art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) oraz wobec wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych ustawodawca nie zadekretował warunków ich wymierzania. Ponadto, ustawodawca nie określił także w odrębnym akcie prawnym, rangi np. rozporządzenia, żadnych zasad wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych, ani też zasad określania ich wymiaru.

O ile 1 z tych zagadnień zostało przybliżone w odpowiednio: podrozdziale nr „10.2” (odnośnie kar dyscyplinarnych) i podrozdziale nr „10.3” (odnośnie środków dyscyplinarnych) więc nie ma potrzeby jego omawiania w tym miejscu, o tyle więcej uwagi poświęcić należy 2 zagadnieniu – tj. braku aktów wykonawczych, normujących kwestię wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Taki stan rzeczy wynika z treści przepisu art. 822 ust. 7 u.o.o., w oparciu o który na czas nie dłuższy niż 18 miesięcy od dnia wejścia w życie u.o.o. (czyli maksymalnie do 23.10.2023 r.) w mocy utrzymano:

- wydane w oparciu o przepis art. 15 u.d.w. z 2009 r. – Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.06.2010 r., ws. wyróżniania żołnierzy, byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych⁶⁰⁴;

⁶⁰⁴ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.06.2010, ws. wyróżniania żołnierzy, byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, Dz. U. 2010, nr 124, poz. 841 ze zm. (dalej rozp.MON z 2010)

- wydane w oparciu o przepis art. 42 u.d.w. z 2009 r. – Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 02.04.2010 r., ws. dyscyplinarnych środków zapobiegawczych⁶⁰⁵ wraz z aktami je zmieniającymi⁶⁰⁶

oraz

- wydane w oparciu o przepis art. 85 u.d.w. z 2009 r. – Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 25.03.2010 r., ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej⁶⁰⁷ wraz z aktami je zmieniającymi⁶⁰⁸.

Ustawodawca natomiast nie utrzymał w mocy, wydanego w oparciu o przepis art. 79 u.d.w. z 2009 r. – Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017 r., ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych⁶⁰⁹ i co gorsza, do dnia dzisiejszego (tj. do 01.09.2022 r.) nie wydał on aktu określającego warunki wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych, ani też zasad określania ich wymiaru.

Nie objęcie treścią przepisu art. 822 ust. 7 u.o.o., przepisu art. 79 u.d.w. z 2009 r. (stanowiącego podstawę prawną do wydania przedmiotowego rozporządzenia) – postrzeżać należy w kategorii niedbalstwa ustawodawcy.

Wniosek taki wynika z faktu, że w treści przepisu art. 822 ust. 7 u.o.o. umieszczono odesłanie do wszystkich innych przepisów u.d.w. z 2009 r. (tj. przepisów: art.: 15, 42 i 85 u.d.w. z 2009 r.) stanowiących podstawę prawną do wydania odpowiednich aktów wykonawczych, za wyjątkiem przepisu art. 79 u.d.w. z 2009 r.

Zatem w oparciu o treść przepisu art. 822 ust. 7 u.o.o. w mocy utrzymano akty wykonawcze dotyczące: (1) zasad wyróżniania m.in. żołnierzy, (2) zasad stosowania wojskowych dyscyplinarnych środków zapobiegawczych czy (3) zasad prowadzenia i ewidencjonowania dokumentacji dyscyplinarnej, a uchylono podstawę prawną (tj. przepis art. 79 u.d.w. z 2009 r.), a tym samym i wydany na jego podstawie, akt określający zasady wykonania wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

⁶⁰⁵ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 02.04.2010, ws. dyscyplinarnych środków zapobiegawczych, Dz. U. 2010, nr 65, poz. 415 ze zm.

⁶⁰⁶ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 14.12.2016, zmieniające rozporządzenie ws. dyscyplinarnych środków zapobiegawczych, Dz. U. 2017, poz. 33 ze zm.

⁶⁰⁷ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 25.03.2010, ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej, Dz. U. 2010, nr 60, poz. 375 ze zm.

⁶⁰⁸ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 18.12.2013, zmieniające rozporządzenie ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej, Dz. U. 2013, poz. 1677 ze zm.; Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 06.10.2016, zmieniające rozporządzenie ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej, Dz. U. 2016, poz. 1755 ze zm.

⁶⁰⁹ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017, ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2017, poz. 955 ze zm. (dalej rozp.MON z 2017).

Ponadto, zauważyć również należy, że taki impas prawny nie miał miejsca w chwili uchwalenia uprzednio obowiązujących wojskowych przepisów dyscyplinarnych, tj. u.d.w. z 2009 r. Zarówno bowiem przedmiotowa ustawa (uchwalona 09.10.2009 r.) jak i rozporządzenie określające zasady wykonania wojskowych kar i środków dyscyplinarnych (uchwalone 23.12.2009 r.)⁶¹⁰, weszły w życie 01.01.2010 r.

Już sama ta okoliczność obnaża ogromną różnicę występującą między jakością legislatury kiedyś a dziś.

Interwał czasowy w postaci 4 miesięcy, jaki upłynął od wejścia w życie obowiązujących przepisów dyscyplinarnych – Dział XIII u.o.o. (tj. od 23.04.2022 r.) do dnia dzisiejszego (tj. do 01.09.2022 r.) – i nadal występujący brak przepisów wykonawczych, dotyczących wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych, w sposób bezpośredni obnaża nieporadność ustawodawcy, a także przesądza o tym, że wymierzenie jakichkolwiek wojskowych środków reakcji dyscyplinarnej, póki co, jest bezprzedmiotowe.

Powstaje zatem retoryczne pytanie: jak się ma wskazana powyżej okoliczność do intencji ustawodawcy, zadekretowanych w uzasadnieniu do u.o.o., że nowoprzyjęte rozwiązania prawne na płaszczyźnie wojskowych przepisów *sensu largo* w sposób kompleksowy normują przedmiotową materię?

Między innymi dlatego, jeden z postulatów *de lege ferenda* dotyczący materii dyscyplinarnej *sensu largo* zakłada potrzebę jak najszybszego uchwalenia przepisów wykonawczych, regulujących kwestię wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych oraz zasad określania ich wymiaru.

Dobrze by było, gdyby owe przepisy miały również postać rozporządzenia.

Zauważyć jednak należy, że w Dziale XIII u.o.o. ustawodawca nie zawarł ustawowego upoważnienia do wydania w formie rozporządzenia przepisów określających zasady wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych – tak jak miało to miejsce w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r. (zob.: art. 79 ustawy).

Natomiast w treści działu XIII u.o.o. umieszczono podstawę prawną do określenia w drodze rozporządzenia, np.:

⁶¹⁰ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.12.2009, ws wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2009, nr 223, poz. 1782 ze zm.

- zasad stosowania wojskowych dyscyplinarnych środków zapobiegawczych (art. 397 u.o.o.);
- zasad prowadzenia i ewidencjonowania dokumentacji dyscyplinarnej (art. 403 ust. 8 u.o.o.)

czy

- zasad wyróżniania m.in. żołnierzy (art. 429 u.o.o.).

Zatem nie bardzo nawet wiadomo, w oparciu o jaką podstawę prawną można by było wydać rozporządzenie regulujące kwestię wykonania wymierzonych wojskowych kar i środków dyscyplinarnych.

Już sama ta okoliczność pokazuje jak bardzo wojsko, a także leżąca u podstaw jego funkcjonowania – dyscyplina wojskowa – zostało zniszczone.

10.2 *De lege ferenda* w zakresie wojskowych kar dyscyplinarnych

Celem zapewnienia przejrzystości wywodu, wojskowe kary dyscyplinarne i warunki ich wymierzania w aspekcie *de lege lata* oraz *de lege ferenda* przedstawiono w formie tabeli. Pozwala to w sposób bezpośredni wskazać zróżnicowanie zachodzące między tymi dwoma stanami prawnymi, a także uwypukla to obszary, które wymagają zmiany. Zalecane modyfikacje przedmiotowej materii napisano kursywą.

Natomiast pod tabelą, w ramach osobnych jednostek redakcyjnych, zawarto uzasadnienie do zgłaszanych postulatów *de lege ferenda*.

Tab. 5 Wojskowe kary dyscyplinarne i warunki ich wymierzania w perspektywie *de lege lata* i *de lege ferenda*.

<u>UPOMNIENIE</u>		
Nazwa kary	<i>De lege lata:</i> „Upomnienie” (art. 362 ust. 1 pkt 1 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
Warunki wymierzania kary	<i>De lege lata:</i> „Karę upomnienia i (...) wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił” (art. 363 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji

<u>NAGANA</u>		
Nazwa kary	<i>De lege lata:</i> „Nagana” (art. 362 ust. 1 pkt 2 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
Warunki wymierzania kary	<i>De lege lata:</i> „(...) karę nagany wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił” (art. 363 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
<u>KARA PIENIĘŻNA</u>		
Nazwa kary	<i>De lege lata:</i> „Kara pieniężna” (art. 362 ust. 1 pkt 3 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
Warunki wymierzania kary	<i>De lege lata:</i> „1. Karę pieniężną wymierza się w stawkach dziennych, określając liczbę stawek. 2. Stawka dzienna stanowi 1/22 części miesięcznego uposażenia otrzymanego przez żołnierza w miesiącu, w którym popełnił on przewinienie dyscyplinarne. 3. Liczba stawek wynosi od 3 do 10” (art. 364 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> „1. Karę pieniężną wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie liczby i wysokości stawek dziennych przedmiotowej kary. 2. Stawka dzienna stanowi 1/22 części miesięcznego uposażenia otrzymanego przez żołnierza w miesiącu, w którym popełnił on przewinienie dyscyplinarne. 3. Liczba stawek wynosi od 3 do 10” (art. 364 u.o.o.)
<u>OSTRZEŻENIE O NIEPEŁNEJ PRZYDATNOŚCI NA ZAJMOWANYM STANOWISKU SŁUŻBOWYM</u>		
Nazwa kary	<i>De lege lata:</i> „Ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (art. 362 ust. 1 pkt 4 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji

Warunki wymierzania kary	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>„Karę ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego, wytknięcie niewłaściwego postępowania i uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzania kary zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego lub kary dyscyplinarnej surowszej, jeżeli ponownie dopuści się czynu rodzącego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 365 u.o.o.)</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„Karę ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzania kary dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe / wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe lub kary dyscyplinarnej surowszej, jeżeli ponownie dopuści się on czynu powodującego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 365 u.o.o.)</p>
<u>ZWOLNIENIE Z ZAJMOWANEGO STANOWISKA SŁUŻBOWEGO I WYZNACZENIE NA INNE STANOWISKO SŁUŻBOWE</u>		
Nazwa kary	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>„Zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.)</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„Dyscyplinarne wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” / „Wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.)</p>
Warunki wymierzania kary	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>„Kara zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego oznacza zwolnienie z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne w tej samej jednostce wojskowej lub innej jednostce organizacyjnej Sił Zbrojnych, zgodnie ze wskazaniem zawartym w uzasadnieniu orzeczenia” (art. 366 u.o.o.)</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„1. Karę dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił. 2. Kara dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe oznacza zwolnienie żołnierza z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie go na niższe stanowisko służbowe w tej samej jednostce wojskowej lub innej jednostce organizacyjnej Sił Zbrojnych, zgodnie ze wskazaniem zawartym w uzasadnieniu orzeczenia” (art. 366 u.o.o.)</p>
<u>OSTRZEŻENIE O NIEPEŁNEJ PRZYDATNOŚCI DO DOBROWOLNYCH FORM SŁUŻBY WOJSKOWEJ</u>		
Nazwa kary	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>„Ostrzeżenie o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.)</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji</p>

Warunki wymierzania kary	<i>De lege lata:</i> „Karę ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego, wyknięcie niewłaściwego postępowania i uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzania kary usunięcia z dobrowolnych form służby wojskowej, jeżeli ponownie dopuści się czynu rodzącego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 367 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> „Karę ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wyknięcie <i>ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz</i> uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzania kary <i>zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej, jeżeli ponownie dopuści się on czynu powodującego odpowiedzialność dyscyplinarną</i> ” (art. 367 u.o.o.)
<u>ZWOLNIENIE Z DOBROWOLNYCH FORM SŁUŻBY WOJSKOWEJ</u>		
Nazwa kary	<i>De lege lata:</i> „Zwolnienie z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
Warunki wymierzania kary	<i>De lege lata:</i> „Karę zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego, wyknięcie niewłaściwego postępowania i zwolnienie ze służby wojskowej pełnionej dobrowolnie” (art. 368 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> „Karę zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wyknięcie <i>ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz</i> zwolnienie ze służby wojskowej pełnionej dobrowolnie” (art. 368 u.o.o.)

Zródło: opracowanie własne.

Większość postulatów *de lege ferenda* zawartych w przedmiotowej tabeli dotyczy warunków wymierzania poszczególnych wojskowych kar dyscyplinarnych (art. 364- 368 u.o.o.), a tylko jeden z nich zakłada konieczność zmiany nazwy 1 z 7 wojskowych kar dyscyplinarnych (tj. art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

10.2.1 *De lege ferenda* w zakresie kary pieniężnej (art. 364 u.o.o.)

Postulat *de lege ferenda* dotyczy warunków wymierzania „kary pieniężnej”, tj. treści przepisu art. 364 u.o.o.

„Kara pieniężna” jest jedyną z katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), wobec której ustawodawca w Dziale XIII u.o.o. nie zadekretował warunków jej wymierzania, a w zamian za to wskazał on sposób wyznaczania jej wysokości (art. 364 u.o.o.).

Analogiczna sytuacja występuje również przy jednej z kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, tj. przy karze „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o. i art. 366 u.o.o.).

Na płaszczyźnie obydwu wskazanych kar, sytuację tę postrzegać należy jako pewne niedopatrzenie ustawodawcy; bowiem wobec pozostałych kar dyscyplinarnych, skatalogowanych w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o., ustawodawca w poszczególnych przepisach przedmiotowej ustawy, określił *expressis verbis* warunki ich wymierzania (zob.: art. 363 u.o.o.; art. 365 u.o.o.; art. 367 u.o.o. czy art. 368 u.o.o.).

Wobec tego postulować należy, by również i w treści przepisu art. 364 u.o.o. zadekretowano warunki wymierzania „kary pieniężnej”.

Analogiczne uwagi odnieść trzeba także do kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe”, a konkretnie do treści przepisu art. 366 u.o.o. – przy czym zostaną one omówione w innej jednostce redakcyjnej.

Zgłoszony wobec „kary pieniężnej” postulat *de lege ferenda* może zostać realizowany poprzez nowelizację treści przepisu art. 364 u.o.o., w kierunku modyfikacji „ust. 1”, tak by miał on brzmienie: „*Karę pieniężną wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie liczby i wysokości stawek dziennych przedmiotowej kary*”.

Dokonanie zmiany treści przepisu art. 364 u.o.o. w sposób jednoznaczny przesądzi o tym, że „karę pieniężną” wymierzać się będzie za popełnienie przewinienia dyscyplinarnego przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego (do którego żołnierza wzywa się rozkazem dziennym).

Obecny kształt przepisu art. 364 u.o.o. nie zawiera tego typu zapisu. Dlatego pozwala on na przyjęcie wniosku, że wymierzając „karę pieniężną” wcale nie trzeba wzywać obwinionego żołnierza do raportu dyscyplinarnego i nie trzeba mu wytknąć przewinienia, którego się on dopuścił, co jest założeniem błędnym, aczkolwiek wynikającym *ad hoc* z brzmienia wskazanego przepisu.

Przy każdym bowiem ukaraniu dyscyplinarnym, obwinionemu żołnierzowi trzeba wskazać zachowanie, które stanowiło podstawę do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego. Innymi słowy, żołnierzowi należy wytknąć przewinienie

dyscyplinarne, którego się on dopuścił, tak by miał on świadomość za co zastała mu wymierzona wojskowa kara dyscyplinarna. Wytknięcie to, pełni zatem rolę informacyjno-edukacyjną.

Argumentem przemawiającym za potrzebą wprowadzenia wyżej wskazanej propozycji *de lege ferenda* jest również konieczność zapewnienia spójności przepisów Działu XIII u.o.o. na płaszczyźnie warunków wymierzania wojskowych kar dyscyplinarnych. Niezrozumiałym jest bowiem fakt, że ustawodawca pominął przedmiotowe warunki przy „karze pieniężnej”. Zatem nie określił ich tylko przy 1 z 5 wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

10.2.2 *De lege ferenda* w zakresie ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym (art. 365 u.o.o.)

Postulat *de lege ferenda* dotyczy warunków wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, tj. treści przepisu art. 365 u.o.o.

Przy omawianiu kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”, zgłoszono w ramach postulatu *de lege ferenda* potrzebę dokonania modyfikacji treści przepisu art. 365 u.o.o. w kierunku zastąpienia zawartego w nim zwrotu brzmiącego: „(...) wytknięcie niewłaściwego postępowania (...)” na zwrot: „wytknięcie ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił”.

Uzasadnieniem dla proponowanej zmiany jest fakt, że karę dyscyplinarną wymierza się nie za: „niewłaściwe postępowanie”, a za popełnienie „przewinienia dyscyplinarnego”. Nie każde bowiem „niewłaściwe postępowanie” będzie „przewinieniem dyscyplinarnym”.

„Niewłaściwe postępowanie”, co do zasady, jest podstawą do pociągnięcia żołnierza do odpowiedzialności honorowej (deontologicznej) lub etycznej. Natomiast odpowiedzialność dyscyplinarna warunkowana jest koniecznością popełnienia „przewinienia dyscyplinarnego”, czyli czynu wyraźnie zadekretowanego w ustawie, w formie np.: normatywnej definicji „przewinienia dyscyplinarnego”, czy poprzez wskazanie jego zakresu przedmiotowego lub utworzenie przykładowego katalogu tychże czynów.

Ponadto w treści przepisu art. 365 u.o.o. należy jeszcze wprowadzić 2 modyfikacje o charakterze technicznym.

W treści przedmiotowego przepisu ustawodawca wskazał bowiem, że w czasie raportu dyscyplinarnego dojść powinno nie tylko do przeprowadzenia rozmowy czy przedmiotowego „wytknięcia” ale także do: „(...) uprzedzenia ukaranego [żołnierza – S.Ch.] o możliwości wymierzenia kary zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego lub kary dyscyplinarnej surowszej, jeżeli ponownie dopuścił się czynu rodzącego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 365 u.o.o.).

Zauważyć należy, że odpowiedzialność dyscyplinarna się nie „rodzi”, a może ona być czymś spowodowana - to po pierwsze. Po drugie, modyfikacji dokonać należy także wobec nazwy kary dyscyplinarnej, do której w przepisie art. 365 u.o.o. (tj. w zacytowanym powyżej fragmencie) *expressis verbis* odsyła ustawodawca.

Od kwietnia 2022 r. (tj. od czasu wejścia w życie u.o.o.) nie ma już kary: „odwołania z zajmowanego stanowiska służbowego” (art. 24 pkt 5 u.d.w. z 2009 r.), a jest kara: „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.). Zatem ustawodawca projektując warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym” (zawarte w przepisie art. 365 u.o.o.) posłużył się jedynie połową nazwy kary dyscyplinarnej zadekretowanej w przepisie art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o. Jest to przykład daleko posuniętego niedbalstwa ze strony ustawodawcy.

Ponadto, zauważyć również należy, że odnośnie nazwy kary dyscyplinarnej brzmiącej: „zwolnienie z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) w niniejszej dysertacji zgłoszono postulat *de lege ferenda*, by zmienić ją na: „*dyscyplinarne wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe*” (więcej na ten temat patrz: uzasadnienie postulatów *de lege ferenda* dotyczących przepisu art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.)

Mając na uwadze powyższe, zadekretowanie proponowanych postulatów *de lege ferenda* spowoduje, że treść przepisu art. 365 u.o.o., będzie brzmieć: „Karę ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie *ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzenia kary dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe* lub kary dyscyplinarnej surowszej, jeżeli ponownie dopuści się *on* czynu *powodującego* odpowiedzialność dyscyplinarną”.

10.2.3 *De lege ferenda* w zakresie zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o., art. 366 u.o.o.)

Postulat *de lege ferenda* dotyczący nazwy kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, tj. treści przepisu art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.

Omawiając karę „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) zgłoszono postulat *de lege ferenda* w przedmiocie konieczności zmiany nazwy tej kary. Jej wymierzenie powinno bowiem skutkować nie tylko zwolnieniem z zajmowanego stanowiska i wyznaczeniem na inne stanowisko służbowe, lecz ukarany żołnierz powinien być wyznaczony na niższe stanowisko służbowe, niż to, które zajmował on w chwili popełnienia przewinienia dyscyplinarnego.

Obecnie, wymierzenie omawianej kary wcale nie musi zakończyć się wyznaczeniem żołnierza na niższe stanowisko służbowe, wręcz przeciwnie nic nie stoi na przeszkodzie, by ukaranego żołnierza wyznaczyć na stanowisko służbowe o podobnym lub nawet wyższym uposażeniu. Wniosek taki wynika zarówno z nazwy przedmiotowej kary (art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o.), jak i z warunków jej wymierzania, zgodnie z którymi kara ta: „(...) oznacza zwolnienie z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie na inne w tej samej jednostce wojskowej lub innej jednostce organizacyjnej Sił Zbrojnych, zgodnie ze wskazaniem zawartym w uzasadnieniu orzeczenia” (art. 366 u.o.o.).

Ciężko sobie zatem wyobrazić na czym ma polegać dolegliwość wynikająca z faktu ukarania dyscyplinarnego żołnierza przedmiotową karą, jeżeli jego uposażenie nie musi się zmniejszyć, a wręcz przeciwnie może ono pozostać na tym samym poziomie lub nawet ulec zwiększeniu wskutek objęcia innego stanowiska służbowego. Stąd też zgłoszono postulat *de lege ferenda*, by już z samej nazwy kary wynikało, że po jej wymierzeniu żołnierz piastować będzie niższe stanowisko służbowe, a co za tym idzie otrzymywać on będzie niższe uposażenie.

Wprowadzenie zaproponowanego postulatu *de lege ferenda* spowoduje, że treść przepisu art. 362 ust. 1 pkt 5 u.o.o. zmieni się z: „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” na: „dyscyplinarne wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” / „wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe”.

Warto zauważyć, że sam fakt wyznaczenia żołnierza zarówno na „inne” jak i na „niższe” stanowisko służbowe powoduje *ipso iure* zwolnienie go z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego. Zatem nie ma potrzeby uwypuklać tego faktu w nazwie kary dyscyplinarnej, gdyż prowadzi to do nadmiernej kazuistyki wojskowych przepisów dyscyplinarnych, które powinny być jasne i klarowne dla odbiorcy, tj. tak dla karanego żołnierza, jak i dla podmiotów biorących czynny udział w wojskowym postępowaniu dyscyplinarnym.

Pamiętać bowiem należy, że podmioty stosujące wojskowe kary dyscyplinarne nie muszą, i co do zasady, nie posiadają one odpowiedniego stopnia profesjonalizacji w zakresie znajomości przepisów prawa. Innymi słowy, ani wojskowy przełożony dyscyplinarny, tj. podmiot ferujący orzeczenie dyscyplinarne, ani prowadzący postępowanie dyscyplinarne – rzecznik dyscyplinarny nie muszą legitymować się prawniczym wykształceniem. W związku z tym, wojskowe przepisy dyscyplinarne dla zapewnienia jak najwyższego poziomu ich efektywności, powinny być skodyfikowane w sposób nie budzący żadnych wątpliwości.

Ponadto, za zgłoszonym postulatem *de lege ferenda* dotyczącym nazwy tej kary przemawia jeszcze jeden argument. Zauważyć bowiem należy, że konieczność zwolnienia żołnierza z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego została *expressis verbis* zadekretowana w warunkach wymierzania przedmiotowej kary, zawartych w treści przepisu art. 366 u.o.o. Jest to miejsce bardziej odpowiednie dla tego typu zapisów, niż nazwa kary dyscyplinarnej.

Jak wskazano powyżej, omawiana kara powinna nosić nazwę: „dyscyplinarne wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” / „wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe”. Obydwie wskazane propozycje *de lege ferenda* oddają istotę zgłoszonego postulatu; przy czym pierwsza z nich wyraźnie akcentuje przyczynę wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe, zatem zdaje się być ona bardziej trafna. Przemawia za tym również fakt, że obecnie w wojsku występuje tzw. przypisanie stopnia wojskowego do stanowiska służbowego. Wynika ono z treści rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 17.05.2022, ws. określenia grup uposażenia⁶¹¹.

Zatem wyznaczenie żołnierza w stopniu oficera do stanowiska przewidzianego dla podoficera, w drodze wymierzenia wojskowej kary dyscyplinarnej „wyznaczenia

⁶¹¹ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 17.05.2022, ws. określenia grup uposażenia, Dz. U. 2022, poz. 1090 ze zm.

na niższe stanowisko służbowe”, w myśl przedmiotowego rozporządzenia, nie jest możliwe. Dlatego w u.o.o. należy zadekretować możliwość „dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe”. Wówczas obsadzenie oficera na stanowisku przewidzianym dla podoficera nie będzie budzić wątpliwości, co do tego, że przydział ten jest konsekwencją ukarania dyscyplinarnego, a nie rezultatem pomyłki.

Wskazać również należy, że stosowne zmiany, umożliwiające „dyscyplinarne wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” należy wprowadzić także w treści wskazanego powyżej rozporządzenia.

Podkreślić również trzeba, że inspiracją dla obydwu wskazanych powyżej propozycji *de lege ferenda* dotyczących nazwy przedmiotowej kary były rozwiązania jakie uprzednio obowiązywały na tej płaszczyźnie. Innymi słowy, pierwszą propozycję nazwy, tj. „dyscyplinarne wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” zaczerpnięto z rozwiązań zawartych w u.d. z 1951 r., zaś drugą propozycję, brzmiącą: „wyznaczenie na niższe stanowisko służbowe” wzięto z rozwiązań zadekretowanych w u.d. z 1963 r. i u.d.w. z 1997 r.

Stąd uznać można, że za głośzonym postulatem *de lege ferenda* (poza argumentami natury pragmatyczno-logicznej, wskazanymi powyżej) przemawiają również uwarunkowania natury historycznej.

Postulat *de lege ferenda* dotyczy warunków wymierzania kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe”, tj. treści przepisu art. 366 u.o.o.

Kara „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” jest jedyną z katalogu wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, wobec której ustawodawca w Dziale XIII u.o.o. nie zadekretował warunków jej wymierzania, a wskazał jedynie skutki wynikające z jej wymierzenia (art. 366 u.o.o.).

Analogiczna sytuacja występuje również przy jednej z wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym), tj. przy „karze pieniężnej” (art. 364 u.o.o. – o czym była już mowa).

Postrzegać to należy jako pewne niedopatrzenie ustawodawcy; tym bardziej, że wobec pozostałych wojskowych kar dyscyplinarnych, skatalogowanych w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o., ustawodawca jasno określił w poszczególnych przepisach u.o.o., warunki ich wymierzania (zob.: art. 363 u.o.o.; art. 365 u.o.o.; art. 367 u.o.o. czy, art. 368 u.o.o.).

Co do zasady, wymierzenie wojskowych kar dyscyplinarnych poprzez „przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego” (zob.: art. 363 u.o.o., art. 365 u.o.o., art. 367 u.o.o. oraz art. 368 u.o.o.) oraz „wytknięcie”, które *de lege lata* ma postać odpowiednio: „(...) [wytknięcia – S.Ch] ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił” (art. 363 u.o.o.) czy: „ (...) [wytknięcia – S.Ch] niewłaściwego postępowania” (art. 365 u.o.o., art. 367 u.o.o. i art. 368 u.o.o.) jest realizowane przy 5 z 7 wojskowych kar dyscyplinarnych zwartych w przepisie art. 362 ust. 1 u.o.o.

Między innymi dlatego przy omawianiu kary „zwolnienia z zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenia na inne stanowisko służbowe” jako zadanie *de lege ferenda* zgłoszono potrzebę modyfikacji treści przepisu art. 366 u.o.o. w kierunku zawarcia w nim warunków wymierzania przedmiotowej kary.

Przyjęto zgłoszonego postulatu spowodowuje, że przepis art. 366 u.o.o. uzyska brzmienie:

„1. Karę dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił.
2. Kara dyscyplinarnego wyznaczenia na niższe stanowisko służbowe oznacza zwolnienie żołnierza z dotychczas zajmowanego stanowiska służbowego i wyznaczenie go na niższe stanowisko służbowe w tej samej jednostce wojskowej lub innej jednostce organizacyjnej Sił Zbrojnych, zgodnie ze wskazaniem zawartym w uzasadnieniu orzeczenia.”

Z uwagi na fakt, że analogiczne zastrzeżenia zgłaszano także wobec przepisu art. 364 u.o.o. (dotyczącego warunków wymierzania „kary pieniężnej”) – uzasadnienie tam poczynione odnieść również należy do uzasadnienia postulatu zakładającego konieczność nowelizacji treści przepisu art. 366 u.o.o.

Celem uniknięcia powtórzeń, rozważania na ten temat nie zostaną w tym miejscu przytoczone.

10.2.4 *De lege ferenda* w zakresie ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej (art. 367 u.o.o.)

Postulat *de lege ferenda* dotyczący warunków wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej”, tj. treści przepisu art. 367 u.o.o.

Przy omawianiu kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 6 u.o.o.), jako postulat *de lege ferenda* zgłoszono konieczność modyfikacji treści przepisu art. 367 u.o.o., zawierającego warunki wymierzania przedmiotowej kary. Zmiana ta powinna nastąpić w kierunku zastąpienia zawartego w nim zwrotu brzmiącego: „(...) wytknięcie niewłaściwego postępowania (...)” na zwrot: „wytknięcie ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił”.

Analogiczny postulat *de lege ferenda* zgłoszono wcześniej wobec treści: przepisu art. 365 u.o.o. (określającego warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”). W związku z tym, ponowne objaśnienie zgłoszonej propozycji zmian w tym zakresie zdaje się być zbędne.

Ponadto, w treści przepisu art. 367 u.o.o. wprowadzić także trzeba 2 zmiany mające charakter techniczny.

W treści przedmiotowego przepisu ustawodawca zadekretował, że w czasie raportu dyscyplinarnego dojść powinno nie tylko do przeprowadzenia rozmowy czy przedmiotowego „wytknięcia” ale także do: „(...) uprzedzenia ukaranego [żołnierza – S.Ch.] o możliwości wymierzenia kary usunięcia z dobrowolnych form służby wojskowej, jeżeli ponownie dopuścił się czynu rodzącego odpowiedzialność dyscyplinarną” (art. 367 u.o.o.).

Analogicznie jak przy przepisie art. 365 u.o.o., również i przy przepisie art. 367 u.o.o. zauważyć należy, że odpowiedzialność dyscyplinarna się nie „rodzi”, a może ona być czymś spowodowana.

Ponadto, w zacytowanym powyżej fragmencie przepisu art. 367 u.o.o. ustawodawca w ramach warunków wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej”, *expressis verbis* odsyła do kary: „usunięcia z dobrowolnych form służby wojskowej”. Zapis ten jest przejawem rażącego niedbalstwa ustawodawcy.

Zauważyć bowiem trzeba, że karą dyscyplinarną o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, skutkującą zwolnieniem żołnierza ze służby wojskowej, która zaczynała się od zwrotu „usunięcie” była to kara zadekretowana w u.d.w. z 2009 r., jako: „usunięcie ze służby kandydackiej, służby przygotowawczej, z okresowej służby wojskowej albo z zawodowej służby wojskowej” (art. 24 pkt 7 u.d.w. z 2009 r.).

Natomiast od kwietnia 2022 r. (tj. od czasu wejścia w życie u.o.o.) karą dyscyplinarną o dominującym pierwiastku eliminacyjnym, skutkującą zwolnieniem

żołnierza ze służby wojskowej jest kara w postaci: „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Wprowadzenie proponowanych postulatów *de lege ferenda* spowoduje, że przepis art. 367 u.o.o. będzie miał brzmienie: „Karę ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie *ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz uprzedzenie ukaranego o możliwości wymierzenia kary zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej, jeżeli ponownie dopuści się on czynu powodującego odpowiedzialność dyscyplinarną*”.

10.2.5 *De lege ferenda* w zakresie zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej (art. 368 u.o.o.)

Postulat *de lege ferenda* dotyczący warunków wymierzania kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”, tj. treści przepisu art. 368 u.o.o.

Przy omawianiu kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.), jako postulat *de lege ferenda* zgłoszono konieczność modyfikacji treści przepisu art. 368 u.o.o., zawierającego warunki wymierzania przedmiotowej kary. Zmiana ta powinna nastąpić w kierunku zastąpienia zawartego w nim zwrotu brzmiącego: „(...) wytknięcie niewłaściwego postępowania (...)” na zwrot: „wytknięcie *ukaranemu (...) przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił*”.

Analogiczny postulat *de lege ferenda* zgłoszono wcześniej wobec treści: przepisu art. 365 u.o.o. (określającego warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku służbowym”) oraz przepisu art. 367 u.o.o. (zawierającego warunki wymierzania kary „ostrzeżenia o niepełnej przydatności do dobrowolnych form służby wojskowej”). W związku z tym, ponowne objaśnienie zgłoszonej propozycji zmian w tym zakresie zdaje się być zbędne.

10.3 *De lege ferenda* w zakresie wojskowych środków dyscyplinarnych

Celem zapewnienia przejrzystości wyводу, wojskowe środki dyscyplinarne i warunki ich wymierzania w aspekcie *de lege lata* oraz *de lege ferenda* przedstawiono

w formie tabeli. Pozwala to w sposób bezpośredni wskazać polaryzację zachodzącą między tymi dwoma stanami prawnymi, a także uwypukla obszary, które wymagają zmiany. Zalecane modyfikacje przedmiotowej materii napisano kursywą.

Natomiast pod tabelą, w ramach osobnych jednostek redakcyjnych, zawarto uzasadnienie do zgłaszanych postulatów *de lege ferenda*.

Tab. 6 Wojskowe środki dyscyplinarne i warunki ich wymierzania w perspektywie *de lege lata* i *de lege ferenda*.

<u>ZOBOWIĄZANIE DO PRZEPROSZENIA POKRZYWDZONEGO</u>		
Nazwa środka	<i>De lege lata:</i> „Zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego” (art. 373 ust. 1 pkt 1 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
Warunki wymierzania środka	<i>De lege lata:</i> Brak - obowiązujący stan prawny niestety nie normuje przedmiotowej kwestii	<i>De lege ferenda:</i> „Środek dyscyplinarny wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie wymiaru, zakresu lub wysokości wymierzonego środka dyscyplinarnego” (art. 373 ust. 4 u.o.o.)
<u>ZOBOWIĄZANIE DO WYKONANIA DODATKOWYCH ZADAŃ SŁUŻBOWYCH</u>		
Nazwa środka	<i>De lege lata:</i> „Zobowiązanie do wykonania dodatkowych zadań służbowych” (Art. 373 ust. 1 pkt 2 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji
Warunki wymierzania środka	<i>De lege lata:</i> Brak - obowiązujący stan prawny niestety nie normuje przedmiotowej kwestii	<i>De lege ferenda:</i> „Środek dyscyplinarny wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie wymiaru, zakresu lub wysokości wymierzonego środka dyscyplinarnego” (art. 373 ust. 4 u.o.o.)
<u>ZOBOWIĄZANIE DO NAPRAWIENIA WYRZĄDZONEJ SZKODY</u>		
Nazwa środka	<i>De lege lata:</i> „Zobowiązanie do naprawienia wyrządzonej szkody” (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.)	<i>De lege ferenda:</i> Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji

Warunki wymierzania środka	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>Brak - obowiązujący stan prawny niestety nie normuje przedmiotowej kwestii</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„Środek dyscyplinarny wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie wymiaru, zakresu lub wysokości wymierzonego środka dyscyplinarnego” (art. 373 ust. 4 u.o.o.)</p>
<p><u>POZBAWIENIE PRAWA DO NOSZENIA ODZNAKI HONOROWEJ LUB ODZNAKI TYTUŁU HONOROWEGO ORAZ UDZIAŁU W UROCZYSTOŚCIACH WOJSKOWYCH I PAŃSTWOWYCH Z UDZIAŁEM WOJSKA</u></p>		
Nazwa środka	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>„Pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.)</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„Pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego lub udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”.</p>
Warunki wymierzania środka	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>Brak - obowiązujący stan prawny niestety nie normuje przedmiotowej kwestii</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„Środek dyscyplinarny wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie wymiaru, zakresu lub wysokości wymierzonego środka dyscyplinarnego” (art. 373 ust. 4 u.o.o.)</p>
<p><u>PODANIE INFORMACJI O UKARANIU DO WIADOMOŚCI INNYCH OSÓB</u></p>		
Nazwa środka	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>„Podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” (art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.)</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>Brak - obowiązujący stan prawny regulujący przedmiotową materię nie wymaga nowelizacji</p>
Warunki wymierzania środka	<p><i>De lege lata:</i></p> <p>Brak - obowiązujący stan prawny niestety nie normuje przedmiotowej kwestii</p>	<p><i>De lege ferenda:</i></p> <p>„Środek dyscyplinarny wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie wymiaru, zakresu lub wysokości wymierzonego środka dyscyplinarnego” (art. 373 ust. 4 u.o.o.)</p>

Zródło: opracowanie własne.

Większość postulatów *de lege ferenda*, zawartych w przedmiotowej tabeli, dotyczy konieczności ustalenia warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych, a tylko jeden z nich zakłada konieczność zmiany nazwy 1 z 5 wojskowych środków dyscyplinarnych (chodzi o środek dyscyplinarny zadekretowany w przepisie art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.).

10.3.1 *De lege ferenda* w zakresie warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych (art. 373 ust. 4 u.o.o.)

Przy omawianiu wojskowych środków dyscyplinarnych zauważono, że żaden z przepisów Działu XIII u.o.o. nie określa tzw. warunków ich wymierzania.

Jest to nie tylko element wspólny dla wszystkich wojskowych środków dyscyplinarnych, ale także element, który odróżnia je od wojskowych kar dyscyplinarnych, gdyż warunki ich wymierzania zawarto w przepisach: art. 363 u.o.o., art. 365 u.o.o., art. 367 u.o.o. oraz art. 368 u.o.o.

Zatem w obowiązujących wojskowych przepisach dyscyplinarnych nie wskazano, że wymierzenie wojskowego środka dyscyplinarnego odbywa się: poprzez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu żołnierzowi przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się on dopuścił.

Do takiego wniosku można dojść jedynie jak weźmie się pod uwagę: względy logiki, dotychczasową praktykę orzeczniczą wojskowych organów dyscyplinarnych oraz uwarunkowania systemowe (tj. zastosowanie na zasadzie analogii warunków wymierzania przewidzianych dla wojskowych kar dyscyplinarnych przy wymierzaniu wojskowych środków dyscyplinarnych).

Mając na uwadze *quasi*-represyjny charakter wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej stwierdzić należy, że taka sytuacja nie powinna mieć miejsca. Ustawa powinna precyzyjnie określać warunki wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych, tak by odbiorca nie musiał domniemywać: czy obwinionego żołnierza należy wezwać do raportu dyscyplinarnego?, a także czy z obwinionym żołnierzem przeprowadza się rozmowę i wytyka mu popełnione przez niego przewinienie dyscyplinarne?

Dlatego zgłoszono, jako postulat *de lege ferenda*, potrzebę określenia w Dziale XIII u.o.o., warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych.

Argumentem przemawiającym za tym rozwiązaniem jest również fakt, że wojskowy środek dyscyplinarny można zastosować samoistnie (art. 373 ust. 2 u.o.o.), czyli bez jednoczesnego sięgania po wojskową karę dyscyplinarną, czyli *de facto* po instrument posiadający zadekretowane w u.o.o. warunki jego wymierzania.

Innymi słowy, brak określenia w przedmiotowej ustawie warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych miałby rację bytu, gdyby można je było wymierzać jedynie kumulatywnie i to wraz z wojskową karą dyscyplinarną. Wówczas środki te stosowane by były niejako „przy okazji” wymierzenia kary dyscyplinarnej, a więc i z automatycznym odniesieniem do nich, warunków wymierzania przewidzianych dla kar.

Tak natomiast nie jest, gdyż ukaraniem dyscyplinarnym jest również wymierzenie jedynie wojskowego środka dyscyplinarnego / środków dyscyplinarnych; przy czym w uprzednim stanie prawnym, prawidłowość ta była *expressis verbis* zadekretowana w ustawie dyscyplinarnej (art. 3 pkt 7 u.d.w. z 2009 r.). Zabiegu tego nie powtórzono jednak uchwalając u.o.o., co zasługuje na krytykę.

Zatem o tym, że ukaraniem dyscyplinarnym jest także prawomocne wymierzenie jedynie wojskowego środka dyscyplinarnego, świadczy nie tylko możliwość samodzielnego jego wymierzenia (zob.: art. 373 ust. 2 u.o.o., o czym była już mowa), ale także nazwa środka dyscyplinarnego zadekretowanego w przepisie art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o., w postaci: „podania informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób”. Środek ten do czasu uchwalenia u.d.w. z 2009 r. (tj. w czasie obowiązywania u.d.w. z 1997 r.) dawał możliwość podania informacji „o ukaraniu” do wiadomości innych osób, tylko jeżeli wymierzono karę dyscyplinarną (art. 29 ust. 1 pkt 3 u.d.w z 1997 r.).

Zmieniając nazwę przedmiotowego środka dyscyplinarnego z „podanie informacji o wymierzonej karze dyscyplinarnej do wiadomości innych osób” (art. 29 ust. 1 pkt 3 u.d.w z 1997 r.) na „podanie informacji o ukaraniu do wiadomości innych osób” (art. 33 ust. 1 pkt 5 u.d.w. z 2009 r. i art. 373 ust. 1 pkt 5 u.o.o.) nie tylko rozszerzono jego zakres merytoryczny, ale pośrednio przesądzono również, że ukaraniem dyscyplinarnym jest także albo samoistnie wymierzenie wojskowego środka dyscyplinarnego albo wymierzenie wojskowych środków dyscyplinarnych. Okoliczność ta natomiast w sposób bezpośredni akcentuje potrzebę określenia w Dziale XIII u.o.o., warunków wymierzania wojskowych środków dyscyplinarnych.

Postulat ten można zrealizować poprzez: albo dodanie w u.o.o. nowego przepisu (np. art. 373a u.o.o.), ale poprzez dodanie do przepisu art 373 u.o.o. kolejnej jednostki redakcyjnej, w postaci „ust. 4”; co jest możliwe, gdyż we wskazanym przepisie zadekretowano nie tylko katalog wojskowych środków dyscyplinarnych (ust. 1), ale także określono sposoby ich wymierzania (ust. 2) czy podmiot kompetentny do ich wymierzenia (ust. 3). Zatem materia zawarta w przepisie art. 373 u.o.o. w sposób wielopłaszczyznowy normuje kwestię dotyczące wojskowych środków dyscyplinarnych.

Stąd nie ma merytorycznych przeciwwskazań, by do przepisu art. 373 u.o.o. nie móc dodać „ust. 4”, brzmiącego: „*Środek dyscyplinarny wymierza się przez przeprowadzenie rozmowy w czasie raportu dyscyplinarnego i wytknięcie ukaranemu przez przełożonego dyscyplinarnego przewinienia dyscyplinarnego, jakiego się dopuścił oraz określenie wymiaru, zakresu lub wysokości wymierzonego środka dyscyplinarnego*”.

Sposoby określenia ów: wymiaru⁶¹², zakresu czy wysokości⁶¹³ wymierzonego środka dyscyplinarnego powinny być doprecyzowane z rozporządzeniu określającym warunki wymiaru wojskowych kar i środków dyscyplinarnych (tak jak to było uregulowane w czasie obowiązywania u.d.w. z 2009 r.).

10.3.2 *De lege ferenda* w zakresie pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.)

Przy omawianiu środka dyscyplinarnego „pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego oraz udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.), zgłoszono w ramach postulatu *de lege ferenda* potrzebę dokonania modyfikacji jego nazwy w kierunku zapewnienia możliwości alternatywnego stosowania poszczególnych jego części.

⁶¹² Wymiar i zakres należy określić przy następujących wojskowych środkach dyscyplinarnych: „zobowiązaniu do wykonania dodatkowych zadań służbowych” (art. 373 ust. 1 pkt 2 u.o.o.) i przy „zobowiązaniu do naprawienia wyrządzonej szkody” (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.), jeżeli polega ono na wykonaniu czynności, które spowodują przywrócenie stanu sprzed wyrządzenia szkody.

⁶¹³ Wysokość należy określić przy wojskowym środku dyscyplinarnym: „zobowiązania do naprawienia wyrządzonej szkody” (art. 373 ust. 1 pkt 3 u.o.o.), jeżeli polega on na uiszczeniu na rzecz pokrzywdzonego określonej kwoty pieniężnej odpowiadającej wartości wyrządzonej szkody.

De lege lata przedmiotowe „pozbawienie” składa się z: „pozbawienia prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego” i „pozbawienia prawa do (...) udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.). Z uwagi na łączący je spójnik w postaci „oraz”, obydwie te człony, przy wymierzaniu przedmiotowego wojskowego środka dyscyplinarnego, trzeba stosować łącznie.

Jednak w praktyce spotkać można przypadki, gdzie kumulatywnie ich zastosowanie nie będzie miało racji bytu. Przykładem takiej sytuacji jest wymierzenie omawianego środka dyscyplinarnego wobec np.: żołnierza nieposiadającego odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego czy JW nie wyróżnionej tytułem honorowym. Wymierzenie wobec wskazanych podmiotów, omawianego środka dyscyplinarnego spowoduje, że wynikająca z niego limitacja będzie realizowana połowicznie, tj. tylko na płaszczyźnie „pozbawienia prawa do (...) udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” (art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o.). Natomiast zastosowanie 1-go członu przedmiotowego „pozbawienia”, tj. „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego”, a co się z tym wiąże, także i limitacja z niego wynikająca, będzie bezprzedmiotowe.

Dlatego też należy zmodyfikować nazwę przedmiotowego środka dyscyplinarnego, w kierunku zapewnienia możliwości wymierzenia obydwóch jego członów zarówno oddzielnie jak i łącznie, zawsze gdy zajdzie taka potrzeba, a dolegliwość z niego wynikająca (w postaci limitacji) będzie możliwa do wyegzekwowania. W związku z tym, człony tworzące ów środek dyscyplinarny, powinny być połączone spójnikiem „lub”.

Jest to spójnik właściwy dla tzw. alternatywy nierozłącznej, zwanej alternatywą zwykłą. Użycie w zdaniu / wyrażeniu spójnika właściwego dla alternatywy zwykłej daje podstawy do wnioskowania, że można: jedno, drugie, albo oba na raz.

Mając na uwadze powyższe, zadekretowanie proponowanego postulatu *de lege ferenda* spowoduje, że treść przepisu art. 373 ust. 1 pkt 4 u.o.o. będzie miała brzmienie: „pozbawienie prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego lub udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska”.

Taki kształt przepisu pozwoli na wymierzenie limitacji polegającej: albo na „pozbawieniu prawa do noszenia odznaki honorowej lub odznaki tytułu honorowego” albo na „pozbawieniu prawa do (...) udziału w uroczystościach wojskowych i państwowych z udziałem wojska” albo też obydwu wskazanych członów na raz.

ZAKOŃCZENIE

Prawna ochrona dóbr oraz stosunków wewnątrz-wojskowych występujących w SZ realizowana jest dwutorowo, tj. na płaszczyźnie karnej i na płaszczyźnie dyscyplinarnej. Zakres ochrony przewidziany dla wskazanych płaszczyzn zależy od wagi / ciężaru gatunkowego zagrożonych lub naruszonych dóbr / stosunków wewnątrz-wojskowych. Okoliczności te wyznaczają rodzaj ochrony, czyli innymi słowy, przesądzają one o tym, czy ochronę zagrożonego lub naruszonego dobra / stosunku wewnątrz-wojskowego zapewniają normy wojskowego prawa karnego czy też przepisy wojskowego prawa dyscyplinarnego.

Zauważyć należy, że każda z tych płaszczyzn dysponuje właściwymi tylko dla niej, charakterystycznymi wojskowymi formami reakcji prawnej. Mimo różnic występujących między przedmiotowymi formami, które widoczne są chociażby w ich: ilości, rodzaju czy dolegliwości, jaką one powodują; owe formy wojskowej reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, powinny czynić zadość założeniom funkcji ogólnowojskowej. Między innymi dlatego, kształt tychże form, a także sposób ich wykonania został tak zaprojektowany, by zagwarantować możliwość pociągnięcia żołnierza do odpowiedzialności karnej czy dyscyplinarnej, bez konieczności jednoczesnego przerywania realizowanej przez niego czynnej służby wojskowej.

Pirma facie zdawać się może, że wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) spełniają wymogi wynikające z założeń funkcji ogólnowojskowej. Twierdzenie to ma swoje umocowanie w treści oraz zasadach wykonania poszczególnych wojskowych form reakcji prawnej. Niemniej jednak, nieco inny wniosek się klaruje, gdy pod uwagę weźmie się również i płaszczyznę prawnych skutków skazania / ukarania wynikających z zastosowania przedmiotowych form.

Dla zbadania czy wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające, z ich zastosowania, prawne skutki skazania / ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej, we wstępie dysertacji sformułowano główną hipotezę badawczą, brzmiącą:

- „przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające

z ich zastosowania prawne skutki skazania / ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej”.

Nawiązując do głównej hipotezy badawczej, w odniesieniu do każdej z badanych płaszczyzn (tj. karnej i dyscyplinarnej), przyjęto po 1 szczegółowej hipotezie badawczej, w której wyrażono supozycję:

- „przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji karnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich orzeczenia prawne skutki skazania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej”

oraz

- „przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich wymierzenia prawne skutki ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej”.

Złożoność oraz wieloaspektowość badanego zjawiska spowodowała, że obydwie szczegółowe hipotezy badawcze dookreślono w 8 tzw. (częstkowych) szczegółowych hipotezach badawczych (po 4 do każdej z 2 szczegółowych hipotez badawczych).

Na wstępie, zauważyć należy, że zarówno w systemie wojskowej odpowiedzialności karnej, jak i w systemie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej występuje jedna forma reakcji prawnej, która już w swojej nazwie posiada zaakcentowany aspekt eliminacyjny. Chodzi bowiem o *stricte* wojskowy środek karny w postaci „wydalenia z zawodowej służby wojskowej” (art. 324 §1 pkt 2 k.k.) oraz o wojskową karę dyscyplinarną w postaci „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Zastosowanie wskazanych wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) skutkuje koniecznością zwolnienia ze służby wojskowej skazanego / ukaranego żołnierza. Konieczność ta wynika także z prawnych skutków skazania (zob.: art. 226 pkt 13 u.o.o.) / ukarania (zob.: art. 226 pkt 12 u.o.o. oraz art. 128 ust. 1 pkt 6 u.o.o.), które mając na uwadze nazwy przedmiotowych form reakcji prawnej, stanowią logiczne następstwo ich zastosowania.

Korelacja występująca między aspektem eliminacyjnym wyrażonym w nazwie omawianych wojskowych form reakcji prawnej (tj. „wydalenia z zawodowej służby wojskowej” oraz „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej”), a wynikającym z ich zastosowania prawnym skutkiem skazania / ukarania; na przedmiotowej

płaszczyźnie zapewnienia spójność przepisów prawa tworzących wojskowy system odpowiedzialności prawnej.

Mimo, iż zarówno wskazane powyżej formy reakcji prawnej, jak i wynikające z ich zastosowania prawne skutki skazania / ukarania, nie czynią zadość założeniom funkcji ogólnowojskowej, to *ratio legis* ich utrzymania w wojskowym systemie odpowiedzialności prawnej wywodzi się z ich długoletniej, bo trwającej ponad 100-let, tradycji legislacyjnej. Potrzeba kultywowania owej tradycji wynikała (i nadal wynika) z konieczności zagwarantowania w wojskowym systemie odpowiedzialności prawnej (karnej i dyscyplinarnej) form reakcji prawnej, w oparciu o które (jeżeli zajdzie taka potrzeba) będzie można skutecznie usunąć żołnierza z kolektywu wojskowego.

Dalszą analizę wojskowych form reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej), a także wynikających z ich zastosowania prawnych skutków skazania / ukarania, w zakresie realizacji założeń funkcji ogólnowojskowej, przeprowadzono od odniesienia się w pierwszej kolejności do materii dyscyplinarnej.

Poza jednym, wskazanym wyżej wyjątkiem dotyczącym wojskowej kary dyscyplinarnej w postaci „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.), wszystkie pozostałe formy reakcji dyscyplinarnej, tj. zarówno wojskowe kary dyscyplinarne (zawarte w przepisie art. 362 ust. 1 pkt 1-6 u.o.o.), jak i wojskowe środki dyscyplinarne (skatalogowane w przepisie art. 373 ust. 1 pkt 1-5 u.o.o.), czynią zadość założeniom funkcji ogólnowojskowej.

Wniosku tego nie niweczą również prawne skutki ukarania wynikające z wymierzenia przedmiotowych form reakcji dyscyplinarnej. Ich zastosowanie (za wyjątkiem wspomnianej kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.), nie powoduje *ad hoc* konieczności zwolnienia ukaranego żołnierza z realizowanej przez niego czynnej służby wojskowej.

Mimo to, na płaszczyźnie wojskowej odpowiedzialności dyscyplinarnej nie potwierdziły się 2 z 4 tzw. (częstkowych) szczegółowych hipotez badawczych, które *expressis verbis* dotyczyły wojskowych kar dyscyplinarnych oraz prawnych skutków ukarania wynikających z ich wymierzenia; tj. hipotezy o treści:

- „przypuszcza się, że wojskowe kary dyscyplinarne realizują założenia funkcji ogólnowojskowej” („2a”)

oraz

- „przypuszcza się, że prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych kar dyscyplinarnych, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej” („2b”).

Taki stan rzeczy wynika z ogólnego sformułowania w dysertacji owych (częstkowych), szczegółowych hipotez badawczych, które ogólnie odnoszą się zarówno do wszystkich wojskowych kar dyscyplinarnych, jak i wynikających z ich wymierzenia prawnych skutków ukarania. Inny wskaźnik na tej płaszczyźnie uzyskano by, gdyby (częstkowe) szczegółowe hipotezy badawcze zostały skonkretyzowane osobno przynajmniej dla każdej z wojskowych kar dyscyplinarnych oraz wynikających z ich wymierzenia prawnych skutków ukarania. Tak się jednak nie stało.

Mimo to, między nazwami poszczególnych wojskowych kar dyscyplinarnych skatalogowanych w przepisie art. 362 ust. 1 pkt 1-6 u.o.o. (czyli za wyjątkiem kary „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” – art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.), a wynikającymi z ich wymierzenia prawnymi skutkami ukarania, występuje korelacja funkcjonalna. Kary te bowiem nie mają na celu zwolnienia z wojska ukaranego nimi żołnierza i taka też konieczność nie wynika z ich prawnych skutków ukarania.

W sposób ogólny sformułowano również 2 tzw. (częstkowe) szczegółowe hipotezy badawcze dotyczące wojskowych środków dyscyplinarnych oraz wynikających z ich wymierzenia prawnych skutków ukarania. We wstępie dysertacji zawarto bowiem następujące supozycję:

- „przypuszcza się, że wojskowe środki dyscyplinarne realizują założenia funkcji ogólnowojskowej” („2c”).

oraz

- „przypuszcza się, że prawne skutki ukarania, wynikające z wymierzenia wojskowych środków dyscyplinarnych, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej” („2d”).

Zbadanie materii wojskowych środków dyscyplinarnych, pozwoliło na potwierdzenie wskazanych powyżej, (częstkowych) szczegółowych hipotez badawczych. Zatem korelacja funkcjonalna zachodzi również na płaszczyźnie nazw poszczególnych wojskowych środków dyscyplinarnych, jak i wynikających z ich wymierzenia prawnych skutków ukarania. Aspekt eliminacyjny w postaci

konieczności zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej, w sytuacji wymierzenia wobec niego jakiegokolwiek wojskowego środka dyscyplinarnego, nie wynika ani z nazwy poszczególnych wojskowych środków dyscyplinarnych, ani ze stanowiących rezultat ich wymierzenia prawnych skutkach ukarania.

Na 4 (częstkowe) szczegółowe hipotezy badawcze, odnoszące się do materii dyscyplinarnej, przeprowadzona analiza pozwoliła na potwierdzenie jedynie połowy z nich (zob. hipotezy zawarte w punkcie: „2c”) oraz „2d”). To z kolei nie dało podstaw do pozytywnej weryfikacji szczegółowej hipotezy badawczej, brzmiącej:

- „przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji dyscyplinarnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich wymierzenia prawne skutki ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowo-wojskowej”.

Niemniej jednak, spośród wszystkich 12 wojskowych form reakcji dyscyplinarnej (czyli 7 wojskowych kar dyscyplinarnych i 5 wojskowych środków dyscyplinarnych), uregulowanych w u.o.o., zadość założeniom funkcji ogólnowo-wojskowej nie czyni tylko 1 z tych form; a mianowicie kara dyscyplinarna w postaci „zwolnienia z dobrowolnych form służby wojskowej” (art. 362 ust. 1 pkt 7 u.o.o.).

Nieco inaczej sytuacja wygląda na płaszczyźnie karno-wojskowej. Mając na uwadze nazwę, treść oraz sposób wykonania *stricte* wojskowych form reakcji karnej, tj. kary aresztu wojskowego oraz wojskowych środków karnych w postaci: wydalenia z zawodowej służby wojskowej oraz degradacji; *ad hoc* zdawać się może, że tylko 1 z 3 wskazanych form, tj. wydalenie z zawodowej służby wojskowej (z uwagi na jego nazwę oraz prawne skutki skazania) nie realizuje założeń funkcji ogólnowo-wojskowej (o czym była już mowa).

Gdy się weźmie jednak pod uwagę prawne skutki skazania wynikające z orzeczenia kary aresztu wojskowego czy degradacji, przyjęty powyżej wniosek uznać należy za błędny.

Abstrahując od przeprowadzania szczegółowej analizy przedmiotowego zagadnienia, tj. z podziałem na formy i rodzaje czynnej służby wojskowej, zauważyć należy, że konieczność zwolnienia żołnierza ze służby wojskowej (jako prawny skutek skazania) uregulowana została zarówno przy skazaniu żołnierza na karę aresztu wojskowego (zob.: wymiar obligatoryjny: art. 128 ust. 1 pkt 9 u.o.o., art. 226 pkt 14 u.o.o.; wymiar fakultatywny: art. 228 ust. 1 pkt 1 lub 6 u.o.o.), jak i przy zdegradowaniu żołnierza (zob.: wymiar obligatoryjny: art. 226 pkt 11 u.o.o., art. 128 ust. 1 pkt 5 u.o.o.).

W oparciu o powyższe, stwierdzić należy, że na płaszczyźnie wojskowych form reakcji karnej, spośród 4 (częstkowych) szczegółowych hipotez badawczych, pozytywnie zweryfikowana została tylko 1 z nich, brzmiąca:

- „przypuszcza się, że wojskowa kara kryminalna realizuje założenia funkcji ogólnowo-wojskowej” („1a”).

Zarówno bowiem nazwa owej wojskowej kary kryminalnej (tj. kara aresztu wojskowego), jak i warunki jej wykonania (czyli sprzężenie izolacji penitencjarnej z odbywaniem ćwiczeń wojskowych – art. 322 k.k.) nie posiadają w sobie aspektu eliminacyjnego, czyli innymi słowy, zapewniają one realizację założeń funkcji ogólnowo-wojskowej.

Dlatego też, nie wiedzieć czemu aspekt eliminacyjny na płaszczyźnie kary aresztu wojskowego zadekretowano na szczeblu prawnego skutku skazania, wynikającego z jej orzeczenia. To z kolei nie daje podstaw do potwierdzenia 2-giej z (częstkowych) szczegółowych hipotez badawczych, dotyczącej materii wojskowych kar kryminalnych, w której zawarto supozycje:

- „przypuszcza się, że prawny skutek skazania, wynikający z orzeczenia wojskowej kary kryminalnej, realizuje założenia funkcji ogólnowo-wojskowej” („1b”).

Zabiegiem tym wykluczono również możliwość wystąpienia funkcjonalnej korelacji między nazwą i warunkami wykonania kary aresztu wojskowego, a wynikającym z jej orzeczenia prawnym skutkiem skazania. Przedmiotowy skutek niweczy wręcz *ratio legis* wprowadzenia do systemu wojskowych form reakcji karnej – kary aresztu wojskowego.

Wskazana korelacja nie występuje także na płaszczyźnie *stricte* wojskowego środka karnego w postaci degradacji (art. 324 §1 pkt 3 k.k.). Bowiem ani jego nazwa, ani też treść oraz przesłanki warunkujące możliwość jego orzeczenia (art. 327-328 k.k.) nie zawierają w sobie aspektu eliminacyjnego, który (podobnie jak przy karze aresztu wojskowego) ujawnia się dopiero na szczeblu prawnego skutku skazania, wynikającego (w tym przypadku) z orzeczenia degradacji.

W związku z tym na płaszczyźnie *stricte* wojskowych środków karnych (tj. wydalenia z zawodowej służby wojskowej oraz degradacji) nie potwierdziła się żadna

z 2 odnoszących się do przedmiotowej materii, (cząstkowych) szczegółowych hipotez badawczych, w których treści zawarto następujące supozycje:

- „przypuszcza się, że wojskowe środki karne realizują założenia funkcji ogólnowojskowej” („1c”)

oraz

- „przypuszcza się, że prawne skutki skazania, wynikające z orzeczenia wojskowych środków karnych, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej” („1d”).

Zatem ustawodawca dążąc do realizacji założeń funkcji ogólnowojskowej, z jednej strony zapewnia takie formy reakcji karnej, których (nawet!) wykonanie nie przerywa ciągłości czynnej służby wojskowej, a z drugiej zaś strony wobec tych samych form reakcji karnej przewiduje, posiadające charakter eliminacyjny, prawne skutki skazania. Zabieg ten jest niezrozumiały, a wręcz irracjonalny.

Wskazane działania legislacyjne prowadzą bowiem do następstw będących wobec siebie w wyraźnej sprzeczności. Stwierdzić zatem można, że osoby odpowiedzialne za treść i kształt przepisów, w których zawarto prawne skutki skazania na *stricte* wojskowe formy reakcji karnej, nie do końca podeszły rzetelnie do postawionego przed nimi zadania.

Na 4 (cząstkowe) szczegółowe hipotezy badawcze, odnoszące się do materii karnej, przeprowadzona analiza pozwoliła na potwierdzenie tylko 1 z nich (zob. hipotezy zawartej w punkcie: „1a”). To z kolei nie dało natomiast podstaw do pozytywnej weryfikacji szczegółowej hipotezy badawczej, brzmiącej:

- „przypuszcza się, że wojskowe formy reakcji karnej, właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich orzeczenia prawne skutki skazania, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej”.

Ponadto, spośród wszystkich 3 wojskowych form reakcji karnej (czyli 1 wojskowej kary kryminalnej i 2 wojskowych środków karnych), przewidzianych w k.k., zadość założeniom funkcji ogólnowojskowej nie czyni żadna ze wskazanych form reakcji karnej. Wynika to albo *expressis verbis* już z samej nazwy wojskowej formy reakcji karnej (tj. wydalenie z zawodowej służby wojskowej) albo z prawnych skutków skazania, które mają charakter eliminacyjny (tak ja ma to miejsce przy karze aresztu wojskowego oraz środka karnym w postaci degradacji).

Z uwagi na brak pozytywnej weryfikacji obydwu szczegółowych hipotez badawczych nie potwierdziła się również i główna hipoteza badawcza, w której zawarto przypuszczenie co do tego, że wojskowe formy reakcji prawnej (karnej i dyscyplinarnej) właściwe wobec żołnierza w czynnej służbie wojskowej, a także wynikające z ich zastosowania prawne skutki skazania / ukarania, realizują założenia funkcji ogólnowojskowej.

Nie bez znaczenia jest natomiast fakt, że na płaszczyźnie dyscyplinarnej tylko 1 z 12 wojskowych form reakcji dyscyplinarnej nie realizuje założeń funkcji ogólnowojskowej.

Inaczej sytuacja wygląda na płaszczyźnie karnej, gdzie żadna z 3 wojskowych form reakcji karnej nie czyni zadość standardom wynikającym z przedmiotowej funkcji. Za taki stan rzeczy odpowiada eliminacyjny charakter wojskowych form reakcji karnej, który wynika albo z ich treści (tj. wydalenie z zawodowej służby wojskowej) albo z prawnego skutku skazania. Zatem założenia funkcji ogólnowojskowej przy karze aresztu wojskowego oraz degradacji niweczy „obwarowanie” tychże form prawnymi skutkami skazania o charakterze eliminacyjnym.

Między innymi dlatego w dysertacji założono także osiągnięcie celów użytecznych, w postaci:

- przedstawienia postulatów *de lege ferenda* w zakresie płaszczyzny wojskowych form reakcji karnej

oraz

- przedstawienia postulatów *de lege ferenda* w zakresie płaszczyzny wojskowych form reakcji dyscyplinarnej.

Przedstawione w dysertacji propozycje zmian dotyczące materii karnej miały na celu przede wszystkim przywrócić realizację założeń funkcji ogólnowojskowej na płaszczyźnie wojskowych form reakcji karnej. Ponadto postulowano, by do katalogu wojskowych środków karnych przywrócić obniżenie stopnia wojskowego. Zauważyć bowiem należy, że stopień represyjności wojskowych środków karnych, jest znaczny, żeby nie powiedzieć, że zbyt wysoki, jak na tego typu instrumenty reakcji prawnej. Ich orzeczenie *de lege lata* prowadzi zawsze do usunięcia żołnierza z kolektynu wojskowego (czy to w ramach istoty danego środka karnego czy w ramach prawnego skutku skazania). Ponadto przy orzeczeniu degradacji owo usunięcie jest połączone również z utratą posiadanego stopnia i powrotem do stopnia szeregowy.

Natomiast ujęte w dysertacji propozycje zmian dotyczące materii dyscyplinarnej miały na celu nie tylko ujednoczenie warunków wymierzania wojskowych form reakcji dyscyplinarnej, ale także zwrócenie uwagi na nowy kształt przepisów dyscyplinarnych, zawartych w Dziale XIII u.o.o., a także konieczność bezzwłocznego ustanowienia przepisów wykonawczych, określających warunki wymiaru i wykonania wojskowych form reakcji dyscyplinarnej.

Konstruując postulaty *de lege ferenda* dotyczące szeroko rozumianej płaszczyzny dyscyplinarnej odniesiono się jedynie do tych z kwestii dyscyplinarnych, które wymagają natychmiastowej zmiany. Obecny bowiem kształt wojskowych przepisów dyscyplinarnych uniemożliwia egzekwowanie dyscypliny wojskowej, czyli *de facto* prowadzi do zaprzepaszczenia istoty służby wojskowej oraz samego wojska.

Przeprowadzona w przedmiotowej dysertacji gruntowana analiza wybranych przepisów Działu XIII u.o.o. może posłużyć jako punkt wyjścia do prac legislacyjnych celem nowelizacji procedowanej i wprowadzonej w pośpiechu, a co za tym idzie obciążonej licznymi błędami, ustawy o obronie Ojczyzny z 11.03.2022 r.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Adamus J., *Przegląd źródeł polskiego prawa wojskowego obowiązującego za czasów Księstwa Warszawskiego, Królestwa Polskiego i powstania listopadowego*, WPP 1931, nr 4.
2. Adamus J., *Przegląd źródeł powstańczego prawa wojskowego*, WPP 1932, nr 1.
3. Al-Bekri, *Relacja Ibrahima Ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich*, T. 1, Munumenta Poloniae Historica, Kraków 1946.
4. Andrejew I., *W drodze do nowego kodeksu karnego*, PiP 1966, nr 2.
5. Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1973.
6. Andrejew I., *Komentarz do art. 293 k.k.*, Andrejew I., *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1981.
7. Andrejew I., *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1981.
8. Andrejew I., *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1988.
9. Andrejew I., *Komentarz do art. 293 k.k.*, [w:] Andrejew I., *Kodeks karny krótki komentarz*, Warszawa 1988.
10. Apanowicz J., *Metodologia ogólna*, Gdynia 2002.
11. Aratyn H., Zawirski A., *Wojskowe prawo karne*, Warszawa 1960.
12. Badźmirowska-Masłowska K., *Rozdział 14. Prawo karne wojskowe*, [w:] Kitler W., Nowak D., Stepnowska M., *Prawo wojskowe*, Warszawa 2017.
13. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Część wojskowa*, [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1987.
14. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1987.
15. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971.
16. Baniak S., *Przestępstwa i wykroczenia skarbowe*, [w:] Baniak S., *Prawo karne skarbowe*, Torun 2001.
17. Baniak S., *Prawo karne skarbowe*, Torun 2001.
18. Bardach J. (red.), Senkowska-Gluck M., *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 3, Warszawa 1973.
19. Bardach J., Leśnodorski J., Pietrzak M., *Historia ustroju i państwa polskiego*, Warszawa 1993.

20. Bartel W.M., Bardach J., Senkowska-Gluck M., *Historia państwa i prawa Polski. Od rozbiorów do uwłaszczenia*, T. 3, Warszawa 1981.
21. Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1959.
22. Błaszczyk M., *Pojęcie przestępstwa skarbowego i wykroczenia skarbowego*, [w:] Zdrojewska M., Błaszczyk M., *Kodeks karny skarbowy*, Warszawa 2011.
23. Bobrzyński M., *Starodawne prawa polskie pomniki. Prawo wojskowe*, Kraków 1874.
24. Bojarski M. (red.), *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, Warszawa 2014.
25. Bojarski T., §3 *Działy prawa karnego*, [w:] Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006.
26. Bojarski T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary i cele kary w kodeksie karnym*, [w:] Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006.
27. Bojarski T., *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006.
28. Bojarski T., *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
29. Bojarski T., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
30. Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
31. Bojarski T., *Rozdział IV. Kary*, [w:] Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
32. Bojarski T. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
33. Bordziłowski J. (red.), *Mała encyklopedia wojskowa*, T.2, Warszawa 1970.
34. Bordziłowski J. (red.), *Mała Encyklopedia wojskowa*, T.3, Warszawa 1971.
35. Bradliński K., *Polskie kodeksy karne okresu międzywojnia*, SZN UMCS 2018, nr 38.
36. Buchała K., *Dyrektywy sądowego wymiaru kary*, Warszawa 1964.
37. Burzyński M., Metzner B., Müller K., *Kodeks karny wojskowy z 1932 r. z komentarzem*, Warszawa 1933.
38. Ceglarska-Piłat K., *Pojęcie i cechy charakterystyczne odpowiedzialności dyscyplinarnej w prawie polskim*, *Studia Prawnicze* 2015, nr 2 (202).
39. Chałubińska-Jentkiewicz K., *Przestępstwa wojskowe*, [w:] Czupryk M., Karpiuk M. (red.), *Prawo wojskowe*, Warszawa 2015.

40. Chmielarczyk W., *Problemy legislacyjne z zakresu prawa karnego materialnego i procesowego w Polskich Siłach Zbrojnych w ZSRR oraz w Wojsku Polskim w latach 1943-1945*, WPP 1990, nr 4.
41. Chomiccki S., *Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna żołnierza i funkcjonariusza w świetle zasady ne bis in idem*, O Bezpieczeństwie i Obronności 2011, nr 2 (7).
42. Cieślak M., *§13 Dyscypliny pokrewne prawu karnemu ze względu na pokrewieństwo gałęzi prawa*, [w:] Cieślak M., *Wstęp do nauki polskiego prawa karnego*, Gdańsk 1988.
43. Cieślak M., *Wstęp do nauki polskiego prawa karnego*, Gdańsk 1988.
44. Cieślak M., *Polskie prawo karne – zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
45. Czchikwadze W.M., *Radzieckie prawo karne wojskowe. Część ogólna*, Warszawa 1952.
46. Czubiński L., *Polskie wojskowe prawo karne w zarysie*, Warszawa 1981.
47. Czułnowski M., Małecki S., Osuch S, Pabisiak-Karwowski P., *Wojskowe przepisy dyscyplinarne wraz z komentarzem*, T. 1, Warszawa 1999.
48. Czupryk M., Karpiuk M. (red.), *Prawo wojskowe*, Warszawa 2015.
49. Czyżak M., *Prawo karne wojskowe powstania styczniewego*, źródło: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwirv9Slxf_4AhXQpYsKHRjYBowQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2Fbf4febef-40a0-44f7-b27b-b08e9815c98b&usg=AOvVaw2g4uwNKt59DIlibcrthdwD1 dostęp na dzień: 2021.08.22.
50. Czyżak M., *Kodeks karny Wojska Polskiego jako przykład totalitarnego prawa karnego*, WPP 1999, nr 3-4.
51. Czyżak M., *Polskie prawo karne wojskowe XX wieku*, [w:] Grześkowiak A. (red.), *Sto lat polskiego prawa karnego*, Lublin 2002.
52. Czyżak M., *Prawo karne wojskowe stanu wojennego*, [w:] Grześkowiak A. (red.), *Prawo karne stanu wojennego*, Lublin 2003.
53. Czyżak M., *Pojęcie tzw. przestępstwa wojskowego w polskim prawie karnym*, WPP 2004, nr 3.
54. Czyżak M., *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego wobec prawa karnego powszechnego*, Warszawa 2010.

55. Czyżak M., *Polskie kodyfikacje wojskowe okresu rozbiorów. Wybór źródeł*, Warszawa 2016.
56. Ćwiertniak B.M., Taniewska-Peszko M., *Pracownicy samorządowi*, Gdańsk 1991.
57. Daszkiewicz W., *Próby reform procesu karnego w Królestwie Polskim*, CPH 1956, nr 1.
58. Daszkiewicz W., *Kodeks karny dla Gwardii Narodowej Warszawskiej*, CPH 1956, nr 2.
59. Davies N., *Boże igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1999.
60. Dąbrowski J., *Korona Królestwa Polskiego w XIV wieku*, Wrocław-Kraków 1956.
61. Domino Z., *Studium porównawcze kar sądowych i środków społecznego oddziaływania stosowanych wobec żołnierzy w prawie karnym Polski, ZSRR, CSRS i NRD* – rozprawa doktorska.
62. Dukiet-Nagórska T. (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2018.
63. Dutkiewicz W., *Praca magisterska: przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce 1996.
64. Dziekońska I., *Kara*, Warszawa 1963.
65. Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
66. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., Szczygieł G., Zatyka E., *Schemat 4 Funkcje prawa karnego*, [w:] Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., Szczygieł G., Zatyka E., *Przewodnik po prawie karnym*, Warszawa 2008.
67. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., Szczygieł G., Zatyka E., *Schemat 5 Funkcje prawa karnego*, [w:] Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., Szczygieł G., Zatyka E., *Przewodnik po prawie karnym*, Warszawa 2008.
68. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., *Schemat 14 Funkcje prawa karnego*, [w:] Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., *Przewodnik po prawie karnym. Tablice, orzecznictwo, kazusy*, Warszawa 2022.
69. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., *Schemat 16 Funkcje prawa karnego*, [w:] Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., *Przewodnik po prawie karnym. Tablice, orzecznictwo, kazusy*, Warszawa 2022.

70. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., Szczygieł G., Zatyka E., *Przewodnik po prawie karnym*, Warszawa 2008.
71. Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., Laskowska K., *Przewodnik po prawie karnym. Tablice, orzecznictwo, kazusy*, Warszawa 2022.
72. Flemming M., *Wprowadzenie*, [w:] Flemming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
73. Flemming M., *Komentarz do art. 318 k.k.*, [w:] Flemming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
74. Flemming M., *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] Flemming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
75. Flemming M., *Komentarz do art. 328 k.k.*, [w:] Flemming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
76. Flemming M., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Flemming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
77. Flemming M., *Kodeks karny-część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2000.
78. Frazik W., Kropka B., Majchrzak G., *Dzieje aparatu represji w PRL (1944-1989). Stan badań*, Warszawa-Kraków 2004.
79. Fredrich-Michalska I., Stachurska-Marcińczak B., *Nowe przepisy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
80. Gajewski H., *Kara śmierci w prawie polskim do połowy XIV wieku*, Warszawa 1956.
81. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
82. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2013.
83. Gensikowski P., *Komentarz do art. 237 / 238 k.k.w.*, [w:] Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy*, Legalis 2021.
84. Godek S., Wilczek-Karczewska M., *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł*, Warszawa 2006.
85. Gondek L., *Polska karząca 1939-45*, Warszawa 1988.
86. Góral R., *Kodeks karny. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, Warszawa 1974.
87. Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz wraz z przepisami wprowadzającymi i indeksem rzeczowym*, Warszawa 1998.
88. Góral R., *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.

89. Góral R., *Komentarz do art. 326 k.k.*, [w:] Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.
90. Góral R., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.
91. Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.
92. Góralski P. (red.), Muszyńska A. (red.), *Reforma prawa karnego w latach 2015-2019*, Warszawa 2020.
93. Górniok O. (red.), *Kodeks karny: komentarz*, Warszawa 2006.
94. Górski G., *Ustrój Polskiego Państwa Podziemnego 1939-1944. Studium historyczno-prawne*, Lublin 1995.
95. Górski G., *Polskie Państwo Podziemne 1939-1945*, Toruń 1998.
96. Grabińska A., *Trwale zmiany treści stosunku pracy pracowników państwowych*, OMT 1987.
97. Grzegorzczak T., *Przestępstwo skarbowe*, [w:] Grzegorzczak T., *Prawo karne skarbowe*, Kraków 1997.
98. Grzegorzczak T., *Prawo karne skarbowe*, Kraków 1997.
99. Grzegorzczak T., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000.
100. Grzegorzczak T., *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000
101. Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2000.
102. Grzegorzczak T., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009.
103. Grzegorzczak T., *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009.
104. Grzegorzczak T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2009.
105. Grześkowiak A., *Sprawozdanie z obrony pracy doktorskiej płk. mgr. Zbigniewa Domino*, WPP 1967, nr 4.
106. Grześkowiak A., *Zagadnienia ogólne. Pojęcie i cele kary*, [w:] Marek A., Grześkowiak A., Filar M., *Zarys prawa karnego*, Toruń 1976.
107. Grześkowiak A. (red.), *Prawo karne stanu wojennego*, Lublin 2003.
108. Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2012.
109. Grześkowiak A., *Rozdział IV. Kary*, [w:] Grześkowiak A. (red.), Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019.

110. Grzeškowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019.
111. Grzeškowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2021.
112. Grzybowski K., „*Corona Regni*” a „*Corona Regni Poloniae*”, CPH 1957, nr 2.
113. Gubiński A., *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1986.
114. Guziuk M., *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych*, Warszawa 2005.
115. Guzy S., *Zapomniana uchwała*, WPP 1963, nr specjalny.
116. Guzy S., Muszyński J., *Projekt ustawy karnej w świetle dyskusji*, WPP 1963, nr 3.
117. Handelsman M., *Prawo karne w Statutach Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1909.
118. Heftman E.J., *Kary na honorze w Wojsku Polskim przedrozbiorem*, WPP 1921, nr 3.
119. Hoc S., Górniok O., Przyjemski S.M., *Kodeks karny. Komentarz. T. III*, Gdańsk 1999.
120. Hoc S., *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
121. Hoc S., *Komentarz do art. 326 k.k.*, [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
122. Hoc S., *Komentarz do art. 327 k.k.*, [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
123. Hoc S., *Komentarz do art. 328 k.k.*, [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
124. Hoc S., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
125. Hoc S., 2. *Rozkaz*, [w:] Dukiet-Nagórska T. (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2018.
126. Hochberg L., *Kodeks karny wojskowy z roku 1863*, WPP 1953, nr 3.
127. Janczukowicz K., *Kodeks karny z orzecznictwem*, Gdańsk 1996.
128. Janczukowicz K., *Kodeks karny z orzecznictwem*, Kraków 2002.
129. Jankowski K. (płk, redaktor tego opracowania) oraz autorzy: Drohomirecki J., Wizelberg Z., Kruszka A., Kwaśny H., *Zarys organizacji i działalności sądownictwa wojskowego w Polsce Ludowej*, WPP 1963, nr specjalny.
130. Jeżewski J., *Administracja pod rządami prawa cywilnego. Z zadań porównawczych nauki prawa administracyjnego*, Wrocław 1974.

131. Jurek P. (red.), *W kręgu dziejów wymiaru sprawiedliwości. Materiały III Konferencji historyków państwa i prawa, Karlów 7-9 września 1999*, Wrocław 2000.
132. Jurkiewicz S., Kania L., *Prawo w ochronie dyscypliny wojskowej w Polsce przedrozbiorowej*, WPP 1996, nr 2.
133. Juszcak J., Kaszycki A., Sieracki W., *Orzecznictwo Izby Wojskowej Sądu Najwyższego za lata 1972-1977*, Warszawa 1979.
134. Kaczmarczyk Z., Weymann S., *Reformy wojskowej i organizacja siły zbrojnej za Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1958.
135. Kaczorowski J., Cisek J.K., Vogl R., *Kodeks karny Wojska Polskiego i ustawy dodatkowe z komentarzem*, Jelenia Góra 1947.
136. Kaczyńska E., *Ludzie ukarani. Więzienia i system kar w Królestwie Polskim 1815-1914*, Warszawa 1989.
137. Kalisz T., Kowalczyk D., *Wybrane problemy związane z wykonywaniem aresztu wojskowego*, [w:] Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013.
138. Kamiński J., *Historia sądownictwa wojskowego w dawnej Polsce*, Warszawa 1928, nr 1.
139. Kania L., Jeszcze o prawie karnym i sądach w powstaniu styczniowym. Uwagi krytyczne na marginesie artykułu Mariusza Czyżaka o prawie powstańczym z 1863 r. (artykuł polemiczny), źródło: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiMg_Cvyf_4AhWsQ_EDHcKDC_gQFnoECAsQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2F9ff2e054-0313-427e-b873-c62adbb3530e&usq=AOvVaw0bbrDAyY5U_vytpaQ7HNcG dostęp na dzień: 2021.08.22.
140. Kania L., *Przegląd i charakterystyka źródeł prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych (do 1975). Rys prawno-historyczny*, PIPiA PWSZ w Sulechowie, źródło: <http://www.digitallibrary.pl/Content/34604/004.pdf> dostęp na dzień: 2019.08.19.
141. Kania L., *Kodyfikacja wojskowego prawa karnego materialnego w 1932 r. – geneza, przebieg prac, próba oceny (cz. I)*, WPP 2001, nr 2.
142. Kania L., *Kodyfikacja wojskowego prawa karnego materialnego w 1932 r. – geneza, przebieg prac, próba oceny (cz. II)*, WPP 2001, nr 3-4.

143. Kadras P., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Kadras P., Łabuda G., Razowski T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017.
144. P. Kadras, *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] P. Kadras, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017.
145. Kadras P., Łabuda G., Razowski T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2017.
146. Kiedrowicz E., *Odpowiedzialność pracownika administracji*, RNGA 1983, nr 9,
147. Kielasiński M., *Raport o zabijaniu*, [w:] Kulesza W. (red.), Rzepliński A. (red.), *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, Warszawa 2001.
148. Kisielewicz A., *Zarys prawa pracy i ubezpieczeń społecznych*, Przemysł 2009.
149. Kitler W., Nowak D., Stepnowska M., *Prawo wojskowe*, Warszawa 2017.
150. Klepacki B., *Wybrane zagadnienia związane z metodologią badań naukowych*, RNR 2009, seria G, t. 96, z. 2.
151. Kmiecik H., Przyjemski S.M., *§19 Przepisy ogólne. Części wojskowej dotyczące żołnierzy*, [w:] Bojarski M. (red.), *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, Warszawa 2014.
152. Knap E., *Ochrona osoby przełożonego w polskim prawodawstwie wojskowym (rys historyczny)*, WPP 1966, nr 3.
153. Kokot R., *Podstawy stosowania kar wolnościowych w kodeksie karnym z 1997 r. po nowelizacji z 20 lutego 2015 r.*, [w:] Kalisz T. (red.), *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 37, Wrocław 2015.
154. Komorowski K., *Polityka i walka. Konspiracja zbrojna ruchu narodowego 1939-1945*, Warszawa 2000.
155. Konarska-Wrzosek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002.
156. Konarska-Wrzosek V., Marek A., Oczkowski T., *Podstawy prawa karnego i prawa wykroczeń*, Toruń 2013.
157. Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
158. Konarska-Wrzosek V., *Rozdział IV. Szczególne dyrektywy sądowego wymiaru kary*, [w:] Paprzycki L.K. (red.), Marek A. (red.), *System prawa karnego. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, Warszawa 2017.
159. Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
160. Konarska-Wrzosek V., *Rozdział IV. Kary*, [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.

161. Konarska-Wrzosek V., Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2019.
162. Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020.
163. Konarzewski W., *Degradacja – rozważania de lege ferenda*, WPP 1981, nr 3.
164. Koranyi K., *Z badań nad polskimi i szwedzkimi artykułami wojskowymi XVII stulecia*, Kraków 1938.
165. Korcz-Maciejko A., *Prawny charakter rozkazu personalnego*, ATDiP 2013, nr 3 (32).
166. Kotarbiński T., *Dzieła wszystkie. Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Warszawa 1961.
167. Kotowski W., Kurzępa B., *Definicja „przestępstwa skarbowego”*, [w:] Kotowski W., Kurzępa B., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007.
168. Kotowski W., Kurzępa B., *Definicja „wykroczenia skarbowego”*, [w:] Kotowski W., Kurzępa B., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007.
169. Kotowski W., Kurzępa B., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007.
170. Kowalczyk D., *Kary i środki izolacyjne stosowane wobec żołnierzy*, ZN WSOWL 2014, nr 3.
171. Kozielowicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna i karna notariusza – wzajemne relacje*, Rej. 2011, nr 10.
172. Kozłowska-Budkowska Z., *Repetitorium polskich dokumentów doby piastowskiej Zeszyt I: Do końca wieku XII*, Kraków 1937.
173. Kozłowska-Kalisz P., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
174. Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2016.
175. Kubala W., *Glosa do wyroku z 31 I 1979, Rw 408/78*, PiP 1980, nr 1.
176. Kubala W., *Uzasadnienie części wojskowej projektu kodeksu karnego*, WPP 1990, nr 4.
177. Kubica W., Pietras A., *Rozkaz wojskowy w polskim prawie karnym*, KP źródło: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjC7sTbxqHyAhXplYsKHQ73CJ0QFnoECBwQAw&url=http%3A%2F%2Fkwartalnik.csp.edu.pl%2Fdownload%2F21%2F24066%2FRozkazwojskowywpolskimprawiekarnym.pdf&usg=AOvVaw2g67rBCAaVUZSiERRUsrk0> dostęp na dzień: 2021.07.08.
178. Kulesza W. (red.), Rzepliński A. (red.), *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, Warszawa 2001.

179. Kutrzeba S., *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVII wieku*, Kraków 1937.
180. Kutzmann W., *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
181. Kutzmann W., *Komentarz do przepisu art. 322 k.k.* [w:] Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
182. Kutzmann W., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2021.
183. Kwieciński A. (red.), *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Aspekty prawne*, Warszawa 2013.
184. Lachowski J., *Pozbawienie praw publicznych w kodeksie karnym*, Prok. i Pr. 2003, nr 10.
185. Lachowski J., Marek A., *Prawo karne. Zarys problematyki*, Warszawa 2018.
186. Lachowski J. (red.), *Kodeks karny wykonawczy*, Legalis 2021.
187. Lelental S. (red.), Szczygieł G. (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu Karnego Wykonawczego*, Białystok 2009.
188. Lelental S., *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] Lelental S., *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
189. Lelental S., *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
190. Lelental S., *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] Lelental S., *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
191. Lelental S., *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
192. Lelental S., *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] Lelental S., *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Legalis 2020.
193. Lelental S., *kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Legalis 2020.
194. Leoński Z., *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie Polski Ludowej*, Poznań 1959.
195. Lernell L., *Wykład prawa karnego*, Warszawa 1961.
196. Lernell L., *O niektórych aspektach problematyki teoretycznej wojskowego prawa karnego*, WPP 1963, nr 1.
197. Lernell L., *Z zagadnień marksowskiej teorii kary*, PPen. 1964, nr 1.
198. Lernell L., *Podstawy nauki polityki kryminalnej*, Warszawa 1967.
199. Leśko T., *Ewolucja kar w wojskowym prawie karnym materialnym Polski Ludowej – rozprawa doktorska*.

200. Leśko T., *Z rozważań nad karą sądową aresztu domowego*, WPP 1964, na 3.
201. Leśko T., *W sprawie obowiązywania kw PSZ z ZSRR z 1943 r. i kkw z 30 V 1944.*, WPP 1965, nr 2.
202. Leśko T., *Glosa do postanowienia składu 7 sędziów IWSN z 19 kwietnia 1966 r.* (RNw 24/65), WPP 1966, nr 4.
203. Leśko T., *Warunki orzekania kary degradacji*, PWL 1967, nr 7.
204. Leśko T., *System kar sądowych w prawie karnym wojskowym*, Warszawa 1968.
205. Leśko T., *Zarys prawa wojskowego. Część I. Wstęp do zagadnień prawa wojskowego*, Warszawa 1973.
206. Leśko T. (red.), *Nauczanie prawa w wojsku. Materiały dla kadry zawodowej*, Warszawa 1986.
207. Leśko T., Rybarczyk S., *Prawo wojskowe PRL*, Warszawa 1987.
208. Lewandowski W., *Kodeks karny dla Gwardii narodowej Warszawskiej*, CPH 1956, nr 2.
209. Lipski T., *Polityka karna w założeniach nowego kodeksu karnego*, TN KUL 1998, T.8.
210. Lityński A., *Przestępstwo zdrady kraju w prawie karnym powstania kościuszkowskiego*, CPH 1976, nr 2.
211. Longchamps F., *Z problemów poznania prawa*, Wrocław 1968.
212. Łapicki B., *Prawo rzymskie*, Łódź 1948.
213. Łętowski J., *O problemach odpowiedzialności służbowej i dyscyplinarnej w administracji*, PiP 1971, z. 8–9.
214. Łętowski J., *Prawo do ryzyka w działaniu pracownika administracji w świetle przepisów o odpowiedzialności dyscyplinarnej i służbowej*, OMT 1972, nr 7.
215. Łętowski J., *Polecenie służbowe w administracji*, Warszawa 1972.
216. Łętowski J. (red.), *Pracownicy administracji w PRL*, Wrocław 1984.
217. Łętowski J., *Prawo administracyjne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1990.
218. Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1984.
219. Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2007
220. Łustacz L. (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym. Praca zbiorowa*, Warszawa 1964.
221. Łustacz L. (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym*, Warszawa 1969.

222. Maciejowski F., *Wykład prawa karnego w ogólności z zastosowaniem Kodexu kar głównych i poprawczych*, Warszawa 1848.
223. Majewski J., *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008.
224. Majewski J., *Komentarz do art. 326 k.k.*, [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008.
225. Majewski J., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008.
226. Majewski J., *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-636*, T. 3, Warszawa 2016.
227. Majewski J., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2016.
228. Majewski J. (red.), *Kary i inne środki reakcji na czyn zabroniony w świetle noweli do Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, Warszawa 2016.
229. Majewski J., *Głos w dyskusji*, [w:] Majewski J. (red.), *Kary i inne środki reakcji za czyn zabroniony w świetle noweli do Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, Warszawa 2016.
230. Makarewicz J., *Prawo karne ogólne*, Kraków 1914.
231. Makarewicz J., *Polskie prawo karne*, Lwów-Warszawa 1919.
232. Makowski W., *Komentarz do §1 Postanowień wstępnych*, [w:] Makowski W., *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921.
233. Makowski W., *Komentarz do §2 Postanowień wstępnych*, [w:] Makowski W., *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921.
234. Makowski W., *Kodeks karny wojskowy: z dodaniem ustaw i przepisów wprowadzających, przechodnich i uzupełniających oraz komentarza*, Warszawa 1921.
235. Marcinkowski W., *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*, Warszawa 2011.
236. Marek A., *podział prawa karnego*, [w:] Marek A., Grześkowiak A., Filar M., *Zarys prawa karnego*, Toruń 1976.
237. Marek A., Grześkowiak A., Filar M., *Zarys prawa karnego*, Toruń 1976.
238. Marek A., *Rodzaje prawa karnego, jego źródła*, [w:] Marek A., *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz, 1993.

239. Marek A., *§44 Pojęcie kary, jej racjonalizacja, cele i funkcje*, [w:] Marek A., *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz, 1993.
240. Marek A., *Prawo karne. Część ogólna*, Bydgoszcz, 1993.
241. Marek A., *5. Co to są wyspecjalizowane (szczególne) dziedziny prawa karnego?*, [w:] Marek A., *Prawo karne. W pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 1996.
242. Marek A., *Prawo karne. W pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 1996.
243. Marek A., *Funkcje kary pozbawienia wolności na tle zmian polityki kryminalnej*, [w:] Lelental S. (red.), Szczygieł G. (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu Karnego Wykonawczego*, Białystok 2009.
244. Marek A., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
245. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
246. Maszke A.W., *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Rzeszów 2004.
247. Matuszewski J., *Obowiązek służby wojskowej z dóbr ziemskich w Polsce do końca XV wieku*, CPH 1976, nr 2.
248. Mecnarowski E., *Wydalenie z wojska i zwolnienie ze służby a projekt nowego ujęcia odnośnych przepisów wojskowego kodeksu karnego*, WPP 1928, nr 1.
249. Melezini M., *Kara grzywny*, [w:] Melezini M. (red.), *System prawa karnego*, Warszawa 2016.
250. Melezini M. (red.), *System prawa karnego*, Warszawa 2016.
251. Mioduski K., *O kodeksie karnym Wojska Polskiego*, WPP 1963, nr specjalny.
252. Mioduski K., *Część wojskowa*, [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971.
253. Mioduski K., *Komentarz do art. 293 k.k.*, [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971.
254. Mioduski M., *Komentarz do przepisu art. 296 k.k.*, [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971.
255. Mioduski K., *Komentarz do art. 297 k.k.*, [w:] Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny komentarz*, Warszawa 1971.
256. Miśkiewicz B., *Studia nad obroną polskiej granicy zachodniej w okresie wczesnofeudalnym*, Poznań 1961.
257. Mogilnicki A., *Kodeks wojskowego postępowania karnego z komentarzem*, Jelenia Góra 1947.

258. Morański W., *Charakter prawny odpowiedzialności dyscyplinarnej członka korpusu służby cywilnej*, RAiP 2013, t. XIII.
259. Moszumański Z., Piwowar S., Rawski W., *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Warszawa 2012.
260. Motyka E., Szadkowski M., Ziewiński J., *Nauczanie prawa w wojsku. Materiały dla pracowników wojska*, Warszawa b.r.p.
261. Motyka G., *Tak było w Bieszczadach*, Warszawa 1999.
262. Mozgawa M., *Rozdział IV. Kary*, [w:] Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
263. Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
264. Musioł J., *Sądy polowe w III powstaniu śląskim*, Katowice 1978.
265. Muszyński J., *Zagadnienia służby wojskowej w „Artykułach wojennych hetmańskich” z 1609 r.*, WPP 1961, nr 1.
266. Muszyński J., *Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim przedrozbiorowym ustawodawstwie wojskowym*, WPP 1961, nr 4.
267. Muszyński J., *Wojskowe prawo karne*, [w:] Łustacz L., *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym*, Warszawa 1964.
268. Muszyński J., *Jeszcze raz w sprawie kodeksu wojskowego Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR z 1943 r. i Kodeksu karnego wojskowego z dnia 30 V 1944 r.*, WPP 1965, nr 3.
269. Muszyński J., *Prawo karne wojskowe – pozycja, zadania i zakres*, WPP 1966, nr 4.
270. Muszyński J., *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne w polskim prawie wojskowym*, Warszawa 1967.
271. Muszyński J., *Prawo karne wojskowe państw socjalistycznych*, Warszawa 1967.
272. Muszyński J., *Początki sił zbrojnych II Rzeczypospolitej (aspekty prawne i organizacyjne)*, WPP 1968, nr 4.
273. Muszyński J., *Przestępstwo wojskowe a przewinienie dyscyplinarne w polskim prawie wojskowym*, Warszawa 1968.
274. Muszyński J., *Wojskowe prawo karne materialne*, [w:] Łustaczek L. (red.), *Podstawowe wiadomości o prawie wojskowym*, Warszawa 1969.
275. Nadolski A., *Polskie Siły Zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego. Zarys strategii i taktyki*, Łódź 1956.
276. Namysłowski W., *Milicya Wolnego Miasta Krakowa. 1815-1846*, Kraków 1913.

277. Nazarewicz J., *Polskie sądy wojenne w wojnie obronnej 1939 r.*, Warszawa 1939.
278. Nazarewicz J., *Z historii radzieckiego sądownictwa wojskowego*, WPP 1962, nr 3.
279. Nazarewicz J., *Działalność sądów polowych w obronie Warszawy we wrześniu 1939 r.*, WPP 1975, nr 4.
280. Nazarewicz J., *Organizacja i zarys działalności polskiego sądownictwa wojskowego i organów specjalnych we Francji w latach 1939-1940*, WPP 1977, nr 3.
281. Nazarewicz J., *Wymiar sprawiedliwości w Czwartej Dywizji Strzelców Polskich na terytorium Rosji (sierpień 1918-czerwiec 1919)*, WPP 1991, nr 1.
282. Nazarewicz J., *Wymiar sprawiedliwości w Piątej Dywizji Strzelców Polskich na Syberii (lipiec 1918 - maj 1920)*, WPP 1991, nr 2.
283. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2007.
284. Noworyta R., *Wyznaczanie żołnierzy zawodowych na stanowiska służbowe i zwalnianie z tych stanowisk, a kwestia odpowiedzialności karnej za niewykonanie rozkazu personalnego*, źródło: <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/2f2a027f9264fed3c434ba4747430abe.pdf> dostęp na dzień: 2021.07.18.
285. Nowosielski S., *Cele w badaniach naukowych z zakresu zarządzania. Aspekty metodologiczne*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2016, nr 421.
286. Oczkowski T., *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Kraków 2004.
287. Oczkowski T., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Zgoliński I. (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2018.
288. Oczkowski T., *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] Zgoliński I. (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2018.
289. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.
290. Opalek K., *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962.
291. Palka S., *Metodologia. Badania. Praktyka*, Gdańsk 2006.
292. Paprzycki L.K., *Glosa do wyroku SN z 09.03.1983*, OSP 1985, nr 3, poz. 61.
293. Paprzycki L.K. (red.), Marek A. (red.), *System prawa karnego. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, Warszawa 2017.
294. Pelc M., *Elementy metodologii badań naukowych*, Warszawa 2012.

295. Piaseczny A., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Wielgolewska A., Piaseczny A., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.
296. Piaseczny A., *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] Wielgolewska A., Piaseczny A., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.
297. Pieter J., *Zarys metodologii pracy naukowej*, Warszawa 1975.
298. Pietras A., Kawecki M., *Ustawowe znamiona czynów zabronionych w części wojskowej kodeksu karnego w tabelach*, Warszawa 2017.
299. Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995.
300. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1999.
301. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych, strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
302. Piszczek P., *Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prawo karne*, Białystok 1994.
303. Pławski S., *Prawo penitencjarne*, Warszawa 1964.
304. Pławski S., *Prawo penitencjarne*, Warszawa 1968.
305. Podbiera M., *Wojskowy postęp sądowy Polski przedrozbiorowej*, Warszawa 1926.
306. Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015.
307. Popławski Z., Skarbek R., Szczurek Z., *Prawo karne wojskowej i skarbowe*, Gdańsk 1983.
308. Postulski K., *Komentarz do art. 237 k.k.w.*, [w:] Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
309. Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
310. Prusak F., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Prusak F., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Kraków 2006.
311. Prusak F., *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] Prusak F., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Kraków 2006.
312. Prusak F., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Kraków 2006.
313. Prusak F., *I. Separacja prawa karnego skarbowego*, [w:] Bojarski M. (red.), *Szczególne dziedziny prawa karnego. Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, Warszawa 2014.
314. Przyjemski S.M., *Organizacja wojskowego wymiaru sprawiedliwości w powstaniu wielkopolskim*, WPP 1968, nr 4.
315. Przyjemski S.M., *Wydalenie z zawodowej służby wojskowej*, WPP 1998, nr 1–2.
316. Przyjemski S.M., *Prawo karne wojskowe*, Gdańsk 1999.

317. Przyjemski S.M., *Komentarz do art. 325 k.k.*, [w:] Hoc S., Górniok O., Przyjemski S.M., *Kodeks karny. Komentarz. T. III*, Gdańsk 1999.
318. Przyjemski S.M., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Hoc S., Górniok O., Przyjemski S.M., *Kodeks karny. Komentarz, t. 3*, Gdańsk 1999.
319. Przyjemski S.M., *Glosa do wyroku SN z 26 marca 1999 r.*, WKN 6/99, WPP 2000, nr 2.
320. Puślecki W., *Metody badań pedagogicznych*, Kalisz 1985.
321. Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa 1981.
322. Rabska T., *Problematyka wydawania decyzji administracyjnych wewnętrznych*, RPEiS 1969, nr 3.
323. Radwan-Rymdejko J., Świtajło J., *Wojakowe przepisy dyscyplinarne*, PPiech. 1945, nr 5.
324. Radwan-Rymdejko J., *Nowe wojskowe przepisy dyscyplinarne*, WPP 1945, nr 3-4.
325. *Raport komisji Mazura (wyjątki)*, Rzeczpospolita z 22.01.1999.
326. Rappaport E.S., *Polityka kryminalna*, Łódź 1948.
327. Rappaport E.S., *Wybrane zagadnienia nowoczesnej polityki kryminalnej (XX wieku)*, Łódź 1960.
328. Rybarczyk S., *Zarys prawa wojskowego. Część IV. Prawo Karne wojskowe*, Warszawa 1974.
329. Rybicki T., *Sądownictwo polowe w latach 1919-1921 r.*, WPP 1928, nr 8-10.
330. Ryszka F., *Historia państwa i prawa Polski 1918-39*, Warszawa 1968.
331. Sakowicz A., *Opinia prawna na temat projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny*, ZP 2015, nr 1 (45).
332. Salwa Z., *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa 2000.
333. Sanetra W., *Odpowiedzialność pracownika administracji*, [w:] Łętowski J. (red.), *Pracownicy administracji w PRL*, Wrocław 1984.
334. Sanetra W. (red.), *Odpowiedzialność pracownicza*, Wrocław 1984.
335. Sasaki E., *Pożądanee zmiany w kkw z 1932 r.*, WPP 1936, nr 3.
336. Saulewicz A., *Zasady ustrojowe GL według regulaminu z 1943 r.*, WPP 1960, nr 1.
337. Saulewicz A., *Zarys genezy przepisów dyscyplinarnych ludowego Wojska Polskiego*, WPP 1962, nr 3.
338. Seidler G.L., *Myśl polityczna średniowiecza*, Kraków 1961.

339. Sieracki W., *Rozwój wojskowego prawa karnego (materialnego) w latach 1943-1963*, WPP 1963, nr specjalny.
340. Sieracki W., *Kilka uwag o sprawie kary aresztu domowego*, WPP 1964, nr 3.
341. Sikorski J., *Zarys historii wojskowości powszechnej*, Warszawa 1972.
342. Skowronek G., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Skowronek G., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis 2020.
343. Skowronek G., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis 2020.
344. Skrzypczak G., *Kodeks karny Centralnego Komitetu Ruchu Ludowego i jego rola w kształtowaniu polskiego podziemnego wymiaru sprawiedliwości w latach 1943-1944*, [w:] Jurek P. (red.), *W kręgu dziejów wymiaru sprawiedliwości. Materiały III Konferencji historyków państwa i prawa, Karlów 7-9 września 1999*, Wrocław 2000.
345. Skupiński J. (red.), *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
346. *Słownik Języka Polskiego*, źródło: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/subordynacja.html> dostęp na dzień: 2022.008.01.
347. Sługocki L., *Prawo karne materialne w orzecznictwie SN*, Warszawa 1995.
348. Stachak S., *Podstawy metodologii nauk ekonomicznych*, Warszawa 2006.
349. Stefańska B.J., *Rozdział IV. Kary*, [w:] Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
350. Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015.
351. Stefański R.A., *Głos w dyskusji*, [w:] Majewski J. (red.), *Kary i inne środki reakcji na czyn zabroniony w świetle noweli do Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, Warszawa 2016.
352. Stefański R.A. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2021.
353. Stępień T., Stępień K., *krótka charakterystyka unormować części szczególnej*, [w:] Stępień T., Stępień K., *Przestępstwa i wykroczenia skarbowe*, Toruń 2000.
354. Stępień T., Stępień K., *Przestępstwa i wykroczenia skarbowe*, Toruń 2000.
355. Sobol E., *Mały Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 1993.
356. Sypniewski Z., *Odpowiedzialność dyscyplinarna jako odpowiedzialność prawa pracy*, [w:] Sanetra W. (red.), *Odpowiedzialność pracownicza*, Wrocław 1984.
357. Szadkowski M., *Zakres stosowania kary dodatkowej obniżenia stopnia wojskowego*, WPP 1971, nr 3.
358. Szczepaniec S., *Nowy Wojskowy kodeks karny*, Wilno 1932.

359. Szeleszczuk D., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2019.
360. Szeleszczuk D., *Komentarz do art. 332 k.k.*, [w:] Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2021.
361. Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984.
362. Sztumski J., *Wstęp do metodologii i technik badań społecznych*, Katowice 1995.
363. Szustakiewicz P., *stosunki służbowe funkcjonariuszy służb mundurowych i żołnierzy zawodowych jako sprawa administracyjna*, Warszawa 2012.
364. Szymanowski T., *W kwestii represyjności kodeksu karnego z 1997 r. (na tle kodeksów karnych z 1932 r. i 1969 r.)*, PPK 1998, nr 18.
365. Szyprowski B., *Podstawy prawne i działanie sądownictwa komendy głównej ZWZ/AK*, źródło: <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/07/daed666a4509e56b79d460857e47a5e2.pdf> dostęp na dzień: 2021.08.27.
366. Śliwiński S., *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946.
367. Śliwowski J., *Część II Ogólna charakterystyka Kodeksu*, [w:] Śliwowski J., *Kodeks karzący Królestwa Polskiego (1818 r.)*, Warszawa 1958.
368. Śliwowski J., *Kodeks karzący Królestwa Polskiego (1818 r.)*, Warszawa 1958.
369. Śliwowski J., *Kara ograniczenia wolności*, Warszawa 1973.
370. Śliwowski J., *Prawo karne część II. Kara*, Toruń 1968.
371. Świda W., *Prawo karne, część ogólna*, Warszawa 1966.
372. Świda W., *Kara*, [w:] Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1982.
373. Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1982.
374. Tarnowski A., *Geneza nowego polskiego ustawodawstwa wojskowego*, WPP 1945, nr 1.
375. Tyszkiewicz L., *Funkcje prawa karnego*, [w:] Dukiet-Nagórska T. (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2018.
376. *Uzasadnienie do projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego z 05.11.2013.*
377. *Uzasadnienie do ustawy z 11.03.2022, o obronie Ojczyzny*, źródło: <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2052> dostęp na dzień: 2022.07.27.
378. Warylewski J., *Kary*, [w:] Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004.

379. Warylewski J., *5. Areszt i areszt wojskowy*, [w:] Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004.
380. Warylewski J., *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2004.
381. Wesołowski T., „Sztrafniki” – jednostki karne Armii Czerwonej w latach 1940-1945, *SPOD*. 2000, T. 10.
382. Wielgolewska A., Piaseczny A., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2012.
383. Wilk L., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Zagrodnik J., Wilk L., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007.
384. Wilk L., *Komentarz do art. 53 §3 k.k.s.*, [w:] Zagrodnik J., Wilk L., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007.
385. Wilk L., *Komentarz do art. 53 §2 k.k.s.*, [w:] Zagrodnik J., L. Wilk, (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis 2021.
386. Wojciechowska J., *W sprawie zniesienia kary śmierci w Polsce*, [w:] Skupiński J. (red.), *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, Warszawa 1995.
387. Wojciechowski J., *Prawo rycerskie w Polsce przed statutami Kazimierza Wielkiego*, Poznań 1928.
388. Wojciechowski J., *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 1998.
389. Wolter W., *Zarys systemu prawa karnego*, t. II, Kraków 1934.
390. Wróblewski B., *Penologia. Socjologia kar*, Wilno 1926.
391. Wyrozumski J., *Kazimierz Wielki*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986.
392. Vetulani A., *Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
393. *Volumina Legum*, Petersburg 1859, T. 2.
394. Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.
395. Zagrodnik J., Wilk L., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2007.
396. Zagrodnik J., Wilk L., (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Legalis 2021.
397. Zbroja Cz., *Pojęcie przestępstwa*, [w:] Leśko T. (red.), *Nauczanie prawa w wojsku. Materiały dla kadry zawodowej*, Warszawa 1986.
398. Zdrojewska M., Błaszczuk M., *Kodeks karny skarbowy*, Warszawa 2011.
399. Zgoliński I. (red.), *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2018.
400. Ziewiński J., *Rozkaz wojskowy w prawie karnym*, Warszawa 1973.

401. Ziewiński J., *Pojęcie przestępstwa*, [w:] Motyka E., Szadkowski M., Ziewiński J., *Nauczanie prawa w wojsku. Materiały dla pracowników wojska*, Warszawa b.r.p.
402. Ziółkowska A., *Komentarz do art. 317 k.k.*, [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016.
403. Ziółkowska A., *Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy*, [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
404. Ziółkowska A., *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
405. Ziółkowska A., *Komentarz do art. 322 k.k.*, [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020.
406. Ziółkowska A., *Komentarz do art. 330 k.k.*, [w:] Konarska-Wrzosek V. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
407. Ziółkowska A., *Odpowiedzialność karna a odpowiedzialność dyscyplinarna w wojsku – zagadnienia materialnoprawne, cz. I*, Warszawa 2020.
408. Ziółkowska A., *Istota możliwości stosowania wolnościowych kar zamiennych na przykładzie art. 37a k.k. a ustawowy wymiar kary*, [w:] Góralski P. (red.), Muszyńska A. (red.), *Reforma prawa karnego w latach 2015-2019*, Warszawa 2020.
409. Ziółkowska A., *O potrzebie nowelizacji przepisu art. 115 §17 k.k., tj. definicji normatywnej pojęcia „żołnierz”*, PiW 2021, nr 3 (37).
410. Ziółkowska A., Chomiccki S., *Przestępstwo wojskowe szczególnym rodzajem przestępstwa?*, niepubl.
411. Ziółkowska A., Chomiccki S., *Kilka krytycznych uwag dotyczących przepisów dyscyplinarnych zawartych w ustawie o obronie Ojczyzny*, niepubl.
412. Zoll A., *Sprawozdanie z publicznej obrony pracy doktorskiej pplk. mgr. Teofila Leśki*, WPP 1967, nr 1.
413. Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2008.
414. Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 278-363 k.k.*, Warszawa 2016.
415. Żytkowicz M., Janoska Ł., *Ewolucja dyscypliny wojskowej*, OZN 2014, nr 2 (10).

Orzecznictwo:

1960 - 1969

1. Postanowienie NSW z 27.09.1960, Rw 1059/60, WPP 1961, nr 2.
2. Postanowienie SN z 02.07.1962, Rw 683/62, *Orzecznictwo IW SN za lata 1962-1967*, Warszawa 1968, poz. 40.
3. Postanowienie SN z 07.01.1963, Rw 1164/62, *Orzecznictwo IW SN za lata 1962-1967*, Warszawa 1968, poz. 41.
4. Postanowienie IW SN z 12.06.1963, Rw 663/63.
5. Uchwała (7) IW SN z 03.01.1964, R. Nw. 45/63, OSN 1964, nr 4, poz. 48.
6. Postanowienie SN z 17.01.1964, Rw 1517/63, *Orzecznictwo IW SN za lata 1962-1967*, Warszawa 1968.

1970 - 1979

7. Wyrok SN z 27.02.1970, Rw 124/70, OSNKW 1970, nr 6, poz. 62.
 8. Wyrok IW SN z 06.03.1970, Rw 151/70 Biul. SN 1970, nr 4, poz. 37.
 9. Wyrok SN z 24.04.1970, Rw 324/70, OSNKW 1970, nr 7-8, poz. 87.
 10. Wyrok SN z 14.08.1970, Rw 698/70; OSNKW 1970, nr 11, poz. 145.
 11. Wyrok (7) IW SN 20.08.1970, RNw 42/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 136.
 12. Wyrok SN z 28.01.1971, Rw 1569/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 98.
- Uchwała (7) SN z 01.02.1971, U 3/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 93.
13. Wyrok IW SN z 13.04.1972, Rw. 218/72, Biul. IW SN 1972, nr 1, poz. 7.
 14. Wyrok SN z 25.09.1972, Rw 931/72, OSNKW 1972, nr 12, poz. 201.
 15. Wyrok SN z 17.10.1972, Rw 1003/72, OSNKW 1973, nr 1, poz. 16.
 16. Uchwała SN z 13.12.1973, U 11/70, OSNKW 1974, nr 2, poz. 21.
 17. Wyrok SN z 20.02.1974, Rw 46/74, LEX 21616.
 18. Uchwała (7) SN z 02.10.1974, U 5/74, OSNKW 1974, nr 2, poz. 21.
 19. Uchwała (7) IW SN z 02.10.1974, U 5/74, Juszczyk J., Kaszycki A., Sieracki W., *Orzecznictwo Izby Wojskowej Sądu Najwyższego za lata 1972-1977*, Warszawa 1979.
 20. Uchwała SN z 30.01.1975, U 7/74, OSNKW 1975, nr 3-4, poz. 37.
 21. Wyrok IW SN z 16.12.1975, Rw 668/75, OSNKW 1976, nr 2, poz. 34.
 22. Wyrok SN z 27.08.1977, U 1/77, OSNKW 1977, nr 10-11, poz. 110.
 23. Wyrok SN z 26.09.1977, Rw 269/77, OSNKW 1977, nr 10-11, poz. 124.
 24. Wyrok SN z 03.11.1978, Rw 382/78, OSNKW 1979, nr 1-2, poz. 16.
 25. Wyrok SN z 31.01.1979, Rw 408/78, OSNKW 1979, nr 4, poz. 40.

26. Wyrok SN z 16.03.1979, Rw 60/79, OSNKW 1979, nr 5, poz. 57.
27. Wyrok SN z 16.08.1979, Rw 194/79, OSNKW 1979, nr 11-12, poz. 112.

1980 - 1989

28. Wyrok SN z 27.10.1982, V KRN 323/82 OSNKW 1983, nr 4-5, poz. 33.
29. Wyrok SN z 09.03.1983, Rw 1220/82, OSNKW 1983, nr 9, poz. 74.
30. Wyrok SN z 08.07.1983, Rw 548/83, OSNKW 1984, nr 1, poz. 18.
31. Wyrok SN z 28.12.1983, OSNKW 1984, nr 7-8, poz. 78.
32. Wyrok (7) SN z 28.01.1986, RNw 28/85, OSNKW 1986, nr 11-12, poz. 94.
33. Wyrok SN z 03.04.1987, RW 121/87, IPPK 1988, nr 4-6, poz. 45.
34. Wyrok SN z 03.11.1987, Rw 382/78, OSNKW 1979, nr 1-2, poz. 16.
35. Wyrok SN z 18.11.1988, WR 483/88, OSNKW 1989, nr 1-2, poz. 10.
36. Wyrok SN z 03.01.1989, WR 583/88, OSNKW 1989, nr 3-4, poz. 29.
37. Wyrok SN z 11.08.1989, WR 280/89, IPPK 1990, nr 1-3, poz. 3.
38. Uchwała (7) SN z 07.12.1989, WZP 3/89, OSNKW 1990, nr 4-6, poz. 10.
39. Wyrok IW SN z 11.12.1989, WR 513/89, OSNKW 1990, nr. 7-12, poz. 29.

1990 - 1999

40. Wyrok NSA z 05.06.1991, II SA 35/91, ONSA 1991, nr 3-4, poz. 64.
41. Wyrok IW SN z 09.06.1994, WR 89/94, OSNKW 1994, poz. 63.
42. Wyrok TK z 14.12.1999, SK 14/98, OTK ZU nr 7, poz. 163.

2000 - 2010

43. Wyrok SN z 27.03.2000, I PKN 564/99, OSNAPiUS 2001, nr 16, poz. 514.
44. Wyrok SN z 04.04.2000, II KKN 335/99, LEX 50896.
45. Wyrok SN z 15.05.2000, V KKN 390/00, LEX 50990.
46. Postanowienie SN z 08.06.2000, WKN 9/00, OSNKW 2000, nr 9–10, poz. 82.
47. Wyrok SN z 21.09.2000, WKN 21/00, LEX 532405.
48. Wyrok SN z 20.12.2002, WK 44/2002, OSNKW 2003, nr 3-4, poz. 39.
49. Wyrok SN z 6.05.2003, WA 19/03, OSNwSK 2003, nr 1, poz. 929.
50. Wyrok SN z 25.08.2005, WA 20/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1566.
51. Wyrok SN z 14.06.2006, WA 19/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1243.
52. Postanowienie SN z 29.01.2009, I KZP 29/08, OSNKW 2009/2, poz. 15.
53. Wyrok SN z 23.07. 2009, V KK 124/09, LEX 519632.
54. Postanowienie SN z 29.07.2009, I KZP 8/09, OSNKW 2009/8, poz. 61.
55. Wyrok TK z 29.06.2010, P 28/09, OTK ZU 2010, nr 5A, poz. 52.
56. Wyrok NSA z 10.07.2013, I OSK 1553/12, LEX 20211717.

57. Wyrok WSA w Warszawie z 25.03.2013, II SA Wa 1943/12, LEX 1321458.

Akty prawne:

1800-1899

1. Wydany 31.03.1815, Wojskowy Kodeks kryminalny dla Wojska Polskiego, źródło: <https://polona.pl/item/kodex-kryminalny-dla-woyska-polskiego,ODIyNzY0Njg/7/#info:metadata> dostęp na dzień: 2021.08.22.
2. Ustawa z 27.11.1815, Konstytucja Królestwa Polskiego, Dz. Pr. K.P. 1816, t. 1, nr 1.
3. Uchwalony 16.04.1818, Kodeks Karzący dla Królestwa Polskiego, Dz. Pr. K.P. 1818, t. V, nr 20.
4. Dekret z 20.11.1863, Kodeks wojskowy Rządu Narodowego, źródło: <https://polona.pl/item/kodex-wojskowy-rzadu-narodowego-z-roku-1863,MTU3NDkwMjk/4/#info:metadata> dostęp na dzień: 2021.08.22.
5. Niemiecki Kodeks Karny Wojskowy z 20.06.1872, źródło: <https://polona.pl/item/niemiecki-kodeks-karny-wojskowy-z-dnia-20-czerwca-1872-r,MTEyNjUxNDUy/2/#info:metadata> dostęp na dzień: 2021.07.04.

1900-1920

6. Rozporządzenie z 13.11.1918, w przedmiocie wyznaczenia na stanowiska sędziów audytoriatu i sędziów wojennych orzekających w Sądzie I Brygady Piechoty oraz sądów rozlokowanych w poszczególnych okręgach generalnych Dz. R.W. 1918, nr 6, poz. 112.
7. Rozkaz Szefa Sztabu Generalnego L. 48 z 09.12.1918, dotyczący zatwierdzenia dyscyplinarnych przepisów karnych dla Armii Polskiej, CAW, I.300.26.10.
8. Ustawa z 29.07.1919, o tymczasowym sądownictwie wojskowym, Dz. Pr. P.P. 1919, nr 65, poz. 389 ze zm.
9. Przepisy dyscyplinarne dla wojska z 17.02.1920, DR MSW 1920, nr 4, poz. 60 ze zm.
10. Rozporządzeniem Rady Ministrów z 10.05.1920, ws. wprowadzenia w życie Wojskowego kodeksu karnego, Dz. U. 1920, nr 59, poz. 369 ze zm.
11. Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z 11.08.1920, o utworzeniu Trybunału Obrony Państwa, Dz. U. 1920, nr 81, poz. 538 ze zm.
12. Rozporządzenie Rady Obrony Państwa z 18.08.1920, o utworzeniu Nadzwyczajnego Sądu Wojskowego dla spraw o przestępstwa oficerów

i urzędników wojskowych, wynikające ze stosunku służbowego, Dz. U. 1920, nr 81, poz. 545 ze zm.

13. Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z 30.11.1920, w przedmiocie utworzenia wojskowych sądów załogowych oraz podziału wojskowych okręgów generalnych na obwody sądowe, Dz. U. 1921, nr 5, poz. 22 ze zm.

1921-1940

14. Ustawa z 17.03.1921, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1921, nr 44, poz. 267 ze zm.
15. Rozporządzenie Prezydenta RP z 22.08.1925, ws. wojskowych przepisów dyscyplinarnych, Dz. U. 1925, nr 91, poz. 638 ze zm.
16. Rozporządzenia Prezydenta RP z 22.03.1928, ws. kodeksu karnego wojskowego, Dz. U. 1928, nr 36, poz. 328 ze zm.
17. Rozporządzenia Prezydenta RP z 11.07.1932, Kodeks karny, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm.
18. Rozporządzenie Prezydenta RP z 11.07.1932, Prawo o wykroczeniach, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 572 ze zm.
19. Rozporządzenie PR z 21.10.1932, Kodeks karny wojskowy, Dz. U. 1932, nr 91, poz. 765 ze zm.
20. Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Prawo o ustroju sądów wojskowych, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 536 ze zm.
21. Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 537 ze zm.
22. Dekret Prezydenta RP z 29.09.1936, Przepisy wprowadzające prawo o ustroju sądów wojskowych oraz kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. 1936, nr 76, poz. 538 ze zm.
23. Dekret Prezydenta RP z 07.08.1939, Przepisy dyscyplinarne dla Sił Zbrojnych, Dz. U. 1939, nr 75, poz. 504 ze zm.
24. Dekret Prezydenta RP z 30.11.1939, o odpowiedzialności oficerów za działalność w czasie kampanii wojennej 1939, Dz. U. 1939, nr 103, poz. 1007 ze zm.

1941-1960

25. Rozkaz Rady Wojennej nr 0162 z 30.05.1944.
26. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Kodeks karny Wojska Polskiego, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 27 ze zm.

27. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 23.09.1944, Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. 1944, nr 6, poz. 29 ze zm.
28. Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 30.10.1944, o ochronie Państwa, Dz. U. 1944, nr 10, poz. 50 ze zm.
29. Dekret Krajowej Rady Narodowej z 26.06.1945, Wojskowe przepisy dyscyplinarne, Dz. U. 1945, nr 37, poz. 219 ze zm.
30. Dekret Rady Ministrów z 13.06.1946, o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. 1946, nr 30, poz. 192 ze zm.
31. Dekret Rady Ministrów z 26.10.1949, o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej, Dz. U. 1949, nr 55, poz. 437 ze zm.
32. Ustawa z 04.02.1950, o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. 1950, nr 6, poz. 46 ze zm.
33. Ustawa z 18.01.1951, o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej, Dz. U. 1951, nr 6, poz. 55 ze zm.
34. Dekret z 19.04.1951, o służbie wojskowej generałów i oficerów SZ, Dz. U. 1951, nr 22, poz. 172 ze zm.
35. Ustawa z 18.06.1959, o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej, Dz. U. 1959, nr 36, poz. 228 ze zm.
36. Regulamin Dyscyplinarny Sił Zbrojnych PRL, Szt. Gen 238/59, zatwierdzony i wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej nr 30/MON z 28.07.1959.
37. Ustawa z 14.06.1960, Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. 2022, poz. 1301.

1961-1980

38. Ustawa z 15.02.1962, o Sądzie Najwyższym, Dz. U. 1962, nr 11, poz. 54 ze zm.
39. Ustawa z 21.05.1963, o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierza, Dz. U. 1963, nr 22, poz. 114 ze zm.
40. Regulamin Dyscyplinarny Sił Zbrojnych PRL z 19.01.1963, zatwierdzony i wprowadzony w życie rozkazem Ministra Obrony Narodowej (wydanym

w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych) nr 57/MON z 19.10.1963 ze zm.

41. Ustawa z 21.11.1967, o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1967, nr 44, poz. 220 ze zm.
42. Ustawa z 19.04.1969, Kodeks karny, Dz. U. 1969, nr 13, poz. 94 ze zm.
43. Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej z 09.09.1970, ws. przebiegu służby wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz. Roz. MON 1970, nr 16, poz. 83 ze zm.
44. Ustawa z 26.10.1971, Karna skarbową, Dz.U. 1971, nr 28, poz. 260 ze zm.
45. Ustawa z 26.06.1974, Kodeks pracy, t.j. Dz. U. 2021, poz. 1162.

1981-2000

46. Dekret Rady Państwa z 12.12.1981, o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 156 ze zm.
47. Dekret Rady Państwa z 12.12.1981, o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. 1981, nr 29, poz. 157 ze zm.
48. Ustawa z 06.04.1990, o Policji, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
49. Ustawa z 12.10.1990, o Straży Granicznej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
50. Ustawa z 24.08.1991, o Państwowej Straży Pożarnej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.
51. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 21.10.1994, Regulamin dyscyplinarny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1994, nr 122, poz. 596 ze zm.
52. Ustawa z 02.04.1997, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. Dz. U. 2009, nr 114, poz. 946.
53. Ustawa z 06.06.1997, Przepisy wprowadzające kodeks karny, Dz. U. 1997, nr 88, poz. 554 ze zm.
54. Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1138.
55. Ustawa z 06.06.1997, Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1375.
56. Ustawa z 06.06.1997, Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz. U. 2022, poz. 655.
57. Ustawa z 04.09.1997, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2002, nr 42, poz. 307 ze zm.
58. Ustawa z 10.09.1999, Kodeks karny skarbowy, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1301.

2001-2020

59. Zarządzenie MS z 05.07.2001, ws. utworzenia w Oddziale Zewnętrznym w Płotach podległym Zakładowi Karnemu w Nowogardzie oddziału zakładu karnego dla odbywających karę aresztu wojskowego, Dz. Urz. MS 2001, nr 2, poz. 13.
60. Ustawa z 24.08.2001, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1124.
61. Ustawa z 24.05.2002, o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, t.j. Dz. U. 2022, poz. 557.
62. Ustawa z 11.09.2003, o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, Dz. U. 2003, nr 179, poz. 1750 ze zm.
63. Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej z 24.02.2006, ws. sposobu prowadzenia przez przełożonych dokumentacji w sprawach związanych ze stosunkiem służbowym strażaków Państwowej Straży Pożarnej, Dz. Urz. KG PSP nr 1, poz. 2.
64. Ustawa z 09.06.2006, o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego, t.j. Dz. U. 2022, poz. 655.
65. Załącznik do obwieszczenia Ministra Obrony Narodowej z 03.03.2008, Kodeks honorowy żołnierza zawodowego Wojska Polskiego, Dz. Urz. MON nr 5, poz. 55.
66. Ustawa z 09.01.2009, o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2009, nr 22, poz. 120.
67. Ustawa z 09.10.2009, o dyscyplinie wojskowej, Dz. U. 2009, nr 190, poz. 1474 ze zm.
68. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.12.2009, ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2009, nr 223, poz. 1782 ze zm.
69. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 25.03.2010, ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej, Dz. U. 2010, nr 60, poz. 375 ze zm.
70. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 02.04.2010, ws. dyscyplinarnych środków zapobiegawczych, Dz. U. 2010, nr 65, poz. 415 ze zm.
71. Ustawa z 09.04.2010, o Służbie Więziennej, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.

72. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 23.06.2010, ws. wyróżniania żołnierzy, byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, Dz. U. 2010, nr 124, poz. 841 ze zm.
73. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 14.05.2013, ws. szczegółowych praw i obowiązków oraz przebiegu służby policjantów, Dz. U. 2013, poz. 644 ze zm.
74. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 18.12.2013, zmieniające rozporządzenie ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej, Dz. U. 2013, poz. 1677 ze zm.
75. Decyzja Ministra Obrony Narodowej z 30.12.2013, ws. wprowadzenia do użytku Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. Urz. MON 2013, poz. 398.
76. Ustawa z 28.01.2016, Prawo o prokuraturze, Dz. U. 2016 poz. 177.
77. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 06.10.2016, zmieniające rozporządzenie ws. dokumentacji i ewidencji dyscyplinarnej, Dz. U. 2016, poz. 1755 ze zm.
78. Ustawa z 16.11.2016, o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2016, poz. 2138.
79. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 14.12.2016, zmieniające rozporządzenie ws. dyscyplinarnych środków zapobiegawczych, Dz. U. 2017, poz. 33 ze zm.
80. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 26.04.2017, ws. wykonywania kar i środków dyscyplinarnych, Dz. U. 2017, poz. 955 ze zm.
81. Ustawa z 08.12.2017, o Służbie Ochrony Państwa, t.j. Dz. U. 2022, poz. 1115.

2021 i nowsze

82. Ustawa z 11.03.2022, o obronie Ojczyzny, t.j. Dz. U. 2022, poz. 974.
83. Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 17.05.2022, ws. określenia grup uposażenia, Dz. U. 2022, poz. 1090 ze zm.
84. Ustawa z 07.07.2022, o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, źródło: http://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/ustawy/2024_u.htm dostęp na dzień: 2022.09.01.

SPIS RYSUNKÓW I TABEL

Lp.	Nazwa rysunku / tabeli	Strony
1.	Tabela 1 Charakterystyka wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).....	249
2.	Tabela 2 Charakterystyka wojskowych kar dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.....	270
3.	Tabela 3 Charakterystyka wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).....	292
4.	Tabela 4 Charakterystyka wojskowego środka dyscyplinarnego o dominującym pierwiastku eliminacyjnym.....	304
5.	Tabela 5 Wojskowe kary dyscyplinarne i warunki ich wymierzania w perspektywie <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>.....	334-337
6.	Tabela 6 Wojskowe środki dyscyplinarne i warunki ich wymierzania w perspektywie <i>de lege lata</i> i <i>de lege ferenda</i>.....	347-348

Charakterystyka wojskowych środków dyscyplinarnych o dominującym pierwiastku wychowawczym (wychowawczo-prewencyjnym).

586.
WZÓR ROZKAZU DZIENNEGO

..... dnia 20 r.
(numer jednostki - pododdziału - (miejscowość) lub jej nazwa)

ROZKAZ DZIENNY Nr

z dnia

1.
Służby.
2.
Sprawy dyscyplinarne.
3.
Wyciągi z rozkazów lub zarządzeń wyższych przełożonych.
4.
Sprawy personalne:
 - 1) przybycia ewidencyjne;
 - 2) ubycia ewidencyjne;
 - 3) przeniesienia wewnątrz jednostki;
 - 4) skierowania do różnego rodzaju szkół, ośrodków szkolenia, na kursy itp.;
 - 5) skierowania do zakładów leczniczych;
 - 6) skierowania do izby zatrzymań (aresztu);
 - 7) inne ubycia czasowe;
 - 8) powroty z czasowego ubycia;
 - 9) przybycia czasowo przydzielonych;
 - 10) ubycia czasowo przydzielonych;
 - 11) wyznaczenia na stanowiska;
 - 12) przybycia i zwolnienia z pracy pracowników wojska;
 - 13) inne zmiany mające znaczenie dla przebiegu służby żołnierza.
5.
Podróże służbowe, urlopy, zwolnienia od zajęć.
6.
Sprawy szkoleniowe.
7.
Sprawy finansowe.
8.
Sprawy logistyczne.
9.
Inne sprawy.

DOWÓDCA

.....

(stopień, imię, nazwisko)